ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ БІЛІМ ЖӘНЕ ҒЫЛЫМ МИНИСТРЛІГІ
МИНИСТЕРСТВО ОБРАЗОВАНИЯ И НАУКИ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН

«МИРАС» УНИВЕРСИТЕТІ

«ЖОҒАРЫ МЕКТЕПТЕРДІҢ ҒЫЛЫМЫ 2021»

атты халықаралық ғылыми-практикалық конференциясының
МАТЕРИАЛДАРЫ

МАТЕРИАЛЫ
международной научно-практической конференции
«НАУКА ВЫСШИХ ШКОЛ 2021»

IV ТОМ

ШЫМКЕНТ – 2021

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ БІЛІМ ЖӘНЕ ҒЫЛЫМ МИНИСТРЛІГІ
МИНИСТЕРСТВО ОБРАЗОВАНИЯ И НАУКИ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН

«МИРАС» УНИВЕРСИТЕТІ

«ЖОҒАРЫ МЕКТЕПТЕРДІҢ ҒЫЛЫМЫ 2021»

атты халықаралық ғылыми-практикалық конференциясының
МАТЕРИАЛДАРЫ

МАТЕРИАЛЫ
международной научно-практической конференции

«НАУКА ВЫСШИХ ШКОЛ 2021»

IV ТОМ

ШЫМКЕНТ – 2021

УДК 378:001
ББК 74.58
Ж68

Редакция алқасы (*редакционная коллегия*): М.Б. Мырзалиев, Е.Ю. Ан, А.Б-П. Даниярова, И.Ю.Хан, З.А. Есеркепова, А.В.Роговой, М.Ж.Кошкинбаева, Г.П.Коптаева, Д.Б.Ешенкулова, М.Т.Сулейменова, Ж.А. Жуматаева, Г.Н. Ташманова, Ж.Б. Садықбай, Т.С. Митрошенко.

«Жоғары мектептердің ғылымы 2021» атты халықаралық ғылыми-практикалық конференциясының материалдары. - Шымкент: «Әлем» баспаханасы, 2021. - Т.4. -501б.

«Наука высших школ 2021» - Материалы международной научно-практической конференции. - Шымкент: типография «Әлем», 2021. – Т. 4.–501 с.

ISBN 978-9965-19-342-2

«Жоғары мектептердің ғылымы 2021» атты халықаралық ғылыми-практикалық конференциясының материалдарында бизнес және басқару, туризм және қонақжайлылықты басқару, ақпараттық және телекоммуникациялық жүйелер, қоғамдық (әлеуметтік) ғылымдары,педагогика және психология, филология, дизайн және көркем еңбек, дене шынықтыру және спорт, жаратылыстану ғылымдары бағыттарының дамуы бойынша ғылыми еңбектер жарияланды.

В материалах международной научно-практической конференции «Наука высших школ 2021»опубликованы научные труды по развитиюследующихнаправлениий: бизнес и управление, туризм и управление гостеприимством, информационные и телекоммуникационные системы, общественные (социальные) науки, педагогика и психология, филология, дизайн и художественный труд, физическая культура и спорт, естественные науки.

УДК 378:001
ББК 74.58

ISBN 978-9965-19-342-2

© Университет «Мирас», 2021

ӘОЖ 159.99

ЖАС КЕЗЕҢДЕРІНЕ БАЙЛАНЫСТЫ ШЕТ ТІЛІН ОҚЫТУДЫҢ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Абдихаева П. Ж.
«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

В данной статье рассматриваются психологические особенности учета возрастных особенностей обучающихся при обучении иностранному языку. Кроме того, описывается роль полиязычного образования в современном мире и трудности его усвоения.

This article discusses the psychological features of taking into account the age characteristics of students when teaching a foreign language. In addition, the role of multilingual education in the modern world and the difficulties of its assimilation are described.

Қазіргі қоғамның жаңа әлеуметтік-экономикалық жағдайлары және Қазақстанның еуропалық және әлемдік қоғамдастыққа біртіндеп кірігуі шет тілдерін оқытуға неғұрлым жоғары талаптар қояды. Егер бұрын белгілі бір лексика-грамматикалық дағдылардың жиынтығын қарапайым меңгеру туралы сөз болса, енді білім алушылардың шет тіліндегі жазбаша және ауызша ақпарат алу біліктілігінің маңызы зор.

Аталған іскерлікті меңгеру қазіргі қоғамда өзекті болып табылады, ал оның болмауы жеке адамның жаңа ақпаратқа деген қажеттілігін қанағаттандыруды тежейді.

Мектепте оқу іс-әрекеті барысында шет тілін меңгерудегі тиімділік, жалпы практикалық өмірдегі сияқты, оқушылардың өзге тілді сөйлеуді меңгеруге және қолдануға психологиялық дайындығына, қалыптасқан стереотиптерді жеңе білуіне және өз мүмкіндіктері туралы түсінігіне байланысты. Өз қабілетіне сенбейтін, сәтсіздікті күтетін, жоғары алаңдаушылық, «қысылу», қатеден қорқатын балалар шын мәнінде сәтсіздікке ұшырауы мүмкін, себебі олар өз күшіне сенімді сезінбейді, бар психологиялық кедергілерді жеңе алмайды.

Стратегиялық міндеттердің бірі ретінде мемлекеттік тілді оқыту, халықаралық қарым-қатынас ретінде орыс тілін, сонымен қатар шет тілдердің біреуін (ағылшын тілді) оқыту басқа мәдениетке, тарихқа, географияға, әдебиетке, өнерге, ғылымға бейімдеу арқылы білімдік мақсаттардың жетістігіне кепілдеме береді. Сонымен қатар бірыңғай дүниежүзілік мәдениетке кіретін өз елінің мәдениеті туралы білімдерін тереңдету және туған тілін саналы әрі терең білу жүзеге асады [1].

Қоғамдағы әлеуметтік-экономикалық және саяси жағдай қазақ, орыс, және шетел тілдерін меңгерген мамандарды дайындауға байланысты әлеуметтік тапсырысты қалыптастырғаны белгілі. Осындай мамандарға деген қоғамдық сұраныс көптілдік білім берудің рөлін арттыруда. Қоғамда ғылымдағы, техникадағы, әр түрлі елдердің мәдениетімен танысудағы жетістікке байланысты, шетелдіктермен жаңа кәсіби, жеке, мәдени, ғылыми қарым-қатынас жасауға қызығушылық неғұрлым үлкен болса, кәсіби тиімді тәжірибе алмасу үшін, кәсіби қарым-қатынас жасауды реттеу құралы ретінде және осыған байланысты маманның жеке кәсіби тұрғыдан қалыптасуында көптілдіктің дәрежесі соғұрлым жоғары болады.

Осы кезеңдегі жоғары мектептің міндеті болашақ мамандарды көптілдік және көпмәдениеттік әлеммен өзара әрекет жасауға дайындау болып табылады.

Шет тілі оқу пәні ретінде мектеп бағдарламасындағы басқа пәндерден ерекшеленеді және сол арқылы оқушылардың төменде айтылған осы пәнді оқу кезінде кейбір қиындықтар пайда болады.

И. А. Зимняяның анықтауы бойынша: Шет тілі кез келген тілдік жүйе ретінде қоғамдық-тарихи өнім болып табылады, онда халық тарихы, оның мәдениеті, әлеуметтік қатынастар жүйесі, дәстүрлер және т.б. тіл бар, қоғамдық санада, онда сөйлейтін халықтың санасында өмір сүреді және дамиды. Ол сондай-ақ халықтарды жайлап, біріктіретін күшке ие, тіпті адами қауымдастықтарға бірыңғай ұлттық сипат бере отырып, дамиды.

Шет тілі ана тілінен ерекшеленетін бірқатар белгілермен сипатталады. Ол ерекшеліктер:

- игеру жолының бағыты;
- қарым-қатынас тығыздығы;
- адамның пәндік-коммуникативтік қызметіне тілдің қосылуы;
- ол іске асыратын функциялардың жиынтығы;
- баланың сөйлеу дамуының сензитивті кезеңімен,яғни тілді меңгеруге аса сезімталдық кезеңімен (2-ден 5 жасқа дейін) арақатынасы.

Бала ана тілін оңай меңгереді, ал шет тілі - сана мен ниеттен басталады.

Шет тілін меңгеру бағытының өзгеруіне байланысты қарым-қатынас тығыздығы да өзгереді. Осылайша, баланың қоршаған балалармен және ересектермен ана тілінде қарым-қатынас тығыздығы мектептегі оқыту жағдайында шет тіліне қарағанда тең емес.

Мектепте бала өзінің тікелей пән қызметін пайдаланбай, тілдің көмегімен ғана сөйлеседі. Бұл, мысалы, шет тілінің сөзі баланың тілдік санасында тек өзінің абстрактілі-логикалық, ұғымдық жағында ғана өмір сүруіне әкеледі. Шет тілі мектепте оқыту жағдайында ана ретінде қоғамдық тәжірибені «иемдену» құралы, шындықты тану құралы бола алмайды. Шет тілін меңгеру көбінесе "сауығумен не оқу-танымдық қажеттілігімен, не өз ой-пікірін білдіру нысанын түсіну қажеттілігімен" анықталады.

Шет тілін оқытудың үш маңызды ерекшеліктерін қарастырайық:

- *«пәндік емес»,*
- *«зиянсыздық»,*

- *«біртекті емес»*

Шет тілін меңгеру адамға нақты әрекет туралы тікелей білім бермейді (математикадан, тарихтан, географиядан, биологиядан, химиядан, физикадан және т. б. айырмашылығы), ал тіл объективті шындық, қасиеттері, заңдылықтары басқа пәндердің пәні болып табылатын ойды қалыптастыру құралы болып табылады [2]. Ол тек осы ақпаратты тасымалдаушы, оның жеке және қоғамдық санада өмір сүруінің нысаны. Тиісінше, шет тілін оқыту процесінде алдымен оқу қызметінің пәнін анықтау керек. Мұндай пән ретінде, мысалы, осы тілде сөйлейтін халықтың тарихы, мәдениеті, дәстүрлері туралы мәліметтер немесе әлеуметтік, тұрмыстық, ғылыми проблемалар болуы мүмкін.

Өз жұмысында И.А. Зимняя, шет тілінің оқу пәні ретінде өзіндік ерекшелігі, сондай-ақ мектепте (институттық) оқыту жағдайында пәнді меңгеруге өте қиын, іс жүзінде келмейтін адам ретінде оған қалыптасқан жағымсыз, субъективті қарым-қатынасы болып табылады. «Шет тілдерін үйрену көбінесе ең басты мақсат ретінде сипатталады ... адамда кез келген басқа күш пен уақыт көп». Шет тілі, шын мәнінде, күнделікті және жүйелі жұмысты талап етеді. Ол дәлелді жұмысты талап етеді. Оқушы білуі тиіс, ол не үшін жасайды және шет тілін үйренудің нақты мақсаты айқын болуы тиіс. Мақсат, мысалы, У. Шекспирді түпнұсқада оқу үшін ағылшын тілін меңгеру немесе құрдастарымен — ағылшын оқушылармен тікелей қарым-қатынас жасау мүмкіндігі болуы мүмкін [3].

Жаңа кезеңдегі білім берудің мақсаттары тек қана білім беру емес, сонымен қатар жас мамандардың болашақ қоғамдағы өмірлерінде көмек болатын негізгі құзыреттерді қалыптастыру болып табылады. Еуропа кеңесі бүгінгі таңда жас маманға қажетті болатын бес базалық құзыреттерді анықтады. Солардың арасында бірнеше шет тілдерді меңгеруді болжайтын — ауызша және жазбаша қарым-қатынас құру шеберлігі бар. Жоғарғы мектептің негізгі міндеті көптілді біліммен және көп мәдени дүниежүзімен өзара әрекеттесуге дайын болашақ полилингвалдық мамандарды дайындау болып табылады.Демек, оқушылардың алдында шетел тілдерін (негізінде екі-үш тілді) меңгеру міндеті тұр, себебі жас маманның жеке тұлға ретінде және кәсіби өсуі көбінесе осыған байланысты болады. Жаңа міндеттердің қойылуы оқытушыдан шетел тілінде қарым-қатынас жасауға дәстүрлі оқыту түрінен еуропалық білім беру мен әлеуметтік мәдениет негізінде жүзеге асырылатын, мәдениаралық дидактика бойынша оқытуға көшуді талап етеді [4].

Шет тілін оқытуды студенттің өзінің және шетел мәдениетін толығымен оқи алатындай жүргізу керек. Осыған орай шет тілін оқытуға қатысты әр түрлі әдістер құрастырылған. Мақсаттың негізі ретінде мәдениаралық қарым-қатынасқа қажетті қарым-қатынастық құзыреттің жетістігін көрсетеді. Тілді және мәдениетті бір уақытта оқыту идеясы В.Г.Костомаровтың, Ю.Н.Караулованың, И.А.Халееваның, Г.И.Богинаның, В.П.Фурмановаңың, В.В.Сафоноваңың көптеген зерттеулерінің негізіне енді және зерттеушілердің құрған әдістемелік концепцияларында (лингвомәдени, әлеуметтік мәдени, мәдени аралық) және шет тілдерді оқыту әдістерінде практикалық тұрғыдан жүзеге асады.

Лингвистикалық елтанушылық әдіс нақты тіл иеленушінің мәдениетінің айырмашылықтарын анықтауға, әр түрлі мемлекеттердің халықтық мәдениеттеріне өзара сіңісу және халықтар арасындағы тығыз байланысты қамтамасыз ететін дұрыс қарым-қатынас үшін жағдайлар туғызады. Лингвистикалық елтану өз елі мен оқып жатқан шет елінің халықтық-мәдени игіліктерінен ақпараттарды алуға мүмкіндік береді. Жоғары оқу орындарында жалпыеуропалық стандартқа және білім беру тұжырымдамасы мен тәрбие беруге көшу оқытудың кредиттік технологиясын, шетел тілдерін оқытудың деңгейлік үлгісін енгізумен, көптілдік білім беруді енгізуде жүргізілген тәжірибелерден басталды. Үш тілді жетік меңгеру жеке тұлғаның көптілді меңгерудегі дамуына жетекшілік етеді, бұны біз адамның өзара әрекет жасауы үшін тілдік механизмдерді қайта құру процесі деп түсінеміз, ал кейінірек сонымен бірге үш немесе бірнеше тілдік жүйені қатарынан қолдану, алғашқы кезеңде тілді меңгеру бір тілден екінші тілге көшу дағдысын қалыптастыруды, ал кейіннен басқа жүйенің қызметіне анағұрлым жақсы жағдай туғызу үшін бір жүйені бейтараптандыруды талап етеді [5].

Қойылған мақсаты жеке тұлғаны дамытудың полилингвистикалық мазмұны мен оқыту стратегиясын анықтаудың тұжырымдамалық негізі болып көптілдік жағдайында тілді үйретудің әлеуметтік-мәдени әдістемесі қызмет етеді.

Шет тілі оқу пәні ретінде мектеп бағдарламасындағы басқа пәндерден ерекшеленеді және сол арқылы оқушылардың төменде айтылған осы пәнді оқу кезінде кейбір қиындықтар пайда болады.

И.А. Зимняяның анықтауы бойынша: Шет тілі кез келген тілдік жүйе ретінде қоғамдық-тарихи өнім болып табылады, онда халық тарихы, оның мәдениеті, әлеуметтік қатынастар жүйесі, дәстүрлер және т.б. тіл бар, қоғамдық санада, онда сөйлейтін халықтың санасында өмір сүреді және дамиды. Ол сондай-ақ халықтарды жайлап, біріктіретін күшке ие, тіпті адами қауымдастықтарға бірыңғай ұлттық сипат бере отырып, дамиды .

Шет тілі ана тілінен ерекшеленетін бірқатар белгілермен сипатталады. Ол ерекшеліктер:

- игеру жолының бағыты;
- қарым-қатынас тығыздығы;
- адамның пәндік-коммуникативтік қызметіне тілдің қосылуы;
- ол іске асыратын функциялардың жиынтығы;
- баланың сөйлеу дамуының сензитивті кезеңімен,яғни тілді меңгеруге аса сезімталдық кезеңімен (2-ден 5 жасқа дейін) арақатынасы.

Бала ана тілін оңай меңгереді, ал шет тілі - сана мен ниеттен басталады.

Шет тілін меңгеру бағытының өзгеруіне байланысты қарым-қатынас тығыздығы да өзгереді. Осылайша, баланың қоршаған балалармен және ересектермен ана тілінде қарым-қатынас тығыздығы мектептегі оқыту жағдайында шет тіліне қарағанда тең емес.

Мектепте бала өзінің тікелей пән қызметін пайдаланбай, тілдің көмегімен ғана сөйлеседі. Бұл, мысалы, шет тілінің сөзі баланың тілдік санасында тек өзінің абстрактілі-логикалық, ұғымдық жағында ғана өмір сүруіне әкеледі. Шет

тілі мектепте оқыту жағдайында ана ретінде қоғамдық тәжірибені «иемдену» құралы, шындықты тану құралы бола алмайды. Шет тілін меңгеру көбінесе "сауығумен не оқу-танымдық қажеттілігімен, не өз ой-пікірін білдіру нысанын түсіну қажеттілігімен" анықталады.

Шет тілін оқытудың үш маңызды ерекшеліктерін қарастырайық:

- *«пәндік емес»,*
- *«зиянсыздық»,*
- *«біртекті емес»*

Шет тілін меңгеру адамға нақты әрекет туралы тікелей білім бермейді (математикадан, тарихтан, географиядан, биологиядан, химиядан, физикадан және т. б. айырмашылығы), ал тіл объективті шындық, қасиеттері, заңдылықтары басқа пәндердің пәні болып табылатын ойды қалыптастыру құралы болып табылады. Ол тек осы ақпаратты тасымалдаушы, оның жеке және қоғамдық санада өмір сүруінің нысаны. Тиісінше, шет тілін оқыту процесінде алдымен оқу қызметінің пәнін анықтау керек. Мұндай пән ретінде, мысалы, осы тілде сөйлейтін халықтың тарихы, мәдениеті, дәстүрлері туралы мәліметтер немесе әлеуметтік, тұрмыстық, ғылыми проблемалар болуы мүмкін.

Өз жұмысында И.А. Зимняя, шет тілінің оқу пәні ретінде өзіндік ерекшелігі, сондай-ақ мектепте (институттық) оқыту жағдайында пәнді меңгеруге өте қиын, іс жүзінде келмейтін адам ретінде оған қалыптасқан жағымсыз, субъективті қарым-қатынасы болып табылады. «Шет тілдерін үйрену көбінесе ең басты мақсат ретінде сипатталады ... адамда кез келген басқа күш пен уақыт көп» [3]. Шет тілі, шын мәнінде, күнделікті және жүйелі жұмысты талап етеді. Ол дәлелді жұмысты талап етеді. Оқушы білуі тиіс, ол не үшін жасайды және шет тілін үйренудің нақты мақсаты айқын болуы тиіс. Мақсат, мысалы, У. Шекспирді түпнұсқада оқу үшін ағылшын тілін меңгеру немесе құрдастарымен — ағылшын оқушылармен тікелей қарым-қатынас жасау мүмкіндігі болуы мүмкін [6].

Дәл осы әдіс шетел тілін коммуникативтік-бағытталған халықаралық қарым-қатынас құралы ретінде оқытуды, оны әлемдік мәдениетті, ұлттық мәдениет пен әлеуметтік және жеке мәдениетті тану элементі ретінде тығыз байланыста тиімді пайдалануды жүзеге асырады; елдер мен халықтардың рухани мұраларын және олардың тарихи-мәдени ескерткіштерін танып-білу; мәдениаралық түсіністікке жету тәсілі; шет тілін оқытуды студенттің өзінің және шетел мәдениетін толығымен оқи алатындай жүргізу керек.

Білім алушылардың әлеуметтік-мәдени көптілдік дамуы оқу-тәрбие процесіне, барлық оқу пәндеріне тікелей қатысты және олардың дүниетанымын дамытуға, коммуникативтік мәдениеті мен рухани тілегін жетілдіруге, өздігінен білім алу және өздігінен даму қажеттігін дамытуға бағытталған. Көптілдік оқыту үлгісі қазақ, орыс және шетел тілдерін, интеграцияға орайлы мүмкіндік беретін оқыту тілдері ретінде қарастырады. Шетел тілі оқыту объектісі емес, білім алу, танып-білу құралы болып табылады. Үш жақты тиімділікке қол жеткізіледі: бір мезгілде жаңа білім игеріледі, дағдылар жетілдіріледі және шетел тілін меңгеру іскерлігі дамиды. Осы процесс кезінде барлық құралдар арқылы субординативтік типтегі тұлғаны көптілдік дамытуға қол жеткізіледі.

Мектептің білім, тәрбие беру жүйесінде педагогтың жұмысы негізінен кіші мектеп жасындағы, жеткіншектер мен жасөспірімдер жасындағы психологиялық және физиологиялық ерекшеліктерді ескере отырып құрылады. Д.Б. Эльконинның айтуынша, «осы жастағы адамдар үшін жетекші іс-шаралар оқу іс-әрекеті, жеке қарым-қатынас, кәсіби жағдайларға еліктеу» болады.

Осыған байланысты, шет тілін оқыту процесінде бастауыш сынып мұғалімдері көбінесе сабақтарда театр қойылымдары, поэтикалық және ән материалдарын үйрену, ойын іс-әрекетінің әртүрлі түрлері сияқты белсенді әрекеттерді қолданады. Орта буын үшін құрдастар арасындағы қарым – қатынасқа, пікір алмасуға, бір-бірімен пікір алмасуға баса назар аударылады, жоғары деңгейде оқушылардың өмір жолын таңдау үшін бағдарланады. Бұлайша жас ерекшеліктерін ескере отырып, оқушыларға шет тілін үйренуге ұсынылатын оқу әдебиеттерінде де байқауға болады. Мысалы, бастауыш сыныптарға арналған оқулықтарда материал негізінен қоршаған әлемді тануға бағытталған, белсенді іс-әрекет барысында көптеген тапсырмаларды орындауға болады, жасөспірімдер үшін тапсырмалар негізінен өз катарластары арасындағы қарым-қатынасты қалыптастыруға бағытталған, жеке тақырыптарға, қызықты сұрақтарға әсер етеді, жастар үшін оқу пәндері көбінесе кәсіби бағытталған. Осылайша, бұл оқу құралдарында жас ерекшелік кезеңдері осылай немесе басқаша ескеріледі.

Сондай-ақ, белгілі бір пән бойынша оқушылардың білімін, дағдыларын қалыптастыру процесінде тек жас кезеңін ғана емес, сонымен бірге оқуға деген ынтаны қалыптастыруға көп көңіл бөлу керек екенін атап өткен жөн, өйткені қазіргі уақытта білім беру жүйесінде оқу процесін зияткерлендіруге күрт көшу болды, бұл ақпараттық жүктемені арттырудан тұрады. Ал барлық оқушы мұны сәтті жеңе алмайды.

Пайдаланылған әдебиет тізімі

1. Артемов В.А. Психология обучения иностранному языку, М.; Просвещение,2012.
2. Ауэрбах Т.Д. Зачем и как изучать иностранный язык, М.; Знание, 2014.
3. Зимняя И.А. Психология обучения иностранному языку в школе. М.; 2010
4. Беляев Б.В. Методика и психология, //ИЯШ, 2011, №6.
5. Беляев Б.В. Очерки по психологии обучения иностранному языку. М.; Просвещение, 2005.
6. Беляев Б.В. Психология владения иностранным языком; Докт. Диссертация, МГПИИЯ, 2010, стр. 552.

УДК 39
(575.1)

ИСТОРИЯ КАЗАХСТАНА КАК ОСНОВА ФОРМИРОВАНИЯ МИРОВОЗЗРЕНЧЕСКИХ ПОЗИЦИЙ

Абдурахманова Н.С., Иксамбаева И.М.
Общая средняя школа №21 им. А.П.Чехова, г. Шымкент, Казахстан

Мақала әлеуметтік-философиялық талдау мәселесі ретінде қазіргі Қазақстанның ұлттық мәдениетінің сипатын талқылайды.

The article discusses the nature of the national culture of modern Kazakhstan as a problem of social and philosophical analysis.

В современных условиях история Казахстана играет всевозрастающую роль в формировании идентичности, гражданственности, патриотизма казахстанцев. В переломные эпохи развития общества, когда происходит резкая смена идеалов, парадигм, ценностей, вызывающих напряженность, кризисы и смуты, стабилизирующим, консолидирующим началом, цементирующим общество, выступает история. Но для этого она сама должна быть правдивой и объективной. Задачи огромной научной и социальной значимости поставлены перед исторической наукой Казахстана в книге Н.А. Назарбаева “В потоке истории”. “Для казахских гуманитариев нет сегодня задачи более актуальной, нежели проложить дорогу в этом колоссальном поле взаимодействия национальной идентичности и динамичных императивов времени”, — подчеркивается в ней[1]. Таким образом, в современных условиях история Казахстана — не только академическая наука, она является основой формирования мировоззренческих позиций.

Задача исторической модернизации суверенного государства Казахстан требует уточнения всей концепции модернизации образования в Казахстане, которая играет особую роль в социально - историческом образовании. Следовательно, необходимо проанализировать историю казахстанских исследователей с точки зрения объективности, честности и литературы из новых источников информации, которые ранее не были доступны. Современное историческое образование в области науки и образования вызывает много вопросов.

Одной из характеристик современной образовательной среды является то, что студенты и преподаватели могут подавать заявки на структурированные учебно-методические материалы (включая электронные материалы) и использовать мультимедийные комплексы для общения в любое время и в любом месте. Это позволяет вам перейти на гибкую систему обучения, модульный процесс, который позволяет зарабатывать кредиты и свободно переходить из одного университета в другой с учетом вашего предыдущего опыта, знаний и навыков. Информационное общество - это условие устойчивого развития и выживания цивилизации. Если информация играла второстепенную роль в развитии, то теперь она демонстрирует огромный потенциал и постепенно меняет материю и энергию [2]. Информационная культура становится важным фактором успешного развития профессиональной и непрофессиональной деятельности информационного общества и социальной защиты личности. За последнее десятилетие научно-исследовательская пресса неоднократно и активно исследовала новые вопросы информационной культуры. Кроме того, в основе реализации лежит современное образование, и одна из его задач состоит в том, чтобы сформулировать рекомендации авторов о том, как использовать и применять соответствующие учебные процессы, необходимые в среде электронного обучения (электронной сети). Например, среди методологических вопросов особое значение приобрела коллективная историческая память. Апокалиптическое чтение, изучение сравнительной

истории. История XX века сосредоточена на вопросах тоталитаризма, диктатуры и холодной войны. В хронологическом плане область исторических исследований расширилась до новой и новейшей истории и современности.

В их число входит создание условий для осуществления качественного исследования исторической науки, методология и методика обучения с использованием информационных технологий, формирование национального мировоззрения. Кроме того, актуальны проблемы современной истории Казахстана по созданию современного научного единого государственного стандарта обучения истории в средних школах и высших учебных заведениях, единой концепции истории Казахстана, опираясь на исследование археологии, антропологии, этнографии. Предметом исследования является осознание проблемы истории образования. Чтобы обратить внимание на перечисленные вопросы, необходим простой анализ.

Первое - это создание условий для осуществления качественного исследования исторической науки. Анализ казахстанского законодательства о науке и других официальных документов показывает, что интеграция науки и образования представляет собой процесс взаимодействия, сотрудничества научных организаций и учреждений высшего образования. Во-первых, поддерживать и улучшать первоклассные научные школы и создавать эффективную систему развития фундаментальной науки посредством сотрудничества с высшими учебными заведениями и исследовательскими институтами. Это основная причина, по которой наука и образование должны быть интегрированы. Качественное образование, развитие новых организационных форм в процессе обучения.

Современное состояние интеграции науки и высшего образования в Казахстане характеризуется различными формами совместной деятельности вузов и научно-исследовательских институтов. Прежде всего, это договоры о сотрудничестве в области фундаментальных и прикладных исследований, разработка и выполнение научно-исследовательских проектов и программ, учебная и производственная практика в научно-исследовательских институтах, привлечение ведущих ученых НИИ для проведения учебных занятий, руководства практикой студентов и дипломными работами, совместной подготовки аспирантов и магистрантов, чтение лекций в ведущих вузах страны.

Второе - методология и методика обучения с использованием информационных технологий. Возрастает понимание того, что традиционная схема получения образования морально устарела и нуждается в замене непрерывным образованием и обучением в течение всей жизни. Первый Президент в Послании, перед нами поставил задачу обеспечить возможность для наших граждан получать образование в течение всей жизни. Президент сказал: «Личным кредо каждого казахстанца должно стать «образование в течение жизни»[3]. Для этого необходимо введение новых форм образования, характеризующиеся интерактивностью и сотрудничеством в процессе обучения. Должны быть, помимо использования новых образовательных технологий, разработаны новые теории обучения, такие как конструктивизм, образование, ориентированное на студента, обучение без временных и

пространственных границ и т.д. Основные направления деятельности в области образования указывают на то, что важна не сама технология, а ее взаимодействие с обучением и ее роль в контексте системы образования в целом. Одной из характеристик современной образовательной среды является то, что студенты и преподаватели могут подавать заявки на структурированные учебно-методические материалы (включая электронные материалы) и использовать мультимедийные комплексы для общения в любое время и в любом месте. Это позволяет вам перейти на гибкую систему обучения, модульный процесс, который позволяет зарабатывать кредиты и свободно переходить из одного университета в другой с учетом вашего предыдущего опыта, знаний и навыков. Информационное общество - это условие устойчивого развития и выживания цивилизации. Если информация играла второстепенную роль в развитии, то теперь она демонстрирует огромный потенциал и постепенно меняет материю и энергию[4.с.39]. Информационная культура становится важным фактором успешного развития профессиональной и непрофессиональной деятельности информационного общества и социальной защиты личности. За последнее десятилетие научно-исследовательская пресса неоднократно и активно исследовала новые вопросы информационной культуры. Кроме того, в основе реализации лежит современное образование, и одна из его задач состоит в том, чтобы сформулировать рекомендации авторов о том, как использовать и применять соответствующие учебные процессы, необходимые в среде электронного обучения (электронной сети). Например, среди методологических вопросов особое значение приобрела коллективная историческая память. Апокалиптическое чтение, изучение сравнительной истории. История XX века сосредоточена на вопросах тоталитаризма, диктатуры и холодной войны. В хронологическом плане область исторических исследований расширилась до новой и новейшей истории и современности.

Общая задача школьного обучения заключается в подготовке активных, самостоятельных, образованных граждан нашей страны. Преподавание отечественной истории расширяет кругозор учащихся. Обогащенный знаниями прошлого школьник начинает по-новому подходить к современности, он приучается сравнивать настоящее с прошлым, понимать исторические корни многих явлений. Сейчас, когда историческое образование в Республике Казахстан постепенно становится плюралистическим и многообразным, учитель, преподаватель истории сталкивается с проблемами не только дидактического или информационного характера. При еще нестабильной Концепции исторического и обществоведческого образования педагоги сами активно участвуют в поиске и формировании новой структуры и содержания школьного образования, целей и приоритетов образовательной политики. Вот почему осмысление целей и задач современного исторического образования, содержания и структуры его, анализ качества подготовленных учебных материалов по отечественной истории и моделирование учебного процесса на основе новых технологий обучения должны помочь определиться в перспективах развития истории Казахстана как учебного предмета[5].

Четвёртое - формирование национального мировоззрения неразрывно связана с ролью квалифицированного педагога.

Важно отметить, что в современных условиях реформирования образования радикально меняется статус учителя, преподавателя, его образовательные функции, соответственно, меняются требования к его профессионально-педагогической компетентности, к уровню его профессионализма. Показателями значимости профессионально - педагогической компетентности являются изменения в сфере общественного сознания в различные периоды истории, которые свидетельствуют о том, что именно в психолого-педагогической компетентности и педагогической культуре заключены большие возможности развития и стабильности общества, поскольку они могут служить основанием для снятия межнациональных конфликтов, конфликтов между старшими и младшими поколениями, способствуют адаптации к новым условиям, более эффективному процессу социализации личности [6]. Современному образовательному учреждению необходим компетентный специалист, хорошо ориентирующийся в вопросах педагогики и специальных наук, обладающий глубокими знаниями в области смежных наук творчески реализующий новые технологии обучения. Особого внимания, на мой взгляд, заслуживает роль педагога в формировании национального мировоззрения, как его носителя и идентификатора. В данном аспекте личность педагога в современном обществе и концепции современного образования крайне важна. Рассмотрение личности педагога возможно в педагогическом, философском, социологическом, культурно - историческом ракурсе. Эта проблема носит междисциплинарный характер и касается не только истории, но и большинства дисциплин входящих в состав структуры научного знания.

Учитывая характер современного образования и профессионализм учителей, это означает опору на ведущие модели образования, идеи поликультурного образования, идеи универсальных ценностей и тех, кто их предлагает. Найдите способы овладеть собой, своим языком, культурой своих людей и культурой других. Глобализация национальной гордости отдельных людей, прошлого и настоящего, а также диалект международных и национальных отношений являются основными способами изменения подхода к социальным ценностям. В меняющемся современном обществе все большее значение приобретают проблемы учащихся начальных классов, комплексное развитие старшеклассников и конкурентоспособность выпускников, профессиональная компетентность профессионалов в различных сферах, различных отраслях и социальных сферах. Он создает условия для общего личностного развития (детей, студентов, школьников), создает единое многоуровневое видение мира, соединяет науку и народные методы обучения. Это должно происходить только в методах народного воспитания, при внедрении народного углубленного образования. Коренные народы информируют людей о культуре, истории, искусстве и языке, что им необходимо принять целостный подход к реагированию на меняющуюся среду, что должно сделать образование и культура.

Следовательно, необходимо изучать такие явления и феномены, как «компетентность специалиста, так как он является носителем культуры, языка, традиций, истории», или «профессиональная компетентность в передаче этнических знаний»[7. с.42] В связи с этим действия учителя могут достичь цели, когда у учителя есть четкое понимание задач обучения, воспитания и развития, используемых в той или иной образовательной технологии. Уроки истории органично связаны с методами обучения, сочетающими в себе личные качества учителя. Вы можете использовать ту же технологию немного по-другому, искренне или творчески. Хотя результаты разные, они близки к определенным ценностным характеристикам конкретной технологии. Текущая ситуация коренным образом изменилась и позволила проводить инновационные исследования. Это организационные изменения, интеграция дисциплин, подбор исторического содержания, экспериментальная апробация новых образовательных технологий и новых методов диагностики.

В заключение, хотелось бы отметить, что изменения соответствуют нынешнему подходу к системе образования и поэтому имеют важное теоретическое и практическое значение для реализации и применения новых методов преподавания истории Казахстана и привнесёт теоретическую и практическую значимость.

Список использованной литературы

1.Назарбаев Н.А “В потоке истории” //Из-во Атамура 1999г. 47. с. 12
2.Гуревич Я.Г. Опыт методики истории // Педагогический сб. - М., 1877. 1У. - С. 376.
3.Послание Президента Республики Казахстан Н. Назарбаева народу Казахстана 2020. //28.01.2011г., раздел 2.1 Образование
4.Волкова Г.Н. О различных аспектах грамотности в информационной культуре //Грамотность в новом веке. Материалы научно-методического семинара 11-12 мая 2001 года. СПб.,2001 - С. 39.
5.Зуева Л.И. О задачах преподавания Истории Казахстана в средней школе по новым программам. //Вестник КарГУ № 4. Караганда. 2004//
6.Туктарова Р.И., Зиатдинова Ф.Н. Философия педагогической компетентности и профессионализма педагога в современных условиях //Вестник КарГУ №4 Караганда. 2011//
7. Волкова Г.Н. О различных аспектах грамотности в информационной культуре //Грамотность в новом веке. Материалы научно-методического семинара 11-12 мая 2001 года. СПб.,2001 - С. 42.

ӘОЖ 371.3

ЖАҢАРТЫЛҒАН БІЛІМ БЕРУ МАЗМҰНЫ ЖАҒДАЙЫНДА БАҒАЛАУДЫҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Абсатова Г.Е.
«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

В статье рассматриваются дидактические принципы и критерии оценки учебных достижений, различие между критериальным оцениванием и традиционным оцениванием, а также приводятся примеры инновационных средств и критерии оценивания результатов их обучения.

The article discusses the didactic principles and criteria for evaluating educational achievements, the difference between criteria-based assessment and traditional assessment, and also provides examples of innovative tools and criteria for evaluating the results of their training.

Білім беру мазмұнын жаңартуға көшу білім берудің құзыреттілік тәсілі шеңберінде оқытуға жаңа талаптар қояды. Білім берудің құрылымы мен мазмұнын жаңарту оқытудың дәстүрлі стилін, білім алушылардың өз бетінше ойлауын қамтамасыз ететін білім берудің жаңа сындарлы моделін жеңуден тұрады.

Қоғамның ашықтығы, оның тез ақпараттандырылуы және серпінділігі сияқты қазіргі заманғы өзгерістер білім беру жүйесінің талаптарын түбегейлі өзгертеді. Еліміздің жалпы орта білім беру жүйесі жаңартылған білім беру мазмұны бойынша жұмыс істеуде. Осыған байланысты педагогикалық жоғары білім берудің әзірленген білім беру бағдарламалары білім берудің жаңартылған мазмұнына сәйкес жетілдіруді талап етеді. Білім берудің жаңартылған мазмұны бойынша оқыту нәтижесінде білім алушыларда сыни ойлау, дербес зерттеу және ақпаратты терең талдау дағдылары қалыптастырылуы тиіс. Оқытудың нәтижелілігі үшін оқу жетістіктерін критериалды бағалау жүйесін нақты әзірлеу қажет.

Бағалау валидтілік (оқытудың қойылған мақсаттарына сәйкестік); жүйелілік (оқытудың циклдік сипаты); сенімділік (дәлдікті, тұрақтылық дәрежесін, тұрақтылықты, оқытудың орнықтылығын көрсетеді) және т.б. сияқты дидактикалық қағидаттарға сәйкес теориялық білімді бағалаудың негізгі өлшемдері олардың толықтығы, жинақталуы және жүйелілігі болып табылады. Білім алушылардың оқу іс-әрекетінің процессуалдық жағын білімнің беріктігі, ұтқырлығы және пәрменділігі сияқты критерийлер сипаттайды. Білімнің пәрменділігі ойлау түрлері, ойлау әрекеттері, іс-әрекет әдістері (танымдық, пәндік және жалпы білім беру дағдылары) сияқты зияткерлік саланың компоненттерімен ашылады.

Теориялық білімді бағалау кезінде келесі критерийлерді басшылыққа алу қажет [1]:

- нақты материалды меңгеру, оны оқу пәндері бойынша терминологияны пайдалана отырып баяндау;
- бағдарламалық материалды игеру деңгейі;
- бұрын зерттелген материалды жаңасымен, сондай-ақ басқа пәндерді оқу кезінде игерілген материалмен салыстыру;
- әр түрлі ақпарат көздерімен жұмыс;
- танымдық белсенділіктің көрінісі, тәуелсіздік, шығармашылық, стандартты емес сұрақтарға жауап беру мүмкіндігі және т. б.

Практикалық дағдыларды бағалау кезінде келесі критерийлерді басшылыққа алу керек:

- теорияның практикамен себеп-салдарлық байланысын орната білу;
- теориялық білімді сапалы, эксперименттік және есептік есептерді шешу үшін қолдану;
- дұрыс нәтижелер алуды қамтамасыз ететін бақылаулар мен өлшеулер жүргізу;

- қорытындылар мен жалпылаудың өзіндік қалыптасуы;
- тапсырмаларды орындау кезіндегі білім алушылардың дербестік дәрежесі және т.б. [2].

Білім беру мазмұнын жаңарту тиімді педагогикалық технологияларды, оның ішінде критериалды бағалау технологиясын қолдануды көздейді.

Критериалды бағалау білім алушылардың білім сапасының көрсеткіштеріне де оң әсер етеді. Критериалды бағалаудың дәстүрліден басты айырмашылығы-дәстүрлі бағалау кезінде білім алушылардың жетістіктері орташа статистикалық нормамен салыстырылады (бағалау сыныптың/жалпы аудиторияның орташа білім деңгейіне бағдарлана отырып қойылады), ал критериалды бағалау кезінде білім алушылардың жетістіктері бағалау критерийлерімен ұсынылған оқытудың жоспарланған нәтижесімен салыстырылады (кесте 1-де көрсетілген).

Кесте 1 - Дәстүрлі және критериалды бағалау

Бағалау	
Дәстүрлі	Критериалды
- білім алушыларға, ата-аналар мен педагогтарға түсінікті оқу нәтижелеріне қол жеткізуді бағалаудың нақты критерийлері жоқ; - педагогтар сыныптың/жалпы аудиторияның орташа білім деңгейіне бағдарлана отырып, баға қояды; - қойылған бағалар оқу бағдарламасының жекелеген бөлімдері бойынша нақты білімді, іскерлікті, дағдыларды игерудің нақты көрінісін бермейді; - қойылған бағалар әрбір тұлғаны оқытудың жеке траекториясын анықтауға мүмкіндік бермейді; - қорытынды бағаны қою кезінде ағымдағы бағалар ескеріледі, бұл оқытудың түпкілікті нәтижесін объективті бағалау болып табылмайды; - оқу процесінде білім алушы мен оқытушы арасында жедел байланыс жоқ, бұл оқушылардың оқуға деген ынтасына ықпал етпейді.	Оқытушыларға: - сапалы нәтижелер алуға ықпал ететін критерийлерді әзірлеу; - оқыту мен оқыту сапасын жақсарту; - әр адамның жеке қабілеттері мен ерекшеліктерін ескере отырып, оқытудың жеке траекториясын құру; - түрлі тәсілдер мен бағалау құралдарын қолдану; - оқу бағдарламасының мазмұнын жетілдіру бойынша ұсыныстар енгізу. Білім алушыларға: - пайдалануға алуан стильдегі оқыту түрлері ойлау қызметінің; - өзіндік оқу нәтижесін болжау және табысты сезіну үшін бағалау өлшемдерін білу және түсіну; - өзін және құрдастарын бағалай отырып, рефлексияға қатысу; - нақты мәселелерді шешу үшін білімді қолдану, әртүрлі көзқарастарды білдіру, сыни ойлау. Жұмыс берушілерге мүмкіндік береді: - түлектердің білім деңгейіне объективті дәлелдер алу; - білім беру бағдарламаларын меңгерген түлектердің нақты мүмкіндіктері туралы білу;; - кәсіби маман үшін сенімді және сабырлы болыңыз.

Білім алушыларға қойылатын белгілердің объективтілігі шартты түрде үш топқа бөлінетін критерийлермен анықталады (кесте 2-де көрсетілген).

Кесте 2- Бағалау критерийлері

Группалар	**Критерийлер**
Пәндік-мазмұндық	білімнің толықтығы, жалпылануы, жүйелілігі, дұрыстығы, мағыналығы және т. б.
Мазмұнды-әрекеттік	білімнің беріктігі, тиімділігі, ойлау операциялары, арнайы пәндік, зияткерлік, жалпы білім беру, зерттеу және басқа да пәннен тыс дағдылар.
Даралық/ жеке тұлғалы	белсенділік, тәуелсіздік, өзін-өзі бағалау, сыншылдық, оқу мотивациясы және мотивациялық, эмоционалды, ерікті саланы, өзін-өзі реттеу саласын сипаттайтын басқа да жеке қасиеттер.

Кесте 3 - Оқыту нәтижелерін бағалаудың инновациялық құралдарының өлшемдері

Нәтижелерді бағалаудың инновациялық құралдары	**Бағалау критерийлері**
Эссе	- мәтін құрудың логикалық құрылымының болуы; - эссе тақырыбы бойынша нақты айқындалған жеке ұстанымның болуы; - жеке ұстанымды негіздеу кезінде дәлелдердің жеткіліктілігі (кәсіби терминдерді, дәйексөздерді пайдалану, фразалардың стилистикалық құрылысы және т. б.); - жұмыстың эстетикалық дизайны (дәлдік, мәтінді пішімдеу, бөлектеу және т.б.).
Терминологиялық диктант	- анықтамалардың толықтығы; - тұжырымдардың анықтығы; - қазіргі заманғы" редакция "ұғымдар (білімнің серпінді салалары үшін); - ұғымның өзіндік тұжырымы, оның мағынасын беру және т. б.
Кейс-өлшегіштер	- кейстегі проблемаларды талдау; - ақпаратпен жұмыс істеу кезінде барабар аналитикалық әдістерді көрсету; - кейсті шешу үшін қосымша ақпарат көздерін пайдалану; - барлық қажетті есептеулерді орындау; - мағынасы мен мазмұны бойынша құжаттарды дайындау және олардың талаптарға сәйкестігі; - қорытындыларды негіздеу, дәлелдеу; - істің осы шешімін басқа шешімдерден ажырататын жеке тұжырымдар және т. б.

Құзыреттіліктің қалыптасуын бағалау кезінде оқыту нәтижелерін бағалаудың дәстүрлі әдістері мен құралдарымен қатар оқыту нәтижелерін бағалаудың инновациялық әдістері мен құралдарын да пайдалану ұсынылады, мысалы, эссе (білім алушының қойылған проблеманың мәнін жазбаша баяндау қабілетін бағалауға, тиісті пәннің тұжырымдамалары мен талдау құралдарын пайдалана отырып, осы проблемаға өз бетінше талдау жүргізуге мүмкіндік беретін құрал), терминологиялық диктант (оқу модулінің категориялық аппаратын меңгеру дәрежесін тексеру тәсілі), кейс-өлшегіштер (проблемалық тапсырмаларды пайдалануға негізделген, онда білім алушыларға берілген проблеманы шешу үшін өзіне қажетті, бірақ толық емес ақпаратты қамтитын нақты кәсіби-бағдарланған жағдайды ұғынуды ұсынады) және т.б. (кесте 3-те баяндалған) [3].

Критерийлер білім алушыларға өз жұмысының сапасын объективті бағалауға және қалай оқу керектігін, нені үйрену керектігін, ең бастысы не үшін оқу керектігін түсінуге көмектеседі.

Пайдаланылған әдебиет тізімі

1. Дюкарев И., Караваева Е., Ковтун Е. Ключевые ориентиры для разработки и реализации образовательных программ в предметной области «Образование». – Бильбао: Университет Дуесто, 2013. – 79 с.
2. Ребрин О.И. Использование результатов обучения при проектировании образовательных программ УрФУ. – 2-е изд., доп. – Екатеринбург, 2013. – 32 с.
3. Оценивание: образовательные возможности: сб. науч.-метод. статей. Вып. 4 / под общ. ред. М.А. Гусаковского. – Мн. : БГУ, 2016. – 257 с.

ӘОЖ 159.922.76

БОЛАШАҚ МҰҒАЛІМДЕРДІҢ КӘСІБИ ҚҰЗІРЕТТІЛІГІН ҚАЛЫПТАСТЫРУ

Агаева З. А.
«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

В статье рассматривается формирование профессиональной компетентности будущих учителей.

The article deals with the formation of professional competence of future teachers.

Нарықтық қатынастар мен инновациялық технологиялар кезеңінде болашақ педагогтардың педагогикалық шеберлігі мен кәсіби құзыреттілігіне қойылатын талаптар одан әрі арта түседі.

Жоғары білім беру жүйесінде оны жаңғырту контексінде болып жатқан сапалық және құрылымдық өзгерістер, сайып келгенде, студенттердің кәсіби және жеке дамуына бағытталған. Маманның осы екі маңызды компонентін біз «кәсіби құзыреттілік» ұғымына біріктіріп, осы феноменге белгілі бір әмбебап сипат береміз, өйткені біз оған кәсібилік, шеберлік, шығармашылық қабілеттер, жоғары интеллект және мәдени қасиеттер кіреді деп санаймыз – адамгершілік құндылықтар, бір сөзбен айтқанда, университеттің гуманистік білім беру

жүйесінде қалыптасуы керек және белгілі бір іс-әрекетте өзінің адами және кәсіби әлеуетін тиімді түрде жүзеге асыра алатын, өзін-өзі тәрбиелеу, өзін-өзі тәрбиелеу және өзін-өзі жетілдіру арқылы үнемі дамитын маманның қалаған бейнесі [1].

Сондықтан қазіргі білім беру процестерінің динамикасында жүйелі, интегративті бірлік, зияткерлік және практикалық дағдылардың синтезі ретінде қарастырылатын педагогикалық кәсіби құзыреттіліктің іргелі маңызы барған сайын артып келеді. Мұндай кәсіби құзыреттілік педагогикалық білім беру мазмұнындағы танымдық, функционалдық және мәдени бірлікті қамтиды. Бұған мұғалімнің жеке сипаттамалары, мысалы, құндылық бағдарлары, қабілеттері, мінез-құлық белгілері, балалармен өзара әрекеттесуге және практикалық іс-әрекеттерді жүзеге асыруға дайындығы, адамға өз әлеуетін пайдалануға, күрделі Мәдени іс-әрекеттерді жүзеге асыруға, үнемі өзгеріп отыратын қоғам мен кәсіби қызметке тез және сәтті бейімделуге мүмкіндік береді [2].

Қазіргі заманғы мектепке кадрлар даярлау жөніндегі ұлттық бағдарламаны жүзеге асыру жағдайында тек дипломды маман ғана емес, сонымен қатар рухани байлық пен кәсіби шеберліктің педагогикалық қызметінде неғұрлым толық жүзеге асырылуын қамтамасыз ететін шығармашылық белсенді тұлға қажет.

Шығармашылық белсенді тәуелсіз әрекет ретінде жаңа нәрсені тудырады. Оның жаңалығы объективті және субъективті тұрғыдан бағалануы мүмкін. Бірінші жағдайда критерий шешімнің әлеуметтік құндылығы мен жаңалығына айналады, содан кейін суретшінің, ғалымның, өнертапқыштың, мұғалімнің және т.б. іс-әрекеті ретінде сөздің толық мағынасында шығармашылық туралы айтуға болады. Бұл шығармашылық субъектісі бұл жағдайда да ашылулар жасайды, бірақ өзі үшін, осылайша өзінің қабілеттерін, шығармашылығын және жалпы ішкі әлемін байытады. Сондықтан әр түрлі көріністердегі оқушылардың шығармашылық белсенділігі көптеген әлеуметтік маңызды, шығармашылық тұлғалық қасиеттерді (қиял, ойлау, батылдық, батылдық, ерік-жігер) сәтті дамытудың маңызды құралына айналады және мұндай іс-әрекетке баулу қазіргі дидактика білім беру мазмұнының қажетті элементі ретінде қарастырылады.

Педагогтың шығармашылық процесін ғалымдар "өзгермелі жағдайларда сансыз бірқатар оқу – тәрбиелік міндеттерді үнемі шешуге бағытталған іс – әрекет ретінде қарастырады, оның барысында мұғалім балалармен оңтайлы түрде, осы педагогикалық тұлға үшін ерекше, стандартты емес педагогикалық шешімдермен, объектінің педагогикалық ықпал ету субъектісі ерекшеліктерімен делдал болады" (В. А. Сластенин).

Педагогика ғылымындағы шығармашылық мәселесі бойынша әртүрлі дереккөздерді талдау қорытынды жасауға мүмкіндік береді, бұл мұғалімнің әлеуметтік және кәсіби жетілуінің маңызды көрсеткіші болып табылады, ол келесі ерекшеліктерде көрінеді: тұрақты кәсіби, зияткерлік, мәдени және моральдық өзін-өзі жетілдіруге деген ұмтылыс; қызметтің сәттілігіне

қызығушылық; еңбекке, ізденіске, өзіндік ерекшелікке, әлемге қатысты конструктивті ойлауға шығармашылық өзін-өзі жүзеге асыру қажеттілігі; қызметтің үздік нәтижелерін алудағы кемшіліктерді жоюдың оңтайлы жолдары мен тәсілдерін таба білу, өз іс-әрекеттері мен іс-әрекеттерінің салдарын болжай білу; өз қызметінің, ұжымның нәтижелері үшін жауапкершілікті өзіне ала білу; өз бетінше өзгерте білу, өзінің шығармашылық қызметінің мақсаттарын іске асыру үшін жетіспейтін әдістер мен құралдарды таба білу; қызметтің нәтижелілігі, кез келген бастамада табысқа жету және т.б. педагогтан әрбір педагогикалық мамандықтың әлеуетті мүмкіндіктері мен оның даму перспективаларын, сабақтас мамандықтардың мүдделерін, интеграциялық байланыстарды ескере отырып, оқу процесін нақты жоспарлау талап етіледі [3].

Шеберлік-бұл белгілі бір іс-әрекеттегі ең жоғары нәтижелерге қол жеткізу және ондағы қызметкерді табиғаттың, қоғамның, ойлаудың дамуының әмбебап, жалпы және жеке заңдылықтары мен заңдылықтарын білуге және оларды практикада шебер қолдануға негізделген үнемі шығармашылық жетілдіру.

Кәсіби, оның ішінде педагогикалық шеберлікке қол жеткізу шарттары;

- өз еңбек практикасын кәсіби білімін, іскерлігін, дағдыларын жетілдіру көзі ретінде пайдалану;
- жұмыстың ең жақсы әдістерін игерудегі практикалық белсенділіктің артуы, орындалатын кәсіби міндеттердің үнемі күрделенуі;
- қажет болған жағдайда-осы мамандықтан тыс танымдық және практикалық белсенділікті кеңейту;
- әріптестердің озық тәжірибесін зерттеу және шығармашылық дамыту, бұрын алынған белгілі және өзінің қайталанбас тәжірибесін қолдануға енгізу, ол біраз уақыттан кейін басқалардың меншігіне айналуы мүмкін, жалпыға ортақ;
- жалпы білім беру, саяси, кәсіби дайындыққа қойылатын талаптарды арттыру, өйткені оларды еңбек процесінде білімсіз және шығармашылық қолданусыз кәсіби шеберлікті қалыптастыру мүмкін емес;
- өз кәсібіне деген сүйіспеншілік;
- еңбек мәдениеті;
- нақты есептеулерге негізделген эксперимент, жұмыстың ең өнімді әдістерін іздеу, шығармашылық, жаңашылдық.

Педагог білім алушылардың белгілі бір тобы үшін оқытудың ерекше мақсаттарын да, кәсіптік даярлық стандарттарын да әзірлеудің педагогикалық қабілетіне ие болуы тиіс; ақпараттың үлкен көлемінен оқыту мақсаттарына неғұрлым сай келетін және білімнің, машықтар мен дағдылардың қажетті деңгейін қамтамасыз ететін материалдарды іріктеп алу қабілетіне ие болуы тиіс [4].

Жаппай репродуктивті формалар мен оқыту әдістерінен ЖОО түлектерін жалпы мәдени және арнайы даярлау деңгейіне қойылатын өсіп келе жатқан талаптарға, болашақ мамандарды тұрақты кәсіби өз бетінше білім алуда берік қалыптасқан қажеттіліктері бар еңбек нарығына кәсіби құзыретті кіруге даярлауды белгілейтін білім беру парадигмаларының өзгеруіне байланысты

өзгерген әлеуметтік-экономикалық жағдайлар мен білім берудің жаңа басымдықтары, олар "кәсіптік білім беру" бағыты бойынша жоғары оқу орындарының түлектерін кәсіби-педагогикалық ғылыми-қамтамасыз етілген даярлаудың объективті қажеттілігін анықтайды және болашақ оқытушылардың кәсіби-педагогикалық ойлауын дамытумен, олардың ғылыми-педагогикалық білімі мен дағдыларын қалыптастырумен, оқытушылық қызметке де, жалпы кәсіби, арнайы құзыреттілік пен біліктілікті арттыруға қажетті педагогикалық мәдениетті қалыптастырумен байланысты.

Тұлғаға бағытталған білім беру процесінің маңызды компоненттері-мұғалімнің руханилығы, адамгершілігі, білім беру және мәдени деңгейі.

Қазіргі білім беру тұжырымдамасында мұғалім тек мамандық емес, оның мәні білімді тарату ғана емес, сонымен бірге жеке тұлғаны құрудың, адамды адамға бекітудің жоғары миссиясы, жоғары кәсіптік – педагогикалық білім беру жүйесінің мақсаты адамға бағытталған жаңа типтегі мұғалімнің үздіксіз жалпы және кәсіби дамуы ретінде ұсынылған.

Оқытушыға мамандық бойынша ғылыми білімдерден басқа, оқу процесін бастай отырып, педагогикалық және психологиялық білімнің, оқыту технологиясы мен әдіснамасының жиынтығын меңгеру қажет екендігіне сүйене отырып, оқу құралы кәсіби педагогикалық шеберліктің мәні мен негізгі ұғымдарын, оны қалыптастырудың дидактикалық негіздерін, кәсіби шеберлікті жетілдірудің психологиялық-педагогикалық теориясын, Педагогикалық шеберлік саласында үлкен жетістіктерге жеткен ғалымдар мен практиктердің идеялары мен тәжірибелерін зерттеуді қарастырады, болашақ мұғалімдердің осы идеялар мен тәжірибені ғылым мен білім беру практикасының жетістіктерін біріктіретін өзіндік тәжірибе жүйесін қалыптастыруда шығармашылық қолдануы мақсатында [4].

Оқытудың инновациялық технологиялары мен коммуникативті құралдарды қолдана отырып, мұғалім өзінің оқытуына оңтайлы баға беруі керек. Өз пәнін өте жақсы білу, тақырыпқа деген құштарлық, кең Дағдылар мен дағдыларды игеру, заманауи технологияларды игеру оның біліктілігін анықтайды.

Оқытушы оқытудың негізгі пәні бойынша да, педагогика саласында да, Оқытудың инновациялық нысандары мен әдістерін әзірлеу саласында да жеткілікті ғылыми құзыретке ие болуы тиіс.

Педагогикалық қабілеттердің компоненттеріне мыналар жатады: конструктивті қабілеттер-оқушының жеке басын жобалау, оқушылардың жас және жеке қабілеттеріне қатысты оқу материалын таңдау және композициялық құру; ұйымдастырушылық қабілеттер-студенттерді әр түрлі іс-шараларға қосу және ұжымды әр жеке тұлғаға әсер ету құралы ету; коммуникативті қабілеттер - студенттермен дұрыс қарым-қатынас орнату және оларды мақсаттар мен құралдардың дамуына сәйкес қайта құру; гностикалық қабілеттер-объектіні, процесті және өз іс-әрекетінің нәтижелерін зерттеу және оны осы білім негізінде қайта құру.

Мұғалім жақсы нәтижеге қол жеткізе алады, егер ол бағдарлама студенттерге емес, студенттерге арналғанын есіне алса; материалды нақты, ақылға қонымды және жүйелі түрде, қажетті және белгілі бір байланыстар мен тәуелділіктерді ашып көрсетеді; оқу қарқынын артта қалушылармен жеке жұмыс жасау жағдайында оқушылардың көпшілігінің қажеттіліктеріне бейімдейді; ауызша, жазбаша, компьютерлік бақылаудың ұтымды формаларын қолданады және оқытуды шебер түзетеді; оқушыларды оқытудың мотивациясын дамыта отырып, оқытудың максималды нәтижесіне жетуге қызықтырады.

Қазіргі әлемде білім беру және ақпараттық технологияларды біріктіру тенденциясы және осы негізде, атап айтқанда, интернет – технологияларға негізделген түбегейлі жаңа интеграцияланған оқыту технологияларын қалыптастыру бар деп сеніммен айтуға болады. Осындай технологияларды қолдана отырып, оқу ақпаратын шексіз және өте арзан көбейту, оны тез және мақсатты жеткізу мүмкіндігі пайда болды. Бұл жағдайда оқыту интерактивті болады, студенттердің өзіндік жұмысының маңызы артады, оқу процесінің қарқындылығы айтарлықтай артады және т. б.

Білім беру қызметін тұтынушылар (студенттер) – бұл білім беру қызметінің белсенді қатысушылары. Сондықтан түпкілікті нәтижелердің сапасы көбінесе олардың белсенділігіне, бәсекеге қабілеттілігіне, ұстанымына, мотивациясына және күш-жігеріне байланысты [5].

Адамның қоғамдағы орнын анықтау процесі табиғатқа, қоғамға және ғылыми – практикалық қызметке деген көзқарасымен көрінеді.

Сағат сайын біз адамзат дамуындағы жаңа сапалы өзгерістердің куәсі боламыз.

Сондықтан жоғары оқу орындарының студенттері жаңа педагогикалық әдіснаманың негізін игеріп, халықтың бай рухани, тарихи – тәрбиелік мұрасын, жаңа педагогикалық технологияны зерделеп, шетелдік прогрессивті – практикалық идеялармен таныс болып, рухани – адамгершілік қасиеттерін, дербес ойлауын тәрбиелеуі тиіс.

Пайдаланылған әдебиет тізімі

1. Алмешова Ж.К. Болашақ мұғалімдердің кәсіби құзыреттілігін қалыптастырудың ғылыми педагогикалық негіздері. //Молодой ученый. – 2014. № 4.1 (63.1). – С.31-33.
2. Әлмұханова Х.Т., Бейсебаева П.С.Құзіреттілік –кәсіби маман даярлаудың басты сапасы. - // Алматы, 2011.
3. Гатауллина Р. Ф. Формирование профессиональных компетенций будущего педагога посредством оптимального выбора формы обучения // Научно-методический электронный журнал «Концепт». – 2015.
4. Андреев, В. И. Педагогика высшей школы. Инновационно-прогностический курс: учебное пособие. – Казань: Центр инновационных технологий, 2018. – 500 с.
5. Муслимов Н. А. Формирование профессиональной компетенции будущих педагогов основе применения информационных и педагогических технологий// Молодой ученый. — 2012. — №1. Т.2. — С. 102-106.

ӘОЖ 378(574)

БОЛАШАҚ ПЕДАГОГ-ПСИХОЛОГТАРДЫҢ КОММУНИКАТИВТІ ҚҰЗЫРЕТТІЛІГІН ҚАЛЫПТАСТЫРУ

Айтбаева Ж.А.
«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

В данной статье проведен анализ определений феномена коммуникативной компетентности, как необходимого профессионального качества педагога-психолога, и его компонентов в научных литературных источниках. Также в статье показана важность формирования коммуникативных компетенций будущих педагогов-психологов.

This article analyzes the definitions of the phenomenon of communicative competence as a necessary professional quality of a teacher-psychologist, and its components in scientific literature. The article also shows the importance of forming the communicative competencies of future teachers-psychologists.

Қоғамдық дамудың қазіргі үдерісі өзінің іс-әрекетін тиімді жоспарлай алатын, танымдық қызметінде алынған білімді орынды пайдалана білетін, түпкі нәтижеге жету үшін әр түрлі топтардағы адамдармен тиімді қарым-қатынас диалогіне түсе алатын білімді тұлғаны тәрбелеу мәселесін қойып отыр. Сапалы білім алған, танымдылығы жоғары, құзыретті, бәсекелестіктің қайсыбір мықты тегеурініне төтеп бере алатын оқушылар ғана болашақтың кілтін аша алады. Еліміздің жаһандық дүниеде дараланууы білімді, жігерлі, ұлттық санасы рухани бай жас ұрпақ арқылы іске асады.

Білім мен ақпарат үстемдік құрған қоғамда білім беру жүйесі инновациялық экономиканың негізгі бөлігі болып табылады. Қатаң талаптары қалыптасып келе жатқан инновациялық экономика қай салада болса да, бүгінгі маманның құзыреттілігін, яғни өз саласы бойынша ой-пікірінің қалыптасуын, кәсібилігін, өмірдің өзгермелі жағдайына бейімділігін, оған сай өз білімін пайдалану ғана емес, оны қажеттікке қарай толықтырып отыруды талап етеді.

Қоғамда әлеуметтік, мәдени үдеріспен қамтамасыз ететін жоғары құндылық – білім. Осы жоғары құндылық сапасын көтерудің басты шарты – педагог-психологтардың кәсіби, коммуникативті құзыреттілігін дамыту болып табылады. Олай болса, білімге негізделген қоғам құрылысының негізгі басымдықтарын есепке ала отырып, педагог-психолог мамандардан аса жоғары коммуникативті құзыреттілік талап етіледі.

Осыған орай, дамыған елдердің оқу жүйесінде кеңінен қолданыла бастаған «құзырет», «құзыреттілік», «кәсіби құзыреттілік», «коммуникативті құзыреттілік» терминдері жаңа білім стандарты ұстанған басты бағыт ретінде біздің еліміздің білім беру жүйесіне енгізілген. Біздің мақсатымыз жаһандану жағдайында құзыреттіліктің әрекет категориясына қатысты мәнін, коммуникативті құзыреттілік деңгейінде жүргізілген зерттеулерді зерделеу арқылы ашуға ұмтылыс жасау.

«Құзыреттілік» терминін XX ғасырдың ортасында Н.Хомский енгізген, алғашында ол ана тілінде нақты тілдік қызметті орындау үшін қажет қабілеттіктер ұғымын берген [1]. Философиялық энциклопедиялық сөздікте

құзыреттілік «компетенция» - сөзінің француз (competence- құзыретті, хабардар), латын (competentia - әділ, дұрыс қорытынды; competere - дегеніне жету, сәйкес келу, жақын келу) тілінен келгендігін, әмбебаптық тұрғыда қолданылатын термин екендігі көрсетілген. Өз саласына сәйкес білім мен біліктілікпен қаруланған, негізгі ой-тұжырым жасайтын және тиімді әрекет ете алатын адамды белгілі бір саладағы құзыреттіліктерді меңгерген деп есептеуге болады [2].

Қазіргі заманғы әлемнің жиі өзгеріп отыратын жағдайында педагог-психологтың бір ғана кәсіби құзыреттілікке ие болуы жеткіліксіз, тиімді кәсіби және жеке өзін-өзі жүзеге асыру үшін коммуникативтік құзыреттілік қажет. Коммуникативтік құзыреттілік педагог-психологтың кәсіби міндеттерінің кез келген түрімен сүйемелденеді.

Коммуникативтік құзыреттілікті дамытудың болмауы немесе төмен деңгейі сәтсіздік жағдайларын көбейтуге әкеледі, мамандыққа қанағаттануды азайтады, кәсіби мотивацияны бұзады. Бұл мақалада біз ғылыми әдеби дереккөздердегі коммуникативтік құзыреттілік құбылысының анықтамаларына талдау жасаймыз. Коммуникативтік құзыреттіліктің ғылыми анықтамалары көптеген түсіндірулерге ие, бірақ зерттеуге бірыңғай көзқарас жоқ, бірақ кейбір анықтамаларда авторлардың пікірлеріндегі ұқсастықтарды бөліп көрсетуге болады.

Алғаш рет «коммуникативті құзыреттілік» феноменін А.А. Бодалев зерттеді. Ол коммуникативтік құзыреттілік – ішкі ресурстар – білім мен дағдылар болған жағдайда әңгімелесушімен тиімді қарым-қатынас жасау қабілеті деп түсінді.

Ал Л.Д. Столяренко мен Жуков Ю. М. бойынша «коммуникативтік құзыреттілік» – әңгімелесушілермен қарым-қатынас орнату және қолдау мүмкіндігі.

М. Н. Вятютнев өзінің анықтамасында қарым-қатынастағы құзыреттіліктің жеке тұлғаның қарым-қатынастың әртүрлі жағдайларында жүру қабілетіне тәуелділігін көрсетеді; жағдаяттарды коммуникативті көзқарасқа, тақырыпқа, әңгімеге дейін пайда болатын тапсырмаларға, сондай-ақ жалпы бейімделу процесінде сөйлесу барысында топтастыру қабілеті.

Е. Ю. Гениева коммуникативті құзіреттілік жағдайды түсіну, оның дамуын болжау, психологиялық кедергілерді жеңу және коммуникативті әсердің ерекше принциптерін қолдану қабілеті ретінде сипаттайды.

Келесі авторлар бұл құбылысты негізінен белгілі бір дағды ретінде түсінеді. Коммуникативті құзыреттілік коммуникативті мәселелерді: коммуникативті мақсаттарды түсіну, жағдайды бағалау, қарым-қатынас серіктестерінің күтулері мен байланыс әдістерін ескеру, жағдайларға сәйкес қарым-қатынас стратегияларын қолдану, сөйлеу мінез-құлқындағы мағыналы өзгерістерді шешеді [3].

В. Н. Куницына қарым-қатынастағы құзыреттілікті терең коммуникативті дағдылар мен дағдыларға ие болу, бұрын белгісіз әлеуметтік жағдайларда тиісті

дағдыларды дамыту, өзін-өзі ұстай білу деп түсінеді. Кейбір авторлар коммуникативтік құзыреттілікті білім мен дағды жүйесі ретінде қарастырады.

Мәселен, Е. В. Сидоренко коммуникативті құзыреттілік – белсенді тыңдаудың коммуникативті дағдылары, қарым-қатынас серіктесін түсіну қабілеті, қарым-қатынас кезінде эмоционалды шиеленісті реттеу қабілеті, сәтті қарым-қатынас жасау үшін қажет коммуникативті білім, қоғамда өмір сүретін барлық адамдардың коммуникативті қабілеттері деп санайды.

Е. М. Кузьмина және В. М. Соколов жеке тұлғаның коммуникативті құзіреттілігін «қарым-қатынас жасауға мүмкіндік беретін және өзара түсіністікке қол жеткізуге және қарым-қатынас мәселелерін тиімді шешуге ықпал ететін ауызша және вербальды емес қарым-қатынас құралдары мен тұлғааралық өзара әрекеттесу заңдылықтары мен субъектінің жеке қасиеттері саласындағы білімнің, дағдылардың, дағдылардың тұтас жиынтығын қамтитын интегралды сипаттама» ретінде анықтайды.

О. Казарцева коммуникативті құзіреттілігі бойынша сөйлеу мінез-құлқы бағдарламасын және қарым-қатынас мақсаттары мен жағдайларына сәйкес келетін сұхбаттасушыны түсіну үшін қажет дағдыларды, білім мен дағдыларды болжайды.

«Коммуникативтік құзыреттілікті» барынша толық сипаттау үшін осы құбылыстың компоненттерін бөліп көрсету қажет. Коммуникативтік құзыреттілік феноменін тұтас талдауды И. Н. Зотованың шығармаларынан табуға болады. Оның пікірінше, коммуникативті құзыреттілік - бұл эмоционалды-мотивациялық, мінез-құлық және танымдық элементтерден тұратын жиынтық білім [4].

Эмоционалды-мотивациялық элемент оң қарым-қатынас байланыстарының қажеттілігінде, құзыреттілікті дамыту мотивтерінде, өзара әрекеттесудің «сәтті» серіктесі болудың семантикалық көзқарастарында, сондай-ақ қарым-қатынас құндылықтары мен мақсаттарында көрінеді.

Когнитивті компонент: қарым-қатынас туралы білім саласы және қарым-қатынаста алынған белгілі бір психологиялық білім, әңгімелесушінің бейнесі, жеке сипаттамалары, коммуникативті жеке ресурстарды құрайтын әлеуметтік-перцептивті қабілеттер.

Мінез-құлық компоненті - бұл тұлғааралық қарым-қатынастың субъективті моделі, сонымен қатар коммуникативті мінез-құлықты жеке бақылау [5].

Шубкина О. Ю. өз жұмысында коммуникативті құзыреттіліктің төрт компонентін анықтайды, олар:

-коммуникацияның мотивациялық-құндылық компоненті - бұл коммуникативті кәсіби іс-әрекеттің белсенділігін сақтау ниетінде көрсетілген мәдениаралық кәсіби қарым-қатынасқа деген көзқарас;

- коммуникацияның танымдық компоненті - бұл тілді білу, тұлғааралық коммуникативті оқиғаларды түсіну және болжау, кәсіби коммуникативті мәселелерді шешу үшін әлеуметтік-лингвистикалық, әлеуметтік-мәдени сипаттағы білім, дамыған әлеуметтік интеллекттің болуы;

- коммуникацияның белсенді компоненті - кәсіби коммуникативті жағдайды талдау және бағалау, қарым-қатынас мақсатын қоюды жүзеге асыру, коммуникативті стратегияларды таңдау және коммуникативті тактиканы құру, коммуникативті мәселелерді шешу тәсілдерін меңгеру, коммуникативті жоспарды жүзеге асыруға ұмтылатын пән ретінде коммуникативті іс-әрекетке қосу, кәсіби коммуникативті тәжірибені байыту;

- коммуникацияның рефлексивті-бағалау компоненті - қол жеткізілген коммуникативті мақсаттардың рефлексиясы негізінде өзінің кәсіби коммуникативтік актісінің тиімділігін бағалауды талдауды жүзеге асыруда, кәсіби қарым-қатынаста өзін жетілдіру жолдарын түсінуде көрінеді.

Басқа зерттеушілердің еңбектерінде коммуникативті құзыреттілік компоненттері басқа тұрғыдан қарастырылады. Сонымен, Лабунская В. А. құзыреттілікке үш элемент ретінде қарастырады:

1. басқа адамдарды дұрыс қабылдау;
2. коммуникацияның вербалды емес нысандарының қалыптасуы;
3. дамыған ауызша және жазбаша сөйлеу.

Сонымен қатар, О. В. Крючкова педагог-психологтің коммуникативті құзыреттілігі адамның адамдармен қарым-қатынасында көрінетін және белгілі бір мақсаттарға жетуге мүмкіндік беретін коммуникативті қабілеттерін біріктіруді білдіреді:

1. Қарым-қатынас жағдайын дәл қабылдау және ондағы мақсаттарға жету ықтималдығын бағалау мүмкіндігі.
2. Адамдарды дұрыс түсіну және бағалау қабілеті.
3. Жағдайға, серіктестерге және қойылған міндеттерге сәйкес келетін қарым-қатынас құралдары мен әдістерін таңдау мүмкіндігі.
4. Серіктестердің жеке ерекшеліктеріне бейімделу, олармен ауызша және вербалды емес деңгейде қарым-қатынас жасаудың тиісті құралдарын таңдау мүмкіндігі.
5. Адамдардың психикалық жағдайына әсер ету қабілеті.
6. Адамдардың коммуникативті мінез-құлқын өзгерту мүмкіндігі.
7. Адамдармен жақсы қарым-қатынасты сақтау және сақтау мүмкіндігі.
8. Адамдарға өздері туралы жағымды әсер қалдыру мүмкіндігі.

Жалпы алғанда, педагог-психологтың коммуникативті құзыреттілігін басқалармен өзара әрекеттесудің жеке және кәсіби тәжірибесін қалыптастырудың белгілі бір деңгейі ретінде сипаттауға болады, оны жеке адам өзінің қабілеттері мен әлеуметтік мәртебесі аясында кәсіби ортада және қоғамда сәтті жұмыс істеуі үшін қажет. Педагог-психологтың коммуникативті құзіреттілігін құрайтын дағдылар кешеніне: коммуникативті жағдайды талдау және бағалау, мақсатты қалыптастыру, жоспарды жүзеге асыру және оны түзету үшін құралдарды таңдау және пайдалану, толық коммуникативті актіні жасау үшін қажет нәтиженің тиімділігін бағалау кіреді; жағдайға сәйкес коммуникативті стратегияларды таңдау мүмкіндігі, адамдармен жас ерекшеліктерін, әлеуметтік-мәдени, мәртебелік сипаттамаларын ескере отырып, қарым-қатынас жасай білу, қоршаған ортаның өзгеруіне белсенді жауап бере

білу, серіктестің эмоционалды көңіл-күйінің өзгеруін ескере отырып, қарым-қатынасты қайта құру, әңгімелесу, пікірталас, келісімдерге қол жеткізу, қарым-қатынас психотерапиясын жүзеге асыру, коммуникативті қақтығыстарды талдау.

Педагог-психологтың тиімді кәсіби қызметі үшін барабар коммуникативтік құзыреттілік деңгейі келесі қабілеттерден тұрады [6]:

- қарым-қатынас жасау қажет болатын коммуникативтік жағдайға әлеуметтік-психологиялық болжам беру;
- коммуникативтік жағдайдың өзіндік ерекшелігіне сүйене отырып, қарым-қатынас процесін бағдарламалау;
- қарым-қатынас процестерін әлеуметтік-психологиялық басқаруды жүзеге асыру;
- әртүрлі психологиялық қашықтықта байланыс орнату;
- психологиялық позицияларды ауыстырудағы икемділік пен барабарлық.

Педагог-психологтың кәсіби байланысы тек кәсіби қызметте жүзеге асырылуы мүмкін. Кәсіби қарым – қатынас - бұл екі немесе одан да көп субъектілер арасындағы мақсаттарды жүзеге асыруды және кәсіби қызметтің міндеттерін шешуді қамтамасыз ететін ақпарат алмасу.

Е. А. Климов педагог-психологтың коммуникативтік құзыреттілігінің негізгі ерекшеліктерін атап өтті:

- басқара білу, үйрету, тәрбиелеу;
- тыңдай және тыңдай білу;
- кең ой-өрісі;
- сөйлеу (коммуникативтік) мәдениеті;
- эмпатия;
- байқау;
- өзін-өзі реттеудің жоғары деңгейі.

Қорытындылай келе, коммуникативтік құзыреттілік өзара әрекеттесуді ұйымдастыру үшін қажет білімдер, икемділіктер мен дағдылардың жиынтығы және де тиімді коммуникативтік тұлғааралық қарым- қатынасты құруға негізделген тұлғаның ішкі жоспары ретінде қарастыруға болады.

Коммуникативтік құзыреттілік қарым-қатынаста туындайтын коммуникативтік міндеттерді шығармашылық тұрғыдан шеше білу қабілеті. Соған орай коммуникативтік құзыреттілік қарым- қатынастың тиімділігін анықтайтын білім, икемділік пен құндылықтық бағыт-бағдардың қосындысы деп түсінеміз

Пайдаланылған әдебиет тізімі

1. Хомский Н. Синтаксические структуры // Новое в лингвистике. - М., 2010. - Вып. 1. //http://www.twirpx.com/file/99996/

2. Философский энцеклопедический словарь. - М.: Прогресс, 2015. – 300 с.

3. Бисенбаева, Ж. Коммуникативті құзыреттілік мәселелерін оқудағы психологиялы-педагогикалық негіздері [Мәтін] / Ж. Бисенбаева // Ізденіс. Гуманитарлық ғылымдар сериясы = Поиск. Серия гуманитарных наук. – 2012. - № 2. - 237-240 б.

4. Коммуникативная компетентность современных студентов [Текст] / Н.С. Жубаназарова, А.Т. Камзанова, Б. Пахратдинова [и др.] // Компетентностно-ориентированная система

оценки знаний = Білімді бағалаудың құзыретті-бағдарлы жүйесі : 44-ой науч.- метод. конф. (17-18 января 2014 г.). – Алматы: Қазақ университеті, 2014. – Кн. 1. - С. 290-292
5. Иванкова, Н.В. Коммуникативная компетентность педагогов [Текст] / Н.В. Иванкова, А.С. Кельденова // Мырзахметов А. атындағы Көкшетау университетінің хабаршысы = Вестник Кокшетауского университета им. А.Мырзахметова. – 2017. - № 2. - С. 29-32
6. Мадалиева, С.Х. Коммуникативная компетентность врача как фактор профессиональной успешности [Текст] / С.Х. Мадалиева // Қазақ Ұлттық Медицина университетінің хабаршысы = Вестник Казахского национального медицинского университета. – 2012. - № 1(1). - С. 99-101

ӘОЖ 37.015-8

МЕКТЕП ПСИХОЛОГЫ ҚЫЗМЕТІНІҢ ТИІМДІЛІГІН АРТТЫРУДЫҢ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ШАРТТАРЫ

Алимкулова У.К.
«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

В данной статье рассмотрены психологические условия повышения эффективности работы школьного психолога.

This article discusses the psychological conditions for improving the effectiveness of the work of a school psychologist.

Қазіргі уақытта біз білім беру жүйесіне психологияны қарқынды енгізудің куәсі болып табыламыз. Көптеген білім беру мекемелерінің жеке психологиялық қызметтері бар, көптеген арнайы әдебиеттер шығарылады, мектепте, интернатта, балабақшада психологтың жұмысына арналған көптеген конференциялар өткізіледі. Мамандық бұқаралық болып, тиісті кадрлық қамтамасыз ету талап етіледі.

Мектептегі психологтың қызметі жеке дара орындалады. Өйткені тәуелсіз емес, өйткені өз мақсаттары мен міндеттері бар тұтас дербес жүйе болып табылады.

Бірақ, әрбір психолог бүгін мектепте жұмыс істей отырып, өз жұмысын тұтас психологиялық-педагогикалық жүйе ретінде қайтаруға дайын емес. Көптеген адамдар не өз қызметін жұмыстың белгілі бір бағыттарымен шектейді (тек диагностика және жалпы ұсыныстарды беру, тек "қиын" және т.б. жеке жұмыс) немесе "жедел көмекке", мамандарға, құймаларға немесе жай мұғалімдерге айналады.

Психологтың психологиялық жұмысын оның тұтас және дәйекті түрде жүзеге асыру үшін айтарлықтай маңызды кәсіби және жеке ресурсына ие болуы қажет.

Ұйымшылдық пен жақсы құрылымдалған, жаттыққан ойлау, дамыған бақылау керек. Жоғары эмоциялық әлеует, өзгенің проблемаларын шешуге мүмкіндік беретін өзінің психологиялық пысықталуы қажет. Тізімді жалғастыруға болады.

Әрине, белгілі бір мағынада мектептегі психологиялық жұмыс-бұл мамандық, бірақ ең алдымен-бұл арнайы сапалы кәсіби дайындықтың нәтижесі

Психолог та, мектеп та бүгін идеалға жақын нұсқаларға үміттене алады. Сонымен қатар, өзгелерге де даму, жаңа білім мен түсініктерді жинақтау, ынтымақтастық жолдарын іздеу керек, бірақ ізгі ниет, жүзеге асырылатын күш-жігердің үлкен мағынасын түсіну, сондай-ақ бірлескен жұмыстың кейбір теориялық базасы болған жағдайда туындайтын қиындықтар жойылуы мүмкін.

Психологиялық жұмыс-мектептегі жалпы педагогикалық, білім беру үрдісінің бір бөлігі. Ол тиісті педагогикалық практикаға негізделген болса, менің және тиімді болып табылады. Біз демеу идеологиясы педагог пен психологтың күш-жігерін біріктіруге мүмкіндік береді деп ойлаймыз, өйткені сүйемелдеу — бұл мектеп психологының жұмыс әдісі ғана емес. Бұл-мектептегі барлық педагогикалық үдерісті ұйымдастырудың мақсаты мен тәсілі. Сондай-ақ, күрделі психологиялық жұмыс осы мектептің барлық білім беру жүйесіне үлкен әсер ететінін, өмірге психологиялық қызметті органикалық және табиғи түрде енгізе алатын жаңа жүйеге өзгерістер, алға жылжудың қуатты күшін шақыратынын атап өтуге болады. Диагностикалық жұмыс-мектеп психологының дәстүрлі жұмысы, мектеп психологиялық практикасының тарихи алғашқы формасы. Бүгінде ол әлі де маманның жұмыс уақытының үлкен үлесін алып келеді. Мұндай жағдайдың себептері анық. Біріншіден, диагностика-бұл мектеп психологын ең жақсы оқытқан, ол білім алудың қандай түрін алмағанда. Екіншіден, бұл психологиялық қызметтің ең" күрделі "түрі (басшылықтың алдында немен есеп беруге болатынын көрсетуге болады) және педагогтар мен ата — аналарға түсінікті" тапсырыс берушілерге". Ақыр соңында, диагностика психологтан нәтижелерді өткізуге, өңдеуге және ұғынуға көп уақыт пен күш жұмсайды, себебі қолданыстағы формалардың көпшілігінде ол мектеп жағдайында техникалық та, мәні бойынша да пайдалану үшін жиналмады. Оқушылардың психологиялық ерекшеліктері оқу іс-әрекетінің тиімділігіне қалай әсер етеді және осы ерекшеліктермен жұмыс істеуге қандай педагогикалық тәсілдер көмектеседі? Тестілеу нәтижелерімен не істеу керек? Мысалы, мектеп психологы баланың психикасының қандай ерекшеліктері оған жаратылыстану-ғылыми цикл пәндері бойынша материалды табысты меңгеруге кедергі келтіретінін, ал психологиялық құралдар оған бейтарап материалда көңіл бөлінуін және көлемін, сөйлеу арқылы және тілсіз интеллект және т.б. зерттеуді ұсынады. Көп жағдайда мектеп және академиялық психолог-зерттеуші осындай жұмысты жүргізуге қиналады.

Сонымен, мектеп диагностикалық қызметі дәстүрлі зерттеу диагностикасынан ерекшеленеді. Ол аз уақыт алуы, өңдеу мен талдауда қарапайым және қолжетімді болуы тиіс, оның нәтижелері педагогикалық тілге "аударылуы" тиіс. Ал ең бастысы— диагностикалық жұмыстарды өткізу.

Мектеп психодиагностикасының мақсаты-сүйемелдеу үдерісін ақпараттық қамтамасыз ету. Психодиагностикалық деректер қажет: оқушының әлеуметтік-психологиялық портретін жасау үшін (оның мектеп мәртебесін сипаттау) оқытуға, қарым-қатынаста және психикалық көңіл-күйде қиындықтарға тап болған балаларға көмек көрсетудің жолдары мен нысандарын анықтау үшін оларға тән оқыту мен қарым-қатынас

ерекшеліктеріне сәйкес оқушыларды психологиялық сүйемелдеу құралдары мен нысандарын таңдау үшін, алайда диагностика мен оның деректері өзін-өзі мақсат ете алмайды және болмауы тиіс.

Соңғы жылдары отандық әдебиетте мектеп психодиагностикалық қызметінің ерекшелігін сауатты және конструктивті түрде көрсететін жұмыстар пайда болды. Бұл түсініктерді талдау мектеп психологының психодиагностикалық қызметін құру және ұйымдастыру қағидаларын келесі түрде қоюға мүмкіндік береді. Нормативтік – құқықтық ережелерге сәйкес, қазіргі заманғы жалпы білім беретін мектепте оқуда қиындықтары бар балаларға арналған сыныптардың екі негізгі түрі-өтемдік оқыту сыныптары және теңестіру сыныптары құрылады. Мектеп практикасында сараланған оқытудың басқа да түрлері бар: педагогикалық қолдау сыныптары (алғашқы мектеп буынында құрылады), бейімделу, денсаулық және т. б. сыныптары. Қазақстан Республикасының Білім Министрлігінің ережелеріне сәйкес теңестіру сыныптары психикалық дамуы тежелген балаларды оқыту үшін құрылады, оларда зияткерлік дамудың ықтимал сақталған мүмкіндіктері кезінде жадының әлсіздігі, зейіннің әлсіздігі, психикалық процестердің қарқыны мен қозғалуының жеткіліксіздігі, жоғары сарқылу, қызметтің еркін реттелуінің қалыптаспауы, эмоциялық тұрақсыздығы байқалады. Бірінші — таңдалған диагностикалық тәсіл мен нақты әдістеменің мектептегі психологиялық қызметтің мақсаттарына (тиімді сүйемелдеудің мақсаттары мен міндеттеріне) сәйкестігі. Біз үшін бұл қолданылатын әдіс оқушының табысты оқуы мен мектеп ортасында дамуы үшін қажетті психологиялық ерекшеліктерін анықтауға тиіс дегенді білдіреді. Талап өте маңызды, бірақ оңай емес. Оқу үрдісінде қандай ерекшеліктер маңызды, міндетті түрде диагностикаланатынын қалай анықтауға болады? Біз бұл жағдайда баға жетпес көмек оқушының қандай да бір психикалық қасиеттері мен қасиеттерінің маңыздылығына қатысты анықтауға мүмкіндік беретін баланың психологиялық-педагогикалық мәртебесі туралы түсінік бере алады деп есептейміз. Оған мінез-құлықтың, оқу іс-әрекетінің, қарым-қатынастың психологиялық сипаттамалары, сондай-ақ әр түрлі жас кезеңдерінде оқыту және даму үдерісіне елеулі әсер ететін оқушының жеке ерекшеліктері кіреді.

Мектеп психологының диагностикалық қызметінің міндеті оларды уақытында зерттеу болып табылады. Осы қағидатты дәйекті іске асырудың арқасында біздің модельдің шеңберінде диагностикалық жұмыс көлемін барынша шектеп, оның міндетіне бағындыруға болады. Диагностика іс-әрекеттің мектеп қолданбалы түріне айналады. Біз осы сәтте осылай тоқтаймыз, өйткені өз тәжірибемнен және әріптестерімізбен қарым-қатынастан жақсы білеміз, мектепте жеңіл диагностикалық іс-әрекет ретінде басым, өзін-өзі қамтушы бола алады. Екіншісі-зерттеу нәтижелері бірден "педагогикалық" тілде тұжырымдалуы немесе осындай тілге оңай аударылуы тиіс. Яғни, диагностика нәтижелеріне сүйене отырып, психолог немесе педагогтің өзі баланың оқу немесе мінез-құлықтық қиындықтарының себептері туралы айыптай алады және білімді табысты меңгеру және тиімді қарым-қатынас

жасау үшін жағдай жасай алады. Бұл қағидатты іске асыру да қиын, өйткені бүгінгі таңда "мектеп психологиялық нарығында" ұсынылатын әдістемелердің көпшілігі оның талаптарын қанағаттандырмайды. Жағымды ерекшелік ШТУР тесті және оның ең сәтті модификациялары болып табылады, мұндай әрекет Айзенк тесті жасөспірімдік жеке сауалнамаға қатысты жасалды, сондай-ақ кейбір уәждемелік сауалнамалар мен алаңдаушылыққа сауалнамалар аталады. Көптеген әдістер баланың нақты өмірімен байланысты, бұл олардың нәтижелері ілесіп жүру міндеттері тұрғысынан пайдасыз [1].

Үшінші— қолданылатын әдістердің болжамдылығы, яғни олардың негізінде баланың алдағы оқу кезеңдерінде дамуының белгілі бір ерекшеліктерін болжау, ықтимал бұзушылықтар мен қиындықтарды ескерту мүмкіндігі. Мектеп тәжірибесі, психолог немесе педог үшін маңызды мәселе-диагностиканың мәліметтері негізінде оқыту процесін әртүрлі мәселелерге әкелмейтіндей жоспарлау керек пе? Бүгін біз бұл сұраққа жауап бере алмаймыз. Қазіргі зерттеу әдістері өзекті психологиялық жай-күй феноменін (бүгін, тексеру кезінде) белгілейді. Баланың мектепте оқуға дайындығын анықтау үшін қолданылатын рәсімдер лайықты ерекшелік болып табылады. Олардың көпшілігі баланы бірінші сыныпта оқытуға болжам беруге мүмкіндік береді (басқа да қолайлы жағдайларда— сыныптастармен, мұғаліммен байланыс, қолайлы отбасылық ахуал және т.б.).

Төртіншісі-әдістің жоғары дамытушылық әлеуеті, яғни зерттеудің өзі процесінде дамытушылық әсер алу және оның негізінде әртүрлі дамыту бағдарламаларын құру мүмкіндігі. Мектеп практикасында психолог көп жағдайда баланың көрсеткен нәтижелеріне, ересектермен қарым-қатынас жасауына жол бермейтін" таза " диагностика жүргізуге мүдделі емес. Керісінше, егер ақыл-ойдың азаюына күдікті бала тестілеу барысында қызығушылықты, тұрақты назарды, ересектердің көмегін қабылдау және оны жұмыс барысында пайдалану қабілетін көрсетсе, біз үшін бұл баға жетпес факт. Ол оның ақыл-ойының нақты шкалалық бағалауынан әлдеқайда маңызды. Сонымен қатар, егер әдістеме түзету-дамыту жұмыстары үшін қолданылуы мүмкін болса, жақсы. Мұнда тағы да жақсы мүмкіндіктер бар.

Бесінші-процедураның үнемділігі. Жақсы мектеп әдістемесі-бұл жеке және топтық нұсқада бар қысқа, көп функционалды процедура, өңдеуде жеңіл және алынған мәліметтерді бағалауда бір мағыналы (мүмкіндігінше). Алайда, соңғысы жас ерекшелігіне байланысты болуы мүмкін, бұл әрдайым Әдістеменің пайдасына емес. Авторлардың өз әдістемелеріне қоятын жас нормативтеріне қатысты әрдайым екі принципті сұрақ туындайды: олар қалай алынды және осы көрсеткіш бойынша жас нормасына сәйкес келмеуі баланы оқыту мен дамытудағы әртүрлі психологиялық проблемаларға әкеп соқтыруы тиіс пе? Сирек әдістемелер осы сұрақтарға лайықты жауап беруге дайын (мысалы, атақты Векселль әдістемесі) деп мақтана алады [2].

Жоғарыда аталған мақсатты, міндеттерді және мектеп қолданбалы психодиагностикасының ерекшелігін біз диагностикалық қызмет жүйесін әзірлеу кезінде ескеруге тырыстық. Ең алдымен, осы жүйе шеңберінде үш

негізгі диагностикалық сұлба бөлінеді: диагностикалық минимум, ақыл-ой дамуының түрі мен патологиясын алғашқы саралау және терең психодиагностикалық тексеру. Әрбір схема өз міндеттерін шешуге бағытталған, өзінің "рұқсат беретін" қабілеті бар. Сонымен қатар, олар бір-бірімен өзара байланысты және нақты мектеп практикасында белгілі бір жүйеде, бірізділікте қолданылады. Мектеп диагностикасын бірыңғай процесс ретінде талдауға біз әр схемаға жалпы сипаттама беріп, жүгінеміз.

Бірінші психодиагностикалық схема-диагностикалық минимум. Ол белгілі бір параллельдегі барлық оқушыларды кешенді психологиялық-педагогикалық тексеру болып табылады. Схема оқушылардың оқыту мен дамуының тиімділігіне елеулі әсер ететін мәртебесінің әлеуметтік-психологиялық ерекшеліктерін анықтауға бағытталған. Схеманы іске асыру біріншіден, мектеп ортасындағы оқудағы, мінез-құлқындағы және психикалық көңіл-күйіндегі нақты қиындықтарға тап болған оқушылар тобын анықтауға мүмкіндік береді, екіншіден, когнитивтік, эмоциялық-ерік және жеке тұлғалық сферасының өзіндік ерекшеліктерін анықтауға мүмкіндік береді. Біріншіден, мысалы, жеке немесе мектеп мазасыздығының жоғары деңгейі, белгілі бір когнитивті процестер мен дағдылардың әлсіз дамуы (ерікті зейін, маңызды ақыл-ой әрекеттерінің қалыптасуы және т.б.), мінез-құлқында және қарым-қатынаста әлеуметтік бейімсіздік белгілері және т. б. (бұл туралы толық сөз төменде жүреді). Екіншісі-ақыл-ойдың жұмыс қабілеттілігі мен ақыл-ой қызметінің қарқыны, оқушының әлемге және өз-өзіне қарым-қатынасы жүйесінің ерекшеліктері және т. б. жатады [3].

Мектеп психологтарының әртүрлі сауалнамасы мен шығарылатын әдістемелік әдебиеттерді қаншалықты бағалауға болады, оқушыларды психологиялық ағарту бүгінгі күні өте танымал. Бірақ барлық жерде таралуына қарамастан, біздің ойымызша, оның тиімділігі туралы мәселе тұр. Сүйемелдеу міндеттері тұрғысынан психологиялық ағартуды пәндік оқыту үдерісіне енгізу тиімді емес. Білім берудің нәтижесі мектеп оқушыларының мектеп өмірінің түрлі салаларында табысты білім алуына және дамуына көмектесетін психологиялық білім мен дағдыларды беру деп санаймыз. Ал алған білімді оқушылар белсенді қолдануы үшін ол тірі, белсенді болуы керек. Яғни, баланың алған әлеуметтік-психологиялық білімі мектепте алған пәндік білімнің көп бөлігі сияқты оның зияткерлік қоржынына өлі жүк түспеуі тиіс. Алайда, егер олар шамамен бірдей нысанда ұсынылса, оларды ұқсас қатысудан және тіпті нашар күтеді, өйткені психологияны оқыту қатаң есептілік нысандарын — сынақтарды, емтихандарды, бақылау және т. б. болжамайды.

Оқушыларға берілетін білім жеке даму процесіне белсенді түрде араласуы үшін, ішкі процестердің қосылымы ретінде сөйлеуі үшін, мазмұнды іріктеуге және жұмыс формаларын таңдауға өте байыпты қарау қажет. Мазмұнды іріктеу кезінде оқушылардың жас ерекшеліктері мен құндылықтарын, олардың нақты даму деңгейін, қандай да бір білім мен дағдыларды меңгеруге дайындығын ғана емес, сондай-ақ қандай да бір сыныптағы немесе қарама қайшылықты нақты топтық жағдайды, қазіргі өзекті

мәселелерді ескеру өте маңызды. Ағартушылық жұмыс белгілі бір білімге оқушылар тарапынан өзекті сауалға жауап ретінде ұйымдастырылуы мүмкін. Мысалы, белгілі бір мамандыққа қатысты психологиялық талаптарға қатысты мұндай сұрау жоғары сынып оқушыларынан түсе алады. Жасөспірімдер үшін әлеуметтік-психологиялық білім күрделі топішілік жанжал немесе маңызды мұғаліммен өзара қарым-қатынас бұзылғаннан кейін өте өзекті болуы мүмкін. Психолог мұндай жағдайда оқушыларға жағдайды басқаша қарауға мүмкіндік беретін нақты ғылыми ақпаратты ұсынуға дайын болуы тиіс. Біздің ойымызша, психологиялық ағартуға мұндай көзқарас жасөспірімдер мен жоғары сынып оқушыларының әлеуметтік-психологиялық біліміне деген қажеттілігін, белгілі бір ғылыми ақпаратты тұтыну мәдениетін қалыптастыруға ықпал етеді. Әрине, психолог тек психологиялық білімге өзекті сұраныстарды ғана емес, оларды арнайы қалыптастыра алады. Мектеп психологының мамандығы 16 қызмет саласын меңгеруді көздейді. Оларға сыныпты басқару, сыныпты ұйымдастыру және әлеуметтік құрылым, тұлғааралық коммуникация және кеңес беру, Негізгі оқу дағдылары, негізгі өмірлік дағдылар, эмоционалдық/әлеуметтік дағдылар, ата-аналармен жұмыс істеу, жүйелі даму және жоспарлау, Жеке даму, даму мен оқытудағы жеке айырмашылықтар, мектеп қоғамдастығындағы қарым-қатынас, оқыту, мамандықтың құқықтық және этикалық аспектілері, тестілеу, мультимәдени ахуалдың ерекшеліктері, зерттеу және ғылыми қызмет жатады. Мектеп психологтарын дайындауға екі көзқарас бар. Біріншісі-ғылымның ең тиімді моделін мойындайды-тәжірибе. Екіншісі-аз мақсат қойып, мектеп психологтарында әдебиетті жақсы пайдаланушыларды көреді [4].

Мектеп психологиясын қандай салаға жататыны туралы түрлі түсінік бар: білім немесе психологияға. Мектепте жұмыс істейтін психологтар өзін білім беру саласындағы әріптестермен сәйкестендіреді, бірақ олардың жұмыс технологиясы мен әдебиеті негізінен психологиядан алынғанын атап өтті. Сонымен қатар, мектеп психологтары қызметінің тәжірибесі білім беру мен психология шеңберінен шығатын көптеген құқықтық және қаржылық аспектілерге ие.

Пайдаланылған әдебиет тізімі

1. Нұрмұхамбетова Т.Р., Тәжірибелік психология. Оқу құралы. I том. - Шымкент.,2006.
2. Самаукина Н.В. Первые шаги школьного психолога. Учебник. – М., «Феникс», 2000.
3. Столяренко Л.Д. Основы психологии. Учебник. - М., 2002.
4. Нұрмұхамбетова, Т.Р. Тәжірибелік психология. Оқу құралы. II том . - Шымкент.,2007.

УДК 371.1

МЕТОДЫ И ПРИЕМЫ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ МОДЕЛЕЙ НАРОДНОЙ ПЕДАГОГИКИ В УЧЕБНО-ВОСПИТАТЕЛЬНОМ ПРОЦЕССЕ

Алипбек А. З.
Университет «Мирас», г. Шымкент, Казахстан

Бұл мақалада оқу процесінде халықтық педагогиканың модельдерін қолдану әдістері мен тәсілдері қарастырылады. Оның мысалы ретінде қазақ халқының салт-дәстүрлері

туралы айтылады.

This article will focus on methods and methods of using models of folk pedagogy in the educational process. As its examples, it specifies the traditions and customs of the Kazakh people.

Сегодня в процессе формирования личности многие гражданские качества, оставаясь вне рамок, осознавали свой образ жизни каждой нации как феодальный, капиталистический. Народное сознание диктует духу необходимость изменения жизни, сферы жизни. Вся страна прошла через весы правды в своей истории. Это свидетельствует о переходе к истинному гражданскому сознанию.

Если говорить о необходимости национальных традиций в воспитании детей, то продолжать через поколения традиции, заложенные нашими предками, прививать нравственность, доброту, благородство. Народная мудрость гласит: «Человек творит тысячу с поколением». Поэтому, желая сделать так долго, улус аимын должен защищать свою лесную Родину, свой очаг в семье, свой черный дом, который переходит от деда к ребенку, и постоянно следить за их непрерывным процветанием.

Если рассмотреть возможность включения в эту воспитательную деятельность традиций и национальных игр, то мы увидим, что наш дальновидный народ, прежде чем он родится, проявил свой энтузиазм и предпринял специальные действия.

Во-первых, дети, достигнув совершеннолетия, заботятся о младших, учат их умываться, одеваться, кормить, играть, приобщаются к воспитанию детей наравне с родителями, бабушками и дедушками, приучают к учению в естественных условиях. Таким образом, понимание, чувство, потребность в ребенке воспитываются с самого детства.

Перед рождением маленького ребенка мы убедились в том, что мероприятие, формирующее чистоту тела, душевное равновесие, имеет неписаные законы педагогики народа. Это второе условие воспитания детей.

Для того, чтобы сохранить душу ребенка в покое, нужно было сохранить невесту от коршуна. Для этого, во время абдоминального всплеска, на правой щеке была повязана белая тряпка, и вошедшему было велено идти без криков. Многие легенды о том, что от тигра до сердца, от желчи медведя, от женщин-землян до мозга Орла рождаются будущие герои-великаны, выдающиеся мыслители, сохранились в стране до сих пор. Свекровь уделяет особое внимание сезонному питанию женщины, у которой болят ноги, и часто дает ей еду, приготовленную из мяса. В летний день для того, чтобы раскрыть аппетит невесты, Собака дает помойку. «Пусть ребенок в животике» – это песочная жевательная резинка. Если есть возможность, то можно взять ревень, щавель, которые растут в горах [1].

Женщина в утробе часто пьет молодой бульон и ест красный сыр. В народном понимании женщина, которая ест белый сыр, имеет пустую кость, а мать, которая ест красный сыр, имеет твердую кость. Существуют следующие суеверия, основанные на народном понимании, которые предупреждают

женщину о беременности. Нельзя говорить собаке «уходи», это может усугубить схватки, нельзя скакать; женщины могут запутаться в пуповине ребенка во время родов, равное звено не позволяет закрыть рот мешка, можно открывать враждебные предметы, развязывать парные вещи; не ешьте верблюжье мясо, если это так, беременная невеста может поднять своего ребенка не девять месяцев, а двенадцать месяцев. Опытные искусствоведы, чтобы избежать предсмертного выкидыша, обклеивают подол невесты, чтобы не испугаться, никогда не выпускают ночью одну [1].

Когда приближается время невесты, мать милосердия прижимает к ней черную землю и говорит: «Земля с волосатой грудью-мать, дай силы, дай силы! ведет босиком. В то же время в стране есть такие убеждения, как то, что молодую невестку ведет ее старший брат, открыть глаза семи родникам, налить масла в родник, бросить в камень, привязать белую тряпку к святому дереву у истоков. Старики такими действиями заставляют невестку поверить, что твой предок пьет воду из этого места, а когда ты волнуешься, то тебя спасают и стреляют.

Когда ребенок появляется на свет, он бьет его по хвосту и разрезает пуповину. Женщина, которая разрезала пуповину младенца, называется «пуповина». Перед тем, как отлучиться от груди, малышка, рожденная светом, кормится шерстью волка или оборотня, помещенной в кипяченую чистую воду. Известно, что древние турки считали себя ранеными волками, а синяя шапка-священной.

«Рождение сына - это радость не только родных родителей, но и всего села, и именно в эти дни проводятся «Шильдехана». Собравшиеся на свадьбе выражают наилучшие пожелания малышу, поют песни, играют в игры и веселятся. Молодежь здесь собирается не только для создания развлечений. Его цель – собрать новорожденного, чтобы защитить его от демонов.

Шильдехана передает шейный отдел позвоночника убитого животного роженице. Он не мог оторваться от шейного отдела позвоночника, а лишь перебивал руками мясо и висел на четвереньках. Есть поверье, что застывание шеи маленького ребенка связано с этим позвоночником. Еще одна цель июльской охраны – создать у матери чувство материнства и обеспечить ей особый уход.

По традиции, сложившейся в казахской стране, малышу дается не более трех дней. В связи с проникновением мусульманства многие места были также призваны к именованию. Мулда зовет азана и шепчет ему три раза на ухо: "а ты, что?". В связи с этим у нас образовалась фраза «Азан». В качестве гонорара тому, кто носит имя, готовится специальный подарок [2].

Ребенка с пуповиной от пяти дней в кроватку. На этой свадьбе собрались женщины-коршуны села томалак. Перед тем, как разбивать ребенка в кроватку, совершается обряд «Тыштыма». Через дно люльки, баурсаки, конфеты и различные вкусы выбрасываются на ладони, поджаренные под покрывалом. Управляющий «тышты» болельщики кричали: «Тышты!», «Тышты»! - что? -

спросил он. Сначала это делается с желанием дать мальчикам, потом девочкам и побежать как можно быстрее, как это делают эти дети.

Этот обычай нашего народа, где каждое добро встречают регулярными всполохами Бесік құт дарының, рожденный с благородным намерением, до 40 дней, ясли купаются по очереди в воде, один день в соли, один день в ароматной траве.

У ребенка начали формироваться чувства разума, силы с первых дней. Сначала физиологическое тело обратило внимание на чистоту, посчитав ее основой. Первая попытка проследить за чистотой души здорового ребенка неразрывно связана с традицией укладывать малыша в кроватку.

Еще одна форма воспитания детей – колыбель. Это не просто место для сна. Ветер-муравей, несвоевременно и сохранить от загрязнения, игр, аудио и различать звуки рядом с лиц, по вине которого уілдеп жұбататын. Место, где можно наблюдать за игрушками, привязанными к спинке, узнавать окружающий мир и, наконец, слушать колыбельные. Колыбельные песни-это не просто дробление, а посвящение, высказывание своих мечтаний, обучение слуху и мысли другим детям [2]. Есть литература, которая проанализировала колыбельную, назвала ее воспитательное значение.

Так, народ давно понял, что средство формирования ума и чувств-это аялы пальма, теплое, вдумчивое слово, мелодия, исполняемая без промедления, сопровождаемая различными обычаями, верованиями, обрядами. Уже через 2-3 месяца после рождения малыш начал воспринимать и воспринимать окружающие его звуки. Что-что мать дауысынан иных аудио-и различать звуки, достигает уровня, которые аңдай. Приятные песни и музыку разводки шаттанады что, извините, ырғаққа елтіп, маужырап уходит спать.

Малыш уже через 5-6 месяцев начинает приспосабливаться к ползанию. С этим стремлением к скорейшему труду мать собирает своих соседей и совершает обряд «отнять у брата тарелку». Обычно одна тарелка дается специально, и ребенок бегает по тарелке справа налево, чтобы «поскорее ползти». Ребенок, полностью обученный ползанию, в возрасте 9-12 месяцев пытается ползать на гусиных лапах. Когда малыш начинает ходить, его родители делают «Тұсау кесер» с мыслью: Пусть мой ребенок пойдет быстрее". По народному пониманию, ребенок, у которого не вырезана родословная, становится спотыкающимся. Благословен шаг малыша, пожелав ему идти дальше, не видя зла, его родители собирают близких ему людей, и, чтобы его ноги были светлыми, а шаг был твердым, дарящий ему младенца [3].

Ребенка режут веревкой, перепутанной с толстой кишкой овцы. Вручение вручается режущему. Родители, бабушки и дедушки превращают этот ритуал в небольшой праздник. После огранки ребенка обведут по простыне или ковру, пожелают, чтобы дорога была мягкой, и сделают соответствующие обряды. Например, разделите отрезанную пряжу на 2 и бросьте ее в линию. Обряд пожелать малышу добра, разделить его с большим количеством боли, пусть зло разделится пополам с грядущим. А то, что на тарелке с кишками-надо кушать.

Участники данной церемонии будут рады, что малыш впервые прикоснется к человеку, воспевая псалом «Тұсау кесу», а это будет способствовать формированию у ребенка теплых чувств, чувств, доброжелательности, нравственности.

Методы тренировки-используются с целью овладения учащимися необходимым поведением и навыками. Например, обучение казахскому народному музыкальному искусству (певец, кюйши), декоративно-прикладному искусству (вышивальщица, ткачиха, домовладелец, сапожник) или воспитание красноречивой речи, культуры, такта, использование метода обучения.

Методы стимулирования имеют большое значение в закреплении и закреплении у учащихся положительных навыков, привычек, превращении их в моральные нормы. Применение таких методов, как похвала, поощрение, поддержка, благословение, желание при награждении за добрые поступки, а при наказании за проступки – обида, протест, гнев, обвинение, стыд за честь, выговор, надавливание на лицо, замечание, заточка, оказывает влияние на воспитание ребенка [4].

В исследованиях ученых, занимающихся вопросами народной педагогики (С. Калиев, К. Жарыкбаев, Ж. Ж. Наурызбай, С. Аузакбаева, К. Ж. Кожахметова и др.) нашли отражение: «говорить, консультироваться, объяснять, убеждать, требовать, консультировать, учить, показывать, подавать пример, умолять, приказывать, тренировать, благословлять, хвалить, благодарить, умолять, ругать, упрекать» наказывать» (С. Калиев); Убеждать, учить, тренировать, поощрять, наказывать в воспитании в контексте использования понятий «нация», «ар», «честь» (отношения между отцом и сыном, матерью и дочерью, невесткой и тещей, невесткой и дедушкой, женихом и племянницей, мужем и свекровью, пошлинами, жездами, частями и другими родными, свойственниками); использование методов и приемов народной педагогики, таких как д»оброжелательное, доброжелательное отношение к детям, моральная поддержка, укрепление доверия к себе, доверие, вовлечение в ответственную и интересную деятельность, обида, протест или гнев, осуждение, повеление, поблажка, ложное равнодушие, оскорбление, намек», в контексте педагогического воздействия еще больше расширяет сферу педагогического воздействия и повышает эффективность воспитательной работы.

Список использованной литературы

1. Онтология казахской ментальной мысли. Том I. К. Жарыкбаев и др.-Алматы, 1994.
2. Педагогика: учебное пособие. Под общей редакцией Кудиярова А. М.-Алматы: Дарын, - 2004. - с. 104-105.
3. Утешева Х.А. Воспитание школьников на основе народной педагогики. - Алматы, 1994. - 135 С.
4. Толеубекова Р. Народная педагогика в воспитании детей. – Алматы, 1994. -135 с.

ОӘЖ 159.9 (075.8)

ОҚУШЫНЫҢ ЖЕКЕ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ДАМУЫНДА ТҰҚЫМ ҚУАЛАУШЫЛЫҚ ПЕН ТАБИҒИ НЫШАНДАРЫНЫҢ РӨЛІ

Аралбаева А.Ғ., Асанқызы А
М.Х.Дулати атындағы Тараз өңірлік университеті, Тараз қ., Қазақстан

В данной статье описываются различные особенности индивидуально-психологического развития школьника, признаки формирования способностей, анатомо-физиологическое развитие, врожденные особенности, а также влияние внешнего фактора.

This article describes various features of the individual psychological development of a student, signs of the formation of abilities, anatomical and physiological development, innate features, as well as the influence of an external factor.

Әр бала жарық дүниеге тек өзіне ғана тән, тіпті ішкі құрсақтық дамудың өзінде-ақ бой көрсететін тұқым қуалаушылық қасиеті мен қабілет нышандарын өзімен бірге ала келеді. Қабілет нышандары белгілі бір дәрежеде баланың біршама анатомиялық, бірқатар физиологиялық, кей психикалық қасиеттерінің потенциалдық мүмкіндіктерін анықтайды.

Балалардың психикалық дамуында жеке бастық елеулі айырмашылықтар болады. Бұл айырмашылықтар алдымен психикалық даму қарқынына байланысты болып келеді. Қайсыбір мәдениет жағдайында тәрбиеленген балаларда даму кезеңдерінің көрсеткіші әртүрлі. Кейбір балалардан қалыпты, психикалық дамудың орташа деңгейінен ілгері кетушілікті, ал екінші біреулерінде елеулі дәрежеде артта қалушылықты байқауға болады. Сондай-ақ іс-әрекеттің жекелеген түрлерін меңгеру барысында, психикалық процестер мен сапалардың дамуында да елеулі айырмашылықтар болуы мүмкін.

Психикалық даму қарқыны бастапқы кездері мидың морфологиялық ерекшеліктеріне байланысты болса, кейінгі кездері басқа да себептерді айқындайды. Мидағы түрлі ақаулар, яғни тұқым қуалайтын аурулар, дұрыс жетілмеу, бала туу кезіндегі жарақаттар психикалық дамуды тежеп, ал аса бір қиын жағдайларда оны тіпті тоқтатып та тастайды. Осыдан келіп кейде тез не тым айқын психикалық даму мен шамадан тыс қабілет пайда болу жағдайлары мидың туа біткен ерекшеліктеріне тікелей байланысты болады деген жорамал айтылып жүр. Шындығында олай емес. Тұқым қуалау жолымен берілетін табиғи ерекшеліктер қайсыбір қабілеттердің бастауы ретінде ғана қызмет етуі мүмкін, олар психикалық дамудың алғы шарты ретінде көрінеді.

Барлық сыртқы жағдайлар комплексі: қоғамның әлеуметтік құрылымы; ұлттық мәдениет пен дәстүр, отбасы типі, оның сандық және сапалық сипаттамасы баланың жеке басының ерекшеліктерін және ата-аналарымен өзара қарым-қатынасының сипаттарын айқындайтын баланың өзіне деген қатынас - осының бәрі баланың психикалық даму ерекшеліктеріне ықпал ететін орынның сыртқы факторы мен әлеуметтік жағдайлар болып табылады.

Ақыл-ой дамуы. 6 жастағылар ақыл-ой жағынан бір-бірінен елеулі түрде ерекшеленетіні анық. Бұларды қазіргі уақыт тұрғысынан ақыл-ой дамуы жағынан дарынды, ақыл-ой дамуы тежелген және ақыл-ой жағынан артта қалған балалар деп бөлуге болады.

Балалардың көпшілігінің ақыл-ойы қалыпты дамыған болып келеді. 6 жасар бала заттардың, құбылыстардың, іс-әрекеттің арасындағы байланыстар мен қатнастарды бөліп алуды және пайдалануды қажет ететін азды-көпті күрделі міндеттерді өзі шеше алады. Дегенмен, әрбір баланың өз мүмкіндіктерін пайдалануының оның өмір сүру салтымен байланысты өзіндік ерекшеліктері бар.

Ақыл-ойының кемелденуі жағынан құрбыларынан көш ілгері ұзап кеткен 6 жастағылар мұғалім тарапынан аса ықыластылықты қажет етеді. Мұндай балалар кітап оқуға жастайынан үйір боп, санауды ерте үйренеді; олар көбіне білімнің белгілі бір саласымен ғана айналысады және бұл салада олардың қайсыбір тамаша жетістіктері де иеленіп жатады. Ақыл-ойы жағынан дарынды балаларды ондаған жылдар бойы зерттеген Н.С.Лейтес мұндай балаларды әртүрлі жаттықтырулардан өткізу олардың қабілетінің тез артуының көрсеткіші болатындығын жазған [1].

Мұндай балаларда ақыл-ой белсенділігі мен қатар, өзін-өзі ұйымдастыру қабілеті де жақсы дамыған. Бала өз бойындағы бар күш- жігерін өзі алған тапсырманы орындауға жұмылдырады. Бұл күш-жігер бір арнаға жинақталған және ол ақыл-ой күшін ұзақ уақыт бойы сақтап тұра алады. «қиыншылықтарды жеңу мақсатын көздейтін мақсатқа ұмтылушылықты орнықтыруды көздейтін күш-жігерді жұмылдыру, - деп жазады Н.С.Лейтес.

Ақыл-ой тежелуінің себептері көп.

Біріншіден, мұндай балаларға сезім мүшелерінің ақауы не мүкістігі бар балалар жатады. Оқытуды дер кезінде жолға қоймаса, мұндай балалар ақыл-ой дамуы жағынан құрбыларынан қалып қояды.

Екіншіден, ақыл-ой дамуының тежелуі ұзақ және ауыр науқаспен ауырған әрі бұл жылдарда олардың ақыл-ой дамуы жөнінде ешкім де қам жемеген балаларда байқалуы мүмкін.

Үшіншіден, ақыл-ой дамуы жағынан тежелу педагогикалық тәрбиеден қағыс қалған балаларда байқалады. Үлкендермен араласпаған, олардың сүйіспеншілігіне бөленбеген және өздерінің ақыл-ой дамуы жөнінде ешкімнің қамқорын көрмеген балалар ақыл-ой жағынан дамымайды. Отбасындағы жанжал, ата-анасының мас боп төбелесуі, тәрбиелік мәні шамалы қарым-қатынас – балада ақыл-ой дамуы тежелуінің бірден-бір шарты. Тілі басқа ортада өмір сүріп, бұл ортаның тілін дер кезінде меңгермеген отбасының балалары ақыл-ой дамуы жөнінде кенже қалуы мүмкін.

Көріп отырғанымыздай, баланың ақыл-ой дамуының тежелуіне лкендер кінәлі, өйткені, бала миы табиғатынан кеміс боп жаралған жоқ. Сөйте тұра үлкендер балаларға қараған жоқ, оларға балалық шағының алғашқы жылдарында тиісті тәрбие берген жоқ.

Танымдық қарекеттің жеткіліксіз дамуы баланы шын мәнінде оқыту мен тәрбие беруден айыру керек дегенге сайғандық емес. Ақыл-ойы тежелген балалардың мұқият көңіл бөлген жағдайда сабаққа ынта, зеректік байқататынын, оқытуға оңай көндігетіндегін зерттеулер көрсетіп отыр. Ақыл-ой дамуы тежелген балалардан ақыл-ойы артта қалған балаларды айыра білу керек. Ақыл-ойдың артта қалушылығы бала миының қатты зақымдануынан болады. Бұл – дамымай қалудан, ауру-сырқаудан, бір жерін жарақаттап алудан болатын жағдай. Сондықтан да ақыл-ойы артта қалған балалар деп – мидың табиғи зақымдану нәтижесінде танымдық қарекеті мүлде бұзылған балаларды айтады. Бұл ретте ақыл-ойдың артта қалуын нақты бір ауру емес, баланың ақыл-ойы қарекетіне, мектептегі оқуға мүмкіндіктері айқындайды.

Мектепке дейінгі жасында эпцефалит (мидың қабынуы), миға шапқан тұмаудың күрделі түрімен ауырған, ауыр жарақат алған, сондай-ақ шизофрения, талма ауруына ұшыраған бала да ақыл-ойы жағынан артта қалуы мүмкін[2].

Олигофрения кезінде бала психикасы толық жетіле қоймағанмен, іс жүзінде дені сау болады. Олигофренияның негізгі кемістігіне әуесқойлық пен танымдық ынтаның азаюы; проблемалық жағдайды түсінуге және оны шешуге қабілетсіздік; жаңаны жігерсіз қабылдау, нашар оқу, дүниетаным тайыздығы, түсінік қорының аздығы, ойдың қарабайырлығы мен нақтылығы жатады.

Ақыл-ой дамуы жағынан артта қалған балалар қосалқы мектепте оқуы тиіс. Оларды емдеумен кем дегенде, екі маман: психоневролог пен патопсихолог дәрігер не дефектолог-дәрігер айналысады. Әр адамның өзіндік мінез-құлқына едәуір уақыт бойы әр беріп тұратын біршама тұрақты эмоциялық жай-күйі болады. Бұл эмоциялық жай-күй көңіл-күй деп аталады.

Баланың қалыпты психикалық жай-күйі - жақсы сергек көңіл-күй, көңілділік пен шалдуарлыққа құштарлық. Қалыпты бала ұйқыдан оянғанда жүзінде күлкі ойнап тұрады. Ол арайлап атқан әр таңға дән риза және өз қуанышын айналасындағылармен бөліскісі келеді.

Мектеп өміріне бейімделу кезінде 6 жасар бала үлкен қиындықты бастан кешеді. Өйткені ол жаңа ережелерді меңгеруге, оқуға, құрбы-құрдастарымен араласуға тиісті. Мұның бәрі жан қинар үлкен жұмысты қажет етеді. Балдырған өте тезшаршайды. Оның қалыпты, қуанышты көңіл күйін басқа жай күй басады. Оның тұлға бойын енді мазасыздыққа толы ала құйын көңіл күй билейді, яғни бұл-психикалық жайсыз күйді бастан кешу деген сөз. Дені сау адамдар арасында ең көп таралған психикалық жай-күй – невротизм. Оның психикалық ауру – неврозға ауысуы мүмкін.

Невротизм. Эмоциялық орнықсыздықты, қорқынышты сипаттайтын психикалық күйді невротизм деп атайды. Невротикалық симптомдар дені сау балаға күшті эмоциялық күш түскен жағдайда пайда болуы мүмкін.

Алты жасар балада невротизм мектеп өміріне бейімделу кезеңінде пайда болуы мүмкін. Егер бала ата-ана арасындағы жан-жалдың куәгері болып, әкесінің отбасынан кетуіне, отбасында ет жақын баланың өліміне байланысты қорқынышты жайды бастан кешіретін болса, бұл жағдайда ол невротикалық

жай-күйге ұшырайды. Әсіресе нерв системасы нашар балаларға қолайсыз факторлар жаман әсерін тигізеді.

Невроз. Адам жан дүниесіне қатты әсер ететін оқиғаны бастан кешу кезінде психикаға кері әсер етуші факторлардан туындайтын дерт. Невроз – нервтік-психикалық бұзылуы формаларының бірі. Невроз дертіне шалдыққан бала кез-келген қиындықты ауыр қабылдайды. Балаларда байқалатын бұл аурудың белгілеріне: қорқыныш неврозы, жабықтыратын жай-күй неврозы, қуық ұстамау неврозы (энурез), тәбеттің жоқтығы мен, тілдік невроздар жатады.

Қорқыныш неврозы. Кішкентай бала атаулыға тән. Бала елеусіздіктен, жазаланудан, айқай-шудан қорқады. Мұны дерттің әдеттегі белгісі деп емес, дені сау балалардың қалыпты қорқынышы деп қабылдауымыз керек. Дегенмен баланың көп қорқа беруі, оның денсаулығына, психикасына кері әсер етуі әбден мүмкін. Баланың бөгде адамдардан қорқуы, қараңғыдан, бөлмеде жалғыз қалудан т.б. қорқыныштары уақыт өте келе өрши түсуі әбден мүмкін.

Жабықтыратын жай-күй неврозы. Мектеп өміріне бейімделу әр бала үшін өте қиын кезеңнің бірі. Осы кезеңде шамадан тыс психлогиялық-физиологиялық күш түсіп,бала мазасыздық жағдайды бастан кешуі мүмкін, бұл жағдай біртіндеп қорқыныштың жабықтыратын жай-күйіне немесе сылбыр қозғалысқа ұласа бастайды[3].

Сылбыр қозғалыстар кей кездері қорғаныш жоралғысы сипатына ие болады. Бала «бәле-жалаға» ұшырамауы үшін белгілі бір қозғалысты орындау керектігіне өзін сендіреді. Мысалы, ол ырғып-ырғып алады, бұдан оның көңіл күйі сәл-пәл көтеріледі. Шамалы уақыттан кейін ол тағы да жан қинап секіргісі келеді. Невроз тудыратын мұндай жай-күйлер қалпына келе қоюы қиын, сондықтан бала өзіне аяушылық сезіммен қарауды тілейтін болады..

Қуық ұстамау неврозы. Энурез – балаларда жиі кездесетін дерттің бірі. Бірақ мұның бәрін барлық уақытта бірдей невроз деуге келмейді. Невротикалық түнгі қуық ұстамау – бұл бала психикасы зақымдануының нәтижесі болып табылады. Қуық ұстамаудың өзі бала психикасын зақымдайтын фактор болып табылады. Балалар мен оған жақын емес үлкен адамдар оның «масқара» ісінің куәгері болып, оны ұялтып, жазалаған кезде ол өзінің дәрменсіздігін сезініп, қатты күйзеледі. Бала дөрекі ашушаң немесе жағымпаз, ұялшақ болып, өз-өзінен оқшауланып, томаға-тұйық жүреді. Кейбір жағдайларда қуық ұстамау күндізгі уақыттағы өзіндік қорғаныш реакциясы ретінде көрінеді. Бала шалбарына жіберіп қоюы да ықтимал. Баланың есеюімен байланысты энурез емдеусіз-ақ өз-өзінен жойылғанымен бала организімінде паталогиялық ауытқу зардабын қалдыруы мүмкін. Мұндай неврозға шыраған бала өзіне ілтипатты көзқарасты керек етеді.

Тұтықпа. Сөйлеу кезінде тілдің мүкістігінен сөздердің еркін, жатық айтылмай, буын-буынға бөлініп айтылуы. Тұтықпа бала сөзді тізбекпен тұтас айтуға тиісті болатын мектеп жасына дейінгі және мектеп жасындағы кішкентай кезде көбірек байқалады. Невротикалық тұтықпа көбінде баланың шошынуынан пайда болады. Бұл кезде әлсіреген организмге, психикалық

дамудың туа біткен ерекшеліктеріне шамадан тыс күш түсуге сыртқы жағдай әсерін тигізеді.

Тұтықпа бала тілінің мүкістігіне қатты ұялатын тіпті біртіндеп адамдармен сөйлесуден, әсіресе өзі үшін бейтаныс адамдармен сөйлесуден қаша бастайды. Тұтығу қорқынышы әсіресе мектепте оқып жүрген кезде көптеп кездеседі. Тұтықпа балалар, сондай-ақ, оларды тәбиелейтін үлкен адамдардың айрықша ықылас бөлуін керек етеді. Олар үшін емдеп, қалпына келтіру шараларының жүзеге асырылуы өте-мөте қажет-ақ. Бұл орайда мұғалім мен тәрбиешіде баламен араласу үшін қолайлы жағдай туғыза отырып, өз үлестерін қоса алады. Тұтықпадан сақтандыру үшін баланың сөздік тапсырмасын жеңілдету керек. Сонда ол есіткенін емін-еркін қайталап, жаттап алған өлеңдерін айтып бере алады. Сөздерді өз бетімен құрастыру қажеттігі жоқ жнрде бала тұтықпадан аз-аздап шегеді немесе мүлде тұтықпайды. Балға күрделі лексикалық-грамматикалық орамдарды айтқызуға онша үйір болмаған жөн, өйткені сөз мағынасын ұқпау, айтылуы қиын сөздерді айтудан қымсыну, түптеп келгенде, тұтықпаға соқтырады.

Тұтықпаны оны пайда болу сәтінде оңай жоюға болады. Бұл үшін баланың қарекет жағдайын мына түрде, яғни бала мұғалім мен тәрбиешінің сұрауларына, бүкіл сыныптың алдында жауап беруге тиісті еместей етіп ұйымдастыру пайдалы болмақ.

Егер тұтықпа белгілі бір тілдік даму ерекшеліктерінің негізінде пайда болатын болса, оны логопед жөндей алады. Ал егер ол невроө симптомы болып табылатын болса, онда оны емдеумен психоневрологтің айнаклысқаны жөн. Психоневрологтен кеңес алуға логопед жолдауы тиіс.

Невротикалық жай-күй немесе неврздың өзі шаршау, қалжырау, у-шудан шаршап, еңбекке қабілеттілікті жоғалту жағдайында пайда болады. Баланың араласатын ортасының ықпалы невротикалық жай-күйдің немесе неврздың болу-болмауын айқындайды . Мектепке бейімделу, үйренудегі қиын сәттер кез -келген балада кездеседі, дегенмен бұл олқылықты сынып жетекшімен ата-ананың, сөйлесу арқылы, олардың балаға деген жақсы қарым-қатынасы арқылы болдырмауға болады[4].

Сыныпта тілектестік қарым-қатынас стилін орынту қактынастарда жақсы көңіл күйді қамтамасыз ету, тыныштық пен тәртіп орнату арқылы бірінші сыныптардың жұмыс режимінде қолайлы жағдай туғызуға, қажетсіз невротикалық жай-күй мен неврздың алдын алуға әбден болады.

Бала мектепте мұғалім рөлінде көрінетін таныс адамына бақаша көзбен қарайды, өйткені мұғалім – өзінің мамандық рөлі жағынан оқушы алдында бейне бір жаңа адам. Бала тіпті таны құрбыларын да басқаша қабылдайды, олардың бәрі де бір-біріне деген қатысы жағынан жаңа сапада – парталастар ретінде көрінеді.

Баланың мектепке психологиялық дайындығы мектепке дайындық талаптары жүзеге асатын қазіргі заманғы балабақшада немесе үйде тәрбиеленген бала жетістіктерінің нормаға сай сипатта болуымен айқындалады. Дайындық белгілеріне: тілдің жеткілікті дамуы, танымдық белсенділік,

белгіленген қарекетке ықтиярлы жұмылу қабілеті, адамдармен араласа білу, айтқанға көну, дегеніне көндіру сияқты әлеуметтік қадір-қасиеттер мен адамгершілік қасиеттерінің дамуы және басқалары жатады.

Мұғалім ақыл-ой қабілетті, психикалық күйі мен сана-сезімі әр түрлі балалар мен істес болады. Мұндай әр түрлілікке баланың туа біткен ерекшеліктері, тұрмыс жағдайлары мен мектептен тыс тәрбиесі, өмірлік позициясы тікелей себепші болады. Осындай сан алуан жеке бастық айырмашылықтарға қарамастан, мұғалім барлық балаларды тәрбиелеу мен оқытудың мархабатты міндерін олардың сүйкімділігіне (немесе сүйкімді еместігіне), ақыл-ой қабілетіне, психикалық жай-күйіне жеке бастық мінез-құлқының ерекшеліктеріне қатыссыз өз мойынына алуы тиіс.

Пайдаланылған әдебиет тізімі

1.Немов Р.С.«Психология».Москва:Гуманит.изд.центр ВЛАДОС 2001,Т-3.
2. Максимова В.Г. Педагогическая диагностика в школе.- М.,2002.
3.Төребекова К.Ж.,Есенғұлова М.Н. Психологиялық- педагогикалық диагностика.-Алматы, 2012 жыл.
4.Ишанова П.З., Бейсенбекова Г.Р. Психологиялық- педагогикалық диагностика негіздері. Қарағанды, 2012 жыл.

УДК 376.112.4

ИНСТРУМЕНТЫ И РЕСУРСЫ УДАЛЁННОЙ РАБОТЫ УЧИТЕЛЯ С ДЕТЬМИ С ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНЫМИ НАРУШЕНИЯМИ ПРИ СМЕШАННОМ ТИПЕ ДИСТАНЦИОННОГО ВЗАИМОДЕЙСТВИЯ

Арцимович А. А.
магистр группы 806М ФГБОУ ВО ТГПУ г. Томск, Россия

Бұл мақалада автор интеллектуалды кемістігі бар балалардың қашықтықтан өзара әрекеттесу технологияларын қолданудың жинақталған тәжірибесін ұсынады. Мұғалімдер мен студенттер арасындағы интерактивті телекоммуникациялық өзара әрекеттесу жағдайында бірқатар кедергілер табиғи түрде қалыптасады, оларды жүзеге асыру түптеп келгенде оларды жеңуге және ақыл-ойында кемістігі бар балалар үшін үздіксіз түзету-дамыту процесін тиімді ұйымдастыруға көмектеседі.

In this article, the author presents a generalized experience of using technologies for remote interaction of children with intellectual disabilities. In the conditions of interactive telecommunication interaction between teachers and students, a number of obstacles are formed, the actualization of which will help to overcome and organize a continuous correction process for children with intellectual disabilities.

В последние годы происходят значительные изменения в системе отечественного образования. Особое значение имеет принятие Федерального государственного образовательного стандарта начального общего образования обучающихся с ограниченными возможностями здоровья и Федерального государственного образовательного стандарта обучающихся с умственной отсталостью (интеллектуальными нарушениями), которые гарантируют

каждому ребенку с нарушением интеллектуального развития, равенство возможностей в получении качественного образования [1][2].

Дети с интеллектуальными нарушениями представляют довольно значительную категорию среди детей с ограниченными возможностями здоровья. К ним относят детей со стойкими необратимыми нарушениями преимущественно познавательной сферы, возникшими вследствие органического поражения коры головного мозга, имеющего диффузный характер [3].

По данным клинических, педагогических и психологических исследований младшие школьники с интеллектуальными нарушениями с большим трудом осваивают образовательную программу. Особые образовательные потребности обучающихся с интеллектуальными нарушениями развития обусловлены особенностями психофизического развития [4].

Для обучающихся с нарушениями интеллекта характерна обязательность непрерывности коррекционно-развивающего процесса, реализуемого, как через содержание предметных областей, так и в процессе коррекционной работы, что может обеспечить включение дистанционного взаимодействия. Для этой категории детей большое значение имеет формирование адаптивного игрового образовательного материала для домашнего и самостоятельного изучения (в рамках учебных программ). Современные дистанционные образовательные технологии способны качественно улучшить процесс обучения детей с нарушениями интеллекта [5].

Однако есть ряд факторов, которые препятствуют распространению этих технологий в отношении детей с интеллектуальными нарушениями. Так, многие педагоги и, что особенно важно, родители не знакомы с возможностями и выгодами таких технологий в образовании, а также не имеют методических навыков использования дистанционного обучения в отношении детей с интеллектуальными нарушениями. Также общеобразовательные школы недостаточно наполнены качественным образовательным контентом, который может быть использован для работы с обучающимися, имеющими интеллектуальные нарушения.

Основные особенности применения дистанционного взаимодействия в работе с детьми с интеллектуальными нарушениями состоят в следующем:

– индивидуальный подход – обеспечивает направленное педагогическое воздействие на обучающегося, основанное на знании и учете особенностей его развития, физических нарушений и структуры его личности;

– дозирование учебных нагрузок – естественным образом реализуется в системе дистанционного взаимодействия, когда обучающийся с помощью педагога, родителя или самостоятельно регулируется темп изучения материала, время и продолжительность занятий;

– применение специальных приемов обучения – реализуется при подготовке учебных материалов для электронного обучения и состоит в более четком и детальном планировании самостоятельных действий обучающегося

[6].

Включение элементов дистанционное обучение обладает рядом качеств, которые делают его весьма эффективным при работе с обучающимися с интеллектуальными нарушениями. Главным образом, эффективность достигается за счет индивидуализации обучения: каждый обучающийся занимается по удобному для него расписанию и в удобном для него темпе; каждый может учиться столько, сколько ему необходимо для освоения той или иной дисциплины.

Дистанционное обучение позволяет свести до минимума непродуктивное использование времени обучающегося. Ребенок не ждет, пока учитель запишет на доске предложения для разбора; электронный лабораторный эксперимент всегда пройдет четко, по заданному сценарию; поисковые системы позволят быстро найти нужные материалы. Это позволяет освоить учебный материал в более сжатые сроки, посравнению с классно-урочной системой.

При включении дистанционной формы взаимодействия учитель ведет каждого своего обучающегося по индивидуальному образовательному маршруту. Специальная учебная среда позволяет прокомментировать каждую работу, дать рекомендации по исправлению ошибки – работать с каждым обучающимся до полного решения учебной задачи. Важной особенностью такой специальной учебной среды является то, что она создает и хранит отчеты о деятельности (портфолио) каждого обучающегося: все сданные им работы, все оценки и комментарии учителя к работам. Учитель может создавать и использовать в рамках курса любую систему оценивания. Все отметки по каждому курсу хранятся в сводной электронной ведомости. Специальная учебная среда позволяет контролировать активность обучающегося, время его учебной работы [6].

В условиях интерактивного телекоммуникационного взаимодействия педагогов с обучающимися естественным образом формируются компетенции, необходимые для организации деятельности в современном обществе.

Важным преимуществом использования дистанционных взаимодействия является также повышение прозрачности и управляемости образовательного процесса индивидуального маршрута, переход к новым формам управления: информационная система школы сможет предоставлять руководителям и специалистам динамичное информационное сопровождение для проведения анализа складывающихся ситуаций, моделирования прогнозируемых процессов для принятия обоснованных как оперативных, так и тактических решений на среднесрочную и долгосрочную перспективу [6].

Но стоит отметить, что, планируя свою педагогическую деятельность с учетом применения дистанционных образовательных технологий, учитель сталкивается со следующими препятствиями:

• методические материалы по предметным дисциплинам не систематизирован и не адаптирован под задачи ФГОС образования детей с интеллектуальными нарушениями;

• многие из онлайн школ и образовательных сетевых сервисов имеют условно бесплатный характер, что ограничивает возможности полноценного использования их ресурсов;

• у самого учителя наблюдается дефицит времени и возможностей самостоятельного создания электронного учебного комплекса в соответствии с требованиями ФГОС.

Это приводит к тому, что учителя используют элементы дистанционного взаимодействия по своим предметам фрагментарно, не систематично, и нередко без должного учебно-методического обоснования.

Анализируя опыт организации образовательного процесса в отношении организации дистанционного взаимодействия, можно отметить противоречие между современными возможностями применения средств дистанционного взаимодействия и реальной практикой образовательных учреждений. Более детальное углубление в ситуацию обнажило ряд конкретных проблем, которые требуют решений.

1. Не разработанность нормативно-правовой и методической основы для реализации образовательных программ в дистанционном формате (или применением элементов дистанционного обучения).

2. Отсутствие методической грамотности родителей в вопросах дистанционного обучения детей. Стоит отметить, сто именно на родителей ложится оказание помощи в организации работы обучающегося с образовательным контентом.

3. Учителя не обладают систематизированной базой ресурсов дистанционного взаимодействия, адаптированного под требования реализуемого образовательного стандарта.

Решение этих проблем и ряда других, возникающих в условиях общеобразовательной школы, приведет к преодолению барьеров в образовательной, профессиональной и бытовых сферах, в самореализации обучающихся с нарушениями интеллекта.

Однако, включение дистанционного взаимодействия или его элементов образовательный процесс приобретает массовый характер в работе с обучающимися с интеллектуальными нарушениями. Деятельность учителя через дистанционное взаимодействие отличается от работы педагога традиционной школы. Иначе распределяются функциональные обязанности, обучающиеся включаются в практически непрерывный коррекционный процесс.

Учитель, подчиняясь реалиям сегодняшнего дня, стремясь ответить требованиям времени, старается применять наиболее эффективные инструменты взаимодействия с обучающимися. Поэтому дистанционное взаимодействие является перспективным и ресурсным направлений развития инклюзивного образования детей с интеллектуальными нарушениями.

Список использованной литературы

1. Приказ Минобрнауки России от 19.12.2014 № 1599 «Об утверждении федерального государственного образовательного стандарта образования обучающихся с умственной

отсталостью (интеллектуальными нарушениями)» (Зарегистрировано в Минюсте России 03.02.2015 № 35850).
2. Приказ Минобрнауки России от 19.12.2014 № 1598 «Об утверждении федерального государственного образовательного стандарта начального общего образования обучающихся с ограниченными возможностями здоровья» (Зарегистрировано в Минюсте России 03.02.2015 № 123847).
3. Буковцова, Н. И. Инклюзивное образование детей с ограниченными возможностями здоровья: проблемы и перспективы / Н. И. Буковцова // Инклюзивное образование: методология, практика, технологии. – 2016. – URL: http://psyjournals.ru/inclusive_edu/issue/44147_full.shtml (дата обращения: 23.02.2021).
4. Малофеев, Н. Н., Никольская О. С., Кукушкина О. И., Гончарова Е. Л. Единая концепция специального федерального государственного стандарта для детей ограниченными возможностями здоровья: основные положения [Электронный ресурс] // Альманах института коррекционной педагогики., 2009, № 13 URL: http://alldef.ru/ru/articles/almanah-13/edinaja-koncepcija-specialnogo-federalnogo-gosudarstvennogo (дата обращения 22.02.2021).
5. Перевозникова, И. В. Специальное образование в России: история, современность и правовые основы // Вестник Томского государственного педагогического университета. – Выпуск 5. – 2012.
6. Интегрированное обучение детей с интеллектуальными недостатками в условиях общеобразовательной школы с использованием средств индивидуализации тема диссертации и автореферата по ВАК 13.00.03, кандидат педагогических наук Шкатова Евгения Анатольевна [Электронный ресурс] // URL: Научная электронная библиотека DisserCat http://www.dissercat.com/content/integrirovannoe-obuchenie-detei-s-intellektualnymi-nedostatkami-v-usloviyakh-obshcheobrazova (датаобращения 20.02.2021).

УДК 159

ФОРМИРОВАНИЕ ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО САМОРАЗВИТИЯ У СТУДЕНТОВ В ВУЗЕ

Арымбаева К.М., Сикимбаева А.Б., Утеева Г.Т.
Университет «Мирас», г. Шымкент, Казахстан

Мақалада педагогикалық мамандарды даярлау жүйесін жетілдіру мәселелері көтеріледі, «жоғары кәсіптік шеберлікті игерген мамандарды, оның ішінде болашақ педагогтар мен психологтарды даярлау мен оларға білім беру сапасына» жаңашыл талаптар қойылады, оларды жүзеге асыру жоғарғы оқу орны оқытушысының болашақ мамандардағы кәсіби мәнді құзыреттіліктерді қалыптастырудағы шығармашыл тәсіліне негізделетіні анық. Тұлғаның белгілі бір құзыреттіліктерді көрсетуге, байқатуға даярлығы студенттердің өзін-өзі дамыту үдерісін жүзеге асыру дағдыларымен өзара байланысты болып табылады

The article raises issues of improving the system of teacher training, introduces new requirements for the quality of education and training of highly qualified professionals, including future teachers and psychologists, the implementation of which is based on the creative approach of the university to the formation of important professional competencies. The readiness of an individual to demonstrate certain competencies is intertwined with the ability of students to carry out the process of self-development.

В условиях модернизации современного образования особую значимость приобретает проблема профессиональной подготовки специалистов,

конкурентоспособных на рынке труда, компетентных, свободно владеющих своей профессией.

Важным фактором для реализации этих требований выступает нацеленность будущего специалиста на профессиональное саморазвитие.

Для обучающегося важно осознание того, что стать успешным человеком в условиях рынка сможет тот, кто имеет хорошую профессиональную подготовку, владеет навыками саморазвития как личностного, так и профессионального; навыками самостоятельной работы и общения, обладает способностью адаптироваться к новым условиям труда, быть мобильным специалистом.

В этой связи встает проблема совершенствования теоретической и практической подготовки педагогов и психологов, способных продуктивно решать задачи, связанные с социализацией, адаптацией молодежи к современным реалиям жизни в обществе.

Саморазвитие психологов и педагогов предполагает наличие у них сформированной направленности на осуществление данного вида деятельности, способности к осуществлению профессионального саморазвития и развитость рефлексивных умений.

Проблема формирования и развития творческой личности в настоящее время очень актуальна, так как инновационные процессы, происходящие в педагогической теории и практике, предъявляют серьезные требования к подготовке специалистов в Вузе.

Совершенствование подготовки студентов к профессиональному саморазвитию взаимосвязано с поиском наиболее эффективных форм и методов познавательной деятельности студентов психологов и педагогов, к которым, в частности, можно отнести процесс самообразования.

Именно в этом процессе актуализируются возможности студентов по профессиональному саморазвитию [1].

Эффективное самообразование студентов позволяет достичь положительных результатов в процессе правильно, организованной, учебной деятельности: «Учебная деятельность для молодёжи выступает как важнейшее средство самообразования, саморазвития; способностей, как основа, формирования волевых и нравственных качеств:..» [2].

Формирование готовности студентов к профессиональному саморазвитию необходимо также учитывать возможности студентов и предельность развития их мышления, памяти, воли в целях постановки перед студентами адекватной их развитию совокупности специально созданных ситуаций и задач.

Качество саморазвития студентов в процессе учебной деятельности во многом зависит от наличия в их действиях положительно-устойчивой мотивации и направленности на профессию, что требует реализации взаимодействия преподавателя дисциплин психолого-педагогического цикла (общая психология, психология личности, возрастная психология, психолого-педагогические технологии, практика) и студентов.

Культура взаимодействия педагогов и студентов в процессе изучения дисциплин гуманитарного цикла предполагает необходимость готовности преподавателей к восприятию студентов будущих специалистов, исходя из фактического уровня развития личности студентов. Совершенствование подготовки студентов к профессиональному саморазвитию взаимосвязано с поиском наиболее эффективных форм и методов познавательной деятельности студентов психологов и педагогов, к которым, в частности, можно отнести процесс самообразования

Административным и научным руководством университета «Мирас» был утвержден спецкурс «Философия Успеха» для студентов первого курса всех специальностей.

Целью данного спецкурса «Философия Успеха» - являлось формирование знаний, навыков и умений по самообразованию и саморазвитию. Профессорско – преподавательский состав университета разработал учебную программу данного спецкурса, всем коллективом была разработана УМКД данного спецкурса.

Формирования готовности студентов к саморазвитию в вузе позволяет решить следующие задачи:

- обеспечение студентов знаниями, необходимыми для формирования их готовности к профессиональному саморазвитию;

- побуждение студентов к саморазвитию, воспитание позитивного отношения студентов к процессу профессионального саморазвития;

- формирование умений и навыков готовности студентов к профессиональному саморазвитию.

Активизация саморазвития способствует побуждению студентов к активному самоизменению в процессе самообразования и познавательной деятельности. Основы целенаправленного саморазвития студентов может способствовать улучшению планирования студентами своей учебной и внеучебной деятельности.

Наиболее эффективные методы изучения саморазвития может оказать предварительная самодиагностика состояния студента, наличие у него целей самообучения и саморазвития.

В процессе диагностики можно предложить использовать тестирование. По результатам тестирования определяется дальнейший план учебных действий студентов по саморазвитию в процессе психологических тренингов, упражнений по саморазвитию.

Следующим этапом формирования готовности студентов вуза к саморазвитию является теоретико-практическая предварительная подготовка студентов к саморазвитию своей личности в процессе учебной деятельности и самообразования.

С целью повышения эффективности действий студентов необходимо целенаправленно обучать их эффективному осуществлению познавательной деятельности в процессе интегрированных занятий по дисциплинам психологого-педагогического цикла (общая психология, психология личности,

акмеология, самопознание, педагогические технологии, практика), обеспечивать их электронной литературой и средствами: «Одной из основных задач работы с первокурсниками является ознакомление их с методами рационализации и оптимизации самостоятельной работы» [3].

Частью такого обучения может являться теоретическая подготовка, которая может включать: объяснение условий эффективной работы памяти и их применения в процессе познавательной деятельности; изучение алгоритмов и методов эффективного изучения учебного материала; объяснение и описание технологий развития скорочтения и др.

Другой частью такого обучения может являться практическая подготовка студентов. На таких занятиях студенты могут отрабатывать приемы скоростного чтения, алгоритмы изучения учебного материала, приемы сосредоточения, приемы релаксации и др.

Для эффективного саморазвития студентам необходим достаточный уровень готовности к саморазвитию для реализации возможности эффективного саморазвития без помощи педагога. До достижения этого уровня развития студентам необходимо педагогическое сопровождение со стороны преподавателя ВУЗа.

Повышению эффективности саморазвития способствуют специальные способы сопровождения студентов, которые используются во время занятий и тренингов педагогического и психологического сопровождения саморазвития студентов под руководством педагогов, и только после усвоения и приобретения опыта представленных преподавателем способов, студенты начинают использовать их в процессе саморазвития.

Использование тренингов. Тренинг является сильным средством для воздействия на личность студентов, для повышения эффективности их саморазвития. Тренинги могут способствовать определенному повышению работоспособности, качества и скорости запоминания материала, ускорению и повышению эффективности развития, положительному изменению настроения, самочувствия, эмоциональной разгрузке [4]. В процессе тренинга студенты изучают методические основы самоприказа, самоубеждения, самовнушения, самопринуждения, релаксации и успокоения, самостимуляции, сосредоточения на изучаемом материале; выхода из стрессовых состояний; стимуляции положительных эмоций, положительного настроения, мотивации, силы воли и т.д. Проведение регулярных тренингов для студентов под руководством педагога способствует формированию у них необходимых профессиональных умений. Самовнушение может способствовать приспособлению к ситуации, изучаемым техникам, изучаемому материалу, изменениям личности: «Самовнушение помогает изменить восприятие ситуации и тем самым приспособиться к ней» [5].

Воздействие посредством чтения. Можно также предложить применять специальное чтение, специально подготовленных текстов, оказывающих определенный внушающий эффект. В качестве текстов для такого чтения

можно использовать специальные настрои и тексты, которые можно найти в работах Г. Сытина.

Использование специально подобранной музыки. Определенным образом подобранную музыку саму по себе можно предложить использовать для повышения эффективности саморазвития, например, за счет снижения утомления как средства повышения работоспособности.

Изучение учебной и научной литературы, прослушивание видео-лекций зарубежных, отечественных и ученых СНГ позволил выделить рекомендации по эффективному использованию методов саморазвития.

Эффективность этой работы повышается при использовании информационных технологий, специальных программных средств, позволяющих повысить объективность результатов диагностики.

Диагностика должна предшествовать самостоятельной познавательной деятельности студентов, в частности их готовности к самостоятельным занятиям. Результаты диагностики можно предложить студентам для использования при планировании дальнейшей самостоятельной работы по саморазвитию.

В результате для выделения и систематизации этих законов необходимо изучить большой объем источников, на что у большинства студентов может не хватить ни времени, ни мотивации.

В связи с этим, возникает проблема: по использованию этих законов для выявления условий эффективного саморазвития студентов на основе обращения основного внимания на развитие их памяти. Это требует определенных навыков и волевых усилий студентов.

На практических занятиях студенты могут формировать, например: навыки использования алгоритма саморазвития, приемы скоростного чтения, алгоритмы изучения учебного материала, приемы сосредоточения, приемы релаксации и т.д.: «Умственное воспитание обычно связывается с накоплением в сознании личности прочного фонда научных знаний, с владением учебно-познавательными умениями и навыками и их совершенствованием, с проявлением сообразительности, гибкости мысли, хорошей памяти как при усвоении нового материала, так и при его применении в различных жизненных ситуациях» [6].

С целью создания положительно-устойчивой мотивации студентов к процессу саморазвития студенты побуждаются к заключению договора «самого с собой». То есть у каждого студента, пользующегося алгоритмом саморазвития, должны иметься и постоянно пополняться на каждом новом этапе саморазвития средства самоконтроля, регламентирующие разные стороны жизни будущих педагогов.

Таким образом, саморазвитие - это есть процесс возникновения и реализации готовности личности к проявлению способности самостоятельно ставить и решать задачи по ее саморазвитию. Профессиональное саморазвитие - это процесс возникновения и реализации готовности личности к проявлению способности самостоятельно ставить и решать задачи

по ее самоизменению в процессе профессиональной деятельности и с целью ее профессионального самосовершенствования.

Список использованной литературы

1. Сластенин, В.А. Психология и педагогика: учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений / В.А. Сластенин, В.П. Каширин. - М. : Издательский центр «Академия», 2017. - 480 с.
2. Сластенин, В.А. Педагогика: учебное пособие для студентов пе¬дагогических учебных заведений / В.А. Сластенин, И.Ф. Исаев, Е.Н. Шиянов. - 5-е изд. - М. : издательский центр «Академия», 2006. - 576 с.
3. Столяренко Основы психологии - М. : Издательский центр «Академия», 2018. - 430 с.
4. Зимняя, И.А. Педагогическая психология: учебник для вузов / И.А. Зимняя. - 2-е изд., доп. испр. и перераб, - М. : Логос, 2011. - 390 с.
5. Хон Р.А. Педагогическая психология: Принципы обучения: Учебное пособие для высшей школы. - 2-е изд. -М: Академический Проект: Культура, 2016.380с.
6. Харламов И.Ф. Педагогика. - М.: Гардарики, 2015. - 520 с.

УДК 378.1

ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ИССЛЕДОВАНИЯ УЧЕБНОЙ МОТИВАЦИИ СТУДЕНТОВ

Асланов З.А.
Университет «Мирас», г. Шымкент, Казахстан

Мақалада студенттердің оқу мотивация ұғымына ресейлік және шетелдік ғалымдардың көзқарастары қарастырылған. Сонымен қатар, түрлі зерттеушілердің оқу мотивациясының жіктемелері көрсетілген. Мақалада студенттердің жетекші оқу мотивациясы «кәсіби» және «жеке бедел», «прагматикалық» және «танымдық» ретінде баяндалған.

The article considers the views of Russian and foreign scientists on the concept of educational motivation of students. In addition, the classifications of educational motivation of various researchers are shown. The article describes the leading educational motivation of students as" professional "and" personal reputation"," pragmatic "and" cognitive".

Проблема мотивации учебной деятельности относится к числу базовых проблем психологии обучения. Такой ее статус объясняется, с одной стороны, тем, что главной психологической характеристикой любой деятельности, в том числе и обучения, является ее мотивация. С другой стороны, управление мотивацией учения (а точнее мотивационно-потребностной сферой учения) позволяет управлять и учебным процессом, что представляется весьма важным для достижения его успешности [1, с.12].

Изучению мотивации учения посвящены многочисленные исследования, результаты которых описаны в трудах Б.Г. Ананьева, В.Г.Асеева, Л.И. Божович, П.Я. Гальперина, В.В. Давыдова, А.Н. Леонтьева, Д.А. Леонтьева, А. К. Марковой, Н.А. Менчинской, Е.Ю. Патяевой, Д.Б. Эльконина, В.А. Якунина и других [2, с.42].

Учебная мотивация определяется как частный вид мотивации, включенной в деятельность учения, учебную деятельность [3]. Являясь первым компонентом структуры учебной деятельности (вспомним мотивацию как

первый обязательный этап поэтапного формирования умственных действий П.Я. Гальперина), мотивация является существенной характеристикой самого субъекта деятельности.

Учебная мотивация определяется рядом факторов: образовательной системой, образовательным учреждением, где осуществляется учебная деятельность; организацией образовательного процесса; субъектными особенностями обучающегося (возраст, пол, интеллектуальное развитие, способности, уровень притязаний, самооценка, его взаимодействие с другими учениками и т. д.); субъектными особенностями педагога и, прежде всего, системой его отношений к ученику, к делу; спецификой учебного предмета.

Учебная мотивация системна и характеризуется направленностью, устойчивостью и динамичностью [3].

Е.Ю. Патяева разделяет виды учебной мотивации на основе различных типов ситуаций учения [4].

Мотивация заданного учения основана на действиях, которые учащемуся велели выполнить. Заданное учение характерно для «исполнителей», не умеющих самостоятельно определить общее направление своих действий, рефлексировать основания своих действий и действий другого, осуществлять продуктивное взаимодействие с другими.

Мотивация стихийного учения основана на действиях учащегося «по желанию», опирающихся на его естественную любознательность. По мнению Е.Ю. Патяевой, такой тип учения может оказаться нестабильным и бессистемным, так как не учит ставить определенные цели и достигать их, преодолевать трудности на пути их достижения.

Особым типом мотивации характеризуется самоопределяемая учебная деятельность. Способность учащегося к самоопределению включает осознание своих мотивов и ценностей, умение принимать решение в ситуации конфликта побуждений и чувств, формулировать свою позицию, обосновывать и отстаивать ее, принимать решение с учетом различных позиций, действовать произвольно и целенаправленно.

Также выделяются позитивная и негативная познавательные мотивации, связанные с осознанием негативных последствий, которые могут возникнуть в связи с выполнением и невыполнением определенного действия.

Изучая учебную мотивацию, центральным вопросом становится вопрос о видах мотивов учения.

Мотив учения понимается как направленность активности (деятельности) учащегося на те или иные стороны учебной деятельности. Существует несколько классификаций мотивов учения. По мнению Л.И. Божович, мотивы учения подразделяются на внешние (не связанные с учебным процессом) и внутренние (производные от различных характеристик учения) [5]. А.Н. Леонтьев выделяет «мотивы-стимулы» и «смыслообразующие» мотивы. «Одни мотивы, побуждая деятельность, вместе с тем придают ей личностный смысл; мы будем называть их смыслообразующими мотивами. Другие, сосуществующие с ними, выполняя роль побудительных факторов

(положительных или отрицательных) - порой остро эмоциональных, аффективных, - лишены смыслообразующей функции; мы будем условно называть такие мотивы мотивами - стимулами» (А.Н. Леонтьев). Также А.Н. Леонтьевым мотивы учения подразделяются на «знаемые» («понимаемые») и «реально действующие».

Наиболее полная классификация мотивов учения предложена А.К. Марковой. Она выделяет две группы мотивов учения: познавательные мотивы и социальные мотивы.

Познавательные мотивы направлены на процесс познания, повышение эффективности его результатов - знаний, умений, навыков, а также на способы познания и приобретение знаний, приемы и методы учебной работы, на повышение эффективности этих способов и методов познания. Их уровни: широкие познавательные мотивы - направленность на знания; учебно-познавательные - направленность на способы добывания знаний; мотивы самообразования - направленность на способы самостоятельного пополнения знаний.

Социальные мотивы характеризуют активность ученика по отношению к тем или иным сторонам взаимодействия с другим человеком в ходе учения, к результатам совместной деятельности и способам этих взаимодействий, к повышению эффективности результатов и способов этих взаимодействий. Их уровни: широкие социальные мотивы - долг, ответственность; узкие социальные или позиционные мотивы - стремление к одобрению окружающих; мотивы социального сотрудничества - стремление овладеть способами взаимодействия с окружающими людьми [6].

Ряд исследователей (Л.И. Божович, П.М. Якобсон) постулируют необходимость присутствия обеих составляющих (познавательных и социальных мотивов) для эффективности учебной деятельности.

Общие тенденции в развитии представлений о мотивации учения в отечественной психологии состоят в постепенном переходе от нерасчлененного к дифференцированному пониманию мотивации учения; от представления о мотиве как о «двигателе», предшествующим деятельности, к его определению в качестве важной, внутренней психологической характеристики самой деятельности. Дифференцированный подход предполагает выделение содержательных и динамических характеристик, которыми обладает изучаемое психологическое побуждение.

А.К. Маркова выделяет содержательные и динамические характеристики мотива учения:

- содержательные характеристики: действенность; доминирование в структуре мотивационной сферы; самостоятельность возникновения; осознанность; обобщенность;

- динамические характеристики: устойчивость; выраженность и сила; переключаемость; эмоциональная окраска; модальность [1].

Другую тенденцию в изучении мотивации учения представляет собой формирующий подход, предполагающий определение условий, влияющих на

становление мотива учения в совокупности его содержательных и динамических характеристик.

Начиная обучение в вузе, бывший школьник сталкивается с рядом изменений: во-первых, резко снижается уровень внешнего контроля над деятельностью студента; во-вторых, изменяется структура самой учебной деятельности - мотивы учения дополняются и тесно переплетаются с профессиональными мотивами; в-третьих, происходит вхождение в новую социальную общность - «студенчество». В свете таких изменений особенно важным становится вопрос о мотивации учебной деятельности студентов.

Разные авторы называют разные мотивы поступления в вуз, что во многом зависит от ракурса изучения этого вопроса, социально-экономической ситуации в государстве. Основными мотивами поступления в вуз являются: желание находиться в кругу студенческой молодежи, большое общественное значение профессии и широкая сфера ее применения, соответствие профессии интересам и склонностям и ее творческие возможности. Имеются различия в значимости мотивов у девушек и юношей. Девушки чаще отмечают большую общественную значимость профессии, широкую сферу ее применения, возможность работать в крупных городах и научных центрах, желание участвовать в студенческой художественной самодеятельности, хорошую материальную обеспеченность профессии. Юноши же чаще отмечают, что выбираемая профессия отвечает интересам и склонностям. Ссылаются и на семейные традиции.

В мотивации учебной деятельности студентов постоянно сочетаются собственно учебный и профессиональный компоненты. В связи с этим в структуре учения можно выделить собственно мотивы учения и профессиональные мотивы как «внутренние побуждения, определяющие направленность активности человека в профессиональном поведении в целом и ориентации человека на разные стороны самой профессиональной деятельности» [1]. Профессиональные мотивы также определяют как «мотивы, подвигающие субъекта к совершенствованию своей деятельности - её способов, средств, форм, методов и т.п.», «мотивы роста, реализующие в деятельности направленность на производство, а не на потребление».

В рамках деятельностного подхода Д.Б. Эльконина и В.В. Давыдова базовой деятельностью студентов является учебно-профессиональная. Ее мотивация, по мнению Т.И. Лях, включает в себя две группы мотивов: учебно-профессиональные и социальные. Каждая из этих групп в своем становлении проходит три уровня. Уровни становления учебно-профессиональных мотивов (от низшего к высшему): широкий учебно-профессиональный; учебно-профессиональный; мотив профессионального самообразования. Уровни становления социальных мотивов учебно-профессиональной деятельности в вузе (от низшего к высшему): широкий социальный мотив; узкий социальный, позиционный мотив; мотивы профессионального сотрудничества. К концу обучения в педагогическом вузе у старшекурсников под влиянием системы учебно-воспитательной работы вуза должны сложиться из группы учебно-

профессиональных мотивов мотивы профессионального самообразования, а из группы социальных мотивов - мотивы профессионального сотрудничества [5].

Исследования, проведенные А.Н. Печниковым, Г.А. Мухиной, показали, что ведущими учебными мотивами у студентов являются «профессиональные» и «личного престижа», менее значимы «прагматические» (получить диплом о высшем образовании) и «познавательные». Правда, на разных курсах роль доминирующих мотивов меняется. На первом курсе ведущий мотив - «профессиональный», на втором - «личного престижа», на третьем и четвертом курсах - оба этих мотива, на четвертом - еще и «прагматический». На успешность обучения в большей степени влияли «профессиональный» и «познавательный» мотивы. «Прагматические» мотивы были в основном характерны для слабоуспевающих студентов [2].

Сходные данные получены и другими авторами. М.В. Вовчик-Блакитная на первом этапе перехода абитуриента к студенческим формам жизни и обучения в качестве ведущего мотива выделяет престижный (утверждение себя в статусе студента), на втором месте - познавательный интерес, а на третьем - профессионально-практический мотив.

Ф.М. Рахматуллина не изучала мотив «престижа», а выявляла общесоциальные мотивы (понимание высокой социальной значимости высшего образования). По ее данным, на всех курсах первое место по значимости занимал «профессиональный» мотив. Второе место на первом курсе было у «познавательного» мотива, но на последующих курсах на это место вышел общесоциальный мотив, оттеснив «познавательный» мотив на третье место. «Утилитарный» (прагматический) мотив на всех курсах занимал четвертое место; характерно, что от младших к старшим курсам его рейтинг падал, в то время как рейтинг «профессионального» мотива, как и «общесоциального», возрастал. У хорошо успевающих студентов «профессиональный», «познавательный» и «общесоциальный» мотивы были выражены больше, чем у среднеуспевающих, а «утилитарный» мотив у последних был выражен сильнее, чем у первых. Характерно и то, что у хорошо успевающих студентов «познавательный» мотив занимал второе место, а у студентов со средней успеваемостью - третье [4].

Анализ литературы показал, что ни в понимании сущности мотивации, ее роли в регуляции поведения, ни в понимании соотношений между мотивацией и мотивом нет единства взглядов. Ильин Е.П. понимает мотивацию как динамический процесс формирования мотива, а мотив как сложное интегральное (системное) психологическое образование, побуждающее к сознательным действиям и поступкам и служащее для них основанием (обоснованием). Многие исследователи под учебной мотивацией понимают частный вид мотивации, включенной в деятельность учения, учебную деятельность, а мотив учения понимается как направленность активности (деятельности) учащегося на те или иные стороны учебной деятельности.

Подводя итог вышесказанному, уровень развития мотивационной сферы студента зависит от способов, условий и средств вузовского обучения,

осознания собственного смысла учения, предметно-рефлексивного отношения к обучению, субъектной активности и субъектного отношения. Качественные особенности развития мотивационной сферы личности студента зависят от идентификации образа Я, образа мира, образа будущей профессиональной деятельности, самооценки и рефлексии. Мотивационная сфера личности определяется деятельностью. Для того чтобы деятельность стала компонентом развития и саморазвития, важно не только глубоко понимать характер ее содержания, но и постоянно совершенствовать мотивационную сторону личности. Глубокое познание и понимание мотивационной сферы может обеспечить успех, направить активность личности студента в нужное русло ее развития.

Список использованной литературы

1. Маркова, А.К. Формирование мотивации учения: Кн. для учителя / А.К. Маркова, Т.А. Матис, А.Б. Орлов. - М.: Просвещение, 20100. - 191 с.
2. Зенина, С.Р. Психологические факторы становления учебно- профессиональной деятельности студентов вуза: автореф... канд. психол. наук : 19.00.07 / С.Р. Зенина. - М., 2009. - 23с.
3. Епифанова, С. Формирование учебной мотивации / С. Епифанова // Высшее образование в России. - 2000. - №3. - с.106-107.
4. Бугрименко, А.Г. Внутренняя и внешняя мотивация у студентов педагогического вуза / А.Г.Бугрименко // Психология в вузе. - 2006. - № 3. - с. 15-28.
5. Лях, Т.И. Опыт экспериментального формирования личностно значимого мотива учения / Т.И. Лях. - Тула: изд-во Тул. гос. пед. ун-та им. Л.Н. Толстого, 2004. - 133 с.
6. Макклелланд, Д. Мотивация человека/ Д. Макклелланд. - СПб.: Питер,2007 - 672 с.

ӘОЖ 37.031.1

КОММУНИКАТИВТІК ҚҰЗЫРЕТТІЛІК – БОЛАШАҚ ПЕДАГОГТЫҢ КӘСІБИ МАҢЫЗДЫ ҚАСИЕТІ

Асхарова А. А.
«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

В данной статье рассматривается коммуникативная компетентность будущих педагогов и то, что коммуникативная компетентность служит формирующим фактором результативности педагогической деятельности, способствуя, наряду с приобретением профессиональных знаний и навыков, личностному развитию учителя и его учеников.

This article examines the communicative competence of future teachers and the fact that communicative competence serves as a formative factor of the effectiveness of pedagogical activity, contributing, along with the acquisition of professional knowledge and skills, to the personal development of the teacher and his students.

Қазақстандық білім беруді модернизациялаудың басым бағыты – жалпы және кәсіптік білім беру сапасын арттыру, ең алдымен мұғалімнің білімі, бұл елдің бүкіл білім беру жүйесінің тиімділігі мен білім беру әлеуетін анықтайды. Жалпы және кәсіптік білім беру сапасын арттыру қажеттілігі бірқатар факторлармен анықталады, оның ішінде: бірыңғай білім беру кеңістігіне кіру;

ғаламдану планетарлық құбылыс ретінде; постиндустриалды ақпараттық қоғам; жалпы және кәсіптік білім беруді дамытудың негізгі стратегиясы ретінде құзіреттілікке негізделген тәсіл және т.б.

Кейбір зерттеушілер Аристотельді құзіреттілікке негізделген көзқарастың негізін қалаушы деп санайды, ол адамның жағдайын зерттеді, грекше «atere» - «ол жеке тұлғаға айналған дәрежеде дамыған және жетілдірілген күш» деп атады.

Білім берудегі құзіреттілікке негізделген көзқарастың қалыптасуы тіл теориясының ғылыми аппараттарына «құзыреттілік», «коммуникативті құзіреттілік» және «әлеуметтік құзырет-құзыреттілік» ұғымдарының мазмұнын енгізумен байланысты [1].

Джон Равен құзіреттіліктің 37 түрін атап өтеді, олардың кейбіреулері зияткерлікке, басқалары эмоционалды салаға байланысты, олар бір-бірін алмастыра алады және «ынталандырылған қабілеттер» болуы мүмкін. Бұл құзіреттілік белгілі бір пәндік салада белгілі бір іс-әрекетті орындау үшін қажет арнайы қабілет, соның ішінде жоғары мамандандырылған білім, пәндік дағдылардың ерекше түрі, ойлау тәсілдері, сонымен қатар адамның іс-әрекеті үшін жауапкершілікті түсіну ретінде анықталады.

Негізгі құзіреттіліктер – бұл адамның қоғамдағы қалыпты жұмысын қамтамасыз ететін жиынтықталған негізгі құзыреттер. Кәсіби және білімдік құзіреттіліктер осы қызмет түрлерінде қалыптасады және көрінеді. Әлеуметтік құзіреттілік адамның әлеммен, қоғаммен және басқа адамдармен қарым-қатынасын сипаттайды. Кең мағынада барлық құзіреттіліктер әлеуметтік болып табылатындығын атап өткен жөн, өйткені олардың барлығы қоғамда қалыптасады және көрініс табады, олар мазмұндық жағынан әлеуметтік сипатта болады.

Еуропа Кеңесі оңтайлы мәдениетаралық, әлеуметтік, саяси және тұлғааралық қарым-қатынас жасау үшін «жас европалықтар» иеленуі тиіс негізгі құзыреттердің бес тобын анықтады. Бұлар – саяси және әлеуметтік құзыреттер; көп мәдениетті қоғамдағы өмірмен байланысты құзіреттіліктер; ауызша және жазбаша қарым-қатынасқа байланысты құзыреттіліктер; қоғамды ақпараттандырудың артуымен байланысты құзіреттіліктер; үздіксіз білім беру саласындағы құзыреттер.

Бұл жас ұрпақтың жалпы өмірінің және кәсіби құзіреттілігінің маңызды аспектілерін қамтамасыз ететін коммуникативті құзіреттіліктің интегративті құндылығын анықтайды және коммуникативтік құзыреттілік туралы идеяны білім беру, кәсіптік және әлеуметтік-мәдени коммуникацияның ғаламдық кеңістігіне ену мүмкіндігі ретінде растайды [2].

Мұғалімнің кәсіби және педагогикалық құзыреттілігі әртүрлі теориялық ұстанымдардан анықталады және педагогикалық іс-әрекетке тән көптеген маңызды аспектілері бар күрделі, тұтас құбылыс ретінде көрінеді. Мәселен, А.К.Маркова, мұғалімнің кәсіби құзіреттілігін зерттей отырып, арнайы, әлеуметтік, тұлғалық, жеке құзыреттіліктерді анықтайды және әрдайым коммуникативті міндеттер болып табылатын кәсіби және педагогикалық

міндеттерді шешуге арналған шеберлік топтарын көрсетеді; Л.М. Митина мұғалімнің кәсіби құзіреттілігінің әлеуметтік-психологиялық және коммуникативті аспектісіне назар аудара отырып, екі құрылымды анықтайды: белсенділік және қарым-қатынас [3].

Негізгі құзіреттіліктерді неғұрлым егжей-тегжейлі іздеу коммуникативті құзіреттілікке әкеледі, өйткені педагогикалық қызметтің барлық түрлерінде ең танымал және маманның әлеуметтік құзыреттілігінің инвариантты компоненті, бұл қоғамның өзара әрекеттесуін анықтайды. Адамның әлеуметтік құзіреттілігі қарым-қатынастың әр түрлі түрлері мен формалары, коммуникативтік іс-әрекет арқылы оның үш жағының бірлігінде жүзеге асырылады: коммуникативті, интерактивті және перцептивті, және іс жүзінде коммуникативті құзыреттілік олып табылады.

Біздің зерттеуімізде коммуникативті құзіреттілік ретінде мыналар түсініледі: көп өлшемді көпфункционалды құбылыс, оның ішінде танымдық, мотивациялық, этикалық, әлеуметтік, мінез-құлық және технологиялық компоненттер; барлық педагогикалық құзіреттерді біріктіретін кәсіби құзыреттіліктің инвариантты құрамдас бөлігі; болашақ мұғалімнің жан-жақты білімі мен кәсіби-тұлғалық қалыптасуы мен өзін-өзі дамытуының құралдары мен жағдайы; қазіргі заманғы маманның кәсіби дайындық сапасының негізгі, интегралды сипаттамасы. Оның құрамына ойлау, сөйлеу, қарым-қатынас мәдениеті, эмоционалды мәдениет және т.б. саласындағы жеке қасиеттер мен кәсіби дағдылар кіреді. Бұл мұғалімнің коммуникативті құзіреттілігін негізгі «метакомпетенция», мұғалімнің кәсіби құзыреттілігінің «ажырамас бөлігі» ретінде қарастыруға негіз болады.

Мүмкін, коммуникативтік құзіреттілік кәсіби білімнің барлық түрлерінің жеке құзыреттіліктері үшін осындай біріктіруші маңыздылыққа ие болуы мүмкін. Алайда оның мұғалімдік мамандық үшін ерекше маңыздылығы қоғамның материалдық және рухани мәдениетін дамытудағы мұғалімнің рөлімен анықталады. Осыған байланысты оқытушылық мамандықтағы коммуникативті құзыреттілік оны коммуникативті мәдениетке айналдырып, белгілі бір жаңа сапаға ие болады. Педагогтың коммуникативті мәдениеті коммуникативтік құзіреттіліктің жоғарғы деңгейі және гуманистік сапасы ретінде түсініледі. Коммуникативті құзыреттілік заманауи мәдени гуманитарлық стратегияға сәйкес келетін деңгей мен сапаны ала отырып, коммуникативті мәдениетке айналады: гуманистік бағдар, ұстаздан тыс рухани құндылық, шығармашылық мазмұн, мұғалімнің жеке тұлғасының адамдық шығармашылығында көрініс табады [4].

Мұғалімнің коммуникативтік құзіреттілігін (маманын) қалыптастыру – бұл күрделі көп компонентті процесс, оның ең бастысы кез-келген адамның көрінісі, оған деген көзқарасы мен мінез-құлқының мұндай құндылық деңгейіне жетуді көздейтін тұлғаның гуманистік коммуникативті өзегін қалыптастыру.

Университетті даярлау процесінде қазіргі оқытушының коммуникативті құзіреттілігін қалыптастыру мүмкіндіктерін анықтау үшін жоғары педагогикалық білімнің мемлекеттік стандартына талдау жасау қажет болды.

Білім беру стандартын талдау үшін төрт әдіснамалық әдіс анықталды: философиялық көзқарас адамдардың еңбек әрекеті барысында қоғамдық және жеке сананы қалыптастыратын жалпыадамзаттық құбылыс ретінде қарым-қатынас мәні және ғаламдық әлемдік коммуникациялық процестердің дамуындағы қазіргі қайшылықты тенденциялармен байланысты; мәдениеттанулық көзқарас қазіргі жаһандық қайшылықтарға қарсы тұратын материалдық және рухани мәдениетті дамытудың гуманитарлық стратегиясының өзектілігімен анықталады.

Сонымен бірге, коммуникативті мәдениетке іргетас рөлі жүктелген, яғни қоғамның материалдық және рухани мәдениетінің жиынтығы оң дамып, оның гуманистік бағытының арқасында қалыптасады жалпы ғылыми жүйелік көзқарас жеке тұлғаның жеке коммуникативті мәдениеті туралы ғаламдық коммуникативті кеңістікте орналасқан және синергетикалық механизмдерге сәйкес дамып, қоршаған коммуникативті жүйелермен өзара әрекеттесетін жеке басқа коммуникативті жүйелермен (құрылымдармен) байланысты идеялармен байланысты; психологиялық-педагогикалық көзқарас психологиялық-педагогикалық ғылымдардың қазіргі жетістіктері аясында коммуникативтік мәдениетті қалыптастыру теориясы мен практикасының дамуымен, жеке тұлғаның педагогикалық орта мен қоғамның әсерінен өзін-өзі дамыту және өзін-өзі жүзеге асырудағы белсенді, субъективті ұстанымына баса назар аударумен байланысты.

Соңғы уақытта педагогика мен психологияға қатысты шетелдік және отандық әдебиеттерде, басқа адамдармен қарым-қатынас саласындағы адамның жетістіктері «коммуникативті құзіреттілік» тұжырымдамасында көбірек көрініс табуда.

Әлеуметтік энциклопедияда коммуникативтік құзіреттілік дегеніміз – «адамның білімі мен сенсорлық тәжірибесіне негізделген әртүрлі қарым-қатынас жағдайындағы бағдар; басқалармен тиімді қарым-қатынас жасау мүмкіндігі; өзін және басқаларды түсіну, психикалық жағдайларды, тұлғааралық қатынастарды және әлеуметтік орта жағдайларын үнемі өзгертіп отыру» делінген [5].

Ғылыми тұрғыдан алғанда «коммуникативті құзіреттілік» терминдерінің тіркесімі әлеуметтік психологияда бірінші рет қолданылды (лат. *competens* - «қабілетті») – ішкі ресурстардың (білім мен дағдылардың) қатысуымен басқа адамдармен тиімді байланыс орнату және қолдау мүмкіндігі. «Қарым-қатынас» ұғымының мәні психологиялық сөздіктермен анықталады, ең алдымен адамдар арасындағы қарым-қатынас және олардың білімдерін жалпылауды анықтайды.

«Коммуникативті құзіреттілік» түсінігін алғаш рет А.Бодалев қолданған және ішкі ресурстардың (білім мен дағдылардың) қатысуымен басқа адамдармен тиімді байланыс орнату және қолдау мүмкіндігі ретінде түсіндірілген.

Әлеуметтік энциклопедияда коммуникативті құзіреттілік – бұл «... әр түрлі коммуникациялық жағдайдағы бағдар, оған негізделген: жеке тұлғаның білімі мен сенсорлық тәжірибесі, басқалармен тиімді қарым-қатынас жасай

білу, өзін және басқаларды түсінудің арқасында психикалық жағдайларды, тұлғааралық қатынастарды және әлеуметтік ортаның жағдайларын үнемі өзгертіп отыру» деп түсіндіріледі.

Коммуникативті құзіреттілік – бұл ситуациялық бейімделуді және ауызша және вербальды емес қарым-қатынас құралдарын иелену еркіндігін, басқа адамның психикалық жағдайы мен жеке басын жеткілікті түрде көрсете білу, оның іс-әрекетін дұрыс бағалау, олардың негізінде қабылданатын адамның мінез-құлқының ерекшеліктерін болжау мүмкіндігі бар интегралды жеке сапа.

Коммуникативті білім дегеніміз –байланыс деген не, оның түрлері, фазалары, даму заңдылықтары туралы білім. Бұл білім коммуникативті әдістер мен тәсілдердің бар екендігі, олардың әсері, мүмкіндіктері мен шектеулері туралы, сондай-ақ, әр түрлі адамдар мен әртүрлі жағдайлар үшін қандай әдістер тиімді екенін білу дегенді білдіреді. Бұл салада сонымен қатар адамның өзінде қандай коммуникативті дағдылардың даму деңгейі туралы, өз жұмысында қандай әдістер тиімді және қайсысы тиімді емес екендігі туралы білімдер де бар.

Коммуникативті дағдыларға: хабарлама мәтінін барабар түрде ұйымдастыра білу, сөйлеу дағдысы, сыртқы және ішкі көріністерді үйлестіру қабілеті, кері байланыс алу қабілеті, коммуникациялық кедергілерді жеңу қабілеті және т.б. жатады. Интерактивті дағдылар тобы мыналармен ерекшеленеді: адамгершілік, демократиялық негізде қарым-қатынас құра білу, жағымды эмоционалды бастама, психологиялық атмосфера, өзін-өзі бақылау және өзін-өзі реттеу қабілеті, ынтымақтастықты ұйымдастыра білу, кәсіби этика мен этикеттің қағидалары мен ережелерін басшылыққа алу, белсенді тыңдау қабілеті; әлеуметтік-перцептивті дағдылар тобына: серіктес қарым-қатынаста өзін-өзі дұрыс бағалай білу және бағалау, оны вербальды емес сигналдар арқылы тану, тілектер мен мінез-құлық мотивтері, біреудің адам ретінде барабар бейнесін жасау, жағымды әсер ету мүмкіндігі [6].

Сонымен, коммуникативтік құзіреттілік – бұл белгілі бір адамның мінез-құлқы мен қарым-қатынасындағы жеке психологиялық, жеке ерекшеліктерінен көрінетін интегралды, салыстырмалы түрде тұрақты, тұтас психологиялық білім. Коммуникативтік құзіреттіліктің компоненттерін түсінудегі айырмашылыққа қарамастан, барлық авторлар коммуникативті құзіреттілік – бұл басқа адамдармен қажетті байланыстарды орнату және қолдау қабілеті екендігімен келіседі.

Қазіргі уақытта білікті профессорлық-оқытушылық құрамды дайындауға сұраныс артып келеді. Бұл қазіргі заманғы мұғалім жас ұрпақтың өзгерістерін ескеріп, олардың жеке білім беру қажеттіліктерін ескеруі керек. Біздің елімізде соңғы уақытта мәдени және әлеуметтік-экономикалық жағдай түбегейлі өзгерді. Бұл жағдайлар білім беруде жаңа құндылықтар мен бағдарлардың пайда болуына әкелді.

Педагогикалық университет түлектерінің практикалық іс-әрекетінде коммуникативті қабілеттер, білім, білік, іскерлік қарым-қатынас саласындағы

сезімдік және әлеуметтік тәжірибе сияқты коммуникативтік құзіреттіліктің құрамына кіретін біліктілік қажет.

Коммуникативті құзіреттілік мұғалімнің де, психологтың да кәсіби қызметіндегі жетістіктерімен тығыз байланысты. Бұл сәттілік байланыс жағдайына сәйкес бір адамның жағдайын түсіну, оны басқару және басқаның жағдайына әсер ету сияқты коммуникативтік факторға байланысты.

Мұғалімнің коммуникативті өзін-өзі реттеуді дамыту тек мамандықтың қажеттілігімен ғана емес, олар: студенттерді түсіну, қарым-қатынастың жағымды эмоционалды негізін құра білу, сонымен қатар жеке құзыреттілікке қанағаттану, күнделікті эмоционалды қарым-қатынаста жетістік, жеке және кәсіби өсу тәжірибесімен де байланысты.

Мұғалімнің эмоционалды қатаңдығын жеңу маңызды аспект болып табылады. Эмоционалды өзін-өзі реттеу мұғалімге коммуникативті икемділікті дербес дамытуға мүмкіндік береді, яғни мұғалімнің эмоционалды экспрессивтілігі мен эмоционалды тұрақтылығының төзімді үйлесімділігі – қиын эмоционалды жағдайда қажетті әрекеттерді орындау мүмкіндігі. Коммуникативті икемділікті дамытудың психологиялық шарты – мұғалімнің де, оқушының да іс-әрекетін, қарым-қатынасын, психикалық және физикалық денсаулығын оңтайландыруда тұлғаның мінез-құлық саласының рөлі мен маңыздылығы туралы мұғалімнің хабардар болуы [7].

Демек, коммуникативті құзіреттілік – педагогикалық шеберліктің ажырамас құрамдас бөлігі, өйткені тек жетілген, жетілген адам ғана толыққанды және жетілген жеке адамды тәрбиелей алады. Мұғалімнің негізгі педагогикалық міндеті – бұл білім беру, дағдыларды қалыптастыру, балалардың танымдық іс-әрекетін ояту, педагогикалық қарым-қатынас және студенттермен диалог арқылы оқу-танымдық іс-әрекетті ұйымдастыру.

Болашақ тәрбиешілер мен білім беру психологтарының коммуникативті саласының дамуының психологиялық шарттары мен болашағы жеке тұлғаның жеке коммуникативті қасиеттерін жетілдірумен және оқыту процесінде олардың коммуникативті әлеуетін кеңейтумен байланысты. Тұлғаның коммуникативті саласын дамыту студенттік жаста ең сәтті болады, белгілі коммуникативті алғышарттар қалыптасып, толыққанды даму үшін негіз қаланады, бірақ сонымен бірге оларды әрі қарай жетілдіруге мүмкіндік бар.

Дамыған коммуникативті қабілеттер мен дағдылар студенттерге қарым-қатынастағы қиындықтарды жеңуге, кәсіби қызметтің одан әрі табысты болуға және мансаптық өсуге ықпал етуге көмектеседі.

Сонымен, мұғалім мамандығы коммуникативтік құзіреттіліктің жоғары деңгейін талап етеді. Коммуникативті құзіреттілік кәсіби білім мен дағдыларды игерумен қатар, мұғалім мен оның шәкірттерінің тұлғалық дамуына да ықпал ете отырып, педагогикалық іс-әрекеттің нәтижелілігін қалыптастырушы фактор ретінде қызмет етеді.

Пайдаланылған әдебиет тізімі

1. Аухадеева Л. А. Коммуникативная культура будущего учителя как объект системного исследования: учебное пособие. – Казань: КГУ, 2016. -164 с.

2. Езова С.А. Коммуникативная компетенция // Научные и технические библиотеки. – Томск: ТГУ, 2018. - № 4. – С. 23-36.
3. Равен Дж. Компетентность в современном обществе. Выявление, развитие и реализация / пер. с англ. – М.: Когито-Центр, 2017. – 396 с.
4. Аухадеева Л. А. Коммуникативный аспект профессиональной подготовки учителя: монография. – М.; ВИНИТИ, 2014. – 162 с.
5. Митина Л.М. Психология труда и профессионального развития учителя: учебное пособие. – М.: Издат. Центр «Академия», 2016. – 320 с.
6. Аухадеева Л.А. Коммуникативная культура педагога как фактор повышения качества образования // Филология и культура. Philology and culture. – Питер, 2014. - №1 (27). –С. 226-230.
7. Аухадеев А.Э., Павлов П.П., Соловьева А.П., Наумова Т.П. Коммуникативная культура преподавателя как условие повышения качества профессионального образования //Вестник Казанского государственного энергетического университета. – Казань: КГЭУ, 2014. - № 22. – С. 346-350.

ӘОЖ 159.99

ПЕДАГОГ-ПСИХОЛОГТАРДЫҢ КӘСІБИ МӘДЕНИЕТІН ҚАЛЫПТАСТЫРУ НЕГІЗДЕРІ

Әбдіманулен А.Ә.
«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазахстан

В данной статье рассматриваются основы формирования профессиональной культуры педагогов-психологов.

This article discusses the basics of the formation of professional culture of teachers-psychologists.

Психологиялық-педагогикалық қызмет процесінде өзінің позициясын белсенді түрде көрсете алатын, жоғары жалпы және кәсіби мәдениеті бар тұлғаны қалыптастыру болашақ маман даярлау жүйесін жетілдірудің маңызды шарты болып табылады.

Бүгінгі таңда адамның тәуелсіз, жауапты мінез-құлқына ерекше қажеттілік бар. Енді ол ақылға қонымды таңдау жасай алады, шешім қабылдайды және оларды жаңа, күтпеген жағдайларда жүзеге асыра алады. Маманға кәсіби білім, білік, дағдылар жиынтығын болжайтын кәсіби құзыреттілік қана емес, сонымен қатар арнайы сапалық сипаттамалар жиынтығы, арнайы іс-әрекет тәсілдері - кәсіби мәдениеттің компоненттері қажет. Кәсіби мәдениетті қалыптастыру мәселесі қазіргі кезде өте өзекті болып отыр, өйткені педагогикалық теория мен практикада болып жатқан инновациялық процестер болашақ білім беру саласының маманын: мұғалімді, мұғалім-психологты, әлеуметтік педагогты даярлауға үлкен талаптар қояды. және т.б. [1].

Кәсіби дайындық процесінде кәсіби құзыреттілікті қана емес, сонымен қатар болашақ маманның кәсіби мәдениеттілігі, оның мамандығына, кәсіби маңызды қасиеттеріне деген мотивациялық және құндылық қатынастары арқылы ашылатын кәсіби мәдениетін қалыптастыруға назар аудару керек. және кәсіби бағдар, кәсіби мәселелерді шешуде шығармашылық көзқарасты

қамтамасыз етеді. Студенттер университетте оқу барысында кәсіби мәдениетке саналы деңгейде қосылуы керек, сонда болашақта олар өздерінің кәсіби қызметінде жоғары нәтижелерге жету үшін оны жетілдіре алады.

Оқу жоспарының бөлігі ретінде академиялық пәндер болашақ мамандардың кәсіби мәдениетін қалыптастырудың алғышарттары болып табылады. «Мәдениеттану», «Психологиялық-педагогикалық практика», «Психодиагностика», «Заң» сияқты пәндер, сонымен қатар студенттердің оқу және өндірістік тәжірибелері, ғылыми-зерттеу жұмыстары болашақ білім беру психологтарының кәсіби мәдениетін қалыптастыруға табиғи әсер етеді. «Педагог-психологтың» біліктілік сипаттамаларын қалыптастыруға, ең алдымен, кәсіби маңызды білім, білік, дағды және іс-әрекеттің нақты түрлерін бекітуге бағытталуының басым болуы, кәсіби дайындықта қалыптасудың маңыздылығын ескерту проблемасын туғызады өзіне кәсіби маңызды қасиеттерді шоғырландыратын «педагог-психологтың кәсіби мәдениетінің» ажырамас құбылысы, құндылық-мағыналық реттеуді және психологиялық-педагогикалық қызметті жүзеге асырудың сапасын қамтамасыз ететін кәсіби-этикалық нормалар мен қағидалар. Демек, болашақ педагог-психологтардың кәсіби мәдениетін қалыптастыру үшін психологиялық-педагогикалық жағдайларды арнайы ұйымдастырылған түрде зерттеу қажет.

Сонымен, болашақ білім беру психологтарын кәсіби даярлаудың теориясы мен практикасында келесі қайшылықтар пайда болды : жоғары кәсіби мәдениеттің талаптарына жауап беретін жоғары білімді білім беру психологтарының қажеттілігі мен құбылыстың мәні туралы мәселені жеткіліксіз әзірлеу. «педагог-психологтың кәсіби мәдениеті»; болашақ педагог-психологтардың кәсіби мәдениетін қалыптастыру қажеттілігі мен кәсіби дайындықтың осы аспектісінің дамымаған әдістемелік қамтамасыз етуі арасындағы.

«Педагог-психологтың кәсіби мәдениеті» феноменінің мәнін ашу «тұлға мәдениеті», «кәсіби құзыреттілік», «кәсіби құзыреттілік», «кәсіби маңызды қасиеттер» және «кәсіби мәдениет» сияқты құбылыстарды зерттеуге негізделген [2].

Философиялық, әлеуметтанулық, мәдени зерттеулерді талдау зерттеушілер жеке тұлғаның мәдениетін бірқатар маңызды функцияларды орындай отырып, адам орналасқан тарихи дәуірге сәйкес құндылықтар, көзқарастар, білімдер, қызмет әдістерінің жиынтығы ретінде қарастыратындығын көрсетті: адамдардың әлеуметтік бейімделуін, өзара әрекеттестігі мен өзара түсінушілігін, мәселелерді шешуге бағытталған адамның сыртқы және ішкі іс-әрекеттерінің дәйектілігін, өзін-өзі реттеу, өзін-өзі ұйымдастыру, өзін-өзі бақылау процестерінің тиімділігін қамтамасыз ету; өзін-өзі тәрбиелеу, өзін-өзі жетілдіру, өзін-өзі жүзеге асыру, өзін-өзі дамыту процестерін белсендіру; өмірде туындайтын дағдарыстарды шешу; адамның ішкі әлемін үйлестіру; интегралды дәйекті «І-тұжырымдаманы» құру; ішкі әл-ауқат, қанағаттанарлық жағдайға жету.

Зерттеушілер «кәсіби құзыреттілік» және «кәсіби мәдениет» ұғымдарын бөліп қарастырады. Кәсіби құзыреттілік - бұл белгілі бір әлеуметтік ортада таңдалған саладағы еңбек қызметінің тиімділігін қамтамасыз ететін кәсіби мәнді білім, білік және дағдылардың жиынтығы, яғни кәсіби қызметті белгілі бір деңгейде жүзеге асыру мүмкіндігі мен қабілеттілігі. біліктілік. Білім, білік және дағдылар маманның кәсіби құзыреттілігінің рөлдік сипаттамалары ретінде ұсынылған. Кәсіби құзыреттілік қызметтің әр түрлі түрлерінде кәсіби деңгейдің жоғарғы деңгейіне жетумен байланысты, ол адамға кәсіби қызмет саласындағы мәселелерді сауатты түрде бағалауға, белгілі бір салада білімді болуға мүмкіндік беретін білім мен эрудицияны қамтиды. жеке қасиеттері, адамға жауапкершілікпен және тәуелсіз әрекет етуге мүмкіндік беру. Егер құзыреттілікті меншік ретінде анықтауға болатын болса, онда құзыреттілікті кәсіби қызметте көрінетін осы қасиетке иелік ету ретінде қарастыруға болады.

Өз іс-әрекетін ойдағыдай орындау үшін маман кәсіби маңызды қасиеттерге ие болуы керек (немесе В.Д. Шадриков бойынша кәсіби маңызды қасиеттер) - іс-әрекет субъектісінің іс-әрекеттің тиімділігі мен оның дамуының жетістігіне әсер ететін жеке қасиеттері болуы керек. Қабілеттер кәсіби тұрғыдан да маңызды. Кәсіби рөлді игерген сайын кәсіби маңызды қасиеттер дамиды, оларды өтеу әдістері қалыптасады және олардың құрылымы жетілдірілуде.

Психологиялық-педагогикалық әдебиеттерді талдау және жалпылау кәсіби мәдениетті әлеуметтік мәдениеттің бір бөлігі ретінде бөлуге мүмкіндік берді, оны жасаушы және жеткізуші тұлға болып табылады, ол кәсіби қызметпен анықталады, шешуде шығармашылық қабілеттерін дамытуға және жетілдіруге кәсіби рөлдерді жүзеге асырудағы стандартты емес тапсырмаларықпал етеді. Дәстүрлі түрде кәсіби мәдениет деп белгілі бір типке байланысты арнайы теориялық білім мен практикалық дағдылардың жиынтығы түсініледі. жұмыс. Кәсіби мәдениет кәсіптік қызметтің нормаларын, әдет-ғұрыптары мен дәстүрлерін игеруді болжайды. Кәсіби мәдениет - бұл маман дамуының ерекше өлшемі [3].

«Педагог-психологтың кәсіби мәдениеті» феноменінің ерекшеліктерін анықтау үшін мұғалім мен психологтың кәсіби іс-әрекетіне салыстырмалы талдау жасалды. Іс-әрекеттің негізгі мақсаты, қызметтің таралу масштабы, қызметтің бағыты және оның қоғамдық мақсаттағы орны салыстырылды. Мұндай талдау осы мамандардың кәсіби қызметі өзара қиылысады деген қорытынды жасауға мүмкіндік берді; сәйкесінше педагог-психологтың кәсіби мәдениеті мұғалімнің кәсіби мәдениетінің де, психологтың да кәсіби мәдениетінің ерекшеліктерін қамтуы мүмкін. Бір жағынан, педагог-психолог баланың жеке басын дамытуға, оған тәрбие тұрғысынан әсер етуге, екінші жағынан, білім кеңістігіне психологиялық қолдау көрсетуге шақырылады.

«Кәсіби мәдениет» құбылысының ерекшеліктерін және педагог-психологтың кәсіби қызметінің ерекшеліктерін ескере отырып, «педагог-психологтың кәсіби мәдениеті» ұғымы кәсіби құзыреттілік, кәсіби маңызды

қасиеттер синтезі ретінде анықталды, психологиялық-педагогикалық мәселелерді шығармашылықпен шешуді қамтамасыз ететін кәсіпке, іс-әрекеттің нақты түрлері мен мінез-құлық тәсілдеріне мотивациялық-құндылық қатынас.

Психологиялық-педагогикалық әдебиеттерді теориялық талдау және жалпылау педагог-психологтың кәсіби мәдениетінің мазмұнын аксиологиялық, технологиялық, тұлғалық, когнитивті, рефлексивті, диагностикалық және түзету, ұйымдастырушылық-басқарушылық компоненттері арқылы ашуға мүмкіндік берді. болашақ педагогикалық психологтардың кәсіби мәдениетін қалыптастырудың деңгейлік сипаттамалары мен критерийлері.

Диссертациялық зерттеу шеңберінде біз университеттегі кәсіби дайындық тұрғысынан қалыптасу деңгейлерін сипаттаймыз: жоғары - қалыптасқан кәсіби мәдениет, орта - қалыптасып келе жатқан кәсіби мәдениет және төмен - кәсіби мәдениеттің қалыптасуының басталуы, яғни бастапқы деңгей.

Болашақ педагог-психологтардың кәсіби мәдениетін қалыптастырудың шарттарын анықтау «педагогикалық жағдайлар» феномені мен оқу процесінің тиімділігі факторлары теорияларының зерттеулері негізінде өтті, мұнда екі фактор да бар және факторлардың формалары - ішкі және сыртқы. Педагогикалық жағдайда Н.М. Борытько белгілі бір нәтижеге жетуді болжай отырып, мұғалімнің белгілі бір дәрежеде саналы түрде құрастырған педагогикалық процесінің барысына айтарлықтай әсер ететін сыртқы жағдайды түсінеді.

Кәсіби мәдениет, ең алдымен, өз кәсібіне (болашақ кәсібіне) мотивациялық-құндылық қатынасты, ондағы мінез-құлық нормалары мен ережелерін түсінуді, рефлексияны бейнелейтіндігіне сүйене отырып, оның пайда болуының психологиялық аспектісін қарастырған жөн. оның қалыптасуының интегралды процесі шеңберінде.

Теориялық дереккөздерді зерттеу берілген ұйымдастырушылық-педагогикалық жағдайлардан басқа, болашақ психологтардың кәсіби мәдениетін ойдағыдай қалыптастыруға ықпал ететін қосымша психологиялық-педагогикалық шарттарды бөлуге болады деп пайымдауға негіз береді: 1) кәсіби мәдениет кәсіби дайындықтың мақсаты ретінде қарастырылады; 2) оқу материалы концентрлік негізде құрылымдалып, үйренгеніне қайта оралуды және оның кеңеюін қамтамасыз етеді; 3) мамандыққа деген мотивациялық-құндылық қатынасты дамыту өзін-өзі іздеу, жеке рефлексия және өзін-өзі актуализациялау негізінде кәсіби өзін-өзі дамытуға дайындықты дамытумен үйлеседі.

Сонымен, теориялық деңгейде болашақ білім беру психологтарының кәсіби мәдениетін қалыптастыру шарттары қажеттілік пен жеткіліктілік критерийлерін ескере отырып қарастырылуы мүмкін деп болжауға болады.

Кәсіби мәдениетті қалыптастырудың психологиялық-педагогикалық шарттарын кәсіптік даярлау үдерісіне енгізудің тиімділігін тексеру мақсатында келесі әдістер қолданылды: педагог-психологтың кәсіби мәдениеті деңгейінің диагностикалық картасы психологиялық-педагогикалық өзін-өзі дамытуға

дайындық деңгейінің диагностикасы (кәсіби-педагогикалық өзін-өзі дамытуға ішінара дайындық деңгейінің диагностикасы негізінде); тұлғаның өзіндік актуализациясының диагностикасы, «Аяқталмаған сөйлемдер» әдістемесі (студенттердің кәсіби мәдениеті туралы қандай ой бар екенін білу үшін) [4].

«Педагог-психологтың кәсіби мәдениеті» элективті курсының аясында студенттерді кәсіби даярлауға психологиялық-педагогикалық шарттарды енгізу үш кезеңде жүзеге асырылды.

Бірінші кезең - теориялық және практикалық, тәрбиелік және теориялық - енгізілген шарт: студенттерді кәсіби даярлау процесіне оқу материалын құрастырудың концентрлі құрылымын енгізу арқылы «педагог-психологтың кәсіби мәдениеті» құбылысының мәнін ашу; іске асырылатын шарттың мазмұны: бағдарламадағы материалдың концентрлі орналасуы қарастырылып отырған құбылыстар мен процестердің мәніне терең ену негізінде бұрын алынған білімді қайталауды да, кеңейтуді де қарастырады; алынған білім, білік және дағдыларды жетілдіру процесі жаңа мазмұн компоненттерін енгізу есебінен жүреді; сабақ формасы: сауалнама дәрістері, сауалнама-қайталанатын дәрістер.

Екінші кезең - теориялық және практикалық, білімдік және практикалық - іске асырылатын шарт: кәсіби, жеке рефлексия мен өзін-өзі жүзеге асырудың көзі ретінде студенттердің өзін-өзі іздеу қабілетін дамыту, сонымен қатар кәсіби өзін-өзі тануға дайындықты қалыптастыру -даму; іске асырылатын шарттың мазмұны: кәсіби мәдениеттің қалыптасуы оның ішкі танымы арқылы психодиагностикалық құралдарды қолдану, рефлексия, түзету арқылы өтеді; студенттерге өзінің кәсіби мәдениетін үйреніп қана қоймай, оны кәсіби даярлау барысында түзету мүмкіндігі ұсынылады; студенттер өзін-өзі танып, өздері ретінде кәсіби қызметінде қолданатын психологиялық-педагогикалық іс-әрекеттің түрлерін өздері біледі; мұнда өзін-өзі тексеру маңызды, және өзін-өзі диагностикалау, өзін-өзі ұйымдастыру және өзін-өзі басқару; сабақ формалары: практикалық сабақтар: семинарлар, практикумдар, оқытудың интерактивті формалары.

Келесі педагогикалық шартты енгізу: студенттердің болашақ мамандығына деген мотивациялық және құндылық қатынастарын дамыту, кәсіби, жеке рефлексия мен өзін-өзі тану көзі ретінде өзін-өзі іздеу қабілетін дамыту, сонымен қатар кәсіби дайын болуды қалыптастыру өзін-өзі дамыту - кәсіби іс-әрекетте болу, сыртқы іс-әрекеттер мен істерде жүзеге асырылуға дайын болу құндылығын түсіну процесінде жүзеге асырылды. Студенттің дамыған мотивациялық және құндылық сферасы кәсіби маңызды қасиеттердің толық көлемде көрінуіне және кәсіптік оқыту процесінде алған білімдерін толық көлемде өзектендіруге ықпал етті. Бұл кезеңдегі оқытудың негізгі формасы әлеуметтік, психологиялық және кәсіби дайындық болды.

Үшінші кезең – рефлексивті: келесі педагогикалық шарттың енгізілуін қамтыды: кәсіби, тұлғалық рефлексия мен өзін-өзі жүзеге асыру көзі ретінде студенттердің өзін-өзі іздеу қабілеттерін дамыту, сонымен қатар кәсіби өзін-өзі дамытуға дайындықты қалыптастыру. Шартты іске асыру болашақ білім беру

психологтарының өзін-өзі бағалау қабілетін бекіту арқылы жүзеге асырылды, бұл жеке тұлғаның тұтастығын сақтауға және эмоционалды күйіп қалудың алдын алуға мүмкіндік беретін өз сезімдері мен эмоцияларын өңдеуге мүмкіндік берді. Дамыған рефлексивті компонент кәсіби мәдениетті өзінің кәсіби қызметін ойдағыдай жүзеге асыру үшін кәсіби қасиет ретінде қажетті қасиет ретінде сана деңгейіне жеткізеді, өзінің кәсіби мәдениетін бағалауға мүмкіндік береді. Бұл кезеңдегі оқудың негізгі түрі шығармашылық жұмыс болды.

Пайдаланылған әдебиет тізімі

1. Бодмаев Б.Ц. Психология в работе учителя: в 2-х кн.– М., Гуманист, 2000.- 240 с.
2. Возрастная и педагогическая психология / Давыдов В.В. Драгунова Т.В. – М., Просвещение, 2014 – 288 с.
3. Митина А.М. Психология профессионального развития учителя. – М, 2013. – 200 с.
4. Психология и педагогика: Учебное пособие / Никтенко Р.Н. Залесов Т.М. – М.: ИНФА. - 2012- 175 с.

ОӘЖ 159.9.07

БОЛАШАҚ ПЕДАГОГТАРДЫ ОҚУШЫЛАРДЫ СҰРАНЫСҚА ИЕ МАМАНДАҚТАРҒА КӘСІБИ ДИАГНОСТИКАЛАУ МЕН БАҒДАРЛАУДЫ ҰЙЫМДАСТЫРУ ЖОЛДАРЫ

Әбдіхан Б.Қ.
«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

В статье рассмотривается пути организации профессиональной диагностики учащихся и ориентации будущих педагогов на востребованные профессии

The article discusses the ways of organizing professional diagnostics of students and the orientation of future teachers to popular professions

Әлеуметтік-экономикалық өмірдің динамикасы мектептің қазіргі түлекке жаңа талаптар қояды: ол туындаған мәселелерді шешуде жауапкершілікті өз мойнына алуға, өмір бойы оқуға, міндеттерді қою мен оларды шешуде өзін көрсетуге қабілетті болуы керек. Осыған байланысты қазіргі заманғы білім берудің өзекті әлеуметтік-педагогикалық проблемаларының бірі орта білім беру ұйымдарының түлектерін сәтті кәсіби өзін-өзі анықтауға жағдай жасау, олардың белсенді өмірлік ұстанымымен айналысу және өзін-өзі толық жүзеге асыру қажеттілігінің туындауы болып табылады.

Тәжірибе көрсетіп отырғандай, мектеп түлегі ЖОО-да бейімделу процесі оңай өтеді, оқуда жақсы нәтижелерге, қалыптасу маманы ретінде, мансаптық өсуге қол жеткізеді, егер ересек өмірдің басында ол өзінің кәсіби, өмірлік және жеке даму перспективаларын өз бетінше және саналы түрде жоспарлауға және іске асыруға ішкі дайындығын қалыптастырса - бұл мектепте кәсіби бағдарлаудың мақсаты.

Бұл процесте мұғалімге ерекше орын беріледі. Бүгінгі таңда мұғалімге бір рет алынған білім багажына ие болу жеткіліксіз, оған ақпарат әлемін шарлау,

проблемаларды шешу, жетіспейтін білімді алу және пайдалану, мақсатқа жету үшін ресурстар іздеу мүмкіндігі қажет. Оқушының кәсіби бағдарын психологиялық-педагогикалық қолдауды жүзеге асыруда оның қаншалықты кәсіби сауатты болатындығы оның университеттегі дайындық деңгейіне байланысты, сондықтан қазіргі білім адамның белгілі бір пәндер бойынша білім көлемін көбейтпеуге, бірақ өмірлік тапсырманы немесе проблемалық жағдайды өз бетінше шешуге көмектесуге бағытталған [1].

Қазіргі уақытта ғылымда "Кәсіби құзыреттілік" ұғымын анықтауға бірыңғай көзқарас жоқ. Сонымен, А. К. Маркова кәсіби құзіреттіліктің маңызды сипаттамаларының бірі ретінде жаңа білім мен дағдыларды өз бетінше алу, сонымен қатар оларды практикалық қызметте пайдалану мүмкіндігін атайды. Э. Ф. Зеердің пікірінше, кәсіби құзыреттілік еңбекті өнімді орындау үшін қажетті білімдерде, дағдыларда, қасиеттерде және маман қызметінің жеке стилінде көрінеді. Адамның белгілі бір құзыреттілік деңгейіне жетуінің нәтижесі өзін-өзі тәрбиелеу, сыни ойлау, өзіндік жұмыс, Өзін-өзі ұйымдастыру және өзін-өзі бақылау, топтық жұмыс, тапсырмаларды тұжырымдау, нәтижелерді іздеу, болжау және оларды шешудің әртүрлі нұсқаларының ықтимал салдары деп атауға болады. Кез-келген маманның кәсіби қызметінің маңызды жағы білімді үнемі толықтыру және жаңарту болып табылады, өйткені мамандық бойынша тиімді жұмыс істеу үшін қажетті ақпарат көлемі жүйелі түрде кеңейтуді қажет етеді. В. А. Сластенин пікірі бойынша, мұғалімнің кәсіби құзыреттілігі оның педагогикалық қызметі жүзеге асыруға теориялық және практикалық дайындығының бірлігін білдіреді және оның кәсібилігін сипаттайды.

Кәсіби бағдар беру саласындағы мұғалімнің кәсіби құзыреттілігіне келетін болсақ, көптеген зерттеушілер (мысалы., С. Н. Чистякова, П.С. Лернер, Н.Ф. Родичев, Е. В. Титов) қазіргі заманғы кәсіби бағдар беруші педагогтың рөлін фасилитатор ретінде қарастырады, оның қызметі "Жеке өсу, әлеуметтік бейімделу, сайланатын кәсіби қызмет туралы шешім қабылдау және онда өзін-өзі растау кезінде оған қолдау көрсету үшін оқушымен өзара әрекеттесуге" бағытталған [2].

Осылайша, оқушылардың кәсіптік бағдарлануын ұйымдастырушылық-әдістемелік қолдауды жалпы педагогикалық қана емес, сонымен қатар оқушылардың кәсіби таңдауының ақпараттық, психологиялық және ұйымдастырушылық проблемаларына құзыретті маман жүзеге асыруы керек. Бұл рөл мұғалімнен таңдау пәндері бойынша практикалық сабақтарда алуға болатын тиісті арнайы дайындықты талап етеді.

Ақпараттық-ағартушылық бағытта Е.А. Климовтың (мамандық профессиограммасын құрастыру) және Дж. Голланд (жеке тұлғаның кәсіби түрін анықтау). Студенттер "Өздері туралы не білу керек" (қызығушылықтар, қабілеттер, бейімділіктер, құндылық бағдарлары, темперамент, мүмкіндіктер, талаптар деңгейі) туралы ақпаратты өздері іздейді. Бір қызығы, кейбір студенттер үшін таңдаған (белгілі бір себептерге байланысты) мұғалім мамандығы олардың қалауына сәйкес келмейді. Содан кейін олар өздеріне

сәйкес келетін мамандықты таңдайды. Сондықтан олар болашақта Оқушылардың іс-әрекеттерін түзетуді үйренеді. Әрі қарай, микро-топтардағы жұмыс, оның міндеті: "Адамның алты түрінің әрқайсысы үшін қандай мінез-құлық белгілері, ойлау ерекшеліктері және жүйке жүйесінің қасиеттері кәсіби маңызды?" (Дж. Голланда).

Диагностикалық жұмыс үшін студенттерге әдістерді өз бетінше таңдау және зерттеу жұмыстарын жүргізу мүмкіндігі беріледі. Негізгі нұсқалар ретінде формализацияланбаған (фокусталған сұхбат, байқау) және формализацияланған әдістемелерді (кәсіби уәждеме сауалнамалары, психологиялық тестілеу) пайдалану ұсынылады. Көп жағдайда студенттер Н.С. Пряжниковтың "Жеке кәсіби перспективасы" сауалнамасын, Н.Е. Водопьянованың "Жоғары сынып оқушысының әлеуметтік жетілуі" проективтік әдістемесін, Н.В. Ликтің "Табысқа жету мотивациясының деңгейін анықтау" сауалнамасын қолданады. А.Мехрабиан, М.Рокичтің "Құндылық бағдары" әдістемесі, В. В. Синявскийдің, Б. А. Федоришиннің коммуникативті және ұйымдастырушылық бейімділігін бағалау әдістемесі. Мысалы, "Жоғары сынып оқушысының әлеуметтік жетілуі" проективтік әдісін қолдану Н.Е. Водопьянова, Н.В. Лик жеке тұлғаны әлеуметтендіру барысында қалыптасатын субъектілердің әлеуметтік жетілуін зерттеуге мүмкіндік береді. Әлеуметтік-психологиялық жетілу мен адамның мамандықта өзін-өзі тануының сәттілігі арасында маңызды байланыс бар екені белгілі. "Құндылықты бағдарлау" әдісін қолдана отырып, М. Рокич адамның айналасындағы әлемге, адамдарға, өзіне деген қарым-қатынасының негізін, дүниетанымның негізін және өмірлік белсенділікті ынталандырудың негізін құрайтын адамның бағытын анықтай алады. В.В. Синявский, Б. А. Федоришиннің коммуникативті және ұйымдастырушылық бейімділігін бағалау әдістемесі адамдардың коммуникативті және ұйымдастырушылық қабілеттерін дамытудағы мүмкіндіктерін диагностикалауға арналған (тақырыптың жауаптары белгілі бір жағдайда олардың мінез-құлық тәжірибесінің интроспекциясына негізделген). Жоғарыда келтірілген әдістердің сөзсіз артықшылығы-олардың диагностикалық ғана емес, сонымен қатар дамытушылық, қалыптастырушы сипаты [3].

Даму бағыты рөлдік ойындар, жеке тұлғаның өзін-өзі тануына бағытталған жаттығу элементтері, жаттығулар сияқты белсенді жұмыс түрлерін қамтиды. Әр студент коллаж түрінде "менің кәсіби жоспарым" жобасын жасайды және оны микро-топта қорғайды, содан кейін болашақ мұғалімдер бүкіл топ алдында ұсынылатын ең жақсы жұмыстарды таңдайды. Осы тапсырманы орындау барысында студенттер өздерінің кәсіби жолдарын жоспарлауды, салыстыруды, бағалауды, өз позицияларын қорғауды үйренеді-осылайша олардың ішкі өзгерістері, өзін-өзі дамытуы орын алады. "Жұмысқа қабылдау кезіндегі сұхбат" рөлдік ойынына қатысу студенттерге туындаған немесе туындаған мәселелерді жеке шешуге мүмкіндік береді. Көбінесе жұмыс барысында болашақ мұғалімдер "мамандықта сәтті болуға көмектесетін мінез-құлық белгілері" тақырыбындағы зерттеу қызметіне қызығушылық танытады (әйгілі адамдардың өмірбаяндары мысалында) және презентациялармен

баяндамалар дайындайды; міндетті шешімді қажет ететін эвристикалық жағдайларды жасайды. Осы бағыттағы үй тапсырмасы ретінде студенттерге " мамандықтағы жетістік неге байланысты?", сұрақтарға алдын-ала жауап беріңіз: "кез-келген салада сәтті маманды ерекшелейтін әмбебап белгілер бар ма?"және" табысты кәсіби қызмет үшін менде қандай қасиеттер бар және менде жоқ? Мені?».

Жеке тұлғаның кәсіби өзін-өзі тануының маңызды шарты адамның мотивациясы мен оның өмірлік мақсаттары сияқты қабілеттер емес, сондықтан сыныпта әр мамандық үшін кәсіби іс-әрекеттерді орындауға мүмкіндік беретін қабілеттердің минималды деңгейі бар екендігіне назар аударылады, ал кәсібиліктің жоғары деңгейі мотивациямен және анықталады.адам құндылықтарының жүйесі. Көбінесе көптеген керемет қасиеттерге ие адам өзінің әлеуетін толық жүзеге асыра алмайды, өйткені мотивтердің болмауы, яғни іс-әрекетке деген ұмтылыс немесе тек сыртқы мотивтердің болуы бұған кедергі келтіреді. Эвристикалық жағдайларды шешу нәтижесінде студенттер, біріншіден, мотивацияның болмауы адамды тек кәсіпте ғана емес, сонымен бірге өмірде де сәтсіз және бәсекеге қабілетсіз етеді деген пікірмен келіседі; екіншіден, тек сыртқы мотивацияның болуы адамды белгілі бір кәсіпте алған білім мен дағдылар өмірдің басқа мақсаттарына жетудің құралы екенін түсінуге әкеледі, ал идеалды нұсқа - адамның сыртқы және ішкі мотивациясының болуы. Білімге деген қызығушылық, кәсіби деңгейді арттыруға деген ұмтылыс, белсенді өмірлік ұстаным - мұның бәрі адамның мамандықта өзін-өзі жүзеге асыру шарттары. Жұмыс сәтті және қанағаттанарлық болуы үшін мамандықты дұрыс таңдамауға әкелетін себептерден аулақ болу керек. Мамандық таңдаудағы "қате" сөзінің мағынасын нақтылау маңызды. Қате ақпараттың болмауына, болмауына немесе бұрмалануына байланысты болуы мүмкін. Осыған байланысты студенттер, мысалы, "Мамандықтар туралы диалог" жаттығуын орындайды. Қатысушылар жұпқа бөлінеді, әр жұпта ойыншылардың бірі "Алғысы келетін" мамандықты таңдайды. Міндет-Сіздің таңдауыңызды негіздеу. Ерлі-зайыптылардың біріншісі: "Маған мамандық ұнайды, өйткені... Екіншісі қарсы дәлелдерді келтіреді: "Ия, бірақ....». Сол сияқты "оптимистер мен скептиктер"ойыны өткізіледі. Әрбір мамандықтың өз артықшылықтары мен кемшіліктері бар. Жұптағы студенттердің міндеті-мамандықтың артықшылықтары мен кемшіліктерін талдап, оларды плюс және минус белгісімен бағандарға жазу. Кәсіптердің кәсіби маңызды қасиеттері туралы жаттығуды орындай отырып, студенттер белгілі бір мамандықты сәтті игеру үшін адамның жеке басының, мінезінің, танымдық саласының ерекшеліктері туралы ойлана бастайды. Осылайша студенттер мамандық таңдау кезінде тәуекел мен жауапкершілік дәрежесін түсінуге үйренеді, ал проблемалық жағдайлар іске асырылатын оқытудың белсенді нысандары Болашақ педагогтардың танымдық уәждемесін арттыруға ықпал етеді.

Жоғары сынып оқушыларын кәсіптік бағдарлау бойынша сабақтар нәтижесінде болашақ педагогтарда кәсіби құзыреттіліктің негізгі компоненттері: моральдық-адамгершілік, танымдық-шығармашылық және

коммуникативтік компоненттер қалыптасады. Атап айтқанда, кәсіби құзыреттіліктің моральдық-адамгершілік компоненті аясында студенттерде моральдық сенім қалыптасады, моральдық принциптер, нормалар іске асырылады, моральдық мақсат анықталады; олар адамгершілік қатынастарды құруды үйренеді - функционалды-мінез-құлық сипаттамалары осылай дамиды. Танымдық-шығармашылық компоненттің маңызды белгілерін стандартты емес, оңтайлы және ұтымды әдістер мен құралдардың үйлесімі, туындайтын шығармашылық мәселелерді шешудің жаңа тәсілдерін белсенді іздеу деп санауға болады. Коммуникативті компонент адамдармен өзара әрекеттесу дағдыларын дамыту, жоғары сынып оқушыларының жеке қасиеттері мен қасиеттерін диагностикалау арқылы қалыптасады. Осылайша, оқушылардың кәсіптік бағдар беру сабақтарында жүзеге асырылатын аналитикалық, болжамдық, проективтік, сондай-ақ рефлексиялық біліктерді дамытуға және ұйымдастырушылық және коммуникативтік дағдыларды дамытуға бағытталған кешенді жұмыс Болашақ педагогтардың кәсіби құзыреттілігін қалыптастыруға ықпал етеді [2].

Пайдаланылған әдебиет тізімі

1. Қазақстан Республикасының орта білім беру ұйымдарында білім алушыларды кәсіптік бағдарлауды диагностикалау және анықтау бойынша әдістемелік ұсынымдар. № 150 бұйрығына қосымша. Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрінің. 2018 жылғы «19» желтоқсандағы № 692 бұйрығымен бекітілген.
2. Солдатова Г.У., Шайгерова Л.А., Прокофьева Т.Ю., Кравцова О.А. Психодиагностика толерантности личности. М.: Смысл, 2018. 172 стр.
3. Организация профориентационной работы в школе: Методическое пособие. — Нижневартовск: Изд-во Нижневарт. гос. ун-та, 2013. — 362 с

ӘОЖ 378.113.02

ЖОО-ДАҒЫ СТУДЕНТТІК ТОП КУРАТОРЫНЫҢ ТӘРБИЕ ІС-ӘРЕКЕТІ МОДЕЛІНІҢ ҚҰРЫЛЫМЫ МЕН МАЗМҰНЫ

Байгазиева С. Н.
«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

В статье предлагается модель воспитательной деятельности куратора студенческой группы, которая основывается на идее активного включения самого студента-педагога в процесс самовоспитания и включает целевой, содержательно-структурный и процессный блоки.

The article proposes a model of educational activity of the curator of the student group, which is based on the idea of active involvement of the student-teacher in the process of self-education and includes target, content-structural and process blocks.

Қазіргі таңда кәсіби мектепте жастармен тәрбие жұмысының ойластырылған жүйесін қажет етеді. Сондықтан бүгінгі таңда университеттің білім беру жүйесін дамыту өзекті мәселе болып табылады. Білім беру қызметін ұйымдастырудың жаңа моделін әзірлеу ғана емес, сонымен бірге оны жүзеге асыру үшін педагогикалық процестің барлық қатысушыларының іс-әрекетінің

мазмұнын анықтау, осы қызмет білім берудің жоғары сапалы деңгейін қамтамасыз ететін жағдайларды жасау қажет.

Бүгінгі таңда жоғары мектеп қызметінің стратегиялық бағыттары болып табылатын білім беруді ізгілендіру және ізгілендіру көптеген зерттеушілер үшін маңызды болып қала береді.

XX ғасырдың 60-80-ші жылдары.кураторлық проблемаға көп көңіл бөлінді. Зерттеушілер академиялық топ кураторының жұмысын ұйымдастыру және оның мазмұны, студенттік топ ұжымын қалыптастыруды басқару мәселелері, болашақ мұғалімдерді даярлаудағы куратордың рөлі, оның студенттердің кәсіби бағытын қалыптастыруға, топтағы өзін-өзі басқаруды дамытуға әсері мәселелерін қарастырды. Қазіргі уақытта кураторлық мәселелерді зерттеушілер университеттегі тәрбие процесін басқару тұрғысынан қарастырады [1].

Соңғы онжылдықта жаңа жағдайдағы тәрбиенің мәні, оның мақсаттары, шарттары, білім беру мекемелерінің әртүрлі түрлеріндегі тәрбие жұмысын ұйымдастырудың ерекшеліктері белсенді талданды.

Кәсіптік мектепте білім беру практикасының өзгергіштігі, тәрбие процесінің барлық субъектілерінің тәуелсіздігін арттыру және тәрбие ортасын ұйымдастыру сияқты ерекшеліктермен сипатталатын жаңа тәрбие мәдениеті қалыптаса бастады.

Жоғары педагогикалық білім мұғалімді даярлау аясын кеңейтуді және тәрбиелік компонентті күшейтуді қамтиды. Мұндай түрлендірудің ең қолайлы нұсқаларының бірі-әр түрлі білім беру және білім беру мүмкіндіктерін, соның ішінде әлеуметтік тәрбие құралдарын қолдана отырып, студенттердің кәсіби жағдайын жақсарту процесін жобалау.

Қазіргі университет жағдайында жаңа білім беру жағдайларына және университет тәрбиесінің басым міндеттерінің өзгеруіне байланысты – жеке тұлғаның өзін – өзі дамытуы үшін оңтайлы жағдай жасау-кураторлық институтты қайта қарастыру және жандандыру қажеттілігі туындады [2].

Егер университетте келесі педагогикалық жағдайлар жасалса, куратормен өзара әрекеттесу кезінде студенттердің кәсіби ұстанымын қалыптастыру тиімді болады:

- субъект - куратордың студенттік қауымдастықпен және жеке студенттермен өзара әрекеттесуінің субъективті сипаты;

- куратор қызметінің ЖОО тәрбие жұмысының тұжырымдамасымен және компоненттерімен өзара байланысы;

- куратордың студенттермен өзара іс-әрекеті болашақ мұғалімнің кәсіби ұстанымының таңдалған компоненттеріне сәйкес жүзеге асырылады: оқу-кәсіби мотивация, белсенділік көрсеткіші, әлеуметтік-психологиялық көрсеткіш, жеке көрсеткіш.

ЖОО-дағы кураторлық институт тәрбие жұмысының тұжырымдамасы мен студенттермен тәрбие жұмысының бағдарламасы аясында жүзеге асырылатын оқу және тәрбие қызметін ұйымдастыру жүйесіндегі ажырамас элемент болып табылады.

Студенттік академиялық топтағы куратордың жұмыс бағыттары келесідей:

- бірінші курс студенттерімен жұмыс;
- студенттердің кәсіби-педагогикалық бағытын қалыптастыру;
- рухани-адамгершілік тәрбие;
- ұлтаралық қатынас мәдениетін тәрбиелеу;
- салауатты өмір салтын қалыптастыру қажеттілігін тәрбиелеу және дамыту;
- жатақханада тұратын студенттермен жұмыс;
- студенттік өзін-өзі басқару органдарының дамуы;
- ақпараттық-публицистикалық қызмет.

ЖОО-да кураторлық жұмысты ұйымдастыру кезінде "куратор – топ – ЖОО" жүйесінде өзара қарым-қатынастарды құрудың өзара байланысты және өзара тәуелді үш жазықтығы ерекшеленеді. Бірінші жазықтық – "қоғамдық пайдалы қызмет" - факультетте, университетте, ауданда, қалада әлеуметтік шындықты өзгерту мақсатында барлық студенттер жеке және топтық тәртіпте орындайтын іс-шаралар кешені [3].

Екінші жазықтық – "студенттік өзін-өзі басқару" - студенттің кәсіби ұйымдастырушылық қабілетін біріктіру және жетілдіру мақсатында академиялық топ мүшелері арасында өкілеттіктер мен жауапкершілікті бөлу. Үшінші жазықтық – "мәдени-демалыс қызметі" - студенттік топ үшін релаксациялық маңызы бар сала.

Куратордың қызметінің мазмұны оның мақсатын анықтайды және ол білім беру жүйесінің субъектілері арасында субъективті қатынастарды орнатудан тұрады. Бұл жалпы білім беру мақсатын дамыту, келісу және іске асыру бойынша бірлескен іс-шаралар арқылы ұжымдық субъектіні құруға ықпал етеді және жеке жүзеге асырылатын куратордың қызметін ұжымдық субъектінің қызметіне аударады.

Кураторлық қызмет білім беру жүйесінің барлық субъектілерінің бірлескен іс-әрекетімен байланысты және олардың бірлескен белсенділігі мен рефлексиясына ықпал етеді, бұл жүйелік көзқарас тұрғысынан кураторлық қызметті Білім беру жүйесіндегі жүйе ретінде қарастыруға мүмкіндік береді [4].

Куратор мәселесі бойынша ғылыми-әдістемелік әдебиеттерді талдай отырып, куратордың бірқатар түрлерін бөліп көрсетеміз: куратор – "информатор", куратор – "ұйымдастырушы", куратор – "психотерапевт", куратор – "ата – ана", куратор – "дос", куратор – "бейқам студент", куратор - "әкімші".

Куратордың өз жұмысына деген көзқарасын, студенттік топпен өзара әрекеттесуде жиі кездесетін проблемалардың болуын, куратордың жүйелілігі мен тиімділігін анықтау үшін «Мирас» университетінің негізінде сауалнама жүргізілді.

Сауалнамаға педагогикалық мамандықтардың әр түрлі жастағы (27-ден 35 жасқа дейін) судентік топтардың 24 кураторы қатысты. Сауалнама деректерін талдау бірқатар қорытынды жасауға мүмкіндік береді.

Сурет 1 - Педагогикалық ЖОО-дағы студенттік топ кураторының тәрбие қызметінің моделі

Сұралғандардың 52% – ы куратордың жұмысын қуана орындайды, 31%-ы ынта-жігерсіз, 17% - ы басқа нәрсемен айналысқысы келеді. Кураторлық жұмыстың маңыздылығына қатысты сауалға көпшілік куратордың ЖОО-дағы студенттер өмірін ұйымдастыру үшін қызметін маңызды деп санайды (57%). Сұхбат алушылар университеттегі куратордың жұмысы, әсіресе университет өміріне психологиялық бейімделуден өткен бірінші курс студенттері үшін қажет екенін атап өтті (43%). Респонденттердің пікірінше, кураторлық қызметті тиімді жүзеге асыруға кедергі келтіретін негізгі себептер: кураторлардың жеке психологтарының төмен мәдениеті; негізгі оқытушылық жүктememен байланысты студенттердің жеке басын зерттеуге уақыттың жетіспеуі; студенттік топ кураторының тәрбие қызметінің нақты белгіленген негізгі бағыттарының, міндеттері мен функцияларының болмауы; материалдық ынталандыру нормалары болмаған кезде қосымша жүктеме.

Куратордың студентпен қарым-қатынасы мен тәрбиесінің кең таралған түрі-кураторлық сағат. Экскурсия, іскерлік ойын, дөңгелек үстелдер, диспуттар сияқты дәстүрлі формалар аз қолданылады. Осылайша, куратордың студенттік топпен өзара әрекеттесуінің формалары мен әдістері ескірген, дәстүрлі емес. Кураторлардың тәрбиелік қызметі жүйесіз, бөлшектелген және шашыраңқы түрде жүзеге асырылады, бұл мұндай іс-әрекеттің төмен тиімділігін анықтайды және жастарды тәрбиелеу әлеуметтік ортаның стихиялық әсері арқылы жүзеге асырылады [5].

Сонымен бірге, ғылыми әдебиеттерді талдауда кураторлық қызметтің мақсатты бағыты студенттерді педагогикалық мамандыққа деген қызығушылық пен сүйіспеншілікке тәрбиелеу, қажетті кәсіби қасиеттерді, кәсіби этиканы дамыту, белсенді өмірлік ұстанымды қалыптастыру, оның ішінде мұғалім кәсібінің әлеуметтік маңыздылығын түсіну және кәсіби білім деңгейіне жауапкершілік. Жалпы педагогикалық университеттің және студенттік топтардың кураторлық институтының тәрбие жұмысының әлеуметтік бағытталған мақсаты болашақ мұғалімнің кәсіби позициясын қалыптастыру болып табылады [6].

Әлеуметтанулық зерттеулерде "жеке тұлғаның позициясы" ұғымы "жеке тұлғаның рөлі", "жеке тұлғаның позициясы немесе мәртебесі"ұғымдары аясында қарастырылады. Адамның әлеуметтік қатынастар құрылымындағы орны анықталады, оның көптеген әлеуметтік рөлдері атап өтіледі. Зерттеулер көрсеткендей, әрбір адам өз қызметі барысында немесе өмірінің белгілі бір кезеңінде көп өлшемді және көп қырлы әлеуметтік жүйеде көптеген позицияларды алады.

Модельді іс жүзінде жүзеге асыру студенттік топ кураторымен өзара іс-қимыл жасай отырып, болашақ мұғалімдердің белсенді кәсіби ұстанымын қалыптастырудың дәйектілігін, үздіксіздігін және дәйектілігін қамтамасыз етеді.

Студенттік топ кураторының тәрбие қызметінің моделі мақсатты (мақсат қою, принциптер, функциялар), мазмұнды бағыттан (негізгі бағыттар,

міндеттер, кіру диагностикасы), процесс блоктарынан (көп сатылы технологиялар, жедел диагностика, түзету) тұрады.

Пайдаланылған әдебиет тізімі

1. Игенбаева Р.Т. Жоғары мектеп педагогикасы. Алматы: Эверо, 2011. — 169 б.
2. Шалғынбаева Қ.Қ., Албытова Н.П., Сламбекова Т.С. Жоғары мектеп педагогикасы: Магистранттарға арналған. Оқу құралы. — Алматы: ССК, 2017. — 272 бет.
3. Тұрғынбаев Ә.Х., Кенжебаев С.Ж., Есімханов Т. Ғылым тарихы мен философия. Алматы: Білім, 2016. -288б.
4. Буланова-Топоркова М.В. Педагогика и психология высшей школы: Учебное пособие. – Ростов: Феникс, 2012. – 554с.
5. Кручинин В.А. Психология и педагогика высшей школы [Текст]: учеб.-метод. пособие. Ч. II / В.А. Кручинин, Н.Ф. Комарова; Нижегор. гос. архитектур.-строит. ун-т.– Н. Новгород: ННГАСУ, 2014. – 195 с.
6. Зимняя И.А. Воспитательная деятельность образовательного учреждения как объект комплексной критериальной оценки. – М., 2017. – 287 с

ОӘЖ 371.334

СТУДЕНТТЕРДІҢ ДИАЛОГТЫ ҚАРЫМ-ҚАТЫНАС ЖАСАУ ФОРМАСЫНЫҢ ЕРЕКШЕЛІГІ

Байжекей Ш.
«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

В статье рассмотривается формы диалогического общения студентов а так же, возможности использования диалогового общения в процессе образования для более успешного развития способностей обучающихся к рассуждению и размышлению.

The article considers the specifics of the form of dialogical communication of students, as well as the possibility of using dialogical communication in the educational process for the more successful development of students ' abilities for reasoning and reflection.

Диалогтық сөйлеу ауызша сөйлеудің бір түрі ретінде – бұл жағдайдың ортақтығымен және сөйлеушілердің сөйлеу ниетімен сипатталатын тікелей қарым-қатынас актісінде екі немесе одан да көп әңгімелесушілер дәйекті түрде жасайтын ауызша мәлімдемелердің тіркесімі.

Ауызша қарым-қатынастың осы түрінің өнімдері: әр түрлі деңгейдегі диалог; полилогия, пікірталас және екі немесе одан да көп адамның еркін сөйлесуі.әңгімелесу қабілеті диалогтік сөйлеу тұрғысынан оқытудың жоғары деңгейінің көрсеткіші ретінде әрекет етеді. Берейік анықтау туралы негізгі түсініктерді алатын боламыз пайдалану одан әрі.

Диалогтың негізгі элементтері-репликалар. Реплика-диалог құрылымындағы басқа мәлімдемелермен байланысты әңгімелесушілердің бірінің жеке мәлімдемесі. Репликаның құрамына бір бөлінбеген сөйлемнен – сөйлем функциясындағы сөзден (репликаның ең аз дәрежесі) монологиялық мәлімдемеге дейін кіруі мүмкін. Ең типтік-бір реттік реплика.

Алайда, диалогтық қарым-қатынас формасының бірлігі реплика емес, "Диалогтық бірлік". Диалогтік бірлік-бұл құрылымдық, интонациялық және мазмұндық толықтығымен сипатталатын әртүрлі сұхбаттасушыларға тиесілі

репликалардың тіркесімі. Диалогтың бұл негізгі компоненті диалогтік сөйлеуді оқытудың бастапқы бірлігі ретінде қызмет етуі керек. Оқыту негізіне екі оқылған бірлік салынуы тиіс, олардың ішінде неғұрлым кең тарағандары: сұрақ-жауап; Сұрақ-қарсы сұрақ; хабарлама және онымен туындаған сұрақ болып табылады; хабарлама мен реплика-бұл ойды жалғастыратын немесе толықтыратын қабылдау. Диалогтық бірліктерді анықтау және оларды құрылымдық-семантикалық типтер бойынша ұйымдастыру әдістемелік проблема болып табылады.

Дискурстардың негізгі түрлері: тұрмыстық/іскери әңгіме, сұхбат, пікірталас, полемика.

Коммуникативті актінің моделіне екі адам қатысады, олардың арасында бірнеше пікір алмасу жүреді, яғни.коммуниканттардың әрқайсысы жіберуші немесе ақпарат алушы болады. Тіл мамандары сөйлеуші мен тыңдаушының бұл үнемі өзгеруін диалогтың басты ерекшелігі деп санайды.

Диалогтың екінші ерекшелігі-эллиптикалық. Бірыңғай жағдайдың болуы, әңгімелесушілердің байланысы, ауызша емес элементтерді кеңінен қолдану болжамның пайда болуына ықпал етеді, сөйлеушілерге тілдік құралдарды азайтуға мүмкіндік береді. Л. С. Выготский диалогтық сөйлеудегі предикативтілікті сақтау принципі туралы былай деп жазды:"әңгімелесушілердің ойларында ортақ тақырып болған жағдайда, түсіну өте жеңілдетілген синтаксиспен максималды қысқартылған сөйлеудің көмегімен толық жүзеге асырылады". Сондықтан қысқа, толық емес жауаптарды және тіпті сұрақтарды үйреткен жөн. Алайда, үнемдеу заңы сөйлеудің эмоционалдылығын білдіруге қолданылмайды, ол қысылуға жатпайды және өзінің толық өрнегін алады.

Артық тілдік құралдарды қолдануға деген ұмтылыс диалогтық сөйлеудің тағы бір ерекше тенденциясын көрсетеді.

Диалог ауызекі сөйлеу формулаларын қолдануды анықтайтын стихиямен, сондай-ақ сөз тіркестерінің анық емес "еркін" дизайнымен сипатталады; сөйлеудің субъективті-бағалау түсінде, бейнелеуде, вербальды емес құралдарды, дайын фразалар мен ауызекі формулаларды кеңінен қолдануда көрінетін эмоционалдылық пен экспрессивтілік.

Қарым-қатынасқа деген ұмтылыс көбінесе адамның мотивтері арасында жетекші орын алады, оны бірлескен практикалық іс-әрекетке итермелейді. Кейде Байланыс басқа формалардан ерекшеленуі мүмкін.

Кейбір зерттеушілер оның негізгі функцияларын ажыратады. Олар функцияның екі тобын ажыратады:

1. Әлеуметтік жоспарлау және ұжымдық қызметті үйлестіру, басқару немесе әлеуметтік бақылау (қоғам мүшелеріне нұсқама) топтар арасындағы өзара іс-қимылды қамтамасыз ету;

2. Байланыстың, сәйкестендірудің немесе қарама-қайшылықтың әлеуметтік-психологиялық функциялары (тақырып өзінің "өзінің" немесе, керісінше, "бөтен" екенін атап өту үшін байланысады) және т.б. [1].

Басқалары функциялардың үш класын ажыратады:

1) ақпараттық-коммуникативтік (ақпаратты берумен және қабылдаумен, адамдардың бір-бірін тануымен байланысты);

2) реттеуші-коммуникативтік (адамдардың бір-бірінің мінез-құлқын реттеуі, бірлескен қызметті ұйымдастыру);

3) аффект-коммуникативті (олар адамның эмоционалды салаларын анықтайды). Тағы біреулері танымдық, эмоционалды және тәрбиелік функцияларды атайды.

Диалогтік сөйлеу-бұл бір-бірін алмастыратын және екі немесе одан да көп адамның бір-бірін қайталайтын репликаларымен сипатталатын тікелей қарым-қатынас процесі.

Диалог-бұл қатысушылар тобында өте қайшылықты және тіпті даулы мәселені талқылау, бұл шешілетін мәселе туралы Жеке көзқарастармен алмасу, нәтижесінде мәселенің өзін де, әңгімелесушілерді де түсінуге мүмкіндік беретін бірыңғай семантикалық өріс пайда болады. Диалог-тұлғааралық қарым-қатынас пен ойлау генезисіндегі негізгі және ең іргелі форма. Оның процесінде адам адамдармен тікелей байланысқа түседі, олармен пікір алмасады, өзіне түсініксіз нәрсені анықтауға тырысады, өзінің көзқарасын растайды немесе жоққа шығарады. Оқытудың пікірталас формаларына ерекше мән берудің негізі пікірталас әдісінің диалектикалық табиғаты болып табылады. Пікірталастар қазіргі менеджменттің маңызды ережесін түсінуге көмектеседі: адамдарды басқару өнері әр нақты жағдайда жалғыз дұрыс басқару шешімін іздеуден емес, көбінесе бірнеше ымыраға келу нәтижесі болып табылатын белгілі бір жағдай үшін оңтайлы шешім табудан тұрады [2].

Пікірталас-жиналыста, баспасөзде, әңгімеде қандай да бір проблемалық, даулы мәселені талқылау. Пікірталастар пікірталастың мағынасына жақын-кез – келген тақырыптағы қоғамдық дау; диалог-екі немесе бірнеше адам арасындағы әңгіме, келіссөздер, пікір алмасу.

Арнайы ережелер бойынша жүргізілетін және бәсекелестіктің белгілі бір деңгейін қамтитын пікірталастың ерекше түрі-пікірталас. Бұл интеллектуалды ойын, онда ең логикалық дәлелдер желісін құра алатын адам жеңеді, өйткені пікірталастарда Тараптардың бірінің сөзсіз дұрыс болуы мүмкін емес. Бұл технологияның мақсаты-оқушыларды немесе студенттерді азаматтық, ғылыми немесе кәсіби қоғамдастықтың нормалары мен құндылықтарымен таныстыру, сонымен қатар оларды бәсекеге қабілетті, қарама-қайшылық тудыратын, өз мүдделерін қорғай алатын қазіргі қоғамның, нарық пен өндірістің жағдайларына бейімдеу механизмі.Білім беру практикасындағы мәселенің шешімдерін сындарлы бірлескен іздеу келесі диалогтық формаларды жүргізуге мүмкіндік береді: брейнсторминг ("Ми шабуылы"), Сократтық (эвристикалық) әңгіме, синектика.

Табиғи қарым-қатынаста қарым-қатынас қажеттілігі өмірлік қажеттіліктен туындайтыны белгілі, мысалы:

1. Білімді толықтыру (қарым-қатынастың танымдық функциясы),

2. Бірлескен қызметті ұйымдастыру (реттеуші функция),

3. Әңгімелесушінің көзқарастарына, сезімдеріне әсер етіңіз және өзіңізді білдіріңіз (құндылық-бағдарлау функциясы),

4. Өзіңіздің біліміңізді көрсете отырып, әлеуметтік байланыс орнатыңыз және т.б. (әдеттегі функция). Бұл қажеттіліктер, мысалы, ақпараттық жетіспеушілік болған жағдайда ғана пайда болуы мүмкін, атап айтқанда, бір нәрсе біледі, екіншісі жоқ немесе бір нәрсе жасайды немесе жасайды және басқасын бір нәрсеге итермелегісі келеді, ал біреуі келіседі немесе қарсылық көрсетеді, немесе: біреуі пікірде болды және ол екіншісінің дұрыстығына сендіргісі келеді, ал ол сенімге ие бола алады немесе жоқ және т.б., яғни әрдайым дерлік проблемалық жағдай бар.

А. А. Леонтьев сөйлеу әрекетінің құрылымын үш фразаның өзара байланысы ретінде ұсынады:

1) сөйлеу әрекетін жоспарлау,

2) сөйлеу әрекетін жүзеге асыру;

3) салыстыру және бақылау, оның ішінде келесі кезеңдер бөлінеді:

А) сөйлеу ниетін қалыптастыру;

Б) болашақ тұжырымның ішкі бағдарламасын (ниетін) құру;

в) мәлімдемені грамматикалық іске асыру және сөздерді таңдау;

г) мәлімдеменің сыртқы дизайны [3].

Тілдік пәндер бойынша сабақтардағы диалогтік қарым-қатынас көбінесе тақырыптық әңгімелер түрінде жүзеге асырылады. Тіл білімінде сөйлеудің бұл түрінің толық сипаттамасы жоқ. Сөйлеу формалары еріксіз пайда болатыны белгілі. Олар мақсаттарға, міндеттерге, қарым-қатынас жағдайларына, сондай-ақ қарым-қатынас тақырыбына айналатын шындық объектісінің сипатына сәйкес келеді.

Тақырыптық әңгімеде қарым-қатынас тақырыбы әрқашан монологиялық хабарламадағыдай тақырып (кейде проблема түрінде) болып табылады. Әдетте ол кейбір үлкен тақырыптың субтопиктерінің бірін ашады. Бұл ретте тақырып (тақырыпша) монологиялық хабарламадағыдай, мүмкіндігінше оқу пәнінің бағдарламасы шегінде толық ашылады және бұл фрагменттік мазмұндама емес, әрқашан жүйелі болып табылады.

Мамандық материалындағы ситуациялық диалог тақырыптық әңгімеден нақты ерекшеленеді. Ситуациялық диалог-бұл қарым-қатынас формасы, онда ол нақтылауды, ашуды толық тақырып емес (немесе субтопик) емес, тақырыптың маңызды, белгісіз элементі болып табылады. Мәселені тудыратын жағдайдың шарттары және алдағы диалогта тақырыптың қандай элементін анықтау керектігін көрсетеді. Мазмұн деңгейіндегі айырмашылықтар ситуациялық диалог пен тақырыптық сөйлесудің "сыртқы" формаларының айырмашылықтарын анықтайды [4].

Ситуациялық диалогта, жоғарыда көрсетілгендей, спикердің міндеті бір мақсатты сөйлеу әрекеті арқылы, ал жауап беру әрекеті арқылы жүзеге асырылады, ал қалғандары мақсатты әрекеттің мүмкін болуына және диалогта толық шешім табуға жағдай жасайды.

Тақырыптық әңгімеде бір мақсатты әрекетті анықтау мүмкін емес. Ол бірнеше ситуациялық диалогтардан (диалогтық бірліктерден) тұрады. Осы диалогтық бірліктердің әрқайсысы тақырыптың бір жағын (элементін) анықтайды, ашады, бірақ тақырып көп қырлы бірлік болып табылады және оны ашу үшін барлық тараптарды нақтылау қажет. Әрбір диалогтік тақырыбында ақпараттық "екен деген қорытындыға келді" қарағанда басқа. Көршілес диалогтық бірліктердің арасындағы байланыс себеп болуы міндетті емес. Бұл байланыс тақырыптың әр түрлі жақтарының бірлігіне негізделген, өйткені әңгіме аясында көрші сөйлеу әрекеттері арасындағы тікелей себептік байланысты іздеу заңсыз, өйткені байланыс тақырыптық және формальды түрде көрінбеуі мүмкін [5].

Мұндай әңгіме әрдайым студенттердің өмірлік қажеттіліктеріне негізделген, оларды қанағаттандыруға қызмет етеді, олардың мүдделерін көрсетеді және студенттер оған үлкен қызығушылықпен жауап береді. Бұл толық негіздегі жаттығуды жоғары деңгейдегі сөйлеу жаттығуларының қатарына жатқызуға болады. Мамандық материалындағы тілді оқытудың мақсаттары тақырыптық әңгімелесудің әртүрлі нұсқаларына сәйкес келеді. Айта кету керек, тақырыптық әңгіме жоспар емес. Жоспар сапалы түрде әр түрлі бірлік болып табылады, ол тақырып мазмұнының жалпы бағыттарын, негізінен осы тақырыпқа кіретін субтопиктердің атауын (аталық сөйлемдер түрінде) сипаттайды.

Пайдаланылған әдебиет тізімі

1. Майерс Д.Г., Туенж Ж.М. Әлеуметтік психология. [Мәтін] / ауд. Г.Қ.Айқынбаева, А.М.Айтышева, Б.Ш.Байжұманова [ж.т.б.] // Рухани жаңғыру. Жаңа гуманитарлық білім. Қазақ тіліндегі 100 жаңа оқулық.- Алматы, 2018.
2. Мокшанцев Р., Мокшанцева А. Социальная психология. Учебное пособие для ВУЗов. М.2012.
3. Зимняя И.Я. Педагогическая психология: *учебник* для вузов / И.Я. Зимняя. – М., 2015.
4. Педагогические технологии: учебное пособие для студентов педагогических вузов / М. В. Буланова-Топоркова [и др.]. Москва; Ростов-на-Дону: МарТ, 2014. 336 с.
5. Коротаева Е. В. Педагогические взаимодействия и технологии / Е. В. Коротаева. Москва: Academia, 2017. 256 с.

ӘОЖ 378. 02.37.035

БОЛАШАҚ «ӨЗІН-ӨЗІ ТАНУ» ПӘНІ МҰҒАЛІМІН ОҚУШЫЛАРҒА РУХАНИ-АДАМГЕРШІЛІК ТӘРБИЕ БЕРУГЕ ДАЙЫНДАУ

Булгакова Н. Б.
«Мирас» университеті,Шымкент қ., Қазақстан

В данной статье рассматриваются и расскрываются сущность основных понятий «духовность», «духовно-нравственность», «духовно-нрвственное воспитание», проанализированы труды ученых по вопросам данной темы, а также определены критерии и показатели формирования качеств будущих учителей «Самопознания», к духовно-нравственному воспитанию учеников, механизмы их реализации.

This article examines and reveals the essence of the basic concepts of "spiritual and morality", "spiritual and mental education", analyzes the works of scientists on this topic, and also defines the criteria and indicators of the formation of the qualities of future teachers "Self-knowledge", to the spiritual and moral education of students , mechanisms for their implementation

Қазіргі заманғы ізгілендіру педагогикасы үшін жеке тұлғаны және оның қадір-қасиетін құрметтеу, бостандық пен жеке дамуды қорғау, білім беру мен тәрбиелеуде демократиялық қағидаларды сақтау және т.б., маңызды жалпыадамзаттық құндылықтардың бірі. Адамның құқықтары мен бостандықтары адамзаттың ортақ мүдделерін білдіреді, олар әртүрлі халықтардың, діндердің және дәуірлердің рухани мұраттарын біріктіреді.
Ізгілендіру қазіргі мәдениеттің объективті құбылысы бола отырып, жеке тұлғаның рухани қазынасы, ұлттық мәдениеті, өз халқының ізгі дәстүрлері негізінде рухани-адамгершілік қалыптасуын болжайды.

Рухани-адамгершілік тәрбиесінің негізгі құрауыштары «рух», «руханилық», «адамгершілік», «құндылық», «тәрбие» ұғымдарының өзара байланысына тоқтала кетпекпіз.

Қазақтың рухани мәдениеті қола дәуірінде қалыптасып, бірнеше тарихи кезеңдерді өтіп, халқымызға жетті. Ежелгі түркілерден тараған көшпелі ата-бабаларымыздың негізгі рухани мәдениетінде діни бірлік арқылы елдің бірлігі сақталды. Үш ғасыр бойы Қазақстан халқының рухани мәдениеті өте сақ болды, ғұндар дәуірі, содан кейін жалпы түркі, қазақ хандығы, орыс мәдениеті, кеңес дәуірінің тарихи-мәдени дамуы. Бұл кезеңдерде дамудың әр кезеңі өз кезегінде рухани мәдениеттің дамуына жол ашты.

Осы уақытқа дейінгі қазақ халқының негізгі рухани және мәдени құндылықтары:

1) Атамекен, атакәсіп, атамура;

2) Тұлғаның қасиеттері: дін, экономикалық, өндірістік өнер, ішкі әлемдегі жетістіктер.

3) отбасын сақтау; ата-бабалар тарихын білу, шежіре жасау, қазақ отбасын сүтпен тамақтандыру үшін жеті атасын сақтау, ата-баба ізімен жүру рухында одан әрі тәрбиелеу;

4) Айтқан сөзінде тұру, уәжде тұру, халықты жұмылдыратын өтімді сөз айту ұлт үшін маңызды құндылықтарға жатқан.

Рухани-адамгершілік тәрбиесінің негізгі құрауыштары «рух», «руханилық», «адамгершілік», «құндылық», «тәрбие» ұғымдарының өзара байланысына тоқтала кетпекпіз.Кеңестік тоталитаризмнің соңына дейін «рух» категориясы дінмен байланысты ұғым ретінде қабылданды, ал соңғы жылдарға дейін көпшілік қорқады. Білім берудің гуманистік парадигмасына көшудің нәтижесінде ғана оң көзқарастар қалыптасты [1].

Қазақ тілінің түсіндірме сөздігінде «Рух – табиғи материалдық бастаманы білдіретін философиялық ұғым» - делінген.

Философиялық сөздікте «Рух – материяның «жоғарғы көркі» қоғамның рухани өмірі, қоғамдық сана мен болмыстың бейнесі болып табылады.

«Руханилық адамның материалдық, қоғамдық тарихи практикасының жоғарғы нәтижесі» - деген түсініктемелер берілген [2].

Рух ұғымы субъективті және объективті рух болып екіге бөлінеді. Субъективті рух - бұл адамның өзін-өзі тануы, өзін-өзі бағалауы, ал объективті рух - бұл тарихтың белгілі бір кезеңінде өмір сүретін адамдардың рухы, ең алдымен олардың ана тілі, өнер әлемі, әдет-ғұрыптары, әдістері білім, адамгершілік құндылықтар. ., менталитет ретінде қабылданады.

Қазақтың Ұлттық Энциклопедиясында «рух – жан дүниесі кейде «жан» атауының баламасы ретінде қолданылады. Руханилық – адам танымы мен дүниеге көзқарасының адамаралық қарым-қатынастағы биік адамгершілік қағидасы» делінген [3].

Рухани-адамгершілік тәрбиесін зерттеуші ғалымдарымыздың бірі Г.А. Ерғалиеваның зерттеуінде студенттердің рухани-адамгершілік құндылықтар негізінде өзін-өзі тәрбиелеуін және де оны тәжірибеде жүзеге асыру жолдарын жан-жақты қарастырылған және студенттердің рухани – адамгершілік құндылықтар негізінде өзін-өзі тануы, тәрбиеленуі туралы сипаттаған. Зерттеу жұмысында құндылықтарға жіктеме беріп, жалпы адамзаттық құндылықтар, жоғары сапа деңгейіндегі құндылықтар және рухани-адамгершілік деп үшке бөледі.

Кесте 1 - Құндылықтардың жіктелуі

Рухани адамгершілік құндылықтар	Жалпы адамзаттық құндылықтар	Жоғары сапа дейге йіндегі құндылықтар
-мәдениет, саясат, Әдебиет, Отан, Ана, Жер, дін, діл, ар-Ождан, парыз, ерік,жігер, күш,махаббат, қайырымдылық, мейірімділік т.б.	-адам өмірі, бостандық, отбасы, қарым-қатынас,адам бақыты, ұрпақжалғастыру, еңбек ету, табыс, ынтымақтастық, белсенділік, тәуелсіздік т.б.	-адам конвенциясы, демократия, азаматтық қоғам, мәдениет т.б.

Рухани мәдениет –индивидтің, өзіне және басқа адамдарға, дүниеге қатысын реттейтін дәстүрлер мен құндылықтардың жиынтығы.

Рухани тәрбие адамның ізгілік, имандылық ұстанымдарын тәрбиелейді, адамның ақыл-ойы мен іс-әрекеттерін жүрек арқылы ізгілік мұраттарға бағыттап, өмірдің күрделілігін түсінуге рухани көзқарас қалыптастырады. Әр адам өзін-өзі рухани жетілдіру үшін өзін-өзі тәрбиелеуге, өздігінен білім алуға, өздігінен оқуға ұмтылуы тиіс [4].

Рухани құндылық – қоғамдағы мәдени тұтастық, оның ішкі бірлігі, әлеуметтік ортадағы таным, мұраттары, әсемдік пен адамгершілік қасиеттері арқылы көрінеді. Сонда рухани құндылық – адамның ортамен қарым қатынас, айналысатын ісі, білімі мен өмір сүру салты, санасы мен сезімі, сенімінен тұратын жиынтық. *Рухәни-адамгершілік құндылықтар дегеніміз* – тұлғаның өзінің табиғи жаратылысы мен арнайы ұйымдастырылған тәрбиелеу жүйесі негізінде дамыған, тұлғаның тұрақтылығы деңгейін, қоғамдағы орнын, даралық қасиеттерінің сипатын айқындайтын ішкі құрылымдық жүйе.

Руханилықтың ең негізгі өлшемдерінің бірі – адамның жақсылыққа қарай талпысыны. Жақсылық жасай білу - адамды тұлғаға айналдыратын іс-әрекеттің бірі, ол руханилық құрылымын құрайтын өнердің бірі. Руханилықтың тағы бір көрінісі - адамның бойындағы барлық жақсы қасиеттерді әлемге көрсетуге дайын болуы, яғни өз ақылын, талантын, қабілетін, шеберлігін, ішкі жарығын, адамдарға, табиғатқа және Әлемге жылу сыйлауға ұмтылуы [5].

Жоғарыда көрсетілген еңбектерде, зерттеу жұмыстарын да рухани-адамгершілік тәрбиенің даму тарихын жүйеге келтіріп, педагогикалық тұрғыда зерделеу нәтижесінде жеке тұлғаны қалыптастыру мүмкіндіктерін қарастырды. Мектептің оқу-тәрбие үдерісін зерттеу нәтижелері болашақ өзін-өзі тану мұғалімдерін мектеп оқушыларына рухани-адамгершілікке тәрбиелеу қажеттілігін дәлелдеді. Бұл болашақ өзін-өзі тану мұғалімінің кәсіби білімі проблемаға байланысты жеткіліксіз болғандықтан, екінші жағынан, рухани-адамгершілік тәрбиесін қалыптастыру үшін теориялық тұрғыдан негізделген ғылыми-әдістемелік мазмұнның болмауына байланысты. студенттер., ұрлық, қиянат т.б.).

Адекватты қатынас пен мейірімділік, дүниетаным, кәсібилік, ұлтаралық қатынастардың жоғары мәдениеті жоғары оқу орындарындағы «Өзін-өзі тану» пәнінің оқытушысынан көрінуі керек. Бұл курс мазмұнын ізгілендіруде белгілі бір бетбұрыс кезеңдер мен бағыттарды жүзеге асыруға ықпал етеді.

Мұнда оқытушының эмоциялық қолдау көрсетуі, зерттеуі, өз қызметтерін орындауы нәтижесінде пәнді оқытуға қажетті алғышарттар қалыптасады.

Мұғалімнің эмоционалды қолдау көрсету қабілеті оның білімі мен тәжірибесінің байлығы туралы ғана емес, сонымен бірге әр жанның өмірі мен көзқарасына бей-жай қарай алмайтын ішкі жан дүниесінің байлығын айғақтайды. Әрине, бұл жерде мұғалім даралықтың сұлулығына зиян тигізбейді. Сондай-ақ ол жастардың қажеттіліктеріне бағдарлы бағдарларын тануға мүдделі.

Оқушыға бағытталған оқыту процесінде мұғалім өте сыпайы және оның кез-келген сөзі мен іс-әрекетін түсінуге дайын болуы керек. Оқушымен қарым-қатынаста «эмоционалды алмасуға» ерекше назар аудару әсіресе пайдалы. Оқушының жеке қабілеттерін дамыту парадигмасын орындау үшін «Өзін-өзі тану» пәнінің мұғалімі келесі қасиеттерге ие болуы керек:

- эмпатия (басқалардың сезімдерін түсіну қабілеті);
- құрмет (басқаларды сындарлы тұлға ретінде бағалау мүмкіндігі);
- шынайылық (өз сезімдеріңізді ашық білдіру мүмкіндігі);
- қарым-қатынас әдебиеті [6].

Оқушыны құрметтеу - бұл мұғалімнің адамды қайталанбас тұлға, құндылық ретінде бағалау деңгейін айқын тану. Бұл жағдайда оқушы да өзін еркін сезінеді, адам ретінде өзінің мәнін сезінеді. Оқушыларға деген құрметсіздік (немесе жағымсыз қатынас), студенттердің эмоцияларына, сезімдері мен ішкі проблемаларына немқұрайлы қарау «Өзін-өзі тану» пәнінің мұғаліміне мүлдем жат.

Мұғалім оқушылардың іс-әрекеттеріне, сөздері мен істеріне жағымды немесе жағымсыз қатынасты білдіруде мүмкіндігінше шыншыл және табиғи болуы керек. Теріс қатынасты білдірген кезде мұғалім сыпайы болып, өз ойын оқушыға мүмкіндігінше ауыртпайтындай етіп білдіруі керек.

«Өзін-өзі тану» пәні мұғалімінің зерттеу қызметі үш аспектке ие.

Бірінші аспект топтық сынып жұмысында қолданылатын оқыту әдістері немесе тәсілдерінің түрлерінің тиімділігін зерттейді; Бұл кезең сонымен қатар топтық өзара әрекеттесудің дамуын, әр оқушының жеке қасиеттерінің өсуін, аудиторияның оқу үдерісіне мотивациялық дайындық деңгейін талдауды қамтиды.

Екінші аспект - «Өзін-өзі тану» пәнін оқытуда психодиагностикалық әдістер мен әрекеттерді қолдану. Оларды қолдана отырып, мұғалім оқушының даму процесінің зерттеушісі ретінде әрекет етеді. Сондықтан ол зерттеу мақсаттарын жоғары кәсіби деңгейде анықтай білуі, зерттеу процесін сауатты жүргізуі және этикалық талаптарға сай болуы керек.

Зерттеу қызметінің үшінші аспектісі мұғалімнің өзін-өзі тану процесінде тұлғаны дамыту технологиясын жүзеге асырумен анықталады. Өзін-өзі тану, рефлексияны айқындау бағытында тұлғаның ресурстарын анықтау және дамыту процесінде байқалатын студенттің ішкі тәжірибесіндегі шамалы өзгерістер мұғалімнің нәзік сезімталдығын қажет етеді. Пән мұғалімі оқушымен тығыз жұмыс істеуге және оның дамуын дұрыс бағытта басқаруға міндетті. Бұл іс-әрекет арқылы ол іс жүзінде оқушының дамуын бақылап отыратын зерттеуші рөлін атқарады.

Сонымен, біздің пікірімізше, кәсіби даярлау үрдісіндегі болашақ «Өзін-өзі тану» пәні мұғалімінің рухани-адамгершілік тәрбиесі мыналарды қарастырады:

- студенттің жеке тұлғалық, мәдени және кәсіби өзін-өзі анықтау қабілетін қалыптастыру;
- өз мәдениеті мен мамандығын рефлексиялау қабілеті;
- рухани-адамгершілік тәрбиені өз бойында қалыптастыру;

Болашақ «Өзін-өзі тану» пәні мұғалімінің оқушыларға рухани-адамгершілік тәрбие беру аясында тұлғалық-кәсіби дамуында оқу үрдісінде мынадай педагогикалық ұстанымдарда ұйымдастырылуы дұрыс деп түсінеміз:

1. Руханилық – адам өмір сүру сапасының кең ауқымды ғаламшарлық танымы;

2. Әр бір оқу пәнінің рухани-тұлғалық тұрғыдан бағытталуы (өзін-өзі тану пәндері); болашақ өзін-өзі тану пәні мұғалімі рухани-адамгершілік білімді ғана беріп қана қоймай, оны өмірмен байланыстырып, жас ұрпақтың рухани іргетасының қалануына және оның өзін-өзі анықтауына ықпалын тигізеді.

3. Оқыту процесіндегі пәнаралық байланыс (рухани - адамгершілік тәрбиені «өзін-өзі тану пәнін басқа пәндермен тығыз байланысты жүзеге асыру).

4. «Өзін-өзі тану» пәніне оқыту әдістемелерін жаңартып отыру.

Жоғары оқу орындарында студенттерде мынадай мотивтерді тәрбиелеуге бағытталған болуы керек:

- Білім, жоғары білім алу мүмкіндігі;
- Рухани-адамгершілік тәрбие – өмір ағысы ретінде ұстану;
- Жағымды қарым-қатынас;
- Өзін-өзі тану, өзін-өзі дамыту (Мен және болашақ, мен және өзім: нені қалаймын, нені жасай аламын).
- Таңдау мүмкіндігі: өмірлік жолды (мақсатты, құралдарды, жүзеге асыру), мамандықты, білім алу түрлері.

Рухани-адамгершілік тәрбие – бұл дұрыс дағдылар мен өзін-өзі ұстау дағдыларының нормалары, ұйымдағы қарым-қатынас мәдениетінің тұрақтылығын қалыптастырады. Жеке адамның адамгершілік санасының дәрежесі оның мінез-құлқы мен іс әрекетін анықтайды.

Студенттің рухани-адамгершілік құндылықтарын өзін-өзі тану негізінде қалыптастыру үрдісін студенттің бойындағы тұлғалық өзгерістер және оның өз деңгейін дамыту әрекеттерімен тығыз байланысты. Өйткені, бүгінгі жаңа қоғамда білім алушы студентке жаңаша қойылатын талаптар оның жеке тұлғалық қасиеттерін, тек қана өз басы үшін емес, сонымен бірге өз айналасындағы жолдастарына, жалпы адамдар үшін үлгі болуын қажет етеді.

Студенттердің рухани-адамгершілік құндылықтарын өзін-өзі тану арқылы қалыптастыру олардың бойында төмендегі қасиеттердің пайда болуына ықпал етеді:

- жаңашылдық, шығармашылық, еңбекқорлық;
- интелектуальдық сипаты: ой биіктігі мен тіл байлығы, логикалық өріс-өресі, терең танымдық, өзін-өзі сыни ойлау қабілеті;
- ашықтық, сабырлылық, табандылық, мейірбандық;
- өз көзқарасының сипаты: ізгіліктік, сүйіспеншілік, талап қоя алушылық, көмек көрсетуге даярлық;
- болашаққа көзқарас сипаттары: өз біліміне, тәжірибесіне, білігіне, адамгершілік қасиетіне сыни көзқарас, өзінің адами даму сапасына жоғары талап қоя білу, жауапкершілік, өзін-өзі дамытуға, өздігінен білім алуға қажеттілігінің болуы;
- өз мамандығы бойынша студенттер өз бойындағы адамгершілікке жатпайтын ол қылықтарды зерттеп, түзетудің жолын табуға ұмтылуы.

Жалпы болашақ «Өзін-өзі тану пәні» пәні мұғалімі оқушыларға рухани-адамгершілік тәрбие беруде келесідей қызметтерді орындау қажеттілігі тиімді деп қарастырамыз: Дұрыс ойлау – дұрыс жеткізу (сөйлеу) – іс-әрекет.

Қорыта келе айтарымыз, жастарымызға рухани тәрбиені беруде ЖОО мұғалімі мен болашақ «Өзін-өзі тану» пәні ұстаздарын даярлаудың қажеттілігін дәлелдеп берді. Себебі, жоғары мектеп мұғалімдерінің кәсіби білімі көтеріліп отырған мәселеге байланысты жеткіліксіз болса, екінші жағынан білімгерлердің рухани дамуын жетілдіру жөнінде теориялық жағынан негізделген ғылыми-әдістемелік мазмұнның тапшылығымен және де

білімгерлердің ұлттық салт-дәстүрлерімізді түсуінің бүгінгі таңда өзекті болып отырғанымен түсіндіруге болады.

Сондықтан жастарымыздың рухтық дамуын дәстүрлеріміз негізінде жандандыру мақсатында оқу-тәрбие үрдісінде дамыту және студенттердің бойына адами құндылықтарды қалыптастыру әлі де өзекті мәселе екенін дәлелдейміз.

Пайдаланған әдебиет тізімі

1. Айдналиева Н.А. Болашақ мұғалімдердің эинопедагогикалық мәдениетін қалыптастырудың педагогикалық негіздері.- Астана, 2017.-236 б.
2. Махәмедова Б.Я. Оқушыларды имандылық негізінде салауатты өмір салтын қалыптастыруға болашақ мұғалімдерді кәсіби даярлау. -Алматы, 2016.-325 б.
3. Демеуов А.Қ. Педагогикалық оқу орындарындағы болашақ мұғалімдерді тұлғалық-кәсіби дамыту процесінде рухани және дене тәрбиесін интеграциялау.-.Шымкент.- 2015.
4. Айджәнова З.Ж. Бастауыш мектеп оқушыларының рухани-адамгершілік құндылықтарын қалыптастыру.- Ақтау, 2012-157 б.
5. Елемесова А.С. Абай мұрасындағы рухани-имандылық тәрбие идеялары.-Қарағанды, 2014.-258 б.
6. Кайбулдаева Г.А. Ұлттық балабақшалардағы рухани-адамгершілік тәрбие жүйесінің тарихи даму бағыттары.- Түркістан, 2018.-256 б.

УДК 781.42

ТЕМА ФУГИ И ЕЁ ОСОБЕННОСТИ

Галиева С.Ш.
ГККП Музыкальный колледж Управления образования, г.Шымкент, Казахстан

Мақалада Бахтың фугаларындағы әр түрлі тақырыптар қарастырылған. Онда мәнерліліктің барлық элементеріне бөлек және өзара байланыста талдауға ерекше көңіл бөлінеді.

The article deals with the varieties of themes in Bach's fugues. Particular attention is paid to the analysis of all its elements of expressiveness separately and in interconnection.

План:

1. Введение.
2. Жанровые особенности вождя.
3. Ладотональная характеристика темы.
4. Мелодические особенности вождя.
5. Структура тем.
6. Ритмическое развитие.
7. Заключение.

1. «В педагогической практике курс полифонии принято разделять на полифонию строгого письма и свободного письма»» [1]. Первая часть изучает строгое письмо, которое отражает стилистические разновидности полифонии XV-XVI столетий с её яркими представителями О. Лассо и Палестрино. Вторая часть исследует приёмы развития музыки свободного письма и приближается к особенностям проявлений профессионального искусства XVIII—XX в.в..

Полифоническое мастерство свободного стиля нашло свое совершенное воплощение, прежде всего, в музыке И. С. Баха. Список композиторов, применявших в своих произведениях приёмы контрапунктического изложения, огромен. Однако, продолжателями традиций цикла фуг по аналогии с «Хорошо темперированным клавиром» и «Искусством фуги» Баха считаются П. Хиндемит, Д.Д. Шостакович, Р. К. Щедрин. Большой вклад в изучении полифонии принадлежит С.И.Танееву.

По определению авторов «Учебника полифонии», «темой, или вождём (лат. «dux»), называется основная музыкальная мысль фуги, обладающая известной завершенностью, яркостью и, как правило, излагаемая вначале одноголосно» [2]. «Хорошая тема обязательно должна отличаться образной рельефностью, быть достаточно индивидуализированной, легко запоминаться и узнаваться» [2]. Полифоническая тема, одним словом, служит главной мыслью, источником, импульсом развития произведения в целом.

Музыкально-выразительные средства «вождя», а к ним относится ладоинтонационная сторона мелодии, метроритм, темп, жанр – определяют характер художественного образа всего произведения. Так, например, в g-moll фуге из 1 тома «Хорошо темперированного клавира» Баха скорбно-лирический облик двухтактовой темы выражается посредством медленного темпа (Andante con moto), четырёхдольного метра, «говорящей» мелодии широкого дыхания с секстовой нисходящей интонацией, окружённой «жалобно-молящими» секундовыми интонациями и восьмыми паузами – «вздохами». (Пример №1 И.С.Бах. ХТК,т.I фуга g-moll). Несмотря на краткость темы, её песенный жанр достаточно определён.
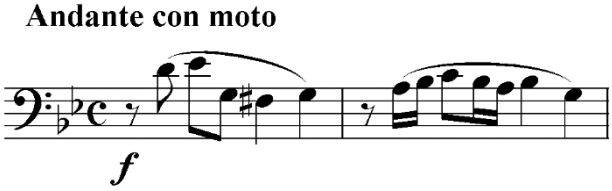
Пример 1. И.С.Бах. ХТК, т. I фуга g-moll

В D-dur фуге из 1 тома «ХТК» Баха краткая однотактовая тема звучит в четырёхдольном размере и воспринимается, словно победно – героическая фанфара. В ней стремительное раскручивание тридцать вторых длительностей сменяется широким патетическим ходом на сексту вверх, с последующим нисходящим движением мелодии в маршевом пунктирном ритме. (Пример №2 И.С.Бах. ХТК,т.I фуга D-dur).
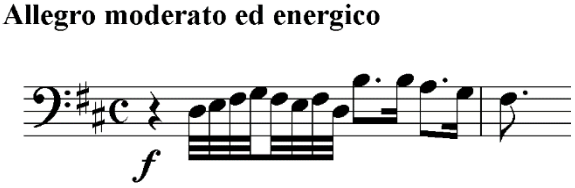
Пример 2. И.С.Бах. ХТК, т. I фуга D-dur

Приведённые выше художественные образцы доказывают, что все средства музыкального воплощения, находясь в тесной взаимосвязи, играют важную роль в создании характера мелодии. Таким образом, полифоническая тема отличается, прежде всего, жанровым своеобразием, ладоинтонационной и метроритмической особенностью, тональной и структурной определённостью. Рассмотрим отдельно её стороны.

2.Тематизм свободного письма имеет отчётливо выраженную жанровую характеристику в виде песни, танца, марша, скерцетто, речитатива, хорала, плача. Так, например, танцевальными элементами наделены темы из 1 тома ХТК Баха: №3 Cis-dur, №2 c-moll, №15 G-dur. Остановимся на теме фуги c-moll. Трижды повторяющаяся ритмоформула на материале варьированной попевки с игривыми интонациями на стаккато, всякий раз начинается с лёгкой доли, а заканчивается акцентом на сильной и относительно сильной доле. Благодаря синкопированному подчёркиванию звука «ля» во втором такте, заданная периодичность темы внезапно нарушается и всё развитие темы формируется в структуру суммирования (0,5т+0,5т+1т). Такой синтез приёмов производит впечатление изящества, лёгкости танца. (Пример №3 И.С.Бах. ХТК,т.I фуга c-moll).
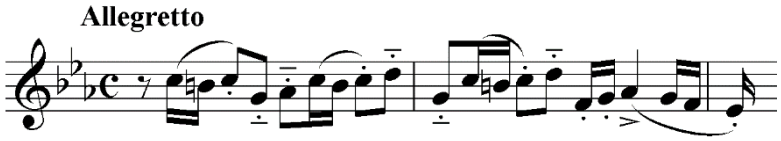
Пример 3. И.С.Бах. ХТК, т. I фуга c-moll

В фуге D-dur из цикла «24 прелюдии и фуги» Д. Д. Шостаковича тема приобретает очертания польки. Обращает на себя внимание варьированный повтор трёхтактовой ритмоформулы. Он представлен ровными восьмыми длительностями и паузой в двухдольном метре в сочетании с видоизменённым мелодическим рисунком, в котором присутствуют на «стаккато» размашистые скачки на квинту, сексту, а затем и кварту. Всё названные элементы в совокупности создают характер весёлого, подвижного танца с подскоками (Пример №4 Д.Шостакович. 24 прелюдии и фуги, фуга D-dur).
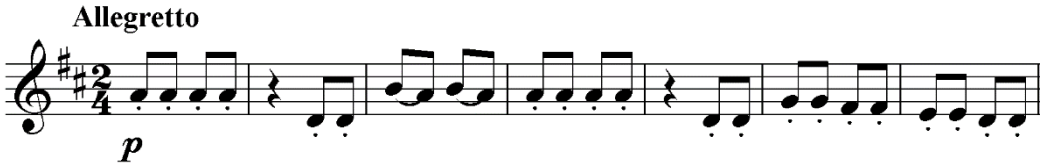
Пример 4. Д.Шостакович. 24 прелюдии и фуги, фуга D-dur

Встречаются темы скерцозного плана, как, например, №21 B-dur из 1 тома «ХТК» Баха, где шутливый характер пьесы определяется указанным темпом Allegretto scherzoso, а также скачками на широкие интервалы, повторяющимися мелодическими оборотами – «вращениями» шестнадцатыми длительностями вокруг тоники лада. (Пример №5 И.С.Бах. ХТК,т.I фуга B-dur).
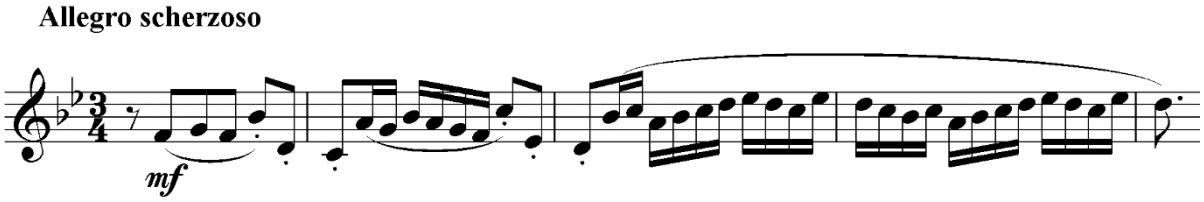
Пример 5. И.С.Бах. ХТК, т. I фуга B-dur

Песенностью, глубоким лиризмом следует отметить темы фуг из 1 тома «ХТК» Баха: №6 d-moll, №22 b-moll, №8 dis-moll. Медленный темп, отсутствие ритмически выделенных сильных долей в такте, преобладание поступенного движения мелодии с неторопливыми ходами на широкие интервалы с обязательным заполнением скачка – все эти признаки характеризуют такие мелодии. (Пример №6 И.С.Бах ХТК, т.I фуга dis-moll).
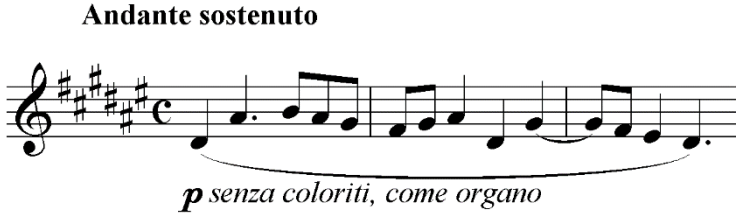
Пример 6. И.С.Бах. ХТК, т. I фуга dis-moll

3. Тема фуги, как правило, содержит «гармонический подтекст», основанный на взаимодействии контрастных функций: устоя и неустоя. Таким образом, вокруг тоники – опоры лада, представленной I, III, V ступенями лада концентрируются мелодические обороты, охватывающие ступени, например доминантовой гармонии - VII, II, V (см. пример №5). Окружение устоя может быть представлено также либо субдоминантовой функциональностью - IV, VI, II (см. пример №3), либо обеими неустойчивыми сферами поочерёдно. (Пример №7 И.С.Бах. ХТК,т.I фуга Cis-dur).
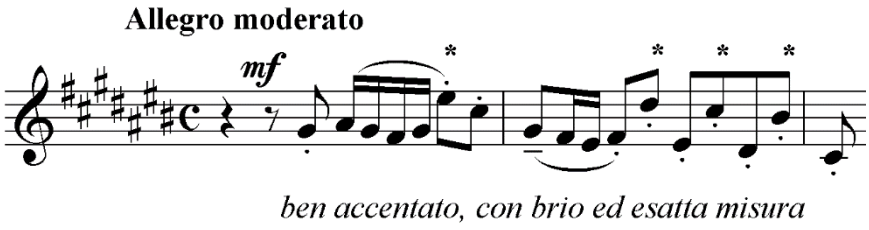
Пример 7. И.С.Бах. ХТК, т. I фуга Cis-dur

В свободном письме встречаются также проходящие и вспомогательные хроматические звуки, которые не выводят мелодическое развитие за пределы исходной тональности. (Пример № 8 И.С.Бах. ХТК,т.I фуга f-moll).
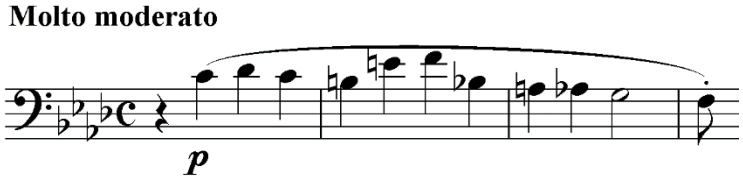
Пример 8. И.С.Бах. ХТК, т. I фуга f-moll

В мелодиях свободного письма употребляются также хроматизмы, как средство отклонений в родственные тональности. Так, например, в средней части темы фуги Es-dur из 1 тома «ХТК» даётся отклонение в тональность доминанты - B-dur, после чего происходит возвращение в основную тональность. (Пример №9 И.С.Бах. ХТК, т. I фуга Es-dur).
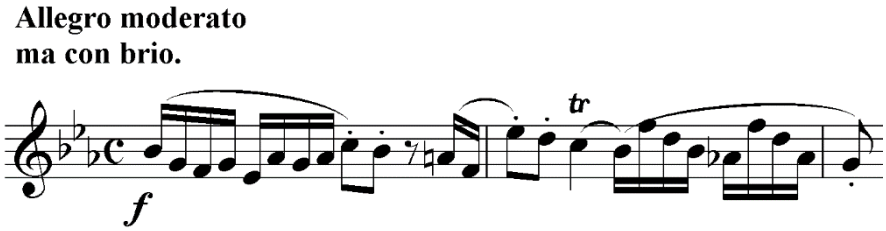
Пример 9. И.С.Бах. ХТК, т. I фуга Es-dur

Хроматические звуки, нередко. Обусловлены присутствием в теме модулирующей секвенции в родственные тональности. В теме фуги fis-moll из 1 тома «ХТК» появляются восходящие хроматические вводные тоны, приводящие к тональностям субдоминанты (h-moll) и доминанты (cis-moll). (Пример № 10 И.С.Бах. ХТК,т.I фуга fis-moll).

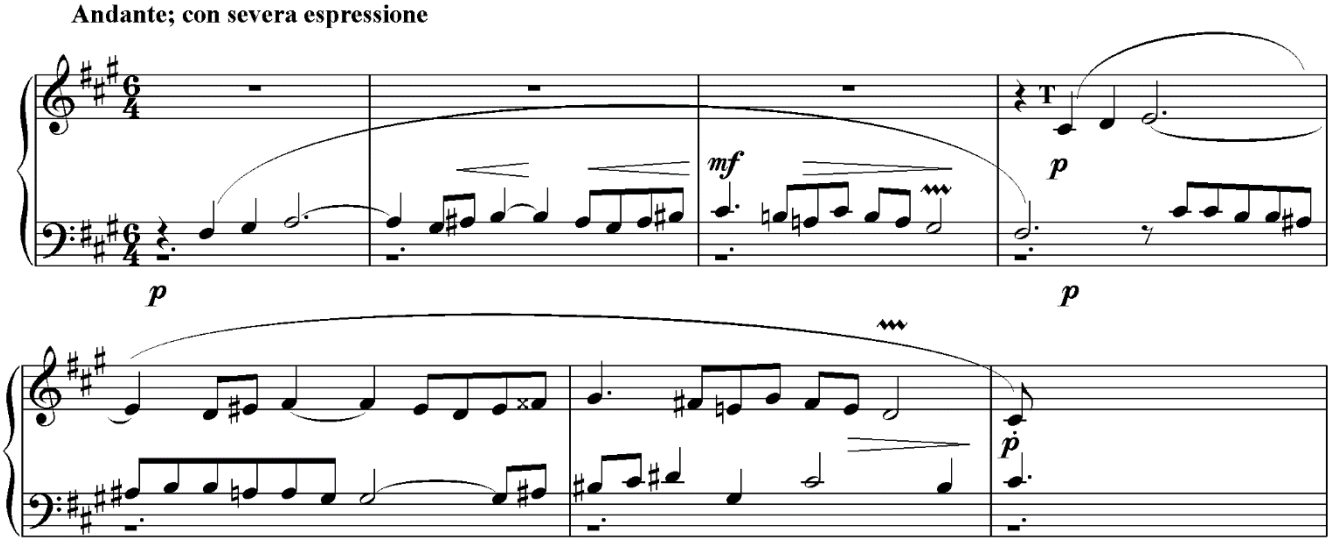

Пример 10. И.С.Бах. ХТК, т. I фуга fis-moll

Гораздо реже в мелодиях свободного письма встречаются модуляции, как правило, в доминантовую тональность. Если тема фуги в миноре, то и

модуляция производится в тональность минорной доминанты. Примером могут служить темы фуг gis-moll из 1тома «ХТК» Баха. (Пример № 11 И.С.Бах. ХТК, т.I фуга gis-moll).

Пример 11. И.С.Бах. ХТК, т. I фуга gis-moll

В примере темы фуги h-moll из 1тома «ХТК» Баха модуляция в тональность доминанты происходит за счёт восходящей хроматической секвенции: через e–moll – в fis-moll, где новая тоника отчётливо обыгрывается с помощью альтерированной четвёртой ступени (#IV-вспомогательный хроматический звук), звуком си-диез. (Пример № 12 И.С.Бах. ХТК, т.I фуга h-moll).
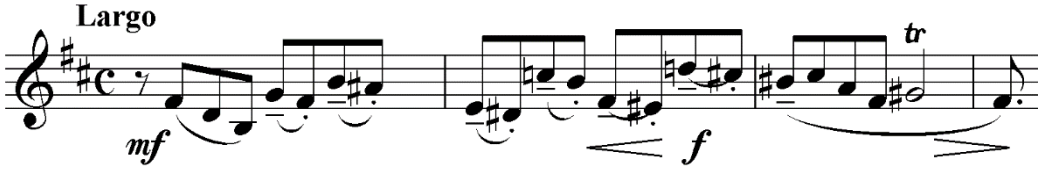
Пример 12. И.С.Бах. ХТК, т. I фуга h-moll

Важными разделами любого музыкального построения являются его начало и окончание. При сочинении темы фуги следует учитывать, что первые звуки мелодии должны четко характеризовать её тональность. Если обратиться к темам фуг Баха из «ХТК», то обращает на себя внимание, что в большинстве своём они, как правило, начинаются, либо с I, либо с V ступени лада, при этом, им присуща только относительная завершенность. Рассмотрим различные условия окончания мелодий. Первый случай характеризуется завершением темы четким кадансом в основной тональности. Однако существуют определённые метроритмические приёмы подобных окончаний. Во-первых, остановка темы на сильном времени сопровождается очень лёгкой длительностью, после которой сразу вступает ответ (см. пример №10**).** Во-вторых, иногда завершение темы на сильном времени совпадает с началом проведения ответа. (Пример №13 И.С.Бах. ХТК, т.I фуга cis-moll).
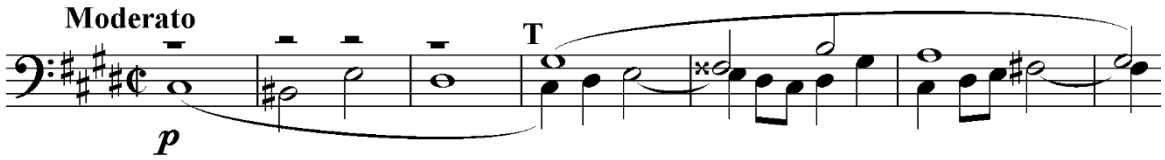
Пример 13. И.С.Бах. ХТК, т. I фуга cis-moll

В-третьих, завершающая тему прима звучит на слабом времени и плавно переходит в противосложение или в кодетту (см. И.С.Бах. ХТК, т.I фуги F-dur, f-moll). В однотональных темах каденционными звуками может служить не только прима, но и терция, а также квинта тонического трезвучия. Безусловно, такие каденции будут считаться несовершенными. Например, на тонической терции заканчиваются темы: C-dur, c-moll, D-dur, Fis-dur, g-moll, B-dur, фуги из 1 тома «ХТК» Баха. Крайне редко венчает тему квинтовый тон тоники. Такой пример встречается в коротких темах фуг - d-moll, As-dur из 1 тома.

Модулирующая тема, чаще всего, заканчивается совершенным кадансом в доминантовой тональности (см. пример выше № 12), в то время как в аналогичной модулирующей теме окончание на терции новой тоники доминантовой тональности встречается очень редко. Например, в теме фуги e-moll из 1-тома. (Пример №14 И.С.Бах. ХТК, т.I фуга e-moll).
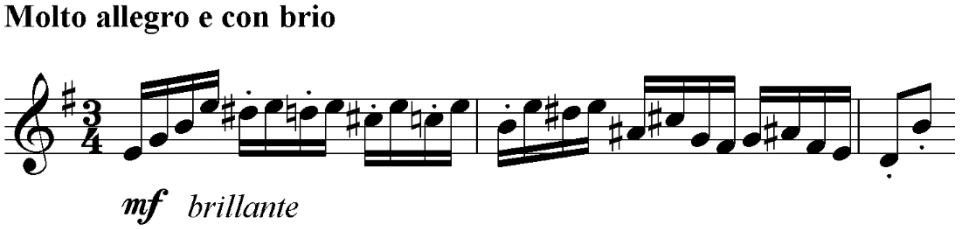
Пример 14. И.С.Бах. ХТК, т. I фуга e-moll

4. Помимо перечисленных ладотональных особенностей темы фуги следует добавить, что в мелодии свободного письма применяются как диатонические, так и хроматические интервалы, при этом широко используется движение не только на узкие интервалы, но и частые широкие скачки. Последние приводят к образованию так называемой «скрытой полифонии» или «скрытому голосоведению», придающие одноголосной теме гармоническую наполненность звучания. Суть подобных приёмов сводится к образованию в полифонической мелодии двух и более линий голосов, полученных соединением отдельных звуков между собой «на расстоянии». Особенно выпукло звучат скрытые голоса, если образующие их звуки приходятся на сильные и относительно сильные доли (см. примеры №3, №8). Скрытая полифония может возникнуть между тонами мелодии, которые приходятся либо только на начало каждой доли, либо на слабое время каждой основной доли такта (см.пример №7).

5. Полифоническая тема по своему строению делится на два типа. Первый из них характеризуется однородностью, монолитностью, т. е. неделимостью структуры. Признаком такой темы являются её небольшие размеры, а также отсутствие сопоставления контрастных интонационны и ритмических элементов. Примером таких тем могут служить: gis-moll (пример №11), h-moll (пример №12), cis-moll (пример №13), e-moll (пример №14).

Другой тип «вождя» имеет чёткую расчленённость делится на два (и более) фрагмента. Наглядным примером может служить тема фуги C-dur из 2 тома ХТК, а также фуга h-moll Д.Шостаковича из «24 прелюдии и фуг».

(Пример №15 И.С.Бах. ХТК, т.II фуга C-dur), (Пример №16 Д.Шостакович. 24 прелюдии и фуги, фуга VI, h-moll).
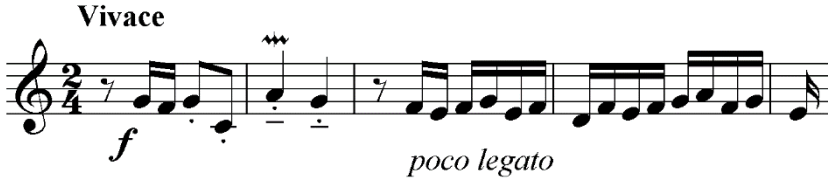
Пример 15. И.С.Бах. ХТК, т. II фуга C-dur
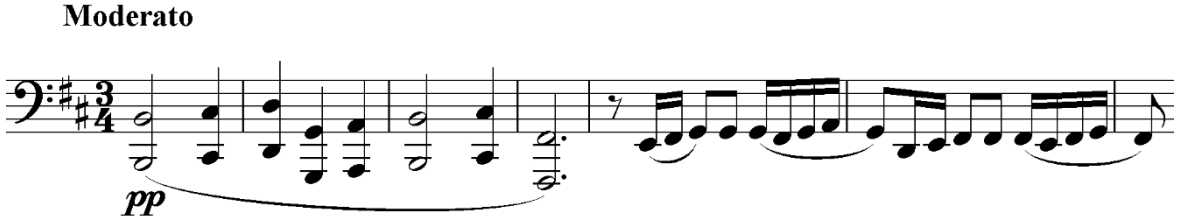
Пример 16. Д.Шостакович. 24 прелюдии и фуги, фуга VI h-moll

Такую тему называют также «контрастной или неоднородной», где первая часть содержит ярко индивидуализированный в интонационном и ритмическом отношении материал, а вторая половина темы - построена на общих формах движения с характерными ровными длительностями и поступенным движением (см. примеры №8, №5).

6. Ритмический рисунок темы фуги, в отличие от мелодии строгого письма, отличается разнообразием и напрямую зависит от её характера, жанровых проявлений, структурных и ладотональных особенностей. Безусловно, образное содержание полифонической темы определяет соответствующий размер. Так, например, в мелодиях, напоминающих протяжную песню широкого дыхания или спокойно-величественного характера, чаще наблюдаются сложные размеры (4/4, 6/4). Напротив, простые размеры (2/4, 3/4) присущи темам танцевального жанра. В темах фуг Баха наблюдается закономерность: если мелодия содержит хроматизмы, отклонения и очень содержательна в интонационно-ладовом отношении, то ритмическая сторона мелодии менее контрастна и «нейтральна» (см. примеры №11, №12). В скерцозных темах моторного характера ритмический рисунок не содержит контраста и состоит из групп с мелкими длительностями (см. пример №13). Особый интерес составляют короткие темы в спокойном или умеренном темпе, где каждая новая ритмоформула (пунктирный ритм, синкопа) напрямую взаимодействует с мелодией, с её интонациями. Так, например, в теме фуги C-dur из 1 тома поступенное движение мелодии, олицетворяющее песенное начало, представлено ровными восьмыми длительностями. Привычный ход нарушается появлением решительных, призывных квартовых интонаций, и такой переход обозначен неожиданным ритмическим «поворотом»: на четвертой ступени лада происходит остановка движения в виде выдержанной ноты с точкой (восьмая с точкой и две тридцатьвторые). Вторая ритмическая

остановка в движении представлена в виде междудолевой синкопы на ноте «соль» и знаменует новый поворот в развитии «событий», приводящий к кульминации и завершению темы. (Пример №17 И.С.Бах. ХТК, т. I фуга C-dur).
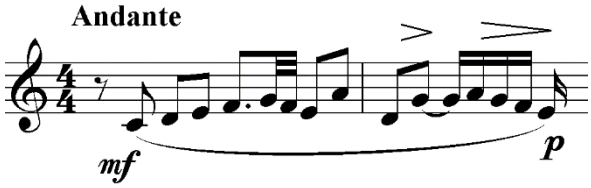
Пример 17. И.С.Бах. ХТК, т. I фуга C-du

7. Таким образом, на художественных образцах композиторского творчества были рассмотрены основные элементы музыкальной выразительности полифонической темы. Взаимодействие жанровых, ладотональных, метроритмических и структурных составляющих сторон в совокупности формируют конкретный образ «вождя» и определяют характер развития фуги в целом.

Список использованной литературы

1. Степанов А., Чугаев А. Полифония. Издательство «Музыка». Москва 1972.
2. Григорьев С., Мюллер Т. «Учебника полифонии», Издание третье. Издательство «Музыка». Москва 1977.

ОӘЖ 37.013.41

ОҚУШЫЛАРДЫ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ҚОЛДАУДЫҢ ЖАҢА ПАРАДИГАМА РЕТІНДЕГІ МӘНІ

Ганишева И.
Т.Бигельдинов атындағы орта мектебінің физика пәнінің мұғалімі, Түркістан қ., Қазақстан

В статье рассматриваются проблемы педагогической поддержки учащихся и пути ее решения, противоречия и неадекватности самоопределения учащихся в современной системе образования. Также в статье освещается гуманистический характер взаимоотношений учителя и ученика при педагогической поддержке.

The article deals with the problems of pedagogical support of students and ways to solve it, contradictions and inadequacies of students ' self-determination in the modern education system. The article also highlights the humanistic nature of the relationship between a teacher and a student with pedagogical support.

Қазақстандағы әлеуметтік-экономикалық жағдайда нарықтық қатынастардың орнығуы, өндіріс пен ғылымда индустрия мен инновациялардың қарқын алуы уақыт қажеттілігіне сай жас ұрпақты өмірдің жаңа талаптарына дайындау, өзгермелі қоғам жағдайына оларды бейімдеу, қоғам дамуына қозғау болатын адам капиталын жетілдіру, оның ішінде кәсіби білікті кадрларды қалыптастырудың жаңа талаптары туындады.

Бұл жағдай оқушыларды кәсіби өзін анықтауда педагогикалық қолдаудың қажеттілігін көрсетеді. Бұл мәселелер еліміз үшін өте маңызды болып тұр. Себебі, Қазақстан Республикасының Президент К.Токаев жолдауында: «Біздің елімізде еңбек ресурстарының баланы еңбекке баулудың тиімді әдістемесі әлі күнге дейін әзірленген жоқ. Шын мәнінде мамандар даярлаудың отандық жүйесі нақты еңбек нарығынан тыс қалған. Біз оқушылардың қабілетін айқындап, кәсіби бағыт бағдар беру саясатына көшуіміз керек»- деп атап өткен болатын. Осы жолдауда «Экономикамызда техника саласында мамандарға сұраныс өте жоғары, бірақ мүмкіндіктер аз. Кәсіпорындар тиісті мамандарды шетелден шақыруға мәжбүр. Осындай келеңсіз жағдайды жедел түзетуіміз керек», - деген болатын [1].

Адам капиталын дамытудың қозғаушы күші болатын білімді дамытудың 2020-2025 жылдарға арналған мемлекетік бағдарламасында жас ұрпаққа кәсіби бағдар беру мектептегі тәрбиелік іс-шаралар кешені арқылы жүзеге асырылатынын және өмір бойы білім алу қағидаты негізінде мектепке дейінгі білім беруден жоғары оқу орнынан кейінгі білім берудің арасындағы мазмұн сабақтастығын қамтамасыз ету мақсатында баланың бойында бүкіл білім беру теаекториясы бойы жинақталған өтпелі негізгі құзыреттіліктер айқындалатыны аталған [2]. Бұл құзыреттілікті қалыптастыру оқушының субъективтілігін, тұлғалық, ізгілік қасиеттін дамытудан бастау алады.

Бүгінгі таңда тұлғаға бағдарланған және гуманистік принципке құрылған оқу-тәрбие үдерсінде оқушылардың кәсіби тұрғыдан өзін-өзі анықтауын қалыптастыру маңызды. Кәсіби өзін өзі анықтауда оқушы педагогикалық үдерістің субъектісі ретінде, диагностикалау мен мақсаттарды болдаудың субъектісі ретінде сипатталады.

Ол үшін алдымен «тұлғалық бағдарлы оқыту» дегеніміздің не екенін түсініп алғанымыз жөн. «Тұлғалық-бағдарлы оқыту» терминін ғылымға алғаш И.С.Якиманская енгізді. Ол «бүкіл біліми үрдістегі басты әрекеттенуші фигура оқушы екенін мойындау» деп анықтайды [3]. Оның пайымдауынша, жеке тұлғаға бағдарланған оқытуда даралау тәсілі барлық білім беру процесінің негізгі қағидасы болып табылады, оның мақсаты - әрбір жеке тұлғаның мүмкіндіктерін танып, дамыту. «Жеке тұлғалық тәсіл жағдайында балалардың өзіндік жеке ерекшеліктерінің болуы қойылған мақсатқа жетудің, яғни, қайталанбас жеке тұлға ретінде әрбір оқушының дамуын қамтамасыз етудің қажетті шарты» [3]. Осы тұрғыдан алғанда ғалым жеке тұлғаға бағдарланған оқытудың негізгі ережелерін төмендегідей тұжырымдайды:

1) Басты мақсаты - оқушы тұлғасының жеке қабілеттері мен қасиеттерін дамыту;

2) Білім беру жүйесі басынан-ақ оқушыдан бастап оқыту және тәрбиелеу мақсаттарына, мазмұны мен технологияларына қарай бағыттала құрылуы тиіс;

3) Оқушылардың дамуын диагностикалау мен ынталандыру да мұғалім олардың іс-әрекетін ұзақ уақыт бойына байқау әдістері негізінде іске асыруы тиіс [3].

Е.В.Бондаревская жеке тұлғаға бағдарланған оқытудың мазмұнында жеке тұлғаны дамытуға және қалыптастыруға қажетті мынадай 4 компонентті ұсынды: аксеологиялық, когнитивті, шығармашылық-әрекеттік және жеке тұлғалық. Осы жеке тұлғаға бағдарланған оқытудың мазмұнының төрт компоненті де негізінен сөйлесу, шығармашылық іс-әрекет арқылы әрбір жеке тұлғаның даралығын дамытуға жағдай жасауға, өз бетінше шешім қабылдауға және шығармашылығына, оқу әдістері мен мазмұнын таңдауға толық мүмкіндік береді деп тұжырымдайды [4].

Сондай-ақ оқушыларды қолдау гуманистік педагогика аясында жүзеге асатыны белгілі. Бұл идеяның негізін қалаушы Ш.А.Амонашвилидің гуманистік идеясының мақсаты – балалардың жеке мүмкіндіктерін аша отырып оларды жеке тұлға етіп тәрбиелеу. Баланың жаны мен жүрегіне жылулық орнату, танымдық қасиеттерін дамыту, жан-жақты білім алуға жағдай жасау, рухани дамыту. Бұлардың барлығы кәсіби өзін-өзі анықтаудың алғы шарты. Педагогикалық іс-тәжірибеде оқушыға эмпатиялық (баланың жан дүниесін қабылдай алу) қатынас орнату, олардың психологиялық дара ерекшеліктері және тұлғалық дамыту идеялары кең қолданыс тауып келеді. Сондықтан, Ш.А.Амонашвилидің гуманистік идеясына негізделген педагогикалық қолдауда балалардың тұлғалық қабілеттерін аша отырып тәрбиелеу мен дамытуды, оның жүрегіне жол табуды, танымдық күшін дамыту мен қалыптастыруды, қабілеттерін кеңейтуге жағдай жасау, өзін-өзі тәрбиелеуді мақсат етеді.

Сонымен педагогикалық қолдау – педагогтардың мектеп оқушыларымен бірлесіп, оның қызығушылықтарын, мақсаттарын, мүмкіндіктерін жүзеге асыруға және өз әрекетін, өзін-өзі ұйымдастыруда позитивті нәтижеге қол жеткізуге кедергі жасайтын мәселелерді жеңу жолдарын анықтау.

Оқушылардың кәсіби өзін-өзін анықтауын А.Е.Климов, О.С.Газман, С.А.Честякова, В.П.Бедерханова, И.В.Лесовик т.б. авторлар жан-жақты қарастыра отырып педагогикалық қолдауды педагогикалық кәсіптің айрықша бағыты ретінде және кәсіби өзін-өзі анықтауды субъектінің (балалардың) индивидуальдық ерекшеліктерін жүзеге асыруға, өзін-өзі кәсіби тұрғыдан дамытуға, өзінің өмірлік перспектикасын таңдап алуларына педагогтың көмек беруін, педагогтардың қолдауын жан-жақты зерттеген. Аталған авторлардың барлығы педагогикалық қолдауды тұлғаға бағдарланған және гуманистік педагогика тұрғысынан қарастырған.

Педагогикалық қолдау кәсіби өзін-өзі анықтауда қиындыққа тап болған оқушыларға ғана бағытталған педагог әрекетінің айрықша бағыты. Бұндай жағдаймен барлық педагогтар бетпе-бет келуі мүмін.

Жеке тұлғаға арналған педагогикалық қолдаудың мазмұны – адамды алда көздеген нәтижелерден алшақтататын кедергілерді жеңу жолдарын қамтиды. Оқушылар өмірлерінде тек мамандық таңдауда ғана кедергілерге кезікпейді, олар отбасы мен досары арасындағы қақтығысында, пәндерді меңгеру жағдайында т.б. қиындыққа кезігеді. Сондықтан педагогтың міндеті қандай

жағдай да болсын оқушының субъективті ұстынымын тану, қолдау, өзін дамытуға алғы шат жасау. Олардың дара тұлғалық қасиеттеріне сүйену.

Педагогикалық қолдау оқушы мен мұғалімнің өзара сенімді қарым-қатынасын тұрады. В.А.Кан-Калик пен Ш.А.Амонашвилидің бұл жөнінде еңбектерінде баяндаған. Мұғалім оқушыны субъекті ретінде тану, оның шынайы болмысын дұрыс қабылдау, онымен тіл табыса білу, ішкі әлеміне үңіле білу, оны жігерлендіре білуі сияқты қасиеттерге ие болуы керек.

Ғылыми басылымдарда оқушыларды педагогикалық қолдаудың этаптары төмендегіше сипатталады:

1-ші диагностикалық кезең. Бұнда оқушылардың өзін өзі жүзеге асырудағы мүмкіндіктері (мәселені) айқындалады. Өзінің оқуда, отбасында, мамандық таңдауда табысқа жетуіне кедергіні оқушымен анықтау.

2-ші мәселені шешудің жолын айқындайды. Оны қабілетін т.б. мүмкіндіктеріне сәйкес жүзеге асыру жолдарын айқындайды.

3-ші кезең келісімге келу. Субъективті тұрғыдан кедергіні жеңу оқушының өзіне жүктелетін болғандықтан, мұғалімнің көмегіне оқушының келісімі керек. Сонда ғана ол болашақтағы әрекетін мұғаліммен бірге жоспарлайды, ашық қарым-қатынас орнатуға келіседі.

4-ші әркет ету кезеңі. Бұл кезеңде мұғалімнің міндеті оқушының инициативасын қолдау, оны ынталандыру, жігерлендіру.

5-ші рефлекциялық кезеу. Оқушы өзінің жетістігін, кедергілерді жойғанын толық сезінеді. Немесе қиындықты жеңе алмауының себебін ұғынады, оны шышудың жолын қарастырады. Өзін-өзі бағалайды, өзін дамытуға ұмтылады.

Ең бастысы оқушыларды педагогикалық қолдауда өзара қарым-қатынастың негізгі мақсаты – өзара түсіністікке қол жеткізу, адамның ішкі жан дүниесін түсініп, оған өз ойын дұрыс жеткізуге мүмкіндік беру. Яғни қарым-қатынаста түсініспеушілік, ұрыс-керіс пен дау-жанжал секілді жағымсыз құбылыстарды болдырмау. Оқушы позициясын мойындау, авторитарлық қарым-қатынастан, ынтымақтастық, гуманистік қарым-қатынасқа өту. Тұлғаның қалыптасуы белсенді іс-әрекеті мен басқа адамдармен қарым-қатынас жасауда іске асады. Сондықтан мұғалімдер коммуникативті, перцептивті, жобалау, болдау іскерліктерін меңгеруі керек.

Пайдаланған әдебиет тізімі

1.Послание Президента РК К.Токаева народу казахстана: «Конструктивный общественный диалог – основа стабильности и процветания Казахстана»,- Астана, 2019г. //www. akorda.kz.

2.ҚР Білім беруді және ғылымды дамытудың 2020-2025 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы. //www. adilet.zan.kz.

3.Якминская И.С. Личностно-ориентированное обучение в современной школе.- Москва. 2000.-112с.

4. Бондаревская Е.В., Кульневич С.В. Педагогика: личность в гуманистических теориях и системах воспитания. Ростов-на-Дону:
Учитель, 1999. — 560 с. (в эл. варианте - 263 с.)

ӘОЖ 159.99

ИННОВАЦИЯЛЫҚ БІЛІМ БЕРУ ОРТАСЫНДА СТУДЕНТ ЖАСТАРДЫҢ МОТИВАЦИЯЛЫҚ ТҰЛҒАЛЫҚ ҚҰРЫЛЫМЫ

Дастан А.Ә.
«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

В статье рассмотрены теоретические основы исследования мотивационной сферы личности студентов. Автором в работе проведен теоретико-методологический анализ подходов отечественных и зарубежных исследователей к понятию мотивации студентов.

The article deals with the theoretical foundations of the study of the motivational sphere of students ' personality. The author has carried out a theoretical and methodological analysis of the approaches of domestic and foreign researchers to the concept of student motivation.

Мотивация мәселесі отандық және шетелдік психологияда өзекті. Бір жағынан, бұл психологиялық зерттеулерді практикаға енгізу, адамның нақты мінез-құлқына, оны реттеуге қол жеткізу қажеттілігі бүгінде адам мінез-құлқының заңдылықтарын, әсіресе мотивтер мен оларды жүзеге асыру туралы білуді қажет етеді. Екінші жағынан, адамның ішкі мотивациялық тенденциясының психикасының әлеуметтік детерминациясынан әрекетке байланысын ашу қажеттілігі туындады.

Отандық психологтардың жұмысына шолу қазіргі уақытта психологияда кейбір бастапқы ұстанымдарды нақтылау үшін де, мотивация мәселелерін одан әрі, кеңірек және терең зерттеу үшін мәліметтер жиналғанын көрсетеді.

Мотивация мәселесінің күрделілігі оның мәнін, табиғатын, құрылымын, сондай-ақ оны зерттеу әдістерін түсінуге көптеген тәсілдерді анықтайды.

Алғаш рет «мотивация» сөзін А.Шопенгауэр «жеткілікті себептердің төрт қағидасы» (1900-1910) мақаласында қолданған. Содан кейін бұл термин адамның мінез-құлқының себептерін түсіндіру үшін психологиялық күнделікті өмірге мықтап кірді.

Қазіргі уақытта «мотивация» ұғымының бірнеше анықтамалары бар. Мотивация терминінің негізгі анықтамаларын қарастырып өтейік. Мотивация - бұл:

- мінез-құлықты қолдайтын және бағыттайтын факторлардың жиынтығы;
- мотивтер жиынтығы;
- дененің белсенділігін тудыратын және оның бағытын анықтайтын ынталандыру;
- нақты қызметті психикалық реттеу процесі;
- мотивтердің әрекет ету процесі;
- қызметтің нақты нысандарының пайда болуын, бағытын және әдістерін анықтайтын механизм;
- ынталандыру мен қызметке жауап беретін процестердің жиынтық жүйесі.

Мотивацияның барлық осы анықтамаларын екі бағытқа жатқызуға болады. Біріншісі мотивацияны факторлардың немесе мотивтердің жиынтығы

ретінде қарастырады. Екінші бағыт мотивацияны динамикалық білім, процесс, механизм ретінде қарастырады.

Алайда, екі жағдайда да, авторлардың уәжі мотивке екінші реттік білім, құбылыс ретінде әрекет етеді. Сонымен қатар, екінші жағдайда мотивация бұрыннан бар мотивтерді жүзеге асырудың құралы немесе механизмі ретінде әрекет етеді.

Мотивация теориясының дамуына ресейлік психологтар П.К.Анохин, Н.А. Бернштейн, А.Н. Леонтьев, Б. Ф. Ломов, Р.С. Немов, Е. П. Ильин және т. б. айтарлықтай үлес қосты, олар мотивация іс-әрекеттің мақсаттылығын, белгілі бір мақсатқа жетуге бағытталған тұтас іс-әрекеттің ұйымдастырылуы мен тұрақтылығын түсіндіреді [1].

А. В. Брушлинскийдің, М.И. Воловикованың, А. М. Матюшкиннің, К. А. Аблаханова-Славскаяның және т.б. еңбектері танымдық мотивацияның қалыптасуын зерттеуге арналған [2].

Мінез-құлық мотивациясы және оның тұлғаны қалыптастырудағы рөлі В.Г. Асеев, И. А. Васильев, В. И. Ковалев, М. Ш. Магомед-Аминов және т. б. еңбектерінде көрініс табады [3].

Адам мотивациясының психологиялық механизмдерін В. К. Вилюнас, Е. П. Ильин, Х. Хекхаузен және т. б. зерттеген [4].

Х. Хекхаузеннің пікірінше, мотивация - бұл үш негізгі фактордың өзара әрекеттесуі: танымдық тұжырымдар механизмі арқылы өзара байланысты жеке, мотив және жағдайлық.

Р. С. Немов мотивацияны «адамның мінез-құлқын, оның басталуын, бағыты мен белсенділігін түсіндіретін психологиялық сипаттағы себептердің жиынтығы» деп анықтайды [5].

Оқу іс-әрекетінің психологиясы, оны жүзеге асыру процесінде мотивация мәселелері Л.С. Выготский, А. Г. Асмолов, В. В. Давыдов, А.Н. Леонтьев, А. Р. Лурия, А.В. Петровский, С. Л. Рубинштейн және т. б. еңбектерінде көрініс тапты.

Тұлғаның мотивтері, қажеттіліктері, қызығушылықтары мен көзқарастарының мәселелері П. К. Анохин, Л.И. Божович, А. Г. Ковалев, А.Н. Леонтьев, А. Маслоу, Д. Н. Узнадзе, А. А. Ухтомский және т. б. еңбектерінде қарастырылады.

Бірқатар зерттеушілер студенттердің мотивациялық саласы құрылымының ерекшелігі кәсіби білім беру бағытына байланысты екенін атап өтті (Л.Д. Столяренко, В.А. Карнаухов, И. Р. Абрамова, Л.Б.Попов және т. б.). Басқа авторлардың пікірінше, кәсіптік білім берудің әртүрлі бағыттары мотивациялық саланың белгілі бір құрылымымен сипатталады (Т.В. Иванова, П.С. Вайсман, Н.Е. Горская, Р.И. Цветкова және т. б.).

Жоғары білім беру процесінде студенттердің мотивациялық сферасының динамикасы туралы авторлар арасында келіспеушіліктер бар. Мысалы, авторлардың бір бөлігі оқудың соңына қарай оқу және кәсібилендіру мотивтерінің оң динамикасын атап өтеді (Г.А. Мухина, А.Н. Печникова, Т.В. Иванова, Л.В. Попова, Р.И. Цветкова және т. б.), ал басқа авторлар бұл

мотивтердің теріс динамикасын көрсетеді (Е.П. Ильин, И.Р. Абрамова, С.Л. Гапонова және т. б.). Бұл авторлар академиялық оқу процесінде оқу, танымдық және кәсіби мотивтерді зерттеді.

Оқу іс-әрекетіндегі мотивация мен мотивтер мәселесі психология үшін де, педагогика үшін де маңызды. Тиімді оқытудың жолы оның мотивациясын түсіну арқылы жатыр. Адамды не нәрсеге итермелейтінін, оны іс-әрекетке итермелейтінін, оның іс-әрекетінің негізінде қандай себептер бар екенін біле отырып, оны басқарудың формалары мен әдістерінің тиімді жүйесін жасауға тырысуға болады. Мұны істеу үшін сіз белгілі бір мотивтердің қалай пайда болатынын немесе туындайтынын, мотивтерді қалай және қандай тәсілдермен іске қосуға болатындығын, адамдардың мотивациясы қалай жүзеге асырылатынын білуіңіз керек. Оқу тиімділігінің шешуші факторы-олардың уәжі.

Оқу мотивациясының құрамындағы бірқатар зерттеушілер оқу іс-әрекетінің мазмұнымен және оны жүзеге асыру процесімен байланысты танымдық мотивтерді, сондай-ақ оқушының басқа адамдарға деген әртүрлі әлеуметтік қатынастарымен байланысты әлеуметтік мотивтерді ажыратады (Л.И. Божович, А. Б. Орлов, А. К. Маркова, Т. А. Матис, П.М. Якобсон). Танымдық мотивтердің ішінде кең танымдық мотивтер мен оқу-танымдық мотивтер, сондай-ақ өзін-өзі тәрбиелеу мотивтері ерекшеленеді. Әлеуметтік мотивтер кең әлеуметтік мотивтерді қамтиды-қоғамға пайдалы болуға деген ұмтылыс, тар әлеуметтік (позициялық) мотивтер - қоғамда белгілі бір ұстанымға ие болуға, беделге ие болуға деген ұмтылыс, сондай - ақ әлеуметтік ынтымақтастықтың мотивтері-басқалармен ынтымақтастықтың әдістері мен формаларын түсінуге, талдауға, осы формаларды үнемі жетілдіруге деген ұмтылыс. Бірқатар зерттеушілер (Л.И. Божович, П.М. Якобсон және т. б.) оқу іс-әрекетінің тиімді болуы үшін екі компоненттің (танымдық және әлеуметтік мотивтердің) болу қажеттілігін алға тартады.

Осылайша, мотивацияның негізгі теорияларын қарастыра отырып, мотивацияның анықтамасын беруге болады. Мотивация - бұл адамды белгілі бір іс-әрекетке итермелейтін ішкі және сыртқы қозғаушы күштердің жиынтығы.

Мотивация туралы жоғарыда айтылғандардан бірқатар салдарлар туындайды. Біріншіден, мотивацияны ерікті әрекеттің бастауы ретінде қарастыра отырып, ерікті және еріксіз мотивация туралы айту қисынсыз. Екіншіден, кейбір авторлар сияқты «өмір бойы жасалған мотивтерді» бөліп көрсетудің қажеті жоқ.

Мотивтер әрқашан адамның жеке өмірінде қалыптасады. Үшіншіден, мотивтер еріксіз әрекет ете алмайды. Төртіншіден, көптеген авторлар айтқан сыртқы және ішкі себептер болмауы мүмкін. Мотивтер сыртқы және ішкі болуы мүмкін ынталандыру процесін тудыратын ынталандырулардан айырмашылығы әрқашан ішкі болып табылады. Сыртқы мотивация мен мотивтер туралы айтқанда, олар басқа адамдардың сыртқы әсерлерін немесе кейбір жағдайларды білдіреді.

Бесіншіден, оқу мотивациясы студенттердің оқу процесінің әртүрлі аспектілерін, оның мазмұнын, формаларын, ұйымдастыру тәсілдерін олардың жеке қажеттіліктері мен мақсаттары тұрғысынан бағалаудан тұрады, олар оқу мақсаттарына сәйкес келуі немесе сәйкес келмеуі мүмкін. Алтыншыдан, оқу тиімділігінің шешуші себеп факторы олардың уәжі болып табылады.

Шетелдік зерттеулерде мотивтерді зерттеуге көп көңіл бөлінеді. Мотивацияның көптеген теориялары бар. Х. Шольцтың классификациясы тұрғысынан оларды талдау тақырыбына байланысты үш негізгі бағытқа бөлу орынды болып көрінеді:

1) адам жұмысының нақты көрінісіне негізделген теориялар;

2) жеке тұлғалық теориялар;

3) процессуалдық теориялар.

Бірінші бағыттың теориялары белгілі бір қызметкерден, оның қажеттіліктері мен мотивтерінен туындайды; екіншісі — жеке адамның қажеттіліктері мен мотивтерінің құрылымын және олардың көрінісін талдайды; үшіншісі — жеке адамның шеңберінен шығып, әртүрлі экологиялық факторлардың мотивацияға әсерін зерттейді.

Мазмұнды теориялар адамның әрекет етуіне себеп болатын ішкі мотивтер (қажеттіліктер) бар екендігіне негізделген. Мотивацияның процедуралық теорияларында адамның мінез-құлқы тек қажеттіліктермен ғана емес, сонымен бірге оның осы жағдайға байланысты қабылдауы мен күтуінің функциясы және олар таңдаған мінез-құлық түрінің ықтимал салдары болып табылады.

Теорияның бірінші санатына Абрахам Маслоу, Дэвид Мак Клелланд, Фредерик Герцберг кіреді. Екіншісіне күту теориялары, әділеттілік теориялары және Портер — Лоулер мотивациясының моделі кіреді.

Мотивация теориясында А. Маслоу адамның жетекші мотив ретінде үздіксіз дамуға деген ұмтылысын атап өтеді. Мотивтер биологиялық қажеттіліктерден бастап өзін-өзі тану қажеттіліктеріне дейін бірнеше деңгейге ие қажеттіліктермен анықталады. Мінез-құлық қажеттіліктер мен қабілеттерге байланысты және ішкі және сыртқы мотивтермен анықталады [6].

Маслоу теориясының белгілі бір құндылығын мойындап, оның идеяларын қолдана отырып, бірқатар авторлар қарапайымдылықты көрсетеді және өз кезегінде мотивацияның өзіндік теориялық модельдерін ұсынады. Осындай модельдердің бірі - американдық ғалым К.Альдерфердің өмір сүру, қарым-қатынас, өсу (немесе ERG) қажеттіліктері теориясы. Ол Маслоу қажеттіліктерінің иерархия теориясын нақтылауға және шығармашылықпен дамытуға тырысты. А. Маслоу теориясындағы қажеттіліктердің кейбір топтарын ажыратудың жеткіліксіздігін ескере отырып, ол қажеттіліктердің бес емес, үш класын (топтарын) анықтады: өмір сүру қажеттіліктері, әлеуметтік қажеттіліктер және жеке өсу қажеттіліктері.

А. Маслоудан айырмашылығы, қажеттіліктердің ынталандырушы әсеріне тек төменнен жоғары қарай қозғалу кезінде, яғни төменгі қажеттіліктен жоғарыға ауысу кезінде Альдерфер мұндай әсер екі бағытта да жүруі мүмкін дейді.

Макклелландтың теориясы жоғары деңгейдегі қажеттіліктерге баса назар аударады. Ол үш қажеттілікті атап өтті: күш, сәттілік, қатысу. Әр түрлі адамдарда осы қажеттіліктердің біреуі немесе басқалары басым болуы мүмкін [7].

Герцбергтің пікірінше, жұмыс мотивациясы факторлардың екі тобының әсерінен қалыптасады: «мотиваторлар» және «гигиеналық» факторлар. «Мотиваторларға» мыналар жатады: жұмыс нәтижелерін тану және мақұлдау; шығармашылық және іскерлік өсу мүмкіндіктері; жоғарылату; жетістік; жауапкершіліктің жоғары деңгейі.

«Гигиеналық» факторларға мыналар жатады: компания мен әкімшіліктің саясаты; жұмыс ортасы; жалақы; әріптестердің қарым-қатынасы; басшылықпен қарым-қатынас; жұмысты тікелей бақылау дәрежесі. Бұл факторлар жұмыс жүргізілетін ортаға, ал мотивация жұмыстың сипаты мен мәніне байланысты.

Жақсы қалыптасқан мотиваторлар жұмысқа дайын болуды ынталандыруы мүмкін, ал жақсы қалыптасқан «гигиеналық» факторлар, кем дегенде, құлдыраудың алдын алады.

Мотивация механизмін түсіндіру үшін көптеген мінез-құлық аспектілері мен қоршаған орта параметрлерін ескеру қажет. Бұл тәсілді жүзеге асыру мотивацияның процедуралық теорияларын құруға әкелді.

Портер-Лоулер моделі күту теориясы мен әділеттілік теориясының элементтерін қамтитын мотивацияның күрделі процедуралық теориясын ұсынады. Мотивация процесі бес айнымалының әрекетіне байланысты: күш, қабылдау, нәтижелер, сыйақы, қанағаттану дәрежесі.

Портер-Лоулер теориясында сыйақы мен нәтиже арасындағы байланыс орнатылады. Адам қол жеткізген нәтижелері үшін сыйақы арқылы өз қажеттіліктерін қанағаттандырады.

Қорытындылай келе, мотивациялық теориялар персоналды басқарумен айналысатын адамдарға мотивациялық саясатты қай бағытта жүргізу керектігін көрсетеді, бірақ іс-әрекетке арналған нақты рецепт бермейді.

Отандық зерттеулерде соңғы кезеңде еңбекті ынталандыру теориясы белсенді дами бастады. Еңбекке ынталандыру мәселесін шешу кезінде әсер ету әдісі мен қажеттіліктерді қанағаттандыру әдісі бойынша жіктеулер жиі кездеседі. Қажеттіліктерді қанағаттандыру әдісіне сәйкес мотивация материалдық, еңбек және мәртебеге бөлінеді. Материалдық ынталандыру еңбекке ақы төлеу арқылы қажеттіліктерді қанағаттандыруға бағытталған, еңбек — нәтижеге қол жеткізу арқылы, мәртебе — жоғары деңгейдегі кез-келген мәртебеге ие болу арқылы (жылжыту, көшбасшылықты тану және т.б.).

Пайдаланылған әдебиет тізімі

1. Асеев В.Г. Проблема мотивации личности. // Теоретические проблемы психологии личности. – М., 2014. – С. 137.

2. Алтунина И.Р. Структура и развитие мотивов и мотивации социального поведения: дис.. докт. психол. наук. 19.00.01. М., 2016. 453 с.

3. Магомед Эминов М.Ш. Мотивация достижения : структура и механизмы : автореф. дис. . канд. психол. наук. М., 2011.

4. Кокарева В.Ю. Психологические критерии оценивания учебной деятельности студентов в вузе : дис. канд. психол. наук. М., 2012.
5. Немов Р.С. Психология : учебное пособие для студентов вузов. М. : ВЛАДОС, 2012. кн. 1. Общие основы психологии. 688 с.
6. Маслоу А. Мотивация и личность. СПб. : Евразия, 2012. - С. 77-105.
7. Макклелланд Д. Мотивация человека. СПб., 2017.

УДК 378.015.3

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГИЧЕСКАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА САМОСТОЯТЕЛЬНОЙ РАБОТЫ И ЕЕ РОЛЬ В ФОРМИРОВАНИИ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ СТУДЕНТОВ

Джабарова С. А.
Университет «Мирас», г. Шымкент, Казахстан

Мақалада өзіндік жұмыстың психологиялық-педагогикалық сипаты және оның студенттерінің кәсіби құзыреттілігін қалыптастырудағы рөлі қарастырылады.

The article considers the psychological and pedagogical description of independent work and its role in the formation of professional competence of students.

В формировании профессиональной компетентности студентов остро стоит вопрос получения профессионального образования, а также подготовка его к творческому углублению в саморазвитии «личности отдельного специалиста». Содержание системы образования подготовка «личности», способной действовать в различных жизненных ситуациях.

Большое значение имеет организация самостоятельной работы студентов. Ведь тем самым повышается самостоятельность деятельности студентов. Несмотря на то, что самостоятельная работа студента направлена на формирование методов выполнения самостоятельной работы по изучению любой дисциплины, данная работа призвана формировать научную, учебную профессиональную деятельность студента, принимать оптимальные решения для самостоятельного решения задач, выхода из кризисных ситуаций. Главным отличием высшей школы от средней является метод учебной работы и личностный уровень учащихся. Кроме того, воспитательный смысл самостоятельной работы студентов имеет большое значение. Дело в том, что данная работа позволяет не только личностно работать студенту в получении образования, но и сформировать в личности современного высокопрофессионального специалиста. Способы активизации самостоятельной работы студента подразделяются на организационные и методические. Методически активизация зависит от используемых методов и приемов, форм и средств организации самостоятельной работы студента. Признаками данной работы являются умение правильно управлять самостоятельной работой преподавателя и возрастающая степень самостоятельности студентов [1].

Темп работы студентов характеризуется степенью самостоятельности при изучении какого-либо предмета. Таким образом, внутреннее содержание

самостоятельной работы студентов состоит не только в том, чтобы подготовиться без участия или помощи учителя, но и в том, чтобы действия студента состояли из сочетания функции преобразования полученной информации в умение применять ее к знаниям и функции управления этой деятельностью, или же представляют собой способы, которые они создали для достижения поставленных перед ними целей.

В основном технология организации и проведения самостоятельной работы студентов состоит из следующих элементов:

- планирование самостоятельной работы студентов,
- методическое обеспечение,
- контроль и оценка исполнения,
- анализ и совершенствование.

В соответствующие разделы рабочей программы каждой учебной дисциплины обязательно включаются планируемые виды самостоятельной работы студентов, их трудоемкость в часах, контрольные и коллоквиумы, курсовые, семестровые, расчетно-графические и другие работы. Для выбора видов самостоятельной работы студентов следует учитывать цель учебной дисциплины, этап подготовки студента, количество часов, отведенных на самостоятельную работу студентов [2].

В вузах наиболее простой и приемлемой формой самостоятельной работы студентов считаются коллоквиумы, которые могут быть организованы в виде доклада на определенную тему или научного собрания, на котором обсуждается документальная проблема.

Формирование умения оценивать и контролировать себя, оценивать себя – надежный подход, повышающий интерес и активность студента. Самостоятельные работы по каждому предмету повышают уверенность и ответственность студентов в своих силах, формируют способность к самооценке. Для просмотра результатов самостоятельной работы должна быть четко спланированная система организационно-методических мероприятий. Для получения необходимого результата самостоятельной работы необходимо полное обеспечение студентов учебно-методическими и справочно-нормативными материалами.

Педагогическое образование должно быть ориентировано не на вчерашний день развития студента, а на его завтрашний день. Только тогда он сможет воплотить в жизнь процессы развития, лежащие в смежном поле развития в процессе обучения.

Студент мотивирован на решение проблемы, стремится к преодолению реальных, но все же своих трудностей. Поэтому общий учебный процесс переживается не как насильственное принуждение себя, а как подражание, как путь победы, ведущий от незнания к познанию.

Для того чтобы будущие педагоги были всесторонне вооружены в соответствии с требованиями общества, каждый преподаватель должен выполнить следующие задачи:

1. уметь показать, что каждый педагог является квалифицированным, знающим специалистом своего предмета.

2. формирование уверенности в связи с перспективой, ориентируясь на точное определение уровня актуального и смежного развития студента.

3. развитие у студента способности к совместному решению вопросов каждой дисциплины, относящихся к специальности.

4.расширение кругозора студента, вливающего в его сознание качества профессионально квалифицированной, образованной личности.

В настоящее время студент должен уметь оптимально организовывать свою деятельность в зависимости от новой ситуации. Самостоятельная работа студента-это повышение качества подготовки и образования будущих специалистов. В связи с этим в учебных заведениях от каждого обучающегося требуется знание рациональных методов мыслительного труда, т. е. умение находить и усваивать необходимую информацию, систематизировать и классифицировать факты, теорию, концепции, четко излагать и аргументировать свою точку зрения [3].

Самостоятельная работа студента-это особый вид учебной деятельности студента, направленный на самостоятельное выполнение студентом дидактических заданий, формирование интереса к познавательной деятельности и накопление знаний в конкретной области науки. Самостоятельная работа создает широкие возможности для эффективного и продуктивного труда студентов в развитии их творческих способностей и умений. Оптимальная организация самостоятельной работы является серьезной практической задачей и важной научной проблемой. Проблеме организации самостоятельной работы посвящено много исследований. Впервые в педагогической литературе по проблеме самостоятельной работы были изучены в работах В. К. Буряка, Е. Я. Голанта, Б. П. Есипова, Р. Г. Лемберга, Р. М. Микельсона, И. И. Пидкасистого, Е. С. Саблика, М. Н.Скаткина, рассмотрены основы системного применения самостоятельной работы обучающихся в учебном процессе. Дидактически рассмотрению сущности организации самостоятельной работы студентов посвящены труды А. Е. Абылкасымовой, Н.А.Адельбаевой, С. И. Архангельского, М. В. Булановой-Топорковой, М. Г. Гарунова, И. И. Кобыляцкого, Р. Н.Низамова. Несмотря на многообразие определений, выдаваемых для самостоятельной работы, мы можем разделить их на несколько небольших групп. Самостоятельная работа, по мнению И. Т. Протасова, представляет собой совокупность умений и навыков. Под самостоятельной работой Г. Н. Кулагина понимает активность студента как средство деятельности и готовность к самообразованию. Г. Н. Дари излагает суть самостоятельной работы следующим образом. Эту работу студент выполняет самостоятельно, опираясь на свои знания, умения и убеждения, жизненный опыт, мировоззрение [4]. Самостоятельная работа осуществляется с помощью различных методов, таких как: упражнение, работа с книгой, контроль, постановка задачи, проведение эксперимента и т.д. Одной из самостоятельных работ студентов являются упражнения и задания. Поэтому на

каждом курсе в учебных заведениях под руководством преподавателей студенты стремятся к самостоятельной работе над упражнениями. Упражнения имеют большое значение, так как самостоятельная работа студентов обеспечивает творческое мышление, познавательный интерес и получение специальных знаний будущим специалистом. Упражнения имеют большое значение при формировании всех видов умений и навыков. На их основе автоматизируются навыки и совершенствуются умения. А без ежедневных, систематических тренировок, умения, навыки теряют свои качества.

Анализ определений и подходов позволяет выделить следующие ключевые позиции в понимании самостоятельной работы (рисунок 1).

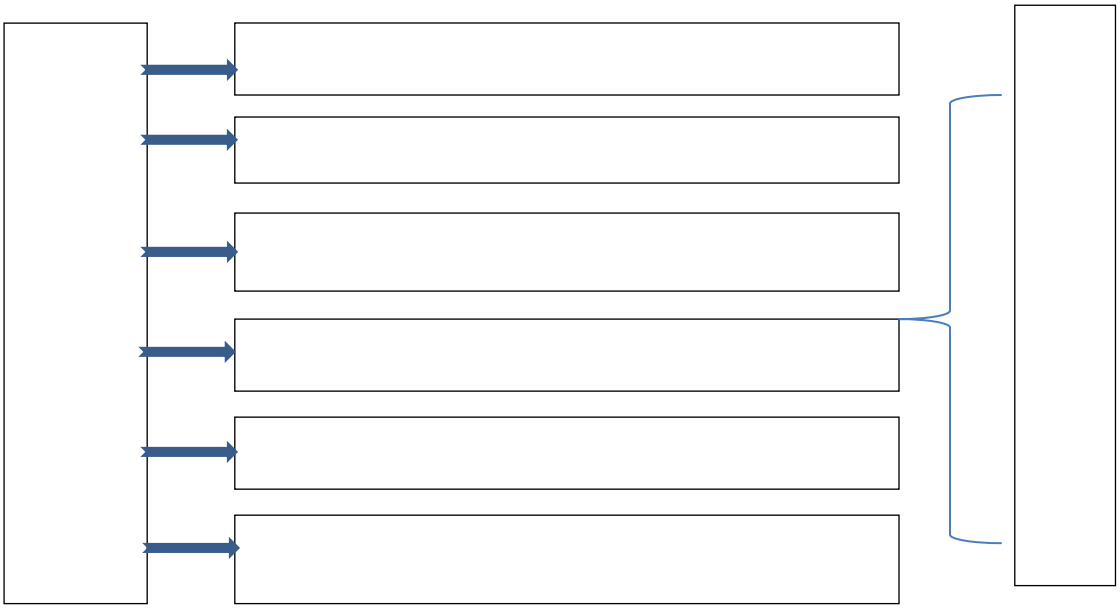

Рисунок 1 - Определение самостоятельной работы на уровне ключевых позиций

Немаловажное значение имеет самостоятельная работа, способствующая самостоятельному выполнению, повышению учебной активности, формированию творческого потенциала студента. В процессе самостоятельной работы Р. Сулейменов группирует самостоятельные работы в зависимости от характера деятельности как тренировочные, исследовательские творческие работы. "В творческом труде должна быть ярко выражена деловая хватка студента, объем знаний, полная самостоятельность, рождаемая изобилием знаний».

Творческие работы способствуют мировоззрению, развитию поисковых способностей, становлению личности. Кроме того, способствует самостоятельному размышлению, принятию решений, правильному произношению, грамотному письму, повышению богатства языка. Преподаватель при подготовке к занятию должен не ограничиваться продумыванием своих действий, а обращать внимание на поведение студента в зависимости от его уровня. Виды самостоятельной работы разнообразны. Их группировка-очень сложная задача. Поэтому для презентации самостоятельной работы студентов необходимо учитывать несколько условий и признаков.

В зависимости от целей обучения и содержания дисциплины, особенностей методов обучения, степени развития студента самостоятельную работу можно разделить на несколько групп. Одной из его основных наиболее распространенных групп являются виды работ, которые используются в зависимости от цели урока. Они являются:

- овладение новыми знаниями;
- закрепление новых знаний;
- повторение, контроль и проверка знаний и умений [5].

Все группы работ студентов должны систематически использоваться преподавателем в процессе обучения в соответствующем ему месте и могут быть использованы на всех этапах процесса обучения. Также самостоятельная работа со студентами может быть организована в разных направлениях в зависимости от особенностей их познания, деятельности. Необходимо эффективно использовать время, постоянно создавать условия для самостоятельного выполнения учеником задания.

Результатом вузовской работы является профессиональная компетентность специалиста, которая определяется качеством знаний обучающихся в соответствии с профессиональными образовательными учебными программами, а качественным критерием подготовки специалистов является уровень теоретической подготовки, определяемый квалификационными требованиями государственного общеобразовательного стандарта.

По мнению ученого Б. Т. Кенжебекова, «профессиональная компетентность специалиста с высшим образованием вытекает из сложной системы качеств и внутренних психических состояний этого специалиста, его готовности к реализации профессиональной деятельности и способностей, так сказать, умения и возможности».

Для решения этих проблем необходимо повысить ответственность преподавателей за организацию самостоятельной работы студентов, развитие у них навыков самостоятельного труда, воспитание творческой активности и энтузиазма.

Самостоятельная работа способствует развитию интереса студентов к познавательной и профессиональной деятельности, углублению знаний, формированию профессиональных умений и навыков, непосредственно влияет на качество знаний, получаемых студентом путем самостоятельного освоения. Поэтому сегодня актуальным вопросом является новая, эффективная организация самостоятельной работы в вузах страны. При организации самостоятельной работы студентов должны учитываться требования профессиональной направленной подготовки будущего специалиста, цели обучения вуза и цели изучения дисциплины. Поэтому при разработке методических подходов и стимулов, влияющих на формирование познавательных интересов студентов, необходимо рассматривать самостоятельную работу студентов как некую систему. Система-совокупность

взаимосвязанных и взаимодействующих элементов, составляющих определенную целостность.

Таким образом, в нашем исследовании под самостоятельной работой студентов мы понимаем вид учебной деятельности студентов, обусловленный личностной мотивацией формирования профессиональных компетенций, возможностью выбора способа учебной деятельности, управляемый и организованный в период профессиональной подготовки руководящей ролью преподавателя и педагогическими условиями образовательной среды.

Список использованной литературы

1. Асанов Н. Өзіндік жұмыстардың ерекшеліктері.Алматы, 2013. 125-126 б.
2. Гашенко А.С. Развитие самостоятельности у студентов при обучении в вузе // Стандарты и мониторинг в образовании. - 2016. - № 6. - С. 53-55.
3. Лобанов Ю.И., Ильченко О.А. Самообразование в открытой сетевой информационной среде // Высшее образование в России. - 2019. - №8. - С. 99-103.
4. Петров А.В. и др. Самостоятельная познавательная деятельность в системе развивающего обучения / Петров А.В., Петрова О.В., Цулая Л.В. // Наука, культура, образование, 2011. - № 8/9. - С. 150-154
5. Шиянов Е.Н., Котова И.Б. Развитие личности в обучении. М.: Академия, 2012. - 288 с.

УДК 374.7

МЕКТЕПТІ БАСҚАРУДА ПЕДАГОГТЫҢ ҚҰҚЫҚТЫҚ БІЛІМІ МЕН МӘДЕНИЕТІН КӨТЕРУДІҢ МӘНІ

Досова Н. Б. - Абай атындағы ҚазҰПУ 2 курс магистранты, Алматы қ., Казақстан
Ғылыми жетекші - п.ғ.м., аға оқытушы Абильмажинова О. С.

В статье рассматривается эффективность повышения правовой культуры и знаний педагога в управлении школой и повышении качества образования. Формирование и развитие правовой культуры — один из показателей, определяющих будущее нашей страны. Качественное правовое образование и осознанное воспитание подрастающего поколения требует от педагогов постоянного совершенствования знаний, правовых знаний, непрерывного ознакомления с нормативно – правовыми документами, превращения их в процесс руководства в процессе работы, налаживания тесного сотрудничества с отраслевыми учреждениями, семьями и учениками. Управление систематическим выполнением этих действий - один из эффективных путей повышения качества образования

The article discusses the effectiveness of improving the legal culture and knowledge of the teacher in school management and improving the quality of education. The formation and development of a legal culture is one of the indicators that determine the future of our country. High-quality legal education and conscious education of the younger generation requires teachers to constantly improve their knowledge, legal knowledge, continuous familiarization with regulatory documents, turning them into a process of leadership in the process of work, establishing close cooperation with industry institutions, families and students. Managing the systematic implementation of these actions is one of the most effective ways to improve the quality of education

Кіріспе

Еліміздегі қоғамдық – саяси, әлеуметтік – мәдени жағдай білім берудің әдіснамалық негіздеріне, стратегиялық бағыттарына, мақсаты мен мазмұнына

жаңа талаптарды қойып отыр. Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңында, «білім беру жүйесінің басты міндеті - ұлттық және жалпы адамзаттық құндылықтар, ғылым мен практика жетістіктері негізінде жеке адамды қалыптастыруға, дамытуға және кәсіби шыңдауға бағытталған білім алу үшін қажетті жағдайлар жасау» деп көрсетілген.

«Қазақстан Республикасында білім беруді және ғылымды дамытудың 2020 – 2025 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы» білім берудің мақсат – міндеттері мен мазмұны ізгіліктілік пен демократиялық идеяларға негізделген мемлекетіміздің білім беру саясатын айқындайды [1].

Білім беру жүйесінің кез келген мәселелері мен проблемалары қоғамның барлық мүшелеріне әсер етеді: оқушылар, оқушылардың ата-аналары, білім беру жүйесінің қызметкерлері және т.б. Демек, білім беру саласы қоғамдық қатынастардың барлық субъектілерінің мүдделерінің қиылысуының белгілі бір жазықтығы болып табылады. Бұл білім беру саласынан осы мүдделерді үйлестіруді және оларды іс жүзінде жүзеге асыруды талап етеді. Білім берудегі әртүрлі өзгерістердің басты себебі - іске асырылатын білім беру қызметтерінің спектріне және алынған білім сапасына қанағаттанбау болып табылады. Сол себепті қазіргі уақытта педагогикалық процесті, білім беру сапасын басқару тәсілдері, білім беру сапасын жедел және ұзақ мерзімді бақылау және білім беру мекемесін басқару рөлі артатын білім беру қызметінің нәтижелерін бағалау және бақылау әдістеріне жаңа тәсілдерді енгізу қайта қаралуда.

Білім беру жүйесін одан әрі дамыту үшін ескі дәстүрлі басқару құрылымдарының жойылуын жеделдету қажет. Басқарудың ақпараттық банкін, яғни үздіксіз ақпарат ағынын қамтамасыз етумен байыпты айналысу керек. Шетелдік басқару тәжірибесін жан-жақты және терең зерделеу, рационализация, оңтайландыру, ізгілендіру негізінде басқарушылық еңбектің өзіндік мәдениетін қалыптастырумен және дамытумен табанды түрде айналысу маңызды [2].

Қазіргі таңда мектеп басқару мәселесін ізгіліктік және демократиялық көзқарастар тұрғысында қайта зерделеу арқылы жаңа басқару технологиялары қалыптаса бастады. Қазіргі мектеп – адамға білім, білік, дағдылар жиынтығын беріп қана қоймайды, сонымен қатар, өмірдегі өз орнын анықтай алатын, білімі арқылы мүмкіндіктерін жүзеге асыра алатын, үнемі даму үстінде болатын тұлғаны қалыптастыра алатын жаңа менеджменттік көзқарасты қажет етеді. Жаңа ғасырда әлемдік білім кеңістігімен ықпалдасуға бет алып отырған еліміздегі білім берудің жаңа мазмұны басқару жүйесіне тың жаңалықтар енгізілуін талап етеді, оны жүзеге асыру мектеп басқаруды менеджмент негізінде жетілдіру, оған құрылымдық, мазмұндық тұрғыдан өзгерістер енгізу арқылы мүмкін болатыны белгілі. Менеджмент теорияларын зерттеу барысында оны басқару тәжірибесіне ендіру мазмұны педагогикалық үрдіске қатысушы тұлғаның бойында ізгіліктілік, рухани қасиеттерді дамытуды қарастыратыны айқындалды.

Қай салада болсын басқару ісінің табыстылығы оның нормативтік – құқықтық реттелуіне байланысты болады.

Жалпы, мектепті басқарудағы функцияларына мектеп стратегиясын әзірлеуге қатысу, негізгі қызметкерлерді тағайындау және мектептің қаржылық қызметін бақылау кіреді.

Қазіргі мектепті басқарудың нормативті-құқықтық реттеуде мемлекетіміздің білім саясатына, Білім және ғылым министрлігінің нормативтік құжаттарына, сол жердің әлеуметтік кеңістігі талаптарына, сонымен қатар, ата-аналар мен оқушылар сұраныстарына сәйкес оның тұжырымдамасы жасалады. Тұжырымдамада мектептің атқаратын миссиясы немесе мүддесі нақтыланып, жалпы мақсат-міндеттері, күтілетін нәтижелері белгіленеді. Аталған құжат перспективалық сипатта болғандықтан негізгі міндеттерінің орындалуы бірнеше кезеңдерге бөлініп, нақты мерзімдері белгіленеді. Осы перспективалық жоспар негізінде мектеп жұмысының жылдық жоспарының әр жыл сайынғы мақсат - міндеттері, күтілетін нәтижелері мен орындалу тетіктері, құралдары айқындалып отырады.

Басқару жүйесінің мақсаты педагогикалық қызметтің басқарылуына, педагогикалық үдіске қатысушылардың қарым-қатынасына, оларды ортақ мақсатқа біріктіруге, табыстарға ұмтылуына бағытталуы тиіс.

Басқарудың басты міндетін анықтай отыра, жекелеген мұғалімдер мен педагогикалық ұжымның нысанасыз жиналысқа айналдыруда нені қамтамасыз ететінін шешу керек. Мектепті басқару жүйесі педагогикалық ұжымының қызметімен, педагогикалық қарым - қатынаспен, педагогикалық жүйе нысаналарының даму үрдісіндегі келесі төмендегідей міндеттерді орындаумен тиімді болып табылады:

1. Мәліметті - қаржылық, интеллектуалдық қорды құру және тарату (даму жоспарын нақтылау мен құрастыру, басымдылық танытатын түбегейлі міндеттерді шешудің тәсілі мен интеллектуалдық мүмкіндігінің нақты бағыты).

2. Педагог ұжымы үшін, оқушылар мен ата – аналардың ақпараттық кеңістігін құру. Бұл жердегі маңызды жәйт әрбір білім беру ұйымдарында болуға тиісті норматив негізін әзірлеу (әрине жоғары тұрған органдардың нормативті құжаттары негізінде) және құқықтық, адамгершілік пен мәдени нормаларын жүргізу болып табылады.

3. Басқарудың әр деңгейінде сенімді және қазіргі кері байланыстың жүйесін құру (директор –педагогикалық кеңес - ата- аналар - конвент (айрықша заң шығарушы өкілеттігі бар сайланатын органдар), директорлар орынбасарлары және қызметтік сенімді өкілдер; кафедра басшылары мен шығармашылық топтар; мұғалімдер – сынып жетекшілері және т.б.).

4. Басқару мен педагогикалық міндеттерді жүзеге асыру – мәдени-білімдік ортаға, жағдайларға, көптеген барлық педагогикалық үрдіске қатысушылардың өзара іс-қимыл жасауы арқасында қалыптасатын қағидалар мен құнды бағдарларға байланысты.

Мектептің жағдайы - аз зерттелген, өлшеуге де келмейтін құбылыс. Ол мектеп табалдырығынан-ақ, күзетшінің сәлемінен, оқушылар мен мұғалімдердің көзқарасы мен олардың көңіл-күйлерінен сезіледі. Егер мектептің жағдайы өте жоғары деңгейдегі алаңдаушылық пен қызбалық

тудыратын болса, онда бірден сезесіз, керісінше барлық педагогикалық үрдіске қатысушыларға қолайлы, жайлы болатын болса, сапалы ауа секілді сезбейсіз де.

Басқару мен менеджмент мәселелері жөніндегі тәжірибелерге сүйене отыра және әдебиеттерді сараптауда мақсатқа сәйкес деп қорытындылайтынымыз: педагогикалық қызметтің мақсатына жету жолындағы жетістіктер тек басқару міндеттерін шешумен ғана шектеліп қана қоймай, қағидалардың жиынтығын ұйымдастыратын педагогикалық қызметін, балалар мен ата – ана және мұғалімдердің қатынас жүйесін анықтайды.

Егер басқару басымдылық танытатын адамгершілік қағидаларға, ғылыми және табиғи үйлесімділік пен жүйелілікке негізделмесе, мектептің дамуы мен жұмыс істеуінің тиімді болуы мүмкін емес. Б.З. Мильнердің анықтауынша, «осындай басымдылық танытатын қағидалар міндеттер құрылымы мен билікті құруда шешімін талап ететін басты сұрақтарды анықтайды. Олар нақты бекітілген ережелердің дәл жауаптары болып есептелмейді, тек басты сұрақтарды атап көрсетеді және басшының іс – әрекетіндегі басты бағытын айқындайды» деді. Басымдылық танытатын қағидалармен қоса, басқарудың да кездейсоқтық, күтпеген жағдай танытатын қағидалары бар [3].

Ондай қағидаларға, біздің ойымызша, орталықтандыру мен дара басшылықты, өзін - өзі басқаруға көшу мен құқықтық өкілеттілік қағидаларын және басқару нормаларына шек қою қажеттілігін жатқызуға болады.

Білім беру ұйымында басқару жүйесін нәтижелі модельдеудің басқадай бір шарты дәстүрлі де жаңаша жұмыс түрлерін жетілдіруге нық сеніммен қарау болып табылады. Басқару міндеттерін шешуде алқалық түрлері, соның ішінде педагогикалық, шағын және әдістемелік кеңестер, жас және алдыңғы қатарлы озық педагогикалық тәжірибелі мұғалімдер мектебі, психологиялық – педагогикалық семинарлар, проблемалық топтар, диагностикалық топтар, педагогикалық шеберханалар, теориялық семинарлар маңызды рөл атқарады.

Сонымен қатар, өзіндік тәжірибені әзірлеу мен басқару модельдерін мақұлдап жинақтап қорыту - педагогикалық жүйенің біртұтас құрамды бөлігі ретінде, барлық белгіленген шарттардың орындалу қажеттілігі мен олардың кезеңділігін бірізді жүзеге асыру екендігін атап көрсетеміз.

Білім беру ұйымдарында кез келген шараны орындау нормативтік-құқықтық құжаттарға сүйене отырып, мектептің стратегиялық даму жоспары негізінде ұйымдастырылып, басқарылады. Ал ұйымды тиімді басқару менеджердің құқықтық білімі мен мәдениетіне тікелей байланысты.

Осы тұрғыда білім беру ұйымдарының басшыларына білім беру саласындағы мемлекеттік саясаттың негізгі қағидаларын білу өте маңызды. Олар:

- ✓ білім берудің гуманистік сипаты;
- ✓ адами құндылықтардың, адам өмірі мен денсаулығының, жеке адамның еркін дамуының басымдығы;
- ✓ ұлттық, өңірлік, мәдени дәстүрлермен байланыс;
- ✓ мемлекеттік білім беру стандарты шегінде білімнің жалпыға бірдей қол жетімділігі;

- ✓ білім беру жүйесінің зайырлылығы;
- ✓ білім беруді басқарудың демократиялық мемлекеттік-қоғамдық сипаты;

Қазіргі уақытта қоғам өмірінің экономикалық, саяси, әлеуметтік және рухани салаларында болып жатқан өзгерістер білім беру мазмұнына жаңа аспектілерді енгізуде. Білім беру қызметкерінің (әсіресе оның басқару буынының) құқықтық мәдениетін қалыптастыру рөлінің белгілі бір өсуі байқалады, оның мәні адамға тек құқықтық бағытта ғана емес, сонымен қатар еліміздің қазіргі жағдайында сауатты нормативтік-құқықтық жұмыс істеу дағдыларын игеруге көмектесу болып табылады.

Әрбір педагогикалық қызметкер өзінің кәсіби қызметі барысында тек педагогикалық қызметке ғана емес, сонымен қатар еңбек, мүліктік, басқарушылық және басқа да қатынастарға қатысады. Білім берудің құқықтық саласы кешенді сипатқа ие және құқықтың әртүрлі салаларының нормаларын қамтиды: конституциялық, әкімшілік, азаматтық және тағы басқалар. Бұл құқықтарды білу мұғалімнің кәсіби құзыреттілік деңгейін арттырып қана қоймай, сонымен қатар оның негізгі функциясы – білім беруді жақсы жүзеге асыруға мүмкіндік береді.

Білімді ізгілендіру мен демократияландыру бағытында үлкен өзгерістер Қазақстанның әлеуметтік, азаматтық және құқықтық мемлекет орнатуға, қоғамды демократияландыруға бағыт алуы құқықтық білімді көтеруді алдыңғы лекке шығарып отыр. Өйткені, келешекте өркениетті қоғам орнату құқықтық білімді көтерудің бүгінгісіне тәуелді [4,5].

Сол себепті білім беру процесін ұйымдастыруда тек менеджердің құқықтық білімін ғана емес мұғалімнің де құқықтық білімі мен мәдениетін дамыту аса бір қажеттілік болып отыр.

Мұғалімнің азаматтық белсенділігі, оқушыларға құқықтық тәрбие берудегі жетістігі, оның құқықтық қызметке деген ішкі көзқарасымен, құндылық бағдарларымен анықталады. Тек жоғары құқықтық білімі мен мәдениеті бар мұғалім ғана бала құқықтарының шынайы қорғаушысы бола алады.

Осылайша, педагог қызметкердің құқықтық білімі мен мәдениетінің жоғары деңгейінің болуы – баланың толық және үйлесімді даму жүйесіндегі мұғалімнің әлеуметтік рөлін қалыптастыруда, оқушының құқықтарын қорғауда, құқықтық мемлекетті қалыптастыруда объективті қажеттілік.

Мұғалімдердің құқықтық білімін мен мәдениетін қалыптастыру жүйесінің құрылымы мен ерекшеліктері:

- жеке тұлғаның құқықтық білімін құқықтық сеніміне айналдырады, жеке тұлға мүдделерінің тиісті құқықтық бағытын жасайды;
- педагогтердің оқушылардың құқықтық тәрбиесі мен еңбек мазмұнына байланысты құқықтық санасын қалыптастырады;
- оқушының әр салада білік-дағдысын, құқықтық білімін қолдануда заң жүзінде іс-әрекетін жүзеге асырып, мінез-құлқын қалыптастыруға алғы шарттар жасайды.

Мұғалімдердің құқықтық білімі мен мәдениетінің құрылымдық компоненттері ретінде мыналарды бөліп көрсетуге болады:

- Білім (құқықтық мәдениеттің негізі ретінде);
- Заңға деген көзқарас (Заңға құрмет, құқықтық сенім);
- Әлеуметтік-белсенді заңды мінез-құлық;
- Оқушыларға құқықтық білім, тәрбие беру.

Құқықтық мәдениетті қалыптастырып дамыту - еліміздің болашағын айқындаушы көрсеткіштердің бірі десек, өскелең ұрпаққа сапалы құқықтық білім мен саналы тәрбие беру ұстаздар қауымынан білімділікті, құқықтық білімдерін үнемі жетілдіруді, нормативтік — құқықтық құжаттармен үздіксіз танысып, жұмыс барысында оларды басшылыққа алуды үрдіске айналдыруды, салалық мекемелермен, отбасымен тығыз ынтымақтастық қарым – қатынас орнатуды және қажырлы еңбекті қажет етеді [6,7].

Білім беру саласында адамдарды осы қоғамда және жалпы әлемдік қоғамдастықта жинақталған құқықтық құндылықтар мен білімдермен таныстыру, оларды тану және түсіну, ең бастысы, оң құқықтық мінез-құлық дағдыларын қалыптастыруға баулу процесі үздіксіз жүреді. Басқаша айтқанда, білім беру процесінде құқықтық сана мен құқықтық мәдениеттің қалыптасуы, дамуы білім берудің әртүрлі деңгейлерінде жүреді. Осылайша, білім беру әлеуметтік институт ретінде құқықтық тұлғаны қалыптастырудың маңызды функциясы ретінде қалыптасқан және құқықтық қоғамды жүзеге асыру арқылы қоғамның құқықтық кеңістігінде өзіндік орын алады [8].

Жалпы білім беру жүйесін табысты дамыту мақсатында білім беруді басқару саласындағы құқықтық актілердің орындалуын, білім беру процесін ұйымдастырушы тұлғалардың құқықтық сауаттылығы мен мәдениетін жетілдіруде елімізде іс-шаралар ұйымдастырылып жатыр.

Білім беру саласындағы нормативтік-құқықтық базаны жетілдіру стратегиясы бүгінде жеке адамның, қоғам мен мемлекеттің мүддесі үшін білім беру жүйесінің жұмыс істеуі мен дамуын қамтамасыз етуі тиіс [9].

Білім беру ұйымын нормативтік-құқықтық қамтамасыз ету - бұл оқу орнының құрылымын, функцияларын, міндеттерін, оның жұмысын ұйымдастыруды, сондай-ақ оған қатысы бар субъектілердің құқықтары мен міндеттерін реттейтін құжаттар жиынтығы. Оқу орнының нормативтік-құқықтық базасын әзірлеу білім беру сапасын арттыруды және қоғамның прогрессивті дамуын қамтамасыз етудің қатаң қажеттілігімен анықталған.

Білім беру ұйымын басқаруды нормативтік-құқықтық қамтамасыз ету - басқарудың барлық түрлері мен деңгейлерінің негізгі құрамдас бөлігі болып табылады. Ақпаратты ұсынудың уақтылығы, жеделдігі, толықтығы мен дәлдігі білім беру ұйымында қабылданатын басқарушылық шешімдер сапасының негізі болып саналады [10,11].

Сонымен қатар, әрбір нормативтік-құқықтық массив объективті түрде оны жүйелеуді талап етеді, яғни оны есепке алуды, өңдеуді, талдауды және қолдануды жеңілдету үшін осы массивті белгілі бір жүйеге келтіру алдағы күннің еншісінде тұр. Мұндай жүйелеудің негізгі әдістеріне, әдетте,

нормативтік-құқықтық актілерді (заңнаманы) біріктіру, шоғырландыру және кодификациялау жатады. Бұл әдістер әр түрлі бағыттар мен жүйелеу құралдарымен үйлесіп, жүйелеуге болатын көптеген түрлі нұсқаларды құрайды.

Осы жағдайда білім беру саласын, соның ішінде қазіргі мектепті басқаруда қолданылатын заңналамаларды жүйелеу - қазіргі білім беру процесіндегі түрлі қайшылықтарды неғұрлым тиімді жоюға мүмкіндік беретініне, білім беру - құқықтық ұғымдық аппараттың қажетті біріздендірілуін қамтамасыз ететініне, тиімсіз және ескірген құқықтық нормалардың уақтылы жойылуына ықпал ететініне, білім беру жүйесінің әртүрлі субъектілері арасындағы норма түзушілік құзыретінің мазмұны мен көлемін айқындауға байланысты мәселелерді неғұрлым анық шешуге мүмкіндік беретініне сөзсіз көзіміз жетеді. Алдағы уақытта "жалпы білім беру мәселелері бойынша нормативтік актілер жинағы" сияқты жыл сайын жаңартылған нормативтік – құқықтық актілердің бірқатар біріктірілген жинақтарын дайындау - бүгінгі күннің басты талаптарының бірі. Бұл талаптарды орындауда құқықтық білімнің жоғары деңгейі негізінде білім беру саласының менеджерлері мен мұғалімдерінің құқықтық білімі мен мәдениетін дамыту қажет.

«Ел дамуы – білім сапасына тығыз байланысты. Ол мемлекет қажеттілігіне қарай үйлестірілуі керек. Қазақстанда білім беру саласында сан түрлі реформалар жүргізілді. Дегенмен, мемлекет басшысы талап етіп отырғандай, білім сапасын қамтамасыз етуде әлі де соңына дейін ойластырылмаған, шешімін күткен мәселелер де аз емес. Уақыт – жайбарақаттықты көтермейді. Сондықтан да білім сапасы дегенде біз қандай мәселеге баса назар аударуымыз қажет? Мұны білім саласын мемлекеттік реттеу және оны басқару, ұйымдастыру шараларымен ұштастырғанымыз жөн» деп президентіміз айтқайдай, мемлекетіміз білім беру саласына қатысты қабылдаған заңнамаларды жүйелі түрде ұйымдастырып, орындалуын басқарып, құқықтық сауатымыз бен мәдениетімізді көтере білсек алдыңғы қатарлы дамыған елдердің қатарында болатынымызға сенімдімін [12].

Пайдаланылған әдебиет тізімі

1. ҚР білім беруді және ғылымды дамытудың 2020 – 2025 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы, 2019 жылғы 27 желтоқсан, № 988 қаулысы
2. Назмутдинов В.Я., Яруллин И.Ф. Управленческая деятельность и менеджмент в системе образования личности. – Казань: ТРИ «Школа», 2013. – 360 с.
3. Мильнер Б.З. Теория организации. - М.: ИНФРА-М. 1998. -336с.
4. Дайрабаева Г.М. «Жалпы білім беретін мектептегі жеткіншектердің құқықтық мәдениетін тәрбиелеу». А., 2013ж. 112б.
5. Бейсембаева А.О. «Мектеп оқушыларының құқықтық мәдениетін қалыптастыру мәселелері». Талдықорған, 2011ж.
6. Маханбетова А.Ә., Егізбаева Р.С. «Кәмелетке толмағандарды құқықтық мәдениетке тәрбиелеу», Алматы, 2010 ж.
7. Сапарғалиев Ғ., Ибраева А. «Мемлекет және құқық теориясы», Алматы, 2007ж,
8. Ягофаров Д. А. Правовое регулирование системы образования: Учебное пособие. - М., 2005.
9. Башлуева М.А., Новоселова С.Ю. Правовое обеспечение модернизации российского педагогического образования. // Науки об образовании. 91-94с.

10. Галлиев Т.Т. Системный подход к интенсификации учебного процесса (для технических специальностей вуза). // Диссертация д.п.н. Караганда. 2002. -305 с.
11. Цыплакова А.С., Быстрова Н.В., Госельбах О.И. Нормативно-правовое регулирование в сфере образовательной деятельности. // Инновационная экономика: №4 (38), 2019. -105 с.
12. https://bilimdinews.kz/?p=79745

ӘОЖ 377

ЖОҒАРЫ КӘСІБИ БІЛІМ БЕРУ ЖҮЙЕСІНДЕГІ АКМЕОЛОГИЯНЫҢ РӨЛІ

Достаева Н.Б.
«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

В данной статье раскрывается роль, функции акмеологии в высшем профессиональном образовании и дается их характеристика. Рассмотрены вопросы развития акмеологии и возможности ее применения в современном высшем профессиональном образовании, а также задачи развития акмеологической позиции у будущих специалистов.

This article reveals the role and functions of acmeology in higher professional education and gives their characteristics. The issues of the development of acmeology and the possibility of its application in modern higher professional education, as well as the tasks of developing the acmeological position of future specialists, are considered.

Қазіргі жағдай адамдардың өмір салтына, олардың кәсіби бейімделуіне және әлеуметтенуіне әсер ететін терең өзгерістермен сипатталады. Жыл сайынғы бітірушілер мен студенттерді даярлау сапасына мониторинг олардың кәсіби бейімделуінде проблемалардың бар екендігін көрсетеді. Алайда, мамандыққа қарамастан, түлектер шет тілін, компьютерлік сауаттылықты және кәсіпкерлік негіздерін біле бермейді. Маңызды кәсіби дағдылардың қатарына коммуникативті, ұйымдастырушылық, өзін-өзі басқару, басқаларды түсіну және тыңдау, адамдарды ынталандыру, өзін-өзі таныстыру, ынтымақтастық, жанашырлық және жанашырлық қабілеттерін жатқызуға болады.

Акмеология - (көне грек: akme - биік, шың, табыс, logos - ілім) адамның шығармашылық ұмырына, кәсіптілік шыңға жетуіне ықпал ететін факторлар мен заңдылықтарды зерттейтін ғылым; жаратылыстану, қоғамдық және гуманитарлық пәндер тоғысында пайда болған, белгілі бір іс-әрекет сферасында адамның жоғары дәрежеде акме дамуы жөнінде ғылым. Кемелденуді өздігінен білім алу, өзін-өзі түзету, өзін-өзі басқару құралдары арқылы өзін-өзі жетілдіруге қабілеттілік деп қарастырады.

Акмеология – бұл тұлғаның өз шығармашылығын, яғни саналы жетілуін өзін-өзі жүзеге асыру кезіндегі біртұтас дамуы (мамандық пен оқу орнын тәуелсіз таңдаудан бастап жұмыс ырғағы мен режимін жоспарлауға, уақытты ұйымдастыруға және қажетті нәтижеге жету жолына дейінгі кезең). Қазіргі уақытта тәрбие, білім беру, оқыту процестері өзіндік шығармашылық әлеуетін дамытуға бағытталған біртіндеп өзін-өзі тануға – өзін-өзі тәрбиелеуге, өзін-өзі басқаруға, өзін-өзі жетілдіруге ауысып келеді [1].

Менеджмент теориясы, педагогика және психологиямен бірігіп қарқынды дамып келе жатқан акмеология кәсіпқойлық пен кәсіби шеберлік

проблемаларына айтарлықтай назар аударады, мұнда кәсіпқойдың кәсіби және тұлғалық дамуы өзара байланысты. Акмеологияның дамуының негізгі аспектілері оны қазіргі білім беру контекстінде келесі ұстанымдарға сүйене отырып қарастыруға мүмкіндік береді:

1. Акмеология аясында міндеттер «акме» жолындағы жеке және кәсіби қалыптасудың психологиялық және акмеологиялық заңдылықтары мен детерминанттарын зерттеу болып табылады. Бұл қазіргі жоғары білімнің психологиялық және акмеологиялық процесс ретінде анықталуындағы маңызды ұстанымдарды дәлелдеуге мүмкіндік береді.

2. Адамның кәсіби шеберлігі мен кемелденуінің биіктіктегі қозғалыс процесі жаңа ерекше қасиеттер мен қабілеттердің «артуы» ретінде қарастырылады - ерекше ынталандыру, жеке даму стратегиясын құру және жүзеге асыру мүмкіндігі. Іс жүзінде, бұл «акме»-ға бағытталған процесс ретінде анықталған.

3. Адамның тұтастығы, жеке және кәсіби дамуының идеялары акмеологиялық көзқарастың негізін құрайды және тұлғаның ең жоғары жетістіктеріне, тұлғаны неғұрлым толық өзін-өзі жүзеге асыруға деген көзқарасын жұмылдыру үшін жағдайларды анықтайды.

4. Өзін ерекше шындық, маңызды және зерттеуге лайық деп табу, алдымен прогрессивті дамудың мүмкіндіктерін іздеуде өзін-өзі анықтау - акмеологиялық көзқарастың екпінін және қазіргі жоғары білім стратегиясын жақындастыру болып табылады.

5. Акмеология аясында жасалған «акме» жолындағы жеке және кәсіби дамудың психологиялық және акмеологиялық заңдылықтары мен детерминанттарын зерттеу міндеттерін жоғары білім теориясы мен әдіснамасына экстраполяциялау қазіргі жоғары білімнің психологиялық және акмеологиялық процесс ретінде анықталуындағы маңызды ұстанымдарды негіздеуге мүмкіндік береді [2].

Акмеологияның зерттеу объектісі болып табылатын кәсіби қызмет, сондай-ақ өз мақсаттарын көздей отырып, оны өзінің ерекше аспектілерінде қарайтын басқа да ғылымдармен зерттелетінін атап өткен жөн. Біздің елімізде тұлғаның кәсіби даму мәселесі бірнеше ғылыми бағыттар бойынша зерттелуде. Олардың бірі мамандық психологиясының ғылыми негіздерін әзірлеумен байланысты. Кәсіби өзін-өзі анықтау, кәсіби жарамдылық, кәсіби іріктеу және дайындық, кәсіби біліктілік сияқты маңызды психологиялық санаттардың мәні мен мазмұнын ашуға мүмкіндік берді. Осы бірінші бағыт аясында профессиограммалық тәсіл әдістері де жетілдірілуде.

Тағы бір бағыт кәсіби қызметтің әртүрлі түрлеріндегі жеке психологиялық ерекшеліктер мен жеке тұлғалық ерекшеліктерді тікелей зерттеумен байланысты. Осы екінші бағыт аясында маманның психологиялық кәсіби маңызды қасиеттерін қалыптастыру және дамыту тұжырымдамасы жасалған. Кәсіби тұрғыдан маманның еңбек қызметіне тікелей қатысатын және оның тиімділігін анықтайтын қасиеттері маңызды. Олар жалпы соматикалық, адамның нейродинамикалық қасиеттері, психикалық процестер мен

функциялардың ерекшеліктері, жеке сипаттамалары (қабілеттері, бағдары, мүдделері) болуы мүмкін. Психологиялық кәсіби маңызды қасиеттерді дамыту іс-әрекеттің тиімділігі мен сенімділігін арттыруға көмектеседі [3].

Кәсіби шеберліктің психологиялық негіздерін дамытуға байланысты үшінші сала еңбек психологиясының бір саласы ретінде қарастырылады. Осы үшінші бағыт аясында кәсіби өзін-өзі жетілдірудің, біліктілікті арттырудың, кәсіби құзыреттіліктің және кәсіби дағдыларды дамытудың шарттары мен факторлары зерттелген.

Төртінші бағыт – акмеологиялық – кәсіпқойлықтың дамуының акмеологиялық заңдылықтары мен детерминанттарын зерттеуге және жетілген тұлғаның дамуын анықтайтын заңдылықтарды анықтауға бағытталған. Акмеология, кәсіби шеберлікті зерттей отырып, адамның өмірінің әртүрлі кезеңдерінде табылған, бөлінген және талданған оның шарттары мен факторларына сілтеме жасайды, олар кәсіпқойлық призмасы арқылы қарастырылатын болса, оны кәсіби шеберліктің қалыптасуы, дамуы және жетілуі және оны ұрпаққа беру кезеңдері деп түсінеді болашақ мамандар.

Акмеология кәсіпқойлықты және оған әсер ететін факторларды мақсатты түрде анықтайды және оның зерттеу объектісі болып табылады, өзінің міндеті ретінде кәсіби даму жүйесін құру, дамыту және жетілдіруді қамтиды. Мұндай жүйелер мамандандырылған болуы мүмкін, белгілі бір дәстүрлі қызмет түрлері аясында пайдалануға дайын (қазіргі уақытта акмеологияның педагогикалық, инженерлік, кәсіптік, медициналық бағыттары туралы айтуға болады), бірақ оларды барлық түрлерге қолдану үшін жалпыланған түрде жасауға болады. Бұл жағдай акмеологиялық білімнің өзіндік ерекшелігі ретінде ғана емес, сонымен қатар қазіргі заманғы жоғары кәсіби білім берудегі басты нұсқаулық ретінде де пайда болады. Шынында да, заманауи білім беру арқылы шешілетін міндеттердің мәні мүмкіндіктер мен әлеуеттің кең арсеналын құру деп анықтауға болады. Кәсіби шеберлікті зерттеу және талдау және кәсіпқойлықты дамытудың оңтайлы технологияларын құру мақсатында акмеология әртүрлі мамандардың кәсіби іс-әрекеттің процестері мен әдістері бойынша зерттеулер жүргізеді, бұған басқа гуманитарлық ғылымдардың жетістіктерін синтездей отырып, ең алдымен философия, әлеуметтану, психология, физиология, генетика және педагогика жатады. Акмеология онтологиялық сенімділікке ие, адам өміріндегі акме формаларының феноменологиясын анықтауға, сипаттауға, талдауға, кәсіби, психологиялық тұрғыдан шығармашылық және әлеуметтік сәтті іске асырылуына бағытталған. Бұл кәсіби дайындықты талдау және бағалау үшін бастапқы болып қызмет ететін білімнің нақты психологиялық бағыттарының мәліметтері университеттік білім беру аясындағы кәсіби даму.

Сонымен қатар, акмеологияның дамуы және оның білімін қазіргі заманғы жоғары кәсіби білімде қолдану мүмкіндігі айқындалған: жалпы, кәсіптік және үздіксіз білім беру жүйесінде білім мен дағдыларды дамытуға бағытталған білім беру аспектісі; кәсіби жарамдылықты, жұмыстың осы түріне психологиялық дайындығын және оның процесі мен нәтижелеріне әлеуметтік жауапкершілік дәрежесін айқындау арқылы еңбек қызметін жүзеге асыру

мүмкіндіктері мен нәтижелерін анықтауға байланысты кәсіби аспект; кәсібилік деңгейін, оны шеберлік деңгейіне дейін жетілдірудің рефлективті және инновациялық потенциалын анықтау және шығармашылық процесінде алынған инновациялардың әлеуметтік маңыздылығын бағалау арқылы жұмсалған күш-жігермен және іске асырудағы сәттілікпен айқындалатын шығармашылық аспект; адамның «Мен» дамушы ретінде өзін-өзі сәйкестендіруге және еңбек қызметі барысында коммуникациялық серіктестерді түсінуге және адами кәсібилендірудің ерекшеленген акмеологиялық аспектілерінің оңтайлы өзара әрекеттесуін қамтамасыз ететін жүйелік қалыптастырушы фактор бола алатын рефлективті аспект.

Акмеология өзінің ішкі ұйымдастырылу логикасына сәйкес ғылыми-зерттеу және практикалық ғылым бола отырып, өзі конструктивті болып табылады. Оның бұл ерекшелігі адам мен қоғамның арасындағы қарым-қатынасты оңтайландыруға ықпал етіп қана қоймай, сонымен қатар қазіргі қоғамда өте жетіспейтін функцияны орындайтын ғылымның сараптамалық түрі бола алады.

Акмеологиядағы зерттеу стратегиясы қарама-қарсы бағыттарда құрылған: практикалық әлеуметтік сұраудан бастап, проблемаға акмеологпен қайта өзгертілген қажеттіліктен, ал теориядан - тұлғалық дамудың қажеттілігін анықтайтын объективті модельден бастап, оның қызметін практикалық оңтайландыруға дейін қалыптастырады. Акмеологияның ғылым ретіндегі біртұтастығы оның құндылығымен және практикалық критерийімен - оңтайландыру қажеттілігімен де анықталады. Дәл осы критерий ақыр аяғында - өздігінен іздеуді емес, білімнің басқа салаларынан тұжырымдамалар мен қағидаларды эмпирикалық «алуды» емес, олардың қажетті және жеткілікті негізде де, оптимизм критерийінде де мағыналы тұжырымдалуын анықтайды [4].

Кәсіпқойлық пен жеке және кәсіби өсудің жалпыланған және негізделген критерийлері мен көрсеткіштері – біліктіліктің жоғары деңгейіне жеткен, кәсіби іс-әрекет барысында саналы түрде өзгеріп, дамитын, мамандыққа жеке шығармашылық үлес қосатын, мамандық бойынша жеке миссияны таба алатын, бағдарланған тұлға болып табылады. Бұл тұлғаның жеке және қоғам мүдделерін үйлесімді түрде үйлестіре отырып, жоғары жетістіктерге жету үшін қажет. Акмеологияда жинақталған білім аясында кәсіби іс-әрекеттің психологиялық аспектілері адамның қажетті білім, дағдылар мен қабілеттерге ие болуымен қатар оларды практикалық іске асырумен (процедуралық аспект), сонымен қатар іс-әрекеттің белсенді семантикалық көрінісімен (жеке-семантикалық аспект) қамтылады.

Акмеологиялық зерттеулермен тікелей байланысты, жоғары кәсіби білімнің тиімділік дәрежесін арттыруға мүмкіндік беретін даму әдістері оған негізделген. Сонымен қатар, акмеологияда қолданылатын барлық әдістер мен технологиялар жеке тұлғаға бағытталған бағдарды білдіреді.

Кәсіби өзін-өзі растаудың мета-технологияларын дамыту мәселелерін шешу үшін, тәжірибе көрсеткендей, оқыту жеке және кәсіптік өсудің арнайы

курстарымен үйлескенде қолайлы. Бұл комбинация кәсіби салада жеткіліксіз жетілуге байланысты «семантикалық кедергілердің» болуын жояды; семантикалық салаға әсер ететін психологиялық көмек көрсетеді.

Акмеология зерттеулерінің нәтижелері оқыту жүйелерінің серпінді реакциясы мен тәжірибелік қажеттіліктерге кәсіби дағдыларды жақсарту тек кәсіби қызметті, оның пайда болу жағдайларын, ондағы проблемаларды, әдістер мен тәсілдерді үздіксіз зерделеуді қамтитын кешенді жүйені құру арқылы мүмкін болатындығын көрсетеді. Осылайша, кәсіби даму практикасының дамыған теориялық негіздері жоғары кәсіптік білім беруде адами саланы қалыптастыру мен дамытудың жаңа тиімді тәсілдерін құруға негіз бола алады.

Кәсіби шеберлік мәселесін шешу оқу процесінде жеке-кәсіптік қалыптасуға бағытталған акмеологиялық технологиялар жүйесін құрудың теориялық негізін құрайды, яғни кәсіби іс-әрекеттің процедуралық және жеке құрамдас бөліктері арасындағы алдын-ала орнатылған мағыналы қатынастарды ескере отырып, болашақ мамандардың арасында осы қызметті жүзеге асыру үшін қажетті жеке қасиеттерді қалыптастыруға мүмкіндік беретін кәсіби шеберліктің бүкіл құбылысын жаңғыртуға мүмкіндік беретін осындай практикалық бағытталған оқыту жүйесін қалыптастыру.

Демек, белгілі бір адамның барлық өлшемдері мен қатынастарында тұтас көзқарасын ескере отырып, акмеологиялық білімді жоғары кәсіптік білім жүйесіне енгізу мүмкіндігі туды. Бастапқыда біртұтас сындарлы дизайнның болмауы, тәжірибедегі еңбек және өмір туралы білімнің үзіндісі нақты байланыстар мен қатынастарды ескере отырып, университеттік білім беру аясында жеке және кәсіптік дамудың тұтас көрінісін алуға, ақпарат синтезін қамтамасыз ететін түбегейлі жаңа көзқарасты іздеу қажеттілігін анықтайды. Дәл осы тәсіл акмеологияны ұсынады. Акмеологиялық көзқарас, сонымен бірге, тек зерттеу ғана емес, сонымен бірге іс-әрекетке негізделген, дамушы модельдер, алгоритмдер мен технологиялардың біртұтас жүйесі аясында тұтастық пен интеграцияны қамтиды.

Әр адам үшін оның жетілуінің белгілі бір уақыт кезеңіне келетін ең жоғары деңгей – бұл оның акмесі, шыңы. Бұл «шың» қаншалықты биік, ол қаншалықты бай және жан-жақты болуы үшін жеке және әлеуметтік маңызды, жаңашылдық – барлық істерінің нәтижесі болып табылады. Бұл адамның өзінің «акмеологиясына» өткен өмір жолының сипаттамаларына, ол туындаған, өсіп, жетілу кезеңіндегі әлеуметтік, экономикалық, саяси, әлеуметтік-психологиялық жағдайларға байланысты. Оның «акмесінің» сапалық және сандық көрсеткіштері оның жалпы және арнайы интеллекті, адамгершілік өзегі қалай қалыптасқанына, жасаушының қабілеті қаншалықты дамығанына байланысты анықталады.

Сонымен, жоғары білім жүйесіндегі мәселелерді төмендегідей акмеологиялық білімнің көмегімен шешуге болады:

- жоғары білімдегі «акме»-ның сапалық және сандық сипаттамаларын анықтайтын жағдайлар мен факторларды зерттеу;

- кәсіби құзіреттілік, кәсіби позицияны қалыптастыру (акмеологиялық инварианттар) мәселесін шешу, бұл инновациялық және шығармашылық деңгейде жоғары деңгейдегі қызметті жүзеге асыруға мүмкіндік беретін резервтерді табуға мүмкіндік береді;

- кемелдену тұрғысынан қазіргі заманғы студент әлемінің «кәсіби» бейнесін құруға мүмкіндік беретін кәсіпқойлық сипаттамалары арасындағы тәуелділікті талдау. Г.А. Ягодин [5] іс-әрекетті игеру мен жүзеге асырудағы сәттілік үшін жеке кәсіптік маңызды тұлғалық белгілердің ауырлығы олардың қарым-қатынасының табиғаты сияқты маңызды емес деп санайды. Тұлғалық қасиеттердің көпшілігінің жақын және жағымды байланыстарының болуымен оларды өзара нығайту процесі жүреді, ал жеке тұлғалық белгілер арасындағы антагонистік қатынастардың пайда болуымен, тұлғаның кейбір аспектілерінің дамуы басқалардың деградациясына алып келеді, бұл кәсіби шеберліктің жоғары деңгейіне жетуге мүмкіндік бермейді;

- жоғары кәсіби білім жағдайында тұлғаның жеке және кәсіби дамуының қол жетімді деңгейін анықтауға мүмкіндік беретін ұйымдастырушылық және әдістемелік қолдау негізінде жалпы белгілерді құрылымдау.

Акмеология практиктерге акмеологияның өзі анықтаған кәсіптік қызметтің әртүрлі сипаттамаларының ең қажет параметрлері бойынша ұсыныстар беріп қана қоймайды, сонымен қатар акмеологиялық өнімнің өзі - акмеолог-практиктер жүзеге асыратын, сондай-ақ студенттерге әрі қарай тәуелсіз пайдалану үшін берілген деңгейге жету жолдарын ұсынады. олардың кәсібилігі. Университеттегі болашақ мамандар кластардың негізінен кәсіби емес міндеттерді шешетіндігін ескере отырып, олардың оқу және танымдық іс-әрекеттің толыққанды жұмыс істеуін қамтамасыз етуге арналған міндеттер ретінде жеке және кәсіби дамудың жетекші резерві студенттің болашақ маманның игеруінің стратегиялық мақсатына бастапқы білім беру және танымдық міндеттерді жүктеуі болып табылады. белсенділігі. Бұл жағдайда оқу-танымдық тиімділікке жетуге бағдар өздігінен тоқтап қалады, бірақ жеке және кәсіби қалыптасудың аспектілерінің біріне айналады. Студент білімді мазмұнды-технологиялық, пәндік-жеке және кәсіби мәселелерді шешудің құралына айналдыру технологиясын игереді.

Кәсіби шеберліктің биіктікке жету заңдылықтары мен әдістері туралы психологиялық және акмеологиялық зерттеулер нәтижесінде алынған ғылыми білім және шығармашылық мұндай интегративті әлеуметтік-мәдени сипатта және жүйелік-формалық жағынан онтологиялық атрибут, адамның әлеуметтік-мәдени болмысының «акмеологиялық» ретінде сипаттайды. Акмеология жүзеге асырған идеялар адам әлемінің қалыптасуының, адамның адамда жүзеге асырылуының жалпы заңдылықтарын көрсететін жаңа білім беру парадигмасы үшін жалпы алаң жасайды. Жоғары білім, ең алдымен, адамның қалыптасуын, өзін-өзі дамыту, өзін-өзі тану және тұлғаның өзін-өзі жүзеге асыруын қамтамасыз етуі тиіс.

Акмеологияның білім беру әлеуетін талдау бірнеше міндеттер жасауға мүмкіндік береді:

1. Қазіргі заманғы акмеологиялық білімнің болуы педагогикалық және психологиялық зерттеулермен тығыз байланысты, бұл жоғары білім практикасына жаңа білім жүйесін енгізу міндетін қояды.

2. Жеке және кәсіптік қалыптасу процесі ерекше және қайталанбас болып көрінеді, оның барысында жеке тұлғаның кәсіби өзін-өзі растауының психологиялық компоненттерінің интеграцияланған құрылымдары қалыптасады.

3. Акмеология өзінің зерттеу объектісі ретінде кәсіпқойлық пен оған әсер ететін факторларды мақсатты түрде анықтайды және өзінің міндеті ретінде кәсіптік оқыту жүйесін құру, дамыту және жетілдіру болып табылады.

4. «Акме» феномені «әдейі серпінді» модель тұрғысынан қарастырылады, оған сәйкес «акменың» негізгі маңызды белгілері - прогрессивті бағыт (конструктивті ниет), дамудың қарқындылығы (көшкін тәрізді динамизм), оның түбегейлі толық еместігі (дамудың келесі кезеңіне ашықтық). Осыған сүйене отырып, біз зерттеуге арналған категориялық басшылықты таңдадық - жоғары кәсіби білім жағдайында прогрессивті жеке тұлғалық және кәсіптік қалыптасу.

5. Кәсіби шеберлікті дамыту шарттары мен факторларын анықтауға бағытталған зерттеу нәтижелерін талдау болашақ мамандарды оқытудың жаңа тиімді әдістерін іздеу және енгізу қажеттілігіне әкеледі.

6. Жеке және кәсіби дамудың жетекші резерві - бұл болашақ кәсіби қызметті меңгерудің стратегиялық мақсатына студенттің бастапқы маңызды оқу және танымдық міндеттерін қайта тапсыруы.

7. Акмеологияның білім беру әлеуеті қазіргі студенттік әлемнің «кәсіби» имиджін құруға және жеке және кәсіби қалыптасудың қол жетімді деңгейін анықтауға мүмкіндік беретін сапалық және сандық сипаттамаларды анықтайтын жағдайлар мен факторларды зерттеумен байланысты білім беру жүйесіндегі міндеттер класын зерттеу мүмкіндігі мен проблемасын білдіреді.

Сонымен, акмеологиялық жағдайдың жоғарыда аталған функциялары, олардың сипаттамалары мен құрамдас бөліктері жоғары кәсіптік білім беру жүйесінде болашақ мамандарда акмеологиялық позицияны дамыту үшін тиісті педагогикалық міндеттерді жеткілікті түрде тұжырымдауға мүмкіндік береді.

Пайдаланылған әдебиет тізімі

1. Абулъханова-Славская К.А. Акмеологическое понимание субъекта // Основы общей и прикладной акмеологии. – М.: РАГС, 2015. - №2. – С.85-87.

2. Деркач А.А., Кузьмина Н.В. Акмеология – наука о путях достижения вершин профессионализма: учебное пособие. - М.: Мир, 2014. – 123 с.

3. Анисимов О.С. Акмеологическая концепция самоорганизации педагога: творчество и культура мышления: монография. – М.: Свет, 2015. – 235 с.

4. Зеер Э., Сыманюк Э. Компетентностный подход к модернизации профессионального образования // Высшее образование в России. –СПб.: Питер, 2015. -№4. – С. 22-28.

5. Ягодин Г.А. Через гуманизацию и демократизацию к новому качеству образования // Доклад на Всесоюзном съезде работников образования. – М.: Высшая школа, 2017. – С. 28-29.

ӘОЖ 376.1

ҚАЗІРГІ ҚОҒАМДА ЖЕТКІНШЕКТЕРДІҢ ТӘРТІП БҰЗУЫ ЖӘНЕ ОЛАРДЫҢ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Елганова М.Т.
«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

В статье дана оценка преступного поведения подростков-нарушителей, выявлены механизмы и причины, вызывающие преступное поведение, психологически рассмотрены особенности личностного развития подростков в подростковом возрасте.

The article evaluates the criminal behavior of adolescent offenders, identifies the mechanisms and causes that cause criminal behavior, and psychologically examines the features of the personal development of adolescents in adolescence.

Жеткіншек — бұл алаңсыз балалақ шақтың аяқталуымен күрделі жауапкершілік жүктейтін ересектік шақтың аралық кезеңі, оны психологияда «өтпелі кезең», «қиын», кезең деген ұғымдар аясына сыйғызады. Шын мәнінде мінез-құлықта өзгерістер көп болатын, албырттыққа бой алдыратын, асығыс шешімнің жетегіне еретін ауыр кезең. Сондықтан да отбасында жеткіншек пен ата-ананың өзара түсініспеушілігі жиі кездеседі. Осы кезде қоршаған ортаның ықпалына ерекше мән беретін жеткіншек қылмыстық жағдайларға да жиі барып жатады. Жеткіншектер арасындағы қылмыстың алдын алу мәселесі — күрделі мәселе. Жеткіншектік кезең балалық шақтан ересекке өткір өтетін қиын қақтығыстық сипаттайтын адам онтогенезінің күрделі кезеңі. Жеткіншек жасты зерттеуде әлеуметтік дамудағы бала кезінен ересек кездегі көшу үрдісі ең маңызды орын алады. Мемлекет кәмелетке толмағандардың қылмыстылығының алдын алуда, жасөспірімдерді қадағалаусыз қалдырумен қатар ересектердің құқық бұзушылық әрекеттерінің жасөспірімдерге кері әсер беруі сияқты жәйттермен күресуде.

М.Н.Гернет айтқандай «Жас ерекшелікте белгілі бір күштердің даму деңгейі келісілген, интеллект, әуестік сияқты, сол себептен «физикалық» жағдайына байланысты белгілі бір қылмыстар жасауы мүмкін».

Мемлекетіміздің болашағы, тірегі жасөспірімдер дейтін болсақ, не алатын сапалы білімі, не тиянақты тәлім-тәрбиесі болмаса, олардан не қайыр, не үміт? Осындай себептермен соңғы кездері жасөспірімдердің қылмысқа ұрынулары күрт көбейіп кетті. Кәмелетке жасы толмаған адам деп қылмыс жасаған кезге қарай он төрт жасқа толған, бірақ он сегізге толмаған адамды айтамыз. Бүгінгі таңда жастар арасында криминалды белсенділік өте жоғары деңгейде. Әсіресе кәмелетке толмағандар арасында қылмыстылықтың өсуі алаңдатады, өйткені олар ересектерге қарағанда тәжірибесі мен білімінің жеткіліксіздігінен көптеген проблемаларды шеше алмайды. Бір жағынан, бұндай қиын кезеңде жеке тұлға құрылымындағы дисгармония, баланың қызығушылық жүйесіндегі көріністер, ересек адамдармен қарым-қатынастағы наразылық сипаты секілді негативті көріністер байқалады. Басқа жағынан, жеткіншек жас көптеген жақсы факторлармен де ерекшеленеді: баланың жауапкершілігі артады, басқа

балалармен және ересектермен қарым-қатынас әр түрлі және мазмұнды болады, қызмет аясы айтарлықтай кеңейеді және өзгереді, өзіне және өзгелерге деген жауапкершілік қатынасы дамиды және т.б. Бастысы, бұл кезең баланың қоғамның мүшесі ретінде өзіне деген саналы көзқарасын қалыптастыратын жаңа әлеуметтік позицияға ауысумен ерекшеленеді.

Жеткіншектің басты ерекшелігі — тұлғалық сенімсіздік. Қарама-қарсы қасиеттер, баланың ұмтылыстары, үрдістерінің бір-бірімен күресуі, бәсекелесуі мінез-құлықтың қарсы сипатын және есейе бастаған баланың жүріс-тұрысын көрсетеді. Жеткіншек жаста мінез-құлық ерекшеліктері қалыптасады. Жасөспірімге тән ең негізгі ерекшелік, «кемелдікке» ұмтылу болып табылады. Жасөспірім ересек адамдардың оның пікірімен келісуі үшін, өзінің көзқарасы мен үкімдерін қорғайды. Ол өзін басқалармен тең дәрежеде бола алатындай айтарлықтай ересекпін деп есептейді [1].

Кәмелеттік жасқа толмаған балалардың қылмысына сыртқы ортаның жағымсыз факторлары және кәмелеттік жасқа толмаған тұлғаның өзі себеп болады. Қылмысты көбінесе педагогикалық «ушыққан», былай айтқанда «қиын» жасөспірімдер жасайды. Кәмелеттік жасқа толмаған балалар — қылмыстық топтар тарапынан ең зардап шеккендер. Жасөспірімдер арасындағы қылмыстың өсуінің негізгі себептері жиі қамтиды:

- көптеген отбасындағы бала тәрбиесінің қанағаттанарлықсыз шарттары;
- балаларға және жасөспірімдерге педагогикалық тәрбие беру барысындағы ата-аналарға әлсіз көмек;
- көптеген мектептер мен басқа да мекемелердің білім беруінің қанағаттанарлықсыз шарттары;
- осы мекемелерде тәлімдік жұмысты жүргізетін кадрлардың әлсіз дайындығы;
- мектептен тыс мекемелерде тәрбиенің қанағаттанарлықсыз шарттары;
- кәмелетке толмағандардың істері жөніндегі комитеттерінің қанағаттанарлықсыз жұмысы;
- отбасы, мектеп, бала күтімі бойынша орталықтары, балалар мен жасөспірімдердің білім беру, мәдени және басқа да мекемелер, сондай-ақ кәмелетке толмағандар арасында алдын алу полиция, қылмыстық қудалауды және сот ықпал етуге арналған қоғамдық ұйымдардың қызметіндегі формализм;
- жасөспірімдер қылмысына қарсы күрес жүргізу құқық қорғау органдарының жұмысындағы кемшіліктер [2].

Агрессия мәселесі әсіресе жасөспірім кезде, қылмыстың өсу деңгейіне байланысты бірінші кезекте тұрады. Ал бұл мәселені түсіну және жасөспірімдерде агрессия деңгейін төмендету жолдарын іздестіруге бағытталған психологиялық-педагогикалық жұмыстың кемшілігімен байланысты. Жеткіншектің тұлғалық қасиеттері мен агрессивтілігінің байланысы, жасөспірімдік қылмысқа әкеледі. Аталған көріністер түрлі тәсілдермен көрініс табады, атап айтқанда:

- нашақорлықпен;
- маскүнемдікпен;

- білім алуға қызығушылықтың болмауы:
- суицидтік үрдістер;
- басқаларға зиян келтіру (қылмысқа бару).

Алматы қаласында орналасқан түзету орталығында қазір 46 бала отыр. Олардың ең кішкентайының жасы небәрі 14-те ғана. Сондай-ақ, 11,5 жылға сотталған бозбала да бар.

Мұндағы балалардың түрін түсіруге рұқсат жоқ. Бірақ олар істеген қылмыстарын жасырмайды. Ойларын ашық жеткізіп, қылмысқа қалай барғандарын да айтып береді. Мәселен, өзін таныстырмаған жеткіншек екі апта бұрын ғана 18-ге толған. Ол осында 2 жылдан бері жазасын өтеп жатыр. Айтуынша, өзінен үлкен балаға еріп, кісі өлтірген. Сот қасындағы досын 18 жылға, өзін 11,5 жылға темір торға қамаған [3].

Жасөспірімдер арасындағы қылмыс мәселесін шешу тек құқық қорғау органдарының ғана міндеті емес. Оған баланың ата-анасы, мектеп мұғалімі, қоршаған қоғамы да жауапты. Бүгінде жастардың басым бөлігі-мектеп оқушылары мен колледж студенттері. Мектеп қабырғасында бала білім алумен ғана шектелмейді,оның достармен араласып,жаңа таныстар табады. Кейде араларында келіспеушіліктер туындап,арты үрыс пен төбелеске де ұласуы мүмкін. Міне, осы кезде мектеп инспекторлары көмекке келеді. Баланың тәрбиесі отбасынан бастау алады. Өкінішке орай, қазір кейбір ата-аналар балаларына көп көңіл бөлмейді, әңгімелесіп мектеп,достары туралы дидарласпайды. Жұмысына кедергі болмасын деп планшет, телефон беріп қояды. Ал балаға ата-ананың ыстық махаббаты мен қамқорлығы керек.

Қорыта келгенде бала тәрбиесіндегі басты нәрсе – оның бойында жоғары өнегелік қасиеттерді қалыптастыру, оларды нақты нанымға, өзін саналы түрде ұстаудың үлгісіне айналдыру болып табылады. Олай болса, кәмелетке толмағандар қылмыстылығының алдын алу жолдарының бірінежас ұрпақтың бойында құқықтық мәдениет, құқықтық сана қалыптастыру саналады. Сондықтан біздің елімізде кәмелет жасқа толмағандардың қылмысын азайту мақсатында келесідей іс–шаралар жүзеге асырылуы керек:

- Кәмелетке толмағандардың бос уақытын тиімді ұйымдастыру мақсатында белгілі бір жеңілдіктермен мәдени, спорттық кешендер салу;
- Ата-аналардың құқықтық сауаттылықтарын арттыру мақсатында арнайы құқықтық білім беру орталықтарын ұйымдастыру;
- Көше тәртібін қадағалауға сол кәмелетке толмағандардың өзін «Жас сақшылар» деген құқықтық ұйымдар ұйымдастыру арқылы тарту;
- Ішкі істер органдары мен мектептердің, ата-аналардың байланысын одан әрі нығайту;
- Оқушыларға, жалпы жасөспірімдерге арналған құқықтық басылымдар шығару;
- Еліміздің ертеңі нұрлы болсын десек, осы бастан мемлекеттің болашағы жастарды түзу жолға салып, өркениетке бағыттауымыз қажет [4].

Пайдаланылған әдебиет тізімі

1. Антонян Ю.М. Причины преступного поведения. – М., 1992. – 207 б.

2. Наумов А.В. Қылмыстық құқық. – Астана, 2001. – 664 б.
3. Ағыбаев А.Н. Қылмыстық құқық (жалпы бөлім). – Алматы:Жеті Жарғы. – 2010. – 807 б.
4. Ветров Н.И. Профилактика правонарушений среди молодежи. – М., 1980. – 182 б.
ӘОЖ 159.9

ЖОО СТУДЕНТТЕРІНІҢ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ БЕЙІМДЕЛУІНІҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Емжарова Г. У.
«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

В статье рассматривается психологическая адаптация студентов вуза к образовательной среде и особенности рефлексии в психологической адаптации студентов. Дано представление о параметрах и компонентах рефлексии как деятельности, необходимой для психологической адаптации будущего специалиста к образовательной среде.

The article deals with the psychological adaptation of university students to the educational environment and the features of reflection in the psychological adaptation of students.An idea of the parameters and components of reflection as an activity necessary for the psychological adaptation of the future specialist to the educational environment is given.

Білім беру мазмұны мен формаларын реформалау жағдайында ұзақ уақыт бойы жоғары білім беру ұйымы заманауи студенттерге жаңа құзыреттіліктерді, оларды дамытудың жаңа нысандары мен тәсілдерін, әлеуметтік өзара әрекеттестіктің және өзін-өзі реттеудің жаңа тәсілдерін дербес және қуатты игеру талаптарын қояды. Студенттерге қойылатын талаптар үнемі өсуде, өз кезегінде оқудан кейін кәсіби қызметін жалғастырушы мамандарға қойылатын талаптар да өзгереді. Осы талаптарға сәйкес болу үшін студенттер жоғары білім беру ұйымдарында оқу жағдайларына бейімделіп, ағымдағы міндеттерді табысты шешуді үйренуі қажет, өйткені студенттердің ЖОО-да оқуға психологиялық бейімделуі үздіксіз процесс болып табылады.

Қазіргі заманғы психологиялық-педагогикалық зерттеулерге сүйене отырып, біз студенттердің жоғары білім беру ұйымында оқуға бейімделуін қарқынды, динамикалық, көпжақты және кешенді өмір сүру процесі ретінде анықтадық, оның барысында индивид тиісті қабілетті реакциялар негізінде жоғары мектепте оқыту және тәрбиелеу процесінде оған қойылатын талаптарды қанағаттандырудың тұрақты дағдыларын қалыптастырады. Қазіргі студент дербес, бастамашыл, шығармашылық тұлға болуы тиіс. Оқуды аяқтағаннан кейін ол оқу материалын сауатты меңгеріп қана қоймай, сондай-ақ қажетті ақпаратты өз бетінше ала алатын кәсіби маман, кәсіби мобильді, табысты бейімделетін тұлға болуы тиіс. Оның өмірі, денсаулығы және психологиялық әл-ауқаты стрессті жеңу қабілетіне және бейімделу үшін барлық жаңа ресурстарды табуға, әртүрлі өмірлік жағдайларда табысты копинг-стратегияларды қалыптастыруға байланысты.

Жоғары кәсіптік білім беру саласында осындай балансты іздеу маңызды болып табылатыны таңқаларлық емес. Жоғары кәсіби білім – бұл әлеуметтік-экономикалық шындыққа ықпалдасуға тырысатын адамдар үшін негізгі жаппай

қолжетімді әлеуметтік лифт. Білім берудің осы кезеңінде студенттер жүйелі түрде де, параллель де дами алатын кәсіпқойлық дағдарыстар арқылы өтеді.

Бірінші және екінші курстарда әлеуметтік ортасына, ал жоғары курстарда – таңдаған мамандығына бейімделеді. Кез келген студент үшін университетте оқудың бастапқы кезеңі өте маңызды. Ол әлеуметтік және физикалық тұрғыдан көптеген кедергілерден өту керек. Ол оқытудың жаңа жағдайында көрсетіледі: жоғары жүктеме, жаңа білімнің үлкен көлемі, сондай-ақ студент меңгеруі тиіс материалдың жоғары күрделілігі дене мен психикаға жоғары талаптар қояды. Сонымен қатар, көптеген студенттер жаңа тұрғылықты жеріне бейімделуі қажет (басқа қалалардан келгендерге). Ал мектеп жанында тұрған адамдарға оқу орнына дейін күнделікті ұзақ жолға дағдылану қажет. Университетте оқытудың жаңа жағдайларына қолайлы, дене жаттығатын немесе оның тұрақтылығын төмендетуге әкелетін қолайсыз реакциялар болуы мүмкін. Мұның бәрі бейімделу механизмдерінің шиеленісуіне және бұзылуына әкелуі мүмкін, бұл студенттердің денсаулық деңгейін де, зияткерлік және әлеуетін де төмендетеді.

Студенттердің психофизиологиялық дамуының жалпы деңгейінің төмендеуі аясында дәрігерлер аурушаңдықтың өсуін атап өтті. Медициналық статистиканың мәліметтері бойынша, қазіргі студенттердің 70%-ы функционалды және соматикалық аурулармен ауырады. Өзін-өзі нашар сезінген кезде үлкен жүктеме одан да көп, ал оқу-жаттығуда қойылған мақсаттар – қол жетпейтін сияқты көрінеді. Нәтижесінде, мотивация да, оқуға деген қызығушылық те төмендеуі мүмкін. Студент үшін бұл қызығушылық өте маңызды. Мүмкін, ол осындай үйреншікті емес, бірақ көптен күткен жағдайларға тап болған бірінші курс студенттеріне оқудың басталуын бейімдеуге көмектеседі. Бірқатар зерттеулерде оқытудың алғашқы жылдарында өмір мен қызметтің жаңа жағдайларына бейімделу алдымен белсенді жұмылдыруды туындататыны, содан кейін ағзаның физикалық сарқылуына және бейімделу үрдістеріндегі қиындықтарға әкеп соқтыратыны көрсетілді. Ал одан әрі оқуды сәтті жалғастыру үшін осы сарқуды толтыруға тура келеді [1].

Студенттердің әлеуметтік бейімделу мәселесі жастардың әлеуметтендіру траекторияларының спектрінің кеңеюі, білім берудің жаңа стандарттарын енгізу, сондай-ақ үлкен аумақтық ауқымға ие болып, б3л3м беру бейініне байланысты сараланатын инновациялық білім беру технологияларына өту салдарынан өз өзектілігін жоғалтпайды.

Білім беру қызметіне бейімделу - «мамандықты саналы таңдау», осы процесті жүзеге асыруға арнайы бағытталған қызметті ұйымдастыру және өзін-өзі ұйымдастыру арқылы студенттерді оқыту мен тәрбиелеудің жаңа жоғары оқу орындарының жағдайларына оңтайлы және белсенді бейімделуі. Жастардың білім беру ортасына бейімделуі оның реформалануына байланысты прогрессивті күрделене түседі. Бір жағынан, жас ұрпақ дәстүрлерге, ал екінші жағынан – жаңа білім беру технологияларына, екі деңгейлі дайындық жүйесіне бейімделуі қажет, бұл бейімделу процесінде жиі елеулі қиындықтар туғызады. Сонымен қатар, қазіргі қоғамда жоғары білімнің құндылығы үнемі өсіп келеді.

Төменгі курстарда студенттердің жоғары мектеп жағдайына белсенді шығармашылық бейімделуі ретінде бейімделуі сипатталады.

Бейімделу процесінде ақыл-ой қызметін ұйымдастыру дағдылары, еңбек пен бос уақыттың ұтымды режимі, сондай-ақ таңдаған мамандыққа үйрену және кәсіби өз бетінше білім алу бойынша жұмыс жүйесі қалыптастырылуы тиіс. Бейімделу тұлғаның әлеуметтік ортаға психологиялық қосылуы процесі ретінде осы орта адамның өмірлік жоспарларын, қажеттіліктерін және ұмтылыстарын жүзеге асыру сферасы болып табылатындықтан, ал жеке тұлға мен жеке тұлға ретінде ортақтықта ашыла бастайды. Осы кезеңде адамның биологиялық жетілуі аяқталады, ал әлеуметтік даму бірінші кезекке шығады [2].

Студенттердің жоғары оқу орнына және оқу қызметіне әлеуметтік-психологиялық бейімделуі онда психологиялық бейімделудің бір түрі болып табылады және университетте білім алумен байланысты адамның тіршілік әрекетін, сондай-ақ оның әлеуметтік-психологиялық байланыстары мен психиканың бейімделуі болатын қоршаған ортамен қарым-қатынас саласын сипаттайды. ЖОО оқуға бейімделудің болмауы оның өмірдің басқа салаларында болмағанын әлі білдірмейді. Бейімделу сапасы жақсы болған сайын, студент әр жарты жыл сайын аз стресс сезінеді.

ЖОО-на оқуға бейімделу – бұл студенттердің жаңа әлеуметтік-психологиялық мәртебелерді алу, жаңа әлеуметтік-психологиялық рөлдік қызметтерді меңгеру, жаңа қызмет түрлеріне қосу бойынша уақыт бойынша кеңейтілген процесс.

Студенттердің әлеуметтік-психологиялық бейімделуінің көзі ретінде адамның бейімсіздік жағдайы, яғни адамның өмірлік өзгерістерінің әсерінен пайда болатын бейімделу қажеттілігі болады.

Әлеуметтік-психологиялық бейімделу құралдарына жатады:

- ойлау және мінез-құлық үлгілерін жасау;
- тұлғааралық қарым-қатынас дағдылары мен біліктерін дамыту;
- эмоциялық реакцияларды іске асырудың әлеуметтік барабар тәсілдерін қалыптастыру;
- тұлғаның өзінің ішкі беталыстарын, қажеттіліктерін және бейімділігін іске асыруға мүмкіндік беретін қарым-қатынастың, мінез-құлықтың және қызметтің әлеуметтік және кәсіби маңызы бар құралдарын қалыптастыру. Басқаша айтқанда, әлеуметтік ортада өзін табу, онда өзін-өзі анықтау және оқу қызметінде өзін-өзі жүзеге асыру.

Зерттеушілер жеке тұлғаның мотивациялық бағыттылығын және болашақ мамандыққа бейімделуінің табыстылығына әсер ететін маңызды психологиялық факторлардың бірі деп санайды [3].

Студенттер үшін бейімделу үрдісінде мотивация дәрежесі, қойылған мақсаттың маңыздылығы маңызды. Студенттер үшін басты мақсат білім мен диплом алу болып табылады, онсыз олар өз мансабын қамтамасыз ете алмайды. «Ашық мансаптық болашақ» үшін жастар қиындықтарды жеңуге дайын.

Мотивациялық қондырғылардың құндылығы мен айырмашылықтарына әсер ететін маңызды фактор жастар болып табылады. Жасөспірімдік даму кезеңінде тұлға дағдарыс жағдайында болады, өйткені бірегейлік, «өзін-өзі» тану мәселесін шешеді. Бұл айқын патомінездік белгілердің акцентуациясына әкелуі мүмкін. Сессия алдындағы кезеңде студенттер психоэмоционалдық шиеленістің өршуін сезіне алады, бұл алаңдаушылықтың, агрессивтіліктің пайда болуына әкеп соқтыруы мүмкін, бұл өз кезегінде жанжалды жағдайлардың пайда болуына, әлеуметтік байланыс жүйесінің бұзылуына, психосоматикалық аурулардың пайда болуына әкеп соқтыруы мүмкін. Мұның бәрі студенттің оқу процесіне, сондай-ақ әлеуметтік жағдайларға бейімделуіне әсер етеді. Студенттердің бейімделуіне әсер ететін факторлар арасында жасөспірімдер жасына «өзіне сенімділік» факторы үлкен маңызға ие болады. Ол қабілеттерінің ашылуымен және студенттердің тұлғалық және кәсіби қалыптасуымен тығыз байланысты.

Жоғары оқу орнының білім беру ортасында студенттерде алаңдаушылық тудыратын көптеген факторлар бар. Студенттер үшін оқу процесінің жоғары талаптары әртүрлі сипатта болуы мүмкін. Еңбек пен демалудың тұрақты емес режимі, тамақтану режиміндегі бұзылулар, ағзаның барлық жүйелеріне түсетін жүктеме – ақыл – ой, эмоционалдық, физикалық, - осының барлығы бейімделу процесінің бұзылуына немесе дезадаптацияға әкелуі мүмкін.

Студенттердің ЖОО-да оқыту шарттарына бейімделуі тек қана пассивті-бейімделгіш, сонымен қатар тұлғаның қоршаған ортамен белсенді-түрлендіргіш байланыстарына негізделеді. Ол когнитивті, қажеттілік-мотивациялық, мінез-құлық және жеке механизмдердің белгілі бір кешенінде негізделеді. Бейімделудің табыстылығы немесе үлгермеушілік көбінесе студенттің субъектілік-тұлғалық сипаттамаларын анықтайды, сонымен қатар бейімделу өзінің жеке дамуына қуатты стимул болып табылады.

Бейімделудің табыстылығына әлеуметтендірудің келесі кезеңдерінің мазмұны мен табыстылығы байланысты: интеграция және дараландыру. бейімделу, интеграция және дараландыру нәтижелері «тұлғаның субъективті әл-ауқаты көп жағдайда тәуелді ең маңызды әлеуметтік-психологиялық үдерістерді» құрайды. Субъективті әл-ауқатты индивидтің социумға бейімделуінің ішкі өлшемдеріне жатқызуға болады. Жүйелі бейімделу қанағаттанудың субъективті сезімімен бірге жүретін жоғары табысты болжайды. Жүйелі бейімделу өзін-өзі жүзеге асыру ұғымымен тығыз байланысты. Жеке тұлғаның ішкі әлеуетін көрсету мен өзектендірудің әлеуметтік мақұлдайтын, өнімді және әлеуметтік пайдалы тәсілін табу өзін-өзі іске асыру мүмкіндігін және соған сәйкес бейімделудің ең жақсы түрін анықтайды [4].

Бейімделу тәртібі адамның ішкі және сыртқы белсенділігін реттеуде ашылады. Ішкі белсенділік өз құндылықтық-мағыналық құрылымдарымен жұмыс істеуге бағытталған және еркін белсенділіктің әртүрлі түрлері мен формаларымен көрінеді, ал сыртқы жұмыс ортаға бағытталған мінез-құлықты реттеуде көрінеді. Индивидтің бейімделу тәртібі проблемалық жағдайларда

ашылады, онда ішкі белсенділік өзімен бірге ар-ожданға, басқа сөзбен айтқанда, мағыналық жанжалды шешуге бағытталған. Адамның ішкі жұмысының ерекшеліктері тұлғаның сыртқы белсенділігінің шегін береді, яғни ар-ождан стратегиясын таңдау мен іске асыруды анықтайды.

Бейімделу мінез-құлық және рефлексивті қызметтің ерекшеліктеріне өзара байланысты қарастырылады.

Рефлексия адамға ғана тән бірегей қасиет. Мұндай түсінік рефлексияны «психикалық қасиет» ретінде қарастыруға мүмкіндік береді, сондықтан адамның сапалы ерекше қасиеті ретінде рефлексивтілікті білдіреді. Рефлексивтілік сипат ретінде типтік ерекшеліктерге де, өз кезегінде әлеуметтік орта мен жағдайдың үлкен ықпалына ие сипатқа да негізделеді. Ал өзін, басқаларды қабылдау сияқты тұлғалық қасиеттерді рефлексивтілікті, сондай-ақ осы ойлы шындықта қалай әрекет ету керектігін түсінуді негіздейді.

Рефлексия студенттерге алған білімдерін ұғынуға және меңгеруге, құндылықтарды қалыптастыруға, нәтижелерді бағалауға, алдағы жұмыстың мақсатын анықтауға, өзінің білім беру жолын түзетуге көмектеседі [5].

Рефлексивті бейне, әлеуметтік-перцептивті бейнелердің бір түрі бола отырып, вариативті, біртекті емес және жеке, өзіне вербалды және вербалды емес компоненттерді қамтитын белгілі бір құрылымға ие, уәждеуші, реттеуші және түзетуші функцияларды орындайды.

Оқу іс-әрекеті процесінде рефлексияның дамуы топ қатысушыларының басқа да және өзі туралы рефлексивтік түсініктерінің барабарлығының артуымен, тұлғааралық өзара іс-қимыл жағдайларын талдау деңгейін тереңдетумен, оқу және проблемалық жағдайларды шешудің жаңа, стандартты емес тәсілдерінің пайда болуымен сипатталады.

Қорытынды жасай отырып, оқу немесе кәсіби қызмет арнасында рефлексия үшін жетекші негізгі мотивациялық және реттеуші функциялар болып табылатынын атап өтуге болады.

ЖОО студенттерінің білім беру ортасына бейімделуі – бұл күрделі көп аспектілі процесс, оның табыстылығы осы үдерістің нәтижелеріне сыртқы объективті-нормативтік және ішкі субъектілік-тұлғалық сипаттың ықпалына негізделген. Білім алушының білім беру ортасына психологиялық бейімделуі мен рефлексия «тұлға-білім беру ортасы» жүйесінде тепе-теңдікті орнатуды талап ететін (қарама-қайшылықты рефлексивті түсіну және оны жою жолдары арқылы) проблемалық, субъективті немесе объективті жаңа жағдайды байланыстырады.

Пайдаланылған әдебиет тізімі

1. Реан А.А., Кудашев А.Р., Баранов А.А. Психология адаптации личности: учебное пособие. – СПб.: Прайм-ЕВРОЗНАК, 2018. – 479 с.

2. Браун Т.П. Адаптация студентов к обучению в вузе в условиях оптимизации образовательной среды: монография. – СПб, 2017. – 135 с.

3. Дубовицкая Т.Д., Крылова А.В. Методика исследования адаптированности студентов в вузе // Психологическая наука и образование. –Санкт-Петербург, 2014. – №2. – 97 с.

4. Прохоров А.О. Чернов А.В. Влияние рефлексии на психические состояния студентов в процессе учебной деятельности // Экспериментальная психология. – СПб, 2014. – №2. - Т.7. – С.82-93.
5. Капцов А.В. Ценностные предикторы осознанной саморегуляции студентов вуза // Вестник Самарской гуманитарной академии. Сер. Психология. – Самара: СГА, 2016. - № 1(19). – С.100-113.

УДК 159.922.36

ФОРМИРОВАНИЕ ГРАЖДАНСКОЙ АКТИВНОСТИ УЧАЩЕЙСЯ МОЛОДЕЖИ КАК СОЦИАЛЬНО-ПЕДАГОГИЧЕСКАЯ ПРОБЛЕМА

Ермекбаева С.Н.
Университет «Мирас», г.Шымкент, Казахстан

Мақалада әлеуметтік-педагогикалық мәселе ретінде оқушы жастардың азаматтық белсенділігін қалыптастыру

The article describes the formation of civic activity of students as a socio-pedagogical problem

В настоящее время воспитание учащихся осложнено процессами, которые происходят в нашем обществе: кризис социальной системы; распад семьи; обострение политической ситуации; социальная напряженность; межнациональные распри; нарастание экономической нестабильности; криминализация жизни; ухудшение экологической обстановки; увеличение числа беженцев, переселенцев; демонтаж административной системы.

В условиях высокой доступности информации и материалов, распространяемых через прессу, телевидение, радио, Интернет и др., на детей и молодежь обрушивается поток низкопробной продукции, пропагандирующей праздный образ жизни, насилие, преступность, проституцию, наркоманию, секс. Все это способствует нарастанию из года в год негативных тенденций среди подростков и молодежи. В частности, у значительной части подростков происходит крушение нравственных идеалов, снижается социально-политическая активность, появляется националистическая агрессивность, формируются потребительское настроение и уродливые материальные интересы; распространяются наркомания, проституция, преступность, идеология и субкультура «крутых».

В настоящее время воспитание детей и молодежи реализуется в условиях перманентного экономического и политического реформирования, в силу которого существенно изменились социокультурная жизнь подрастающего поколения, функционирование образовательных учреждений, средств массовой информации, молодежных и детских общественных объединений, религиозных организаций.

В последние годы наметилась позитивная тенденция создания современных отечественных концепций воспитания подрастающих

поколений: К.Б.Жарыкбаев, К.Ж.Кожахметова, Ж.Ж.Наурызбай, С.К.Калиев, С.А.Узакбаева, Л.К.Керимов, А.К.Нургалиева и др. В них выделены ценности активной социокультурной жизни, личного и национального достоинства, общекультурной и гражданской компетентности, культуры гражданства, семьи, ответственности перед собой и другими [1].

Процесс формирования гражданской активности заключается в осознании личностью высших ценностей, идеалов и ориентиров, социально значимых процессов и явлений реальной жизни, способности руководствоваться ими в качестве определяющих принципов, позиций в практической деятельности и поведении. Оно направлено на развитие высокой культуры и достижения высокого уровня образования, осознание идеи, во имя которой необходимо быть готовым к достойному служению Отечеству, формирование высоконравственных, профессионально-этических норм поведения, качеств воинской чести, ответственности и духа коллективизма.

Отметим, что воспитание гражданской активности личности рассматривается как одна из целей образования и воспитания в ряде законодательных документов РК: Закон «Об образовании» и др., где определены приоритетными такие задачи:

– формирование у школьников таких ценностей, как Родина, Отечество, Конституция, демократия, свобода, права человека, семья, гражданская и социальная ответственность, формирование чувства гражданина многонационального Казахстана;

– приобщение учащихся к совокупности ценностей, отражающих общечеловеческое и национальное культурное богатство народов Казахстана, к их историческим, духовным, нравственным традициям, готовности продолжать и развивать их [2].

Как видим перечень понятий, передающих содержание гражданского воспитания личности обширен, например некоторые из них: гражданственность, патриотизм, казахстанский патриотизм, культура межнациональных отношений и др.

Мы ставим своей целью определить место патриотизма в гражданском воспитании, отношение гражданственности и патриотизма.

«Патриотизм» в переводе с греческого означает – родина, отечество. В этой трактовке понятие «патриотизм» – как любовь к Отечеству, преданность ему, гордость за его прошлое и настоящее, стремление своими действиями служить его интересам является предметом изучения многих наук, в том числе и педагогики. Авторы многочисленных работ определяют патриотизм как важнейшее, фундаментальное гражданское качество личности и значимость патриотизма как необходимого элемента в жизни любого общества [2].

Патриотизм – это «нравственный и политический принцип, социальное чувство, содержанием которого является любовь к Отечеству, преданность ему, гордость за его прошлое и настоящее, стремление защищать интересы Родины».

Казахстанский патриотизм – явление уникальное, своеобразное. Об этом свидетельствует «содержание многосложной и многотрудной истории казахской нации», которое до суверенности республики определялось ее борьбой за свободу. Говоря словами президента Н.Назарбаева, «это борьба во имя сохранения народа и жизненного пространства нашла отражение в длинной летописи от далеких наших предков скифов, гуннов, огузов, саков, уйсуней, канлы, кипчаков до скорбных событий в декабре 1986 года» [3].

Формирование и развитие гражданской активности и казахстанского патриотизма зависит от того, «Как наше государство, и прежде всего, этнические группы способны преодолевать возможные этнические конфликты в процессе этнической интеграции и построения демократического правового государства», – утверждает А.А.Нурканов [3].

Патриотизм и гражданская активность как социальное явление – это духовные образования, которые основаны на любви к Отечеству. В свою очередь, любовь к Отечеству проявляется в чувстве долга перед ним и является источником, который данные чувства питает. Патриотизм предполагает коллективизм как потребность в других людях, в сотворчестве, сочувствии, взаимопомощи.

Гражданская активность личности характеризует внутренний мир человека и отражает его потребности любить свою Родину, трудиться на благо ее, уважение к другим народам, населяющих нашу многонациональную республику, знание законов РК и потребность в свободе самореализации своих сущностных сил.

Поэтому патриотизм как качество личности и гражданственность личности взаимосвязаны как единичное и общее. Патриотизм, основываясь на любви к Отечеству, является проявлением преимущественно потребности «для других» и, в конечном итоге, одним из проявлений гражданственности личности в целом.

По мнению исследователей, свое социальное назначение гражданская активность выполняет через реализацию ряда функций:

1. Информативно-ориентировочная функция, которая состоит в том, что гражданственность несет в себе определенную совокупность знаний о своем Отечестве и обязанностях, которые будучи усвоенными личностью, преобразуются в ее поступки и действия.

2. Мобилизационно-побудительная функция, которая в условиях активной деятельности личности выражается в том, что чувство гражданственности вдохновляет и побуждает граждан на активные действия, помогает преодолевать трудности и достигать конкретных результатов в повседневной деятельности. Данная функция реализуется в готовности к учебе, труду, героическим поступкам, самопожертвованию, стремлении к самовоспитанию.

3. Регулятивно-оценочная функция гражданской активности выражает способность личности определять соответствие своих действий интересам

Отечества. Она является мерилом нравственной оценки ее поведения со стороны окружающих.

4. Интеграционная функция проявляется в единении соотечественников независимо от их возраста, социальной и национальной принадлежности.

Гражданская активность человека не только социально-историческое явление, но и качество личности, выражающееся в преданности и любви к своей родине, своему народу [4].

Таким образом, принимая во внимание вышеперечисленные признаки гражданской активности школьников, а также учитывая закономерности и особенности психического и физиологического развития детей подросткового возраста под гражданской активностью мы рассматриваем деятельность школьника, которая направлена на осознание гражданских прав и обязанностей и формирования стремления-потребности в реализации своих возможностей на благо своей родины – Республики Казахстан.

На наш взгляд, эффективное функционирование гражданской активности подростков как целостной системы, определяется структурной взаимосвязью ее основных компонентов: мотивационным, когнитивным и процессуальным.

Пайдаланылған әдебиет тізімі

1. Назарбаев Н.А. «Взгляд в будущее: модернизация общественного сознания». – Астана, АКОРДА, 2017 / http://www.akorda.kz/ru.
2. Назарбаев Н.А. «Взгляд в будущее». – Астана, 2017.-564с.
3. Кабульдинова З. Е. Патриотическое воспитание граждан на опыте молодежных организаций :учебно-методическое пособие .-Астана,2011.-430 с.
4. Нестерович И. Л. О патриотическом воспитании юношества в современных условиях: [передовой опыт и перспективы деятельности гражданско-патриотической направленности] // Воспитание школьников. – 2013. - № 6. – С. 65.

УДК 376.3

ПРОФЕССИОНАЛЬНАЯ ПОДГОТОВКА БУДУЩИХ ПЕДАГОГОВ К РЕАЛИЗАЦИИ ДИСТАНЦИОННЫХ ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В СИСТЕМЕ ИНКЛЮЗИВНОГО ОБРАЗОВАНИЯ

Ефремова-Шершукова Н.А.
Томский государственный педагогический университет, г. Томск, Россия

Мақала қашықтықтан білім беру жағдайында заманауи мектептің инклюзивті білім беру кеңістігінде мүмкіндігі шектеулі балалармен жұмыс істеуге бакалаврларды дайындаудың ерекшеліктеріне арналған; Педагогикалық университет студенттерін инклюзивті білім берудегі қашықтықтағы қызметке дайындау процесінде проблемалар анықталды; проблеманы шешу жолдары ұсынылды.

The article is devoted to the specifics of preparing bachelors to work with children with disabilities in the inclusive educational space of a modern school in the conditions of distance education; Problems have been identified in the process of preparing students of the pedagogical university for remote activities in an inclusive education; solutions to the problem have been proposed.

В век глобальных модернизации и информатизации системы образования современному педагогу необходимо не только уметь пользоваться возможностями сети Интернет, но и постоянно повышать свою компетентность в сфере владения дистанционными технологиями обучения, сетевым инструментарием и методикой его использования в рамках учебного процесса. Это представляется особенно важным в условиях нестандартных ситуаций, с которыми столкнулся современная школа – быстрое распространение короновирусной инфекции, приведшее к объявлению ВОЗ пандемии, перевели дистанционное образование из разряда реализуемых в отдельных случаях в реальную каждодневную практику всех образовательных учреждений.

Не менее важным представляется и тот факт, что детям с ОВЗ, обучающимся в условиях инклюзивной школьной среды, особенно сложно перейти на дистанционные технологии обучения. Обусловлено это, в том числе и тем, что современные педагоги слабо владеют технологиями работы в условиях массового дистанционного образования и практически совсем не имеют профессиональных навыков в выстраивания эффективной работы с детьми с ОВЗ.

Между тем, дистанционный формат получения образования предоставляет большие возможности детям с ОВЗ и детям-инвалидам, развивать свои способности по разным направленностям: естественно-научной, художественной, технической, социально-педагогической и др.

Успешность реализации идей инклюзивной педагогики в практике дистанционного школьного образования предполагает концептуальную определенность технологии обучающей деятельности педагога. Стратегические цели и задачи модернизации образования, получившие отражение в Национальной доктрине образования Российской Федерации до 2025 г. в числе основных определяют развитие дистанционного обучения; создание программ, реализующих информационные технологии в образовании, соответствующих рекомендациям ЮНЕСКО и тесно связанных с проблемами развития российского общества.

Между тем дистанционное обучение не используется в инклюзивном системе российской образовательной системе в полном объеме. Одной из причин такой ситуации является недостаточная компетентность учителей, готовых профессионально, технически и психологически использовать дистанционные технологии в инклюзивном учебном процессе. Представляется, что успешное решение проблемы подготовки студентов педагогических вузов к работе в системе инклюзивного дистанционного образования будет способствовать более успешному вхождению ученика с ОВЗ в процесс обучения, что в конечном итоге приведет к повышению эффективности всей системы инклюзивного образования. По мнению Б.С. Гершунского изменения должны начинаться с "системы опережающего эти реформы и инновации педагогического образования, с подготовки будущих педагогов, а в особо экстремальных и неотложных ситуациях - с переподготовки педагогов, уже действующих" [1, С. 74].

Изучение педагогической литературы и нормативных документов позволили выявить ряд существенных недостатков в процессе подготовки студентов педагогического вуза к дистанционной деятельности в условиях инклюзивного образования. Внедрение ФГОС ВО, в его последней на сегодняшний момент редакции ФГОС ВО (3++) по направлению бакалавриата 44.03.01 - Педагогическое образование [2], регламентирует те сущностные характеристики профессионализма, которые позволят выпускнику осуществлять дистанционную педагогическую деятельность в инклюзивной образовательной среде общеобразовательной школы. Такие компетенции как ОПК-2, ОПК-3, ОПК-6, ПК-3, ПК-4, ПК-5 прямо указывают на необходимость приобретения навыков работы и в инклюзивной среде, и в условиях внедрения электронных форм обучения. В то же время ФГОС ВО не раскрывает содержание и методику соответствующей подготовки - они разрабатываются и внедряются вузами. Каждый вуз разрабатывает их самостоятельно, определяя как содержание этой подготовки, так и необходимый методический комплекс в виде учебных программ, учебно-методических и учебных пособий, методических рекомендаций. Однако проблема соединения двух аспектов подготовки – педагогическую деятельность в инклюзивной среде и особенности технологий дистанционного обучения, до сих пор является нерешенной.

Проблема использования дистанционных способов обучения для детей с ОВЗ стала объектом интереса исследователей и учителей-практиков сравнительно недавно. Существует достаточное большое количество исследований, посвященных проблемам внедрения и функционирования инклюзивных моделей в средней общеобразовательной школе [3-11]. Немало исследований посвящено и теории и практике использования дистанционных образовательных технологий [12-17]. Однако, повсеместный переход общеобразовательных организаций на обучение с использованием дистанционных образовательных технологий и электронного обучения с 6 апреля 2020 года актуализировал проблему обеспечения специальных условий для получения образования обучающимся с ОВЗ в дистанционном формате. Исследований же направленных на глубокий анализ этой проблемы существует сравнительно немного [18-23]. И уж тем более отсутствует практика широкого внедрения таких моделей в учебные планы, рабочие программы вузов, занимающихся подготовкой педагогов. Однако, современные реалии впрямую говорят о необходимости формировать компетенции и свойства личности студентов, готовить их к необходимости осваивать не только методы работы с детьми с ОВЗ, но и рассматривать такой аспект, как работа с ними в дистанционном режиме. Это не только позволит повысить качество их профессиональной компетенции, но и позволит расширить сферу педагогической деятельности.

Анализ учебных планов ряда педагогических вузов России позволил установить достаточное количество учебных дисциплин, в которых могут и должны отражаться образовательные потребности и возможности детей с ОВЗ. Однако содержательно эти дисциплины ограничиваются рассмотрением общих

психолого-педагогических вопросов. Программами практически не предусматривается изучение тем (разделов), посвященных основам психолого-педагогической коррекции, комплексной реабилитации больных и инвалидов, социально-педагогической адаптации, коррекционной педагогики и специальной психологии, педагогических коррекционно-развивающих технологий в учебной и воспитательной деятельности, а также особенностей разворачивания такого вида деятельности в дистанционном формате. Таким образом, ОПОП ВО не подразумевает формирование специальной компетентности выпускника педагогического вуза для работы с детьми с ОВЗ в дистанционном режиме, что является существенной педагогической проблемой.

Такие дисциплины как «Психология», «Педагогика». «Методика преподавания», «Наглядные средства обучения», «Информатика и ИКТ», а также дисциплина «Технологии инклюзивного образования» могут содержать и специальный блок, раскрывающий основы деятельности педагога в системе инклюзивного образования в условиях дистанционного обучения. Однако при реализации данного положения должны быть четко разграничены образовательные области, скорректированы рабочие программы.

Готовность к работе в системе дистанционного обучения детей с ОВЗ может быть сформирована при изучении в педагогическом вузе курса «Дистанционные образовательные технологии при работе с детьми с ограниченными возможностями здоровья». Отбор содержания данного курса, его реализация и формы контроля усвоения материала должны базироваться на компетентностно-деятельностном подходе и учитывать специфику данных технологий. Однако это требует не только пересмотра всех рабочих программ, но у определенной коррекции учебных планов.

Необходима эта подготовка и потому, что в ходе всех видов практик студенты будут сталкиваться с различными аспектами инклюзивного обучения в школах, однако специального раздела в программе практик, касающихся аспектов работы в дистанционном режиме с детьми с ОВЗ чаще всего нет.

Кроме того, будущие педагоги должны владеть умениями работать с различными образовательными платформами, такими, например, как Учи.ру, Яндекс.Учебник, SkeysSchul, гугл-формы, Онлайн-школа Фоксфорд, ЯКласс, сервис видеоконференций ZOOM, LearningApps.org. др. И если эта задача может быть решена в курсе преподавания дисциплины «Информатика и ИКТ», то особенности применения их в условиях инклюзивной образовательной среды, учитывая различные нозологии учащихся с ОВЗ, вряд ли сумеют объяснить специалисты, не имеющие дополнительной специальной подготовки в области специального и коррекционного образования. Необходимо обучать и технологиям работы с социальными сетями для эффективного взаимодействия всех участников образовательного процесса. Отсюда и вытекает проблема – подготовка преподавателей педагогических вузов к пересмотру содержания преподаваемых дисциплин с учетом специфики работы в средних общеобразовательных школах в современное время.

Таким образом, формирование готовности студентов педагогического вуза к работе с детьми с ОВЗ в условиях дистанционного обучения в соответствии с требованиями ФГОС возможно только в процессе специальной подготовки студентов к данной работе на основе соответствующей модели, разработка которой насущная потребность времени. Формирование готовности студентов педагогического вуза к работе с детьми с ОВЗ в условиях дистанционного обучения является актуальной проблемой теории и методики профессионального образования, требующую теоретико-методологического анализа и практического решения.

Список использованной литературы

1. Гершунский, Б. С. Образование как религия третьего тысячелетия / Б.С. Гершунский - Москва: Пед. об-во России, 2001. - 128 с.
2. Портал Федеральных государственных образовательных стандартов высшего образования http://fgosvo.ru/uploadfiles/FGOS%20VO%203++/Bak/440301_B_3_16032018.pdf/
3. Алехина, С.В. Инклюзивное образование: от политики к практике / С.В. Алехина // Психологическая наука и образование. -2016. - Том 21. - №1. - С. 136-145.
4. Алехина, С.В. Принципы инклюзии в контексте развития современного образования / С.В. Алехина // Психологическая наука и образование. - 2014. - №1. - С. 5-16.
5. Богданова, А.А. Условия организации инклюзивного образования учащихся с ограниченными возможностями здоровья / А.А. Богданова // Модернизация специального образования в современном социокультурном пространстве: материалы 18-й Международ. конф. «Ребенок в современном мире. Процессы модернизации и ценности культуры». - Спб.: Изд-во Политех. Ун-та, 2011. - С. 52-55.
6. Карынбаева, О.В. Подготовка педагогов в дополнительном профессиональном образовании к формированию инклюзивной образовательной среды в общеобразовательных организациях: автореф. дис. ... канд. пед. наук / О.В. Карынбаева. -Тольятти, 2016. - 24 с.
7. Кузьмина, О.С. Подготовка педагогов к работе в условиях инклюзивного образования: автореф. дис. ... канд. пед. наук / О.С. Кузьмина. - Омск, 2015. - 24 с.
8. Михальченко, К.А. Инклюзивное образование - проблемы и пути решения / К.А. Михальченко // Теория и практика образования в современном мире: материалы междунар. науч. конф. - Спб.: Реноме, 2012. - С. 77-79.
9. Назарова, Н.М. Абилитационная педагогика как фундамент инклюзивного образования / Н.М. Назарова, В.В. Олешова // Проблемы современного педагогического образования. - Ялта, 2016. - С. 302-313.
10. Пальтов, А.Е. Реальные возможности инклюзивного образования/ А.Е. Пальтов // Вестник Владимир. гос. пед. ун-та им. А.Г. и Н.Г. Столетовых. - Владимир. - 2017. -№ 12. С. 96-103.
11. Яковлева, И.М. Состояние коррекционно-педагогической помощи ребенку с особыми образовательными потребностями в условиях инклюзивного образования / И.М. Яковлева, О.В. Титова // Сборник научных статей материалов VII Международного теоретико-методологического семинара (2-3 марта 2015 г.). -М.: МГПУ. - С. 128-134.
12. Воронова, Т.А. Особенности проектирования содержания учебного модуля «Технологии дистанционного образования» в системе вузовской подготовки педагогов / Т.А. Воронова, Ю.И. Маркелова // Образование в постиндустриальном обществе: аксиологические, историко-педагогические, теоретические и прикладные аспекты: материалы VII Всероссийских заочных педагогических чтений, посвященных памяти И. Я. Лернера. Владимир: ВлГУ, 2012. 362 с.

13. Закотнова, П.А. Подготовка преподавателей к деятельности в системе дистанционного обучения: автореф. дис. ... канд. пед. наук / П.А. Закотнова. - Омск, 2004. - 24 с.
14. Зюзина, Т.Н. Организационно-педагогические условия использования дистанционного обучения в образовательном учреждении: автореф. дис. . канд. пед. наук / Т.Н. Зюзина. - Москва, 2005. - 24 с.
15. Найденова, Н.Ю. Методы повышения эффективности управления познавательной деятельностью учащихся в условиях дистанционного обучения: автореф. дис. ... канд. пед. наук [Текст] / Н.Ю. Найденова. - Ставрополь, 2005. - 24 с.
16. Федорова Г.А. Профессиональная подготовка учителей к реализации дистанционных образовательных технологий в современной школе / Г.А. Федорова // Муниципальное образование: инновации и эксперимент. 2015. №1. С. 35-37.
17. Хуторской, А.В. Дистанционного обучение и его технологии / А.В. Хуторской // Компьютерррa. - 2002. - №36. - С. 26-30.
18. Бодрова, И.В. Инклюзивное дистанционное образование / И.В. Бодрова. - Режим доступа: http:// cyberleninka.ru/article/n/inklyuzivnoe-distantsionnoe-obrazovanie.
19. Брицкая, Е.О. Диагностика готовности педагогов к дистанционному обучению детей с особыми образовательными потребностями/ Е.О. Брицкая // Человек и общество. 2013. № 3 (36). С. 163-168.
20. Дикалова, М.В. Возможности дистанционного обучения в работе с детьми с ограниченными возможностями здоровья / М.В. Дикалова, В.И. Спирина // Вестник Адыгейского государственного университета. Серия 3: Педагогика и психология. 2012. №1. С.45-49.
21. Дикалова, М.В. Профессиональная готовность учителей к осуществлению дистанционного обучения детей с ограниченными возможностями здоровья / М.В. Дикалова // Вестник Адыгейского государственного университета. Серия 3: Педагогика и психология. 2013. №1 (112). С. 10-15.
22. Комаров, Ю.А. Методическое обеспечение дистанционного обучения биологии детей с ограниченными возможностями здоровья и сохранным интеллектом: автореф. дис. ... канд. пед. наук / Ю.А. Комаров. - Санкт-Петербург, 2014. - 24 с.
23. Сунагатуллина, И.И. Возможности дистанционного обучения в работе с детьми с ограниченными возможностями здоровья / И.И.Сунагатуллина, А.А.Пушкарева, О.В.Пустовойтова, Л.А. Яковлева // Современное педагогическое образование. 2020. №6. С. 136-141.

ОӘЖ 159.9.07

СТУДЕНТТЕРДІҢ ТОЛЕРАНТТЫЛЫҒЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУДА ТҰЛҒАҒА БАҒЫТТАЛҒАН ОҚЫТУ ТЕХНОЛОГИЯЛАРЫН ҚОЛДАНУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Жақсылықова А. Т.
«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

В статье рассмотрены особенности применения личностно-ориентированных технологий обучения в формировании толерантности студентов а так же,педагогические условия и технологии для воспитания толерантности.

The article discusses the features of the use of personality-oriented learning technologies in the formation of tolerance of students, as well as pedagogical conditions and technologies for the education of tolerance.

Әдістемелік ғылымдағы педагогикалық жағдайлар деп дидактикалық мақсаттарға жету үшін мазмұн элементтерін, әдістерді (әдістерді), сондай-ақ

оқытудың ұйымдастырушылық формаларын мақсатты таңдау, анықтау және қолдану нәтижесі түсіндіріледі.

Сонымен қатар, педагогикалық технологиялардың мәнін педагогикалық жағдайлардың жүйелік элементі ретінде сипаттау қажет. Педагогикалық технологиялар деп мәлімделген психологиялық-педагогикалық көзқарастар негізінде білім беру процесінде жүйелі түрде қолданылатын формалардың, әдістердің, әдістердің, оқыту әдістерінің және білім беру құралдарының арнайы жиынтығы түсініледі, бұл әрқашан болжамды ауытқу нормасымен болжамды білім беру нәтижесіне қол жеткізуге әкеледі.

Заманауи білім беру жүйесі оқытушыға белгілі бір педагогикалық жағдайларда қажетті технологиялар мен жағдайларды таңдауда кең мүмкіндіктер береді. Әлеуметтік тапсырыс ретінде немесе курстың дидактикалық бірлігі ретінде толеранттылықты қалыптастыру мәселесі де ерекшелік емес. Әдістемелік ғылымда белгілі бір мәселені шешуге қажетті педагогикалық жағдайларды сипаттауға арналған алғашқы зерттеулер пайда болады: толерантты тұлғаны тәрбиелеу.

Толеранттылықты тәрбиелеу технологиясы Өмір салаларын қамтуда соншалықты кең, оның иерархиялық деңгейлерінде әр түрлі, ол әлеуметтік білім беру технологияларынан кейін бәрін дерлік қамтиды [1].

Толеранттылықты тәрбиелеу белсенді өмірлік ұстанымды дамытуды, өзін, стереотиптерін, санасын өзгертуді қамтиды және белсенді ұстаным белсенді әдістермен дамиды. Белсенділерге "студенттерді белсенді бақыланатын қарым-қатынасқа батыруға мүмкіндік беретін әдістер кіреді, онда олар өздерінің мәнін көрсетеді және басқа адамдармен өзара әрекеттесе алады" (Д. И. Кавтарадзе).

Студенттердің толерантты білім беруінде педагогикалық технологияларды қолдану көп ұлтты білім беру ортасы жағдайында студенттердің әлеуметтік белсенділігі мен қоршаған әлеммен әлеуметтік өзара әрекеттесуін ұйымдастыруға, оған жеке көзқарасын білдіруге және этникалық-мәдени шындықтың әртүрлі объектілерімен мінезді реттеуге мүмкіндік береді.

Қазіргі ұстанымдарды қорытындылай келе, толерантты және этномәдени білімге қатысты "этномәдени технологиялар"терминдері қолданылатынын атап өтуге болады.

Этномәдени технологиялардың негізіне ұлттық мәдениеттің, халық дәстүрлерінің, этностық мінез-құлық нормаларының, рухани құндылықтардың байлығы салынған. Бұл технологиялар студенттердің басқа мәдениеттер өкілдерімен тең құқылы диалогқа қатысуына жағдай жасайды, этномәдениеттің дәстүрлері мен ерекшеліктеріне негізделген мінез-құлық стереотиптерінің қалыптасуына ықпал етеді.

Этно-бағдарланған технологиялар-бұл этномәдени білім беру субъектілерінің қызметін жобалауды, жүзеге асыруды және талдауды қамтамасыз ететін әдістер мен құралдардың жиынтығы. Олар оқу пәндерінің этномәдениеттанулық мазмұнын, студенттердің сабақтан тыс іс-әрекетінің этномәдени аспектісін қолдануға бағытталған. Шын мәнінде, бұл топқа білім

алушылардың этномәдени және толерантты білім беру мазмұнын меңгеруін болжайтын кез келген педагогикалық технология жатқызылуы мүмкін [2].

Толеранттылық тәрбиесінде гуманистік және рухани құндылықтар жүйесі ретіндегі көзқарас маңызды орын алады.

Гуманистік құндылықтар арқылы біз жалпыадамзаттық маңызы бар құндылықтардың белгілі бір шеңберін түсінеміз.

Құндылықтарды білім беру мазмұнына мақсатты түрде қосу және оларды пайдалану мәселесі қазіргі кезеңде ерекше өзекті болды.

Сондай-ақ, толеранттылықты тәрбиелеуге бағытталған сабақтарды әзірлеу кезінде топтық өзара іс-қимылды ұйымдастыру болып табылады, ол адамдарды ұжымдық жұмыс арқылы оқытуды, ұлтына қарамастан әр адамның жеке басын құрметтеу атмосферасын құруды қамтиды

Жас студенттерге толерантты білім беруді аспаптық қамтамасыз етуді нақтылау педагогикалық технологияларды пайдалануға мүмкіндік береді. Педагогикалық технологиялар қарастырылып отырған құбылыстың ұйымдастырушылық және процедуралық негізін құрайды және оқытушы мен студенттердің өзара әрекеттесу ерекшеліктерін анықтайды.

Толеранттылыққа тәрбиелеу үшін келесі педагогикалық жағдайлар қажет (Г. В. Безюлева, Г. М. Шеламова):

- білім беру мекемесінің бірыңғай толерантты кеңістігін құру;
- студенттер мен оқытушылардың тең құқылы диалогқа дайындығы мен қабілетінен тұратын толеранттылық ұстанымын қалыптастыру;
- оқыту мен тәрбиелеудің белсенді әдістерін вариативті пайдалану;
- оқытушылар мен студенттердің коммуникативтік толеранттылық дағдыларын дамыту;
- толеранттылық мәселесі бойынша ақпараттылық деңгейін арттыру мақсатында студенттерді ағартуды жұмыстарын ұйымдастыру [3].

Студенттердің толеранттылығын тәрбиелеудің маңызды шарты-тірі сөз негізінде тірі қарым-қатынас. Бұл оқытушы үлгі болуы керек дегенді білдіреді. Толеранттылықты қалыптастыру тек теориялық тұрғыдан мүмкін емес-оқытушы өзара әрекеттесу, өзара түсіністік атмосферасын құруы керек. Оқытушы тұлғасына әрқашан ерекше рөл берілген-бірінші курс оқытушысы білім көзі ретінде ғана емес, тәлімгер, үлгі ретінде де қабылдайды. Сондықтан педагогтың өзі толерантты, қарым-қатынас үшін және барлық жаңа нәрселер үшін, ең алдымен, білім алушылармен ашық диалог үшін ашық болуы тиіс.

Тәртіптік модельге бағытталған мінез-құлық белгілі бір дәрежеде қалыптасқан мәжбүрлеу позициясына негізделген, бұл студенттерде агрессия, негативизм, басқаларға төзбеушілік пен төзбеушіліктің пайда болуына әкеледі, олар ересектерге де, құрдастарына да көрінеді. Оқытушы мен студент арасындағы толерантты қарым-қатынастың болмауы адамдардың психологиялық денсаулығына теріс әсер ететін, білім беру қызметінің тиімділігін төмендететін эмоционалды стресстің, белгісіздіктің, мазасыздықтың өсуін анықтайды.

Студенттің жеке басын қалыптастырудағы міндеттердің бірі-оны моральдық идеялар мен ұғымдармен байыту. Сондай-ақ, бірінші курс студенттердің ұлтаралық қарым-қатынас мәдениетін тәрбиелеу процесінде келесі міндеттер шешілуі керек:

- адамның қадір-қасиетін білетін адамды тәрбиелеу-әр адамды жеке тұлғалық қасиеттердің тасымалдаушысы ретінде тану, адамзат қоғамының иерархиясының болмауы және қандай да бір кемсітушілік;

- төзімділікке тәрбиелеу, әртүрлі салаларда түсіну. Біз біздікінен басқа пікірге төзімді болуымыз керек, қабылдамауымыз керек, бірақ оның өмір сүру құқығын мойындауымыз керек;

- ізгілікті адамды тәрбиелеу. Адамгершілік ұғымы әлем дамуының алғашқы кезеңдеріне де тән, бірақ XX ғасырдың екінші жартысында ғана әлем адам өмірінің құндылығын, оның бөлінбейтіндігін түсінуге келді;

- қақтығыстарды зорлық-зомбылықсыз шешу қабілетін қалыптастыру. Әлеуметтік жанжал-жиі және кейде қажет құбылыс. Алайда, студенттер арасында туындайтын қақтығыстардың көпшілігін бір-бірін тыңдап, естуді үйрену арқылы болдырмауға болады.

Студенттер әр адам, мейлі ол мұсылман болсын, христиан болсын, белгілі бір діннің шеңберінен шығып, оның әсерінен қалыптасады, ал жалпыадамзаттық мәдениет кез-келген діни және Ұлттық мәдениеттерге қарағанда бай және алуан түрлі екенін түсінуі керек. Олардың арасындағы үйлесімділікке ұлтаралық және дінаралық қарым-қатынастың жоғары мәдениеті болған кезде қол жеткізуге болады, бұл білім беру мекемесінде толерантты білім беруді ұйымдастырудың педагогикалық шарттарының бірі болып табылады.

Әрине, көпмәдениетті қоғамды қалыптастыру мазмұндық аспектісіз мүмкін емес-білім алушы өзіне жат құндылықтар жүйесін қабылдау үшін туған мәдениетінен өзгеше негіздер туралы білуі тиіс. Білім алушылардың әлемдік құндылықтар (діни және мәдени) жүйелерінің негіздері, сондай-ақ ұлтаралық қатынастар негіздері бойынша ең аз білімді меңгеруі өте маңызды [3].

Жоғарыда айтылғандарға сүйене отырып, ұлтаралық қарым-қатынас педагогикасының мақсаттарын тұжырымдауға болады:

1) Қазақстанның көпұлтты халқына терең құрмет, Отанға деген сүйіспеншілікті тәрбиелеу;

2) елдің түрлі ұлт адамдарына, олардың тілдеріне, әлеуметтік құндылықтарына ұқыпты қарауды дәріптеу;

3) бейбітшілік пен жердің барлық халықтарына құрмет рухында тәрбиелеу;

4) адамдардың діни сезімдеріне төзімділік рухында тәрбиелеу, туындайтын жанжалдарды бейбіт жолмен шешуді қамтамасыз ету, әртүрлі діндер тоғысында мәдениетті қамтамасыз ету.

Оқытушы басқалардың құқықтары мен көзқарастарына құрметпен қарауды қалыптастыруы керек, төзімділік пен ымыраға келу қабілетін көрсетуі керек, сонымен қатар әр адам өзін жеке тұлға және қол сұғылмаушылықпен

сезінетін жағдай жасай алуы керек. Мектепте барлық білім беру субъектілерінің құқықтарын құрметтеуді қамтамасыз ететін адамгершілік ахуал құрылуы тиіс.

Толерантты қарым-қатынас мәдениетін тәрбиелеу:

- студенттерді толеранттылық, жауапкершілік, ашықтық, мейірімділік, төзімділік сезімдеріне тәрбиелеу;

- олардың ішкі әлемін түсіну дағдыларын қалыптастыру, интроспекция дағдыларын дамыту;

- адамдарды позитивті "мен-тұжырымдаманы", әлеуметтік белсенділікті, өз күшіне деген сенімділікті, өзін-өзі көрсету қабілетін қалыптастыру, мәдениетаралық диалогқа кіру, тыңдау және сөйлеу, шындықты іздеуде ұрыспай, дауласу дағдыларын дамыту;

- мигрант адамдарға өзін-өзі қабылдаудың маңыздылығы туралы идеялар ұсыну;

- студенттердің даулар мен жанжалдарды плюралистік шешу қабілеттерін дамыту;

- студенттердің басқа адамдарға деген жанашырлық сезімін дамыту.

Ұлтаралық қарым-қатынас мәдениетін тәрбиелеу оқу және сабақтан тыс сабақтардың бүкіл білім беру жүйесі гуманистік сипатта болған және жеке тұлғаны қолдау мен қорғауды қамтамасыз ететін студенттермен тәрбие жұмысының принциптеріне негізделген жағдайда мүмкін болады.

Құрмет пен төзімділік бізде генетикалық тұрғыдан қалыптаспайды деген қызықты пікір бар, сондықтан әрбір ұрпақ толеранттылықты қалыптастыру үрдісінен өтуі керек. Біз бұл тұжырыммен мүлдем келіспейміз, өйткені әрбір жаңа буын алдыңғы ұрпақтардың тарихи жадын сақтайды. Алайда, тәрбиелік міндет жеңілдетілмейді-әртүрлі халықтар идеяларының моральдық-эстетикалық ұлттық ерекшеліктерін ашып, олардың өзара иеліктен шығарылуын жеңу маңызды. Ерте қалыптастыру басталады осы қасиеттерді үлкен тұрақтылығын олар сатып алады.

Тәрбиедегі сабақтастық ұрпақтар сабақтастығының басты аспектілерінің бірі болып табылады, тәрбиешілердің өздері арасында адамға деген көзқарастың біркелкілігін, үй және әлеуметтік тәрбие арасындағы үйлесімділікті, педагогикалық оптимизмді - студенттердің мінез-құлқының жекелеген жағымсыз белгілерін жеңу үшін тәрбиеде қол жеткізілген нәтижелерге қолдау көрсетуді, тәрбие мақсаттары арасындағы дұрыс қатынасты қамтамасыз етеді. т. б.

Сабақтастықтың көрінісі өте алуан түрлі. Бұл тек жеке жоспарда, отбасылық дәстүрлерді жалғастыру және нығайту түрінде және адамдардың рухани байланысы мен Ұрпақтар бірлігі ретінде жүзеге асырылады. Сабақтастық бүкіл халықтардың тағдырына қатысты. Ол жалпыхалықтық, жалпыұлттық, жалпы адамзаттық сипатта болуы мүмкін. Сабақтастықтың жалпыадамзаттық сәттерін күшейту әлеуметтік прогресті жеделдетеді. Сабақтастық неғұрлым кең және терең болса, прогресс пен жеке тұлға мен қоғам үшін қолайлы жағдайлар жасалады.

Әлеуметтену кезінде адам қоғамның күрделі және жан-жақты екенін түсінуі керек, ондағы құндылықтар тек отбасында ғана танылатындармен шектелмейді. Сонымен қатар, ол өзінің отбасының ерекшеліктері бүкіл қоғамда құнды және қабылданатындығын сезінуі керек, бұл адамның әлеуметтік қауіпсіздігін, оның құрдастарымен және ересектермен қарым-қатынасын қамтамасыз етеді.

Психологиялық-педагогикалық әдебиеттерде оқу іс-әрекетінің үш негізгі кезеңі бөлінеді:

1) студенттердің жеке оқу іс-әрекеттерін меңгеруі;

2) оқу іс-әрекеттерін оқу қызметінің тұтас актісінде біріктіру;

3) оқу қызметінің жүйесі.

Студенттердің өз іс-әрекетінің субъектісі, өзін-өзі оқыту және өзін-өзі дамыту субъектісі ретіндегі идеясы өзекті болып табылады. Егер оқу іс-әрекетінің семантикалық негізін құру, оның пәндік мазмұны мен пәнаралық ынтымақтастығы іс-әрекеттің қажетті шарттары болса, онда рефлексия-бұл іс-әрекеттің сапалы өзгеруіне әкелетін және сабақта орталық орын алатын негізгі процесс: рефлексиядан басталады және аяқталады [4].

Қазіргі білім берудегі рефлексивті әрекеттің мәні-бұл оқытушылар мен студенттерді оқу процесіне тарту арқылы іс-әрекетке итермелейді.

Пайдаланылған әдебиет тізімі

1. Асмолов А.Г. Толерантность как культура XX века //Толерантность: объединяем усилия. М.: Летний сад, 2013 .-С. 150-181.

2. Бондаревская Е.В. Личностно-ориентированное образование: опыт разработки парадигмы. Ростов-на-Дону. -2017.- 145с.

3. Солдатова Г.У., Шайгерова Л.А., Прокофьева Т.Ю., Кравцова О.А. Психодиагностика толерантности личности. М.: Смысл, 2018. 172 стр.

4. Кириленко Т.С. Психическая напряженность и её проявления в зависимости от особенностей деятельности.//Психология. -1977.-151с.

ӘОЖ 370.153

БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ЗЕЙІНІН ДАМЫТУДЫҢ МАҢЫЗЫ МЕН ОНЫҢ ЖОЛДАРЫ

Жанболатов С.Е.
«Мирас» университеті, Шымкент қ., Казақстан

В этой статье рассматривается внимание учеников начального класса ,как основной фактор влияющии на успеваемости при обучении.

This article examines the attention of primary school students as the main factor affecting learning achievement.

Оқушылардың назарын аударуда және қолдауда сабақ барысында,және сонымен қатар тұлғаның қасиеті ретінде зейіндерін тәрбиелеу де оқу үдерісін дұрыс ұйымдастыруда үлкен роль атқарады [1]. Оқушылардың зейінінің жай-күйі оқытудың ерекшеліктерімен материалдың мазмұнымен және оны қалай бере білумен де байланысты. Мазмұнды сонымен қатар қызықты,қолжетімді

материалдарды әсіресе бастауыш сыныптарда-жандандырып және айқын эмоционалды бере білу ырықсыз зейінді басқарудың маңызды нысаны ,оқушылардың сабақтағы зейінділігінің шарты. Бұл жаста жаңа нәрсенің ,жылтыр және әдеттен тыс нәрсенің бәріне әсері күшті. Бала әлі өз зейінін жеткілікті дәрежеде басқара алмайды. Мұны ойлаудың көрнекі –бейнелі сипаты басым болуымен түсіндіруге болады. Оқушылар әлі өздерінің зейіндерін көзге ұрып тұратын нәрселерге аудара береді [2].

Мектеп шағында балалардың ырықты ,саналы басқарылатын зейіні жетіле түседі, өзінің психикалық қызметін бағыттау және шоғырландыру сонымен қатар мінез-құлқын да белгілі нысанға стимулға аударады. Зейіннің бұл шашыраңқылығы үзік-созық болатын зейінге арналған жаттығулармен түзетуге келмейді де зерттеулер көрсеткендей баламен арнайы ұйымдастырылыған жұмыс жүргізуге тура келеді.

Мұндай жұмыс екі бағытта жүргізілуге тиіс:

- Зейінннің негізгі қасиеттерін жаттықтыратын көлемін, бөлінуін, шоғырлануын, тұрақтылығын және аударылуын арнайы жаттығуларды пайдалану

- Зейін тұлғаның қасиеті болып қалыптасатын жаттығуларды пайдалану.

Балаларды мәтіннің негізгі мағынасына, сөйлемдерге, сөздерге, арифметкалық есептерге бағдарлау орасан зейінсіздіктің әдеттегі себебі, өйткені балалар бұл мағынаны қағып алады сонымен қанағаттанып басқасына бөліктеріне көңіл бөлмей қояды. Мұндай дәрістердің осыған байланысты басты міндеттері:осынау орасан қабылдауды жеңу, бүтіннің мағынасының фонында элементтерді ескере отырып мазмұнын қабылдауға үйретуге тырысу.

Зейінді дамыту әдістемесі келесідей қағидаларға сүйенеді:

- қызметтік – кез-келген даму қандай да болмасын қызмет өтеді;

- психологиялық комфорттылық – бала өзінің сәтсіздігін сезінбеуі тиіс;

- педагогтың мектептің психологиялық қызметімен және ата-аналармен қызметтестігі;

- жекелігі: әр баланың жеке-типологиялық ерекшелігі оның зейіннің белгілі бір шекте ғана жатттықтыруға мүмкіндік береді.осыны ескеру;

- бірізділігі –жаттығуды ең қарапайымынан бастап бірте бірте күрделендіре оларды меңгеру дәрежесіне қарай ұсыну қажет;

- кезеңділігі – оқу қызметіне алдымен зейіннің көлемі мен шоғырлануын дамытуға арналған жаттығуларды қосу керек,сонан соң тұрақтылығы мен бөлінуін ең соңынан аударғыштығы мен қарқындылығын қосқан жөн (зейіннің әр түрлі қасиеттерін дамытуға арналаған жаттығулардың варианты әр түрлі болуы мүмкін балалардың психологиялық диагностикасы алдымен қай қасиетін зейіннің дамыту қажеттілігін анықтауға көмектеседі);

- циклділігі – дамытушы жаттығуларды сабаққа белгілі бір циклдермен қосу қажет,олардың ұзақтығы екі ай шамасына созылады. Бұл циклді оқу жылы бойында 2-3 рет қайталаған дұрыс.

1. Бала біртіндеп күрделенетін нұсқаулықтарды қабылдап үйренуі тиіс. Мысалы ойын барысында балаларға күрделі тапсырма беріледі. Үлкен адам

қағазда орындалған айшықты өрнек көрсетеді де: "Қазір біз мұны саламыз" дейді. Балалар бірден қажетті оюды сала алмайды. Үлкен адам тапсырманы бөлшектейді яки оюдың жекелеген элементтерін салуға тапсырма береді. Бұл жағдайда суреттің ана не мына элементін қалай салуға болатынын түсіндіріп, бірте–бірте әрекеттің көлемін және күрделілігін арттыра береді. Бала үлкен адамның сөздік нұсқауын қабылдағанда оның алдында сөздік бұйрықты өзіндік бұйрыққа айналдыру қажеттілігі тұрады. Бұл үшін олнұсқауды дауыстап және іштей қайталайды сосын нені және қалай орындайтынын көрсетеді.

2. Бала нұсқауды бүкіл сабақ бойында ұстай білуі тиіс. Балаға нұсқауды есінде сақтап оның орындалуын бақылау қажет. Бұл үшін нұсқаулық тапсырманы орындау барысында бірнеше қайталанады жұмыстың жекелеген кезеңдеріне бөлек нұсқаулық жасалады, нұқауды қайталау практикалық жұмыс барысында жүргізіледі,баланың жолдастарына көмектесуі құпталады, оның өзі де міндетті айқын түсінуді талап етеді.

3.Бала өзін–өзі бақылау дағдысын меңгеруі тиіс. Тапсырманы орындау барысында балалар өздерін бірнеше рет тексереді, өздерін не басқаларға не істеу керегін айтады. Өрнекті салған кезде олар салыстыру арқылы қатесін танып оны түзейді. Қатесіз жұмыс істейтін қатесін өзбетінше тауып оны жөндей білетін балалар мақталады сол арқылы жарыс элементі енгізіледі. Өзін бақылау жұмыс нәтижесін бағалау үшінде пайдаланылады.

Аттенциондық қабілеттерді дамыту үшін бастауыш 1 сыныптағыларға мынадай тапсырмалар беруге болады- Көзіңді жұм да балалар не киген сенімен ойнайтын сипатта.

– Көзіңді жұм да айт басқа балардың көзі мен шашының түсі қандай.

– Көзіңді жұм да қалған балаларды бойының өсу ретіне қарай ең кішісінен ең ұзынына дейін аттарын ата.

– Бұрылмастан сені ту сыртында тұрған заттарды сипатта олардың формасын, мөлшерін, түсін.

- Көзіңді жұмып отырып екі минут бойына сен естіген барлық дыбыстарды санамала..

– «Әр күні, өз үйіне бара жатып, сен бір бейнені көресің де жүресің: қандай да бір ағаш не құм үйілген подьездің алдындағы сауда дүңгіршегі. Келесі күні сен тағы да өтіп бара жатып үйіңе сен бұрын байқамаған нәрсені байқауға тырыс,оның арғы күні және тағы бір жаңа нәрсені.

Осылайша сен әр күні өзіңнің назарыңнан тыс қалған деталдарды толықтырып жүруге тырыс. – Басқышта неше қатар бар?

– Бөлмеде неше терезе бар?

– Табысты өзара әрекет үшін әңгімелесуші кісіні ақпартты дұрыс қабылдауға бағыттау қажет,әңгіме тақырыбына қызығушылық ояту хабарламаны талдауға және түсінуге дайындық қалыптастыру. Бұл үшін бастамашыл адамға белсендіру тәсілдерін меңгеру және адам зейінін басқара білу керек. Белсендіру деп адамның ойлау әрекетін белсендіру және қабылдауын ояту сезімін күшейтуді айтады.

Балалар мектепке зейінді бөлу әдетінсіз келеді, мұғалімді тыңдап оқу материалының мазмұнына ену әлі дағдылары емес. Мектеп дәрісінің алғашқы аптасында балардың зейінін тәрбиелеудің жақсы құралы болып оларға мұғалімнің ертегі мен әңгіме оқып беруін жатқызуға болады. Бұдан бөлек бұл оқу мұғалімге оқушыларды байқаудың құндылығын береді, яғни кімнің зейінін үлкен кімдікі кіші екенін ажыртауға көмектеседі.

Балалардың зейінінің ерекшелігін біле отырып оған мұғалімге дәріс жүргізу оңайға соғады. Зейінді қолдау мен аударудың жақсы тәсілі дәрісті жақсы ұйымдастыру болып табылады. Бұл үшін мұғалім сабағына жақсы дайындалып сабақтың жоспарын жасап уақыттың тапшылығын ескеріп жүргізу керек. Дәріс үшін қажет заттардың бәрі орнында және дайын болуы керек. Бастауыш сынып оқушысының зейінін сабақтың басындағы абыржу, жетіспейтін оқу құралы, балаларды борға жұмсау ұмытылған сынып журналы қатты сейілтіп жібереді.

Дәрістің басында оның мақсатын айту қажет, оқушылар сонда міндеттерін түсініп немен айналысатындарын сезінеді. Осынау алдын ала нұсқау жұмысқа деген сигнал болып, балаларды ойын жинақтауға көметеседі,дәріске қатысы жоқ нәрсені ұмытуға жетелейді. Дәл жұмыстың басында балалардың алдағы тұрған іске деген қызығушылығын оятудың маңызы зор. Бұл олардың зейінін алдын ала жұмылдырады. Жұмыстың қиын және көңілсіз жерінде ырықты зейінін қамтамасыз ету үшін бұл істің маңыздылығын түсіндіру керек.

Ырықсыз зейінді аудару үшін оқу материалының мазмұны оны беру түрі: жанды, айқын мұғалімнің эмоционалды әңгімесі, нақты мысалдар мен фактілер келтіру, иллюстрацияларды көрсету, көрнекі құралдарды қолдану үлкен мәнге ие болады. Көрнекілік бастауыш сыныпта өте қажет. Бірақ оны да асыра пайдалануға болмайды. Бала көз алдында заттар мен көрнекі құралдар тұрғанда ғана зейінді болмауын қадағалау дұрыс нәтиже береді. Маңыздысы ол өзінің ойлары мен түсініктерінде шоғырлана білу қажет. Мысалы брлық уақытта балаларға таратылып берілетін есепке үйрету де артық болып кетеді.. Мынадай тәсілдер қолданған оңтайлы сынды. Мұғалім кубиктерді алады да айтады: «Балалар, қағаздың астына столға 5 кубик қаладым. Енді тағы 4 кубик қостым. Қағаздың астында неше кубик пайда болды?».

Берілген жағдайда балалар алдымен кубиктерді көреді сонан соң ойша пайымдап қосуы тиіс. Бұл жерде көрнекіліктің ерекше түрі ішкі зейінді тәрбиелеуге көмектеседі. Зейінді аудару, бұлтақтың болуы, балалардың жылдам шаршауы жиі демалуларын қажет етеді, сондай-ақ жұмыстың түрін ауытырып отыруды талап етеді. К.Д. Ушинский былай деп жазды: «Баланы жүруге мәжбүр етіңіз ол тез арада шаршайды, секірсе де солай, тұрса да, отырса да шаршайды, бірақ ол осы органдар жұмысын араластырып күні бойы тынбайды,балалармен оқу әрекеті де солай...» [3].

Бірақ қажетсіз жұмыс түрін тым жиі ауыстыруға да болмайды. Егер ол жеткілікті ұзақ болмаса баланың зейінінің тұрақтылығы тәрбиеленбейді. Оның үстіне бір жұмыс түрінен екіншісіне ауысу кейбір қиындықтармен жүзеге

асады және уақытты кетіреді (көбіне зейінді шоғырландыруға кедергі келтіреді). Дәрісте түрлендіру үшін дәріс түрін ғана өзгерту емес,оқу материалын баяндау бір сарынды болмай жанды динамикалық сипатта болуы тиіс. Белгілі болғандай әңгіме оқушылармен мұғалімнің арасындағы оқушыларды белсендіре түседі яғни мұғалімнің сұрағына жауап бере отырып өтілген сабақ бір сарынды лекция не әңгімеге қарағанда тиімді. Бірақ бастауыш сыныпта мұғалімге әңгімелеп беруге тура келеді мұндай жағдайда да әңгіме тым ұзақ бомауы керек. Мұғалім сұрақ қояды да өзі жауап береді, сонда оның әңгімесі жанды әңгіме диалогқа айналады. Баяндаудың мұндай жүйесі баланың назарын тез аударады.

Шағын демалыс 2-3 минут денешынықтыру сәті дәрісте баланың назарын қалпына келтіруге көмектеседі.

Қорытындылай келе, балалардың зейінін жұмылдыру үшін балардың оқу әрекетін белсендіру керек. Сабақ үрдісінде зейінді тәрбиелеу жолдары - өзара әңгіме, сұрақ қою, орындалған тапсырманы ұжымдық түрде қорытындылау, берілген тапсырма бастауыш сынып оқушысының бала күшіне сәйкес келуін қадағалап, ал, сабақ кезіндегі сергіту жаттығулары, ойын сәттері зейінді қалпына келтіретін әдістер болып табылады. Көрнекі құралдардағы сөздер тым ұзақ болмай, ондағы сөздердің ең бастыларын бірден оқып түсіну үшін әріптерді түрлі бояумен безендіру қажет. Бастауыш сынып оқушыларының зейінін аударуы үшін обьектілерді үнемі өзгертіп, не соларды бірінен соң бірін алмастырып отырған жөн. Тек сонда ғана бала зейінінің тұрақтылығы дамиды.

Пайдаланылған әдебиет тізімі

1. Бессчастная Е. И. Как я работаю над техникой чтения своих учеников // Начальная школа. 2008. № 9. 76 с.
2. Большой толковый психологический словарь. Т.1. /АО/; Пер. с англ./ Ребер Артур. - ООО Издательство АСТ; Издательство Вече, 2010. - 592с.
3. Даниленко П.Р. Детская психология. М.: Атлас. 2004.-10с.

ӘОЖ 37.033

РУХАНИ МҰРАЛАРДЫ "ӨЗІН-ӨЗІ ТАНУ" ПӘНІНДЕ ИННОВАЦИЯЛЫҚ ӘДІС-ТӘСІЛДЕРМЕН ҚОЛДАНУ

Жасар М. М.
«Мирас» университеті, Шымкент қ., Казақстан

В статье рассмотрены пути использования духовного наследия саков и гуннов посредством инновационных методов обучения в дисциплине «Самопознание»

The article considers the ways of using the spiritual heritage of the Saks and Huns through innovative teaching methods in the discipline «Self-knowledge»

Өзін-өзі тану сабақтары мұғалімге оқытудың интерактивті әдістерін қолдануға мүмкіндік береді. Олар мұғалімге оқушыны біздің өміріміздің шындықтарын, мәңгілік құндылықтарын білуге бағыттауға көмектеседі. Бақылаулар көрсеткендей мектептерде мұғалімдер өз сабақтарында

«құмырсқа»-жұпта жұмыс істеу, «шығармашылық зертхана»- топта жұмыс істеу, «жобаларды таныстыру»-шығармашылық жұмыс, «пікірталас», «өзіммен бірге»-жеке жұмыс, «Аудио және бейне спектрлер»-топтың релаксациясы сияқты жұмыс түрлерін жиі қолданады. Оқушылардың алған білімдерін бақылау ретінде бізоқушының портфолиосы сияқты форманы қолдандық. Портфолио оқушыға интроспекция жүргізуге, өзін-өзі түсінуге, «менін» ашуға көмектеседі. Ал мұғалім өз кезегінде баланың рухани-адамгершілік өсуін көре алады.

«Өзін-өзі тану» жобасының авторы Сара Алпысқызы Назарбаева әр адамның жүрегіне жол тауып, оның адам екенін, оны Аллахтың жаратқанын еске салу керек деп санайды.

Өзін-өзі тану аясында діннің де атқарар ролі аз емес. Дін адамзат қоғамы орнағалы бар нәрсе. Ертедегі ру-тайпаларда, солардың қатарында күллі әлемге мәшһүр сақ пен ғұндарда діни наным-сенімдер негізгі *тәрбие құралы* болып келген. Кейіннен түркі қағанаттары мен Хазар, Түркеш, Қарлұқ, Қарахан, Қыпшақ мемлекеттерін құрған, ұлы ұйтқысы халқымыздың құрамына кірген тайпалардың бәрі де қадым замандардан Тәңірге табынып, аруаққа сыйынып, Аспанды ата, Жерді Ана деп ардақтаған. Тәңірге тәу етудің тағы бір рәсімі И.Бичуриннің баспа жүзін көрмеген «Қытай тарихы» еңбегіндегі: «Дату-хан қатты қуанып: «Бұл маған Тәңірдің тартуы ғой!» -деп, атынан түсіп, аспанға көз тігіп, тағзым етті. Сосын 10000 сарбазымен алға қарай ат қойды» дейтін жолдарда сипатталған [1]. Тәңірге құрмет, сондай-ақ оның өкілі саналатын Күнге бағышталатын жоралар арқылы да білдірілген. Таңертең тұрғанда күнге қарап бас иіп тағзым ету, үйдің есігін күншығысқа қарату әдеті Күнді қастерлеуге бағытталған алуан түрлі ырымдардың бәрі де Тәңірге құрмет – қошеметті білдіреді. Бұл жоралардың өте ерте замандардан бастау алатынын Геродоттың, Страбонның, Менандр Протектордың, т.б жазбалары растайды, мұны қола дәуірі заманында атақты адамдарға орнатылған обаларды ораған тас қоршаудың қақпасы әрдайым шығысқа қарап шығарылғанынан да байқаймыз [2].

Осынау рухани құндылықты мектепте «Өзін-өзі тану» пәнін оқытуда «Шығармашылық зертхана» интербелсенді тәсіліне кіріктіріп оқытса сабақ мақсатына жетер еді деп санаймыз.Тәңір дінін ұстанатындарға үш қарызды орындау міндет. Олар – *Тәңір* алдындағы, *ата-баба* алдындағы және *ұрпақ* алдындағы қарыздар. Қастерлі осынау үш қарыздың ұлтты ұйыстыру, ата мен бала мақсат сабақтастығын түзу, рухымызды сауықтыру бағытындағы тәрбиелік мәні де дәлел қажет қылмайды. Өйткені, тәңір текті адамдарға тән қаһармандық пен қайсарлық, адалдық пен турашылдық, бостандыққа іңкәрлік пен туған жерге деген сүйіспеншілік –бәрі де осы қарыздардың өзегінде жатыр. Қарызын өтеп шығуды ойлаған жан жастайынан дұрыс нысана таңдап, жалқаулық, жанаярлық, даңғойлық т.б. іспетті қасиеттер мен болымсыз істерден бойын аулақ ұстайды, яғни жауапкершілік сезіміне ие болады. Жауапкершілігін сезінген кісіге үгіттің керегі жоқ,- өмірдегі орнын өзі-ақ таңдап, «кетігін тауып қаланады» және көздеген мақсатына жету үшін маңдай

терін аямайды. Ал, құдайдан қорыққанымен ешкімнің алдында ешқандай жауапкершілігі жоқ адамнан айтулы азамат шықпайды, қара басының қамын құнттағыш, желдің ығына жапырылғыш, қорқақ, жалтақ құнсыз тобыр қатарын толықтырумен тынады [3]. Тәңірлік дін қазіргі таңда ислам дінімен алмастырылғаны белгілі. Осыған байланысты Өзін-өзі тану сабағында балалар арасында «Пікірталас» әдісін қолданған мұғалімнің сабағы қызғылықты әрі оқушылардың шынайы ой-пікірлері айтылып тақырыптың терең ашылуына ықпал жасар еді. Дін өте күшті тәрбие құралы. Діни көзқарастар жүйесі соған сүйене отырып баланың өзін-өзі тәрбиелеуіне жетуге болады. Барлық жақсы қасиеттердің жиынтығы баланың иманды болуына әкеледі. Иманды болу тәрбиелі болудың негізі. Демек баланы имандылыққа жетелейтін қандай да болмасын діннің мақсаты, тәрбие мақсатымен ұштасып жатады.

Халық тәлімінің негізін ежелгі ру-тайпаларда маңызды рөл атқарған Баталар атқарды. Баталар өзін-өзі тануға жасалған психологиялық қадам. Мысалы, жас балаларға мынадай бата түрі болды: Шырақ жаға отырып сақтарда мынадай бата түріндегі тілек болған:

Уа тәңірім қолдасын
Сақ, Иса пайғамбарлар шапағатын жолдасын.
Бақ, дәулет, ырыс, ынтымақ,
Денсаулық беріп өзіме жұртыма, халқыма
Ата-бабамыздың аруақтары,
Істерімізді оңдасын.
Жүргенде жолымыз болсын,
Қыдыр бабамыз жолдасымыз болсын.
Қайыперен қырық шілтен бойымыздағы жабысқан,

Сордан арылтсын – деп тілек тілей отырып, сақтар осы тілекті бір Тәңіріге жеткізетін, рухтарға жеткізетін дәнекер күш ретінде періштелерді қосады.

Айналайын Ақперіште, біздің, аузымыздан шыққан ақ ниетті сөзімізді рухтарға жеткізіп, рухтарымыздың тілектерін тәңірге жеткізіп, үстіміздегі жеті аспанды өз рухтарымыздың билігіне берулеріңізді өтіне тілейміз – деп қос алақандарымен беттерін сипап, бата жасаған. Жеті қат көк пен рухтар сақтардың тәңірлік ой-тұжырымының негізі болған іспетті. Бұл өмірге о дүниелік рухтардың тигізер ықпалы зор деп білген.

Қытайдың ескі жазулары бойынша ғұндардың жақсы көрген баласына беретін алғыс бата сөзі поэзия түрінде айтылғаны аса таңсық нәрсе. Онда не деген: Ай мүйізді аққошқарым бастаған отарлы ақ қойым сенікі болсын, қамыстай сүйір құлағының жиегінде қара меңі бар мөлдір көзді боз айғырым бастаған ұлан-байтақ боз жылқым сенікі болсын, шудалары төгілген, түсінен адам шошитын қара бурам бастаған отарлы түйем сенікі болсын, мүйізі қарағайдай, бөрі келсе оны жармай тыныш таппайтын көк бұқам бастаған қара малым сенікі болсын. Бата сөздегі мөлдір көзді боз айғыр – бұл жерде сұлу, сымбатты болуын тілек етсе, түсінен адам шошитын қара бура, айбынды да сұсты болуын, көк бұқа, көк бөрі – батырлықты, ержүректілікті меңзейді. Әрі

көк түстің өзі Көк Тәңірі қолдап жүрсін деген ұғымдармен астасады [4]. Бұл баталарға қатысты «Аудио және бейне спектрлер» - топтың релаксациясы сияқты жұмыс түрлерін пайдаланған мұғалім сабағы да табысты боларына сеніміміз мол.

Қаныш пен Құдыс бабаларымыз бастаған әскер ұлы сақ даласы мен Орта Азияны Хан патшалығының құлдығынан құтқарды, ауып кеткен елді өзінің құтты ата-бабасының мекеніне орналастырды. Барлық елдердегі елшіліктегі адамдарын жиып, үлкен кеңес өткізіп, қытайша аталып кеткен жер-су аттарын түгелдей сақ тілінде атап, алты арыстың орнын алты алаш етіп өзгертіп, әрқайсысына жеке ат қойып, дүние картасына түсіртті. Құдыс бабамыз «Ұлы көш елін» (көшендер) мемлекетін құрып, біріккен кездегі аталарын да пайғамбарлар деп атаған.

Есіңде болсын, әрбір істі сен тек санаң арқылы істей аласың. Ол анық, бұл Құдыстың философиясы. Осы кітапта Құдыс өз ойын ары қарай жалғастырады Онда: «Ұлдарым біліңдер, сендердің саналарыңа бағынбайтын бір іс бар. Оны зерттеу де мүмкін емес – ол тәңір жолы –дейді Құдыс, дүниеге әділетті шындық жолын әкелуге үлес қосқан адам. Әділетті шындық жолынан таймай өткен елдердің бірі – сақ елі. Оны мына бір ауыз өлеңнен-ақ байқауларыңызға болады.

Әлімсақтан әйгілі, ең әділі заңдардың,
Ақыл-ойы қалдырған көкірегі ояу хандардың.
Даналық пен адалдық – табынары бұл елдің,
Ұлығы көп, биі көп-ақылы жетіп білер кім ?

Осылай біздің бабаларымыз ақыл-ой жинақтарын қолжазба есебінде жазып, үрім-бұтағына қалдырып отырған.Соның бірі – тірісінде әулие атанып, дүние императоры болған Құдыс бабамыздың үрім-бұтағына арнаған «Құдыс хадистері».

«Құдыс хадистерінде» Тәңірі мен Аллаға арналған тарау бар.Тәңір – жаратушы, ол жалғыз.Тәңірі көктің жердің, елдің, жан-жануардың иесі болса, адамзат баласының иесі біреу ғана. Ол – Алла. Дүниеге дінді, былайша айтқанда, «құдай бар, ол – жалғыз» деген ұғымды, мағынаны әкелуші сақтар болған. Осы концепцияны ойлап шығарған дана – Әлім Қажы Алла. Католик дінінің негізін қалаушы Иса пайғамбар (Исус) 12 жасында 32 жасына дейін Қажы би бабамыздың қолында өсіп, мұсылман дінін қабылдап 33 жасында Иуда халқының арасына мұсылман дінін таратам деп барып, қаза табады. Мұсылман діні екінші ғасырда Қажы би, Қадыр, Қали сияқты сақ патшаларының күшімен орнайды.

«Құдыс хадистерін» оқығанда сонау Y-YI ғасырда сақтарда ілім мен білімнің өте жоғары өсіп, философиялық ойдың жүйелі бір бағытта дамығанының куәсі боласыз.

Құдыс ілімі кімге болсын үлкен жаңалық әкелері сөзсіз.Ол билік қолында тұрып, шындық жолын қуған жан. Билік оңай жұмыс емес, «төрт құбыланды теңестір де тең ұста» -дейді Құдыс.

Бірінші қыбылаң – шындық жолы – әділет.

Екінші қыбылаң – құт пен ырыс – ақ дәулет.

Үшінші қыбылаң – ақыл менен парасат.

Төртінші қыбылаң – ұстамдылық, қанағат.

Сақ халқының молшылыққа қолы жетіп, философияның өріс алған кезеңі сол Y-YI ғасырлар еді. Ал енді осы арада мынадай қызықты жәйтке мән бере кеткеніміз жөн болар. Бұл осыдан YI-YII ғасыр кейін жазылған Жүсіп Баласағұнның «Құтты білік» дастанының да басты идеясы жоғарыда жазылған Құдыстың төрт принципіне негізделіп жазылуы:

Кітабында талай жайды айтады ол,

Бұл төрт ұлық сөздерінен байқалар.

Бірі оның – шындық жолы – әділет,

Екіншісі – құт пен ырыс, дәулет.

Үшіншісі – ақыл менен парасат,

Төртіншісі – ұстамдылық, қанағат!

Мінеки. Құдыс хадистері ғасырлар бойы талай данышпандардың ағартушылық, тәлім-тәрбиеге негізделген шығармаларына бастау көз, әрі идеялық азық болғанына нақты айғақ! «Шығармашылық зертхана»интербелсенді тәсіліне бұл рухани құндылықтарды қоса отырып оқушылардың креативтілік қабілетін дамытуға ,және дәрістің табыстытүрде мақсатына жетуіне жол ашылар еді.

Олар дүниеге әйгілі әділ заң жобасын ұсынып келешектегі келер ұрпаққа арнап «Құдыс хадистерін» жазады. Сақтардың арасындағы зиялы қауымның білімі мен ілімі өте жоғары екенін байқау қиын емес.Сақтар өз заманындағы ең биік философиялық ой-тұжырымдарын жасай білген

Қазақ жеріндегі тәлімдік ролі болған көне жазулардың бірі V ғасырда жазылған «Тоба ету дұғасы». Жалпы көне жазуларында тәлімдік сипаты мол қанатты сөздер мен мақал–мәтелдер көптеп кездеседі. Солардың шағын тобынан үзінді келтірелік:

-Жиналған мол дүние түбінде бір тозып бітеді.

Ізгіліктен басқа таусылмайтын, бұзылмайтын жақсылық жоқ.

Яғни бұл тәлімдік мәні бар сөздерге назар аударсақ қандай мол дүние болмасын түбі бір түгесіліп бітетінін тек адамның ізгі ісі ғана таусылмайтын нағыз қазына екенін көрсетіп тұрғандай.

Келесі үзінді жақсылық та жамандық та адамның алдынан әйтеуір бір оралып шығатынын, әйтседе адал жанның нақақ жабылған жаладан түбінде бір аршылып шындық жолы жеңетінін тұспалдайды:

- Өзім қылған айыбым, өз басыма тепті

Жаладан уақытсыз өлмес болар

Келесі үзіндінің тәлім-тәрбиелік мәні адал еңбек пен сенімде. Сенім кез – келген істің табысты аяқталуына негіз болатын үлкен күш. Сенім жоқ жерде кісінің рухы төмен, ісі өнімсіз болатыны белгілі. Сондықтан да бұл нақыл сөз әрдайым бастаған іске басшы етуге шақырады:

Саудагер малын сандалып жүріп табады.

Сенім болмай іс оңбас.

Төменгі мәтел қай істің де алдын алуға үндейтін сынды, яғни ашудың алдын алу немесе адамның ой-санасына сіңген нәрсені сылып алып тастаудың қиын нәрсе екендігін паш етеді

Қол ауызға сүйікті.

Ұзап кеткен кісінің қайтуы қиын.

Тәлім-тәрбиелік идея төменгі нақыл сөзден анық көрінеді.

Тіл өзара сырласады.

Өсек-аяң сыбырласады [5].

Сонымен, жазба ескерткіштер туралы ойымызды қорытындылай келе, олардың ең алдымен ғылыми құндылығын атаған жөн. Мектептегі Өзін-өзі тану пәнін өту барысында осынау жазба ескертіштердің үзінділерін инновациялық әдіс-тәсіл ретінде пайдаланса сабақ мақсатына жетеді деп санаймын. «Шығармашылық зертхана»- топта жұмыс істеу, «жобаларды таныстыру»-шығармашылық жұмыс, «пікірталас», «өзіммен бірге»-жеке жұмыс, «Аудио және бейне спектрлер»-топтың релаксациясы сияқты интербелсенді жұмыс түрлерін баға жетпес рухани құндылықтарымызды оқушылардың бойына сіңіруде тек Өзін-өзі тану пәні емес басқа пәндерге де кіріктіру жақсы нәтижелер берер еді деп ойлаймыз.

Пайдаланылған әдебиет тізімі

1. Гумилев Л.Н. Древние тюрки. –М.: Наука, 2012. –140 с.
2 .Древняя культура Центрального Казахстана. −Алматы:Ғылым, 2015. −432 б.
3. Құрманғазы Қараманұлы. Тәңірге тағзым. −Алматы:Ғылым, 2015. −432 б.
4. Бүркітбаев Ә. Сақнаме. –Алматы:Мерей, 2011. –Б.98-99.
5. Құрышжанұлы Ә. Ескі түркі жазба ескерткіштері. −Алматы:Қайнар, 2012. −472 б.

ӘОЖ 37.013.77

КӘСІБИ ҚАЛЫПТАСУ КЕЗЕҢДЕРІНДЕ БОЛАШАҚ ПЕДАГОГТАРДЫ КӘСІБИ ДАЯРЛАУДАҒЫ КРЕАТИВТІ ПСИХОЛОГИЯНЫҢ ОРНЫ МЕН РОЛІ

Жолдасбеков А.А., Сихынбаева Ж. С.
«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

В данной статье рассматриваются некоторые вопросы о роли креативной психологий в профессиональной подготовке будущих бакалавров формирования креативности студентов. Особое внимания уделяется на психолого-педагогические дисциплины в формировании креативности студентов.

This article discusses some questions about the role of creative psychology in the training of future bachelors in the formation of student creativity. Particular attention is paid to psychological and pedagogical disciplines in the formation of students' creativity.

Қазіргі кезде білім беру жүйесінің мақсаты – барлық студенттерге жаппай өзінің дарындылығы мен креативті-шығармашылық белсенділіктерін, өзіндік-тұлғалық болашақтағы жоспарларын жүзеге асыруға мүмкіндіктер жасау. Бұл аталған ұстанымдар оқытушылардың студенттердегі тұлғалық мүмкіндіктерді үздіксіз өсіруге бағдарланған сипатындағы қазіргі жоғары мектепті дамытуға бет алған

гуманистикалық бетбұрыстарға сәйкестенген. Сонымен қатар, тұлғаны дамыту мақсаты бірінші орында, ал пәндік білімдері мен біліктілігі оларға қол жеткізуші құрал ретінде болады. Сондықтан жоғары оқу орнындағы студенттердің кәсіби біліктілігін қалыптастыруды психологиялық-педагогикалық тұрғыда зерттеу көкейкесті мәселенің бірі болып табылады.

Әлемдік білім беру кеңістігін белсенді интеграциялау басталып жатқан қазіргі уақытта білім беру жүйесін модернизациялаудың озық беталыстарының бірі – глобализациялау үдерістері. Бұл жаңа типтегі маман дайындау мәселесі. Бүгінгі күнде «теоретик» маманға емес, тәжірибелі маманға сұраныстар бар, сұранысқа лайықты маман тәжірибелік бағдарланған құзіреттілікті меңгеруі тиіс, алдына қойылған өндірістік мәселені өзі басқарып әрі өзі шешім жасауға қабілетті болуы шарт, өзінің атқаратын іс-әрекеттерін немесе қызметін креативті-шығармашылықта қайта өңдеуге қабілетті болуы керек, мамандығының аясында өзін-өзі дамытуға және өзін-өзі жетілдіруге немесе өрлеуге қабілетті болуы керек.

ЖОО-ның оқытушысы немесе мектептің мұғалімі «адам-адам» саласында қызмет етеді, сонымен қатар, әрбір оқытушы «таңбалық жүйеде» болсын немесе «тірі табиғатпен» байланысты салада болсын, сол саланың білгір маманы болып табылады. Кәсіби шеберлік нақты бір оқушымен, әлеуметтік топпен, пәннің мазмұнымен жұмыс жасаудағы негізгі талап. Бұл үдерістерде кәсіби шеберлік алуан түрлі іс-әрекеттермен үйлесімділікте болады, міне, бар қиындықтар осы тұста пайда болуы ықтимал, сонымен бірге, бұл кәсіби шеберлікті меңгерген кез келген маманға өзінің белсенділігі мен жетістіктерін өзі жүзеге асыру мүмкіндіктеріне толық қол жеткізеді.

Оқу үдерісінде қалыптасатын біліктілік білім беру жүйесінің мазмұнындағы компоненті, оған талдау жасау арқылы соңғы жылдардағы әдебиеттерде рефлексиялау біліктілігі жоғары және орта мектептердегі білім алушы оқушылардың жалпы білімімен бірге міндетті білімі ретінде меңгеру қалыптасып келеді. Оқу пәндерінің ерекшеліктерін ескере отырып, рефлексиялаудағы жалпы біліктіліктерін анықтуға болады әрі оларды жеке элементтердің (жеке бөлшектердің) жиынтығында ұсынуға болады, мысалы: өзінің барлық іс-әрекеттерін бақылап отыру біліктілігі, өзінің ойлау үдерісіндегі қисынды құрылымдарды үнемі қадағалау біліктілігі; белгіліден белгісіздікті табуға біліктілігі, ойлау үдерісінің қозғалысына себеп болған қарама-қайшылықтардың айқындығынан әдеттен тыс құбылыстарды көру біліктілігі; танымдылықтың теориялық әдістерін біліміне, оның құрылымы мен мазмұнына талдау жасау мақсатына пайдалану біліктілігі.

Бүгінгі уақыттағы экономикалық және әлеуметтік-мәдени шарттарда шығармашыл, бәсекеге лайықты тұлғаға сұраныстар өте жоғары әрі ол үнемі өсіп отыратыны даусыз. Білім беру жүйесі бәсекеге лайықты адамды дайындау үшін, өзінің білімін өзі

жетілдіретін білім беру жүйесіне көшуі тиісті, сонымен бірге, дамыту бағыты өзін-өзі креативті-шығармашылыққа дамытуға және тұлғаның өзін-өзі креативті тұрғыда жүзеге асыруына мүмкіндіктер жасауға көшуі керек.

Зерттеулердің көрсеткені маманның бәсекеге лайықтылығын анықтайтын сапаларға төзімділік пен кәсіби шеберлікпен жылдамдығы, «өзін таныстыруға» ептілігі; кәсіби мәселелердің ауқымды көлемін шешудің әдістерін меңгеру, әртүрлі кәсіби мәселелермен байланысты іс-әрекеттерді игеруге қабілеттілігі, өзіне сенімділігі, жауапкершілігі, жетістікке қол жеткізуге бағдарлануы, өзінің тәжірибесін үнемі толықтырып отыру. Бұл сапалар өзі таңдаған мамандыққа терең қызығушылығының ықпалы арқылы қалыптасады, сонымен қатар, оқытушылардың кәсіби шеберлігімен, өндірістік тәжірибемен, өзінің білімін өзі белсенді жетілдірумен, қабылдау және түсіну жылдамдығымен, ауқымды әрі күрделі ұйымдастырылған мазмұнды нақты әрі жылдам меңгеруімен анықталады. Сондықтан еңбек нарқында сұранысқа лайықты кәсіби әрі тұлғалық сападағы маманды қалыптастыру – кәсіби білім беру жүйесінің негізгі міндеті.

Креативті-күйзелістегі ойлауын қалыптастыру үдерісі оның үздіксіз білім алуындағы бөлінбейтін құрамы болып табылады [1]. Лекциялық сабақтарда креативті-күйзелісте ойлау үдерістерін қалыптастыруға бағытталған мотивациялары жүзеге асады және әдіснамалық мәселелерге қызығушылықтары дамиды.

Психологиялық пәндердің қатарындағы креативті психологияға оқу материалдарын таңдауға арналған психологиялық принциптер мен межелерге сәйкестенген сатысына байланысты параграфтар мен тарауларды, жеке бөлімдерді, оның элементтерін оқу курсының бағдарламасының деңгейінде оқу материалының құрылымын креативті-сынақ тұрғысынан түсіну арқылы мазмұнын толықтыруды талап етеді [2].

Арнайы білімдерінің көмегімен студенттер креативті-күйзелістегі ойлау қабілетімен бірге өзіндік креативті-күйзелістерде ойлауының қалыптасуымен байланысатын іс-әрекеттердің түрлерін меңгеруі жүзеге асатын тренингтер мен зертханалық-тәжірибелік сабақтардың маңызы ерекше [3].

Оқу үдерісінде жалпыланған теориялық қабылдау мәселесі кезеңінде креативті-күйзелісте ойлаудың мазмұндылық және әдіснамалық негіздерін үнемі жүйелі түрде баяндап отыру қажет, оның құрылымдары: Ph.D үшін «Креативті психология» курсы немесе «Жоғары мектептің психологиясы» курсынан үзінділер, сондай-ақ жеке арнайы курс ретінде «Іскерлік қарым-қатынастар психологиясы», «Іскерлік ойындардың технологиясы», «Болашақ маманның креативтілігін қалыптастыру», «ЖОО-да қазіргі уақытқа лайықты білім беру технологиялары» және т.б. Кәсіби іс-әрекеттер үдерісінде теориялық материалдарды меңгеру,

толыққанды түсінуге жағдайлар жасау да қарастырылған және оны кез келген ЖОО-дағы нақты қарастырылған шарттарда қолдану мүмкіндігі бар екенін түсіну керек.

Оқу барысында нақтының шыңына шығу (өрлеу) кезеңінде нақты таңдалған курстың оқу материалдарының құрылымын әртүрлі деңгейде қабылдауды болжайды; оқу ақпараттарының жинақы мазмұндылық және жан-жақты мазмұндағы межелерде құрастырылған оқу материалдарының шамалы үзінділеріне сәйкестігін бағалау тапсырмасын орындауды енгізу, сонымен бірге, осы межелерге барынша сәйкес келетін бағыттағы оқу материалын жинақтау тапсырмасын да орындауды енгізу; баяндалған материалдардың тиімді бірізділігін анықтау тапсырмаларын орындауды енгізу, оның терең мазмұндылығын оқу материалдарының жеке блоктарында қарастыру; оқу материалдарының әртүрлі блоктарын студенттердің меңгеру сатысына бақылау жасау құралдарын жетілдіру тапсырмаларын орындауды енгізу.

Өзінің кәсіби қызметінде немесе іс-әрекеттерінде креативті-күйзелісте ойлау мәнерін жүзеге асыруға дайындығы мен оларды жалпылау кезеңінде нақтының шыңына шығу кезеңіндегідей, бұл кезеңде тәсілдер мен әдістерді оқуды талап етеді [4].

Ойлау үдерісіндегі нақты өзгерістер адамдардың тәжірибедегі өзгерістерімен сәйкес бірден жүзеге аса бермейді. Сондықтан жаңа технологиялар, жаңа өндірістік өнімдер, жаңа техникалық құралдар өздеріне жүктелген міндеттерді, үміттерді ақтамайды. Мұндай жағдайларға жасалған талдаулар интеллектуалды жүйелерді ұйымдастырудың әдіснамасын, теориясын дамыту және жасау мәселесін туындатып отыр.

Бұл теорияның негізгі мазмұны мамандардың әртүрлі танымдылық мәселелерін шешуде және мәселені немесе шешімді нақтылау да пайдалану арқылы олардан жұмыстың нәтижелі болуын қамтамасыз ететін жүйені жасайды әрі бұл әрекеттер оның барлық элементтерінің интеграциясы мен сәйкестілігі дәрежесіне байланысты. Интеллектуалды жүйенің компоненттерін құрағанда соған сәйкес қосымша жүйе ішіндегі келісімділік немесе үйлесімділік жүргізілуі керек. Егер мұндай түзетулер болмаса, шынайы және теориялық мүмкіндіктегі нәтижелердің арасында айырмашылықтар болуы ықтимал. Интеллектуалды жүйенің ішіндегі мұндай белгіленген бағыттылық пен келісімділік оның тиімді қызметін қамтмасыз ететін әртүрлі құралдарды қажет етеді.

Алынған мәліметтер оқу үдерісін ұйымдастыруда креативті қабілетін дамыту мәселесіне жеткіліксіз назар салынбағанын көрсетті.

Сонымен қатар, креативті қабілетін дамытуға мақсатты бағытталу үшін педагог-психологтарды теориялық және тәжірибелік дайындықтардың жеткіліксіздігі оқытушыларға даму қозғалысын өзінше бақылауға мүмкіндік бермейді әрі бұл креативті қабілеттерін дамытуды бақылаудың болмау себебінен. Біздің көзқарасымыздағы тағы бір себеп,

оқу үдерісінде студенттердің креативті қабілетінің өсуін бақылаудың сұранысы жоқтығы.

Студенттердің шығармашылық (креативті) қабілеттерін «...жаңа білім беретін өнімдерді жасайтын іс-әрекеттері мен қызметтерінің кешенді тұлғалық мүмкіндіктері» деп түсіну керек. Студенттердің креативті қабілеттерінің даму деңгейін нақты анықтау үшін олардың шығармашылық тапсырмалардың әрқайсысын өзіндік орындау нақышына талдау жасап, баға беруі қажет.

Басқаша айтқанда, оқытушы студенттің өзін-өзі өзгерту іс-әрекеттеріне басшылық жасауды оқу үдерісіндегі қызметінде жүзеге асырады. Себебі оқудың міндетін түсіну әрі оны қабылдау, оқытушының назары мен оның әртүрлі түзетулер енгізетін ықпалдары, психикадағы өзгерістер мен беталыстардың барысын рефлексивті түсіну, олардың субъективті бағасы студенттердің субъективті ортасындағы ерекшеліктерінен басқа, оның оқудағы жетістігі, оқытушылық қызметті, студенттің субъективті күйін түзетудің және жобалаудың құрылымын жасау, олардың жылдамдығы, беталыстары кәсіби қызметінің бөлінбес бөлшегіне айналады. Бұлардың барлығы креативті-шығармашылық мәселелердің шешімін табу үдерісіне енгізілген. Міне, осы аталған факторлар оқытушының қызметін шығармашылыққа айналдырады. Осыдан болашақ бакалаврларды кәсіби даярлаудағы креативті психологияның орны мен ролі ерекше байқалады.

Қазіргі инновациялылық білім беру үдерісінің субъектілерінің креативтілігінің дамуы сол деңгейге жетудің нәтижесінде пайда болады, әсіресе, ЖОО-дағы оқытушының кәсіби-тұлғалық үдерісін өзі дамытқан жағдайда қалыптасады. Жаңашыл-оқытушы өзін-өзі педагогикалық қызметте жүзеге асыру барысында міндетті түрде инновациялық үдеріске енеді де, нәтижесінде креативті-шығармашылыққа қол жеткізеді.

Қорыта келе айтарымыз, қазіргі білім беру жүйесіндегі психологиялық пәндер, соның ішінде, креативті психология болашақтағы жаңашыл маманның «өзегін» құрайтын тұлғаның сапасын қалыптастырады, яғни олардың инициативтілігі, өз бетімен әрекетшілдігі, рефлексивтілігі, нәтиженің озық үлгісін, өз мүмкіндіктеріне әділ баға беруі, креативті ойлауы, сыншыл талдау жасау қабілеттері артады.

Пайдаланылған әдебиет тізімі

1. Морозов А. В., Чернилевский Д. В. Креативная педагогика и психология. - М.: Академический проект, 2004.
2. Адлер А. Практика и теория индивидуальной психологии. – М., 1995.
3. Оспанова Б.А.,Жолдасбеков А.А.Креативная психология. Учебник.-Алматы, 2012.-420 с.
4. Иванова И.П. Развитие творческого мышления студентов в условиях проблемно-деятельностного обучения / И.П. Иванова. – Ставрополь, 2002.

УДК 378.147

ВЛИЯНИЕ ПСИХОЛОГИЧЕСКИХ ТРАВМ НА УСПЕШНУЮ САМОРЕАЛИЗАЦИЮ СТУДЕНТОВ

Жумадуллаева.А.А., Колесник.К.А.
Университет «Мирас», г. Шымкент, Казахстан

Мақалада кәсіби қалыптасу кезеңінде болашақ педагогтардың табысты өзін-өзі жүзеге асыруына психологиялық жарақаттардың әсері қарастырылған. Сонымен қатар, психологиялық жарақаттардың шығу себептері көрсетілген.

The article examines the impact of psychological trauma on the successful self-realization of future teachers at the stage of professional development. In addition, the causes of psychological trauma are indicated.

Психологическая травма на сегодняшний день, является актуальной проблемой так как это вред, нанесенный психике, который возникает при реакции человека на неблагоприятные факторы внешней среды и экстремальные ситуации. И причиной психологической травмы может стать стресс или сильное эмоциональное потрясение. Часто психотравмы случаются именно в детском возрасте. Из этой статьи вы узнаете, как определить, что случилась психологическая травма, а также, как помочь человеку с ней справиться.

На вопрос о том, что может стать причиной психологических травм подростков и детей, нельзя ответить объективно и однозначно, поскольку потому что интерпретация и значимость любого события для человека имеет сугубо индивидуальные критерии. Однако утверждают, что неокрепшая психика самого ребенка значительно больше подвержена негативному ужасному действию окружающей среды. То, что зрелый человек будет считать незначительным и преодолимым препятствием, для ребенка станет громадной катастрофой в его жизни.

Ребенок понимает, что он растет и в скором времени станет взрослым человеком. Иногда подростки считают, что это время уже наступило и начинают вести себя соответствующим образом. Отсюда могут возникать разные проблемы — когда ребенок берет на себя больше обязательств, ответственности или контроля по управлению собственной жизнью. Однако детям в этом возрасте, чтобы понять, кто они и какие, успокоиться и найти себя, необходим подобный опыт методов, ошибок и разочарования.

Бывает так, что взрослые, сталкиваясь с отклоняющимся поведением подростка, списывают его проявления на трудный возраст. Однако за похожими симптомами — замкнутость, плаксивость, чувствительность, агрессивность, бунт — могут скрываться как возрастные изменения, так и психологическая травма. Если ее вовремя не заметить и не оказать помощь, то последствия могут быть губительны и опасны для детской психики.

Оказывается, не каждый подросток или ребенок может знать о наличии у него психологической травмы, поэтому столь тяжелая болезнь затягивается и человек узнает о ней очень поздно, поэтому лечение проходит медленно и затрудненно. Очень часто в наши дни родители не обращают внимание на

своих детей так как заняты работой. Они не понимают, что все ссоры, все беды, разводы и прочее, что происходит вокруг ребенка, может нанести ему психологическую травму.

Взрослые люди или подростки не всегда понимают то, и знают что все их беды, например, фобии и страшные сны связаны с их детской психологической травмой. Стоит отметить, что ситуация, которая травмирует психику, может прятаться глубоко в благополучной домашней обстановке. Зачастую, это гиперопека или гиперпротекция, когда даже понимающий в этом человек может не подозревать то, что в отношениях детей и родителей нет взаимопонимания и доверия [1].

Дети с психологической травмой очень уязвимы и чувствительны. Их очень легко ранить. Психика и мышление может еще не доросли, чтобы осознавать то, что произошло с ребенком. А эмоции есть и они сильные. И ребенку нужна помощь, чтобы адаптироваться к новой реальности. Дополнительно это еще и полноценная работа с взрослыми, которые окружают ребенка, как создать благоприятные условия для ребенка, как взрослым адаптироваться к этой новой жизни рядом с ребенком, который попал в травматическую ситуацию.

На сегодняшний день это явление достаточно хорошо изучено. Причину психологической травмы всегда следует искать во внешней среде. Иногда в травме повинны другие люди, иногда она случается просто по неблагополучному стечению обстоятельств, а иногда травмирующее событие возникает в результате действий самого человека [2].

При работе с детскими психологическими травмами у взрослых помнить, что травма произошла в определенный возрастной этап развития, и она осталась осознанной или вытесненной именно в том возрасте. Нужно укреплять и растить психику, проходя каждый этап развития. Подходит схема работы с детьми.

В нашем стремительно развивающемся мире проблема детской психологической травмы является довольно распространенной и если вы понимаете, что столкнулись с таким неприятным случаем, то запишите и себя и своего ребенка к психологу, потому как причина такой сложной болезни, в первую очередь, кроется в родителях, а потом уже в детях. Поэтому, для начала родители должны изменить свои взгляды на жизнь, а потом уже и взрослые.

На мой взгляд семейные конфликты, увольнение с работы, развод с супругом, смерть родственника или внезапная хирургическая операция — все это может стать причиной психологической травмы. Я также думаю что, восприятие травмирующего фактора очень субъективно. Кому-то определенное негативное событие в жизни, такое, как развод или смена работы, покажется незначительным, а для кого-то оно станет причиной психологической травмы. Психологические травмы детства значительно замедляют процесс социализации человека. Ребенку становится сложно завести друзей, вступить в новые контакты, адаптироваться к условиям нового коллектива.

Ребенок подросткового возраста может быть замкнутым по натуре. Причиной для этого служит тот факт, что в этот жизненный период у него

появляется необходимость углубляться в себя, заниматься бессознательным изучением своей личности, думать и размышлять — кто я и какой, кем я могу стать, каким видят меня окружающие люди? Потребность уходить в себя и думать является нормальной, дети и родители должны знать об этом. Это поможет взрослым не пытаться изменить подростка, относиться спокойно к таким проявлениям.

О наличии травмы свидетельствует не совсем здоровое молчание ребенка — когда он не просто задумчив, а подавлен, часто плачет в своей комнате. То, что у него проблемы становится заметным для всех, однако он не желает ни с кем их обсуждать, а молча переживает в себе.

С детских лет формируется почва для развития навязчивых страхов, например: социофобии, при которой персона просто боится человеческого сообщества. Травма, полученная в детстве, дает старт к разнообразным депрессивным расстройствам, при которых глобальное чувство собственной виновности разрушает всю жизнь человека.Очень частое следствие стрессов, пережитых в юные годы, – обессивно-компульсивные расстройства, когда человеком овладевает какая-то алогичная навязчивая идея, и он предпринимает своеобразные «защитные» действия.

Неразрешенные проблемы детства приводят к последствиям – анормальных пристрастий, в числе которых алкоголизм, наркомания, игромания, компьютерная зависимость. Психологические травмы детства находят отражение в зрелые годы в виде пищевых аномалий: компульсивного переедания или нервной анорексии.

Помимо всего вышесказанного, справедливо утверждение: все комплексы личности – результат пережитых травм в юном возрасте. Именно в детские годы происходит формирование определенных черт характера, которые при неблагоприятном стечении обстоятельств достигают размеров акцентуаций и принимают формы разнообразных расстройств личности [3].

Хочу также отметить, что существуют люди, которые наиболее склонны к переживанию психологических травм, и есть люди, которые склонны к этому в гораздо меньшей степени. К группе риска, безусловно, относятся дети и подростки: психологические травмы у ребенка — это не редкость. Также, по статистике, женщины страдают от психологических травм намного чаще, чем мужчины. В целом, наиболее подвержены психологическим травмам люди с незрелым мышлением, открытые и эмоциональные. Психологические травмы детства значительно замедляют процесс социализации человека. Ребенку становится сложно завести друзей, вступить в новые контакты, адаптироваться к условиям нового коллектива.

Всему виной может быть неправильное воспитание, в частности применение определенных стереотипов, отрицательных установок, создающих почву для психотравм, мешающих во взрослой жизни.

1. «Лучше б ты не рождался». Мать и отец могут многократно об этом говорить, аргументируя тем, что с появлением на свет малыша в их жизни появилось много больших сложностей, проблем, ограничений. Малыш делает

вывод, для того, чтобы его родители перестали страдать, ему необходимо умереть.

2. «Тебе нужно быть похожим на соседского ребенка». Родители постоянно сравнивают своего отпрыска с другим малышом, который более умный, красивый, успешный. При этом они принижают своего ребенка, указывают на его несостоятельность. В такой ситуации малыш начинает себя стесняться, пытается слиться с толпой.

3. «Ты всегда будешь маленьким». Родители боятся, что их ребенок повзрослеет и покинет семейное гнездышко, поэтому делают все, чтобы препятствовать развитию своего отпрыска, тормозят его на уровне дошкольника. А это приводит к тому, что во взрослой жизни он не может самостоятельно действовать и мыслить.

4. «Не веди себя, как ребенок, ты уже взрослый». Родители жаждут, чтоб их малыш, как можно быстрее стал взрослым, умным, ответственным и самостоятельным. Постоянно его упрекают тем, что он ведет себя, как малыш. В связи с этим ребенок лишается детства, слишком рано взрослеет, забывает о своих потребностях и желаниях.

5. «Никому не доверяй». Родитель убеждает ребенка в том, что вокруг мошенники, обманщики. А это приводит к тому, что с малых лет человек привыкает, срастается с мыслью о том, что его окружают враги, мир опасный и враждебный.

6. «Перестань ныть». Фактически – это призыв к тому, чтоб перестать что-либо чувствовать. В такой ситуации малыш загоняет свои волнения, чувства в подсознание, из-за чего потом развиваются серьезные проблемы с психикой.

7. «Хватит мечтать, займись делом». Ситуация, когда родителей лишают ребенка возможности фантазировать, строить планы. Это приводит к совершению многих ошибок [4].

Помимо вышесказанного, справедливо утверждение: все комплексы личности – результат пережитых травм в юном возрасте. Именно в детские годы происходит формирование определенных черт характера, которые при неблагоприятном стечении обстоятельств достигают размеров акцентуаций и принимают формы разнообразных расстройств личности. Детские негативные впечатления могут нанести ущерб на всю жизнь. Даже если человеку кажется, что он забыл о них, они по-прежнему остаются в подсознании. Травмирующие ситуации могут возвращаться во сне в виде ночных кошмаров, отравляя пациенту жизнь. Конечно же, необходимо вести здоровый образ жизни, уделять время отдыху, уметь быть нужным в семье и обществе. Существует также огромное количество методик, позволяющих справиться со стрессовой ситуацией.

Список использованной литературы

1. Психологическая травма у подростков с проблемами в поведении. Диагностика и коррекция М.:Генезис, 2006., С. 128

2. Брязгунов И.П., Михайлов, А.Н., Столярова, Е.В. Посттравматическое стрессовое расстройство у детей и подростков [Текст]/ И.П. Брязгунов., А.Н. Михайлов, Е.В. Столярова - М.: Медпрактика, 2018. - 144 с.

3. Dedov N. P. Psychological features of persons with disabilities [Text]/ N. P. Dedov //Complex rehabilitation of disabled people under the editorship of T. V. Zozulya. - M., 2005
4. Рупперт Ф. Психическая травма / Научно практический журнал «Вопросы ментальной медицины и экологии». М. – Павлодар, №4, том 17, 2012. С. 81-92.

ӘОЖ 37.015-8

ЖОҒАРЫ МЕКТЕПТІҢ ИННОВАЦИЯЛЫҚ БІЛІМ БЕРУ ОРТАСЫНДА БОЛАШАҚ МҰҒАЛІМНІҢ АЗАМАТТЫЛЫҒЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУ

Жұмаділдақызы Г.
«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

В статье рассматривается совместная работа родителей и преподавателей школ по формированию личности общечеловеческих качеств, честь и гражданский долг, патриотизм в воспитании к национальной ценности учащихся школ.

The article discusses the joint work of parents and teachers of schools on the formation of the personality of universal human qualities, honor and civic duty, patriotism in the upbringing of the national value of schoolchildren.

Қазақстан Республикасының білім беру жүйесі қазіргі кезеңдегі дамуында терең сапалық өзгерістерге бетбұрыс жасауда. Н.Ә.Назарбаевтың «Қазақстан-2050» стратегиясы қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағыты» атты Қазақстан халқына жолдауында: «Білім беру жүйесін жаңғырту барысында оқыту үдерісіне қазіргі заманғы әдістемелер мен технологияларды енгізу, біліктілікті бекітудің тәуелсіз жүйесін құру қажет»,-деп атап көрсетті. Бұл саладағы ең басым бағыттардың бірі – қазіргі қазақстандық білім беру жүйесінің жаңа, динамикалық жағдайында шығармашылықпен және белсенді қызмет жасауға қабілетті педагог мамандарды әзірлеу және қайта даярлау.

Инновациялық педагогикалық іс-әрекеттің жалпы және арнайы ерекшеліктері ресейлік зерттеушілер Загвязинский В.И., Краевский В.В. Н.Ф. Вишнякова, В.И. Загвязинский, М.В. Кларин, Н.В. Кузьмина, С.Д. Поляков, М.М. Поташник, М.М. Фридман, Н.Р. Юсуфбекова және т.б. еңбектерінде қарастырылады. Инновацияны жоспарлау мен инновациялық үдерісті басқару мәселелері шетелдік ғалымдар Р. Адам, Е. Роджерс, А. Кинг, Б. Шнайдер, Jl. Андерсон, Л. Бриге, Х. Барнет және т.б. ғылыми еңбектерінде зерттеген [1, 2].

Инновация - кез келген жаңалық немесе жаңалықты енгізу ғана емес, бұл бүгінгі қолданыстағы білім жүйесінің тиімділігін арттыратын үдеріс. Инновациялық іс-әрекет-білім берудің кез келген деңгейінде инновациялық үдеріспен қамтамасыз ететін шаралар кешені және үдерістің өзі. Педагогикалық инновация білім беру жүйесін қайта құру, жетілдіру, модификациялау, өзгертуге байланысты немесе оның белгілі жақтарын, қасиеттерін және аспектілерін (жаңа заңнамалық акттерді, құрылымдарды, тұжырымдамаларды және интеграциялық байланыстарды және т.б.) жасақтау. Инновациялық үдеріс ұйымның мақсаты, құрылымы, міндеттері, технологиясы және адам ресурстарын қамтиды.

Инновациялық іс-әрекеттің негізгі функцияларына педагогикалық үдерістің компоненттерінің өзгерістерін енгізеді: мақсаттары, білім беру мазмұны, оқытудың формасы, әдістері, тәсілдері, технологиялары, басқару жүйесі және т.б. Сонымен бірге барлық зерттеушілер инновацияны инновациялық стихиялы ізденіс ретінде қарастырмау керек деген пікірге келеді, себебі инновация - мақсатты бағытталған, саналы өзгеріс [3].

Бүгінде инновациялық өзгерістер әртүрлі бағыттарда жүруде, білім берудің жаңа мазмұнын қалыптастыру; оқытудың жаңа технологияларын өңдеу мен жүзеге асыруда; жаңа бағдарламаны меңгерудің әдістері мен тәсілдерін қолдану; оқыту үдерісінде оқушылардың өзіндік анықталуына жағдай туғызу; мұғалім мен оқушының ойлау стилінде, өзара қарым-қатынастарында өзгеріс, білім беру мекемелерінде шығармашылық инновациялық ұжымды жасау және дамыту.

Бұл үдерістердің барлық қарама-қайшылықтарында, шығындарында, кемшіліктерінде олар позитивті сипат береді. Осы инновация әлеуметтік институт ретінде білім беруге тән керітартпалықты жоюға мүмкіндік береді, әлеуметтік тапсырыс, мемлекеттің, тұлғаның қажеттілігінің өзгерісіне жедел және икемді жауап беру механизмін құру жағдайларын қамтамасыз етеді, бұл бүгінде отандық білім беруді дамытудың өзекті міндеттері ретінде қарастырылады.

Инновация мазмұны ретінде келесі еңбектерді айтуға болады: белгілі бір жаңалықтың ғылыми-теориялық білімі негізі (В.М. Полонский); жаңа тиімді білім беру технологиялары (В.П. Беспалько, В.В. Сериков); енгізуге әзір технологиялық сипаттау түрінде орындалған тиімді инновациялық педагогикалық іс тәжірибе жобасы (Н.Л. Гузик).

Осылайша, жоғарыда қарастырылған педагогикалық инновацияның болмысын ұғу амалдарындағы ортақ нәрсе олардың басты назары педагогикалық шығармашылықтың үдерісі мен нәтижесінде болуында.

Барлық зерттеушілер білімнің инновациялық үдерістердің болмысын жаңа теориялық талдап, түсінік беруге, үздіксіз инновациялық қозғалысты қамтамасыз етуге қажеттілігін атап өтеді. Бұл қажеттілік, өз кезегінде мамандардың арнайы даярлау, соның ішінде педагогикалық инновациялық білім беру саласында болашақ мұғалімнің азаматтығын қалыптастыру мәселелесін өзектендіреді.

Қазақстан Республикасының «Білім туралы» заңында: «Білім беру жүйесінің басты мақсаты - ұлттық және азаматтық мәдени құндылықтар негізінде жеке тұлғаның қалыптасуына қажетті жағдай жасау» қажеттігі деп көрсетілген еді.

Қазіргі таңда тәуелсіз еліміздің ертеңгі тізгінін қодарына ұстар азаматтарымыз бен жастарға жан-жақты өнегелі тәрбие беру - қоғамымыздың алға қойып отырған басты мақсаттарының бірі болып отыр. Халқымызда «Отан- от басынан басталады» дейген аталы сөз бар. Демек, бала тәрбиесі – Отан мен ел мүддесімен байланысты іске асырылады. Бүгінгі өскелең ұрпаққа бүгінгі ғаламдық дәуірінде өз халқының төл мәдениетін, тілі мен салт- дәстүрін

әр азаматтың бойына сіңіре отырып, отансүйгіштікке баулу қазіргі тәрбие жүйесінің өзекті мәселесіне айналды.

Егеменді еліміздің ертеңгі болашағы жас ұрпақты шыңдап өсірумен байланысты, сондықтн олардың білікті азамат болып қалыптасуын қамтамасыз ету – бүгінгі таңда ең басты мақсат болып табылады. Өйткені, еліміздің болашағы жас ұрпақ-ұлттық сана- сезімі оянған, адамгершілігі және рухани ойлау дәрежесі жоғары дамыған, мәдениетті, парасатты, ар-ожданы мол, салауатты өмір салтын ұстанған, бойында жоғары патриоттық санасы қалыптасқан, өз елі үшін мақтаныш сезімі қалыптасқан азамат етіп тәрбиеленуі қажеттілік туғызып отыр.

Бүгінгі қоғамымыздың іргетасын нығайта түсу үшін бүгінгі жас ұрпаққа үлгілі, өнегелі тәрбие беру- қазіргі басты міндеттердің бірі. Имандылық, ізгілік, адамгершілік, елжандылық және де толып жатқан кісілік қасиеттер жоғары оқу орнында жалғасын табуы тиіс.

Болашақ маман немесе бүгінгі студент ертеңгі оқушыны тәрбиелеуші, мектептегі өскелең ұрпақтар – болашақ Қазақстан азаматы. Олар ескінің көзіндей, жаңаның өзіндей болып XXI ғасыр есігінен еркін еніп жүре алатын дүниежүзілік мәдениетті танитын, өзін сыйлата алатын рухани дүниесі бай, интеллектуалдық деңгейі жоғары, білімді де білікті әрі саналы, парасатты, жан-жақты мәдениетті, еліміздің еңсесін өркениетке жетелейтін патриот азаматтарымыздың көп болуы әбден керек-ақ.

Отан ұғымы адамның ең қымбатты, ыстық, терең және күшті сезімін білдіреді. Отанға деген сүйіспеншілік, Отан үшін барлық қиындыққа дайын болу, қоғамның дамуын да рухтандыратын қайнар бұлағы болуы тиіс. «Патриотизм» - ғасырлар бойы жинақталған ең терең сезімдердің бірінен бастау алады. Отанға деген сезім болмаса, ел патриоты болу мүмкін емес. Біздің ата-бабаларымыз Отанын жанындай қатты сүйіп, оны барлық жаулардан қорғап, бүгінгі ұрпаққа мұра етіп қалдырды. Отанымыздың гүлденуіне және оны қорғауға деген патриоттық сезім адам жүрегінде өмір сүрген, өмір сүре бермек. Бірақ патриоттық сезім адамда өзінен өзі не болмаса туа пайда болмайды. Ол ерте жастан адамға әсер ететін, ұзақ мақсатты түрде бағытталған тәрбиенің, мектептің, мектепке дейінгі мекеменің және түрлі қоғамдық ой пікірлердің әсер етуімен қалыптасады.

Патриоттық тәрбие мен жастарға отансүйгіштік сезім берудің басты бағытын Қазақстан Республикасының Конституциясы мен еліміздің мемлекеттік нышандарын: Әнұранын, Туын, Елтаңбасын жастарға үйрету және орындату мәселелері де патриоттық тәрбие берудің бір көрсеткіші болмақ. Еліміздің Конституциясын бұлжытпай орындау арқылы, мемлекеттік нышандарға құрметпен қарап орындау, құқықтық – саяси және этикалық әдет-ғұрып мәдениетін меңгеру арқылы патриоттық тәрбие беруді әрбір азамат бойына сіңіруді қалыптастырады.

Әл-Фараби өзінің «Азаматтық саясат», «Поэзия өнері туралы», «Бақытқа жол сілтеу», «Риторика», «Мемлекеттік қайраткерлердің нақыл сөздері» атты трактаттарында этикалық, эстетикалық мәселелермен бірге көркемдік, сұлулық,

мейірбандық, білім категорияларының мәнін ашып, олардың негізін дәлелдеп берген. Сонымен бірге, Әл-Фарабидің Отанына деген сүйіспеншілігін, сағынышын мына бір өлеңінен байқаймыз:

Кеткенім жок, елім сенен,
Атақ, бақыт, тақ іздеп,
Шықтым жалғыз, жұртым шалғай,
Ғылым атты шам іздеп.
Ақтадым мен ақ сүтіңді,
Келгенінше шамамның.
Ассам-дағы сексен жастан,
Сәбиіңмін, балаңмын ...
Айналайын, атам қыпшақ,
Туған жерді сағындым.
Өз атыңа, құрметіңе,
Қайда жүрсем табындым! [4].

Бұл өлең қатарлары арқылы біз ғалымның Отансүйгіштігін танимыз және бар еңбегі мен іс әрекеті Отанына пайдасын тигізу мақсатымен байланысты туындағанын айғақтайтынын көреміз.

Сондықтан, жоғары оқу орындарында түркі ғұламалары мұраларын оқып үйренуде олардың тек қана педагогикалық көзқарастары мен қасиеттерін жалпы қарастырмай, Отансүйгіштік көзқарастарын ерекшелеп оқу болашақ мамандарды өз халқының мүддесі үшін еңбек етуге жетелейді.

Мұндай ойлар түріктің ұлы ғұламасы Ж.Баласағұн мұраларында да кеңінен қарастырылады. Оның «Құтты білік» дастанында ата-ананың ең басты парызы - баланы бөтен жерге жібермей, өз отбасында тәрбиелеуі деп білетіні көрсетілген [5]. Жастайынан өз отбасында тәрбие алған бала өз отбасындағы туыстары мен үй ішіндегі әрбір затына ыстық ықыласпен, бауырмашылықпен қарым-қатынас жасайтын болады дейді. Егер ол жастай бөтен жерде тәрбиеленетін болса, онда бала ерте отбасы мүшелеріне суып кетеді де, бауырмашыл болмай, суық болып өседі дейді. Мұндай балалар тек отбасы мүшелеріне ғана емес, туған жері мен еліне де мейірімсіз болады дегенді айтады. Сондықтан біз, балаларға Отансүйгіштік қасиеттерді қалыптастыру үшін ең алдымен оларды тәрбиелейтін мұғалімдер мен тәрбиешілер бойына Отансүйгіштік сезімдерін дарытуымыз керек. Ол әрине жоғары оқу орнындағы білім мазмұны арқылы жүзеге асырылмақ.

Б.Момышұлы өзінің еңбектерінде ерлік мәселесіне өз көзқарасы тұрғысында анықтама берген. Ерлік – ер азаматтың қайрат-жігерінің, ақыл-ойының, ар-намысының, ынта-әрекетінің еңбектегі және ел қорғаудағы жеңісті де, жемісті көрінісі екендігі мәлім. Жеке адам ерлік әрекетке дейін батылдыққа, батырлыққа тәрбиеленіп тәлім тәрбие алады [6].

Тарихи қаһармандықты насихаттап, данышпандар мен шешендерді, батырларды үлгі-өнеге етіп көрсететін аңыз әңгімелер өте көп. Асан қайғы қазақ еліне жай іздейді. Қорқыт ата халыққа өлмейтін өмір, өшпейтін өнер іздеген, Төле би қазақ халкының бірлігін көксеп, басын біріктірген, Кейкі мен

Амангелді жаңаша жақсы заман орнатпақ болады, Қажымұқан дүние жүзіндегі ең күшті палуан - қазақ деген мақтаныш туғызады. Төлеген Тоқтаров пен Мәлік Ғабдулин ерліктің үлгісін көрсетеді, Мәншүк пен Әлия - ержүрек қазақ қызының бейнесін жасады.

Біз бұдан патриотизмге, жастарды Отансүйгіштікке тәрбиелеудің мынадай этномәдени жүйесін көреміз: ар-намыс, борыш, парыз, қанағатшылдық, жомарттық, әділдік, адалдық, ата тегін білу, қазақтың салт-дәстүрін, сөз асылын сыйлау, кайтпас кайсарлық, табандылық, бауырмалдық ерлік - қазақ халқының бойына туа біткен ұлттық әлеуметтік психологиялық ерекшелік болмысы; ол адамзаттың отан сүйгіштік, ойлау жүйесінің негізі болмақ.

Қазақстандық ғалым К.Жүкештің философиялық еңбектерінің астары мен ұлттық ерекшелікте сипатталуы ұлттық психология ғылымы үшін маңызы айрықша. Сондай-ақ, психикалық құрылымының құрамын А.Елікбаев, А.Сәрсенбаев өз еңбектерінде жан -жақты қарастырған. Біз жоғарыда есімдері аталған ғалымдар еңбектеріне жан-жақты терең талдау жасай келе, ұлттық сана, ұлттық мінез бен ұлттық сезім, психикалық құрылымның негізгі компаненті, ал салт-дәстүрлер этникалық мәдениеттің құрамдас бөлігі ретінде этникалық тәрбиемен қоса патриоттық тәрбиенің құралы деген пікірді қолдаймыз .

Бауыржан Момышұлы патриоттық, отансүйгіштік, елжандылық сезімдерді «адамдарға генетика арқылы беріліп, ойына мықтап орнығады деп түсіндіреді. Алайда оған күтім мен қамқорлық, ұдайы шыңдап отыратын тәлімгерлік те қажет», - дейді. Ол ерлік, рух, ұлттық намыс ұғымдары арасындағы өзара тығыз байланысты «меніңше, ұлттық намыс болмаса, ұлт батырлары да болмайды. Сонымен қатар ол, ең алдымен, елінің патриоты болуы қажет. Демек, ұлтына деген шексіз құрмет патриоттық тәрбиенің ажырамас бір бөлігі. Адамның Отаны мен халқына деген сүйіспеншілігі жоқ жерде патриотизм де тумайды. Егер тура мағынасында айтатын болсақ, патриотизм - адамның өзінің арғы тегімен жалғастырылып жататын арқауы мықты қасиетті жібі», - деп түсіндіреді [6].

Отансүйгіштік сана мен сезімнің қалыптасуы әрбір Қазақстан азаматының өзін осы мемлекеттің төл перзенті, нағыз азаматы ретінде сезінгенде, Қазақстанды өзінің туған елім, Отаным деп мақтанышпен сезініп, Қазақстанның көркеюіне үлес қосуға шын ниетімен құлшыныс білдергеннен қанағаттанып, шабыттанатын болу керек екенін белгілесек, онда оның ерекшеліктері мынадай болады:

1. Қазақстан 130–дан астам ұлт өкілдері тұратын, көп ұлтты мемлекет. Барлық ұлттар Қазақстан Республикасының мемлекеттік рәміздеріне ерекше құрметпен қарап, шын ниетімен қастерлеп қадір тұтуы тиіс. Олар Қазақстан азаматының Конституциялық құқығын сақтайды және әрбір ұлттың Қазақстанды ортақ үйіміз деп санай білуі.

2. Қазақстанда тұратын барлық халықтардың ұлтына, дініне, тіліне қарамай, Отанға пайдасын тигізуге деген ниетінің болуы, халық игілігі үшін қызмет етуге дайын болуы тиіс.

3. Отан игілігі үшін еңбек ету әрбір азаматтың тек өзінің конституциялық

борышын өтеуі ғана емес, сонымен қатар оның тұлғалық қасиеттері мен сапаларының қалыптасуының нәтижесі ретінде көрінуі.

4. Қазақстан халықтарын ұлы мемлекеттік Отансүйгіштік сезімге ұмтылдыру мақсатында қазақстандық болашаққа сендіру, оны мақтатындай ету қажет [7].

Отансүйгіштік қасиеттерді еліміздің әрбір азаматтарының санасына сіңіру - кезек күттірмейтін мәселе. Сондықтан біз өз зерттеуімізде патриотизм, Отансүйгіштік, отаншылдық, ұлтаралық қатынас мәдениеті тұрғысынан интегративті құрылым ретінде «Отансүйгіштіктің» мәнін төмендегіше етіп ашып көрсеттік (сурет 1).

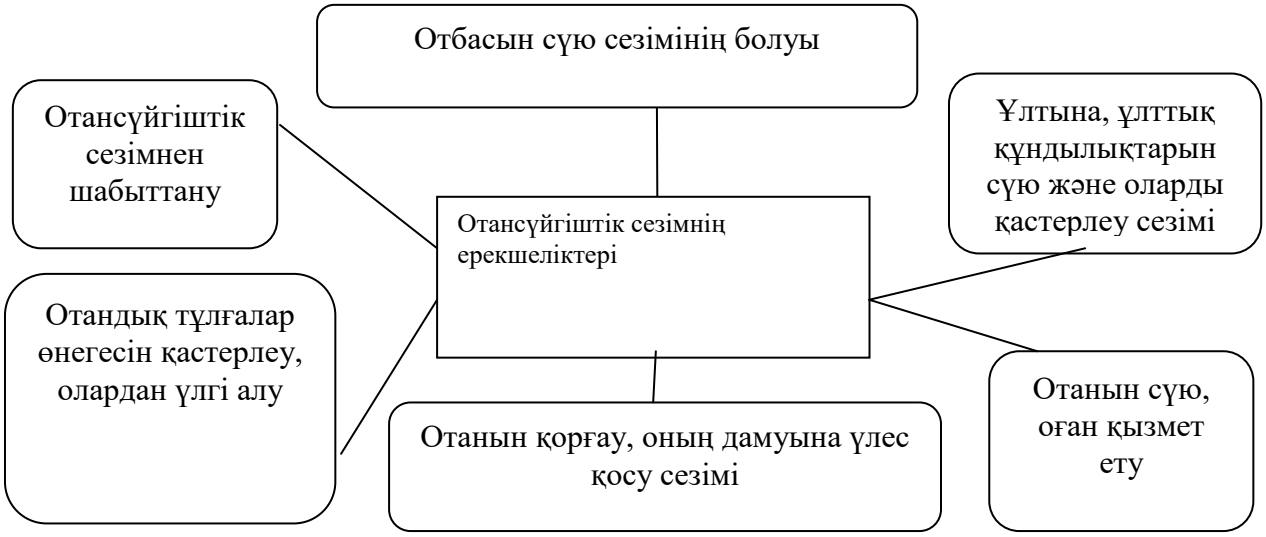

Сурет 1- Отансүйгіштік сезімнің ерекшеліктері

Біз бұдан ұрпақ тәрбиесіндегі отбасы, Отанының, өскен ортасының әсерінің орасан зор екенін байқаймыз. Ер елдің ық жағынан панасы, қорғаны деп бағалаған ата-бабамыз «ерлікті тәрбиеден туады» деп ұққан. «Батыр», «ер» деген ұғымдар үнемі қатар қолданылып келген.

Біздің ойымызша студенттерді елжандылыққа, Отансүйгіштікке тәрбиелеудің басты бағыттары мен тармақтарын анықтау студенттердің оқу процесін үйлестіру үшін келесі бөлімдер бойынша топтастырылады. Мысалы, идеялық-саяси тәрбиенің негізгінде студент жастардың Отансүйгіштік сезімдерін қалыптастыру шаралары мынадай іс шараларды қамтуы тиіс:

1) Оқу үрдісі барысында студенттердің жинақтаған оқу материалдарын зерделеу (дүниетанымдық даярлығын, патриоттық тәрбиелілігін, кәсіби бағытын анықтау);

2) Қоғамдық-гуманитарлық ғылымдар бойынша отансүйгіштік, елжандылық, патриоттық тәрбиенің қыр-сырларын (халықтың Отан қорғау туралы ілімімен танысу, патриотизм проблемалары жөніндегі ғылыми зерттеу талдамасына қатысу) меңгеру;

3) Мамандық шеңберіндегі пәндер мазмұнындағы отансүйгіштік, патриоттық сезім қалыптастыруға ықпал ететін, отансүйгіштік сезімнің туындауына түрткі боларлық білімдердің бағытын анықтау;

4) Отансүйгіштік, патриоттық тақырыптар бойынша саяси ағарту (лекциялар, саяси ақпарат, әскери басылымдарға жазылу көрнекі үгіт және т.б.) жұмыстарын жүргізу;

5) Кітапхана жұмысында студенттердің (кітаптарды талқылау, жазушылармен және т.б. кездесу)отансүйгіштік сезімдерін қалыптастыру мәселесін назарда ұстау;

6) Қоғамдық-саяси қызмет (қоғамдық-саяси аттестаттаулар, жиналыстар, мұражайлар және жауынгерлік даңқ бөлмелерін жасау, әскери-басшылық жұмыс және т.б.) барысында студенттердің патриоттық тәрбиесін қалыптастыру;

7) Патриоттық тәрбиенің тиімділігін (Отанды дамыту және қорғау саласындағы үкімет саясатын түсіну деңгейін, жоғары оқу орнында, практикада, педагогикалық факультетінде және оңды жағдайлар жасалған кезде тәжірибеден өтуде танымдық, қызметтік және қоғамдық-саяси белсенділік дәрежелерін зерттеу) сабақтан тыс іс шараларда қарастыру [8].

Біз зерттеу жұмысында алға қойған мақсатты орындадық деп ойлаймын, бірақ бұл мақалада білім берудің инновациялық жүйесіне байланысты барлық мәселелерді толық қамтыдық деп айта алмаймыз. Өйткені студенттерге азаматтық тәрбие беруде төмендегідей бағыттарда зерттеулер жүргізу болашақ ғалымдардың еншісінде дегіміз келеді. Мысалы, студенттерді кәсіби даярлауда халық педагогикасында патриоттық тәрбие беру жолдары; студенттердің патриоттық-саяси көзқарасын қалыптастыруда инновациялық ортаны негізге алу; педагогика және психология мамандығына дайындауда патриоттық тәрбие берудің тиімділігін арттыру сияқты тағы басқа мәселелерге арналған ғылыми-педагогикалық зерттеулерді жүргізуге болады. Бұл ғылыми жұмыстарды зерттеушілермен бірлесе отырып, жүзеге асырсақ инновациялық білім беруге,яғни педагогика ғылымына қосылған сүбелі үлес болар еді.

Пайдаланылған әдебиет тізімі

1. Загвязинский В.И., Кларин Теория обучения: Современная интерпретация: Учебное пособие для студ. высш. пед. учеб. заведений.-М.: Издательский центр «Академия», 2001. - 192

2. Краевский В.В. Методология педагогического исследования: пособие для педагога. Самара: изд-во Сам ГПИ, 1994. — 165 с.

3. Таубаева Ш. Т., Лактмонова С.Н.Педагогическая инновация как теория и практика нововведений в системе образавания : научный фонд и перспективы развитие . /Книга 1/- Алматы: Научно – издательский центр «Ғылым » 2011.

4. Әл-Фараби. Қайырымды қала тұрғындарының көзқарастары Әлеуметтік - этикалық трактаттарында. – Алматы.-2015. -305 б.

5. Баласағұн Ж. Құтты білік. - Алматы:Жазушы, 2016. - 358 б.

6. Момышұлы Б. Көз алдымда бәріңсің. – Тараз. 2017. -195 б.

7. Кенжебаев Р.Н. Оқыту үрдісінде халық педагогикасы арқылы оқушылардың атамекенгс сүйіспеншілігін қалыптастыру. - Шымкент, 2015. – 306 б.

8. Калимолдаева А.К. Формирование патриотизма будущих специалистов в целестном педагогическом процессе вуза в современных условиях. - Алматы, 2013. -2 28 б.

ӘОЖ 378. 02.37.035

ПЕДАГОГТЫҢ СТРЕССКЕ ТҰРАҚТЫЛЫҒЫНЫҢ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Ибрай А.Е.
«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

В данной статье рассматривается исследование эмоциональной устойчивости будущих педагогов-психологов при различных профессиональных этапах в системе образования в ВУЗе

This article examines the study of the emotional stability of future educational psycholo gists at various professional stages in the educational system at a university.

Қазіргі заманғы жағдайдағы әлемдік саяси, экономикалық және әлеумет тік өзгерістердің басты мәселелерінің бірі-физикалық және психикалық ден саулық. Бұл проблеманың туындауы кездейсоқ емес, өйткені стресстік жағдайға қарсы тұру жалпы міндеттерді, ақыл-ой қабілеттерін, тәжірибесін, қалыптасқан қатынастардың сипаттамаларын орындау кезінде қиындықтар мен эмоционалдық кедергілерге әсер етпеуін қамтамасыз етеді. Алғаш рет стресті ғылыми тұрғыдан сипаттаған канадалық ғалым Ганс Селье болатын.

Стресс – кез-келген сыртқы әсерге тәннің жауап қайтаруы болып есептеледі. Яғни, стресс тосын жағдайда қанға қажетті гармондарды жедел іске қосу, басқа да көптеген физиологиялық процестерді қайта құру арқылы тәнге сыртқы әсерге тойтарыс беруі үшін өзінің ішкі мүмкіндіктерін пайдалану.

Стресстің пайда болуына жеке тұлғаның өзіндік ерекшеліктерінің өзгермеуі мен сәтсіздіктері әсер етеді. Лангитюдтік мәліметтерге сәйкес (М.Селигман және Г.Элдер, 1986) бұл қажеттілік жанұялық ортада (балалар оны әке-шешелерінен қабылдайды), жақындардан айырылуымен, сонымен бірге мұғалімдер жағынан сынаулармен байланысты ерте уайымдаулар пайда болады.

Әрбір адамның стреске ұшырауы оның тек оқу әрекетіне ғана байланысты емес, сонымен қатар әр түрлі өмір жағдайларына, әр түрлі басқа қызмет түрлеріне, қарама-қатынасқа, қоршаған ортасына да бойланысты болады. Сондықтан стресстің пайда болу себептерін анықтағанда, стрестің пайда болуының көзі болуы мүмкін әр түрлі өмірлік жағдайларының ықпал ету ерекшеліктерін ескере отырып қарастыру керек. Неғұрлым жалпы және толық болып П.Т.Вонг ұсынған нұсқасы табылады.

Тұлғаралық стресс		Тұлғаішілік стресс	
Экологиялық стресс		Ішкі ресурстар	Жанұялық стресс

Күнделікті өмірдегі стресс аймағы П.Т.Вонг бойынша

Ортаңғы ішкі шаршыда «мен күші», «ақыл-ой күші», психикалық энергия немесе ішкі ресурстар деп аталатын біздің тіршілік етуіміздің мәні белгіленген.

Ол өмірлік дағдарыстарды индивидке жеңуге көмектеседі және стреске қарсы тұру интенсивтілігін анықтайды. Бұл ресурстың төмендеуі стреспен байланысты әр түрлі бұзылыстарға, мысалы, үрей, қорқыныш, орын таба алмаушылық депрессияға ұшырауына әкелуі мүмкін.

Тұлғаішілік стресс көптеген біздің сыртқы әлемге талаптарымыз және олардың бізге әсері осы стресс түрімен байланысты.

Тұлғаралық стресс белгілі бір өмір салаларымен өзара байланыс жасайды. Себебі, әр адамға өз әрекетінде әр түрлі әлеуметтік сұрақтарды шешуге тура келеді, өзге адамдармен әрекеттесу және оның бағалауы біздің қабылдауымызға, уайымдауларымызға, жағдайларға және сыртқы әлем құбылыстарына қатынасымызға елеулі ықпал жасайды. Көптеген өмірлік мәселелер адамдар арасындағы қатынастың проблемасы болып табылады.

Тұлғалық стресс индивид не жасап жатқанына және оған берілген мысалы, ата-ананың, ерінің, қызметкердің ролін және т.б. әлеуметтік ролдерді қалай жүзеге асырады және бұзатын уақытта онымен не болатынына қатынасы бар. Ол денсаулықтың бұзылуы, жағымсыз әдеттер, сексуалдық қиындықтар, қартаю, зейнетақыға кету сияқты құбылыстармен байланысты көрінеді.

Жанұялық стресс өзіне жанұя ішіндегі барлық қиындықтарды қосады. Ол-үй ішіндегі жұмыс, тектер арасындағы қарама-қайшылық, жанұядағы ауру немесе өлім, ішімдік, ажырасу және с.с.

Еңбектік стресс көбіне ауыр жұмыс күшімен, жұмыс нәтижесін қадағалаудың жоқтығынан, ролдік анықсыздықтан және ролдік қарама-қайшылықпен байланысты. Жұмыс қауіпсіздігін нашар қамтамасыз ету,еңбекті әділетсіз бағалау, оның ұйымдастырылуының бұзылуы стресс пайда болуының көзі болуы мүмкін.

Қоғамдық стресс адамдардың үлкен топтары бастан кешетін проблемаларға жатады. Мысалы, экономикалық тоқыру, кедейшілік, расалық қысым, банкрот болу және дискриминация және т.б.

Экологиялық стресс қоршаған ортаның экстремалды жағдайларының ықпал жасауымен негізделеді. Бұндай ықпалды күту немесе оның нәтижесі – ластанған ауа және су, қатал ауа райының жағдайы, нашар көршілер, дыбыстың жоғары деңгейі және с.с.

Қаржылық стресс түсіндіруді қажет етпейді. Есепті төлеу мүмкінсіздігі, қарыз алудағы қиыншылықтар, жұмыс нәтижесінің жалақы деңгейімен сәйкес келмеуі, қосымша қаржылық шығындар, осы және басқа да себептер стресс пайда болуына әсер етеді.

Тұлғаішілік стресстер- негіздеп қарастыруды қажет етеді. Ол бірінші жағынан оған жеткілікті көңіл бөлінбегеніне байланысты болса, екінші жағынан, ол әртүрлі өмірлік оқиғаларды жобалауы мүмкін және оған қатынас ерекшеліктеріне ықпал жасап және индивид мінез-құлқына әсер ететініне байланысты.

Стресстің қандай нәрсе екенін, денсаулыққа қалай әсер ететітін білеміз. Ендігі жерде одан құтылудың, алдын алудың және жеңудің жолдарын қарастырайық.

Стрессті жеңуде адамның істейтін жұмысының не қызметінің сипаты зор маңызға ие. Еңбек адамға тек материалдық байлық әкеліп қана қоймай, сонымен бірге қанағаттанушылық сезімін де сыйлауы тиіс. Көңілсіз, күңгірт, бірыңғай, ылғи өзіңді зорлап істейтін жұмыс стрестің бірден-бір көзі екендігі айтпаса да түсінікті. Шынында да, біздің уақытымыздың көбісі қызметте, оқуда өтеді. Ол егер көңілсіз болса, тәніміз де бүкіл жүйелердің үйлесімсіздігін туғызып, оны дағдарысқа ұшыратады. Сондықтан, адам көңілі қалаған мамандығы бойынша өзі ұнататын кәсіппен айналысқаны жөн.

Біздің мақаламызда педагогтардың стресстік жағдайда түскендегі жағдаяттары мен төзімділігі және одан шығу мәселесін қарастырамыз.

Педагогтардың стреске төзімділігі үлкен мәнге ие,өйткені шыдамдылық,төзімділік ішкі үйлесім, жұмысына және еңбекке деген жоғары қабілеттілік негізін құрайды. Тұлғалық интеграцияның болмауы мінез-құлық пен өзара әрекеттесудегі психиканың ұйымдастырушылық рөлінің жоғары деңгейін жоғалтуды, өмірлік мағыналар, құндылықтар, уәждер, мақсаттар иерархиясының күйреуін білдіреді.

Адамның күйзеліске төзімділігі оның өмірге бейімділігін, психикалық және соматикалық денсаулығын тікелей анықтай алады. А.А. Реана, стресске төзімділікті өзін-өзі тиімді дамыту және жеке тұлғаның кәсіби дамуының қажетті компоненті ретінде қарастыруға болады. Стресстің әртүрлі теориялары мен модельдеріне негізделген тұрақтылыққа төзімділік заманауи принциптер стресске төзімділік тұжырымдамасының мазмұнын кеңейтеді және толықтырады.Ал А.П.Катуниннің зерттеулеріне негізделсек, біз мұны былай тұжырымдай аламыз:

Психологиялық ғылымның қазіргі кезеңінде стреске тұрақтылығының проблемасын интегративті түрде ұсыну, өзін-өзі қорғаудың әртүрлі тұжырымдамалық тәсілдерінің синтезі негізінде пайда болады және психикалық процестердің, өзіндік дара қасиеттері, өзін-өзі дамытуды жетілдіру және көңіл-күйдің реттелуін қамтамасыз етеді. Атап айтсақ, бүгінгі күндері стреске төзімділік шетелдік және отандық зерттеушілердің қызығушылығын тудырған ғылыми тақырып болды [1, 2].

Зерттеушілердің жұмысын талдай отырып, біз бұл мәселенің дамуын көре алдық. Бұл құбылысты зерттейтін барлық зерттеушілер бұл құбылыстың бірыңғай түсіндірмесі жоқ деген қорытындыға келді. Орыс ғалымдарының жалпы талдауы көрсеткендей, олардың көпшілігі тұрақтылық пен тепе-теңдікті стресске төзімділік құбылысы ретінде қарастырады.М.Тышкованың пікірінше, стреске төзімділік жеке тұлғаның тұтас сипаттамасын, стрессогендік және фрустрациялық ықпалға және дағдарыс ахуалына оның тұрақты адекватты реакциясын қамтамасыз етеді [3].

А.В.Петровский және М.Г.Ярошевский стресске төзімділіктіжеке тұлғаның сипаттамасы ретінде психологиялық төзімділікдеп анықтайды, стрессогендік ортаның әсерінен және жеке тұлғаның фрустрируалдық өмірдегі қиыншылыққа төзімділігін қамтамасыз ету деп қарастырады [4].

А.Е. Личко: «қаталдық пен төзімділіктің» шекарасы шыдамсыз түрлендіру түрін көрсетеді (акцентуация), ол лайықсыз эмоциялардан тұрады (төзімсіздік) деп сенімділікпен айқындайды, дегеніміз жүйке процестерінің патологиялық қозғалуы [5].

Стреске төзімділікті жүйелі тұрғыдан талдау маңызды болып табылады, онда «төзімділік» термині жеке құраушылардан: стресс-резистенттілігі, эмоционалдық тұрақтылық, фрустрациялық төзімділік , психологиялық стреске төзімділік деп қарастырады. Мысалы, О.А. Казакова стреске төзімділікті өзгеріс болып жатқан қоршаған ортада, әртүрлі жағдайда өзінсақтау қабілеті деп қарастырады. Бірақ, төзімділік белгілі бір жағдайларда ғана қолдау таппайды, ол тұтастай алғанда сақталу процесін қамтиды. Оны нәтиже беру ретінде қарастыруға болады немесе процесс ретінде, ол бейімделу процесі тарапынан дамудың ажырамас бөлігі болып табылады. «Эмоционалдық тұрақтылық» дегеніміз әр түрлі қызмет жағдайларында эмоционалды төзімді болу қабілеті болып табылады [6]. Демек, стреске төзімділік интегралды көрсеткіш болып табылады, тұлғаның алған тәрбиесімен мен оқыған білім нәтижесі, және өзара қоршаған ортадан алған тәжірибесі болып табылады.

Стрестің мынадай физикалық зардаптары белгілі: олар - жүрек-тамыр аурулары, асқазан-ішек аурулары, сексуалдық мәселелер және т.б. Стресс иммундық жүйемен психиканың өзара әрекеттестігін зерттеудің маңызды саласы болып табылады: біржағынан, мысалы, созылмалы қабыну психикалық қарсылықтың психикалық ауруларға дейін әлсіреуімен стресстік жүйенің сезімталдықты жоғарылатуына әкелуі мүмкін, екінші жағынан, стресс иммундық жүйенің әлсіреуіне әкеледі (рак, яғни қатерлі ісікке шалдығуға дейін апарады).

Стрестің мұндай адам ағзасына әкелетін зардабы айтарлықтай мәселе болғандықтан, оны пән ретінде оқу орындарында ұйымдастырып, стресті болдырмау жағдайларын қарастыруымыз қажет.

Жеке тұлғаның стреске төзімділігініңпроблемаларын зерттеу,отандық және шетелдік зерттеушілер арасында да маңызды болып отыр. Шетелдік ғылыми әдебиеттерді талдай отырып, стреске төзімділік индивидтің сенімді және ұстамды мінез-құлқын сипаттайтын «тұрақтылық» деп қорытынды жасауға болатынын айтады. Шетелдік теориялар «психикалық құбылыстар» туралы тұжырымдамасында субъективті бейсаналық қызығушылық танытады (П.Жане, А.Фрейд, Э.Фромм және т.б. еңбектерінде).

Стресске төзімділік құбылысының мәнін түсіну үшін П.Джанеттің «бейсаналық» идеясы кейбір жағдайларда мінез-құлық пен саналы бақылаудың психикалық диссоциациясы (ыдырауы) төмендегеніне байланысты.

Көптеген психоаналитиктер Фрейдтің ілімдеріне (тұжырымдамаларына) сүйене отырып, стресске төзімділік құрылымында үш бөлек жағдайдың іздері бар екенін көруге мүмкіндік береді: «Ол, мен және мен мағынадан жоғарыбыз». Онда биологиялық тартымдылық арасындағы қақтығыс адамдар арасындағы «Ол» және «Мен жоғарымын» нормалары арасындағы қақтығыс ретінде тіркеледі.«Мен» концепциясы сізге осы дауды шешуге мүмкіндік береді, оның

қызметі стресске төзімділікті қамтамасыз ететін белгілі бір қорғаныс механизмдерін әзірлеу болып табылады

Қорғау механизмдеріне ең алдымен, «ығыстыру», «проекция», «регрессия», «сублимация»-ны жатқызуға болады. Стреске төзімділікті зерттеуде К.Левиннің атақты динамикалық құрылымдық теориясының қосқан үлесі қомақты рөл атқарады, біздің мұқтаждарымыз-біздің мінез-құлқымыздың қозғалтқышы болып табылады. Осы зерттеулердің негізінде дұрыс нұсқа принципі жатыр, өйткені психологиялық төзімділік жеке тұлғаны кез-келген қиын жағдайдан шығуды қамтамасыз етеді.

Болжам бойынша, стреске төзімділік психологиялық ауыр қысым көрсеткен жағдайда және экстремалды жағдайларда тез адаптация жасауға индивидтің табысты әрекет етуін қамтамасыз етеді. Осының барлығы бізге, ресейлік және отандық, батыс психологиялық ғылымын зерттегенде «стреске төзімділіктің» ешқандай бірыңғай ұғымы жоқ екенін және бұл түсініктеменің бірыңғай анықтамасы жоқ екенін айтады.

Стрес мәселесі күрделі мәселеге айналып бара жатыр. «Барлығымыз білетініміздей, стресстік оқиғалар жеке және кәсіби өмірде, ең алдымен, мектептерде өте кең таралған. Көптеген педагогтар: егер мектеп оқушыларын қысымға алмасақ, оларда өздігінен үйренуге деген ынта болмайды, деп санайды.

Әрине, бұл мұғалімдердің толық ақпарат алмағаны анық. Біз стресстік ауытқулар туралы көп білетіндіктен және стресстік дағдылар емтиханның нашар нәтижелеріне әкелуі және әкелуі мүмкін екенін білеміз. Біз бұл туралы сөйлескен кезде бұл термин даму мәселесін білдіреді, тұлғаның қалыптасуы мен тұлғаның қалыптасуы зерттеу тақырыбында ерекшеленеді және осы ұғымды жеке сананы талдауда қолдануға байланысты.

Біздің келесі зерттеулерде маңызды рөл атқаратын нәрсе, ол, студенттердің шетел тілін оқытуда стрестік төзімділікті қалыптастыру болып табылады.

Тұлғаның стреске төзімділік проблемасын теориялық тұрғыдан талдау, ғылыми-зерттеу пәні ретінде бірнеше тұжырымдар жасауға мүмкіндік береді: қолға алып аяқтан тұруына көмектеседі.

Психологиялық және психикалық тұрғыда мінез-құлықтың өзгеруін реттейді, сыртқы ортаның әсерінен болатын қиындықтармен күресе отырып өзін-өзі қорғайды, денсаулықтың тепе-теңдігін қамтамасыз етеді. Қай салада болмасын, мысалы: оқуда стреске төзімділік өзін-өзі дамытуға зор ықпал етеді, спорттық тұрғыдан алсақ, көздеген мақсатына жету үшін барлық қиындықтарды еңсеріп, жеңіске жетуді қамтамасыз етеді, жұмыс істеу барысында еңбекке тиімділігін арттырып жаңа жетістікке жетуге (инновация ашуға) жол ашады және ойламаған жерден туындаған проблеманы шешу үшін тез адаптация жасауға бейімдейді.

Психологиялық ғылымда «Стреске төзімділіктің» бірыңғай мазмұны жоқ. Демек, бірыңғай анықтау ұғымдары жоқ. «Стреске төзімділік» термині астары жеке құрамдас бөліктерден: стреске-қарсылық, эмоционалдық

төзімділік, фрустрациялық толеранттылық, стреске қарсы психологиялық төзімділік және т.б. тұрады.

Қазіргі заманғы психологиялық ғылымның даму кезеңінде «стреске төзімділік» туралы көзқарас әр түрлі тұжырымдамалық тәсілдерді синтездеу негізінде пайда болды, психикалық қасиеттердің өзін-өзі дамыту проблемасын шешу, процестер, туындау және күй-жағдай, өзін өзі қорғау жағдайын қамтамасыз ету болып табылады.

Жастардың көбісі жұмыста, шығармашылықта көп шаруаларын «кейінге» ысырып қояды. Бірақ әрдайым «кейінге» қала берген де түрлі бастан кешулерге, реніштерге, қанағаттанбауға алып келеді. Осы типтегі адамдарда әрдайым стресске ұшырау қаупі төніп тұрады. Демек, осы бөлінген типтерге орай жастардағы стресстің пайда болу себептері мен жастардың бойында көрініс табуын да ашып айтуға болады.

Жалпы стресстің пайда болуының субъективті және объективті себептері бар. Стресс әрқашанда объективті себептерден: өмір және жұмыс жағдайы, басқа адамдар, саяси және экономикалық факторлар, төтенше жағдайлардан ғана пайда болмайды. Кейде стресстің пайда болуы, оның көріну деңгейіне субъективті де себептер әсер етеді және осы себептер адам өмірі үшін өте маңызды. Бүгінгі күнде шетелдік ғылымдардың назарын аудартып отырған стресстің пайда болуының субъективті себептері мен адамның оған төзімділігін көтеру жолдары болып отыр. Ю.В. Щербатых психологиялық стресстің пайда болуының мынандай субъективті себептерін көрсетті [4].

Қазіргі жағдайға генетикалық бағдарламаның сәйкес келмеуі, яғни стресстің қайнар көзі адамның биологиялық табиғаты мен оның әлеуметтік функциялары арасындағы қарама-қайшылық. Адреналиннің бөлінуі, шамадан тыс эмоция, қан қысымының көтерілуі және бұлшық ет тонусының күшеюі, стрессорға сәтті әлеуметтік бейімделуін жүзеге асыруға кедергі жасайды.

Жеке тұлғаның стреске төзімділігіне үлкен практикалық мәні бар сұрақтар ой салады, өйткені, төзімділік тұлғаны тұлғалық бұзылудан және босаңсудан қорғайды, толыққанды психикалық денсаулық негізін қалайды және ішкі үйлесім мен жұмыс істеу қабілетінің тиімділігін арттырады.

Теориялық зерттеулерге сүйене отырып, оқытылатын феноменнің мазмұнды сипаттамасын ескере отырып, ғалымдардың контексінде берілген құрылымдық жүйе және интегративті тәсілдерді қолдана отырып, болашақта, берілген проблеманы анықтау үшін педагогтың стреске төзімділігін тұтас сипаттама аясында түсінетін боламыз, адамның көңілін бұзатын қоршаған ортаға қарсы төзімділік және қоршаған ортаның стрестік әсеріне төзімділігін қамтамасыз етеді, сондай-ақ, өмір сүру субъектісінің тиімді және жеке кәсіби дамуы мен өзінөзі дамытудың қажетті құрамдас бөлігі ретінде қарастырады.

Стреске төзімділік - әрбір адам үшін өзекті мәселе болып табылады, бірақ сұрақтың мәнін, адам ерекше қиын жағдайларға тап болғанда түсінеді. Бұл зерттеуде педагогтардың психологияллық біліктілігін жетілдіруге және бұл мәселе жан-жақты қарастыруды, егжей-тегжейлі талдау жасауды қажет етеді.

Қорыта келе, педагогтардың шеберліктерін шыңдау орталықтарында ғылыми конференцияларда стреске төзімділік пен стресстің алдын-алуды өзекті мәселе ретінде ұйымдастыру қазіргі заман талабы болғандығын атап айту қажет. Зерттеулер көрсеткендей, жалпы білім беретін мекемелерде, оқу орындарында стрестік менеджмент саласына айтарлықтай сұраныс жасауда және бұл мәселе практикалық тұрғыдан да өз дәлелін тапқан.

Пайдаланылған әдебиет тізімі

1. Реан А.А. Психология стресса и методы коррекции.– СПб:Питер,– 2016. − 256с.
2. Катунин А.П. Стрессоустойчивость как психологический феномен.– 2012. -246с.
3. Бодров В.А. Психологический стресс: развитие и преодоление.− М.: ПЕР СЭ. – 2016.
4. Щербатых Ю.В. Психология стресса и методы коррекции.- СПб.: Питер, 2016.- 256 с.
5. Личко А.Е. Психопатии и акцентуация характера. – Л.: Медицина, 2011
6. Деловая коммуникация: Учебное пособие / О.А. Казакова, А.Н. Серебренникова, Е.М. Филиппова. — Томск: Изд-во Томского политехнического университета, 2013. — 132 с.

ӘОЖ 37.01

КОМАНДАДА ЖҰМЫС ІСТЕУ ЖАҒДАЙЫНДА СТУДЕНТТЕРДІҢ СЫНИ ТҰРҒЫДАН ОЙЛАУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Исаева М.С., магистрант
«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

В статье приведены данные по формированию особенностей критического мышления студентов вуза в процессе командной работы.

The article presents data on the formation of features of critical thinking of university students in the process of teamwork.

Бүгінгі таңда Қазақстан қоғамының әртүрлі салаларында болып жатқан әлеуметтік-экономикалық өзгерістер еңбек нарығын реформалауды анықтайды, бұл университет түлектерін қазіргі кәсіби қызмет жағдайларына бейімдеу мәселелерін шешумен байланысты көптеген әлеуметтік және кәсіби мәселелерге әсер етеді. Бұл реформалар жоғары мектептің білім беру процесіне айтарлықтай әсер етеді, студенттерді даярлау сапасына жаңа талаптар қояды. Жоғары оқу орындарының түлектерінен бүгінгі таңда жаңа кәсіби ойлау, жоғары ұтқырлық, құзыреттілік, толеранттылық, топішілік қызметке бағдарлау және т.б. қажет, бұл талаптар, ең алдымен, жоғары оқу орындары студенттерінің кәсіби құзыреттілігінің ажырамас бөлігі болып табылатын сыни ойлауын қалыптастыру және дамыту қажеттілігімен байланысты.

Студенттердің сыни ойлауының жеткілікті жоғары деңгейінде ғана жоғары оқу орнының түлегін өндірістік мәселелерді шешудің стандартты емес тәсілдерінде көрінетін іскерлік өзара іс-қимыл мен ынтымақтастық дағдылары бар дербес, шығармашылық және сыни тұрғыдан ойлайтын қызмет субъектісіне айналдыруды талап ететін әрі қарайғы кәсіби қызметтің перспективалары ашылады. Жоғары мектеп студенттері үнемі өзін-өзі дамытуға, инновацияларға, мақсатқа жетудің әртүрлі тәсілдеріне, тәуелсіз шешім қабылдауға, алқалылыққа, бастамашылық пен икемділікке жақсы дайын болуы керек [1].

Алайда, университет түлектерінің практикалық қызметін талдау кәсіби қызметтің басында олардың көпшілігі бұл қасиеттерді іс жүзінде қалай жүзеге асыруды білмейтінін және тіпті оқу іс-әрекетінде де осындай құзыреттерді жүзеге асыруда тәжірибесі жоқ екенін көрсетеді. Жоғары оқу орындарының түлектері көбінесе ұжымда тиімді өзара әрекеттесуге әлсіз, қателіктер мен кемшіліктер бойынша рефлексияны және т.б. көрінетін нақты кәсіби қызметке дайын емес байқатады.

Сонымен қатар, жоғары мектеп оқытушылары арасында студенттердің сыни ойлауы оқу процесінде автоматты түрде қалыптасады деген пікір бар, ал ол кәсіби қызметте көп жылдық тәжірибе нәтижесінде ғана жоғары деңгейге жетеді. Бірақ тәжірибе мен зерттеулер маманның тәжірибесі мен сыни ойлаудың қалыптасу деңгейі арасындағы тікелей байланысты растамайды. Сондықтан кәсіптік білім берудің маңызды міндеті кәсіптік дайындық кезеңінде студенттердің сыни ойлауын мақсатты және жүйелі түрде қалыптастыру технологияларын іздеу болып табылады [2].

Жоғары оқу орындарында жұмыс істейтін және сыни ойлауды қалыптастырудың дәстүрлі тәсілдеріне негізделген педагогтар бүгінде студенттерді кәсіби және әлеуметтік қатынастардың әртүрлі түрлерінде ойлауды дамыту процесіне қосу қиындықтарына тап болады. Осыған байланысты университет студенттерінің сыни ойлауын қалыптастыру процесі білім беру жүйесін реформалау процестеріне сәйкес келмейді деп қорытынды жасауға болады. Сондықтан сыни ойлауды қалыптастырудың мазмұны мен формалары және әдістерін жаңарту қажеттілігі туындауда .

Қазіргі заманғы ЖОО-да түлектерге сыни ойлау көрінісі негізінде бизнес әлемінде, жаңа менеджмент жүйесінде икемді бейімделуге мүмкіндік беретін топтық оқытудың жаңа тиімді технологияларына көшу қажет. Осыған байланысты, жоғары білім беру жүйесінде студенттердің оқу қызметін ұйымдастырудың әртүрлі топтық формаларын қолдану негізінде әмбебап және кәсіби құзыреттер құрылымында сыни ойлауды қалыптастыру үшін жағдай жасау қажеттілігі туындап отыр. Студенттердің оқу іс-әрекетін ұйымдастырудың топтық формаларын оңтайлы таңдау мәселесі әрдайым әртүрлі ғылыми мектептерді зерттеушілердің назарында болды. Алайда, бүгінгі күні университет студенттерінде ойлаудың (сыни) ерекше түрін қалыптастыру мен менеджментте кеңінен қолданылатын оқу процесінде қызметті ұйымдастырудың командалық формасы арасындағы өзара байланыс мәселелері жеткілікті дамымаған [3].

Осыған орай, кәсіби педагогика үшін командалық формада оқитын студенттердің бойында сыни ойлау қабілеттерін қалыптастыру, жалпы сыни ойлаудың болуы маңызды болып табылады. Бұл мәселелерді шешу ерекше өзектілікке ие болады, өйткені университеттің қазіргі студенттері жаңа, корпоративті жағдайларда, командалар құрылымында жұмыс істеу үшін қажетті жеке қасиеттердің көрінісі маманнан талап етілетін сапалы жағдайда болады.

Ғылыми-зерттеу жұмысымыздың мақсаты – оқытуды ұйымдастырудың командалық формасы жағдайында университет студенттерінің сыни ойлауын қалыптастыру процесін қарастыру болып табылды.

Эксперименттің негізгі міндеті командалар жағдайында университет студенттерінің сыни ойлауын тиімді қалыптастыру жүйесін әзірлеу және тәжірибелік тексеру болды. Студенттер тобының біртұтас тұтастыққа айналуы үшін оның қатысушылары белгілі бір қасиеттерге, сыни тұрғыдан ойлауға және топта жұмыс істеуге интегративті қабілетке ие болуы керек, олардың синтезі болашақ маманның кәсіби құзыреттілігі болып табылады, ол студенттерді арнайы курстарда да, семинарларда да ойлау мен практикалық іс-әрекеттің интерактивті технологияларын қолдануда мақсатты, жүйелі оқытумен ғана қалыптасады.

Іскерлік топтарды имитациялайтын топтарда жұмыс істейтін студенттердің сыни ойлау қасиеттерін анықтау және командада жұмыс істеу үшін қажетті дағдыларды анықтау біз үшін ерекше қызығушылық тудырады.

Экспериментке қатысатын студенттерге командада жұмыс істеу үшін қажетті сыни тұрғыдан ойлайтын тұлғаның әртүрлі қасиеттерін қамтитын арнайы сауалнама ұсынылды. Тек «өте маңызды» және «маңызды» жауаптар ескерілді. Нәтижелерге сүйене отырып, «сыни ойлау» және «команда» ұғымдарын сипаттайтын элементтердің өзара байланысын көрсететін оқыс оқиғалар матрицасы құрылды.

Командада жұмыс істеудің интегративті дағдыларын оның мүшелерінің сыни ойлауы тұрғысынан бөліп көрсету үшін біз анық емес кадрлар түрінде сыни ойлау критерийлерін танымдық ұсынудың авторлық әдісін таңдадық. «Сыни тұрғыдан ойлау» ұғымының мазмұны осы тұжырымдаманы сипаттайтын маңызды белгілердің жиынтығы ретінде ашылады. Студенттің «сыни тұрғыдан ойлау» ұғымының белгісі жеке тұлғаның сапасы, ал «команда» ұғымының белгісі – командада бірлесіп жұмыс істей білу.

Студенттердің сыни ойлауының болуын анықтау үшін оқытуды ұйымдастырудың командалық формасына қажетті негізгі дағдылар анықталды. Көптеген дағдылар «сыни ойлау» ұғымын сипаттау үшін қолданылатындарға сәйкес келеді, яғни олардың бірлескен қалыптасуы жаңа сапа – кәсіпқойлар тобында тиімді идеялар мен шешімдерді әзірлеу процесінде сыни тұрғыдан ойлаудың интегративті дағдыларын бере алады.

Алынған ақпарат оны бастапқы деректермен мынадай операцияларды жүзеге асыратын компьютерлік бағдарлама үшін кіріс ақпарат ретінде пайдалануға мүмкіндік берді: 1) контент-талдау жүргізеді; 2) матрицаның барлық элементтерін салыстыру алгоритмі бойынша есептейді; 3) иерархиялық кластерлеу тетігін жүзеге асырады (ұқсас элементтерді айқындайды және оларды топтастырады). Жоғарыда аталған әрекеттердің нәтижесінде команда құрылымы сыни тұрғыдан ойлау тұрғысынан алынды.

Эксперименттің анықтаушы кезеңінің нәтижелері сыни ойлауды қалыптастыру әдістемесі қажет екенін көрсетті. Студенттік команда құру, проблемалық жағдай жасау топ мүшелеріне дұрыс шешімдер мен сұрақтарға жауап іздеуді, талдау, синтез, салыстыру, негізгі нәрсені бөліп көрсету сияқты

ақыл-ой операцияларын жүргізуге мүмкіндік берді. Бұл міндет эксперименттің қалыптасу кезеңінде шешілді. Жұмыс барысында студенттердің командаларда жұмыс істеуі кезінде жеке тұлғаға әсер етудің әртүрлі әдістері қолданылды. ЖОО студенттері арасында сыни ойлау элементтерін дамытқан командалық ойындар өткізілді. Негізгі сипаттамалары іскерлік қарым-қатынас; өнімді, шығармашылық қызмет; зияткерлік бәсекелестік болып табылатын командалық ойын барысында студенттер дұрыс міндеттер қоюға және оларды орындауға, дұрыс шешімдер қабылдауға, сыни тұрғыдан ойлауға, мәселелерді шешуге үйренді.

Сыни тұрғыдан ойлауды қалыптастыру кезеңдерін зерттеу негізінде біз оқытуды ұйымдастырудың командалық формасы жағдайында студенттердің сыни ойлауын қалыптастыруға бағытталған оқу сабақтарын өткізудің болжамды жоспарын жасауға тырыстық.

Осылайша, эксперимент барысында студенттер жүргізген топтық жұмыс нәтижелі, шығармашылық сипатта болды, іскерлік қарым-қатынасқа негізделді және сыни ойлау элементтерін қамтыды: студенттер дұрыс міндеттер қоюға және оларды орындауға, дұрыс шешімдер қабылдауға, сыни тұрғыдан ойлауға, мәселелерді шешуге үйренді.

Зерттеу аяқталғаннан кейін эксперименттік топтың нәтижелері тіркеліп, бақылау тобының нәтижелерімен салыстыру үшін пайдаланылды.

Топ мүшелерінің «бағалау тәуелсіздігі» және «шығу жолын табу» сияқты дағдылары ерекше болды. Алынған нәтижелер дәл осы дағдылар коммуникативтілік (17,8%), білімқұмарлық (15,8%), сыни айтылымдардың батылдығы (12,4%) және әдептілік (10,2%) сияқты қасиеттерді дамыту үшін маңызды болып табылады деп айтуға мүмкіндік берді.

Бағалаудың тәуелсіздігін қалыптастыру үшін сыни ойлаудың жоғарыда аталған барлық сипаттамалары қажет. Алайда, бағалаудың тәуелсіздігі үшін, студенттердің пікірінше, сыни ойлаудың маңызды қасиеттері коммуникативтілік пен қызығушылық болып табылады, олар дәреже шкаласына сәйкес 1 және 2 орын алды.

Екінші орынға студенттер қиындықтан шығу дағдысын белгіледі, бұл сұрақтар қою және проблемаларды түсіну кезінде топ мүшелерінің қызығушылық танытатындығына сәйкес келді. Эксперименттік топтың студенттері бірқатар сабақтардан кейін сыни ойлаудың бұл сапасын негізгі деп атады. Жоғарыда айтылғандай, бақылау тобының студенттерінің қызығушылық деңгейі өте төмен болды. Эксперимент нәтижелері көрсеткендей, белгілі бір мәселені шеше отырып, студенттер тобы деректерді, қажетті ақпаратты жинай бастайды, балама көзқарастарды сәйкестендіреді және топтық талқылау мүмкіндіктерін қолдана отырып, қойылған сұрақтарға жауап іздей және таба бастайды.

3-ші орынға білім алушылар өз сөздерінің әдептілігі мен батылдығын ұсынады. Студенттер өз бағалары мен сенімдерін басқаларға қарамастан тұжырымдайды, Ал егер олардың жеке басы, тәуелсіздігі болса, сыни ойлау қалыптаса бастайды. Студенттер белгілі бір мәселені шеше бастағаннан кейін, олар сөзсіз көзқарастарды салыстырады, топта идеяларды талқылайды және

оларды қызықтыратын сұрақтарға жауап табады. Сонымен қатар, команда мүшелері өзгелердің пікірін сыпайы түрде сынға алып қана қоймайды, сонымен қатар, біз өткізген сабақтардың нәтижелері көрсеткендей, басқа адамдардың пікірлерін өздері қабылдай алады, ал егер команданың бір мүшесінің көзқарасы екіншісіне сәйкес келсе, онда бұл олардың дұрыстығын растайды.

Студенттердің пікірінше, командада жұмыс істеу үшін келесі маңызды дағды – мәселені шешу, идеялармен алмасу, пікірталастар кезінде және оқытушылармен қарым-қатынас кезінде эмоцияларды игеру деп санайды. Бұл әңгімелесушіні тыңдау, үзілістерді қолдана отырып, дұрыс сөйлесу, яғни пікірталас мәдениетін меңгеру.

Күтілетін нәтижелерге қол жеткізу үшін топ мүшелері фактілерді, идеяларды, ақпаратты өңдеп, оларды сыни тұрғыдан түсініп қана қоймай, өз ойларын қол жетімді түрде жеткізе алуы керек. Сыни тұрғыдан ойлау жобасы шеңберінде өткізілетін қызметті ұйымдастырудың командалық нысанындағы кез келген сабақтың мақсаты – сипаттау, түсіндіру, салыстыру, талдау арқылы ойлауға үйренуі, яғни болашақ кәсібі мен өмірінде қажетті дағдыларды игеруі болып табылады.

Осылайша, эксперимент нәтижелері оқытуды ұйымдастырудың командалық формасы сыни ойлауды қалыптастыруға ықпал ететіндігін көрсетеді. Эксперименттік жұмыстың сандық және сапалық деректері бұл тұжырымды растайды, өйткені оқытуды ұйымдастырудың командалық формасы университет студенттерін оқыту мен тәрбиелеу процесіне сыни ойлауды жүйелі түрде енгізуді талап етеді.

Пайдаланылған әдебиет тізімі

1. Попков В.А. Критический стиль мышления у субъектов высшего образования : учебно-методическое пособие. – М.: Агроконсалт, 2014. – 87 с.
2. Сарыбасова А.Б., Телеусова І.Б. Технологии работы с персоналом в компании // Материалы Международной науч.-практ.конф. – Казань: КГУ, 2015. – С.126-131.
3. Шакирова Д.М., Сибгатуллина И.Ф., Сулейманов Д.Ш. Мышление, интеллект, одаренность: вопросы теории и технологий // Материалы Международной науч.-практ.конф. – Казань: КГУ, 2017. – С.159-162.

ӘОЖ 37.013.

ТҮРЛІ ӘЛЕУМЕТТІК-ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ЖАҒДАЙЛАРДАҒЫ ПЕДАГОГТЫҢ ИННОВАЦИЯЛЫҚ ДАЙЫНДАҒЫ ТУРАЛЫ

Исраилова Г. И.
«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

В статье рассматриваются некоторые вопросы о образовательных технологиях. Овладение современными педагогическими технологиями имеет большое значение в организации творческой педагогической деятельности преподавателя. На сегодняшний день проблема применения педагогических технологий является предметом исследования с позиций теоретической и научно-прикладной направленности.

The article discusses some questions about educational technologies. Mastering modern pedagogical technologies is of great importance in organizing the teacher's creative pedagogical

activity. To date, the problem of using pedagogical technologies is the subject of research from the standpoint of theoretical and scientific-applied orientation.

Қазіргі кездегі эканомикалық және әлеуметтік-мәдени жағдайларға сәйкес Қазақстанда жоғары білімді дамыту бойынша жүргізіліп жатқан шаралар мамандар даярлау сапасын арттыруды, білім беру мен ақпараттық технологияларды жетілдіруді, бірыңғай ақпараттық білім ортасын қалыптастыруды, білім беру процесін оқу-әдістемелік және ғылыми тұрғыдан қамтамасыз етуді көздейді. Мұның өзі мұғалімдердің кәсіби даярлықтарына жоғары талаптар қойып, оларды жаңа ғылыми идеяларды шығармашылықпен қабылдай алатын, оқытудың жаңа технологияларын игерген және қазіргі заманға технологиялық процесті басқара алатын маман ретінде қалыптастыру мәселесін тудырады. Сондықтан мектептің таяу уақыттырға бағытталған талаптарына сәйкес жоғары оқу орындарында иновациялық педагогикалық технологиялар негізінде білім берудің жолдарын айқындап, мұғалімдердің кәсіби даярлығын үнемі жетілдіріп отыру аса қажет.

Мұғалімдердің кәсіби даярлығын жетілдірудің бір жолы жоғары мектептің оқу процесінде инновациялық педагогикалық технологияларды пайдалану болып табылады [1].

Бүгінгі күнде педагогикалық технология мәселесі теориялық және ғылыми қолданбалы бағыт тұрғысынан зерттеу арқауы болып отыр. Теориялық тұрғыдан алып қарағанда, педагогикалық технология педагогиканың категориясы ретінде қарастырылады, оның мәні, құрылымы айқындалады; педагогикалық іс- әрекеттің әртүрлі саласындағы (дидактика, тәрбие, білім беруді басқару) педагогикалық технологияның ғылыми негіздері оқып-үйреніледі; педагогикалық технологияны жобалаудың әдіснамасы мен теориясының негіздері ашып көрсетіледі.

Зерттеу нәтижесінде, яғни берілген анықтамаларды оқып үйрену, талдау нәтижесінде мынадай анықтама айтуға болады: біз педагогикалық технология жетілдірілген оқытумен тәрбие жүйесін құруды, оқу тәрбие процесін жобалауды көздей отырып, оқытумен тәрбие берудің неғұрлым тиімді жолдарын зерттейтін ғылым ретінде де, оқу тәрбие процесінде қолданылатын әдіс-тәсілдердің, реттеуші құралдардың жиынтығы, әрі шынайы оқыту процесі ретінде де әрекет етеді.

Педагокикалық технологияның құрамы мазмұнды және процессуальды компоненттерден тұрады [2]. Мазмұнды компоненттер тұжырымдамалық мақсатқа жету құралдары, оқыту тәрбиелеу процесінің тиімділігі туралы білімдер жүйесі, диагностикалық-педагогтың кәсіби педагогикалық бет пердесі, тұлғаның дербес ерекшеліктері мен оқушылардың дайындық деңгейі, дидактикалық-оқыту мазмұны; әдістер, әдістемелік тәсілдер; ұйымдастыру формалары; дидактикалық құралдар құрайды. Процессуальды компонент алдын-ала жобаланған оқу-тәрбие процесін басқаруды көздейді.

Педагогикалық технологияларды былайша жіктеуге болады:

- қолдану деңгей бойынша авторитарлық, жалпы педагогикалық., дербес әдістемелік және модульдық;

- ұйымдастыру формасы бойынша: сынып-сабақтық және альтернативтік, академиялық және клубтық, жеке және топтық, оқытудың ұжымдық тәсілдері, дифиренциялық оқыту;

- оқушылардың категориялары бойынша: бұқаралық технологиялар, оза оқыту, орнын толтыру, виктомологиялық, қиын балалармен жұмыс істеу технологиялары, дарынды балалармен жұмыс істеу технологиялары.

Бұл жіктеме педагогикалық технологиялардың мақсатын, мазмұнын және түрлерін ажыратуға көмектеседі және оларды атқаратын қызметіне сай пайдалануға негіз болады.

Педагогикалық технология оқыту үрдісін жобалау, ұйымдастыру және оны өткізудің формасымен анықталады. Педагогикалық технологияның өзіндік ерекшелігі: қойылған мақсатқа жету мүмкіндігіне кепілдік беретін оқыту үрдісін құрастыру және оны жүзеге асыру. Оқытылатын пән мазмұны оқытушы мен оқушының өзара байланыс іс-әрекеті, оқушының ішкі даму үрдісі негізінде анықталған нақты мақсат ғана педагогикалық технология құрылымын түсіну кілті бола алады.

Білім беру саласы қызметкерлерінің алдына қойылып отырған міндеттердің бірі – оқытудың әдіс тәсілдерін үнемі жетілдіріп отыру және қазіргі заманғы педагогикалық технологияларды меңгеру.

Қазіргі білім беру саласындағы оқытудың жаңа педагогикалық технологияларын меңгермейінше сауатты, жан-жақты білгір маман болу мүмкін емес. Жаңа педагогикалық технологияны меңгеру оқытушының зейін-зерделік, кәсіптік, адамгершілік, рухани, азаматтық және басқа да көптеген ұстаздық келбетінің қалыптасуына игі әсерін тигізеді, өзін-өзі дамытып, оқу-тәрбие үрдісін жүйелі ұйымдастыруына көмектеседі. Қандай сабақтың болмасын қызықты өтуі оқытушының үнемі іздену, ұтымды әдіс – тәсілдерді қолдану, оқыту әдістемесін жаңартып отыруына байланысты.

Қазіргі таңда оқытушылар инновациялық және интерактивтік әдістемелерін сабақ барысында пайдалана отырып білім берудің сапалы әрі қызықты өтуіне ықпалын тигізуде.

Әртүрлі анықтамаларды талдау иновацияға мазмұнды өзгерістер тән деген қөорытындыға әкеледі, ал иновациялық өзгерістердің басты функциясы өзгерту функциясы болып табылады [3].

Иновация мамандар даярлау міндетттерін дәстүрлі формалар арқылы шешу мүмкін болмаған жағдайда пайда болып, жаңа мақсат пен міндеттерге сәйкес жаңа технологияларды пайдалану қажеттілігін тудырады.

Дәстүрлі және иновациялық педагогикалық технологиялардың аражігі болмағанмен, бұл оларды тұтас бір бірінен ажратып алу деген сөз емес. Олардың әрқайсысына тән ерекшеліктерімен қатар бірін - бірі өзара байланыстырып тұратын ортақ сипаттары да болады.

Трениг технологиялары мен проблемасы . Трениг технологиялары қарым-қатынас жасау барысында мұғалімнің тұлға аралық және кәсіби мінез-құлқын

жетілдіруді көздейді. Бұл технология ынтымақтастықта оқытуға бағытталып, «жай ғана бір нәрселерді бірге орындау емес, бірге оқу» идеясын іске асырады, мұнда оқып-үйренілетін тақырып бойынша жұмыс істеу барысында әр топ (команда) мүшесінің басқа топ мүшелерімен үнемі өзара әрекет жасау арқылы өз бетімен жқмыс істеудің нәтижесінде қол жеткізілген белгілі бір «топтық мақсатқа» және барлық топтың жетістігіне ерекше көңіл аударылады.

Тренигтің негізгі талаптары:

- топта кез келген басқа серіктестермен өзара әрекетте болу;
- берілген тапсырмаға жауапкершілікпен қарап, белсенді жұмыс істеу:
- серіктестермен сыйлы ұатынаста болу;
- өз жетістіктеріне қарап, барлық серіктестерінің, топтың жетістіктеріне жауапкершілікті сезіну;
- топта бірлесіп жұмыс істеу- бұл күрделі және өте жауапкершілікті еңбек екенін толығымен саналы мойындау.

Треииг технологияларын пайдалану оның ерекшеліктерін білу қажет:

- топ мүшелерінің бір-біріне өзара тәуелділігі;
- әрбір топ мүшелерінің өз жетістіктері және жолдастарының жетістіктері үшін жеке жауапкершілігінің болуы;
- бірлескен оқу-танымдық, шығармашылық және топтағы басқа да жұмыс түрлерінің болуы;
- топтағы студенттер іс-әрекетін әлеуметтендәру;
- топ жұмысын –жалпы бағалау.

Осы ерекшеліктеріне байланысты тренинг технологиялары үш негізгі принципке сүйенеді:

- барлығына ортақ марапат, яғни топ бірлес әрекет ету арқылы барлығына ортақ бір ғана бағаға ие бола алады;

- әрбір топ мүшесінің жеке жауапкершілігі, яғни топтың жетістіктерге ие болуы немесе болмауы оның әрбір мүшесіне бірдей мүмкіндікткері, яғни әрбір топ мүшесінің өз тобына ұпай әперу мүмкіндінгі бар.

Жалпы, тренинг интерактивті оқыту әдісіне жатады, оның бастауыш сынып мұғалімдерінің ғылыми ойлау стильдерінің қалыптастыруына, қарым-қатынас жасау біліктерін дамытуға, тілдік қорын байытуға, ой өрісін кеңейтуге әсері мол.

Проблемалық оқыту өзінің мазмұны мен құрылымы бойынша педагог пен оқушылардың шығармашылық процестерін жинақтайтын оқытудың педагогикалық технологиясы болып барлық құрлымы функцианльды түрде әрекет етеді, екіншіден, проблемалық оқытуда әрекеттің моделін құру кезеңі мен субъектінің шешу тәсілін өз бетімен таңдап алу, яғни әрекетті өздігінен реттеу үстем болады.

Проблемлық оқытуға тән ерекшеліктерді анықтау оның басқа технологиялардан айырмашылығын неғұрлым тереңірек қарастыруға мүмкіндік береді:

- проблемалық оқытудың бірінші шарты оқу іс-әрекетінің дамуы алдын-ала анықтайтын оқу ақпаратының дамушы және дамитын құрылымның жүйесә болп табылады;

- проблемалвқ оқытудыңекінші шарты ақпаратты оқу міндетіне ауыстыру барсында оны шешу тәсілін таңдап мүмкіндігі қарастырылған кезде ғана іске асырылады.

- проблемалық оқытудың үшінші шарты- студенттің субъекті ретіндегі ұстанымы, оның таным мақсатын саналы түсінуі мен қабылдауы және нәтижелерді шешу мен алу үшін бар құралдарды өзіндік бағалау;

- проблемалық оқытуды анықтайтын негізгі сипат оқытушы мен студенттің өзара әректінің тәсілі ретіндегі проблемалық жағдаят болып табылады.

Қазіргі кезде проблемалық оқыту педагогика ғылымы мен практикасының ізгілендіру бағытын жүзеге асырып отырған негізгі технологиялардың бірі болып табылады. Оның негізін мұғалімнің кәсіби қалыптасуына ерекше ықпал ететін инновациялық ортаны құру идеясы құрайды. Сондықтан проблемалық оқыту барысында оқытушы оқу процесін студенттің білім алуға өз бетімен іздену логикасына неғұрлым жақындасатындай етіп ұйымдастырып, белсенді таным процесі үшін барлық жағдай жасауы тиіс.

Сонымен зерттеу барысында инновациялық педагогикалық технологиялардың негізгі мәніне, мұғалімдердің даярлығын жетідірудегі мүмкіндіктеріне сәйкес оларды пайдаланудың мынадай жолдары анықталды:

- оқу іс-әрекетінде (лекциялық, практикалық семинар сабақтарында) пайдалану;

- оқудан тыс әрекет(студенттердің ғылыми зерттеу іс-әрекеті, аудиторияда тыс жұмыстар) барысында пайдалану;

- педагогикалық практика барысында пайдалану.

Қорыта келегенде жоғарыда көрсетілген инновациялық педагогикалық технологиялардың түрлері қазіргі жағдайда жоғары оқу орнының оқу процесінде қолдануға неғұрлым тиімді, білім берудің мемлекеттік стандартында анықталған оқытудың мазмұнына ешбір нұсқан келтірмейді, керісінше оқу пәндерінің типтік бағдарламасында көрсетілген мақсатқа оқытудың бұрыннан қалыптасқан әдістемелерін өзара бірлікте қол жеткізуге мүмкіндік береді. Сонымен бірге бұл педагогикалық технологиялар философиялық, психологиялық және адамгершілік тұрғыдан ізгілендіру сипатына ие болады, болашақ мамандардың адамгершілік және зияткерлік жағынан дамуын, өз бетімен әрекет етуін, қарым- қатынас жасау қаблетінің атауына себеп болады.

Пайдаланылған әдебиет тізімі

1. Еносина Н.А. Иновационные процессы в образовании. Барнаул. 2012

2. Селевно Г.С. Современные образовательные технологии. Учебное пособие, М.2010

3. Таубаева Ш.Т. Құдайбергенова К.Иновациялық үрдістегі теорияның дамуы. Ізденіс. 2016 - №5-91-98 б

УДК 37.013

ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ФОРМИРОВАНИЯ ОРГАНИЗАТОРСКИХ СПОСОБНОСТЕЙ БУДУЩИХ ПЕДАГОГОВ В ПЕДАГОГИЧЕСКОМ КОЛЛЕДЖЕ

Ишанова (Бегматова) Ш.Б.
Университет «Мирас», г. Шымкент, Казахстан

Мақалада педагогикалық колледжде болашақ педагогтардың ұйымдастырушылық қабілеттерін қалыптастырудың теориялық негіздері қарастырылған. Сонымен қатар, мақалада педагогикалық колледждің білім беру кеңістігінде болашақ педагогтардың ұйымдастырушылық білімін қалыптастыру моделінің сипаттамасы көрсетілген.

The article deals with the theoretical foundations of the formation of organizational skills of future teachers in the pedagogical college. In addition, the article describes the characteristics of the model of the formation of organizational knowledge of future teachers in the educational space of the pedagogical college.

Изменения, произошедшие в обществе, расставили новые приоритеты над целями и задачами профессионального образования. Современный педагог не только носитель информации, а прежде всего, организатор учебной деятельности. Это повлекло за собой пересмотр основных идей в содержании профессионального образования.

Теоретический анализ проблемы показал множество подходов к решению этого вопроса, одним из которых стало формирование у будущих педагогов организаторских способностей. Актуальность проблемы доказывается большим количеством теоретических и практических работ, раскрывающих организаторские способности руководителя и рассматривающих их как психологические основы менеджмента и недостаточной разработанностью вопроса содержания организаторских способностей, необходимых и достаточных для осуществления педагогической организаторской деятельности, в частности организаторской деятельности педагогов.

Большое внимание в психолого-педагогической литературе уделено методическому аспекту формирования организаторских способностей. Так, В.П. Бедерханова, Л.Н. Вавилова, В.М. Коротов, А.И. Матусик, Т.С. Панина, А.П. Розке, И.Л. Руденко, В.Д. Сапоровская, В.А. Трайнев, Н. Юсупова определили методы формирования таких способностей; Л.А. Венгер, М.Г. Гарина, И.П. Иванов, В.Е. Каган, Т.К. Конников, В.М. Миняров, В.Н. Николаев, Л.И. Уманский раскрыли ведущие средства; И.П. Иванов, Т.К. Конников, А.И. Матусик, В.Н. Николаев, Л.И. Уманский выявили условия формирования организаторских способностей [1].

Анализ научной литературы и исследований, тематически связанных с нашим, показывает, что исследована проблема формирования организаторских способностей в правоохранительной сфере (И.А. Агеева и др.), в менеджменте (Ю.Н. Емельянов, Ф.В. Шарипов и др.), в педагогическом образовании (М.Ю. Забияко, И.Л. Руденко и др.). Раскрыты основные направления этого процесса в педагогических вузах (Н.А. Галеева, М.Ю. Забияко, В.М. Миняров, А.Е.

Резанович и др.) и колледжах (Ю.С. Ценч); выявлены особенности формирования организаторской компетенции преподавателей в учреждениях СПО (Ю.С. Ценч) и организаторских способностей будущего учителя в педагогическом отряде (Г.Ю. Ярославова), во внеаудиторной (Н.А. Галеева), в воспитательной (М.Ю. Забияко) деятельности, а также в процессе обучения в педвузе (А.Л. Карпова, А.В. Косов, Б.Д. Красовский, И.Л. Руденко и др.) [2].

Отмечая плодотворность рассмотренных исследований, следует признать, что в психолого-педагогической теории проблема формирования организаторских способностей в педагогическом колледже осмыслена не в полной мере. Не стало предметом специального исследования формирование организаторских способностей будущего педагога. Между тем, одним из требований ГОСТ к результатам освоения будущим педагогом основной профессиональной образовательной программы является требование организовывать и контролировать работу обучающихся с принятием на себя ответственности за качество образовательного процесса, что актуализирует решение проблемы формирования организаторских способностей будущего педагога. Потребность восполнить данный пробел в научном знании и определяет актуальность нашего исследования.

Среди многих проблем, возникающих при исследовании проблемы формирования организаторских способностей будущих педагогов в педагогическом колледже, необходимо исследовать такие, которые связаны с конкретизацией содержания понятия «организаторские способности педагога»; с определением психолого-педагогических условий, обеспечивающих формирование организаторских способностей студентов в педагогическом колледже; с выявлением зависимости формирования организаторских способностей от личностных особенностей студентов; с разработкой модели формирования организаторских способностей в педагогическом колледже.

Теоретический анализ научной литературы позволил конкретизировать организаторские способности педагога как интегральное свойство личности, характеризующееся проявлением совокупности личностных качеств и умений, обеспечивающих педагога успешность в организации коллектива, упорядочивании деятельности его членов, обеспечении личностного развития учащихся.

Данное понимание содержания организаторских способностей будущих педагогов позволило выделить ее составляющие компоненты: когнитивный, эмоционально-волевой, поведенческий.

Показателями когнитивного компонента выступают знания о целях и задачах организаторской деятельности, о методах и формах ее осуществления; об особенностях личности младшего школьника и детского коллектива начальной школы; об особенностях взаимодействия субъектов образования; о требованиях, предъявляемых к процессу и результатам организаторской деятельности и к организатору; в содержание эмоционально-волевого компонента входят эмпатия к окружающим людям, способствующая пониманию, успешному взаимодействию с учащимися, проявлению

психологической избирательности, способности видеть недостатки в действиях и поступках учащихся и волевые качества (самообладание и выдержка, настойчивость, способность сосредоточиться в неблагоприятных условиях, смелость и решительность, самостоятельность, принципиальность, инициативность, оперативность в принятии решений) [3]. Содержание поведенческого компонента составляют организаторские умения, среди которых: аналитические, прогностические, проектировочные, рефлексивные, коммуникативные, мобилизационные, развивающие, ориентационные. Аналитические умения позволяют анализировать развитие детского коллектива, искать пути его развития, координировать и корректировать совместные действия, подводить итоги работы, анализировать свои суждения, поступки и деятельность с точки зрения их соответствия замыслу и условиям.

Прогностические - обеспечивают способностью предвидеть результат деятельности. Проектировочные - помогают планировать деятельность и распределять роли между членами коллектива. Рефлексивные умения направлены на оценку собственной деятельности. Мобилизационные - позволяют развивать у детей мотивацию на процесс учебной деятельности. Развивающие, позволяющие определять «зону ближайшего развития» отдельных учащихся, класса в целом. Ориентационные умения, направленные на развитие у учащихся социально значимых качеств личности, поиск наилучшего применения возможностей каждого ученика.

В соответствии с обозначенными показателями разработана модель формирования организаторских способностей будущего педагога. Поскольку в ходе опытно-экспериментальной работы была установлена зависимость организаторских способностей от личностных особенностей студента (темперамента, направленности (локус контроля), социально-психологического типа личности), теоретическая модель формирования организаторских способностей была составлена с учетом индивидуально-психологических особенностей и характерологических свойств личности студентов.

Оценка сформированности организаторских способностей осуществлялась на репродуктивном, репродуктивно-творческом, творческо-репродуктивном и творческом уровнях.

Репродуктивный уровень характеризуется предметным усвоением знаний об организаторской деятельности, неуравновешенностью, неадекватной реакцией на критику в свой адрес, затруднением в установлении контактов с людьми, непониманием их эмоциональных состояний, использованием известных способов организаторской деятельности для ее выполнения.

Репродуктивно-творческий - демонстрирует уровень понимания знаний об организаторской деятельности; склонность к суждению о других по их поступкам, а не личным впечатлениям; неуравновешенность, адекватную реакцию на критику в свой адрес, использование усвоенных способов организаторской деятельности с проявлением элементов творчества.

Творческо-репродуктивный уровень представлен методологической освоенностью знаний об организаторской деятельности; склонностью к

быстрому выходу из равновесия, но адекватной реакцией на критику; использованием при выполнении организаторской деятельности сочетания способов, накопленных в субъектном педагогическом организаторском опыте, и ранее усвоенных. Творческому уровню организаторских способностей соответствует методологическая освоенность знаний об организаторской деятельности на уровне анализа и синтеза, уравновешенность, понимание эмоционального состояния учащихся, использование субъектного организаторского опыта при выполнении организаторской деятельности.

Методологическую основу формирования организаторских способностей будущего педагога составили: антропологический, деятельностный и компетентностный подходы. Результативность этого процесса зависит от соблюдения определенных психологических (внутренних) и педагогических (внешних) условий, что было теоретически обосновано и нашло практическое подтверждение в экспериментальной работе. К психологическим условиям мы отнесли учет индивидуально-психологических и характерологических свойств личности студентов; в группу педагогических условий вошли: блочно-модульное построение тренинговых занятий, системное, концентрическое и проблемное представление материала, использование в процессе тренинга интерактивных технологий, выполнение будущими педагогами организаторской деятельности в разных учебных группах в период практики [4].

Выделенные нами необходимые и достаточные условия формирования организаторских способностей будущего педагога позволили разработать модель этого процесса. В основе построения модели заложена идея перехода студентов с объекта обучения в позицию активного субъекта педагогической организаторской деятельности.

Содержание представлено тремя взаимосвязанными блоками инвариантного содержания: методологическим, психолого-практическим, методико-практическим. Формой реализации выбран психологический тренинг. Механизм формирования организаторских способностей педагога предполагает интеграцию знаний об организаторской деятельности с умением их реализовать в самостоятельной педагогической организаторской деятельности. В связи с этим содержание каждого блока включает определенное число модулей, соответствующее структуре организаторской деятельности (рефлексивный —> подготовительный —> стратегический —> ориентировочный —> исполнительский —> рефлексивно-оценочный —> корректирующий), что позволяет тренировать студентов. Интеграция блоков происходит за счет решения проблемы, возникшей в предыдущем блоке.

Подводя итог вышесказанному, для формирования организаторских способностей будущих педагогов необходимо учитывать его личностные особенности, в частности: темперамент, социально-психологический тип личности, направленность личности. Так, студенты с флегматическим темпераментом проявляют необходимые для организаторской деятельности аналитические умения, самообладание и выдержку; студенты сензитивного

социально-психологического типа проявляют прогностические умения, самообладание и выдержку; студенты с интернальным локус контролем проявляют коммуникативные умения. Знание об этом может быть положено в основу формирования организаторских способностей у будущих педагогов.

Список использованной литературы

1. Забияко М. Ю. Формирование организаторских умений воспитательной деятельности на основе игровой педагогической технологии [Текст] : дисс. ... канд. пед. наук / М. Ю. Забияко. - Челябинск, 2014. - 207 с.
2. Карпова А. Л. Формирование организаторских качеств педагога в процессе профессиональной подготовки [Текст] : дис. ... канд. пед. наук / А. Л. Карпова. -М., 2012.-396 с.
3. Агеева И. А. Организаторские способности работника правоохранительной сферы и их формирование в процессе обучения [Текст] : дис. ... канд. психол. наук / И. А. Агеева. - Иркутск, 2011. - 175 с.
4. Галеева Н. А. Формирование организаторских способностей студентов ВУЗа во внеаудиторной деятельности [Текст] : дис. ...канд. пед. наук / Н. А. Галеева. - Красноярск, 2015. - 230 с.

ӘОЖ 371.59

ИНКЛЮЗИВТІ БІЛІМ БЕРУДЕ ШЕТ ЕЛДІК ОЗЫҚ ТӘЖІРИБЕЛЕРДІ ҚОЛДАНА ОТЫРЫП САБАҚ БЕРУДІҢ САПАСЫН ЖАҚСАРТУДЫҢ ЖОЛДАРЫ

Кадралиева М. П.
«Мирас » университеті, Шымкент қ., Қазақстан

В данной статье представлены пути улучшения качества обучения с использованием передового зарубежного опыта инклюзивного образования. Особое внимание уделяется формам применения передового зарубежного опыта в инклюзивном образовании.

This article presents ways to improve the quality of education using the best foreign experience of inclusive education. T*he article pays great attention to the forms of application of advanced foreign experience in inclusive education.*

Қазіргі уақытта елдегі мемлекеттік саясаттың маңызды басымдықтарының бірі білім беру жүйесін дамыту болып табылады. Білім беру саласындағы мемлекеттік саясаттың негізгі қағидаттарына әркімнің сапалы білім алу құқықтарының теңдігі, әрбір адамның зияткерлік дамуын, психофизиологиялық және жеке ерекшеліктерін ескере отырып, халықтың барлық деңгейлері үшін білімнің қолжетімділігі жатады.

Инклюзивті білім беру сапалы білімге қол жеткізудің барлық жағдайларын қалыптастыруға бағытталған білім беру жүйесін трансформациялау процестерінің бірі болып табылады. Инклюзивті білім беру Жалпы білім беру кеңістігіне ерекше білім берілуіне қажеттілігі бар балалардың физикалық, психикалық, зияткерлік, мәдени, этностық, тілдік және өзге де ерекшеліктеріне қарамастан оларды қосуды, сапалы білім берудегі кедергілерді жоюды, олардың әлеуметтік ортаға бейімделуі мен интеграциялануын көздейді.

Инклюзивтік білім берудің халықаралық тәжірибесі қазіргі уақытта инклюзивтік білім беру мәселесін бүкіл әлем жұртшылығының назарына аударады, ол балаларды отбасының, ортаның қатысуымен білім беру процесіне балалардың жеке сауалдары мен ерекшеліктеріне толық қосуды көздейді.

Инклюзив сөзі-латын тілінен аударғанда мен өзімді қосамын, ал ағылшын тілінен аударғанда «араласамын» дегенді білдіреді. Инклюзивті білім берудің мақсаты: даму мүмкіндігі шектеулі балаларды қалыпты балалармен тәрбиелеу. Яғни, адамның жынысына, дініне, шығу тегіне қарамастан, тең тұлға ретінде білім беру жүйесі. Инклюзивті білім беру – мүмкіндігі шектеулі балаларды оқытудың бір түрі [1].

Инклюзивті оқытудың негізінде балалар құқықтарын кемсітпеу, барлық адамдарға тең қарым-қатынасты қамтамасыз ету, сондай-ақ ерекше білім беру қажеттіліктері бар балалар үшін арнайы жағдайлар қалыптастыру идеологиясы жатыр. Тәжірибе көрсеткендей, балалардың бір бөлігі қатаң білім беру жүйесінен шығады, өйткені қалыптасқан жүйе мұндай балалардың жеке басына деген қажеттілігін қанағаттандыра алмайды.

Ерекше білім берілуіне қажеттілігі бар балаларға ерекше білім берілуіне қажеттілігі бар балалар; көшіп-қонушылар және оралмандар отбасыларының, азшылықтардың балалары; қоғамға әлеуметтік бейімделуі бар балалар жатады. Инклюзивті білім беру кеңейтілген мағынада-бұл кедергілерді жоюға және білім беру процесіне ерекше білім берілуіне қажеттілігі бар адамдарды қосуға және олардың сапалы білім алуға тең қол жеткізуін қамтамасыз етуге бағытталған білім беру процесі.

Инклюзивті білім беруді дамытудағы негізгі бағыт даму ауытқуларына мүмкіндіктері шектеулі балалардың ерте араласуы болып табылады. Балалар жасындағы балаларды түзету-педагогикалық көмекпен қамтудың төмендігі дамуында ауытқулары бар балаларды оңалтудың тиімділігіне теріс әсер етеді. Мүмкіндігі шектеулі балаларды сүйемелдеу бойынша психологиялық-педагогикалық түзету кабинеттерін (ППТК) ашу қажеттілігі 54% - ды құрайды. Психологиялық-педагогикалық түзету кабинеттерін ерте және мектепке дейінгі жастағы балаларды түзету көмегімен жеткіліксіз қамту (10-нан 40% - ға дейін).

Инклюзивті білім берудің мақсаты: даму мүмкіндігі шектеулі балаларды қалыпты балалармен тәрбиелеу. Яғни , адамның жынысына, дініне, шығу тегіне қарамастан, тең тұлға ретінде білім беру жүйесі.

Инклюзивті білім беру - мүмкіндігі шектеулі балаларды оқытудың бір түрі. Бұл арнайы білім беру жүйесіндегі дәстүрлі қалыптасқан және дамып келе жатқан формаларды алмастырмайды, нақты инклюзивті білім беру жүйесі жалпы және арнайы жүйелерді біріктіреді.

Жалпы білім беретін мектепте денсаулық мүмкіндіктері шектеулі оқушыларды бірлесіп (интеграцияланған) оқытуды ұйымдастыру, «Кемтар балаларды әлеуметтік-медициналық-педагогикалық-психологиялық түзеу арқылы қолдау туралы» Қазақстан Республикасының 11.07.2002 жылғы № 343 Заңына сәйкес ТДО сыныптары үйде оқыту, үйде әлеуметтік көмек көрсету, қосалқы бағдарлама, арнайы (КТІ) бағдарлама бойынша және жаңа заң

тәртібімен, кемтар балаларды қорғау, қамқоршылық, диагноз қою, емдеу, оңалту, тәрбиелеу, оқыту, қатарға енгізу мәселелері бойынша қаулылар, ережелер әзірленді [2].

Инклюзивті білім беру-жалпы білім беретін мектептерде ерекше қажеттіліктері бар балаларды оқыту процесін сипаттау кезінде қолданылады. Инклюзивті оқыту-қалыпты дамыған балалармен әлеуметтену және интеграция процестерін жеңілдету мақсатында даму мүмкіндіктері шектеулі балаларды оқытудың жеңілдетілген жүйесі.

Инклюзивті оқыту интеграцияланған (оқушы қарапайым балалар сыныбында –топта оқиды және дефектолог мұғалімнің жүйелі көмегін алады) , ішінара (жеке балалар күннің жартысын арнайы топтарда, ал екінші бөлігін дамуы қалыпты балалармен өткізеді) қарапайым топтарда өткізеді. Уақытша арнайы топтардағы балалар бірлескен серуендеу, мерекелер, конкурстар, жеке істер үшін біріктіріледі. Толық дамуында ауытқулары бар балалар балабақшаның, сыныптың, мектептің қарапайым топтарына кіреді, ата-аналар мамандардың бақылауына түзету көмегін көрсетеді.

Инклюзивтік оқытудың негізінде балаларды қандай да бір кемсітуден бас тарту, барлық адамдарға тең қарым-қатынасты қамтамасыз ету, сондай-ақ оқуда ерекше қажеттіліктері бар балалар үшін арнайы жағдайлар жасау идеологиясы жатыр. Тәжірибе көрсеткендей, балалардың бір бөлігі қатаң білім беру жүйесінен шығады. Мұндай қалыптасқан жүйе баланың жеке басының қажеттіліктерін қанағаттандыра алмайды.

Инклюзивті бағыт осындай балалардың оқуда табысқа жетуіне ықпал етеді, жақсы өмір сүруге мүмкіндік жасайды. Инклюзивтік оқыту-барлық балаларға мектеп өміріне және мектепке дейінгі оқу орындарындағы мектепке белсенді қатысуға мүмкіндік береді. Инклюзивті оқыту-оқушылардың тең құқығын анықтайды және ұжым қызметіне қатысуға мүмкіндік береді. Адамдармен қарым-қатынас жасау үшін қажетті қабілеттерді дамытуға мүмкіндік береді [3].

Инклюзивті оқыту-ерекше қажеттіліктері бар балалардың білім алуын қамтамасыз ететін, барлық балалардың қажеттіліктерін ескеретін жалпы білім беру процесін дамыту.

Инклюзивті білім беру балалардың оқу процесіне деген қажеттіліктерін қанағаттандырады және оқыту мен оқытудың жаңа бағытын жасауға ұмтылады. Егер инклюзивті оқыту мен оқытуға енгізілген өзгерістер тиімді болса, онда ерекше қажеттіліктері бар балалардың жағдайы да өзгереді. Инклюзивті білім беруді ашқан мектептерде оқитын балалар адам құқықтары туралы білім алу мүмкіндігіне ие болады.

Инклюзивті оқыту балаларды жалпы білім беру процесіне толық қосу және ата-аналардың әлеуметтік бейімделуге, балаларды жынысына, шығу тегіне, дініне қарамастан ажыратын кедергілерді жоюға шақырудағы балалардың түзету-педагогикалық және әлеуметтік қажеттіліктерін арнайы қолдау, балалардың қоршаған ортаға жасына қарай бейімделуі үшін жағдай жасау, яғни жалпы білім беру сапасын сақтаудағы тиімді саясат.

Инклюзивті оқыту-барлық балаларға мектепке дейінгі, мектеп және мектеп өміріне белсенді қатысуға мүмкіндік береді. Инклюзивті оқыту-оқушылардың тең құқықтарын анықтайды және ұжымның қызметіне қатысуға мүмкіндік береді инклюзивті оқыту-адамдармен қарым-қатынас жасау үшін қажетті қабілеттерді дамытуға мүмкіндік береді.

Инклюзивті оқытудың негізгі принциптері

1.Адамның құндылығы оның мүмкіндіктерімен, жетістіктерімен анықталады.

2.Әр адам сезінуге және ойлауға қабілетті.

3. Әр адамның қарым-қатынасқа құқығы бар

4. Барлық адамдар бір-біріне қажет.

5. Білім беру нақты қарым-қатынас аясында жүзеге асырылады.

6. Барлық адамдар қолдау мен құрдастардың достығын қажет етеді

7. Әр оқушы үшін жетістікке жету-ол өз қалауы бойынша орындай алатын іс-әрекеттерді орындау

8. Жан-жақтылық адам өмірінің даму аясын кеңейтеді.

Инклюзивті оқыту-барлық балалардың қажеттіліктерін ескеретін, ерекше қажеттіліктері бар балалардың білім алуын қамтамасыз ететін жалпы білім беру процесін дамыту. Инклюзивті оқыту балалардың оқу процесіне деген қажеттіліктерін қанағаттандырады және оқыту мен оқытудың жаңа бағытын әзірлеуге ұмтылады. Егер инклюзивті білім беруде оқыту мен оқытуға енгізілетін өзгерістер тиімді болса, онда ерекше қажеттіліктері бар балалардың жағдайлары да өзгереді.

Инклюзивті білім беруді ашқан мектептерде оқитын балалар адам құқықтары туралы білім алуға мүмкіндік алады, өйткені олар қарым-қатынас жасауға, білуге, бір-бірін қабылдауға үйренеді. Инклюзивті білім беру - барлық балаларды жалпы білім беру процесіне және әлеуметтік бейімделуге толық енгізуге, жынысына, шығу тегіне, діни сеніміне, жағдайына қарамастан балаларды ерекшелейтін кедергілерді жоюға, ата-аналарды белсенділікке шақыруға, баланың түзету-педагогикалық және әлеуметтік қажеттіліктерін арнайы қолдауға, балалардың қоршаған ортаның жас және білім беру қажеттіліктеріне бейімделу жағдайларын қалыптастыруға бағытталған мемлекеттік саясат, яғни жалпы білім беру сапасын сақтай отырып, Тиімді оқыту.инклюзивті мектептер өздігінен пайда болмайды. Мұндай мектепті дамыту және қолдау мақсаттылықты талап етеді, ал қазіргі жұмыстың көп бөлігі табандылықты талап етеді. Қоғамның мектеп жұмысына қатысуын бағалау күмән тудырмайды.

Инклюзивті мектептер қоғам мүшелерінің өзара әрекеттесуіне және достық қарым-қатынасына байланысты, сонымен қатар оларға шешім қабылдауға көмектеседі. Сондықтан инклюзия-бұл жай ғана іс-қимыл немесе мекемені таңдау емес. Оның негізі қоғамға-достар, көршілер тобында, мектеп қауымдастығында бекітілген. Инклюзивті мектептер адамдар арасындағы айырмашылықты бағалайды. Мұндай сабаққа қатысу ұқсас емес адамдармен қарым-қатынаста білімнің жеткіліксіздігі мен тәжірибенің жетіспеушілігін

жеңеді. Әртүрлілікте адамдар құндылықты байқай бастайды. Қауымдастық өз қорларын мектепке қосқандай, мектеп оларға әсер етеді [4].

Халықаралық практиканы жан-жақты зерделеу, және зерттеу елдің даму стратегиясын, экономиканы, білім беру жүйесін, әлеуметтік саясатты, қоғамның қажеттіліктерін және тіпті елдің менталитетін ескере отырып, практикаға осы пайымдауларға сәйкес келетін өзгерістер мен толықтыруларды жүзеге асыру қажет. Ал біздің ойымызша, қазіргі уақытта инклюзияны жүзеге асырудың табыстылығы болашақ мамандардың даярлығына тікелей байланысты болып отыр.

Пайдаланылған әдебиет тізімі

1.Каримова Р.Б. «Основные проблемы и задачи инклюзивного образования в РК» // Журнал «Открытая школа», - 2016
2. Адырбаева М.Ж. Инклюзивті білім беру жүйесіндегі психологиялық –медициналық педагогикалық консультацияның жұмыс барысы. -Алматы, 2011
3. Қазақстандағы инклюзивті білім // egov.kz мемлекеттік порталы
4.Тебенова К.С., Дахбай Б.Д., Рымханова А.Р., Жусупбекова З.Д., Мусеева Г.Н. Проблемы подготовки педагогических кадров для работы в условиях инклюзивного образования // Международный журнал экспериментального образования. – 2015

ӘОЖ 373.5.05.324

ҚАЗІРГІ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ҒЫЛЫМ МЕН ПРАКТИКАДА ОҚУШЫЛАРДЫҢ ҚҰЗЫРЕТТІЛІГІН ҚАЛЫПТАСТЫРУ МӘСЕЛЕСІ

Каюпова Р.О., Нуридинова Г.А.
М.Әуезов атындағы ОҚУ, Шымкент қ, Қазақстан

В статье рассматривается проблема формирования компетенции школьников. Дается анализ понятиям «компетенция» и «компетентность» предложенных разными авторами. В рамках компетентностного подхода в образовании, определены ключевые образовательные компетенции, регламентированные Государственным обязательным стандартом 12-летнего среднего общего образования.

The article deals with the problem of the formation of the competence of schoolchildren. The analysis of the concepts "competence" and "competence" proposed by different authors is given. Within the framework of the competence-based approach in education, the key educational competencies are determined, regulated by the state compulsory standard of 12-year secondary general education.

Оқушылардың құзыреттілігін қалыптастыру, білім берудің ең өзекті мәселелерінің бірі болып табылады, оны білім сапасына кепілдік беру қажеттілігі мен мәселені дәстүрлі түрде шеше алмау арасындағы қайшылықтан туындаған проблемалық жағдайдан шығу жолы ретінде қарастыруға болады.

Құзыреттілік адам білімінің жаңа өлшем бірлігі ретінде қарастырылады, ол адамның алынған білім саны емес, ол әртүрлі проблемалық жағдайларда адамның жұмыс істеу дағдылары, икемдері мен іскерлігі жиынтығы деп саналатын оқыту нәтижелерінің көрсеткіші - деп есептеледі.

Біз, психологиялық-педагогикалық әдебиеттерді зерттеу барысында, ғалымдар ұсынған «құзыреттілік» ұғымына қатысты көптеген анықтамалар бар

деген қорытындыға келдік. Осы ұғымдардың кейбір түсіндірмелеріне тоқталайық.

И. С. Сергеевтің анықтауынша, құзыреттілік - бұл өмір мен қызметтің әртүрлі салаларында практикалық мәселелерді шешуге мүмкіндік беретін білім, дағдылар мен тәжірибе.

Автордың пікірінше, тұлға үшін ең маңызды дағдылар коммуникативтік, қарым-қатынас, әдіснамалық және өзін-өзі басқару, танымдық, азаматтық, әлеуметтік және жұмыспен қамту, мәдени және белсенді демалыс; денсаулық және салауатты өмір салты саласындағы құзыреттілік болып табылады [1].

Н.В. Евдокимованың пікірінше, құзыреттілік - бұл білім, дағдылар мен икем, тәжірибе, жеке қасиеттер жүйесі. Олар адамға кәсіби және өмірлік мақсаттарды сәтті орындауға мүмкіндік береді. Құзыреттілік білімге қарағанда дағдылар саласына жақын, бірақ ол білімге, дағдыларға немесе қабілеттерге тең келмейді. Құзыреттілік белгілі бір іс-әрекетті сәтті жүзеге асыруға мүмкіндік береді [2].

С. В. Шекшня құзыреттілікті адамның жеке қасиеттері, оның белгілі бір функцияларды орындау қабілеті, мінез-құлық түрлері мен әлеуметтік рөлдерді игеру, мысалы, клиенттің мүдделеріне бағдарлану, топта жұмыс істей білу, сенімділік, ойлаудың өзіндік ерекшелігі ретінде анықтайды [3].

И. А. Зимняя құзыреттілікті «білімге, интеллектуалды және жеке тұлғаға негізделген адамның әлеуметтік-кәсіби қасиетіне, оның жеке сапасына негізделген нақты, қалыптасатын жеке сапа» - деп түсінеді [4].

Л. М. Спенсер және С. М. Спенсер құзыреттілікті «жұмыста немесе басқа жағдайларда критерийлер негізінде тиімді және ең жақсы орындауға жеке тұлғаның негізгі сапасы» ретінде анықтайды [5].

Сондай-ақ, авторлардың құзыреттілік түрлерін және олардың жіктелуін анықтау туралы әртүрлі пікірлері бар екенін атап өткен жөн, мысалы, В.А. Сластенин жеке және кәсіби құзыреттілікті анықтайды [6]. Кәсіби құзыреттілік бойынша автор өзінің педагогикалық іс-әрекетті жүзеге асыруға теориялық және практикалық дайындығының біртұтастығын түсінеді және оны кәсібилік ретінде сипаттайды, ал жеке құзыреттілік адамның кәсіби дайындығын оның әлеуметтік іс-әрекеттерінде жүзеге асыру мүмкіндігін анықтайды, адамның іс-әрекетінің сәттілігінің болуын немесе болмауын көрсете отырып, әлеуметтік норматив, әлеуметтік-топтық дәстүрлер мен жеке көзқарастарды оның талаптарының деңгейімен байланыстыруға мүмкіндік береді.

Г.К. Селевко «математикалық, коммуникативтік, ақпараттық, автономиялық, әлеуметтік, өнімді, адамгершілік» құзыреттіліктерді ажыратады. Ол құзыреттілікті қызмет түрлері бойынша, ғылым салалары бойынша, психологиялық саланың құрамдас бөліктері бойынша, сондай-ақ қоғамдық өмір, өндіріс салалары бойынша, қабілеттер саласы бойынша және әлеуметтік жетілу мен мәртебе сатылары бойынша жіктейді [7].

Барлық зерттеушілердің құзіреттіліктің көпжақты және әр түрлі сипатын атап өтетінің байқауға болады.

Білім берудегі құзыреттілікті қалыптастыру мәселесіне келетін болсақ, ол Қазақстан Республикасындағы 12 жылдық жалпы орта білім беру тұжырымдамасында басты мақсат ретінде айқталған: «білімді, шығармашыл, құзыретті және бәсекеге қабілетті, қарқынды дамып келе жатқан ортада өмір сүруге қабілетті, өз мүддесі үшін де, қоғам мүддесі үшін де өзін-өзі танытуға дайын тұлғаны қалыптастыру және дамыту». Тұжырымдамада түлектің келесі негізгі құзыреттері көрсетілген:

— Құндылық-бағдарлық құзыреттілік;
— Мәдениеттану құзыреттілігі;
— Оқу-танымдық құзыреттілік;
— Коммуникативтік құзыреттілік;
— Ақпараттық-технологиялық құзыреттілік;
— Әлеуметтік-еңбек құзыреті;
— Жеке өзін-өзі дамыту құзыреті [8].

12 жылдық жалпы орта білім берудің мемлекеттік міндетті стандартымен регламенттелген білім, білік және дағды, сондай-ақ негізгі құзыреттілік түріндегі білім беру нәтижелері пәндер бойынша білім беру бағдарламаларында және оқу-әдістемелік сүйемелдеуде көрініс табады.

Іс-әрекеттің кез-келген саласы аясында құзіреттілік келесі компоненттерді қамтиды: танымдық, мотивациялық, аксиологиялық, практикалық, эмоционалды - еріктік. Ол белгілі бір іс-әрекет саласында жүзеге асырылуы мүмкін және өзін-өзі реттеу және өзін-өзі ұйымдастыру тетіктерін пайдалану кезінде тиімді болуы керек.

Құзыреттілікті қалыптастыру білім беру мазмұны арқылы жүзеге асырылады. Мектепті бітіргеннен кейін болашақ түлектер ересектер әлемінде бағдарлай алуы және күнделікті өмірде нақты мәселелерді шеше алуы керек.

Негізгі құзыреттер тек өз іс-әрекетінің тәжірибесінде қалыптасады, сондықтан білім беру ортасы баланың олардың қалыптасуына ықпал ететін жағдайларға тап болатындай етіп, оның танымдық белсенділігі жеке білімді дамытуға түрткі болатындай етіп құрылуы керек.

Пайдаланылған әдебиет тізімі

1. Сергеев И.С. Основы педагогической деятельности: учеб. пособие . – СПб.: Питер, 2004.- 320 с.
2. Евдокимова Н.В. Концепция формирования многоязычной компетенции студентов неязыковых специальностей./ Диссертация на соискание ученой степени доктора педагогических наук. Ставрополь, 2009. - 505 с.
3. Шекшня С. В. Управление персоналом в современной организации: учебно-практическое пособие. – М. : ЗАО «Бизнес-школа» «Интел-Синтез», 2000. - 188 с.
4. Зимняя И. А. Ключевые компетентности как результативно-целевая основа компетентностного подхода в образовании.- М.: Исследовательский центр проблем качества подготовки специалистов, 2004. — 38 с.
5. Спенсер Л. М., Спенсер С. М. Компетенции на работе. Модели максимальной эффективности работы. -М.: Издательство ГИППО, 2010. – 384 с.
6. Сластенин В.А. Педагогика: учебник для студентов вузов / В.А. Сластенин, И.Ф.Исаев, Е.Н. Шиянов. Под.ред. В.А.Сластенина. – М.: Академия, 2004. – 576с.

7. Селевко Г.К. Компетентности и их классификация. //Народное образование. – 2004. - №4. – С. 138-144.
8. Қазақстан Республикасында 12 жылдық жалпы орта білім беру тұжырымдамасы. Мына сілтемеде: https://flatik.ru/azastan-respublikasinda-12-jildi-jalpi-orta-bilim-beru-tjirimd.

ӘОЖ 159.9

СТУДЕНТТЕРДІҢ ҒЫЛЫМИ-ЗЕРТТЕУШІЛІК ІС-ӘРЕКЕТІ БОЛАШАҚ МАМАННЫҢ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ МӘДЕНИЕТІН ҚАЛЫПТАСТЫРУ РЕТІНДЕ

Керім А. Қ.
«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

В статье рассмотрены основные правила и концепции, методы и методики исследования в организации работ по формированию научно-исследовательской культуры студентов вуза при помощи самостятельных работ.

The article discusses the basic rules and concepts, methods and methods of research in the organization of work on the formation of research culture of university students with the help of independent work.

Болашақ педагогтың әдіснамалық дайындығы қазіргі уақытта теориялық түсінік пен практикалық қызметті қажет етеді. Әдіснамалық дайындықтың мазмұны жоғары кәсібиліктен, ойлаудың икемділігінен, әдіснамалық рефлексиядан, ғылыми негіздеу қабілетінен, кейбір тұжырымдамаларды сынмен шығармашылықпен қолдана білуден, таным, басқару-құрастыру, кәсіби қызмет формалары мен әдістері жағдайындағы өзгерістерге бағытталған білімді меңгеруден тұрады.

Педагогикалық қызмет кәсіби негізделген, дәстүрлі емес жаңа шешімдерді тез қабылдауға мүмкіндік беретін әдіснамалық білім базасында жүзеге асырылуы керек. Сондықтан әдістеме көбінесе принциптер жүйесі, ғылыми зерттеу логикасы туралы білімге әкеледі. Зерттеу әдістері туралы Білім олардың мәртебесі бойынша әдіснамалық болып табылады. Болашақ педагогтердің кәсіби-дидактикалық құзыреттілігін қалыптастыру процесінде ғылыми-танымдық және практикалық қызметтің белгілі бір кезеңінде әдіснамалық білімді қолданудың нақты саласын нақтылау, Педагогика және педагогикалық зерттеулер әдіснамасы бағытында семинарларда, конференцияларда қорытындылар мен ұсыныстардың пайдалылығын анықтау, студенттерде өз жұмысын қазіргі педагогикалық білім негізінде зерделеуді қалыптастыру қажет деп санаймыз [1].

Тұлғаға бағытталған білім берудің жаңа парадигмасы аясында мәдениеттің белгілі бір түрін игеруге ықпал ететін педагогикалық жағдайларды жобалау қажет. Сондықтан жобаланған білім беру жүйесінде ғылыми біліммен қатар мәдени оқытуды да ескеру қажет. Басқаша айтқанда, мәдениет жобаланған білім беру жүйесіне білімнің субъективті жағы ретінде, адамның мәселені шешу мүмкіндігіне байланысты іс-әрекеттің әдісі мен технологиясы ретінде енеді.

Зерттеу қызметі адамды қоршаған әлемде үйлестіру құралы ретінде қарастырылады. Зерттеу мәдениеті адамға табиғатпен қатаң белгіленген кеңістіктен шығуға мүмкіндік береді, таным процесін үйлестіреді, таным субъектісі мен объектісі арасында, сондай-ақ танымдық объектілер арасында байланыс пен заңдылықты орнатуға мүмкіндік береді, табиғи және әлеуметтік-мәдени ортадағы шашыраңқы процестер мен оқиғаларды тұтас игерудің оңтайлы нысаны ретінде әрекет етеді.

Педагог қызметінің негізгі пәні-оқушыны оқыту, тәрбиелеу, дамыту ғана емес, сонымен қатар осы процестерді басқаруды шығармашылықпен ұйымдастыра білу. Жаңа типтегі жаңа педагогтың сапа көрсеткіштерінің бірі оның ғылыми-зерттеу қызметінің мәдениеті болып табылады.

Ғалым М.Ә. Құдайқұловтың пікірінше, кез келген іс-әрекеттің тиімдісі білім, білік және ынтаның бірлігі әсерінде жүзеге асады. Дәл осы сапалар еңбек үрдісі мәдениетінің әртүрлі деңгейінде дамиды және жетіледі. Мысалы, білім біліктіктен жоғары, білім мен біліктілік бар, бірақ ынта жоқ; ынта мен білім бар, бірақ біліктілік жоқ және т. б. Болашақ маманның мәдениетін қалыптастыру мәселелері Хан Н.Н., Калиева С.И., Жексенбаева У.Б., Колумбаева Ш.Ж., Калиева Г.И., Берикханова А.Е және т. б. ғалымдардың еңбектерінде көрініс табады. Ғалым Г.И. Калиеваның пікірінше, қазіргі заман талабына сай болашақ маманның мәдениеттілігі оның іс–әрекеті мен тұлғалық сапалық көрсеткіштері арқылы анықталады. Ал Н.Б. Крыловаңың зерттеуіне сүйенсек, маманның мәдениетінің көрсеткіштеріне жататындар: ойлау кеңістігінің деңгейі, дүниетаным қалыптасуының бағыттылығы мен дәрежесі, жеке іс–әрекет нормасының әлеуметтік маңыздылығы, іс-әрекеттің әртүрлі әдіс-тәсілдерін меңгеруі, эмоционалды қабылдаудың сипаттамасы мен түйсігі. Бұлардың негізінде тұлға мәдениетінің дамуының жалпы көрсеткіші жан-жақты шығармашылық белсенділігінің өлшемі жатады [2].

Ғалымдардың ғылыми жұмыстарын зерттей отырып, қазіргі кезеңде педагогикалық мәдениет жалпы педагогтың мамандығы саласындағы мәдени қабілеттерінің интегралды сапасы, педагогтың ішкі қасиеттерінің жоғары кәсібилігі, пәнді оқыту әдістемесін игеру және т.б. қоғамды үнемі алға жылжыту процесіне сәйкес қарастырылады (өркениет, ашық қоғам, жаһандану) білім берудегі мәдени бағытқа ерекше назар аударылады.

Педагогикалық мәдениеттің құрамдас бөліктері: әлеуметтік-педагогикалық, ғылыми-педагогикалық, кәсіби-педагогикалық, жеке. Педагогикалық мәдениетті әртүрлі бағыттарда қарастыруға болады: Педагогикалық қызметті реттейтін құндылықтар жүйесі (аксиологиялық бағыт); белсенділік бағыты (Педагогикалық қызметтің мақсаты, әдісі, құралдары, оны жетілдіру деңгейі, бағалау критерийлерімен нәтиже); жеке бағыт (педагог тұлғасының жалпыланған көрінісі).

Педагогикалық мәдениет-бұл шығармашылық іс-әрекет әдісі, тәрбие мен білім берудің рухани және материалдық құндылықтары кең көлемде көрініс табатын, білім беру процесі, тұлғаны әлеуметтендіру, Ұрпақтармен алмасудың Тарихи процесін қамтамасыз ететін жалпыадамзаттық мәдениеттің бөлігі.

Педагогикалық іс-әрекеттің түпкі мақсатын ғалым В.Л. Бенин өзінің" педагогикалық мәдениетті қалыптастыру мен дамытудың теориялық-әдіснамалық негіздері"атты докторлық зерттеу жұмысында көрсетеді. Автор болашақ педагогтың педагогикалық мәдениетінің жеке бағдарының көрсеткіштерін анықтайды.

Педагогикалық мәдениеттің құрамды бөліктері:

- инвариантты бөлік: балаларға қатысты педагогтің ізгілік көзқарасы, оның тәрбиешіге тән қасиеттері; психологиялық-педагогикалық құзыреттілік жіне жоғары педагогикалық ойлау қабілеті, туындаған инновациялық мәселені оқушы көзқарасымен шеше алу қабілеті; болашақ педагогтың жеке басының кәсіби мәдениеті, өзін-өзі дамыта алу қабілеті, өзінің іс-әрекетін өзі реттей алу қабілеті, оқушылармен қарым-қатынас жасай алу қабілеті;

- вариативтік бөлік: өз пәні бойынша жоғары білімділік, оқыту мазмұны мен инновациялық технологиялармен жұмыс жасай алу қабілеті, өз іс-әрекетіндегі шығармашылық бағыт, өзінің жеке педагогикалық іс-әрекетін тұлға-бағыттылық жүйе (дидактикалық, тәрбиелік, әдіснамалық) негізінде қоя алуы, авторлық білім беру жобаларын құрастыра алу қабілеттілігі.

Болашақ педагогтің педагогикалық мәдениетінің деңгейлері мынадай түрде айқындалған: жоғары (жеке-шығармашылық); жеткілікті (кәсіби бейімділік); жалпы (кәсіби емес – репродуктивті); қанағаттанарлықсыз.

Болашақ педагогтың адамгершілік, рухани, шығармашылық тұлғасының қалыптасуына, оның педагогикалық іс-әрекет әдістерін еркін таңдауына көбінесе ол жұмыс істейтін мектеп, ұжымдағы педагогикалық орта мен психологиялық климат, инновациялық процестер әсер етеді.

Болашақ педагогтың ғылыми-зерттеу мәдениетін қалыптастыру кезінде біз мәдениеттің келесі критерийлерін басшылыққа аламыз: адамдардың рухани қарым-қатынастарындағы ақпарат ағынын көбейту; адамның еркін әрекеті, оның жаңа ақпарат алуға деген ұмтылысы; адамның іс-әрекет процесінде субъект пен объектінің позициясын алмастыру қабілеті, ақпарат тасымалдаушысы мен тасымалдаушысының қабілетіне ие болу; ғылым мен философия тарихында әртүрлі кең көлемді материалды еркін меңгеру; өзінің қоғамдық дамуын арттыру үшін философиялық білім беруді үдемелі байыту және жетілдіру қабілеті; мәдени-тарихи даму негіздерін түсіне білу; орындаушымен ұғымдармен еркін алмасу; ұғымдарды түсіне білу, кез келген тұжырымдарды ұсына білу, оларды талдай білу, негізгісін екінші деңгейдегіден ажырата білу, алынған шындықпен қарама-қайшылықты көру; логика заңдары мен принциптерін меңгеру.

Зерттеу барысында ғылыми-педагогикалық әдебиеттерді зерттеу және кәсіби дайындық моделін жасау әдістерін талдау бізге педагогтың кәсіби-зерттеу мәдениетінің құрамындағы қасиеттер мен қабілеттерді төрт негізгі компонентке топтастыруға мүмкіндік берді: әдіснамалық, теориялық, әдіснамалық, технологиялық және олардың өлшемдері мен көрсеткіштерін анықтау. Педагогтардың зерттеу мәдениетін қалыптастырудың компоненттері бір-бірімен тығыз байланысты және осы дайындықтың нақты құрылымын құрайды.

Мұндағы компоненттерден алынған өлшемдер (мотивациялық, мазмұндық, үдерістік, бағалаушылық-рефлексиялық) бойынша көрсеткіштерін біз зерттеушілік-біліктіліктің бес компонентіне (білім, білік, дағды, тәжірибе және қабілет) сүйене отырып дайындадық.

Әдістемелік компонент болашақ педагогтың әдіснамалық білімге, әдіснамалық негіздерге, білімнің мазмұндық деңгейіне, оны өз тәжірибесінде қолдана білуге және әдіснамалық білімін, дағдыларын, қабілеттерін және тәжірибесін бағалауға деген ұмтылысы мен қызығушылығында көрінеді.

Теориялық компонент мектепте оқытылатын теориялар мен пәндердің мазмұнына деген ұмтылыспен, қызығушылықпен сипатталады, бұл зерттеу мәдениетін қалыптастырудың негізі, олар туралы білім жүйесі, оларды жүзеге асыру дағдылары, дағдылары мен тәжірибесі және теориялық білімді, дағдыларды көрсету қабілеті.

Әдістемелік компонент білім берудің мемлекеттік стандарты пәндерін оқытудың әдістері мен тәсілдерін білуге деген ұмтылыста, өзінің ғылыми-зерттеу құзыретін дамытуға деген ұмтылыста, дидактикалық дағдылар туралы білім жүйесі мен оларды практикада қолдана білуінде және әдістемелік білімді, дағдыларды, дағдыларды практикалық қолдануды бағалауда көрінеді.

Технологиялық компонент педагогтың зерттеу мәдениетін практикалық іске асыруға деген ынтасы мен қызығушылығымен, оқытудағы инновациялық қызметке деген ұмтылысымен, қолданылатын педагогикалық технологияларды таңдау және қолдану қабілетімен, ақпараттық, компьютерлік технологиялардың сауаттылығымен, оларды оқу процесінде қолдана білуімен және технология саласындағы сапалық қасиеттерін бағалай білуімен, рефлексиямен өлшенеді.

Мотивациялық өлшем педагогтың зерттеу мәдениетіне деген ұмтылысы, ұмтылысы мен қажеттіліктері, кәсіпқойлыққа деген ұмтылысы, инновацияға деген ұмтылысы, маңыздылығын, өз іс-әрекетіндегі кәсібиліктің орны туралы білуінде көрінеді.

Мазмұндық критерий теориялық және практикалық блоктармен, яғни педагогтың психологиялық-педагогикалық және пәндік теориялық дайындығының деңгейімен, бірыңғай педагогикалық процестің заңдылықтарына негізделген білім жүйесімен, дидактикалық біліктілікпен және зерттеу мәдениеті туралы білім жүйесінің сауаттылығымен сипатталады.

Технологиялық өлшем өзінің кәсіби зерттеу мәдениетін практикада қолдана білуінде, дидактикалық дағдыларды жүзеге асыра білуінде, оқыту әдістері мен технологияларын қолдана білуінде көрінеді. Бағалау-рефлексивті критерий практикадағы көріністер, олардың кәсіби зерттеу қызметіндегі жетістіктер мен кемшіліктерді талдау және бағалау мүмкіндігі, олардың педагогикалық қызметін бақылау мүмкіндігі, нәтижені диагностикалау әдістерін білу. Мұнда сипатталған компоненттердің бірлескен қызметі қажетті күрделі сапаның болуын, санын, деңгейін көрсетеді. Қазіргі уақытта педагогика әдістемесі мен білім беру әдістемесі туралы көп айтылады. Мұндай болжам білім беру саласының теоретиктері мен практиктерін, оның негіздерін, құндылықтарын, құндылықтарын, әдіснамалық мәселелерін, қазіргі білім берудегі инновациялық өзгерістерді терең талдауға негізделген.

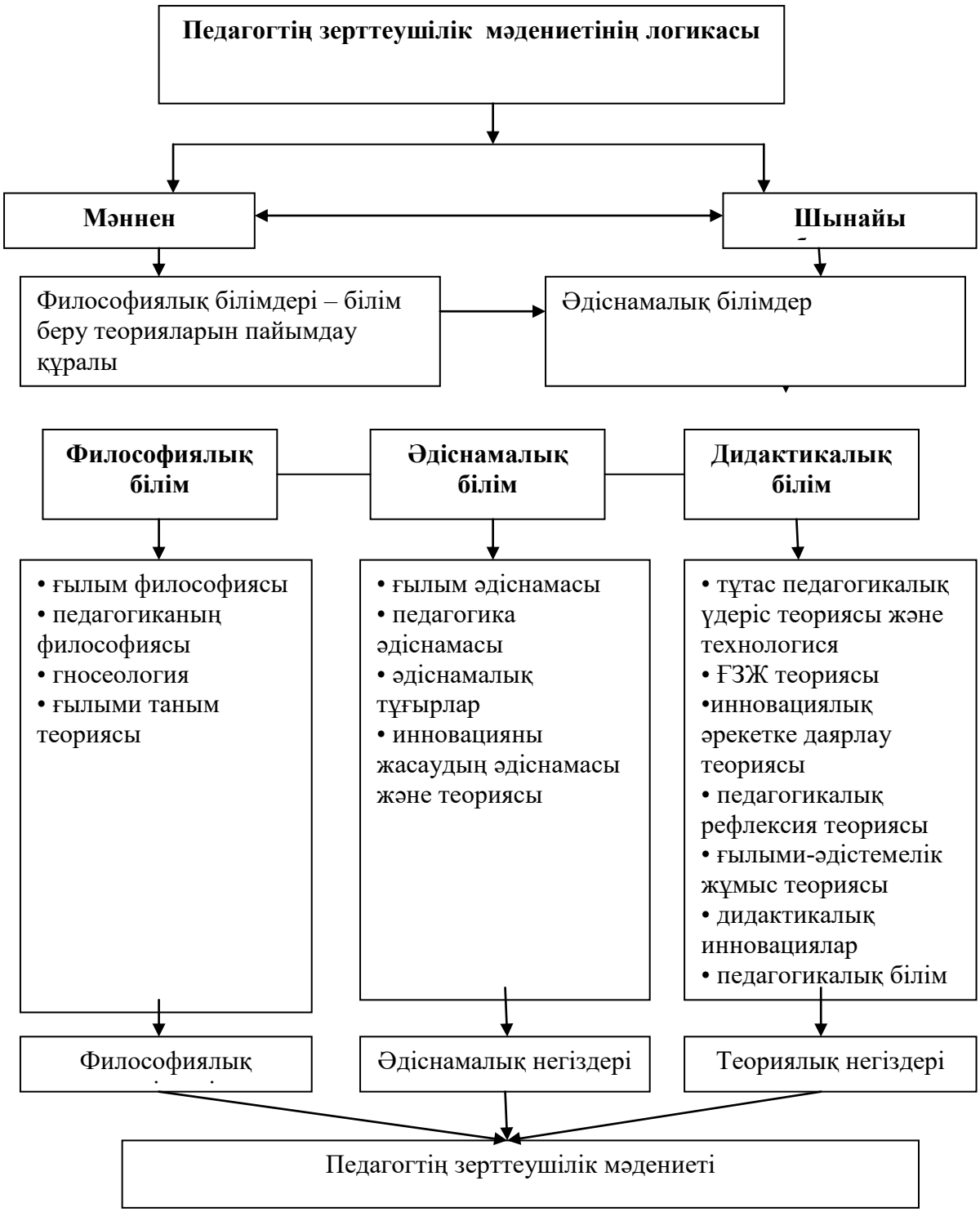

Сурет 1 - Педагогтің зерттеушілік мәдениетінің құрылымы

Бұл тұрғыда педагогика ғылыми-зерттеу және білім беру практикасындағы орнын нығайтуды жалғастыруда. Осындай тұжырымдарға сүйене отырып, біз педагогтың ғылыми-зерттеу мәдениетінің моделін тұжырымдамалық деңгейде ұсынамыз. Бұл ретте педагогикадағы модельдеу саласындағы жетістіктерге сүйенді [3].

Педагогтің зерттеушілік мәдениетін қалыптастыру жалпы, яғни кәсіптік білім берудің әдіснамалық білімінен жеке білімге бағытталған логикамен анықталатын әдіснамалық, теориялық және ғылыми-әдістемелік білім жүйесіне негізделген білім беру процесі, білім беру практикасы болып табылады, яғни оқытудың жалпы әдістемесі-орта және жоғары педагогикалық білім берудің дидактикасы (1-сурет).

Сонымен, педагогтің зерттеу мәдениетінің инвариантты компоненттері: тұтас педагогикалық процестің теориясы мен технологиясын жүзеге асыруға дайындық; ғылыми-зерттеу жұмысына дайындық; педагогикалық рефлексия мен өзін-өзі көрсетуге дайындық.

Педагогтың зерттеу мәдениеті-педагогикалық құндылықтар мен білім беру технологияларын игеруге, оқытуға, құруға қажетті сапа; педагогқа педагогикалық фактілерді, құбылыстарды, нәтижелерді, заңдылықтарды, теорияларды пайымдауға, болжауға және оның негізінде дамып келе жатқан шындықпен өзара іс-қимылда қалыптасқан инновациялық-дидактикалық іс-әрекеттің өзіндік жүйесін құруға мүмкіндік беретін сапа. Педагогтың әдіснамалық мәдениеті ғылымның ғылыми-зерттеу қызметі негізінде құрылады, ғылым мен білім беру парадигмаларына бағдарланады [4].

Пайдаланылған әдебиет тізімі

1. Быстрова Н.В. Педагогика: организация самостоятельной работы студентов: Учебное пособие. – Н. Новгород: ВГИПУ, 2013.
2. Симонов Г.И. Активизация самостоятельной работы студентов Текст. / Г.И.Симонов // Самостоятельная работа студентов в вузе: теория, опыт, практика. Калуга, 2-ое издание, 2016. - С. 60-68.
3. Фокин Ю.Г. Преподавание и воспитание в высшей школе Текст. / Ю.Г. Фокин. М.: Академия, 2015. - 224 с.
4. Лебедева Л. Особенности организации самостоятельной работы магистрантов Текст. / Л. Лебедева // Альма матер. 2015. - № 10. -С. 52 - 54.

ӘОЖ 378. 02.37.035

СТУДЕНТТЕРДІҢ ӨЗІН-ӨЗІ БАҒАЛАУЫНЫҢ ҚАЛЫПТАСУЫНА ОТБАСЫЛЫҚ ТӘРБИЕ ТҮРЛЕРІНІҢ ӘСЕРІН ЗЕРТТЕУ

Кошербаева А.Н.
«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Статья посвящена научно-теоретическому исследованию влияния семейного воспитания на самооценку студентов вузов и на психологическую подготовку молодежи к семейной жизни в образовательном процессе высшей школы.

The article is devoted to a scientific and theoretical study of the influence of family education on the self-esteem of university students and on the psychological preparation of young people for family life in the educational process of higher education.

Бүгінгі күні қоғам талаптарының бірі жан-жақты үйлесімді дамыған және «Мен» жүйесінде тұлғаны қалыптастыру болып табылады.Сонымен қатар, білім беру жүйесіндегі инновация тұтас педагогикалық процессте тұлғаның өзіндік сана компоненттерін зерттеуге ерекше қарауды талап етіп отыр. Осы орайда, еліміздегі түбегейлі өзгерістер тұлға құрылымына психологиялық тұрғыдан жаңа сипатта зерттеуді қажет етеді. Сонымен қатар, қоғамдағы болып жатқан өзгерістер шығармашыл тұлғаның мақсатқа бағытты қалыптасуын, белсенді өмірлік бағыты бар тұлға дамуын талап етіп отыр. Бұл талаптың жүзеге асуы белгілі бір дәрежеде тұлғаның өзіндік сана компоненттерінің табиғаты түсінігімен анықталады. Ал, өзіндік бағалау өзіндік сана компоненттерінің бірі болып табылады. Сондықтан оқу-тәрбие процесінде өзіндік бағалауды айқындау - басты мәселелердің бірі. Психология ғылымында өзіндік бағалау ерекшеліктерін зерттеу, оларға оқу-тәрбие процесіндегі тұлғааралық қарым-қатынастың психологиялық әсерін қарастыру мәселесінің артта қалып отырғандығын атап өткен жөн.

Психология ғылымында өзіндік бағалау мәселесі жеткілікті қарастырылған, дегенмен оқу-тәрбие процесінде мазмұны, құрылымы, толық зерттелмеген.

Өзіндік бағалаудың даму сатысына қарай тұлға ерекшеліктерін зерттеулерге негіз болған еңбектер бар (Б.Г. Ананьев , Л.И. Божович ,А.И. Липкина, И.И. Чеснокова , Н.Ф. Талызин, В.В. Менчинская, В.В. Столин , Е.И. Савонько) [1]. Сондай-ақ, қазіргі психологиялық зерттеулерде өзіндік бағалауды анықтауда өзіндік реттелудің жеке бастық және психикалық механизмдерін табуға бағытталған жұмыстар (Л.И. Божович , И.С. Кон , ақыл-ойдың қалыптасуы мен өзіндік бағалаудағы сана-сезім, оның құрамдас бөлігі ретінде қарастырған зерттеулер (А.В. Захарова) көптеп саналады.

Өзіндік бағалауды тұлғаның мінез-құлқын реттеуші, жеке бастық феномен ретінде сипаттаған көптеген эксперименттік жұмыстарды атап өтуге болады (Д.В. Демина, В.Ф. Сафин, С.Ф. Спичак және т.б.) [2].

Педагогикалық-психологиялық әдебиеттерде көрсеткендей, өзіндік бағалау дегеніміз тұлғаның өз орнын бағалауы болып табылады. Әрине, заманауи ғылымда өзіндік бағалау жеткілікті түрде қарастырылған. Дегенмен өзіндік бағалауға отбасылық тәрбие түрлерінің әсерін әлі де толық көп қарастырылмаған.

Жалпы алғанда өзіндік бағалау арқылы тұлғада өзіне сенімділік нығая түседі. Тұлға кез-келген іс-әрекетте өз мүмкіндігін толық пайдаланып, өзінің күшіне деген сенімділігі артады. Өзіндік бағалау тұлға өмірінде маңызды бола отырып, оның өзі туралы ойлануы, өзінің жақсы және жаман жақтарын айқындау мәселесі туындайды. Біз өз зерттеуімізде студенттік кезеңдегі оқу-тәрбие процесіндегі отбасы тәрбиесі мен отбасылық қарым-қатынастың өзіндік бағалауға әсері бар екендігін анықтап отырмыз.

Бүгінгі күні дүние жүзіндегі кез-келген халық сияқты, біздің елімізде де мәдени мұралардың құрамдас бөлігі болып табылатын отбасы мәселесінде терең педагогикалық-психологиялық идеялар мен тәрбиелік тәжірибелердің жиынтығы қордаланған. Отбасы тәрбиесі мен отбасылық қарым-қатынас мәселесі дүние жүзіндегі кез-келген ұлттың тұтас даму тарихы мен оның салт-дәстүріндегі, әдет-ғұрпындағы, фольклорындағы, ән-музыкасы мен қол өнеріндегі сондай-ақ көркем шығармалары мен тарихи этнопсихологиялық материалдарында асабай негіздерін құрайды. Осы орайда, бұл бай тәжірибені игеру мен ғылыми жүйеге келтіру; келешек отбасы тәрбиесінде оны пайдаланудың ғылыми теориялық негіздерін жасау; отбасы тәрбиесіндегі этно-психология негіздерін педагогтардың теориялық және практикалық қызметіне айналдыру; этностыққұндылықтардың алғышарттарын жастарды отбасылық өмірге дайындау процесінде пайдалану аса маңызды.

Еліміздегі түрлі ұлт жастары арасындағы қылмыстың өсуі, жағымсыз мінез-құлық пен әдеттердің көрінісі қазіргі кезде қоғамды қатты алаңдатып отырғаны сөзсіз. Бүгінгі статистикаға сәйкес, қылмыскерлер мен бұзақылардың жас ерекшеліктері жиі ескерілмейді.

Жастардың бұл тобы тек отбасы құрып, мемлекетіміздің белсенді жасаушысы болып қана қоймай, өз өмірі мен басқа адамдардың өмірі үшін жауапкершілікті өз мойнына алатыны анық. Өздеріңіз білетіндей, зайырлы мемлекетіміз жастарды болашақтың бастауы деп таниды жәнеөзінің ұстанымын саяси тұрғыдан негіздейді. Бұған Президенттің жастар саясатына ерекше көңіл бөлуі дәлел.Алайда, бүгінде әлеуметтік қорғау бағдарламасындағы кейбір мәселелерге байланысты жастардың сұрақтары жоқ деп айтуға болмайды [3].

Қазіргі таңда жаһандану жағдайында батыс мәдениетіне еліктеушілік жастардың бойында жағымсыз қылықтардың дамуына алып келіп отыр. Сонымен бірге батыстық өмір салты біздің қазақы болмысымызға терең енген әдеттер мен мінез-құлыққа толы. Айта кету керек, қазіргі кезде бұқаралық ақпарат құралдарында жыныстық қатынас, кісі өлтіру, бұзақылық, қарақшылық, еркін махаббат, жоспарсыз жүктілік, тастанды балалар және т.б.

Осы орайда, елімізде қоғамдық өмір мен әлеуметтік қатынастарды демократияландыру ұраны бола тұра мұндай бейбастық іс-әрекеттер ұлттық тәлім- тәрбиеге, этностық қарым- қатынасқа түбірімен қарсы бағытталғанын естен әрдайым шығармау қажет. Болып жатқан осындай келеңсіз, кесірлі құбылыстарға қазақ жастары болашағының едәуір билігі елігіп, еліктеуі қанат жайып бара жатқаны бізді алағдатары сөзсіз.

Бұл проблемалардың үшінші себебі - білім беру мекемелері мен ата-аналарға арналған нақты ұсыныстардың болмауы, сондай-ақ жастардың болашақ отбасылық өмірінде этнопедагогика және этнопсихология бағдарламаларына негізделген іс-шаралардың болмауы.Осы ұсыныстарда тұжырымдалған бағдарламаларды әзірлеу және жүзеге асыру біздің елдегі жастарға ұлттық тәрбие беру мәселелерін шешуге бағытталған зерттеу нәтижелерін қажет ететіні сөзсіз. Осыған байланысты университеттегі

жастарды отбасылық өмірге дайындаудың ғылыми негіздемесі осы мәселені шешудің бір арнасына сәйкес келеді.

Қазіргі таңда отбасылық өмірде адами қасиеттерге баса назар аудару талап етілуде. Осы орайда, жауапкершілік, өзін-өзі ұстай білу, мақсаткерлік, дербестік, шешімділік, тұрақтылық, қайсарлылық, тәртіптілік пен өз сұранымын басқарудағы қабілеттілік және т.б. сияқты қасиеттерді жастардың бойына сіңірту әлеуметтік институттардың алдында тұрған басты мәселелердің бірі болып отырғаны белгілі. Сондықтан, біздің зерттеуіміздің басты міндеттерінің бірі отбасылық өмірге психологиялық тұрғыда дайындауда этностық құндылықтарды негіздеу өзекті мәселелердің бірі болып табылады.

Жастар отбасындағы қиындықтарға төтеп беруде жігерсіздік танытып, жауапкершілікті аз сезіне отырып, қоғамның бір бөлшегі ретіндегі отбасылық өмірге ат үсті қарап, әртүрлі тағдыр тәлкегіне қалып отырғаны жанға батады [4].

Бүгінгі таңда отбасыішілік дағдарыстардың шиеленісуі, оның ішінде әке мен баланың, анасы мен қызының тіл табыса алмау мәселелері, нәтижелерінде қақтығыстардың, үйден кету жағдайлардың мысалдарына жиі кезігіп жүрміз. Оның, жалпы қоғамымызда айқын көрінуде. Оған себеп, отбасылық жылулыққа, татулыққа деген саналы көзқарастың жетіспеушілігі мен мәдениеттің төмендігі. Мұның өзі уақыт талабына сай ізгіліктік негізінде отбасыішілік жағымды қарым-қатынасты қалыптастыру қажеттілігін туындатады.

Қоғамда қандай да болмасын өмір жолының алғашқы қадамынан басталатыны сияқты, тұлғаның қалыптасуы да отбасынан басталады. Осы орайда, отбасы – бұл адамға өмірлік құндылықтар жайында түсінік беретін алғашқы әлеуметтік институт болып табылады. Жалпы алғанда тұлға қандай дәрежеге жетеді, биік тұлға бола ма немесе адамгершілік тұрғыдан кемтар болып қалыптаса ма, мұның бәрі көбіне оның балалық шағында қаншалықты дұрыс отбасылық тәрбие алғанымен және оған деген қатынасына байланысты екені сөзсіз.

Зерттеуімізде біз студенттердің өзін-өзі бағалауы арқылы отбасы, отбасылық шиеленіс, отбасылық құндылықтар мен отбасылық қарым-қатынасты отбасылық тәрбие түрлерінің әсерін ғылыми негіздеп көрсеттік. Осы орайда, біз өз зерттеулерімізде нарық жағдайында студенттерді отбасылық өмірге психологиялық дайындауды мақсат етіп қойдық.

Жастардың отбасылық өмірге деген қатынасын анықтау арқылы болашаққа жоспарды құра білу дағдыларын дамыту бүгінгі күні өзекті болып отыр. Жастар сезімнің шырмауында қала беріп, алып-ұшпа көңілден жоспарсыз, яғни отбасын құрмай жатып балалы болып, оның өміріне жауапкершіліксіздік танытып жатқанын қазіргі ақпарат көздерінде көріп, өмірде куә болып жүрміз. Осы орайда, біз студенттердің өзін-өзі бағалауының қалыптасуына отбасылық тәрбиені негізге ала отырып, өмірге бағыттау басты мәселелердің бірі болып табылады.

Зерттеу жұмысымыздың бағытын біз төмендегіше анықтап отырмыз.

Сурет 1 - Зерттеу бағыттары

Біз зерттеуде жұмысымыздың сыналушыларына студенттік кезеңді таңдадық.Студенттік өмір - бұл жеке тұлғаны қалыптастырудың өте маңызды кезеңі. Ересек өмірге өту тәуелсіздіктің негізгі кезеңіндегі осы студенттік кезеңнен басталады. Әрине, бұл оқу процесінің қиын кезеңі. Педагогика мен психологияда студенттердің ерекшеліктерін зерттеу әртүрлі жағдайда және сипатта жүзеге асырылады.

Студент үлкендерден өзінің есейгенімен және өзбетілігімен санасуын әр салада талап етеді. Қыздар киім киюінде немесе өзін күтуде болса, ер жігіт тиісті міндеттерді өз еркімен орындағысы келеді. Бұл жағдайға әрине әуелгі кезде туған-туысқандары қарсы шығады. Мұндай қарама-қайшылықтың туындайтын себебі оған деген сенім білдіргісі келмегеннен емес, оны «бала» деп бәлендей істі не тапсырманы бүлдіріп алады деп санауынан болып табылады. Бірақ студент мұны түсінбейді және менің жас екеніме әлі де сенбейтініне сенімді. Егер мұндай қарым-қатынас ұзақ уақыт жалғаса берсе, оқушы мен ересек адам арасында түсінбеушіліктер туындайды, ол ашуланшақ, ренішті немесе жағымсыз болады және басқалардың талаптары мен үміттерін орындамауға тырысады [5,6].

Студенттік шақ қиын әрі сыналатын кезең деп табылады. Бұлай бағалаудың себебі, біріншіден, осы уақытта болатын көптеген психологиялық сапалық өзгерістерге байланысты. Өйткені, бұл өзгерістер кейде оның бұрынғы ерекшеліктерін, мүдделері мен қарым-қатынастарын түбірінен өзгертетін сипатта болады. Мұның өзі біршама қысқа мерзімде болуы мүмкін, көбінесе күтпеген жерден болады да, даму процесі секірмей, қауырт сипат алады деп көрсетті. Бұл болып жатқан өзгерістер екінің бірінде, бір жағынан, студенттің өзінде әртүрлі сипаттағы елеулі субъективтік қиыншылықтардың болуымен қабаттасса, екінші жағынан, оны тәрбиелеудегі қиыншылықтармен ұштасады [7].

Студенттік шаққа тән әлеуметтік белсенділік сипаты ересектер дүниесіндегі және олардың қарым-қатынастарындағы бар өлшемдерді, құндылықтар мен мінез-құлығы тәсілдерінмеңгеру алғырлығы болып табылатыны белгілі.

Студенттің жаңа құқыққа ие болу ниеті ең алдымен ересектер мен қарым-қатынастың бүкіл саласын қамтиды. Студенттік топта тұлға аралық (эмоциялық және іскерлік) өзара қатынастардың, топтық рөлдерді бөлудің және лидерді анықтаудың және т.б. құрылымдануының, қалыптасуының және өзгеруінің динамикалық процесі болады. Осы топтық процестердің барлығы оқушының

жеке басына, оның оқу қызметі мен кәсіби дамуындағы сәттілікке, оның мінез-құлқына қатты әсер етеді.

Сонымен, жастарды үйелмендік өмірге психологиялық дайындауда педагогикалық жәнепсихология саласының зерттеулері жүйеленіп, талдама жасалатын жағдайлар мен ұрпағымыздың өзін-өзі бағалай білуі отбасына жағымды қатынас пен дұрыс пікірлердің қалыптасуына мүмкіндік берері сөзсіз.

Пайдаланған әдебиет тізімі

1. Ковалев С.В. Психология современной семьи. - Москва, 2018. –С.208.
2. Варга А.Я. Системная семейной психотерапия.-Москва,. 2012..-313 с.
3. Семья сегодня / Под ред. Т.М. Афанасьевой. - Мосува, 2017. – 195с.
4. Олифирович Н.И., Зинкевич-Куземкина Т.А., Т.Ф.Велента., Психоло-гия семейных кризисов. - СПб.:Речь, 2016.- 360с.
5. Мудрик А.В. Социализация человека: уч.пособие для студ. высш. учеб.заведений.- М.: Издательство центр Академия, 2014.- 304с.
6. Намазбаева Ж.Ы. Психология и культура // Вестник КазНПУ им. Абая. Серия Психология. - Алматы, 2015. - С.3-9.
7. Жақыпов С.М.. Управление познавательной деятельностью студентов в процессе обучения. –Алматы, 2012.- 117с.

ӘОЖ 377.5:378:37.03

ПСИХОЛОГТАРДЫ КӘСІБИ ҚЫЗМЕТКЕ ДАЯРЛАУДА ТӘЖІРИБЕГЕ БАҒЫТТАЛҒАН ТЕХНОЛОГИЯЛАРЫН ЗЕРТТЕУ НЕГІЗДЕРІ

Көбей А.Х.
«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

В статье рассматриваются основы исследования практико-ориентированных технологий подготовки психологов к профессиональной деятельности

The article deals with the basics of research of practice-oriented technologies of training psychologists for professional activity

Бірнеше жылдар бойы білім беру жүйесін реформалау жөніндегі көптеген бастамаларға қарамастан, педагогикалық білім реформаларға «қол жеткізудің қиындығы», ал кәсіби дайындық мазмұнының мұғалімнің нақты еңбек жағдайларына сәйкес келмеуі фактісі көбінесе жас мамандарды өз мамандық саласын «тастап кетуінің» жоғары деңгейіне алып келді. Өз кезегінде, білім беру мекемелерінің басшылары жас педагогтың мүмкіндіктерін қарастыра отырып, оның тиімді жұмыс істеуі үшін қажетті дағдылар мен тәжірибенің қалыптасқанына көз жеткізгісі келеді. Жалпы, жұмыс берушілердің көпшілігі ЖОО түлектерін теориялық даярлаудың жоғары сапасын көрсетеді, алайда жас мамандардың практикалық дағдыларына қанағаттанатындар аз. Сонымен қатар, екі жағдайда да жас мамандарды қосымша даярлау (және бірқатар жағдайларда қайта оқыту) қажет екендігі көрсетілген. Бұл қажеттілік түлектердің кәсіби маңызды дағдыларын қалыптастырудың жетіспеушілігімен негізделеді.

Сондай-ақ, педагогикалық жоғары оқу орындарының түлектері оқу процесінде теориялық тұрғыдан жоғары жетістіктер көрсете отырып, кәсіби

тәжірибе алдында өздерінің дәрменсіздігін сезінеді. Теорияда жеткілікті білім алған студенттер іс жүзінде сәтсіздіктерге тап болған кезде айтарлықтай қиындықтарға кезігетіні белгілі.

Осыған байланысты жоғары оқу орнында оқытудың практикаға бағытталған технологияларына көшудің қажеттілігі қазіргі уақытта өте өзекті мәселе екендігі айқын. Бұл, сайып келгенде, студенттердің кәсіби құзырет қалыптастыруға деген ынтасын арттыруға мүмкіндік береді.

Педагогика саласындағы мамандар практикаға бағытталған оқытуда келесі тәсілдерді атап, көрсетеді [1]:

- студенттің тиісті оқу бейіні бойынша кәсіби құзыреттерді нақты алуы мақсатында оқу, өндірістік және дипломалды практиканы қоса алғанда, практиканың барлық түрлерін ұйымдастыру;

- болашақта өзінің функционалдық міндеттерін сапалы орындау үшін қажетті студенттің білімін, іскерлігін және дағдыларын, сондай-ақ жеке қасиеттерін қалыптастыруға мүмкіндік беретін практикаға бағытталған технологияларды оқытуға белсенді түрде енгізу;

- жоғары оқу орны базасында студенттердің кәсіби жұмыспен қамтылуының инновациялық түрлерін шешу;

- ғылыми-практикалық және тәжірибелік-өндірістік жұмыстар;

- пәндерді оқу барысында білім, білік және дағдыларды игеру үшін қажетті жағдайлар жасау.

Сонымен қатар, аталған тәсілдер бір-бірімен тығыз байланысты және бір-бірін толықтырып отыруы керек.

Тәжірибеге бағытталған технологияларды қолдану ерекше қызығушылық тудырады, студенттерді оқыту мен дамытудың құралдары мен әдістерінің жиынтығы ретінде қарастырылады.

Қазіргі уақытта ЖОО-да практикаға бағытталған оқыту технологияларының келесі топтары ерекшеленеді:

- интерактивті оқыту;

- контекстік-құзыреттілік оқыту;

- модульдік оқыту;

- өздігінен реттелетін білім беру [2].

Қазіргі уақытта оқытудың интерактивті нысандары аудиториялық сабақтардың жалпы санының кемінде 20% - ын құрауы тиіс. Білім беру үдерісінде іскерлік ойындар, мастер-кластар, тренингтер, практикалық қызметкерлермен кездесулер және т.б. кеңінен қолданылды [3].

Оқытудың интерактивті нысандарының міндеттері:

- студенттердің оқуға деген қызығушылығын ояту;

- оқу материалын тиімді меңгеру;

- оқушылардың қойылған оқу міндеттерін шешу жолдары мен нұсқаларын өз бетінше іздеуі (таңдау ұсынылған нұсқалардың біреуін табу немесе өз нұсқасын табу және шешімді негіздеу);

- командада жұмыс істеуге үйрету: түрлі көзқарастарға төзімділік таныту, әркімнің сөз бостандығын, құқықтарын құрметтеу;

- білім алушыларда белгілі бір фактілерге сүйенетін өз пікірін қалыптастыру;

- студенттің саналы құзыреттілік деңгейіне шығу.

Айта кету керек, сабақты интерактивті оқыту формалары негізінде дайындау барысында оқытушының алдында оқу үшін оқытудың ең тиімді түрін таңдау ғана емес нақты тақырып, сонымен қатар оқыту әдістерін біріктіру мүмкіндігі, бұл сөзсіз тақырыпты терең түсінуге ықпал етеді

Бұл жағдайда келесі әдіснамалық принциптерге сүйену керек:

- интерактивті сабақ-бұл дәріс емес, білім алушылардың белгілі бір мәселе бойынша бірлескен жұмысы;

- оқу процесінің барлық қатысушылары жасына, әлеуметтік мәртебесіне, тәжірибесіне, орнына қарамастан теңдей үйлестірілген жұмыс;

- әрбір қатысушының зерттелетін мәселе бойынша өз пікіріне құқығы бар;

- жеке тұлғаны сынға алуға жол берілмейді (тек идея немесе дұрыс емес ақпарат сынға алынуы мүмкін).

Сонымен қатар, мұндай оқыту формалары негізінен «оқытушы-студент» қарым-қатынасын қамтамасыз етуге ғана емес, сонымен қатар «студент-студент» байланысын орнатуға бағытталған. Осының арқасында студенттер қауымдастығының өкілдері алынған ақпаратты талдайды, проблемалық мәселелерді анықтайды, оларды шешу үшін мүмкіндіктер мен ресурстарды іздеуді жүзеге асырады. Оларды қолдану арқылы студент өз ойын тұжырымдауға, белгілі бір мәселе бойынша өз көзқарасын білдіруге және т. б. үйренеді.

Мәтін-мәндік - құзыреттілік тәсіл тиімді кәсіби өзін-өзі анықтауға және студенттердің алған мамандығы бойынша кәсіби өзін-өзі сәйкестендіруге ықпал етеді. Бұл ретте негізгі оқытудың формалары мыналар болып табылады [4]:

- академиялық типтегі оқу қызметі (проблемалық дәріс, семинар сабағы, пікірталас);

- квази-кәсіби қызмет, аудиториялық жағдайда өндіріс мазмұнын модельдеу (практикалық сабақ, ситуациялық ойын, оқу «жанды» газет шығару, «өзін-өзі бағалау»);

- оқу-кәсіби қызмет (экскурсия, ЖОО зертханаларындағы сабақ).

Көшпелі практикалық сабақтар практикалық сабақтардың белсенді түрі ретінде студентке дәрістік сабақтарда алған кәсіби білімдерін жүзеге асыруға мүмкіндік береді. Көшпелі практикалық сабақтардың басты мақсаты-студенттерді кәсіби қызметке дайындау. Бұл мақсатқа қол жеткізуде келесі міндеттерді шешуге болады:

1) теориялық білімді бекіту және тереңдету;

2) курстық және біліктілік жұмыстарын дайындау мақсатында ғылыми зерттеулер жүргізу;

3) студенттің кәсіби қызметтің негізгі түрлерін орындауға дайындығын қалыптастыру;

4) студенттерді қазіргі туристік индустрия құндылықтарына бағдарлау;

5) студенттердің негізгі әлеуметтік, шығармашылық және кәсіби құзыреттіліктерін кешенді дамыту;

6) студенттер тұлғасының физикалық, интеллектуалдық және адамгершілік жақтарының тұтастығына қол жеткізу.

Көшпелі практикалық сабақтарды, біздің ойымызша, оқытудың бірінші курсынан бастап өткізген жөн. Бұл, біріншіден, студентті белсенді танымдық және шығармашылық әрекетке, оқу қызметіне бірден қосуға мүмкіндік береді

Екіншіден, көшпелі практикалық сабақтардың көмегімен процесс жылдам өтеді, бірінші курс студенттерін жаңа, мектептен басқа, оқу іс-әрекеті мен қарым-қатынас жағдайларына бейімдеуге көмектеседі.

Көшпелі практикалық сабақтарға басшылық жасау осы оқу орнына жауапты оқытушыға жүктеледі.

Көшпелі практикалық сабақтарға жауапты оқытушының функцияларына келесілер жатады:

* көшпелі практикалық сабақтарға жалпы басшылық жасау;

* топтар бойынша көшпелі практикалық сабақтардың кестесін құру және бекіту ;

* көшпелі практикалық сабақтардың бағыттары мен бағдарламаларын бекіту;

* көшпелі практикалық сабақтар кестесінің сақталуын бақылау;

* көшпелі практикалық сабақтардың қорытындылары бойынша конференциялар өткізу.

Осыған сүйене отырып, жеке-кәсіби және әлеуметтік құндылықтар мен болашақ мамандықтың мағыналарының бірлігінде контекстік құзыреттілік оқыту мақсатын өзектілендіруді қамтамасыз етеді

Модульдік оқыту толық оқыту циклын қамтамасыз ете алатын ұзақ мерзімді кешенді міндеттерді шешуге бағытталған оқыту болып табылады [5]. Сонымен қатар, оқыту модулі белгілі бір мәселені қоюға және шешуге немесе студенттердің оқу пәнінің нақты тақырыбы бойынша білім мен дағдыларды оқып, игеруіне арналған мақсаттарды, мазмұнды, құралдарды және ұйымдастырушылық оқыту формаларын біріктіруді білдіреді. Осы тәсілге сәйкес бүкіл оқу курсы жеке функционалды аяқталған модульдерге бөлінеді, олардың шекаралары білім жүйесімен анықталады, студенттерге түсіну үшін қажетті оқу-танымдық іс-әрекет түрлері мен дағдылары белгілі бір сыныптың теориялық және практикалық мәселелерін шешуге мүмкіндік береді.

Өзін-өзі реттейтін білімге келетін болсақ, ол студенттердің өзін-өзі басқару, өзін-өзі ұйымдастыру, өзін-өзі анықтау және өзін-өзі бақылау бойынша құзыреттіліктерді өз бетінше білім алу қабілеттерін дамытуды бастауға арналған. Аталған тараптардың жан-жақты дамуы оң эмоционалды жағдайларды тудырады. Сонымен қатар, өзін-өзі реттеу студенттердің еріктік қасиеттерін қалыптастыруға ықпал етеді.

Өздігінен реттелетін оқу-жаттығу технологиясын зерттеу ерекше қызығушылық туғызады. Оларға мыналар жатады [6]:

* когнитивті-бағытталған (оқытудың диалогтік әдістері, когнитивті Нұсқаулық, аспаптық-логикалық тренинг, рефлексия тренингі және т. б.);

* іс-әрекетке бағытталған (жобалар мен бағыттаушы мәтіндердің әдістері, ұйымдастырушылық іс-әрекет ойындары, кешенді (дидактикалық) тапсырмалар, технологиялық карталар, технологиялық процестерді модельдеу және т. б.);

* тұлғаға бағытталған (интерактивті және имитациялық ойындар, танымдық карталар, тренинг;

қарым-қатынас, кәсіби маңызды психофизиологиялық қасиеттерді дамыту тренингі және т.б.).

Тәжірибеге бағытталған технологияларды қолдану болашақ мамандарға оқу пәндерінің мазмұнын болашақ мамандыққа жақындату үшін өте көп мүмкіндік беретінін атап өткен жөн

Осылайша, тәжірибеге бағытталған технологиялар құзыреттіліктің жеткілікті деңгейіне ие, тұрақты, өзгермелі жағдайларға өндірістік процесске тез бейімделуге қабілетті бәсекеге қабілетті маманның қалыптасуына ықпал етеді.

Құзыреттілік студенттерге арналған оқу мақсаттарын анықтау және сонымен бірге кәсіби қызметті сипаттайтын талаптар жиынтығы және қуатты механизм болып табылады.

Тәжірибеге бағытталған тәсіл аясында студенттің жеке мәртебесін және зерттелетін материалдың тәжірибеге бағытталған мазмұнын арттыру арқылы оқытудың тиімділігі артады; студенттердің шығармашылыққа деген қызығушылығы дамиды, бұл оларға шығармашылық іс-әрекеттің маңызын білуге мүмкіндік береді.

Сонымен қатар, тұтас оқу процесін ұйымдастыруға және қажетті оқу процесін жасауға болады

ЖОО болашақ түлектерінің бәсекеге қабілеттілігін қалыптастыру үшін жағдайлар, дұрыс ұйымдастырылған оқу процесі білім беру сапасын арттыруға тікелей әсер етеді. Студенттерде дағдылар, білім және кәсіби қызмет үшін қажетті тәжірибе жинақталады, қалыптасады.

Пайдаланған әдебиет тізімі

1. Васина Ю. М., Панферова Е. В., Яковлева А. Е. Реализация практико-ориентированного образования через современные технологии обучения студентов в вузе // Обеспечение качества образовательного процесса: традиции и инновации: материалы XLII учебно-методической конференции профессорско-преподавательского состава, аспирантов, магистрантов, соискателей ТГПУ им. Л. Н. Толстого. Тула, 2015. С. 55-58.

2. Полисадов С. С. Практико-ориентированное обучение в вузе // Известия Томского политехнического университета. 2014. № 2.

3. Шмелева М. В. Интерактивное обучение как одно из требований к условиям реализации основных образовательных программ в вузе // Казанский педагогический журнал. 2015. № 6 (113). Ч. 1. С. 25-30.

4. Кондратьев И. В. Модульное обучение – перспективное направление построения учебного процесса в вузах МВД Республики Казахстан // Актуальные проблемы борьбы с преступлениями и иными правонарушениями. 2013. № 11-2. С. 103-104.

5. Миронова А. Г., Кузьменко Л. А., Краснова Д. С. Контекстно-компетентностный подход в подготовке бакалавров направления «Профессиональное обучение (по отраслям)» // Проблемы современной аграрной науки: материалы международной заочной научной конференции (Красноярск, 15 октября 2014 г.). Красноярск, 2015. С. 274-277.
6. Олесова М. М. Применение практико-ориентированных технологий обучения в вузе //Филологические науки. Вопросы теории и практики. – 2017. – №. 7-2 (73).

ӘОЖ 339.13.027

БОЛАШАҚ ПЕДАГОГ-ПСИХОЛОГТАРДЫҢ ИННОВАЦИЯЛЫҚ ДАЙЫНДЫҒЫ, АЯСЫНДА ҚАЗІРГІ ЗАМАНҒЫ ОТБАСЫЛАРДЫҢ ӘРТҮРЛІ ЖАСТАҒЫ БАЛАЛАР АРАСЫНДАҒЫ ҚАРЫМ-ҚАТЫНАСЫ

Көшен У. П.
«Мирас » университеті, Шымкент қ., Қазақстан

В данной статье рассматривается инновационная подготовка будущих психологов, взаимоотношения современных семей с детьми разного возраста, а также репродуктивный уровень инновационной деятельности педагога-психолога-профессиональное самосовершенствование психолога, устойчивое отношение педагога к инновационным педагогическим технологиям, необходимость инновационных технологий в обучении и воспитании.

This article examines the innovative training of future psychologists, the relationship of modern families with children of different ages, as well as the reproductive level of innovative activity of a teacher-psychologist-professional self-improvement of a psychologist, a stable attitude of a teacher to innovative pedagogical technologies, the need for innovative technologies in education and upbringing.

Қазіргі уақытта кеңінен қолданылатын «Инновация» ұғымы, ең алдымен, XIX ғасырдағы мәдениеттанушылардың зерттеулерінде мәдениеттің кейбір түрлерін басқа елдердің мәдениетіне енгізу мағынасында қолданылды және бұл ұғым әлі де этнографияда сақталған.

Инновация термині біртіндеп білім беру теориясы мен тәжірибесінде кеңінен қолданыла бастады. Ағылшын тілінен аударғанда «жаңалық енгізу», «жаңа бастама» дегенді білдіреді.

XX ғасырдың 30-жылдары И. Шумпетер, Г. Менш, ғылымға «Инновация» терминін ғылымға енгізді. «Инновация» ұғымына көптеген анықтамалар берілген.

Бұл ұғымды алғаш қолданған Э. Раджерс, инновацияны белгілі бір адам үшін жаңа идея ретінде түсіндірді. М. Майлс, инновацияны іс әрекетті ұйымдастыруда арнайы қолданылатын инновациялар. Нәтижесінде міндеттерді іске асырудың жаңа жолдары айқындалатын болады. Э. Найхоф, инновацияның белгілі бір идеяларды жаңа жағдайда қолданумен байланысты өзгерістерге әсерін атады.

Педагог-психологтың инновациялық қызметін қалыптастыру кезінде келесі педагогикалық қағидаларды басшылыққа алу керек: таңдалған (жаңа) әдістің оқыту заңдылықтарына сәйкестігі; жаңа әдістің оқытудың дидактикалық мақсаттары мен міндеттеріне сәйкестігі; жаңа әдістің оқушылардың жеке

ерекшеліктеріне сәйкестігі; таңдалған әдістің мектептің материалдық-техникалық базасына сәйкестігі; жаңа әдістің мұғалімнің әдістемелік мүмкіндіктеріне сәйкестігі және т. б.

Инновациялық әрекет деп психологтың өз тәжірибесінде әлдеқайда жоғары нәтиже беретін белгілі сатыда біртіндеп енген жаңалықтың сапалы өсу динамикасын айтады.

Инновациялық іс-әрекет бұрыннан қалыптасқан дәстүрлі межеден ауытқу тудырады. Инновациялық іс-әрекет жаңалықтың пайда болуы, іске асырылуы сияқты кезеңдермен ерекшеленеді.

Педагогикалық үрдіс те басқа үрдістер секілді инновациялық іс-әрекетті талап етеді. Педагогикалық инновациялық іс-әрекет негізінен жаңадан пайда болу, өңдеу және тарату кезеңдерімен сипатталады [1].

Педагогикалық инновациялық іс-әрекеттің негізгі мақсаты: мұғалім-оқушы арасындағы шығармашылық қарым-қатынас субъектісін анықтау; педагогикалық үрдіс кезеңіндегі оқушының жеке басының шығармашылық дамуын қамтамасыз ету.

Мұғалімнің инновациялық іс-әрекеті үш кезеңнен өтті. Жаңалық меңгеруге дейінгі алғашқы кезең; инновациялық іс-әрекеттің жүргізу кезеңі; педагогикалық үрдіске жаңалықты меңгергеннен кейінгі кезең.

Жаңашылдыққа дейінгі алғашқы кезеңде педагог-психолог жаңа білімді меңгеру әдістерін таңдайды: қандай жаңа технологияны пайдалану керек, оны қалай қолдану қажет және т.б. мәселелерді шешеді. Бұл кезеңнің педагог-психологтың инновациялық іс-әрекеті деңгейінің репродуктивтік деңгейімен анықталады.

Педагог-психологтың инновациялық іс -әрекетінің репродуктивтік деңгейі – психологтың өзін-өзі кәсіби жетілдіруі, педагогтің инновациялық педагогикалық технологияларға тұрақты көзқарасы танылып, оқыту мен тәрбие беруде баламалық технологиялардың қажеттілігін түсіндіреді, мемлекеттік білім стандарттары жаңа шешім табуға ізденіс жасайды, әдістемелік – оқу кешендеріне біршама өзгертулерді меңгеру арқылы, өз тәжірибесінде пайдалануымен сипатталады.

Бұл кезең мұғалімнің инновациялық қызметінің екінші эвритикалық деңгейіне сәйкес келеді. Эвристикалық деңгей белгілі бір мақсатпен мұғалімнің оқу-тәрбие процесіне жаңашылдықты жүйелі енгізумен сипатталады, мұғалім педагогикалық мәселелерді шешудің жаңа әдістерін іздеумен айналысады, рефлексия мұғалімнің инновациялық қызметін қамтамасыз етуде басты орын алады.

Соңғы кезеңде педагогикалық процеске жаңашылдық енгізілгеннен кейін мұғалім өзі қолданған педагогикалық технологияның жетістіктері мен кемшіліктерін анықтай алады, инновацияның дамуына кедергі келтіретін факторларды анықтай алады және диагностикалық сауалнама жүргізе алады. Бұл кезең мұғалімнің инновациялық қызметінің шығармашылық деңгейіне сәйкес келеді.

Инновациялық үдеріссіз мектептің дамуы мүмкін емес. Мектеп тарихында оқыту мен тәрбиелеудің ескі нысандарын жаңа, озық үлгілер

алмастырған жағдайлар көп болды. Мысалы 20 жылдары мектеп тәжірибесіне жобалау әдісі бойынша топқа үй тапсырмалары берілді. Осы тәсілді жаңашыл мұғалім Н.П.Гузик өзгертіп қолданды. 70-80 жылдары Ш.А.Амонашвили, И.П.Волков, С.Н.Лысенкова, В.Ф.Шаталовтардың жаңашылдық іс-тәжірибесі сол кездегі ұстаздар қауымының тарапынан үлкен қолдауға ие болды [2].

Болашақ педагог-психологтардың ата –аналармен қызметінің басты мақсаты-ата-аналарға балаларды тәрбиелеу бойынша көмек көрсету, кеңес беру, сондай-ақ отбасында жақсы микроклиматты сақтау. Педагогикалық-психологиялық сүйемелдеу және білімді арттыру. Отбасы-бұл тәрбие ошағы, ол бәрінің бастауы, баланың жеке басының жан-жақты дамуының негізі болып табылады.

Отбасындағы ата-аналар мен балалардың өзара әрекеттесуінің нәтижесінде адамгершілік, эстетикалық, дене тәрбиесінің алғашқы моделі қалыптасады. Ал әкесі мен анасы , атасы мен әжесі, әпкелері мен ағалары-баланың алғашқы тәрбиешілері.

Отбасы қоғамның алғашқы бірлігі болғандықтан, оны нығайту, оның тәрбиелік мәнін арттыру осы қоғамның басты назарында болуы керек. Балаларды тәрбиелеу мәселесінде ата-аналардың жауапкершілігі күшті.

Олар үйде көргендерін біліммен, тәрбиемен, отбасында болып жатқан түрлі оқиғалармен, ата-аналардың баламен сөйлесулерімен, үй жұмыстарымен, әке мен ананың еңбекке деген көзқарасымен , демалысты ұйымдастырумен, отбасы мен достарына назар аударумен, қонақтарды қабылдаумен толықтырады, мұның бәрі балаларға әсер етеді.

Олардың мінез-құлқын, тәрбиесін қалыптастырады. Ата-аналар әртүрлі, олардың бала тәрбиесіне, мектепке деген көзқарасы да әртүрлі. Қандай мектеп болмасын, әлеуметтік тұрғыдан бұл мәселені «отбасы-оқушы мектебі» үшбұрышты жүйесі бойынша жүргізген жөн.

Егер маман психолог ұрпақты тәрбиелегісі келсе , онда ол ең алдымен ата-анадан, яғни отбасынан бастауды, талап етуі керек.

Бұл қазіргі әлемдегі ең маңызды қажеттілік. Ол үшін, ең алдымен, ата-аналардың өзін-өзі тануы бойынша тренингтер, баланың өзіне деген көзқарасы бойынша тесттер өткізіледі. Әрине, кез-келген ата-ананың өзі туралы, баласы туралы жоғары пікірі бар. Сондықтан, бұл жұмыстар бастапқыда ойын, сергітетін сипатқа ие болғанына қарамастан, кейінірек олар тереңдей түседі. Ата-аналармен және сынып жетекшісімен бірге сынып жиналыстарында тренингтер, іскерлік ойындар, жаттығулар, түрлі тақырыптағы іс-шаралар өткізілуі керек.

Қазіргі таңда білім беру саласында болып жатқан ауқымды өзгерістер түрлі бастамалар мен өзгерістерге жол ашады. Осы тұрғыдан алғанда, ұрпақты тәрбиелеумен айналысатын әлеуметтік-педагогикалық-психологиялық қызметтің тиімділігін арттыру, оны жаңа сапада ұйымдастыру қажеттілігі туындайды. Ол үшін психологтардың инновациялық қызметтің ғылыми-педагогикалық психологиялық негіздерін игеруі қажет.

Ал жаңа технологияларды пайдалану міндетті деңгейдегі білімді қалыптастыруға мүмкіндік береді.Сондықтан психологтың біліктілігін көтеру

мен шығармашылық педагогикалық психологиялық әрекетін ұйымдастыруда қазіргі жаңа технологияларды меңгеруі маңызды.

Инновация ұғымын қарастырсақ, ғалымдардың көбі оған әр түрлі анықтамалар берген. Мысалы, Э.Роджерс иннофацияны былай түсіндіреді: «Инновация – нақтылы бір адамға жаңа болып табылатын идея». М. Майлс: «Инновация – арнайы жаңа өзгеріс. Біз одан жүйелі міндеттеріміздің жүзеге асуын, шешімдерін күтеміз», -дейді.

Ендеше «Инновация» ұғымы педагогикалық сөздік қорына ежелден енген термин. Ол кейбір ғалымдардың еңбектерінде «жаңа», «жаңалық енгізу» деп көрсетілсе, кейбіреулер оны «өзгеріс» деген терминмен анықтайды.

«Инновация» термині қазірде білім берудің теориясы мен тәжірибесінде кеңінен қолданылып жүр. Бүгінгі таңда білім беру мен психологиялық қолдау жұмыстары әлеуметтік құрылымның маңызды элементтерінің біріне айналуда. Дүниежүзінде білімнің әлеуметтік рөлі артып, адамның болашағы - оның алған білім сапасына, ойлау деңгейіне, өзін-өзі бағалауына байланысты болатыны белгілі болып отыр[3].

Қазіргі уақытта егеменді елде жаңа білім беру жүйесі құрылды, сонымен қатар әлеуметтік-психологиялық қолдау әлемдік білім беру кеңістігіне енуге бағытталған. Атап айтқанда:

- білім беру мазмұны жаңа дағдылармен, ақпаратты қабылдау қабілетін дамытумен, шығармашылық және ғылымдағы нарық жағдайында білім беру бағдарламасын нақтылаумен байытылады;

- ауызша және жазбаша, сымтізбек немесе радио байланыстың дәстүрлі ақпараттық әдістері заманауи компьютерлік құралдармен алмастырылады;

- баланың жеке басын тәрбиелеуде оның жан дүниесін рухани байытуға, оның азамат, жеке тұлға ретінде қалыптасуына көңіл бөлінеді.

Қазіргі уақытта психологтар кездесулер мен кездесулердің инновациялық және интерактивті әдістерді қолдана отырып, сапалы және қызықты өтуі үшін белсенді жұмыс істеуде.

Ата-аналармен кездесулерді, кеңестерді, семинарларды және т.б. қызықты өткізу психологтарды үнемі іздеумен, ұтымды әдістер мен тәсілдерді қолданумен, кәсіби әдістемелерді үнемі жаңартып отырумен байланысты.

Білім беру мен психологиялық қолдау жүйесін ақпараттандырудың негізгі бағыты XXI ғасырдың талаптарына сәйкес қоғамды дамытудың жоғары тиімді технологияларына негізделген жаңа білім беру стратегиясына көшу болып табылады.

Білім беру жүйесін ақпараттандыру және психологиялық қолдау бағыттары оқу процесінің барлық деңгейлерінің тиімділігі мен сапасын арттыруды және жаңа ақпараттық технологияларды қолдана отырып, топтық және жеке тұлғаға бағытталған оқыту мақсаттарын жүзеге асыра отырып, психологиялық қолдау бағыттарын қарастырады.

Қазіргі әлемдегі адамзат дамуының ерекшелігі-ақпараттық өркениетке көшу, адамның зияткерлік қабілетін арттыратын компьютерлік технологиялар мен ақпараттық технологиялардың жедел дамуы.

ҚР Президентінің бастамасы бойынша ҚР орта білім беру жүйесіне жаңа технологияларды енгізу туралы Мемлекеттік бағдарламада ҚР әлемнің дамыған елдері сияқты орта білім беру жүйесінен ақпараттандырудың нақты жолына шығуы, яғни бірыңғай ақпараттық білім беру желісіне негізделген оқыту жүйесін құруы тиіс делінген. Осыған сәйкес жаңа технологиялар әлемі ата-аналармен кездесулер кезінде әдістер мен әдістердің тиімділігіне тағы бір рет көз жеткізу үшін қолданылады.

Ақпараттық технологиялардың көмегімен біз оқушыларды оқушылардың психологиялық жағдайымен көрнекі түрде таныстырамыз, зерттеу нәтижелеріне мониторинг жүргіземіз, оларды оқушыларды психологиялық-әлеуметтік қолдау жұмыстарымен таныстырамыз, ата-аналарға мінез-құлық, психологиялық жағдай, білімге деген көзқарас, болашаққа көзқарас туралы көп ақпарат береміз, оларды психологиялық-педагогикалық тұрғыдан қолдаймыз, сүйемелдейміз, кеңес береміз, білімін арттырамыз.

Жаңа технологиялар өскелең ұрпаққа сапалы және нақты білім, білік және дағды алуға, ал олардың ата-аналарына бала тәрбиесіне толықтырулар енгізуге, өз білімін арттыруға, басқа аналармен бөлісуге және қажетті қосымша ақпарат алуға мүмкіндік береді.

Жалпы психологиялық қолдау түрлерін, түрлерін, технологияларын таңдау білім беру парадигмасына, әлеуметтік тұжырымдамаларға, оқушының мақсаттары мен міндеттеріне, жеке және кәсіби мүмкіндіктеріне, психологтың білімі мен жоғары бағасына байланысты.

Оқушылардың өмірге деген қызығушылығын арттыру және олардың өмірге деген ынтасын дамыту үшін жаңа технологиялардың маңызы зор. Сабақтарды психологтар жас ұрпақты өз бетінше жұмыс істеуге, ойлауды дамытуға, айналасындағы жолдастарымен дұрыс жұмыс істеуге үйретететін әртүрлі әдістер мен әдістерді қолдана отырып жүргізеді. Сондықтан психологтардың жаңа технологияларды игеруі және әрбір кездесуді өткізу-білімді, тәрбиелі, жан-жақты дамыған ұрпақ пен еліміздің жарқын болашағының өсу себептерінің бірі.

Бәсекеге қабілетті ұлттық білім беру жүйесін дамыту және оның мүмкіндіктерін әлемдік білім беру ортасына ықпалдастыруда сабақтастық үшін жаңа технологияларды қолдану түйінді мәнге ие болады. Жаңа технологиялар көмегімен қалыптасқан және жүзеге асырылатын балалардың ойлауы бұрынғы технологиялар арқылы берілетін ойлау жүйесінен өзгеше болғандықтан, ойлау қабілеті ұғымын ғана емес, сонымен бірге жаңа жағдайдағы психикалық функциялардың басқа жақтарын да қайта қарау керек.

Жаңа технологиялардың педагогикалық негізінің қағидаттары: тәрбиеленушіге ізгілікті қарым-қатынас; оқыту мен тәрбиелеудің бірлігі; тәрбиеленушінің танымдық күшін қалыптастыру және дамыту; тәрбиеленушінің өзіндік іс-әрекет тәсілдерін меңгеру; тәрбиеленушінің танымдық және шығармашылық қабілеттерін дамыту; әрбір баланы оның қабілеттері мен мүмкіндіктері деңгейінде оқыту; барлық балаларды дамыту үшін жүйелі жұмыс. Педагогикалық теорияны жеткілікті меңгерген мұғалімнің қызметі тиімді екендігі әрқашан белгілі [4].

Педагог-психолог тәжірибесіне жаңа технологияны енгізу баланың білім сапасын қажетті деңгейде меңгеруді және басқаруды қамтамасыз етеді. Оқыту мен педагогикалық қызметті «технологияландыру» әрекеттері XX ғасырдың басында пайда болғанына қарамастан, оны тәжірибеге енгізу бойынша ғылыми қадамдар тиімді.

Сондықтан оқу процесіне оқытудың жаңа технологияларын енгізу қарқыны қазір оқу-тәрбие процесін қанағаттандырмайды. Біріншіден, бұл мұғалімдердің жаңа педагогикалық технологияларға деген көзқарасы жағымды уәждемесі мен хабардарлықтың жоғары деңгейімен сипатталатындығымен, олардың технологияларды жобалауға және енгізуге дайындығы талаптарға сәйкес келмейтіндігімен түсіндіріледі.

Сондықтан педагогтарды теориялық біліммен, оқу процесіне психологиялық-педагогикалық технологияларды енгізу дағдыларымен қаруландыру қажет.

Қазіргі уақытта жаңа педагогикалық технологияларды енгізу бойынша үлкен күш салынуда.

Сондықтан педагог-психологтардың негізгі міндеті: әдістерді дұрыс таңдау, жаңа педагогикалық технологияларды дұрыс қолдана білу, тұлғаның дұрыс дамуы мен қалыптасуы үшін қолайлы жағдай жасау.

Білім берудің жаңа жүйесі оқытудың дәстүрлі процесінің түбегейлі өзгеруіне және оқыту процесіне оқытудың жаңа технологияларын тиімді енгізу жолдарына себепші болады. Бұл жаңа бағыт оқу нәтижесін болжайды және осылайша балалардың өзін-өзі дамытуға қатысуына мүмкіндік береді.

Пайдаланылған әдебиет тізімі

1. Муханов М.Инновации –путь в будущее. /Казахстанская правда -2010 №4
2. Мұратова А.Н. Инновациялыққ даму жағдацында халықтың әлеуеттік-экономикалық әлеуетін қалыптастыру ерекшеліктері/ Наукоемкая экономика – новый этап индустриально-инновационного развития Казахстана: материалы межд. науч.-прак. конф.-541б.-Алматы,2014
3.Бөрібекова Ф. Б. Жанатбекова Н. Ж. Қазіргі заманғы педагогикалық технологиялар. Алматы, 2014
4. Әбдіғалиев Қ. Осы заманғы педагогикалық технологиялар. – Алматы, 2010

ӘОЖ 159.9

ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ПӘНДЕР ЦИКЛЫН ОҚЫТУДА ТОПТЫҚ ЖҰМЫСТАРДЫ ҚОЛДАНУДЫҢ ТИІМДІЛІГІ

Қалдыбай А.Т.
«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

В статье рассматривается эффективность групповой работы при преподавании цикла психологических дисциплин. Кроме того, определены основные аспекты организации групповой работы при преподавании цикла психологических дисциплин. Раскрыта теоретическая сущность понятия групповой работы.

The article considers the effectiveness of group work in teaching a cycle of psychological disciplines. In addition, the main aspects of the organization of group work in the teaching of a

cycle of psychological disciplines are identified. The theoretical essence of the concept of group work is revealed.

Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңында «Білім беру жүйесінің басты міндеті - ұлттық және жалпы адамзаттық құндылықтар, ғылым мен жетістіктері негізінде жеке адамды қалыптастыруға және кәсіби шыңдауға бағытталған білім алу үшін қажетті жағдайлар жасау; оқытудың жаңа технологияларын енгізу, білім беруді ақпараттандыру, халықаралық ғаламдық коммуникациялық желілерге шығу» делінген. Бұл міндеттерді шешу үшін әр педагогтың күнделікті ізденісі арқылы барлық жаңалықтар мен қайта құру, өзгерістерге батыл жол ашарлық жаңа тәрбиеге, жаңа қарым-қатынасқа өту қажеттігі туындайды. Сондықтан да, әр педагог өз әрекетінде қажетті өзгерістерді, әр түрлі тәжірибелер жөніндегі мағлұматтарды, жаңа әдіс тәсілдерді кезінде қабылдап, дұрыс пайдалана білуі керек.

Қазіргі заманғы психологиялық білім мен оның тәжірибесіне деген қызығушылықтың өсуі жоғары мектептегі психологияны оқытудың әдістемесіне жаңа, әрі тиімді әдістерді енгізуді қажет етіп отыр. Психологияны оқытудың тиімділігі негізінен педагогтың оқу процесін психология ғылымының теориясы мен тәжірибесінің мазмұнына сай ұйымдастыру іскерлігіне байланысты болады.

Осыған байланысты психология пәнінің оқытушысы психологияның теориялық сұрақтарымен бірге, студенттерде жоғары мектепте оқу барысында пайда болатын психологиялық мәселелерге қатысты сұрақтарына да жауап бере білуі керек болатыны түсінікті. Себебі, психологияны оқыту әдістемесі студенттердің ерекшеліктерін ескеруі міндетті.

Оқыту процесі студенттердің өздері қабылдап алған барлық білім, түсініктердің сана-сезімдеріне қандай әсер ететіндігін түсінуіне негізделген кезде ғана тиімді болады. Оқытушы шеберлігінің бірден бір көрінісі - өз пәнінің мақсаттарын адамның қоршаған ортамен және басқа адамдармен қатынастары тұрғысынан қарастыру, ғылыми пәнді социумның, өнердің, мәдениет пен тұрмыстың мазмұнына үйлестіре алу және студенттердің құндылық бағдарларын нақты оқу мақсаттарына айналдыра алуында екені анық.

Психологияны оқытудың мақсаты дәл осы мазмұнды қамтиды: өмірдің әр түрлі жағдайларында адамдардың өзара әрекеті мен қарым-қатынасын орнатудың теориясын және тәжірибелік білімдері мен әдістерін студенттерге меңгертуді көздейді. Психологияны оқыту басқа адамдардың ойлау бейнелері мен әрекет бейнелерін анықтайтын жағдайларды өзгерту мен түсіну тәсілдерін меңгертуге ғана емес, сонымен бірге, адамның өз тіршілік әрекеті мен санасын да өзгертуге бағытталған [1].

Студенттердің тұлғалық сапаларын қалыптастырудағы оқытушы мен студент арасындағы бірлескен іс-әрекеттің алатын орны мен оған психологиялық жағдай туғызуға қажетті шарттар жайлы С.М. Жақыпов, Е.И. Исаев, С.Д. Смирнов, В.И. Слободчиков өз еңбектерінде баян етеді.

Қазіргі уақытта оқытудың тиімділігі мәселесі мемлекеттік деңгейдегі аса өзекті мәселеге айналып отыр. Бұл мәселені шешу жолдарының бірі -

студенттердің теориялық білімді практикада еркін қолдана алатындай деңгейде қабылдауына мән беру. Психология ғылымының жетістіктерін өмірдің барлық салаларында пайдаланып жатқанда, білім беру міндеттерін шешуге қолданудың қажеттілігі анық.

Оқыту процесін ұйымдастыруда педагогикалық талаптар деңгейінен көрінумен бірге, психологиялық мәселелерін ескеру қажеттігі ертеден бері айтылып келе жатқанымен, дәл қазіргі уақытта оқытудың басты міндеттерінің біріне айналып отыр. Психологиялық сипаттағы мәселелерді ескеру және оларды шешудің нәтижесінде оқытудың тиімділігінің артатыны, оқу іс-әрекетінің жетіле түсетіні, берілетін білімнің сапасы артатыны, білімді қабылдаушылардың тұлғалық дамуы қамтамасыз етілетіні және т.б. осы сипаттағы зерттеулер психолог ғалымдар Б.Г. Ананьев, П.Я. Гальперин, В.В. Давыдов, Л.В. Занков, Л.Б. Ительсон, А.Н. Леонтьев, А.В. Петровский, С.Л. Рубинштейн, Д.Б. Эльконин, еліміздің ғалымдары Қ.Б. Жарықбаев, С.М. Жақыпов және басқа да зерттеушілердің еңбектерінде баяндалған.

Оқытудың психологиялық мазмұнын қарастыратын теорияларда мән берілген басты мәселелерге оқу материалының мазмұнының оқушы психологиясына ықпалы, оқытудың әдіс-тәсілдерінің оқу материалының ерекшеліктері мен оқушы психологиясына сай болуы, оқытудың тиімділігі, оқытуды ұйымдастыру мен басқару мәселелері, оқытудың құрылымдық ұйымдасуының компоненттері арасындағы өзара байланыстарды қамтамасыз ету (оқу мотивациясы, оқу тапсырмалары, оқу міндеттері, бақылау және өзін-өзі бақылау, бағалау және өзін-өзі бағалау), оқыту арқылы оқушының тұлғалық және дара ерекшеліктерін дамыту, оқыту барысында бірлескен іс-әрекеттің қалыптасуы және тағы басқалар кіреді [1].

Аталған мәселелерді талдау оқытудың құрылымының психологиялық мазмұнын анықтап берді: білім беру жағдайына қатысушылардың (мұғалім, оқушы) мәні мен мақсаттары, оқу пәнінің құрылымдық мазмұны, оқу пәнінің мазмұнын меңгеру процесін ұйымдастырушы әрекеттер, оқу іс-әрекетінің жалпы тәсілдерін меңгерудің бір деңгейінен келесісіне өту, тұлғаның дамуын оқыту процесінде әлеуметтік тұрғыдан реттеп отыру формасындағы мұғалім мен оқушылар арасындағы және оқушылардың өзара оқу әрекетінің жүйесі, және осы аталғандардың оқуды меңгеру барысындағы өзгерістері: білімнің пәндік мазмұнын меңгеру процесінің деңгейі мен фазаларының, жеке оқу әрекеттерінің өзара байланысын қалыптастыру.

Психологияны оқытуда топтық жқмыс жетекші орын алады. Олардың басты құндылығы аз уақытта көлемі үлкен ақпарат беруге мүмкіндік болады.

Оқытудың топтық формасы деп – оқу тапсырмасын бірігіп орындау үшін сынып базасында құрылған жұмысшы топтардың іс-әрекетін ұйымдастыру түрін айтады. Топтық оқытудың басты мақсаты – білім алушыларды шағын топтағы бірлескен жұмысқа тарту. Топтық жұмыстар – білім алушылардың танымдық қызмет үдерісіне көтеріңкі көңіл-күймен қатысуын, зерттеу тақырыбын түйсініп, терең зерделеуді, алынған білімнің тұтастығы мен білім алушылардың танымдық белсенділігін қамтамасыз етеді [2].

Дәстүрлі ұйымдастырылған оқу үдерісіне қарағанда, топтық жұмыс арқылы оқыту үдерісінде білім алушылар көп мағлұмат алады, ойын үдерісінде жағымды эмоциялар алып, белсенділігі артады, сөздік қоры дамиды жеке тұлғаның қажеттіліктері қанағаттандырылады.

Дұрыс ұйымдастырылған топтық жұмыс – командада шығармашылықпен ынтымақтастықта жұмыс істеуге мүмкіндік береді.

Бұрын әркім өз бетінше ізденіп жұмыстанып, белсенді білім алушылар нәтижеге жетіп отырса, көмекке зәру білім алушы өз ойының дұрыс бұрыстығына көз жеткізе алмай білмеген күйде қалып отырды. Топта білім алушылар өз даралығын жоғалтпайды, қажетті жағдайда олар бір-бірінен көмек сұрап, ортақ міндеттерді шешеді.

Топтық жұмыс барысында топтасып постер дайындау, бірлесіп тапсырмаларды орындау, ресурстарды талдау жұмыстары барысында бір–бірімен ой бөліседі, өзінің білмегенін талқылау барысында тыңдау арқылы біледі, естігеніне қорытынды жасап, жүйелі талқылауға қатысады, бағалап, талдап, өз пікірлерін білдіре алады және бәрі бір тоқтамға келіп, берілген мәселені бірлесе отырып шешіп, оны қорғауға өз үлестерін қосады, тұжырым шығарады.

Топтық жұмыс формалары білім алушы тұлғасының танымдық қабілеттерін, танымдық процестерді дамытуға, оқуға жағымды қызығушылық қалыптастыруға, тұлғаның қиындықтарға даяр болу және жеңе білу, танымдық, сыйласу, шығармашылық өзін-өзі өзектілендіруге ықпал етуде алатын орны ерекше [3].

Топ – қазіргі адамның қоғамдық өмірін ұйымдастырудың басты тәсілі, оның ажырамас қасиеті болып табылады.

Топтық жұмыс өзінің барлық белгілері көрініс табатын оқу ынтымақтастығының идеалды моделі болып табылады

Топтық жұмыс дәстүрлі сынып-сабақ жүйесіне қарағанда білім алушылардың бір-бірімен байланысын құруға мүмкіндік береді. Олар жеке жұмысқа қарағанда топтық жұмыста тапсырмаларды жақсы орындайды және сабақтағы психологиялық микроклимат жақсарады.

Топтық жұмыстың педагогикалық құндылығы – оның жалпы бала тұлғасын қалыптастыруға, оның ақыл-ой қабілеттерін дамытуға жағымды әсер етуінде.

Психологиялық пәндер циклын оқытуда топтық жұмыстарды ұйымдастыруды оқу үдерісін жандандыру және жылдамдату үшін пайдаланады.

Ғалым Шаталов топта жұмыс істеудің “сабақта қияр тұздау” сияқты әдісін ұсынады, яғни тұзды суға түскен қиярдың тұздалатыны секілді топтық жұмысқа қатысу арқылы білмегеніңді үйрену. Топта жұмыс істеу механизмін іске дұрыс қосқанда, білім алушының білмегенін білуге ұмтылысы нәтижелі болады [4].

Қорытындылай келе, әлемде жүргізілген зерттеулерді жалпылау кезінде, топтық оқу іс-әрекетіндегі келесі мәселерді көрсетеді. Бүгінгі таңда топтық

жұмыс оқыту үдерісінің тиімді тәсілдерінің бірі деп есептеледі. Ол сабақта табиғи тілдік қатынас жағдайын құруға әсер етеді, білім алушыларды оқу үдерісіне белсенді қатысуға еріксіз тартады, ынталандырады, оқып-үйренуге деген қызығушылығын тудырады. Сондай-ақ, топтық жұмыс білім алушылардың өздерін сенімділікке тәрбиелейді, өзін-өзі ортада ұстай білуге, бірін-бірі тыңдауға, сыни ойлануға, пікірлердің сан алуан болатындығын жақсырақ түсінуге үйренеді, өз пікірін айтуға құқығының бар екенін сезінеді.

Пайдаланылған әдебиет тізімі

1. Умирбекова А.Н. Психологиялық пәндерді оқытудағы инновация маңызы [Мәтін] / А.Н. Умирбекова // Абай атындағы ҚазҰПУ-дың Хабаршысы. Бастауыш мектеп және дене мәдениеті сериясы = Вестник КазНПУ им.Абая. Серия Начальная школа и физическая культура. – 2014.- № 4.- 126-128 б.
2. Дүйсенова Н. Топтық жұмыстың тиімділігі [Мәтін] / Н. Дүйсенова // Қазақ тілі мен әдебиеті. – 2015.- № 6.-39-46 б.
3. Жигитбекова Б.Д. Топтық жұмысты оқыту үрдісінде қолдану [Мәтін] / Б.Д. Жигитбекова // Абай атындағы ҚазҰПУ-дың Хабаршысы. Психология сериясы = Вестник КазНПУ имени Абая. Серия Психология. – 2017.- № 1.- 6-8 б.
4. Қасықбаева Д. Топтық жұмысты ұйымдастырудың маңыздылығы [Мәтін] / Д. Қасықбаева // Білім технологиялары = Образовательные технологии. – 2016.- № 3.- 3-6 б.

ОӘЖ 378.096

БОЛАШАҚ ПЕДАГОГ ТҰЛҒАСЫНЫҢ ЭМОЦИОНАЛДЫ ИНТЕЛЛЕКТІСІН ДАМЫТУДЫҢ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ШАРТТАРЫ

Қарабаева А.
«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

В статье рассматривается психологические условия развития эмоционального интеллекта личности будущего педагога. Неоднородность структуры, разнообразие показателей, уровней эмоционального интеллекта позволяют рассматривать его как сложный феномен, который требует адекватных способов развития.

The article deals with the psychological conditions for the development of emotional intelligence of the personality of the future teacher. The heterogeneity of the structure, the variety of indicators, levels of emotional intelligence allow us to consider it as a complex phenomenon that requires adequate ways of development.

Педагогикалық іс-әрекет эмоционалды реакцияның жоғарылау мүмкіндігімен байланысты шиеленісті жағдайларға толы. Әрбір стресстік жағдай педагогта эмоционалды стрессті тудырады, ол пассивті-қорғаныс немесе агрессивті түрінде көрінуі мүмкін. Эмоционалды шиеленістің жас педагогтарға әсері ерекше. Сонымен, Н. И. Андреева, егер оның алдын-алу бойынша жүйелі жұмыс болмаса, болашақ педагог үшін эмоционалды күйзеліс синдромы университетте оқу кезеңінде қалыптаса бастайды деп болжайды. Өкінішке орай, педагогикалық университетте академиялық білім берудің қазіргі формалары эмоционалды-коммуникативті және реттеуші қабілеттерді, тұлғаның эмоционалды саласын құрайтын қасиеттерді қалыптастыруға бағытталған емес. Қоғамның технократиялық, ақпараттық даму үрдісі

жастардың эмоциясының дамуына теріс әсер етеді. Біз бұл мәселені болашақ педагогтардың эмоционалды интеллектінің мақсатты дамуында шешу мүмкіндігін көреміз [1].

Психологиялық әдебиеттерде эмоционалды интеллект құрылымына кіретін жеке кәсіби маңызды жеке қасиеттер мен қабілеттерді зерттеуге байланысты мәселелер қарастырылған. Эмоционалды интеллект, Дж. Мейер, П. Саловей және Д. Карузо-бұл өз эмоциялары мен айналасындағылардың эмоцияларын түсінуге және түсінуге итермелейтін ақыл-ой қабілеттерінің тобы. Эмоционалды интеллекттің төрт негізгі компоненті бар: өзін-өзі тану, өзін-өзі бақылау, эмпатия, қарым-қатынас дағдылары. Д. Гулман олармен бірге бесінші компонентті – мотивацияны анықтайды. Эмоционалды интеллект құрылымында екі аспект бар: ішкі және тұлғааралық. Біріншісі келесі компоненттерді құрайды: өз сезімдерін білу, өзін-өзі бағалау, өзіне деген сенімділік, жауапкершілік, төзімділік, өзін-өзі бақылау, белсенділік, икемділік, қызығушылық, жаңа тәжірибеге ашықтық, жетістікке ынталандыру, оптимизм; екіншісіне икемділік, альтруизм, ашықтық, эмпатия, басқа адамның мүдделерін ескеру және дамыту қабілеті, адамдарды құрметтеу, тұлғааралық қатынастарды барабар бағалау және болжау қабілеті, командада жұмыс істеу мүмкіндігі. Эмоционалды интеллект педагогикалық іс-әрекеттің өнімділігінің жүйелік қалыптастырушы факторы ретінде әрекет етеді.

Д. Гулман эмоционалды интеллект зерттеулерінде адамның өмірлік жетістігі ақыл-ой дамуының жалпы деңгейімен емес, өзін-өзі тану және эмоционалды өзін-өзі реттеу қабілетін, өз сезімдерін білдіру, басқа адамдардың жағдайын түсіну және оларға нәзік жауап беру қабілетін анықтайтын ақыл-ой ерекшеліктерімен анықталатынын көрсетті. Бұл эмоционалды даму деңгейі, автордың пікірінше, адамдардың өмірлік және кәсіби жетістіктерін анықтайды [2].

Біздің ойымызша, педагогтың эмоционалды интеллектісі студенттермен және білім беру кеңістігінің басқа субъектілерімен өзара әрекеттесудегі гуманистік бағытқа делдал болады, жеке тұлғаны дамыту мен оқытуда жеке көзқарасты жүзеге асыруға ықпал етеді, педагогтардың жеке жетілу деңгейін көрсетеді. Эмоционалды интеллект педагогикалық шеберліктің ажырамас жеке тұлғасы болып табылады, өйткені тек жетілген, жетілген тұлға басқа толыққанды және жетілген тұлғаны тәрбиелей алады. Педагогтың негізгі педагогикалық міндеті-бұл білім беру, дағдыларды қалыптастыру емес, балалардың танымдық белсенділігін ояту, оқушылармен педагогикалық қарым-қатынас және диалог арқылы оқу және танымдық іс-әрекеттерді ұйымдастыру.

Сонымен, эмоционалды интеллект педагогикалық іс-әрекеттің өнімділігінің жүйелік қалыптастырушы факторы ретінде әрекет етеді. Бұл И. Н. Андрееваның пікірінше, педагогтың "Эмоционалды сауаттылық", "Эмоционалды құзіреттілік", онсыз оны маман ретінде іске асыру мүмкін емес. Эмоционалды интеллект немесе эмоционалды құзыреттілік кең мағынада адамның басқалардың эмоцияларын түсіну және олардың эмоционалды

жағдайына бейімделу қабілеті арқылы тиімді қарым-қатынас жасау қабілетін біріктіреді.

И. Н. Андреева педагогтың эмоционалды интеллект құрылымында:

- эмоционалды хабардарлық ауызша және вербальды емес мінез-құлықтан басқа адамдар сезінетін эмоцияларды түсіну мүмкіндігі ретінде;

- эмоциялардың пайда болуының детерминанттарын және оның дамуының ықтимал салдарын анықтау және соған сәйкес эмоционалды жағдайларды реттеу жолдарын табу қабілетінен тұратын эмоцияларыңызды басқару;

- эмоциялар негізінде тиімді әрекет ету және шешімдер қабылдау қабілетінде көрінетін өзін-өзі ынталандыру;

- эмпатия басқа адамның сезімдерін түсіну және сезіну қабілеті ретінде және т.б.

Айта кету керек, эмоционалды интеллект деңгейі бар, ол келесі көрсеткіштермен анықталады:

- үйлесімділік-алекситимия;

- экстенсионалдылық-эмоционалды қаттылық;

- психологиялық тұрақтылық – психофизиологиялық ұйымның теңгерімсіздігі.

В. П. Кутеева атап өткендей, эмоционалды интеллекттің жоғары деңгейі тек өзінің тәжірибе жүйесін ғана емес, сонымен қатар оны өзгертуге, әртүрлі жүйелерді салыстыруға дайын екендігін көрсететін адаммен сипатталады; болашақта оның өміріне көзқарас позициясы бар; күйзеліс тәжірибесіне үлкен төзімділік; өзіне толық сенім арту қабілеті.

Психологиялық әдебиеттерде эмоционалды интеллект құрылымына кіретін жеке кәсіби маңызды жеке қасиеттер мен қабілеттерді зерттеуге байланысты мәселелер қарастырылған. Эмоционалды интеллект, Дж. Мейер, П. Саловей және Д. Карузо-бұл өз эмоциялары мен айналасындағылардың эмоцияларын түсінуге және түсінуге итермелейтін ақыл-ой қабілеттерінің тобы. Эмоционалды интеллекттің төрт негізгі компоненті бар: өзін-өзі тану, өзін-өзі бақылау, эмпатия, қарым-қатынас дағдылары. Д. Гулман олармен бірге бесінші компонентті – мотивацияны анықтайды. Эмоционалды интеллект құрылымында екі аспект бар: ішкі және тұлғааралық. Біріншісі келесі компоненттерді құрайды: өз сезімдерін білу, өзін-өзі бағалау, өзіне деген сенімділік, жауапкершілік, төзімділік, өзін-өзі бақылау, белсенділік, икемділік, қызығушылық, жаңа тәжірибеге ашықтық, жетістікке ынталандыру, оптимизм; екіншісіне икемділік, альтруизм, ашықтық, эмпатия, басқа адамның мүдделерін ескеру және дамыту қабілеті, адамдарды құрметтеу, тұлғааралық қатынастарды барабар бағалау және болжау қабілеті, командада жұмыс істеу мүмкіндігі. Эмоционалды интеллект педагогикалық іс-әрекеттің өнімділігінің жүйелік қалыптастырушы факторы ретінде әрекет етеді [3].

Д. Гулман эмоционалды интеллект зерттеулерінде адамның өмірлік жетістігі ақыл-ой дамуының жалпы деңгейімен емес, өзін-өзі тану және эмоционалды өзін-өзі реттеу қабілетін, өз сезімдерін білдіру, басқа адамдардың

жағдайын түсіну және оларға нәзік жауап беру қабілетін анықтайтын ақыл-ой ерекшеліктерімен анықталатынын көрсетті. Бұл эмоционалды даму деңгейі, автордың пікірінше, адамдардың өмірлік және кәсіби жетістіктерін анықтайды.

Люсин Д. В. екі компонентті теориясына сәйкес эмоционалды интеллект өзінің және басқалардың эмоцияларын түсіну қабілетінен тұрады. Бұл анықтаманы нақтылау үшін эмоцияны түсіну және басқару қабілеті нені білдіретінін ашу керек. Эмоционалды интеллект-бұл адамның өмірі барысында оның деңгейі мен ерекше жеке ерекшеліктерін анықтайтын бірқатар факторлардың әсерінен қалыптасатын психологиялық білім. Ондай факторлардың үш тобын көрсетуге болады (сурет 1).

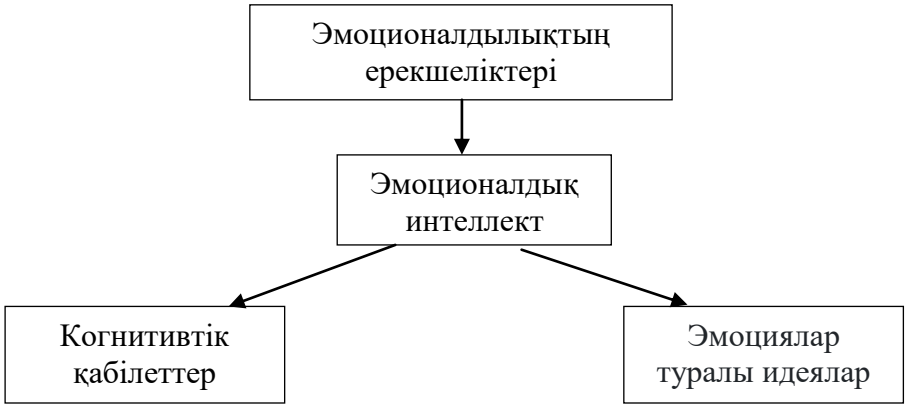

Сурет 1 - Эмоционалды интеллектке әсер ететін факторлар

Біздің ойымызша, педагогтың эмоционалды интеллектісі студенттермен және білім беру кеңістігінің басқа субъектілерімен өзара әрекеттесудегі гуманистік бағытқа делдал болады, жеке тұлғаны дамыту мен оқытуда жеке көзқарасты жүзеге асыруға ықпал етеді, педагогтардың жеке жетілу деңгейін көрсетеді. Эмоционалды интеллект педагогикалық шеберліктің ажырамас жеке тұлғасы болып табылады, өйткені тек жетілген, жетілген тұлға басқа толыққанды және жетілген тұлғаны тәрбиелей алады. Педагогтың негізгі педагогикалық міндеті-бұл білім беру, дағдыларды қалыптастыру емес, балалардың танымдық белсенділігін ояту, оқушылармен педагогикалық қарым-қатынас және диалог арқылы оқу және танымдық іс-әрекеттерді ұйымдастыру.

И. Н. Андреева эмоционалды зияткерлікті дамытудың келесі әдістерін анықтайды: топтық оқыту, жеке оқыту, коучинг [4]. Жақында оқу практикасында көбінесе таңдау курстары ретінде жүзеге асырылатын университеттік бағдарламалар болашақ педагогтардың эмоционалды құзіреттілігін дамытуды қамтиды. Проблемалық бағдарланған және белсенді әлеуметтік-психологиялық оқыту әдістерін біріктіретін сабақтар болашақ педагогтардың психологиялық мәдениетін дамытудың тиімді құралы болып табылады. Бұл курстар педагогикалық оқу орындары студенттерінің эмоционалды интеллектісін қалыптастырудың тиімді құралы ретінде эмоционалды интеллект пен оқытудың ішкі және тұлғааралық аспектілерін дамытуға оң әсер етеді. Жоғарыда айтылғандар педагогикалық оқу орындары

студенттерінің кәсіби дайындық процесінде эмоционалды интеллектісін дамыту қажеттілігін растайды.

Пайдаланылған әдебиет тізімі

1.Гоулман, Д. Эмоциональный интеллект / Д. Гоулман. – М. : АСТ, 2013. – 476 с.
2.Гоулман Д. Эмоциональное лидерство: искусство управления людьми на основе эмоционального интеллекта. М.: Альпина, Паблишерз, 2013.
3.Кетс де Врис М. Мистика лидерства: развитие эмоционального интеллекта. М.Альпина Бизнес Букс, 2017.
4.Манойлова М.А. Развитие эмоционального интеллекта будущих педагогов. М: МГПИ, 2014.
5.Гордиенко В. Н., Солодкова Т. И. Эмоциональный интеллект педагогов. Теория, эксперимент и практика. – Саратов: Вузовское образование, 2017. – 178 с.

ӘОЖ 159.9

ПЕДАГОГ-ПСИХОЛОГТЫҢ «КӘСІБИ МӘДЕНИЕТІ» ФЕНОМЕНІНІҢ СИПАТТАМАСЫ

Қасым А.Қ.
«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

В статье дана характеристика феномена профессиональной культуры педагога-психолога. В ходе теоретического анализа психолого-педагогической литературы содержание профессиональной культуры педагога-психолога рассматривается через аксиологический, технологический, личностный, когнитивный, рефлексивный, диагностико-коррекционный, организационно-управленческий компоненты.

The article describes the phenomenon of professional culture of a teacher-psychologist. In the course of the theoretical analysis of the psychological and pedagogical literature, the content of the professional culture of a teacher-psychologist is considered through axiological, technological, personal, cognitive, reflexive, diagnostic and correctional, organizational and managerial components.

Жоғары жалпы және кәсіби мәдениеті бар, психологиялық-педагогикалық іс-әрекет процесінде өз позициясын белсенді бекітуге қабілетті тұлғаны қалыптастыру болашақ маманды даярлау жүйесін жетілдірудің ажырамас шарты болып табылады. Бұл мәселені шешу көбінесе болашақ педагог-психологтың дайындығын жеке деңгейге көтеретін, студенттің кәсіби дайындығы мен субъективті позициясын біріктіретін, қажетті және нақты дайындық арасындағы сәйкессіздікті жоюға көмектесетін тұтас педагогикалық процесті ұйымдастыру принциптеріне байланысты.

Кадрларды даярлаумен айналысатын жоғары білімге маманның кәсіби мәдениетін тиімді мақсатты қалыптастыруға назар аудару қажет. Университетте оқу процесінде студенттердің кәсіби мәдениетке саналы деңгейде қосыла бастағаны жөн, сондықтан болашақта олар кәсіби қызметте жоғары нәтижелерге қол жеткізу үшін оны жетілдіре алады.

Қазіргі уақытта педагогикалық және психологиялық мәдениетті зерттеу мәселесі психологиялық-педагогикалық әдебиеттерде кеңінен ұсынылған. Қоғам мәдениеті мен адам мәдениеті отандық және шетелдік зерттеушілердің

еңбектерінде ашылды: Д. Биндини, Ф.Боас, В.Д. Губин, К. Доусон, Б.С. Колмогорова, Л.Х. Коган, Э. Маркарян, М. Махтер және Г.Ландри, Дж. П. Мердок, Ю. В. Рождественский, Э. Сепир, Джи. Ақ, М. Херсковиц, А. Джи Шпак [1].

«Кәсіпқойлық», «кәсіби құзыреттілік», «кәсіби мәдениет», кәсіби-маңызды қасиеттер ұғымдары С.П. Дружилов, Е. А. Климов, А. К. Маркова, Ю. П. Поваренкова, В. Д. Шадриковтың еңбектерінде ашылған.

Кәсіби мәдениетті қалыптастыру аспектілері З.Ф. Абросимова, Е.Я. Александрова, И.М. Быховская, М.Н. Ермоленко, В. А. Мижериков, Т. Н. Савинкова, Н. Ф. Талызина, W. Harlen еңбектерінде қарастырылды [2].

Педагогикалық мәдениетті оның құрылымдық мазмұнымен талдау келесі зерттеушілерде ұсынылған: З. Ф. Абросимова, Е. В. Бондаревская, И.Е. Видт, Н.Е. Воробьев, Т. В. Иванова, А. И. Пискунов, В. К. Суханцева.

Психологиялық мәдениетті және оның мазмұнын Н. И. Исаева, Н.П. Колесник, Л.С. Колмогоров, И. Б. Котова, Е. И. Рогов зерттеген.

«Педагог-психологтың кәсіби мәдениеті» феноменінің мәнін анықтау «жеке тұлға мәдениеті», «кәсіби құзыреттілік», «кәсіби шеберлік», «кәсіби маңызды қасиеттер» және «кәсіби мәдениет» сияқты құбылыстарды зерттеуге негізделген.

Философиялық, әлеуметтану, мәдени әдебиеттерді талдау барысында зерттеушілер жеке мәдениетті бірқатар маңызды функцияларды орындайтын адам орналасқан тарихи дәуірге сәйкес құндылықтардың, көзқарастардың, білімнің, іс-әрекет әдістерінің жиынтығы ретінде қарастыратынын көрсетті: әлеуметтік бейімделуді, адамдардың өзара әрекеттесуі мен өзара түсінушілігін қамтамасыз ету, проблемаларды шешуге бағытталған адамның сыртқы және ішкі іс-әрекетінің үйлесімділігі, өзін-өзі реттеу процестерінің тиімділігі, өзін-өзі ұйымдастыру, өзін-өзі бақылау; өзін-өзі тәрбиелеу, өзін-өзі жетілдіру, өзін-өзі тану, өзін-өзі дамыту процестерін жандандыру; өмірде туындайтын дағдарыстарды шешу; адамның ішкі әлемін үйлестіру; біртұтас дәйекті «мен-тұжырымдаманы» құру; ішкі әл-ауқат жағдайына, толыққанды өмірге қол жеткізу; өмір сапасын, қанағаттану дәрежесін арттыру (В. С.Колмогорова, Л. Н. Коган, Э. Маркарян, А. Л. Шпак) [3].

«Кәсіби психологиялық мәдениет» ұғымы үш мағыналық элементтен тұрады: мәдениет, кәсіби мәдениет және педагог-психологтың кәсіптері, оның маңызды сипаттамаларын анықтайды. Сонымен, педагог-психологының категория және құбылыс ретіндегі кәсіби мәдениеті мәдениет пен мамандық сияқты категориялар мен құбылыстармен тығыз байланысты.

Мәдениет, кәсіби мәдениет және кәсіби-психологиялық мәдениет – бұл жалпы, ерекше және жеке байланысты әр түрлі деңгейдегі жүйелер.

Психологиялық – педагогикалық тұрғыдан «мәдениет деп – қоғамның белгілі тарихи деңгейін, адамның өмірі мен іс- әрекетін, олардың қарым – қатынасын ұйымдастырудағы шығармашылық күші мен қабілеттерін материалдық және рухани құндылықтарын айтамыз».

Мәдениет - адамның ойлау, айнала қоршаған ортаға талдау жасай білу қабілеті мен сапасы, білім деңгейі, біліктілігі, іскерлігі еңбекке деген қатынасы, жалпы тәрбиелігі, қызығушылық шеңбері, күнделікті іс – әрекет көрінісі, мінез құлқы және адамның іс – әрекетінің бағыттылығы мен деңгейін сипаттайтын амал, тәсіл нормалардың тарихи нақты жиынтығы.

Кәсіби мәдениет дегеніміз- қоғамның әрбір кәсіптік қызметтегі адамдардың мәдени деңгейіне қойылатын талаптар: маман қоғамның жағдайы мен талаптарына сай жеке кәсіби міндеттерді кеңінен шешуге қабілеттілігі, жоғарғы технологиялар мен техниканы еркін пайдалана білу, қоғамның даму қарқынына ілесе отырып,»жаңалыққа» құштарлылығы және т.б. Мұның бәрі тұлғада білім беру үдерісінде, кәсіби мәдениетті игеру барысында дамиды.

Мұғалімнің педагогикалық мәдениеті мен іс-әрекет ерекшеліктерін талдауға байланысты мәселелер С.И. Архангельскийдің, А.В. Барабанщиковтың, Е.В. Бондаревскойдың, З.Ф. Есареваның, Н.В. Кузьминаның, Н.Н. Тарасевичтің, Г.И. Хозяиновтың және т.б. еңбектерінде қарастырылған.

Педагог-психологтің кәсіби мәдениетін көптеген зерттеушілер «адам – адам», «адам – қауымдастық», «адам - кәсіби орта»,»адам-мәдениет»ұғымдары жүйесінде қарастырады. Мамандық, қалыптасқан әлеуметтік-мәдени құбылыс ретінде, кәсіби қызметтің тақырыбын, құралдары мен нәтижесін қамтитын күрделі құрылымға ие. Қоғамның тарихи даму процесінде мамандықтар да өзгереді. Олардың кейбіреулері жаңа әлеуметтік-мәдени формаларға ие болады, басқалары аздап өзгереді, ал басқалары айтарлықтай өзгерістерге ұшырайды. Соңғы жылдары өте консервативті педагогикалық мамандық қоғамның, мемлекеттің өсіп келе жатқан талаптарын қанағаттандырмайды және бүгінде Елеулі жаңаруды қажет етеді.

Қазақстандағы білім беруді дамытудың қазіргі жағдайында педагог-психологтардың кәсіби мәдениеті мәселелері ерекше өзектілікке ие болды, өйткені оқу процесін сапалы жаңа деңгейге көтеру, нәтижеге бағытталған білім берудің жаңа моделіне көшу мектепке қоғамның әлеуметтік тапсырысын тікелей жүзеге асыратындарды белсенді педагогикалық іздеусіз мүмкін емес. Кәсіби мәдениеті айқын, таңдау құқығы, шығармашылық өзін-өзі жүзеге асыруы, белсенді өмірлік ұстанымы және еңбек нәтижелері үшін жауапкершілігі бар мұғалімнің жеке басын тәрбиелеудегі маңызды рөлді тану бірінші орынға шығады.

Педагог-психологтің кәсіби мәдениетін, педагогтің жұмысын қалыптастырудың ерекшелігі-оқушының жеке тұлға ретінде дамуы идеясы, ол белсенділікпен, динамизммен, шешім қабылдаудағы тәуелсіздікпен, орындалған функция үшін жауапкершілік сезімімен және т.б. қазіргі кезеңде мамандардың едәуір бөлігінің білімі қарқынды дамып келе жатқан ғылым деңгейінен артта қалады және әлеуметтік саладағы динамикалық өзгерістерді жеткілікті түрде көрсетпейді деп айтуға толық негіз бар.

Психологиялық-педагогикалық әдебиеттерді талдау және жалпылау кәсіби мәдениетті қоғамдық мәдениеттің бір бөлігі ретінде бөлуге мүмкіндік

берді, оны жасаушы және тасымалдаушы адам болып табылады, ол кәсіби қызметпен анықталады, кәсіби рөлдерді орындау кезінде стандартты емес мәселелерді шешуде шығармашылық мүмкіндіктердің дамуына және жетілуіне ықпал етеді (А.А. Деркач, А. Джи. Короткова, Н.Б.Крылова, и. М. Модель, А. М. Новиков) дәстүрлі түрде кәсіби мәдениет деп белгілі бір еңбек түрімен байланысты арнайы теориялық білім мен практикалық дағдылардың жиынтығы түсініледі [4]. Кәсіби мәдениет кәсіби қызметтің нормаларын, әдет-ғұрыптары мен дәстүрлерін игеруді қамтиды. Кәсіби мәдениет-бұл өз қызметін кәсіби құзыреттілік көріністерімен шектемейтін, ал кәсіби бағыттылықты, өз мамандығына құндылық қатынасын сақтай отырып, кәсіби тәжірибені жас мамандардың ұрпағына беруге ықпал ететін маман дамуының ерекше шарасы.

Зерттеушілер «кәсіби құзыреттілік» және «кәсіби шеберлік» ұғымдарына аса назар аударады. Олар кәсіби құзыреттілік - белгілі бір әлеуметтік ортада таңдалған салада еңбек қызметінің тиімділігін қамтамасыз ететін кәсіби маңызды білім, дағдылар мен іскерліктің жиынтығы, яғни белгілі бір біліктілік деңгейінде кәсіби қызметті жүзеге асыру қабілеті мен мүмкіндігі. Білім, дағдылар мен іскерліктер маманның кәсіби құзыреттілігінің рөлдік сипаттамалары ретінде ұсынылады. Кәсіби құзыреттілік әр түрлі қызмет түрлеріндегі кәсіпқойлықтың жоғары деңгейіне қол жеткізумен байланысты, ол адамға кәсіби қызмет саласындағы мәселелерді білікті бағалауға, белгілі бір салада білімді болуға мүмкіндік беретін білім мен білімді, сонымен қатар адамға жауапкершілікпен және өз бетінше әрекет етуге мүмкіндік беретін жеке қасиеттерді қамтиды. Егер құзыреттілікті меншік ретінде анықтауға болатын болса, онда құзыреттілікті кәсіби қызметте көрінетін осы қасиетке ие деп санауға болады (А. А. Деркач, Е. А. Климов, А. К. Маркова, Н. С. Сахарова, М. А. Холодная) [5].

Өз қызметін сәтті орындау үшін маман кәсіби маңызды қасиеттерге ие болуы керек, қызмет субъектісінің қызмет тиімділігі мен оны игерудің сәттілігіне әсер ететін жеке қасиеттері. Кәсіби маңызды қасиеттерге қабілеттер жатады. Кәсіби рөлді игерген сайын кәсіби маңызды қасиеттер дамиды, оларды өтеу әдістері дамиды, олардың құрылымы жақсарады.

Психологиялық-педагогикалық әдебиеттерді талдау және жалпылау кәсіби мәдениетті қоғамдық мәдениеттің бір бөлігі ретінде бөлуге мүмкіндік берді, оның иесі адам болып табылады, ол кәсіби қызметпен анықталады, кәсіби рөлдерді жүзеге асыруда стандартты емес мәселелерді шешуде шығармашылық мүмкіндіктердің дамуына және жетілуіне ықпал етеді. Дәстүрлі түрде кәсіби мәдениет - белгілі бір еңбек түрімен байланысты арнайы теориялық білім мен практикалық дағдылардың жиынтығы түсініледі. Кәсіби мәдениет кәсіби қызметтің нормаларын, әдет-ғұрыптары мен дәстүрлерін игеруді қамтиды. Кәсіби мәдениет - бұл өз қызметін кәсіби құзыреттілік көріністерімен шектемейтін, ал кәсіби бағыттылықты, өз мамандығына құндылық қатынасын сақтай отырып, кәсіби тәжірибені жас мамандардың ұрпағына беруге ықпал ететін маман дамуының ерекше шарасы.

«Педагог-психологтың кәсіби мәдениеті» феноменінің ерекшелігін анықтау үшін педагог пен психологтың кәсіби қызметіне салыстырмалы талдау жүргізілді. Қызметтің негізгі мақсаты, қызметтің таралу ауқымы, қызметтің бағыты, оның әлеуметтік мақсаттағы орны салыстырылды. Мұндай талдау осы мамандардың кәсіби қызметі бір-бірімен қиылысады, сәйкесінше психологтың кәсіби мәдениеті мұғалімнің кәсіби мәдениетінің де, психологтың кәсіби мәдениетінің де ерекшеліктерін қамтуы мүмкін деген қорытындыға келеді. Бір жағынан, педагог-психолог баланың жеке басын дамытуға, оған тәрбие тұрғысынан әсер етуге, екінші жағынан, білім беру кеңістігіне психологиялық қолдау көрсетуге арналған.

«Кәсіби мәдениет» феноменінің ерекшеліктерін және педагог-психологтың кәсіби қызметінің ерекшелігін ескере отырып, «педагог-психологтың кәсіби мәдениеті» ұғымы кәсіби құзыреттіліктің, кәсіби маңызды қасиеттердің, мамандыққа мотивациялық-құндылық қатынасының, психологиялық-педагогикалық міндеттерді шығармашылық шешуді қамтамасыз ететін нақты қызмет түрлері мен мінез-құлық тәсілдерінің синтезі ретінде анықталды.

Психологиялық-педагогикалық әдебиетті теориялық талдау және қорыту педагог-психологтың кәсіби мәдениетінің мазмұнын аксиологиялық, технологиялық, тұлғалық, когнитивтік, рефлексивтік, диагностикалық-түзету, ұйымдастыру-басқару компоненттері арқылы ашуға, сондай-ақ болашақ педагог-психологтардың кәсіби мәдениетінің қалыптасуының деңгейлік сипаттамалары мен критерийлерін айқындауға мүмкіндік берді. Зерттеу аясында біз ЖОО-да кәсіби дайындық тұрғысынан қалыптасу деңгейлерін сипаттаймыз: жоғары — қалыптасқан кәсіби мәдениет, орта — қалыптасатын кәсіби мәдениет және төмен-кәсіби мәдениеттің қалыптасуының басталуы, яғни бастапқы деңгей.

Болашақ педагог-психологтардың кәсіби мәдениетін қалыптастыру жағдайларын анықтау «педагогикалық жағдайлар» феноменін зерттеу және оқу процесінің тиімділігі факторларының теориялары негізінде жүргізілді. Педагогикалық жағдайы бойынша Н. Борытко белгілі бір нәтижеге қол жеткізуді көздейтін, белгілі бір дәрежеде мұғалім саналы түрде жасаған педагогикалық процестің барысына айтарлықтай әсер ететін сыртқы жағдайды түсіндіреді.

Кәсіби мәдениет, ең алдымен, өз мамандығына (болашақ мамандығына) мотивациялық-құндылық қатынасын, ондағы мінез-құлық нормалары мен ережелерін түсінуді, рефлексияны көрсететіндігіне сүйене отырып, оны қалыптастырудың тұтас процесі аясында оның пайда болуының психологиялық аспектісін қарастыру қажет.

Теориялық дереккөздерді зерделеу берілген ұйымдастырушылық-педагогикалық жағдайлардан басқа, болашақ педагог — психологтардың кәсіби мәдениетін табысты қалыптастыруға ықпал ететін қосымша-психологиялық-педагогикалық деп бөліп көрсетуге болады:

1) кәсіптік мәдениет кәсіптік даярлаудың мақсаты ретінде қаралады;

2) оқу материалы зерттелгенге қайта оралуды және оның кеңеюін қамтамасыз ететін концентрлік негізде құрылады;

3) мамандыққа мотивациялық-құндылық қатынасын дамыту өзін-өзі зерттеу, жеке рефлексия және өзін-өзі тану негізінде кәсіби өзін-өзі дамытуға дайындықты дамытумен ұштастырылады.

Қорытындылай келе, болашақ педагог-психологтардың кәсіби мәдениетін қалыптастыру, ең алдымен кәсіби маңызды білімді, дағдыларды, іскерліктерді және белгілі бір қызмет түрлерін белгілейтін «педагог-психолог» біліктілік сипаттамаларын қалыптастыруға бағытталған бағыттың басым болуы кәсіби дайындықта «педагог-психологтың кәсіби мәдениеті» тұтас феноменін қалыптастыру мәселелеріне баса назар аударады, ол кәсіби маңызды қасиеттерді, кәсіби этикалық нормалар мен қағидаларды шоғырландырады, құндылық-семантикалық реттеуді және психологиялық-педагогикалық қызметті орындау сапасын қамтамасыз етеді. Сондықтан болашақ педагог-психологтардың кәсіби мәдениетін қалыптастырудың психологиялық-педагогикалық жағдайларын арнайы ұйымдастырылып, зерттеу қажет.

Пайдаланылған әдебиет тізімі

1. Иванова Т.В. Формирование педагогической культуры будущего учителя в учебном процессе Текст.: на материале дисциплинпедагогического цикла / Т. В. Иванова; дисс. канд. пед. наук. Луганск, 2011.- 15с.
2. Гулиева С. А. Формирование профессионально-педагогической культуры студентов будущих учителей начальных классов Текст.: автореф. дис. . канд. пед. наук: (13.00.01) / С.А. Гулиева. -Владикавказ, 2002. - 251. с.
3. Аксенова И. В. Динамика развития профессионально-перцептивной культуры студентов-психологов Текст.: автореф. дис. . канд. психол. наук: 19.00.07 / И.В. Аксенова; Белгор. гос. ун-т. Ставрополь, 2000. - 21 с.
4. Исаева Н. И. Профессиональная культура психолога образования Текст. / Н.И. Исаева. М.; Белгород, 2012. - 235 с.
5. Видт И. Е. Педагогическая культура: становление, содержание и смыслы Текст. / И.Е. Видт // Педагогика. 2011. - N 3. - С. 3-7.

ӘОЖ 37.01

ҮЗДІКСІЗ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ БІЛІМ БЕРУ ЖАҒДАЙЫНДА ХАЛЫҚТЫҚ ПЕДАГОГИКА ДӘСТҮРЛЕРІН ПАЙДАЛАНУ ТЕХНОЛОГИЯЛАРЫ

Қойшыман М.К.
«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

В данной статье изучены технологии использования традиций народной педагогики в условиях непрерывного педагогического образования.

In this article, the technologies of using the traditions of folk pedagogy in the conditions of continuous pedagogical education are studied.

Жақында «дәстүрлі құндылықтар» түсінігі өте кең таралды, оған енгізілген мағыналар көбінесе ашыла бермейді. Бұл «дәстүрлі құндылықтарымыз» деген тіркесті идеологиялық мантра деп атауға негіз

болды. Дәстүрлі құндылықтар мәселесі әртүрлі дәрежеде қозғалған зерттеулер болса да, бұл тек қарастырылып жатқан басқа мәселелерге байланысты жасалды. Қазіргі саяси, ақпараттық, білім беру практикасы дәстүрлі құндылықтарды түсінуде белгілі бір нақтылықты талап етеді [1].

Қоғамның қазіргі даму кезеңінде болып жатқан әлеуметтік, саяси және жаңа технологиялық өзгерістерден, ұрпақ тәрбиесіндегі бетбұрыстардан білім мен тәрбие беру жүйесінің ісін жаңа сатыға көтеру қажеттілігі туындап отырғандығы мәлім. Осыған орай, халық педагогикасын бүгінгі таңда қоғамның ұлттық мәдени тұрғыдан кемелденуі жас ұрпақты өз халқының рухани казынасымен, ұлттық тәрбиеннің озық, өнегелі дәстүрлерімен тереңірек таныстыру, соның негізінде жеке тұлғаны қалыптастырып, оның шығармашылық, рухани мүмкіндіктерін дамыту көзделеді. Өйткені, егемен еліміздің болашағы, оның рухани және материалдық дамуы жас ұрпақтың білімі мен тәрбиесінің деңгейіне байланысты. Әр жасөспірімнің қалыптасып дамуында өзі күнбе - күн сезінетін, еститін, көретін заттары құбылыстары, оқиғалары үлкен орын алады. Соның ең негізгісі - қазақтың халық педагогикасы. Ең негізгі тиімділігінің бірі оқушыларды қазақ халқының ұрпақ тәрбиелеудегі өмір салт-дәстүрінен, көрініс бере отырып оқыту.

Халық педагогикасы дегеніміз тәрбие жөніндегі халықтардың ғасырлар бойы қалыптасқан педагогикалық білім тәрбие тәжірибесінің жиынтығы. Халық педагогикасындағы ақыл – ой, идеясы қай халықтың болсын тіршілік тынысымен, ұлттық тәрбие дәстүрлерімен тығыз байланыста туып, өсіп өркендеп, дамып және ұрпақтан – ұрпаққа жалғасып жетіп отырған. Халық келер ұрпағын өзіне дейінгі қоғамның қолы жететін тәрбиелік жақсы дәстүр атаулыны жинақтап пайдалана отырып, шынайы адамгершілік қасиеттерге баулып, тәрбиелеуге мақсат еткен. Бірде – бір адамзат қоғамы өзінен бұрынғы аға буының ақыл – ойын, тәрбиелік тәжірибесін пайдаланбай өмір сүрген емес.

Қазіргі заман талабына сай мен де оқушыларды тәрбиелеуде халықтық педагогиканы басты бағдар ретінде ұстап келемін. Халықтық педагогика бала тәрбиесін жетілуі, ана тіліміздің өрісін кеңейту, білім беру саласынан кеткен кемшіліктеріміздің орнын толтыру, ұлттық идеологиямызды нығайту құралының бірі болып табылады. Қазақ халқының сан ғасырлық тарихи мәдени жетістіктерінің жемісін, рухани байлығын, жанына біткен еңбексүйгіштігін, отаншылдық, имандылық, бауырмалдық, қонақжайлық қасиеттерін танытатын тәлімгерлік тәрбиесі мол. Онда кешегі өткен данагөй қариялар, ғұлама ойшылдар, шешендер және ақын – жырлардың пәлсапалық баталарының психологиялық пайымдаушылары мен педагогикалық тұжырымдамалардың өшпес ізі жатыр. Халқымыздың тәлімгерлік мұрасы ұшан – теңіз болса да, оның ауқымы шексіз. Сондықтан да оларды оқу тәрбие ісіне ендіргенде ғылыми тұрғыдан жүйелеуді, бағыт – бағдар сілтеуді қажет етеді. Қазақ этнопедагогикасын ғылыми жүйе ретінде қарастырсақ, мынадай схема болып шығады [2].

1. Халық педагогикасының мақсаты мен міндеттері: сегіз қырлы, бір сырлы; жан – жақты жетілген азамат тәрбиелеу.

2. Мазмұны: Ұлттық салт – дәстүрлер арқылы балаға ақыл – ой, адамгершілік, әсемдік, дене, денсаулық, еңбек тәрбиелерін беру, мінез – құлық дағдыларын қалыптастыру.

3. Әдістер: Әңгімелесу, кеңесу, түсіндіру, сендіру, талап ету, кеңес беру, үйрету, көрсету, өтіну, бұйыру, жаттықтыру, бата беру, мадақтау, алғыс айту, сөгу, айыптау, жазалау.

4. Түрлері: Ойындар, тойлар, еңбек мерекелері, ойын – сауықтар.

5. Құралдары: Санамақ, жаңылтпаш, өлең – жыр, тақпақ, жұмбақтар, айтыстар, мақал – мәтелдер, шешендік сөздер, салттар, ырымдар, әңгіме, кештер.

6. Нәтижесі: Сегіз қырлы, бір сырлы жаны таза, тәні сау адам.

7. Тәрбиеге себепші күштер: Табиғат, еңбек, тұрмыс, салт – дәстүр, дін, ана тілі, ұлттық ойындар.

8. Тәрбие ортасы: Отбасы, ауыл – аймақтар, ру, қауым, тайпа, ұлт, мектеп, медресе.

9. Тәрбие объектісі: Бала.

10. Халық тәрбиешілері: Әке – шешесі, атасы мен әжесі, апа, ағалары, ауыл үлкендері, өнер иелері.

Жалпы педагогика – адам тәрбиесі заңдылықтарын зерттеп, барша типтегі тәрбиелік мекемелердегі оқу-тәрбие процесінің жалпы негіздерін теориялық тұрғыдан қарастыратын іргелі ғылыми пән. Қалыптасқан дәстүр бойынша жалпы педагогика төрт бөлімнен тұрады:

1) оқу-тәрбие процесінің негіздері;

2) дидактика (оқу теориясы);

3) тәрбие теориясы;

4) мектептану.

Жас кезеңдер педагогикасы педагогиканың мектепке дейінгі және мектептік жүйелерін өз алдына бөліктеп қарастырады. Олар өсіп келе жатқан әулеттің белгілі жас тобына байланысты оқу-тәрбие іс-әрекеттері ерекшеліктерін бейнелейтін тәрбие заңдылықтарын зерттейді. Бүгінгі күнде жас кезеңдер педагогикасы орта білім берудің барша жүйесін қамтиды. әрқилы жас топтарында немесе оқу-тәрбие мекемелеріндегі тәрбие айырмашылықтарын танытушы дербес педагогикалық салалар пайда болуда. Олардың ішінде қазіргі күнде өз алдына пән ретінде оқылатындары – мектепке дейінгі педагогика, кәсіби техникалық мектептер педагогикасы, өндірістік педагогика, ұзақтан оқыту педагогикасы және т.б.

Ғылыми пәндер ішінде ересектердің педагогикалық проблемаларымен айналысып, қарқынды даму жолына түскен – жоғары мектеп педагогикасы. Оның міндеттері- барша деңгейдегі ресми, ресми емес тіркелген жоғарғы оқу орындарында жүріп жатқан оқу-тәрбие процесінің заңдылықтарын ашып беру, қазіргі ауыспалы кезеңде жоғары білім алудың арнайы проблемаларын зерттеу, жоғары технологиялық және компьютерлік оқу жүйелерінің принциптерімен таныстыру. Дипломнан соңғы білім педагогикасы еңбек педагогикасымен тығыз байланыста мамандық көтеру, сонымен бірге нарықтық экономикаға орай көкейкесті болып тұрған халық шаруашылығының әртүрлі салаларында

қызмет етіп жатқан жұмысшылардың қайта мамандану, егделік жасқа келгенде жаңа білімдерді, жаңа кәсіпті игеру мәселелерімен шұғылданады.

Білім беру үрдісінде халық педагогикасын пайдаланудың тиімділігі өте зор. Сонымен қатар, қазақ халқының мақал – мәтелдері жас ұрпақты, ата – ананы, үлкендерді сыйлауға тәрбиелеуге бағытталған. Халық педагогика элементтерін тек биология пәнінде емес басқада пәндер арасында қолдануға болады және сабақ үстінде ғана пайдаланып қоймай, сабақтан тыс жүргізілетін білімділік – тәрбиелік жұмыстарда да қолданылады. Оқушылардың ұлттық рухта тәрбиеленуіне мол мүмкіндік береді.

Мектепте бірқатар пәндерді оқытуға байланысты бұл мәселе жан -жақты талданған. Кейбір пәндер - математика, әдебиет, биология, еңбек сабақтарында халықтық педагогика: ұлттық әдет - ғұрып, салт - дәстүр тиімді пайдаланылуда. Тәнтану курсын оқыту саласындағы зерттеулердің бірі ретінде биология ғылымының докторы, профессор Қ.Б.Жарықбаевтың ғылыми жетекшілігімен жүргізіліп жатқан «Халықтық педагогиканың элементтерін оқу- тәрбие үрдісіне енгізу» арнайы курсының оқу бағдарламасын атауға болады. Бағдарламада болашақ оқушыларға мұғалімдеріне қазақ этнопедагогикасын биология сабағында қолдануды меңгерту және сол алған білімдерін мектеп қабырғасында қолдану көзделген. Бұл биологияның оқыту үрдісінің нәтижелі болатындығының кепілі [3].

М.С. Жаздықбаева «Педагогика» оқулығында оқытудың білімділік және тәрбиелік мақсатын ұлттық тәрбиеге негізделгенде ғана оның сапалы білім беріп, жастардың санасын көтеруге жәрдемі тиетіндігі айтылады. Д.Қ.Әшімхановтың «Бес арыс» еңбегіне шолу жасағанда кемеңгер ойшылдарымыздың қай - қайсысы да балаға тәрбие беруде, олардың білімін кеңейтіп көзқарасын қалыптастыруда ұлттық тәлім - тәрбиенің, әдет - ғұрыптың алатын орнын баса көрсеткен. Бұл ғалымдар қазақ халқының болашағы - жастарды жан - жақты дамыту үшін нені оқыту, қалай оқыту керектігін айта келіп, берілетін білімді ұлттық педагогикаға негіздеу арқылы олардың бойында халықтың рухани байлығын сіңіруге болатынын дәйектейді.

Халықтық педагогика элементтерін сабақта және сабақтан тыс жұмыстарда жүйелі түрде оқытудың дәстүрлі емес жаңа әдіс - тәсілдерімен ұштастыра пайдалану математиканы оқытудың тиімділігін арттырып, оқушылардың математикалық білімді игеруін қамтамасыз етеді және олардың тіл байлығының, ойлау қабілетінің дамуына, адамгершілік, ұлтжандылық, ұлттық мәдениетті дәріптеу дағдыларының жетіле түсуіне септігін тигізеді. Ең бастысы, оқушыны жеке тұлға ретінде қалыптастырады, демек, халықтық педагогика элементтерін пайдалану - мазмұндық тұрғыдан білім көздерінің бірі. Сондықтан ол ғылыми негізде жасалған оқытудың құралымы және мектептердің іс - тәжірибесінде сыналған әдістемені қажет етеді.

Халық педагогикасының элементтерінің бірі қазақтың ұлттық ойындары болып табылады. Ұлттық ойын – мәдени мұралардың бірі болып саналады, ғасырлар бойы балаларды тәрбиелеудің бір құралы болып келеді. Ойнау барысында баланың дұрыс қозғалу, ойлау қабілеттері, бір-бірімен қарым-қатынас жасау мүмкіндігі, ұлттық ойындарды сабақта сергіту минуттарында

«Бес саусақ», «Жылдам айт» үй тапсырмасын сұрағанда, сабақты бекіту, қайталау сабақтарында сабақтарында, «Сиқырлы кесе», «Асық иірім», «Қоржындағы асықтар, «Құрақ құру», «Ханталапай», «Ханым дат», «Қоржындағы сандар», ойындары байқағыштыққа, қырағылыққа, бытылдыққа, шапшаңдыққа баулиды.

Қазақ халқының сан ғасырдан бері тәрбие жөніндегі өнегелі істері мен сөздері, тұрмысы, өнері, өмір тәжірибесі халық педагогикасының асыл қазынасы болып келеді. Қай заманда болмасын ұрпақ тәрбиесі адамзаттық парызы болып келеді. Әрбір халық өзінің тарихы мен тәжірбиесін жалғастыратын жас түлектерді ғасырлар бойы тәрбие әдістері мен тәсілдерін қолданып, өмір тәжірбиесі сынынан өткен әдептілік, сыпайылық, адалдық, инабаттылық, іскерлік, мейірімділік, қайырымдылық, еңбек сүйгіштік, үлкенді сыйлау, оған ілтипат көрсету сияқты қабілеттерді олардың бойына екті. Осылардың бәрі адамзат тәрбиесінде халық педагогикасының қандай рөл атқаратындығын көресетеді [4].

Халық педагогикасын сабақта пайдаланудың тиімділігі оқушылар жан-жақты дамиды, өткізген тақырып теориясымен, сол тақырыпқа сәйкес келетін халық даналығыменде танысады. Көптеп қосымша мәліметтер алады. Ұлттық құндылығымызды қастерлеуге, сүюге тәрбиелейді. Жас өспірімдерді оқыту және тәрбиелеу мақсатында халықтың көзқарасын қолданатын құралдары халық педагогикасы деп атауға болады, өйткені халық педагогикасы халықтың өмірлік тәжірбиесі және оның жасөспірімдер тәрбиесінде қолданылуын көрсетті.

Қазақ халқының ауыз әдебиеті шығармаларымен тереңдетіп таныстыру, ұлттық ойындары арқылы эстетикалық тәрбие беру арқылы оқушыларды Ұлттық патриотизмге, Отанын сүюге, салт – дәстүрлерді білуге, олардың маңыздылығын түсінуге, пән сабақтарына қызығушылықтарын арттыру.

Сонымен қатар үлгерімі нашар оқушыларға халық педагогикасының элементтерін қолдана отырып, ақпараттық– технологиялар түрлерін үйренуге деген ынтасын қалыптастыру, ал үлгерімі жақсы оқушылардың білім–біліктілігін жоғарылату. Жас ұрпақ – біздің келешегіміз және халық педагогика элементтерін күнделікті сабақ барысында, сабақтан тыс тәрбие жұмыстарында пайдалануда оқушылар бойында өз халқымыздың салт-дәстүрімен, ұлттық ойындарын, ауыз әдебиттерін ұмыт қылмауы. Оқушыда жалпы адамзаттық құндылықтар мен адамның айналадағы дүниемен жеке тұлғалық қатынасын (этикалық, эстетикалық, адамгершілік тұрғысынан) тәрбиелеу мақсатын халқымыздың мәдени рухани мұрасының, салт-дәстүрінің озық үлгілерін оның бойына дарыту арқылы жүзеге асыруға болады. Сондықтан да мектепте оқушыларға білім беруде ұлттық тәрбие дәстүрлерінен басшылыққа алу басты талап, бұл міндетті шешудегі шаралардың қайнар бұлағы сарқылмас көзі – халықтық педагогика.

Пайдаланылған әдебиет тізімі

1. Қожахметова К.Ж. Халық педагогикасын зерттеудің кейбір ғылыми және теориялық мәселелері. – Алматы, 2013 - Б.69

2. Тоққұлиева Г. Балаға эстетикалық тәрбие беру // «Қазақстан мектебі». №10 (7). Алматы, 2014 – Б.88
3. Бөлеев Қ. Болашақ мұғалімдерді оқушыларға ұлттық тәрбие беруге кәсіби дайындаудың теориясы мен практикасы – Алматы «Ғылым», 2011 – Б.82
4. Заманауи мұғалім: жаңашыл тәжірибе мен кәсіби дамудың жаңа бағыттары» республикалық ғылыми-практикалық конференция матариалдарының жинағы. Өскемен, 2013ж

УДК 37.013.3

ПЕДАГОГИЧЕСКАЯ КОММУНИКАЦИЯ В ИНФОРМАЦИОННО-КОММУНИКАЦИОННОЙ СРЕДЕ В СТРУКТУРЕ СОВРЕМЕННОГО НАУЧНОГО ЗНАНИЯ

Қосмамбетова С. С.
Университет «Мирас», г.Шымкент, Казахстан

Мақалада қазіргі ғылыми білім құрылымындағы ақпараттық-коммуникациялық ортадағы педагогикалық коммуникация қарастырылады

The article considers pedagogical communication in the information and communication environment in the structure of modern scientific knowledge

В настоящее время информатизация жизни общества и широкое распространение средств компьютерной техники оказывают большое влияние не только на содержание образования, но и на формы и методы учебно-воспитательного процесса. Такие методы и формы обучения получили название «ИКТ в образовании» (информационно-коммуникационные технологии).

Известно, что репродуктивно-иллюстративная технология традиционного обучения состоит из трех важных составляющих. Это: обучающий, обучающий и обучающий материал. Если взаимодействие этих трех составляющих определяет педагогический процесс, то в его основу положен обмен информацией между тремя составляющими в данной системе. Однако в таком обучении преподаватель владеет лишь небольшой информацией о ходе учебного процесса и не может оперативно ее контролировать. Причина: в такой педагогической системе обратная связь между составляющими либо очень слабая, либо она вообще отсутствует [1].

В такой системе осуществляется взаимодействие (обмен информацией) нескольких составляющих. В подготовке педагогов к использованию ИКТ можно проследить:

- повышенный интерес педагогов к использованию компьютерной техники.

-сохранение важнейших психолого-педагогических особенностей использования компьютерной техники как средств обучения.

Одним из условий применения ИКТ является наличие инструкций по работе с ним для проведения занятий с использованием педагогических программных средств. При наличии у обучающего достаточного времени и желания выполнить работу, он может более подробно ознакомиться с

содержанием обучающей программы и самостоятельно составить такие инструкции:

- инструкция должна быть краткой и простой;
- инструкция должна иметь инвариантную и вариативную части.

Инвариантная часть должна содержать сведения, необходимые для выполнения любого задания. Например, для введения аналитического понятия обучающийся должен знать особенности написания математических понятий для данного программного средства. Вариативная часть должна содержать только те сведения, которые необходимы обучающимся в рамках конкретной учебной работы [2].

Коммуникация-общее понятие, включающее методы и механизмы передачи информации и устройства их фиксации и обобщения.

Функции общеучебного процесса в условиях информационно-коммуникативной технологии определяются: обучением, воспитанием, развитием, информационным прогнозированием и развитием творческих способностей.

Направления информационно-коммуникативных и интерактивных технологий обучения:

а) электронные учебники;

б) телекоммуникационные технологии;

б) мультимедийные и гипертекстовые технологии;

в) дистанционное обучение (управление) Интернет.

При внедрении информационно-коммуникативных технологий в учебно-воспитательный процесс перед преподавателем ставятся цели новой направленности:

- Создание учебно-методических электронных комплексов по своей дисциплине, открытие методических предметных Web-сайтов;
- Использование общих компьютерных сетей;
- Создание программных сайтов, инструментов с использованием инновационных методов в среде программирования. (мультимедийные и гипертекстовые технологии).
- Обеспечение самообразования в ходе дистанционного обучения (Сети Internet).

Интерактивная технология обучения - это коллективистская, самодостаточная, основанная на взаимодействии всех участников организация процесса обучения, в процессе которого учащийся не может быть вовлечен.

Интерактивное обучение-это, прежде всего, интервьюирование, при котором общение ученика и преподавателя осуществляется непосредственно. Интерактивная деятельность на уроке предполагает развитие организационного и диалогического общения, что приводит к взаимопониманию, взаимодействию, совместному решению каждой из задач, необходимых каждому участнику.

Использование информационно-коммуникационных и интерактивных технологий обучения-один из путей совершенствования процесса обучения на

основе пополнения содержания и формы педагогической деятельности. Использование компьютерных сетей, системы интернет, электронных учебников, мультимедийных технологий, дистанционных технологий создает условия для создания пространства информационно-коммуникационных технологий в учебных заведениях [3].

Развитие информационно-коммуникационных технологий является частью образования. В последние годы использование компьютера, электронного учебника, интерактивной доски дает хорошие результаты для ежедневных занятий в соответствии с современными веяниями. Система образования реализуется посредством электронной связи, обмена информацией, интернета, электронной почты, телеконференций, on-line занятий.

На сегодняшний день с использованием инновационных методов и информационных технологий Основной целью является повышение мыслительной способности, развитие любознательности, заинтересованности, активизация учащихся. Особенно быстрыми темпами развивается система дистанционного обучения, примером чему могут служить несколько факторов, а главное - обеспеченность образовательных учреждений мощной компьютерной техникой, создание электронных учебников по всем направлениям учебных дисциплин и развитие Интернета. Сегодня существует огромное количество форм и средств информатизации образования. Осуществление комплексного использования возможностей информационных и телекоммуникационных средств в учебном процессе возможно только при создании и использовании многофункциональных электронных средств обучения.

Проблема формирования информационной грамотности, информационной культуры и информационных компетенций студентов в условиях информатизации образования становится актуальной на сегодняшний день.

Информационная компетентность:

- принимать осознанные решения на основе информации, представленной с критической точки зрения;
- самостоятельно ставить и обосновывать цель, планировать и осуществлять познавательную деятельность для достижения цели;
- самостоятельно находить, анализировать, отбирать, пересматривать, преобразовывать и перевозить информацию, в том числе с помощью современных информационно - коммуникационных технологий;
- на обработку информации с использованием логических операций (анализ, обобщение, структурирование, прямое и косвенное доказывание, доказывание по аналогии, моделирование, мысленное экспериментирование, систематизация материала);
- позволяет использовать информацию для планирования и осуществления своей учебной деятельности.

Информационно-коммуникационная компетентность-это способность всесторонне использовать возможности информационно-коммуникационных технологий в решении задач учебной, бытовой и профессиональной направленности.

Коммуникативная компетентность:

- использовать различные средства устной и письменной коммуникации на казахском и других языках для решения своих задач в условиях реальной жизни;
- выбирать и использовать стили и жанры, соответствующие решению коммуникативных задач;
- выражать свое мнение в соответствии с правилами приличия;
- осуществлять продуктивное взаимодействие, решение конфликтных ситуаций, проводя интервью с людьми разных точек зрения и различных направлений;
- позволяет строить отношения (коммуникации) с группой людей с разными взглядами для достижения общего результата.

Одним из главных условий современного образования является умение обучающегося самостоятельно находить нужные ему данные и выбирать свои траектории обучения. На мой взгляд, основной целью при проектировании информационно-образовательной среды является требование обучающегося к самостоятельному обучению, то есть обучение любознательности.

В подготовке педагогов к использованию ИКТ можно проследить:

- возрос интерес педагогов к использованию компьютерной техники.
- сохранение важнейших психолого-педагогических особенностей использования компьютерной техники как средств обучения [4].

Стремительно развивающийся научно-технический прогресс стал основой глобального процесса информатизации всех сфер жизни общества. От информационно-технологического развития и его темпов зависит состояние экономики, уровень жизни людей, национальная безопасность, роль государства во всем мировом сообществе.

Применение информационных технологий дает значительные результаты. Использование электронного учебника на любом занятии не только повышает познавательную активность учащихся, но и создает условия для творческой работы по формированию логического мышления.

Ключевое значение приобретает использование информационно-коммуникативных технологий для развития конкурентоспособной национальной системы образования и преемственности в интеграции ее возможностей в мировую образовательную среду.

Список использованной литературы

1. Макарова Н.С. Трансформация дидактика высшей школы: учебное пособие. М.:Флинта 2012.

2.Семенова Н.Н., Слерухин А.В. Методика использования информационно-коммуникационных технологии в учебном процессе. Ч.2. Методология использования информационных образовательных технологии: учебное пособие.Екатеринбург, 2013.

3.Здор Д.В. Соврменные информационные технологии в науке и образовании: учебное пособие. Уссурийск, 2014.
4.Федотова, Е. Л. Информационные технологии в науке и образовании: Учебное пособие [Электронный ресурс] / Федотова Е. Л., Федотов А. А. - М.: ИД ФОРУМ: НИЦ ИНФРА-М, 2013.

ӘОЖ 159.9

ЖОҒАРЫ МЕКТЕПТІҢ ОҚУ-ТӘРБИЕ ҮРДІСІНДЕ СТУДЕНТТЕРДІҢ МОТИВАЦИЯЛЫҚ-ҚҰНДЫЛЫҚ ҚАТЫНАСЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ-ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ШАРТТАРЫ

Құттыбай З.О.
«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

В статье рассматривается психолого-педагогические условия формирования мотивационно-ценностного отношения студентов в учебно-воспитательном процессе высшей школы

The article deals with the psychological and pedagogical conditions for the formation of the motivational and value attitude of students in the educational process of higher education

Ғылыми әдебиеттерде педагогикалық жағдайлар деп мақсатқа жетуге бағытталған белгілі бір шаралар жиынтығын біріктіретін педагогикалық процестің маңызды құрамдас бөлігі түсіндіріледі. "Шаралар жиынтығы" деп ғалымдар педагогикалық процестің сыртқы сипаттамаларын, студенттердің ішкі әлемімен, қажеттіліктерімен, құндылықтарымен және т.б. белгілі бір қатынастарға бағытталған материалдық-кеңістіктік ортаның мазмұнын, формаларын, әдістерін, педагогикалық әдістері мен құралдарын түсінеді (В.И. Андреев, В.А. Беликов, Г.И. Вергелес, М.Е. Дуранов, Т. Е. Климова, А.Я. Наин, Н.М. Яковлева және т.б.). Бұл педагогикалық жүйенің тиімділігін қамтамасыз ететін жағдайлар. Теріс факторларды бейтараптандыру және жағымды педагогикалық жағдайлар жасау арқылы тұтас педагогикалық процесс басқарылады [1].

Педагогикалық жағдайлар деп болашақ әлеуметтік педагогтардың кәсіби қызметке мотивациялық-құндылық қатынасын қалыптастыруға бағытталған және олардың (студенттердің) оның қалыптасуының жоғары деңгейіне өтуін қамтамасыз ететін оқу-тәрбие процесінің өзара әрекеттесетін шаралар кешенін айтамыз. Болашақ әлеуметтік педагогтардың кәсіби қызметке мотивациялық-құндылық қатынасын қалыптастыру процесі белгілі бір педагогикалық жағдайлар болған және сақталған жағдайда ғана сәтті бола алатындығын атап өткен жөн:

- Болашақ әлеуметтік педагогтардың кәсіби қызметке мотивациялық - құндылық қатынасын қалыптастырудың жеке деңгейін есепке алу. Әр студенттің әр түрлі деңгейдегі кәсіби қызметке мотивациялық және құндылық қатынасы бар екенін ескеру қажет. Сонымен қатар, кейбір студенттер және олардың көпшілігі оның қол жетімділігінің төмен деңгейінде. Бұл мотивациялық - құндылық қатынасын одан әрі қалыптастыру кезінде ескерілуі

керек әртүрлі факторларға байланысты. Осы факторларды ескеру кәсіби қызметке мотивациялық қатынасты қалыптастырудың жеке деңгейін сәтті анықтауға мүмкіндік береді.

- Пән-студенттер мен оқытушылар арасындағы субъективті қатынастар. Білім беру процесінде оқытушылар мен студенттер арасындағы субъектілік-субъектілік қатынастарды іске асыру шығармашылық атмосфераны, болашақ мамандардың белсенділігін құруға ықпал ететін болады.

Оқытушылар мен студенттердің субъективті-субъективті өзара әрекеттесу принципі білім беру процесінде студенттің белсенді іс-әрекет субъектісі ретіндегі орнын анықтайды, яғни оның осы қызметке әсер ету мүмкіндігі бар.

Субъективтілік дегеніміз-оқушының ақыл-ой дамуының әртүрлі деңгейлерінде туындайтын дағдарыстық қайшылықтарды саналы және белсенді түрде шешуге, оқудағы қиындықтарды жеңуге, кәсіби маңызды және әлеуметтік қажетті қасиеттерді мақсатты түрде тәрбиелеуге қабілеттілігі.Диалог жағдайына кіріспе технологияның келесі элементтерін қолдануды қамтиды (В. В. Сериков бойынша):

1) студенттердің базалық білімді, коммуникативтік тәжірибені диалогтық қарым-қатынасқа дайындығын диагностикалау, өзін-өзі көрсетуге және басқа көзқарастарды қабылдауға деген көзқарас;

2) тірек мотивтерді, яғни студенттерді толғандыратын сұрақтар мен проблемаларды іздеу, соның арқасында зерттелетін материалдың мәні тиімді қалыптасуы мүмкін;

3) оқу материалын коллизиялардың қасақана ушығуын болжайтын проблемалық-даулы мәселелер мен міндеттер жүйесіне қайта өңдеу;

4) диалогты дамытудың түрлі сюжеттік желілерін ойластыру;

5) пікірталасқа қатысушылардың өзара іс-қимыл жасау тәсілдерін, олардың ықтимал рөлдері мен оларды студенттердің қабылдау шарттарын жобалау;

6) импровизация аймақтарын гипотетикалық анықтау, яғни диалог жағдайлары, оған қатысушылардың мінез-құлқын алдын-ала болжау қиын .

Субъективті-субъективті қатынастарды жүзеге асыру білім беру процесі субъектілерінің жеке функцияларын дамытуға жағдай жасайды. Мұндай функциялар ретінде В. В. Сериков сыни, соқтығысуды, рефлексивтілікті, делдалдықты, мотивацияны, бағдарлауды, өзін-өзі тануды, өзін-өзі жүзеге асыруды, мағынаны құруды, түрлендіруді, автономияны, руханият деңгейін қарастырады [2].

Білім беру процесінде осы функциялардың толықтығы процестің өзінің жұмыс істеуінің жеке деңгейіне жеткенін көрсетеді.

Болашақ әлеуметтік педагогтардың кәсіби қызметіне мотивациялық және құндылық қатынасын қалыптастыру моделін жасау. Болашақ әлеуметтік педагогтардың кәсіби қызметіне мотивациялық және құндылық қатынасын қалыптастыру моделін жасау зерттеудің теориялық және әдіснамалық негізі болып табылады, динамикалық жүйе болып табылады. Модель болашақ әлеуметтік педагогтардың кәсіби қызметіне мотивациялық-құндылық

қатынасын қалыптастыру процесін барабар білдіреді; болашақ әлеуметтік педагогтардың кәсіби қызметіне мотивациялық-құндылық қатынасын қалыптастырудың маңызды аспектілерін көрсетеді; модельді зерттеу барысында алынған ғылыми ақпаратты объектінің өзіне беру мүмкіндігін сипаттайды. Оқу материалы мотивациялық қатынастардың негізгі компоненттеріне сәйкес таңдалады және құрылымдалған [3].

Болашақ мамандарды даярлау процесіне енгізілген оқытушының мамандығына мотивациялық және құндылық қатынасының жоғары деңгейі. Сабақтарда жайлы шығармашылық атмосфера құру, оқушылардың Тәуелсіз, рефлексивті және ізденіс әрекеттерін жандандыру болашақ әлеуметтік педагогтардың кәсіби қызметке мотивациялық-құндылық қатынасын қалыптастыру процесін мұғалімнің ұйымдастырудың тиімділігіне байланысты. Осыған байланысты оқытушылардың кәсіби деңгейін арттыру, оқытушыларды жаңа әдістемелерді, оның ішінде оқытудың интернет-технологияларын пайдалануға мүмкіндік беретін жаңа білім мен дағдыларды алуға ынталандыру қажеттілігі туындайды. Болашақ әлеуметтік педагогтардың кәсіби қызметке мотивациялық-құндылық қатынасын қалыптастырудағы мұғалімнің кәсібилігі педагогикалық жағдайларды талдау негізінде әр оқушыға қатысты міндеттер мен мақсаттарды көре және қалыптастыра білу және оларды шешудің оңтайлы жолдарын табу болып табылады. Мұғалімнің өзін-өзі дамытуы педагогикалық іс-әрекеттің өзгеруін ынталандырады, бұл өз кезегінде болашақ әлеуметтік педагогтардың мотивациялық-құндылық қатынасын қалыптастыруға ықпал етеді.

Болашақ әлеуметтік педагогтардың кәсіби қызметке мотивациялық-құндылық қатынасының қалыптасу деңгейін жүйелі диагностикалау білім кемшіліктерін уақтылы анықтауға және оларды одан әрі жоюға, қателіктердің себептерін анықтауға және жоюға ықпал етеді [4].

Болашақ әлеуметтік педагогтардың кәсіби қызметке мотивациялық-құндылық қатынасының даму деңгейін ағымдағы тексеру мынадай әдістер кешені негізінде жүзеге асырылуы тиіс: тестілеу, сауалнама жүргізу, өзіндік жұмыстар мен практикалық тапсырмалардың нәтижелерін талдау, сауалнама жүргізу, әңгімелесу және бақылау.Болашақ әлеуметтік педагогтардың кәсіби қызметке мотивациялық-құндылық қатынасының қалыптасуының нақты деңгейін анықтау мақсатында тестілеу мотивациялық-құндылық қатынастарының (когнитивті) барлық компоненттерінің дамуын бағалауға арналған тапсырмаларды қамтуы керек, бағалау-рефлексивті).

Болашақ әлеуметтік педагогтардың оқу процесіндегі өз белсенділігінің көрінісі. Адамның кез-келген әрекеті үшін қажеттілік бар екені белгілі. Қажеттілік мотивтің арқасында өмірге ие болады. Мотив-белгілі бір қажеттілік, оған қол жеткізу іс-әрекеттің мәні болып табылады. Белсенділікті ынталандыру әлеуметтену процесінде пайда болатын идеалдардың әсерінен болады (стихиялық және бағытталған). Жеке тұлғаның белсенділігі өте күрделі механизмге ие, онда табиғи түрде ақаулар пайда болуы мүмкін. Бірақ адамның мотивациялық-құндылық саласын қалыптастыру бойынша мақсатты жұмыс

болашақ өмірдің үлгілерін бағдарламалайды, адамды адамның белсенділігін арттыра отырып, жаңа мақсаттар қоюға және қол жеткізуге итермелейді [5].

Бұл жағдайлар оқу сабақтарында да, сабақтан тыс іс-шараларда да сақталады және жүзеге асырылады. Әлеуметтік-гуманитарлық сипаттағы пәндерді игеру болашақ әлеуметтік педагогтардың кәсіби қызметке мотивациялық-құндылық қатынасын қалыптастыруға ерекше оң әсер етеді, бұл болашақ әлеуметтік педагогтардың кәсіби қызметке мотивациялық-құндылық қатынасын қалыптастыру процесінде кешенді тәсілдің қажеттілігін тағы бір дәлелдейді.

Пайдаланылған әдебиет тізімі

1. Андреев В.И. Педагогика: Учебный курс для творческого саморазвития. Казань, 2012.
2. Бондаревская Е.В. Педагогика: личность в гуманистических теориях и системах воспитания: Учебное пособие для студентов высших педагогических учебных заведений, слушателей ИПК и ФПК / Е.В. Бондаревская, С.В. Кульневич. Ростов н/Д, 2015.
3. Мудрик А.В. Введение в социальную педагогику. М., 2017.
4. Сериков В.В. Личностно ориентированное образование // Педагогика. 2014. № 5. С.16 22
5. Фирсов М.В. Теория социальной работы: Учебное пособие для студентов. высших учебных заведений / М.В. Фирсов, Е.Г. Студенова. М., 2015.

УДК 378.172

ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ПОДГОТОВКИ БУДУЩИХ ПЕДАГОГОВ-ПСИХОЛОГОВ К ВОСПИТАТЕЛЬНОЙ РАБОТЕ В ШКОЛЕ С ПОЛИЭТНИЧЕСКИМ СОСТАВОМ УЧАЩИХСЯ

Лесбек Л.М.
«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Бұл мақалада болашақ педагог-психологтарды оқушылардың көп этностық құрамы бар мектептегі тәрбие жұмысына даярлаудың теориялық негіздері қарастырылады. Оқушылардың полиэтникалық құрамымен педагог-психологтардың жұмысына ерекше көңіл бөлінеді.

This article discusses the theoretical foundations of training future teachers-psychologists for educational work in a school with a multi-ethnic composition of students. Special attention is paid to the work of teachers-psychologists with a multi-ethnic composition of students.

Полиэтническое воспитание призвано формировать личность, которая осознает свою национальную принадлежность, знает историю, культуру традиции своего народа, признает, принимает и понимает носителей других культур, умеет толерантно сосуществовать, взаимодействовать с другими народами и нациями, т.е. принципиально новому отношению к совместной жизни в одном государстве представителей различных этносов.

Полиэтническое воспитание призвано формировать личность, которая осознает свою национальную принадлежность, знает историю, культуру традиции своего народа, признает, принимает и понимает носителей других культур, умеет толерантно сосуществовать, взаимодействовать с другими народами и нациями, т. е. принципиально новому отношению к совместной жизни в одном государстве представителей различных этносов.

Практическое решение проблемы подготовки будущих педагогов-психологов к воспитательной работе в школе с полиэтническим составом учащихся невозможно без осознания значимости проведения воспитательной работы в специфических условиях школы данного типа [1].

Успешность воспитательной деятельности в школе с полиэтническим составом учащихся связана с переориентацией ее на глубинное общение, на получение не столько формального предметного результата, сколько позитивных личностных преобразований как на стороне педагога-воспитателя, так и на стороне ученика.

Проблему формирования готовности будущих педагогов-психологов к воспитательной работе в школе с полиэтническим составом учащихся мы рассматриваем как особую проблему, имеющею свои социальные, психологические и педагогические предпосылки. В социальном плане она обуславливается сложностью межэтнических отношений, в психологическом – наличием позитивных и негативных установок у представителей различных этнических общностей по отношению друг к другу, в педагогическом аспекте – слабой проработкой технологии подготовки будущих учителей к воспитательной работе в школе с полиэтническим составом учащихся в вузе.

Готовность будущих педагогов-психологов к воспитательной работе в школе с полиэтническим составом учащихся, рассмотренная в рамках нашего исследования, характеризуется проявлениями концептуальности мышления и профессионального поведения, что обусловливает постановку вопроса об усилении теоретико-методологического компонента в содержании подготовки педагога-воспитателя.

В современных социально-экономических условиях развивающихся рыночных отношений, радикальных реформ и преобразований, происходящих в Республике Казахстан, все большее число людей освобождается от предвзятых стереотипов мышления и социального поведения, которые накапливались десятилетиями. Сегодня главной целью воспитания становится личность, развитие ее самодеятельности и инициативы, творческих возможностей, формирование нравственных качеств.

Формирование личности - непрерывный и исключительно сложный процесс, в котором действует множество факторов как стихийных, так и специально создаваемых, как природных, так и социальных. И результаты воспитания определяются не только содержанием всех этих явлений, но и их соотношением. Говоря о целостном подходе к воспитанию, мы имеем в виду такую организацию жизнедеятельности школьников, при которой с учетом возможностей семьи, школы, общественности, индивидуальных особенностей развиваются все стороны личности, вся совокупность ее особенностей. Проблемы детства - это отражение социальных, экономических и нравственных проблем, переживаемых обществом [2].

Анализ подходов к подготовке будущих педагогов-психологов к воспитательной работе в школе с полиэтническим составом учащихся показал, что их направленность и содержание связаны с развитием во времени

теоретических представлений о таких педагогических категориях, как личность (учащегося и учителя), педагогические условия, процесс воспитания, воспитательная деятельность, система подготовки будущего учителя. Новый уровень рассмотрения проблем достигается в нашем исследовании за счет интеграции новых ценностно-смысловых представлений о каждой из названных категорий. Определяя структуру готовности будущих педагогов-психологов к воспитательной работе в школе с полиэтническим составом учащихся, мы исходили из философского понимания структуры как совокупности устойчивых связей объекта, обеспечивающих его целостность и тождественность самому себе, то есть сохранение основных свойств при различных внутренних и внешних изменениях, а также из теоретических положений концепции целостного педагогического процесса как объекта деятельности учителя [3].

Становление готовности будущих педагогов-психологов школьного образования к профессиональной деятельности с полиэтническим составом учащихся есть процесс актуализации внутренних мотивов осуществления индивидуального подхода к воспитанию детей из семей мигрантов и ценностных ориентаций; обогащения знаний по этнопедагогике и этнопсихологии, определяющих понимание целей, задач, принципов и особенностей организации воспитательно-образовательного процесса.

Эффективность становления готовности будущих педагогов- психологов школьного образования к профессиональной деятельности с полиэтническим составом учащихся определяется педагогическим обеспечением. В основе оценки результативности лежит система критериев (мотивационно-ценностный, когнитивный, деятельностный) и уровней (недостаточный, достаточный, оптимальный), позволяющих осуществить мониторинг процесса становления готовности будущих педагогов школьного образования к профессиональной деятельности с полиэтническим составом учащихся при педагогическом обеспечении.

Нравственное чувство может быть формой связи ученика с действительностью, опосредованной мышлением и общественной практикой, отражением и выражением внутреннего желания, эмоционального состояния, формой и способом оценки. От направленности нравственных чувств как своеобразного эмоционального фона во многом зависит поведение школьника. При этом нравственная направленность личности раскрывается не в отдельных поступках, а в ее общей деятельности, которая оценивается прежде всего через способности личности активно проявлять жизненную позицию. Нравственная ценность личности заключается в ее готовности утверждать этические идеалы общества в избранной области деятельности.

Оптимальное сочетание общечеловеческого и национального в деятельности учителя как педагогический принцип - это способность опираться на позитивное в процессах интеграции и дифференциации различных культур, в умении усиливать общечеловеческое в национальном, преодолевать деэтнизацию, поддерживать развитие национального самосознания и сводить к

минимуму национализм, воспитывать этнотолерантность и препятствовать развитию этноцентризма. Комплекс педагогических условий, обеспечивающих готовность будущих учителей к взаимодействию с семьёй в полиэтнической среде: объективные условия, определяющиеся факторами социокультурного влияния на специфику взаимодействия семьи и школы (учёт специфики этнокультурной среды, ориентация на гуманизацию педагогического взаимодействия и др.); субъективные условия, формирующие личностную готовность субъектов педагогического взаимодействия (использование этнокультурных ценностей, учёт национального менталитета, культурной идентичности и др.); организационно-методические условия, обеспечивающие профессиональную готовность педагога и готовность родителей и детей к педагогическому взаимодействию (процесс подготовки будущего учителя основан на принципах этнопедагогики, поликультурности и диалога культур, осуществляется целенаправленное формирование структурных компонентов готовности учителя к взаимодействию с семьёй, реализуются мероприятия по повышению педагогической культуры родителей и др.) [4].

Формирование готовности педагога-психолога к продуктивному взаимодействию с семьёй в полиэтнической среде - процесс сложный и поэтому требует комплексного подхода к выявлению организационных, педагогических, психологических, социально-психологических и других факторов, влияющих на него. Необходимость исследования проблемы готовности будущих учителей к полиэтническому воспитанию сельских школьников вызвана перестроечными процессами последних лет в нашем обществе: изменением его социально-политической структуры, обострением межнациональных отношений, переходом экономики на рыночные отношения, и, соответственно, новыми общественными требованиями к организации воспитательного процесса в школе. Достижение поставленной цели обеспечивается выполнением комплекса задач: задач содержательного характера, предполагающих наличие знаний в области этнопедагогики, этнологии, культурологии, теории полиэтнического воспитания, истории и культуры своего народа и сопредельных народов; задач практического характера: овладение умениями по применению эффективных методов и приемов полиэтнического воспитания, использование народной педагогики в нравственно-этическом воспитании школьников, формировать мировоззренческие ориентиры в области общечеловеческих ценностей, необходимых для продуктивного межнационального общения; чувства национального достоинства, демократичности, гуманности и толерантности.

Разработанная нами структура готовности будущих педагогов-психологов к воспитательной работе в школе с полиэтническим составом учащихся выражается в совокупности мотивационно-личностного компонента, выражающегося в наличии положительного отношения к воспитательной работе в школе с полиэтническим составом учащихся, а также положительных качеств личности самого учителя; содержательного компонента, характеризующегося наличием определенной системы теоретических знаний

для понимания сущности целостного педагогического процесса и особенностей воспитательной работы в школе с полиэтническим составом учащихся и процессуального компонента, включающего в себя комплекс практических умений и навыков осуществления воспитательной работы в школе с полиэтническим составом учащихся. При этом мотивационно-личностный компонент выступает связующим между содержательным и процессуальным компонентами. Данная структура характеризуется критериями и показателями, отражающими качественную и количественную сторону процесса подготовки будущих учителей к воспитательной работе в школе с полиэтническим составом учащихся.

Список использованной литературы

1. Татарчук Д.П., Введение в психолого-педагогическую деятельность / Д.П. Татарчук - М. : ФЛИНТА, 2015. - 106 с.
2. Кульневич С.В., Лакоценина Т.П. Воспитательная работа в современной школе. Воспитание: от формирования к развитию. Учебно-методическое пособие для учителей, студентов средних и высших педагогических учебных заведений, слушателей ИПК. - М. - Ростов-н/Д: Творческий центр «Учитель», 2000. - 192 с.
3. Штейнталь Л., Лацарус С. Мысли о народной психологии. – СПб., 2015. – 62 с.
4. Вундт В. Проблемы психологии народов // Преступная толпа. – М.: Институт психологии РАН, Изд–во «КСП+», 2014. – С. 195–308.

ӘОЖ 378.18

БІЛІМ АЛУШЫЛАРДЫҢ ӘЛЕУМЕТТІК ОРТАҒА БЕЙІМДЕЛУІНІҢ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ФАКТОРЛАРЫ

Малкан Г.Қ.
«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

В статье дается определение понятия адаптации на теоретико-методологической основе, рассматриваются особенности адаптации студентов в вузе. Кроме того, в статье описаны основные аспекты системы социальной адаптации.

The article defines the concept of adaptation on a theoretical and methodological basis, and considers the features of adaptation of students in higher education. In addition, the article describes the main aspects of the system of social adaptation.

Қазіргі таңдағы ғылым мен тәжірибеде бейімделу түсінігі студенттердің дайындығының тиімділігін жоғарлату әдісін өңдеумен айналысады. Студенттердің бейімделуі білім берудің фундаменталды сұрақтарының қатарына жатады. Демек, бәсекеге қабілетті мамандарды даярлау жеке тұлғаның дамуы, мамандандыру, студенттердің әлеуметтенуі. Жоғары оқу орнына студенттердің бейімделуінің сәтті болуынан студенттің мамандануы жақсы қалыптасады және қоғамдық ортада дамуы жүзеге асады.

Бейімделу кез-келген әлеуметтік жүйелердің (мысалы, отбасы тобы, іскерлік фирмасы, ұлттық мемлекет) өзінің тіршілік ету ортасына жауап беруі немесе, оны «басқаруы»; тұлғаның немесе әлеуметтік топтың қоғамдық ортаға

икемделуі үрдісі, мұның нәтижесінде осы үрдіске қатысушы субъектілердің талаптары мен күтулері сәйкестендіріледі.

Бейімделу мәселесі психология және педагогика ғылымдарының ежелгі тарихынан келе жатқан мәселесі болғанымен де өзінің өзектілігін қазіргі күнге дейін жоғалтпаған. Кез-келген қоғамдық жағдайдың ерекшелігі халықтың көшіп-қонуымен көрінеді. Яғни жаңа ортаға қоныстанған жеке тұлғаның бейімделуі арқашан да өзекті мәселе болып табылады.

Қалалық және ауылдық қоғамның арасындағы ерекшеліктер арқашан байқалады. Демек, ауылдан қалаға келген студент жаңа ортаға келгенде бөтен қаланың өзіндік ережелерімен, құндылықтарымен, талаптарымен танысып, жаңа қоғаммен қарым-қатынасқа түсу олардың көзқарасына, дүние – танымына бейімделуіне әсер етеді. Және де ауылдан қалаға оқуға келген студенттердің бірінші курста психологиялық өзгерістер байқалады. Бейімделу кезеңінде жаңа қоғам олардың жүйке жүйесіне, мінез-құлқына әсерін тигізеді. Сондықтан да мұндай жағдайда студент бірінші курсқа келгенде жаңа ортада жаңа ақпараттарды қабылдауы мен қоғаммен қарым-қатынасқа түсуі төмен көрсеткішті көрсетуі мүмкін.

Сонымен студенттердің бейімделу деңгейін қарастырған ғалымдар: Дандыбаева А.С., Жусупбекова Л.Е, Емельянов Ю.Н., Захарова В.П., Ковалева Г.А., Микин Х.**,** Байтемирова К.Б., Ананьев Г., Дмитриев А.В., Кен И.С., Лисовский В.Т., Есарев З.Ф., Яковленко Л.Н., Воронский В.А, Любимова т.б. ғалымдарының еңбектерінде қарастырылады [1, 23-26 б.].

Адам іс әрекетінің психологиялық аспектісін қарастырғанда ол қоршаған ортадан тыс жүзеге асырылмайтындығына көңіл аудармай кете алмаймыз. Сыртқы ортаның объектісі және құбылысы үнемі адамға белгілі әсер етеді және оның іс әрекетінің жүзеге асырылу жағдайын анықтайды, кейде жиі олардың әсері теріс сипат берері анық.

Адам өмір сүру барысында үнемі оған қауіп төндіретін жағдайлар мен ұшырасады. Өмір бойы адам үздіксіз – климатқа, қоректенуге, қоршаған адамдарға және стреске икемделеді. Яғни барлық тірі ағза қоршаған орта мен үйлесімді болуға тырысады.

Медицина ғалымының дәрігері А.П. Авыцын – «өмір сүру яғни – бейімделу» деп санайды [1, 336 б.].

Сонымен «бейімделу» түсінігіне тоқталатын болсақ, жоғарыда айтып өткендей «бейімделу» түсінігінің нақты, бір мәнді анықтамасы жоқ. Әр саладағы ғалымдар, зерттеушілер өзінің зертеу бағытына байланысты анықтаманы ұсынады. Соларды қарастыратын болсақ В.Н. Дружинин – «бейімделуді» ағзаның орта мен нәтижелі әрекет ету үрдісі деп қарастырады. Ал Е.А. Ямбург «бейімделуді» ағзаның құрылысы және функциясы, оның мүшелері және ұлпаларының сезінбей және орта мен қақтығыссыз икемделе алу қабілеті», деп қарастырады.

Сондай орта жағдайына икемделуі дейді. Л.Д. Столяренко «бейімделу – адамның қоршаған ортаның түрлі талаптарына ішкі қолайсыздықты сезінбей және орта мен қақтығыссыз икемделе алу қаблеті», деп қарастырады.

Сонымен «бейімделу» дегеніміз – бұл тірі ағзаның қозғалмалы жүйесінің арқасында, жағдайдың өзгеруіне қарамастан өзінің өмір сүруіне, дамуына, ұрпағын жалғастыруға қажетті тұрақтылықты ұстайтын қозғалмалы үрдіс.

Әлеуметтік бейімделу үрдісін міндетті түрде үш деңгейде қарастыру қажет:

1. қоғам (макроорта) – тұлғаның және әлеуметтік – экономикалық, саяси, рухани және қоғамның мәдени дамуына бейімдеуі;

2. әлеуметтік топ (микроорта) – адамның бейімделуі немесе керісінше әлеуметтік топпен адамның қызығушылығының түйіспеуі;

3. индивидтің өзі (тұлға ішілік бейімделу) – үйлесімділікке талпыну, ішкі позициясы мен өзін бағалауын басқа индивидуум позициясы мен баланс жасау [2, 352 б.].

Философиялық энциклопедиялық сөздікте бейімделу мәселесі былайша қарастырылады: «әлеуметтік бейімделу әлеуметтік ортада әлеуметтік топ пен тұлғаның өз ара әрекет ету түрі». Психологиялық бейімделу – тұлғаның белсенділігі және аккомодация, ассимиляция бірлігі ретінде көрінеді. Орта тұлғаға немесе топқа әсер етеді. Осыдан бейімделу бір уақытта тұлғаның немесе топтың белсенділігін бейімдейді. Бейімделудің бұндай механизімі тұлғаның әлеуметтену үрдісінде құрылып, оның мінез – құлық және іс-әрекет негізі болып табылады.

Қазіргі кезде бейімделу жайлы түсінік И.П. Павлов, И.М. Сеченов, П.К. Анохин т.б. жұмыстарында негізделеді. Бейімделу феноменінің көптеген анықтамаларына қарамастан, объективті түрде оның негізгі көріністері бар, олар бейімделуді біріншіден – ағза қасиеті; екіншіден өзгермелі орта жағдайына бейімделу үрдісі; үшіншіден – «адам – орта» жүйесі мен өзара әрекет ету нәтижесі; төртіншіден – ағзаның талпыну мақсаты ретінде бекітуге мүмкіндік береді. Бұл жағдайда бейімделу феноменін қарастыру да екі жалпы тұрғыны бөліп көрсетуге болады [3, 23-29 б.].

1. бейімделу оның сыртқы орта жағдайына тұрақтылығын қамтамасыз ететін кез келген тірі өзін реттеуші жүйе қасиеті ретінде қарастырылады;

2. бейімделу динамикалық құрылым, сыртқы орта жағдайына тікелей бейімделу үрдісі ретінде қарастырылады.

Бейімделу тұлға мен әлеуметтік ортаның өзара әрекет ету түрі ретінде, олардың талап күтілімдері мен келісуі көбіне қоғамдық иерархия жүйесінде анықталатын индивидтің алғашқы, өзін бірегейлендіру жағдайына байланысты. Тұлғаның өзін бірегейлендіруді индивидтің өзі істейтін істі таңдауы мен тұлғаның өзін анықтауына сәйкес жүзеге асуы.

Адам, қоғам және олардың арасындағы байланыс та үнемі түрленіп, дамып, өзгеріп отыратын күрделі құбылыстар. Кез келген қоғамның қандай болуы оны құраушы субьектілердің күш-жігеріне байланысты. Қазіргі ғылыми әдебиеттерде, әлеуметтік гуманистік ғылымда жастар мәселесі ауқымды орынға ие. Сонғы жылдары жүргізілген түрлі әлеуметтік, психологиялық зерттеулер жастар бойында жалпы құндылық, нормативті дағдарыстың бар екенін көрсетіп отыр. Қазіргі өзгермелі қоғам жағдайында, күрделі экономикалық және саяси

өзгерістер жастар ғана емес, жалпы адам психикасына елеулі әсер ететіні белгілі. Осыған байланысты адамның бейімделуін зерттеу адам мен оны қоршаған орта қатынасының динамикасын күшейтетін факторлардың өсуімен, қоғамның адамға қоятын талаптарының көбеюімен, сондай-ақ психология ғылымының негізгі зерттеу объектісі – тұлға, оның қалыптасуы мен дамуы мәселесінің маңыздылығымен байланысты ерекше ауқымды орын алып отыр [4, 12-22 б.].

Психология ғылымында бейімделу теориялық сипаттамасында адам кез-келген жағдайда өзін жақсы сезінуі үшін, әр түрлі жағдайларға икемделе, бейімделе алуы өте маңызды болып табылады деп қарастырылған.

Латын тілінен аударғанда «бейімделу» икемделу, үйлесу деген мағынаны береді. Қазіргі уақытқа дейін «бейімделу» түсінігін нақты бір ашып түсіндіретін анықтамасы жоқ. Ағылшын ғалымы Проссердің айтуынша, оның көп мәнділігі сонша, әрбір зерттеуші өзінің зерттеуіне байланысты әр түрлі жауап қайтарады деген.

Бейімделу процесі аса динамикалы болып табылады. Оның жетістігі көбіне объективті, субъективті оқиғаға, функционалды жағдайға, әлеуметтік тәжірибеге, өмірлік бағдарға және т.б байланысты.

Тұлғаның әлеуметтік – психологиялық бейімделу мәселесі психология ғылымындағы және психология ғылымының басқада аймағындағы күрделі мәселелердің бірі болып табылады. Тұлғаның әлеуметтік – психологиялық мәселесі ауқымды түрде теориялық және қолданбалы маңызды иеленеді. Адамды қоғамға, әлеуметтік топқа және ұжымға енгізудегі, адам мен әлеуметтік тәжірибені меңгеру механизімінде, қарым – қатынас және мәдени тәжірибелерге бейімделу және әлеуметтену процесі маңызды механизм болып табылады.

Адамның бейімделу ерекшелігі «әлеуметтік әлемге бірте – бірте енуі мен» мінез – құлық, жүріс – тұрыстың әлеуметтік ережелерін меңгеру процесі мен адамның әлеуметтенуі мен байланысты болады. Негізінде әлеуметтік бейімделу әлеуметтенудің маңызды механизімі болып табылады.

Қорытындылай келе, «бейімделу» түсінігіне тоқталатын болсақ, жоғарыда айтып өткендей «бейімделу» түсінігінің нақты, бір мәнді анықтамасы жоқ. Әр саладағы ғалымдар, зерттеушілер өзінің зертеу бағытына байланысты анықтаманы ұсынады.

Қазіргі таңда білім беру әрбір тұлғаның даралығын ашу, жеке тұлға ретінде дамыту, бейімділігін қалыптастыруға бағытталса, сол жаңа жүйенің негізі бүгін көрініс тауып, қазірден нәтижесін беруі қажет. Сондықтан әрбір педагог өз қызметінің мазмұнын инновациялауы шартты. Ол үшін жаңа мазмұнды жұмыс жоспарын жасап, барлық үдеріс нәтижеге бағытталып ұйымдастыруы міндетті.

Пайдаланылған әдебиет тізімі

1. Аксарина И.Ю. Педагогические условия адаптации выпускников школ на этапе перехода от общего к высшему профессиональному образованию. Дисс.канд.пед.наук. -М., 2016. 171 с.

2. Безюлева Г.В. Психолого-педагогическое сопровождение профессиональной адаптации учащихся и студентов. — М: Эксмо, 2018. 320 с.
3. Крымская Т.Н. Психолого-педагогические особенности социализации студентов в современных социокультурных условиях (90-е годы XX века начало XXI века). Дисс.канд.пед.наук. — Владикавказ: СОГУ, 2016. - 145 с.
4. Богачкина Н.А. Актуальные проблемы адаптации студентов — первокурсников к условиям обучения в среднем педагогическом образовательном учреждении. Дисс.канд.пед.наук. Саратов, 2017. - 197 с.

ӘОЖ 376

ИНКЛЮЗИВТІ БІЛІМ БЕРУГЕ ЖАЛПЫ БІЛІМ БЕРУ МЕКТЕПТЕРІНІҢ МҰҒАЛІМДЕРІ МЕН АТА-АНАЛАРЫНЫҢ ҚАТЫНАСЫН ЭКСПЕРИМЕНТАЛДЫ ЗЕРТТЕУ

Манабаева С.Е., Ешенкулова Д.Б., Ешенкулова Э.Б.
«Мирас» университеті, Шымкент қ. Қазақстан

В статье проведено экспериментальное исследование отношения учителей и родителей общеобразовательных школ к инклюзивному образованию. По результатам проведенного экспериментального исследования родители детей с нормальным здоровьем опасаются снижения качества образования своих детей, опасаются возникновения психологической напряженности среди участников образовательного процесса, педагоги на первое место среди причин, представляющих опасность, выходят из-за недостаточности встроенного фонда знаний, т. е. отсутствия безбарьерной среды, дефицита специального оборудования и учебно-методических пособий, недостаточной специальной подготовки самих педагогов.

The article presents an experimental study of the attitude of teachers and parents of secondary schools to inclusive education. The results of experimental studies of parents of children with normal health of the fear of the declining quality of education of their children, fear the emergence of psychological stress among the participants of the educational process, teachers on the first place among the reasons of danger coming over the failure of the built-in Foundation of knowledge, i.e., the lack of a barrier-free environment, the lack of special equipment and teaching aids, and the lack of special training of teachers themselves.

Инклюзивтік оқыту негізінде барлық балаларға тең қатынастар орнату, бірақ мүмкіндіктері шектеулі балаларды дамуында бұзылыстары жоқ балалармен бірге оқытуды ұйымдастыру үшін ерекше жағдайлар жасауға бағытталған идея жатыр. Инклюзивтік оқытуды енгізу «кедергісіз орта» деп аталатын қиындықтармен бірге, сондай-ақ әлеуметтік сипаттағы проблемаларға да кезігіп отыр. Олар жалпы таралған таптаурындар мен ескі ұғымдардан, мүғалімдердің, балалардың және олардың ата-аналарының білім берудің жаңа қағидаларын қабылдауға деген дайындығы немесе бас тартуынан тұрады.

Инклюзивтік оқытудың шынайы, ықпалды жүйесін халықтың пікіріне, қоғамның мүмкіндігі шектеулі баланы табиғи қабылдауға дайын болуына талдау жасамай және ескермей құру мүмкін еместігі заңдылық.

Біріктірілген оқытуға деген қоғамдық пікірді зерттеу мақсатында Шымкент қаласының ЖББ 4 мектебінде тәжірибелік зерттеу жұмысы 7.09.2020 ж. бастап 13.01.2021 ж. дейін) ұйымдастырылды.

Сауалнамаға ата-аналар мен мұғалімдер қатысты:

- Ақпан батыр атындағы №10 ЖОМ;
- М.Лермонтов атындағы №17 ЖОМ;
- Н.Ондасынов атындағы №38 ЖОМ.
- ЖШС «Төржан" гиназиясы

Тәжірибе жүргізу үшін А.Я.Чигринаның «Білім саласындағы мүгедек балалар» сауалнамасы таңдалды. Эксперименталды зерттеуге кесте 1-де көрсетілген респонденттер қатыстырылды.

Кесте 1- Респонденттердің саны бойынша мәліметтер

№	Респонденттердің категориясы	Жалпы саны
1	Ата-аналар	79
2	Мұғалімдер	86
Барлығы:		**165**

Сауалнамаларжартылай жабық түрдегі сұрақтардан тұрады. Әрбір сұраққа жауаптардың бірнеше варианттары ұсынылады, солардың ішінен жарамды ретінде бір немесе бірнеше жауаптарды таңдауға болады. Сонымен қатар, респонденттерге жауаптың өз вариантын жазу мүмкіндігі де ұсынылған.

МШБ-дың (мүмкіндігі шектеулі балалардың) қалыпты деңгейде дамыған балалармен бірге оқыту идеясы мен мүмкіндігіне деген көзқарастарды зерттеу барысында ата-аналардың және жалпы білім беру мектеп педагогтарының басым бөлігі кері көзқараста екенін көрсетті. Бірінші сауалнаманың «МШБ-дың жалпы білім беретін мектептерде білім алуына қалай қарайсыз?» сұрағына ата-аналардың бар болғаны 15,2% жағымды жауап берді, ал 54,4% кері жауап берді және 30,4% жауап бере алмады. Педагогтар арасында 29,1% - келісті, респонденттердің 41,9% - қарсы болды және 29% жауап бере алмады (1 сурет).

Сурет 1 - "МШБ-дың жалпы білім беретін мектептерде білім алуына қалай қарайсыз?"

«МШБ-дың қай жерде оқығаны дұрыс?» сұрағына респонденттердің жауабы мынадай болды: ата-аналардың 64,5% «түзету мектептерінде» деген жауап берсе, 8,9% «жалпы білім беру мектептерінде» деп, ал 26,6% «білмеймін, ол туралы ойланбадым» дегеп жауап берген. Ата-аналар сияқты мұғалімдердің көбісі (76,7%) мүгедек-балалар түзету мектептері мен интернат-мектептерде оқуы қажет деп есептейді (2 сурет).

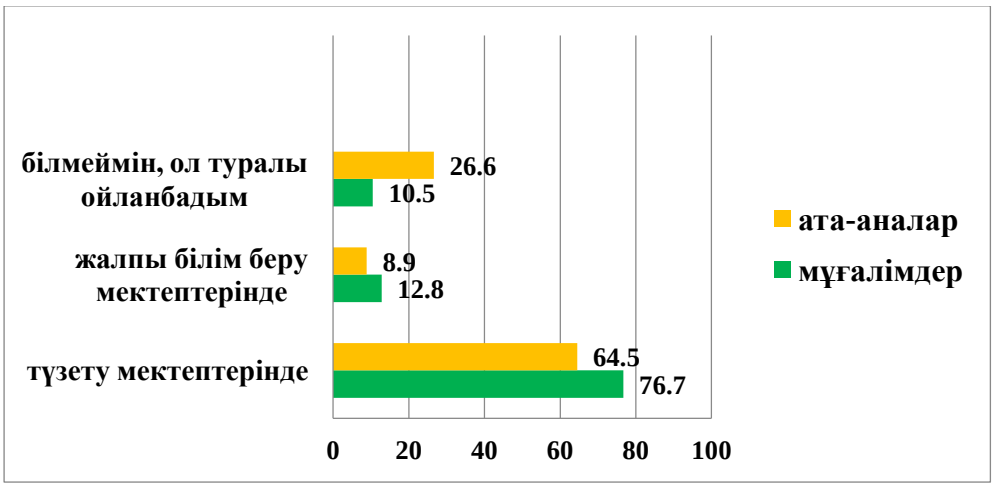

Сурет 2 - "МШБ-дың қай жерде оқығаны дұрыс?

Келесі сұрақ респонденттің тікелей өз баласының МШБ бірге бір сыныпта оқуына деген көзқарасына қатысты болды. Ата-аналардың 26,6% және педагогтардың 52,3% «Қарсы емеспін» деп жауап берсе, ата-аналардың 48,1% және педагогтардың 33,7% «қарсымын» деп жауап берді, ал ата-аналардың 25,3% және мұғалімдердің 14% «маған бәрібір» деген жауап берді (3 сурет).

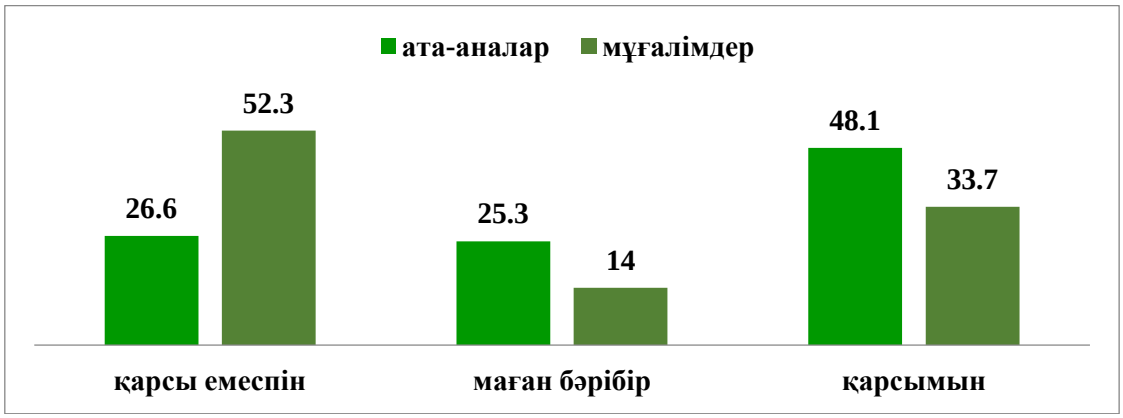

Сурет 3 - "Сіздің балаңыз оқитын сыныпта олардың құрдастары – МШБ-дың оқығанына қарсы емессіз бе?"

14 сұрақтан тұратын сауалнаманың келесі блогы біріктірілген оқыту жағдайында мүгедек-балалар үшін, сондай-ақ жалпы білім беретін мектеп оқушылары үшін де жағымды және кері әсер ететін факторларды

(психологиялық, педагогикалық, экономикалық, әлеуметтік) анықтауға бағытталған.

Бірге оқыту туралы жалпылама пікірлер ұсынылған. Респонденттерге осы аталған пікірлермен мақұлдайтынын немесе келіспейтінін белгілеу, ал қиын болған жағдайда олар «жауап бере алмаймын» вариантын таңдау арқылы жауаптан бас тарта алатыны ұсынылған. Екі топ зерттелінушілердің жауаптарының арақатынасы 2 кестеде белгіленген.

Жағымды жауаптарға мынандай себептер жатқызылды:

- бірге оқыту арқылы МШБ-да әлем туралы ұғымды кеңейтуге болады деп ата-аналардың 43% және мұғалімдердің 68% есептейді;
- балалар МШБ-ға деген достық (төзімділік) көзқараста болады деген пікірді ата-аналардың 37,9% мен мұғалімдердің 60,5% есептейді.
- бірге оқыту қоғамда өз бетінше өмір сүруіне дайындық болады деген пікірді ата-аналардың 30,4% және мұғалімдердің 54,7% есептейді;
- ата-аналардың 31,6% және мұғалімдердің 55,8% МШБ-да құрдастарымен достық байланыстар орнатуы жақсы болады деп есептейді;
- мектепке МШБ-мен бірге әлеуметтік сақтандырудан «ақша» бөлінеді деп ата-аналардың 36,7% және мұғалімдердің 43% есептейді;
- жай мектепте мүгедек-балалар, түзету мектептеріне қарағанда сапалы білім береді деп есептейді – ата-аналардың 22,8% және мұғалімдердің 40,7%.

Кері жауаптарға мыналар жатады:

- ата-аналардың 84,8% мен мұғалімдердің 87,2% жай мектепте дефектолог-мұғалімдер қажет деп есептейді;
- ата-аналардың 79,8% және мұғалімдердің 67,5% жай мектептерге қарағанда, түзету мектептері мен мектеп-интернаттар МШБ-ға білім беру мен оларды өмірге дайындауды жақсы орындайды;
- мүгедектер үшін өзіндік мектеп ортасы қажет. Ата-аналардың 78,5% және мұғалімдердің 67,5% мүгедектіктің әр түрлі қажеттіліктеріне байланысты мектеп үй-жайларын қайта жабдықтау тиімсіз деп есептейді;
- ата-аналардың 70,9% және мұғалімдердің 60,5% олар басқа балаларға нұқсан келтіре отырып, ерекше назар аударуды талап ететін болады деп есептейді;
- ата-аналардың 74,6% және педагогтардың 46,6% олар басқа балаларда кері эмоцияларды тудырады деп есептейді;
- ата-аналардың 58,2% және мұғалімдердің 57% МШБ құрдастары тарапынан «балалар қатыгездігінің» құрбаны болады деп есептейді;
- ата-аналардың 65,8% және мұғалімдердің 57,9% МШБ басқаларға кедергі жасайды, сыныптағы оқу бағдарламасын баяулатады деп есептейді.

Қоғамдық пікірді зерделеу көрсеткеніндей, бірлесіп оқу нәтижесінде мүгедек балалар:

- қоғамда өз бетімен өмір сүруге жақсырақ дайындалады;
- әлем туралы түсінігін кеңейтеді;
- достық (төзімділік) қарым-қатынастарын үйренеді;
- құрдастарымен байланысты арттырып, достық қатынас орнатады.

Кесте 2 – Біріктірілген білім беруге жағымды және жағымсыз факторларды анықтау

№	Сұрақтар	Жауаптар (барлығы: 165 зерттелінуші)					
		иә		жоқ		жауап беруге қиналамын	
		ата-аналар	мұғалімдер	ата-аналар	мұғалімдер	ата-аналар	мұғалімдер
1	осылай болса мүгедек балалар қоғамда өз бетінше өмір сүруге жақсы дайындалады	30,4%	54,7%	46,8%	20,9%	22,8%	24,4%
2	балалар мүгедектерге достық (толернатты) қатынаста болуға үйренеді	37,9%	60,5%	41,8%	11,6%	20,3%	27,9%
3	мүгедек балалар құрдастары тарапынан «балалар қатыгездігінің» құрбаны, келеке ету нысаны болады, өзара жек көру, жатсыну, т.с.с. пайда болады	58,2%	57%	19%	25,6%	22,8%	17,4%
4	мүгедек балаларда құрдастарымен көбірек байланыс, достық байланыстар болады	31,6%	55,8%	26,6%	16,3%	41,8%	27,9%
5	бірлесіп оқудың арқасында мүгедек балалардың әлем туралы көзқарастары кеңейеді	43%	68,6%	15,2%	12,8%	41,8%	18,6%
6	мүгедек балаға әдеттегі мектепте де дефектолог–мұғалімдер қажет	84,8%	87,2%	5,1%	5,8%	8/10,1%	7%
7	мүгедек балалар басқаларға кедергі келтіреді, сыныптағы оқу бағдарламасының өтуін баяулатады	65,8%	57,9%	17,7%	18,4%	13/16,5%	23,6%
8	олар басқа балалардың жағымсыз эмоцияларын туғызады	74,6%	46,6%	13,9%	26,7%	11,4%	26,7%
9	олар мұғалімдердің үлкен назарын талап ететін болады, бұл басқа балаларға зиянын тигізеді	70,9%	60,5%	13,9%	25%	15,2%	14,5%
10	мүгедек балалармен бірге мектепке әлеуметтік қорқыныштан қаражат «келеді». Қосымша қаржыландыру жалпы мектепке тиімді ме?	36,7%	43%	34,2%	20,9%	29,1%	36,1%
11	әдеттегі мектепте мүгедек балалар түзету мекемелеріне қарағанда сапалы білім алады	22,8%	40,7%	58,2%	36%	19%	23,2%
12	мүгедектерге өз мектеп ортасы қажет. для инвалидов нужна своя школьная среда. Мүгедектігі әр түрлі балалардың қажеттіліктеріне орай мектеп ғимараттарын қайта жабдықтау тиімсіз	78,5%	67,5%	7,6%	15,1%	13,9%	17,4%
13	арнайы мектептер мен мектеп-интернаттар әдеттегі мектептерге қарағанда мүгедектерге білім беру мен оларды өмірге дайындауды жасқсы жүзеге асырады	79,8%	67,5%	6,3%	8,1%	13,9%	24,4%

Дегенмен, мұғалімдер мен ата-аналар мүгедек балалардың жалпы білім беру мектептеріне кірігуіне дайын емес деген ой айқын байқалады. Көбі дамуы қалыптан тыс балаларға айқын теріс көзқараста болып, кейбірі бұл сұраққа мүлдем жауап бере алмай отыр.

Қарсы пікірдің негізгі дәлелі МШБ-ға кәдімгі мектепте де дефектолог-мұғалімдер, ерекше мектеп ортасының қажет екендігі. Кірігуді жақтамайтындардың пікірінше, түзету мектептері мен мектеп-интернаттары мүгедектерді оқытумен, оларды өмірге дайындаумен тиімдірек айналысады. Тіпті респонденттердің өздерінде де мүгедек балалар болған жағдайда, оларды жалпы білім беретін мектепке емес, арнайы мектепке берер еді.

Педагогтар мен ата-аналардың басым бөлігі мүгедек-балаларды бірге оқыту жағдайында олар басқа балаларға зиян келтіре отырып, мұғалімдердің өздеріне ерекше көңіл бөлуін талап ететін болады және оқу бағдарламаларының өтуіне кедергі жасайды деген пікірді ұстанады. Респонденттердің жартысынан көбі, мүгедек-балалар басқа балаларда кері эмоциялар тудырады, құрдастары тарапынан «балалар қатыгездігіне» ұшырайды, мазақтау нысанына айналады және осылардың нәтижесінде өзара жек көрушілік пен жатсыну пайда болады деп санайды.

Дамуында кемістіктері бар балаларды жай мектептегі балалармен бірге оқыту келешегін шынайы қарастыратын, жай мектепте қандай санатттағы балалар оқи алады деген сұраққа жауап берген респонденттер саны 36 ата-аналарды (олар 108 жауап берді) және 46 педагогтарды (олар 184 жауап берді) құрайды. Жауаптардың қорытындылары 3-ші кестеде көрсетілген.

Кесте 3 – Респонденттердің көзқарасы бойынша жалпы білім беретін мектептерде МШБ-дың қандай санаттағы балалары оқи алады

№	Балалар санаттары	Жауаптар %	
		ата-аналар	мұғалімдер
1	Нашар көретін балалар	35,1%	40,7%
2	Көрмейтін балалар	-	-
3	Нашар еститін балалар	33,3%	31,5%
4	Естімейтін балалар	-	-
5	Мүгедектік арбаның көмегімен жүретін балалар	24,1%	19,5%
6	Қозғалыс бұзылысы бар, бірақ арбаның көмегінсіз жүретін балалар	7,4%	8,1%
7	Жүйке аурулары бар балалар	-	-

Кестеде көрсетілгендей, респонденттердің пікірі бойынша, жалпы білім беретін мектептерде көбінесе есту, көру және тірек-қозғалыс аппаратының бұзылулары бар балаларды оқыту мүмкіндігін теріске шығармайды.

Кестеде ұсынылған, респонденттердің жауаптарын өңдеу нәтижелерінен респонденттер үшін инклюзивті оқытудың мүмкіндігі бала дамуындағы бұзылулар құрылымындағы негізгі ақаулармен байланысты екендігін көруге болады.

Респонденттердің көбісі көру (ата-аналардың – 35,1%; педагогтардың – 40,7%), есту (ата-аналардың – 33,3%; педагогтардың – 31,5%), тірек-қозғалыс аппаратының (ата-аналардың – 31,5%; педагогтардың – 27,6%) бұзылыстары бар балалармен бірге оқытуға ниет білдіреді.

Респонденттер жауап беру кезінде балалардағы аталған бұзылулардың жалпы білім беретін мектептер оқуына кедергі болмайтынын, жалпы оқыту жүйесінде маңызды өзгерістер жасауды талап етпейтінін, басқа балаларға қауіп тудырмайтынын және зияты мен эмоция-ерік өрістерінің бұзылуымен ұқсас болмауын негізге алуын болжауға болады.

Сауалнаманың «Сіз тұратын жерде балаңызбен жасты мүгедек-бала бар ма?» сұрағына «иә», «жоқ» немесе «білмеймін» деп жауап беру қажет, егер құптарлық жауап берілетін болса «бар және олар дос» немесе «бар, бірақ олар дос емес» деп жауап беру қажет. Респонденттердің көпшілігі кері жауап берді – ата-аналардың 75,9% және педагогтардың 70,9%, «ол туралы білмеймін» деп ата-аналардың 18,9% және педагогтардың 12,8% жауап берген болса, ата-аналардың 1,3% ғана және педагогтардың 8,1% «бар және олар дос» деген жауап берген.

Келесі сұрақта респондентке өзін дамуында мүмкіндігі шектеулі ата-ананың рөлінде елестету және мұндай баланы оқыту мәселесіндегі өз қалауын атап өту ұсынылған. Жауаптардың қорытындылары 4 кестеде көрсетілген.

Кесте 4 – Сыналушылар өзінің МШБ-ын қандай мектепте оқығанын қалайды

Сыналушылар топтары	**Сыналушылардың жауаптары %**			
	Жалпы білім беретін мектептерде	**Түзету мектептерінде**	**МШБ-ға арналған мектеп-интернаттарында**	**Мамандардың көмегімен үйдегі оқыту**
Ата-аналар	10,1%	35,4%	44,3%	10,1%
Мұғалімдер	15,1%	39,5%	30,2%	15,1%

Кестеде көрсетілген нәтижелер бойынша ата-аналардың 10,1% және мұғалімдердің 15,1% өздерінің МШБ-ын жалпы білім беру мектебінде оқытуды қалаған. Ата-аналар мен мұғалімдердің көпшілігі осы жағдайда МШБ арнайы түзету мектебінде немесе мүгедек-балаларға арналған мектеп-интернатта оқитын болса жақсы болар еді деген пікірді ұстанады.

Сауалнаманың келесі сұрақтарының мақсаты болды – респондент заманауи қазақстан қоғамында мүгедектерге деген жалпы қатынастарды қалай бағалайды: оны ынтымақтастық ретінде бағалайды; оның пікірі бойынша өткен заманмен, соның ішінде кеңес дәуірімен салыстырған өзгерді ме, жоқ па? Сонымен қатар мүгедектерге жақсы қамқорлық жасалатын елдерді бөлу ұсынылған.

Респондент - ата-аналардың (56,9%) және педагогтардың (47,7%) басым бөлігі қоғамның мүгедектігі бар адамдарға деген қатынасына қандай да бір біржақты жауап беруге қиналады. «Біздің еліміздің мүгедектерге деген қазіргі заманғы қатынасын ынтымақты деп атауға болады ма?» сұрағына ата-аналардың 22,7% мен педагогтардың 46,5% «иә» және «жоқ дегеннен гөрі иә»

деп жауап берді, «жоқ» және «иә дегеннен гөрі жоқ» деген жауаптарды ата-аналардың 20,2%, педагогтардың 5,8% жауап берді.

Ал, респонденттің пікірі бойынша бұл қатынас өткен кеңес дәуірімен салыстырғанда өзгерді ме деген сұраққа мынадай жауаптар берілген: «Жақсы жағына қарай өзгерді» - ата-аналардың 17,7% мен мұғалімдердің 34,9%, «нашарлады» - ата-аналардың 17,7% мен педагогтардың 12,8%, «өзгерген жоқ» - ата-аналардың 16,4% мен педагогтардың 18,6%, «жауап беруге қиналамын» - ата-аналардың 48,1% және педагогтардың 33,7% жауап берген.

Сауалнамаға қатысушылардың пікірі бойынша мүгедектігі бар адамдарға қай елде қамқорлық жақсы жасалады деген сұраққа 9 елдің аты аталған.

Жауаптардың жалпы санынан 40,6% АҚШ-қа, 28,1% - Германияға, 12,5% - Ресейге, 6,5% - Қытай мен Англияға, 3,1% Франция мен Италияға қатысты.

Жалпы бірінші сауалнамадағы сұрақтарға берілген жауаптарда «білмеймін», «жауап беруге қиналамын», «маған бәрібір» және т.б. түріндегі жауаптардың көп болуы байқалады. Біз мұны қоғамдағы жалпы мүгедектер, соның қатарында инклюзивтік оқыту мәселесіне деген қызығушылықтың болмауымен байланыстырамыз. Көптеген сыналушылар «инклюзия», «интеграция», «брлескен оқыту» және т.б. сөздерімен мүлдем таныс емес екендігін көруге болады.

Мүмкіндіктері шектеулі адамдарға тарихи әр түрлі кері эмоцияларда, соның ішінде күдікпен, мазақпен немесе аяушылықпен қараған. Соңғы кезеңге дейін олар өкініш пен немқұрайдылықты туындата отырып, қоғамдық өмірдің барлық аспектілерінен шығарылып, назардан тыс қала берген.

Қорытындылай келе, зерттеу нәтижелері көрсеткеніндей, көптеген адамдар қалыпты дамып жатқан балалармен дамуында ауытқу бар балалаларды кіріктіріп (бірге) оқыту идеясын практикаға ендіруден хабарсыз. Арнайы білімнің кіріккен формаларын ендіруге ерекше күтімді талап ететін баланың жақын ортасының инклюзивті оқыту идеясын қабылдауға дайын еместігі кедергі болып отыр. Мұндай білім қалай ұйымдастырылатыны жөнінде де түсінік жоқ.

ӘОЖ 159.922

ПЕДАГОГ-ПСИХОЛОГТЫҢ КӘСІБИ ҚЫЗМЕТІНІҢ МӘНІ МЕН ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Манабаева С.Е., Сикимбаева А.Б.
«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

В статье рассмотрены основные особенности профессиональной деятельности педагога-психолога. Описаны основные виды деятельности педагога-психолога в процессе профессиональной деятельности. Кроме того, определены педагогические принципы, лежащие в основе преподавательской работы педагога-психолога.

The article considers the main features of the professional activity of a teacher-psychologist. The main types of activity of a teacher-psychologist in the course of professional activity are described. In addition, the pedagogical principles underlying the teaching work of a teacher-psychologist are defined.

«Жеке тұлға» - биологиялық (яғни адамға туғаннан берілген) және әлеуметтік (өмір сүру кезінде, оқыту, тәрбиелеу және өз бетінше дамыту барысында алынған) сапаның ажырағысыз өрілген дамудың жоғары деңгейіне жеткен тұтас, жетілген адамды айтамыз. Педагогикалық қызметпен айналысатын барлық адамдарға қойылатын жалпы талаптардан басқа, педагог-психологтар үшін оның жеке басына, қарым-қатынас жасауға, басқа адамдармен өзара іс-қимыл жасай білуге ерекше талаптар бар.

Педагог-психологтың табысты жұмысы үшін әлеуметтік сезімталдықтың (әлеуметтік перцепцияның) болуы өте маңызды. Әлеуметтік сезімталдық - ерекше, эмоциялық табиғаты бар, басқа адамдардың психикалық көріністеріне, олардың ұмтылыстарына, құндылықтары мен мақсаттарына сезімталдық. Ол маманның басқа адамның көңіл-күйін және мінез-құлқының ерекшеліктерін байқай білу, оларды түсіну және қабылдау. Педагог-психолог сұхбаттасушымен өзінің және өзінің көңіл-күйін, мінез-құлық ерекшеліктерін, әлемді қабылдауын ескере отырып, өзінің өзара іс-қимылын құра білуі тиіс. Әлеуметтік сезімталдықты дамыту үшін назар мен қиялды көрсету қажет.

«6В01101 - Педагогика және психология мамандығының жалпы сипаттамасына» сәйкес педагог-психолог қызметінің негізгі түрлері коррекциялық-дамытушылық, оқытушылық, ғылыми-әдістемелік, әлеуметтік - педагогикалық, тәрбиелік, мәдени-ағартушылық және басқарушылық болып табылады.

Түзету-дамыту қызметі. Латын тілінен сөзбе-сөз аударғанда түзету «өзгерту, өңдей» дегенді білдіреді. Қандай да бір сапаны түзету немесе дамыту бойынша жұмысты жүзеге асыру үшін жеке тұлғаның біліктерінің, білімінің, дағдыларының, ерекшеліктерінің даму деңгейін зерделеуді (диагностиканы) жүргізу қажет, себебі диагностика педог-психологтың түзету - дамыту қызметінің ажырамас элементі болып табылады. Оның жұмысында ол өз мақсаты емес, жұмысты тиімді ұйымдастыруға ықпал ететін құрал болып табылады.

Түзету-дамыту қызметін педагог-психолог оқу, жаттығу немесе кеңес беру нысанында жүзеге асырады. Жаттығу (тренинг) әдетте белгілі бір дағдылар мен біліктерді дамыту үшін өткізіледі: қарым-қатынаста (мысалы, әңгімелесушімен байланыс орнату дағдысы немесе жан-жақты өзара іс-қимыл бойынша іскерліктер), оқуда (қажетті ақпаратты іздеу бойынша іскерліктер), тұлғаның маңызды, оның ішінде кәсіби қасиеттерін қалыптастыру үшін.

Кеңес беру - педагог-психологтың оқушымен, педагогпен, ата-аналармен немесе олардың топтарымен ерекше түрде ұйымдастырылған қарым-қатынасы. Кеңес беру жеке және топтық болуы мүмкін. Әдетте, педагог-психологтар кеңес беру кезінде баланың оқудағы, қарым-қатынасындағы немесе мінез-құлқындағы қиындықтарды жеңу; оқуға деген ниетін дамыту; балалар ұжымдарындағы қарым-қатынастарды дамыту; мұғалімдердің педагогикалық шеберлік деңгейін арттыру; жоғары сынып оқушыларына мамандық таңдауда көмек көрсету; баланың қабілетін, мінез-құлқын, өзін-өзі анықтау

мүмкіндіктерін, өзін-өзі сәйкестендіруі мен жеке даму мүмкіндіктерін дамыту сияқты мәселелерді шешуге көмектеседі.

И.В. Дубровинаның деректері бойынша отбасында қарым-қатынасты қалыпқа келтіру және т. б. көбінесе педагог-психолог кеңес береді: мектеп әкімшілігіне, мұғалімдерге, ата-аналарға (оқыту және тәрбиелеу проблемалары бойынша); оқушыларға (оқыту, қарым-қатынас және жеке қабілеттері мен ерекшеліктерін дамыту мәселелері бойынша); оқушылар топтары мен жекелеген сыныптарға (өзін-өзі тәрбиелеу, кәсіптік бағдарлау, ақыл-ой еңбегінің мәдениеті мәселелері бойынша) [1].

Кеңес беру психолог қызметінің ерекше түрі ретінде XX ғасырдың 50-ші жылдарында ғана пайда болды. Кеңес беру кезінде педагог-психологтар дені сау адаммен айналысады және кеңес алуға жүгінген адамның күші мен мүмкіндіктерін белсендіруге көп көңіл бөледі. Консультанттың дамуы тек қана білім беру арқылы ғана емес, сонымен қатар клиенттің өз бетінше дамуына әкелетін консультантпен ерекше қарым-қатынасты қалыптастыру есебінен жүреді.

Оқытушылық және мәдени-ағартушылық қызмет педагог-психолог жұмысының ажырамас бөлігі болып табылады. Ол бірнеше нысанда жүзеге асырылуы мүмкін (оқушыларға арналған сабақтар мен факультативтер, ата-аналар мен педагогтар үшін лекция және психологиялық клубтар өткізу, әдістемелік бірлестіктер мен педагогикалық кеңестердің жұмысына қатысу, конференциялар мен әдебиет көрмелерін ұйымдастыру).

Психологиялық ағарту - педагогикалық ұжымды, ата-аналар мен оқушыларды психологиялық білімге тартудың бірінші кезеңі. И.В. Дубровина мұндай ағартудың мәнін келесіде көреді: педагогтарды педагогикалық, әлеуметтік, жас ерекшелік психологиясының әртүрлі салаларымен, ал оқушыларды - өзін-өзі тәрбиелеу негіздерімен таныстыру; жаңа психологиялық зерттеулердің нәтижелерін көпшілікке тарату және түсіндіру; психологиялық білімге деген қажеттілікті және оларды педагогтарда да, балаларда да пайдалану ниетін қалыптастыру.

Психологиялық білімді алу және пайдалану балалардың, олардың ата-аналары мен мұғалімдерінің қажеттілігіне айналуы үшін педагог-психологтың барлық қызмет түрлері абстрактілі-теориялық деңгейде емес, аудиторияға арналған нақты жағдайлар мен өзекті мәселелерді қарау тақырыбы болуы маңызды, яғни психологиялық білімді нақты өмірде пайдалану мүмкіндігін және оларды нақты мәселелерді шешу кезінде қолданудың тиімділігін көрсететін болар еді. Педагог-психологтың оқыту кезіндегі сөзі арнайы терминдермен мол болмауы керек.

Оқыту - бұл арнайы түрде ұйымдастырылған қызмет, бірақ қоғамдық тарихи тәжірибені мақсатты түрде беру, дағдыларды қалыптастыру. Оны жүзеге асыру үшін педагог-психолог идеалдар мен құндылықтарға, өз саласында терең білімге, қабілеттерге (ұйымдастырушылық, коммуникативтік, гностикалық және т.б.) және педагогикалық техникаға ие болуы тиіс.

Педагог-психолог қабілеті, білімі мен дағдыларының тұтас кешеніне ие болған жағдайда ғана жақсы оқытушы бола алады. Егер барлық педагогикалық құралдар өзара байланысты болса және педагогикалық процесс тұтастық пен жүйелілікпен сипатталса ғана, тәрбие мен оқыту пәрменді болып табылады.

Педагог-психологтың оқытушылық жұмысының негізі педагогикалық ұстанымдар болуы тиіс [2]:

* оқушылардың білім беру үдерісіндегі белсенділігі;
* балаларда оқылатын материалға қызығушылықты дамыту;
* қарым-қатынас диалогы (оқушылармен тең құқықты ынтымақтастық);
* диагностика (педагог-психологтың іс-әрекеті негізінде оқушылардың оқу қызметін бақылау нәтижелері жатыр);
* оқушылардың мүмкіндіктеріне сәйкес оқу материалын ұйымдастыру-мазмұндық оқу бірліктеріне бөлу;
* балаларды қабылдау ерекшеліктерін оқытудағы есеп;
* оқушылардың когнитивті стилі мен ақыл-ой дамуының деңгейін ескере отырып оқыту;
* топтық және жеке жұмыстың түрлі нысандарын қолдану;
* оқу үрдісінде оқушылардың ынтасы мен жауапкершілігін дамыту;
* оқытудағы балалардың өзін-өзі бағалауын, жеке және мәдени сәйкестігін дамыту.

Ғылыми-әдістемелік қызмет. Педагог-психологтың жұмысы ешқашан қолданбалы сипатқа ие емес. Себебі, педагог-психолог өз жұмысында психологияның, жас ерекшелік физиологиясының, педагогиканың түрлі салаларынан ғылыми мәліметтерді үнемі пайдаланады. Диагностика жүргізгеннен кейін белгілі бір ұсыныстар беретін педагог-психологқа кеңес беру мүмкін емес.

И.В. Дубровина педагог-психолог «ғалым мен тәжірибені біріктіреді: ол құзыретті зерттеуші болуы және бала туралы білім алуға ықпал етуі тиіс, ал практика - ол осы білімді қолданатыны» деп жазады. Педагог-психолог мамандығының өзі де педагогикалық тәжірибе оған үлкен қажеттілік болған, ал психологиялық ғылым бұл қажеттілікті қанағаттандыруға дайын болған кезде ғана пайда болғанын тағы да қайталау керек [1].

Өз жұмысын осы ғылымдарға негіздей отырып, әрбір педагог-психолог ерте ме, кеш пе өзінің ғылыми немесе кем дегенде әдістемелік жұмысын жүргізу қажеттілігіне келеді. Ол әдебиетте өз тәжірибесінен нақты жағдайларды шешудің түсіндірмелері мен тәсілдерін таппайтындығымен, пайдаланылатын диагностикалық әдістемелер үшін нормаларды қайта тексеру немесе құру қажеттілігімен, өз жұмысының нәтижелерін жалпылау қажеттілігімен бетпе-бет келеді. Жұмыста ғылыми көзқарас педагог-психологтың өзіндік ғылыми-әдістемелік қызметінің негізі болып табылады [3].

Педагог-психологтың ғылыми жұмысы балалар мен балалар ұжымдарын зерттеуде, өзінің диагностикалық және түзету-дамыту әдістерінің «банкін» қалыптастыруда, өз жұмысының нәтижелерін қорытуда, ал әдістемелік — белгілі бір саладағы дағдыларды жетілдіруге әкелетін әдістемелік тақырыпты

таңдау мен әзірлеуде, түзету-дамыту қызметінің нәтижелерін белгілеуде, дағдыларды жетілдіру мен дамытуда көрінеді.

Әлеуметтік-педагогикалық қызмет. Педагог-психологтың әлеуметтік-педагогикалық қызметін кәсіби қызмет түрі ретінде оның алдын алу сипатындағы әлеуметтік-педагогикалық шаралар кешенін, адамның тұлғалық дамуы мен өзін-өзі дамытуға, мінез-құлықты педагогикалық түзетуге, қоршаған ортамен қарым-қатынасты қалыпқа келтіруге, әлеуметтік қорғауды қамтамасыз етуге және адамды өзін-өзі қорғауға дайындауға бағытталған логикалық құрылған педагогикалық іс-әрекеттерді жүзеге асыруы арқылы қарастыруға болады.

Педагог-психологтың әлеуметтік-педагогикалық қызметінің басты бағыты тұлғаның өзін-өзі дамытуға және адам даралығын қалыптастыруға ықпал ету болып табылады. Педагог-психолог өз қызметімен адамның міндетті түрде іске асырылуы тиіс үлкен әлеуетке ие екендігіне, дағдарыстық жағдайлардан өз бетінше шығып, туындаған мәселелерді шеше алатынына сенімді қалыптастыруға ұмтылады, бірақ ол үшін өз күштері мен мүмкіндіктеріне сену, бастамашылық, белсенділік пен дербестік танытуы қажет.

Сондықтан маманның әлеуметтік - педагогикалық қызметінің міндеті-адамның қабілеттерін дамыту жағдайын қолдау, ынталандыру және қамтамасыз ету, балалар мен ересектерді әлеуметтік маңызы бар қызметке қосу және әлеуметтік бастамаларды ынталандыру негізінде оның қолда бар білімін, іскерліктері мен дағдыларын іске асыру саласын құру.

Әлеуметтік ортада адамның қарым-қатынасын қалыпқа келтіру және мінез-құлқын педагогикалық түзетуді жүзеге асыра отырып, педагог-психолог өз қызметінің мақсатты және басым бағыты ретінде мүмкін болатын өмірлік қиындықтарды, дағдарыстық жағдайларды және адам проблемаларын болдырмауға бағытталған алдын алу жұмыстарын бөледі. Жанжалды, дағдарыстық және проблемалық жағдайларды дер кезінде анықтау және алдын алуға ықпал ете отырып, педагог-психолог үнемі адамдар арасында болады, олардың мүдделері мен қажеттіліктерін бөліседі.

Тәрбие қызметі. Тәрбие берудің басты мақсаты жаңа ұрпаққа алдыңғы ұрпақтың жинаған қоғамдық-тарихи тәжірибесін беру. Тәрбие процесінде адамның санасына жоспарлы және мақсатты әсер етеді, оның мақсаты - мінез-құлық нормаларын, құндылықтарды, ұстанымдарды, моральдық қағидаттарды қалыптастыру. Бұл үдерістің нәтижесі мектеп түлегінің қоғамдағы өз бетінше өмір сүруге және өнімді еңбекке дайындығы болып табылады.

Тәрбие процесінің мақсатты бағыттылығын арттыру үшін ол белгілі бір заңдылықтарға сүйене отырып құрылады (Л.В. Байбородова және М. И. Рожков) [4]:

I) тәрбие баланың әлеуметтік ортамен өзара іс-қимылы кезінде оның белсенділігінің негізінде ғана жасалады;

2) білім беру мен тәрбиелеу бірыңғай;

3) тәрбиелік ықпалдар тұтас болуы тиіс, оған педагог мінез-құлқының және ол мәлімдеген қағидаттардың сәйкес келуі, оларға қойылатын талаптардың қарама-қайшы келмеуі ықпал етеді. Негізгі жұмысты ата-аналар мен педагогтар жүзеге асырады.

Бұл үдерісте педагог-психологтың рөлі қандай? Біріншіден, педагог-психолог педагогтар мен ата-аналарға тәрбие процесінде қажетті білім береді. Егер ата-аналар мен мұғалімдер психологиялық заңдар мен жеке тұлғаны қалыптастыру механизмдерін түсінсе, бұл оларға тәрбие қызметінің жаңа құралдарын, формалары мен әдістерін жасауға мүмкіндік береді. Олардың жұмысына қажетті білімнің басқа саласы - педагогтардың, ата-аналар мен оқушылардың қарым-қатынасын ұйымдастырудың психологиялық негіздері, оның барысында нормалар мен құндылықтарды беру және меңгеру болып табылады. Тәрбиешілер мен тәрбиеленушілердің, сондай-ақ бір-бірімен тәрбиеленетіндердің өзара іс-қимылының ұйымдастырылуына көбінесе оқушылардың мінез-құлқын қалыптастыру, олардың осы нормалар мен құндылықтарды қабылдауының саналы болуы байланысты.

Тәрбиеге қажетті психологиялық-педагогикалық білімнің келесі саласы - оқушылардың өзін-өзі дамыту және өзін-өзі тәрбиелеу мазмұны, нысандары мен әдістері туралы білім. Балалардың жас ерекшеліктерін, айналасындағылардың пікіріне ерекше сезімтал кезеңдерді білу, демек, құрдастары мен ересектердің қоғамда өзін бекітудің принциптерін, нормалары мен ережелерін жеңіл меңгереді, сондай-ақ педагогтарға олардың жұмысына көмек көрсетеді.

Екіншіден, оқушыларды тәрбиелеуге және, әсіресе, өзін-өзі тәрбиелеуге педагог-психологтар жүргізетін түзету-дамыту жұмысы ықпал етеді. Оның барысында тиісті білімді, шеберлікті және дағдыларды пысықтау, мінез-құлық формаларын жаттықтыру, қоғамдағы мінез-құлық нормалары мен принциптерін саналы түрде қабылдау жүргізіледі. Түзету-дамыту жұмысы балаларға қоғамдағы адамдар арасындағы әлеуметтік рөлдер мен байланыстарды, өзін-өзі тану және өзін-өзі анықтау негіздерін игеруге көмектеседі.

Үшіншіден, педагог-психолог, кез келген ересек адам сияқты оқушыларды өз мінез-құлқымен тәрбиелеуі мүмкін. Балалар көшіруді, содан кейін мінез-құлқын, қарым-қатынас мәнерін, оларға ұнайтын немесе өмірде жиі кездесетін адамдардың құндылықтар жүйесін саналы түрде жаңғыртуды ұнатады. Педагог-психолог осындай үлгі бола алады. Ол балаларда қазіргі демократиялық қоғамда әрекет ететін нормалар мен ережелер туралы түсінік бере алады, егер жұмыста және өмірде тәрбиенің белгілі бір принциптерін ұстанса: гуманистік бағдар, әлеуметтік барабарлықты (қазіргі заманғы қоғам жағдайына тәрбие беру шарттары мен талаптарының сәйкестігі); педагог-психолог пен оқушылардың бірлескен іс-әрекетін интеграциялау және саралау; тәрбиенің эвристикалық ортасын құру.

Жоғарыда айтылғандарды қорытындылай келе, барлық аталған функциялар педагог - психологтың оқушылармен және мұғалімдермен қарым-қатынасында маңызды.

Пайдаланылған әдебиет тізімі
1. Көмекбаева Л.К. Білім беру ұйымдарындағы психологиялық қызметті ұйымдастыру. - А, 2003 ж.
2. Садуахасова А.Б. Психологиялық қызметті ұйымдастыруға арналған әдістемелік материалдар жинағы. Оқу әдістемелікнұсқау. - Ақтау: Ш.Есенов атындағы КМТжИУ, 2011№. - 58 б.
3. Битянова М.Р. Организация психологической работы в школе. - М.: Генезис, 2000. - 298 с.
4. Рогов Е.И. Настольная книга практического психолога. - М.: Владос, 2000.

ӘОЖ 372.8 (072)

ЖОҒАРЫ ОҚУ ОРНЫНДАҒЫ БОЛАШАҚ МҰҒАЛІМДЕРДІҢ ТҰЛҒАЛЫҚ ҚҰРЫЛЫМЫНДА АДАМГЕРШІЛІК ЖӘНЕ АЗАМАТТЫҚ САПА-ҚАСИЕТТЕРДІ ҚАЛЫПТАСТЫРУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Маткаримова Б.Б.
«Мирас» университеті, Шымкент, Қазақстан

В данной статье рассмотрены вопросы формирования нравственных и гражданских качеств личности в структуре будущего учителя в процессе обучения в вузе

This article deals with the formation of moral and civic qualities of a person in the structure of a future teacher in the process of studying at a university

Қоғамдық өмірдің барлық салаларында болып жатқан терең өзгерістерге байланысты адамзаттың тарихи жаңа күйге көшуі ғылыми педагогикалық қоғамдастықтың назарын әлемдік зияткерлік кеңістіктегі серпіліс мәселесін шешуді қамтамасыз етіп қана қоймай, сонымен бірге қазіргі заманғы өзгермелі ақпараттық әлемде өмір сүруге қабілетті жастарды белсенді шығармашылық белсенділігіне дайындау проблемаларына аударды.

Бұл мәселені шешу жаңа әлеуметтік және жеке маңызды сипаттамалары бар адам қалыптасқан жағдайда ғана мүмкін болады, ол қазіргі заманғы мұғалімнің кәсіби дайындығының педагогикалық құрамдас бөлігін едәуір кең инновациялық әлеуетке, шығармашылық қабілеттерге, прогрессивті құндылық бағдарларына және адамгершілік қасиеттерге ие, болашақ қоғам азаматының ерекшеліктерін көрсетуі керек. Осыған байланысты қазіргі кәсіби білім берудің құндылық парадигмасына көшуі болашақ мұғалімнің рухани-адамгершілік әлеуетін дамыту процестерін теориялық тұрғыдан түсіну қажеттілігін өзектендіреді. Болашақ мұғалімнің рухани-адамгершілік әлеуетін (дамыту, өзінің руханилығына байланысты өзінің кәсіби және жеке позициясын анықтай алатын, оқушысында руханияттың өсуіне жағдай жасай алатын адам ерекше өзектілікке ие болады. Нәтижесінде, рухани-адамгершілік әлеуеттің дамуының оңтайлы педагогикалық жағдайларын теориялық негіздеу қажеттілігі, сондай-ақ болашақ мұғалімнің рухани-адамгершілік әлеуетін дамыту мәселелерін шеше алатын оқытудың мазмұнды және технологиялық ұйымдастырылуының ерекшелігін анықтау қажет.

Өскелең ұрпақтың азаматтылығын қалыптастыру білім беру саласындағы мемлекеттік саясат қағидаттарының бірі болып табылады. Соңғы уақытта

зерттеушілер оқушылардың азаматтық тәрбиесін жүзеге асыру үшін мұғалімдерді кәсіби даярлау мәселесіне көбірек бет бұруда. Зерттеулерді талдау негізінде біз болашақ мұғалімдердің азаматтылығын саяси, құқықтық, патриоттық және моральдық құзіреттілікті біріктіретін және мұғалімдердің студенттердің азаматтығын қалыптастыруға дайындығы мен қабілетінде көрінетін кәсіби және жеке сапа ретінде анықтаймыз. Жеке тұлғаның азаматтығының мұндай құрылымын бөлудің заңдылығы адамның интегративті қасиеті ретінде азаматтық тұжырымдамасына негізделеді, бұл адамға берілген заңды, әлеуметтік, моральдық және саяси қабілетті сезінуге мүмкіндік береді. Бұл құрылымның болуын біз білім беруді дамыту тенденцияларының бірі негізінде ажыратамыз, оның мәні патриоттық, саяси, құқықтық және адамгершілік тәрбиенің өзара байланысы мен өзара тәуелділігіне негізделген интегративті тәсіл болып табылады [1].

Азаматтық мәдениеттің құрылымында мынадай негізгі құндылықтар ерекшеленеді:

- топтық басымдықтарды, бағдарларды анықтайтын саяси мемлекеттік билік институттары;
- жалпы мақсаттағы топтық нормалар мен мақсаттарды қамтитын құқықтар;
- құқық құндылықтары;
- үйлесімділікті қамтамасыз ететін эстетикалық сезім;
- азамат пен биліктің өзара іс-қимылы;
- адамгершілікті анықтайтын қылықтары мен дүниетаным;
- жақсылық, бақыт және әділеттілік категориялары [2].

Қазіргі уақытта мұғалімнің руханиятының қалыптасуы мен дамуы қазіргі заманғы әлеуметтік-мәдени даму талаптарының көрінісі ретінде әрекет етеді, бір жағынан оқу процесін ізгілендіру, екінші жағынан тұлғаны тәрбиелеудің гуманистік парадигмасын жаңа түсіну. Ол микро орта мен жеке тұлғаның қайшылықтарына байланысты әлеуметтік-экономикалық факторлардың әсер етуінің нақты жағдайларында қалыптасады. Психологиялық-педагогикалық дайындық сонымен бірге болашақ мұғалімнің руханилығын қалыптастыруға және дамытуға, оның рухани әлеуетін ашуға бағытталмаған.

Отандық педагогикалық ғылымның қалыптасуы барысында азаматтық-патриоттық тәрбиелеу идеясы жастардың рухани-адамгершілік тәрбиесіндегі негіз қалаушы идеялардың бірі болды, патриотизм қоғамда жасампаз идеологияның рөлін жиі атқарды [3].

Болашақ мұғалімнің руханилығының қалыптасуы мен дамуы университеттегі педагогикалық процесс субъектілерінің педагогикалық гуманистік бағдарланған өзара әрекеттесу процесінде және шығармашылық дамыған рухани педагогикалық мәдениет негізінде практикалық кәсіби қызметтің нақты жағдайында жүреді, ал болашақ мұғалім өзінің шығармашылық белсенділігінің субъектісі ретінде әрекет етеді.

Тұжырымдаманың анықтаушы идеясы шығармашылық кіріспе барысында болашақ мұғалімнің жеке басының руханилығын қалыптастыру,

тұтас рухани-педагогикалық мұраны интерьерлеу, отандық мектептің практикалық тәжірибесіне құндылық қатынасы, рухани әлемге және оқушыға қатысты дамып келе жатқан гуманистік бағытталған іс-әрекет процесінде даму болды. Тұжырымдама негізінде жасалған болашақ мұғалімнің рухани-азаматтық қасиеттерін қалыптастыру мен дамытудың теориялық моделі мазмұнды, мотивациялық-құндылықты, белсенді компоненттерді қамтыды, болашақ мұғалімнің оқушының руханиятын қалыптастыратын іс-әрекеттерді жүзеге асыруға дайындығын диагностикалауға мүмкіндік берді.

Кәсіби-адамгершілік мәдениет жүйесін (Е. Н.Богданов) құру кезінде ұсынылған құрылымдық-функционалдық көзқарас пен ұстанымдар негізінде жасалған педагогикалық жүйе ретінде рухани-азаматтық қасиеттердің қалыптасуының өзіндік ұйымдастырылуы, тұрақтылығы мен динамикасы, құрамдас бөліктердің өзара әсері бар, олардың басым қалыптасуы белгіленген кезеңдерде (құндылық-мотивациялық, мазмұнды, іс-әрекеттік-практикалық) жүреді [4].

Болашақ мұғалімнің рухани қасиеттерін қалыптастыру мен дамытудың педагогикалық жүйесі дамудың өзара әрекеттесуімен сипатталатын психологиялық-педагогикалық дайындықтағы әртүрлі қатынастар мен іс-әрекеттер процестерінің жиынтығын қамтиды, осы процестің тиімділігін қамтамасыз ететін рухани әлеуетті, жағдайлар мен факторларды іске асыруды қамтиды. Сондай-ақ, ол тұтастықпен сипатталады, руханилықты дамыту жүйесінің қажеттілігін анықтайтын мақсатты; құрылған жүйе аясында игерілетін философиялық-педагогикалық, тарихи-педагогикалық ақпаратты қамтиды; мақсатты іске асыруға мүмкіндік беретін педагогикалық технологиялар; педагогикалық процесс субъектілерінің белгілі бір құрамы болып табылады.

Болашақ мұғалімнің рухани-азаматтық қасиеттерін қалыптастыру және дамыту шарттары, көрсеткіштері, критерийлері, болашақ мұғалімнің осы процеске гуманистік бағыт ретінде қосылуымен мектеп оқушыларының руханиятын қалыптастыру процесін ұйымдастыру жолдары қарастырылады. Болашақ мұғалімнің руханиятын қалыптастыру және дамыту принциптері келесідей тұжырымдарды құрайды:

- рухани мәдениетпен рухани педагогикалық мұраны игерумен бірлікте таныстыру принципі;
- жалпыадамзаттық және ұлттық құндылықтар негізінде рухани құндылықтар мен идеалдар иерархиясын құрудағы белсенділік қағидаты;
- рухани және кәсіби өзін-өзі жетілдірудегі шығармашылық принципі және онымен байланысты шығармашылық өзін-өзі жүзеге асырудағы моральдық негіздерге сүйену принципі;
- өзінің рухани дамуына және оқушының руханиятын қалыптастыруға құндылық бағдарлану принципі;
- өзінің руханилығын жетілдірудің және оқушы тұлғасының руханилығын қалыптастыруға дайындықтың бірлігі қағидаты.

Болашақ мұғалімнің рухани-азаматтық қасиеттерінің қалыптасуы мен дамуы акмеологиялық, әлеуметтік-психологиялық-педагогикалық жағдайларды жан-жақты есепке алуды және сақтауды талап ететіні анықталды. Рухани кәсіби идеалдың қалыптасуы болашақ мұғалімнің руханилығын, оның мектептегі тәрбие қызметіне кәсіби дайындығын, одан әрі рухани және кәсіби өзін-өзі жетілдірудің негізін құрайтыны анықталды.

Педагогикалық модульді құру негізіне мынадай қағидаттар алынған:

- педагогикалық мәдениеттің бірлігі мен тұтастығы;
- отандық мұраның рухани құндылықтарына бағдарлану;
- адамгершілік-патриоттық, азаматтық тәрбиенің оң тәжірибесін жете бағаламау үрдісін еңсеру үшін отандық педагогика мен практика теориясының дамуының барлық кезеңдерінің біртұтас гуманистік байланыстырушы желісін орнату, бір жағынан, орыс шет елдер мектебі, екінші жағынан — кеңес мектебі;
- педагогикалық мәдениеттің дамуындағы жаңа тенденцияларға, батыстық педагогикалық мәдениеттің шығармашылық тұрғыдан қабылданған идеяларына ашықтық;
- болашақ мұғалімнің өзін-өзі тануына, оқушылардың ішкі рухани әлемін зерттеу тәсілдерін игеруге ықпал ететін педагогикалық дайындықты психологизациялау;
- болашақ мұғалімнің оқу, зерттеу, тәжірибелік-эксперименттік практикалық қызметінің бірлігі; кәсіби дамудағы белсенділік пен шығармашылық.

Болашақ мұғалімнің рухани-азаматтық қасиеттерінің қалыптасуы мен даму заңдылықтарына мыналар жатады: аспектілердің бірлігі:

-аксиологиялық (психологиялық-педагогикалық теориялық дайындық процесінде пайда болатын білім жүйесі негізінде ішкі білім берудегі аксиологиялық басымдықтар, рухани құндылықтар туралы білім, өзіндік руханияттың дамуына және оқушының руханиятын қалыптастыруға бағытталған кәсіби қызметке құндылық қатынасы);

- мұғалімнің өзін-өзі жетілдіру бірлігін, болашақ мұғалімнің кәсіби дамуын және жалпы педагогикалық қағидаттар негізінде оқушының руханиятын қалыптастыру мен дамытуды болжайды;
- іс-әрекет-практикалық (рухани педагогикалық құндылықтар туралы білімді белсенді-шығармашылық игеруді, оқу-зерттеу қызметін, тиісті бағыттағы тәрбие іс-әрекетінің біліктері мен дағдыларын дамыту үшін студенттердің нақты педагогикалық процеске қатысуын көздейді);
- жалпы мәдени, психологиялық-педагогикалық, арнайы блоктардың бір-бірімен өзара байланысы;
- жеке тұлғаны зерттеудің психологиялық-педагогикалық әдістерін игеру барысында жетілдірілетін өзін-өзі тану процесінің бірлігі, рухани және кәсіби идеалды құру, рухани өзін-өзі жетілдірудің саналы дизайны және болашақ мұғалімнің осы бағыттағы нақты қызметі.

Біз мұғалімнің руханилығы оқушының руханиятын қалыптастыруға ғана емес, сонымен қатар педагогикалық процестің барлық субъектілерінің жеке әлеуетін дамытуға серпін мен қолдау беретінін көрсеттік.

Рухани тәжірибенің тасымалдаушысы ретінде мұғалім баланың адамгершілік, эстетикалық тәжірибелерін оятуда ерекше рөл атқарады, бұл адамның рухани тәжірибесін біртіндеп жинақтауға жол ашады.

Рухани-азаматтық сапа-қасиеттердің қалыптасуы мен дамуы ЖОО-да аяқталмайтын ұзақ процесс.

Мұғалімнің жеке басының рухани-азаматтық тұрғыдан қалыптасуының күрделене түсетін міндеттерін толық шешуді талап етпейді, бірақ нәтижелер болашақ мұғалімнің рухани қалыптасу технологияларын дамыту мен жетілдіруге педагогикалық мәдениеттің жетістіктерін ұтымды пайдалануға мүмкіндік беретін технологияларды дамытуға байланысты мәселелерді одан әрі қарастыруға негіз бола алады [5].

Пайдаланылған әдебиет тізімі

1. Злобина Е.А. Динамика развития гражданственности будущих учителей// Письма в Эмиссия.Оффлайн (The Emissia.Offline Letters): электронный научный журнал. - Июнь 2011, ART 1590. - СПб., 2011 г.

2. Савина Н. В. Гражданско-патриотическое воспитание студентов вуза: государственный заказ и реальность //Гуманитарный трактат. – 2016. – №. 1. – С. 4.

3. Ореховская Н. А., Ореховский А. В. Патриотизм как созидающая идеология российского общества // Казанский педагогический журнал. – 2016. – № 3 (116). – С. 205– 210. 6

4. Богданов Е. Н., Иванов Г. П., Митюхина Л. Н. Построение модели будущего специалиста //Прикладная юридическая психология. – 2012. – №. 4.

5. Макарова В. А., Попов А. К. Ценности здоровья в структуре ценностных ориентаций молодых людей //Известия Тульского государственного университета. Гуманитарные науки. – 2013. – №. 3-2.

ӘОЖ 378(574)

ЖОО-ДА СТУДЕНТТЕРДІҢ КӘСІБИ ҚҰЗІРЕТТІЛІГІН ДАМЫТУДЫҢ МӘНІ МЕН МАЗМҰНЫ

Меңтай А.Е.
«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

В статье дана характеристика понятия профессиональной компетентности студентов, обучающихся в вузе. Кроме того, определены сущность и содержание развития профессиональной компетентности студентов.

The article describes the concept of professional competence of students studying at the university. In addition, the essence and content of the development of professional competence of students are determined.

Қоғамдық дамудың қазіргі үдерісі өзінің іс-әрекетін тиімді жоспарлай алатын, танымдық қызметінде алынған білімді орынды пайдалана білетін, түпкі нәтижеге жету үшін әр түрлі топтардағы адамдармен тиімді қарым-қатынас диалогіне түсе алатын білімді тұлғаны тәрбелеу мәселесін қойып отыр. Сапалы

білім алған, танымдылығы жоғары, құзыретті, бәсекелестіктің қайсыбір мықты тегеуріне төтеп бере алатын оқушылар ғана болашақтың кілтін аша алады.

Еліміздің жаһандық дүниеде дараланууы білімді, жігерлі, ұлттық санасы рухани бай жас ұрпақ арқылы іске асады.

Білім мен ақпарат үстемдік құрған қоғамда білім беру жүйесі инновациялық экономиканың негізгі бөлігі болып табылады. Қатаң талаптары қалыптасып келе жатқан инновациялық экономика қай салада болса да, бүгінгі маманның құзыреттілігін, яғни өз саласы бойынша ой-пікірінің қалыптасуын, кәсібилігін, өмірдің өзгермелі жағдайына бейімділігін, оған сай өз білімін пайдалану ғана емес, оны қажеттікке қарай толықтырып отыруды талап етеді.

Қоғамда әлеуметтік, мәдени үдеріспен қамтамасыз ететін жоғары құндылық – білім. Осы жоғары құндылық сапасын көтерудің басты шарты – педагогтардың кәсіби құзыреттілігін дамыту болып табылады. Олай болса, білімге негізделген қоғам құрылысының негізгі басымдықтарын есепке ала отырып, педагог мамандардан аса жоғары кәсіби құзыреттілік талап етіледі.

Құзіреттілік тәсіл идеясы – «қоғамға қандай, жеке тұлғаға қандай білім қажет және ол қоғамның қандай қажетін өтей алады» деген сұраққа жауап береді. Оқытушының құзыреттілігін қалыптастыру – бүгінгі білім беру саласының өзекті мәселелерінің бірі. Құзырлылық тәсіл, білім сапасын арттыруды дәстүрлі тәсіл мен білім мазмұнын ұлғайту арқылы шешудің арасындағы қарама-қайшылықтан туындаған дағдарыстан шығудың бір жолы деп қарастыруға болады. Бұл тәсіл білім берудің нәтижесіне басты орын береді. Оның сапасы алған білімнің көптігінен емес, сол білімді қолдана білумен маңызды.

Осыған орай, дамыған елдердің оқу жүйесінде кеңінен қолданыла бастаған «құзырет», «құзыреттілік», «кәсіби құзыреттілік» терминдері жаңа білім стандарты ұстанған басты бағыт ретінде біздің еліміздің білім беру жүйесіне енгізілген. Біздің мақсатымыз жаһандану жағдайында құзыреттіліктің әрекет категориясына қатысты мәнін, кәсіби құзыреттілік деңгейінде жүргізілген зерттеулерді зерделеу арқылы ашуға ұмтылыс жасау.

«Құзыреттілік» терминін XX ғасырдың ортасында Н.Хомский енгізген, алғашында ол ана тілінде нақты тілдік қызметті орындау үшін қажет қабілеттіктер ұғымын берген [1]. Философиялық энциклопедиялық сөздікте құзыреттілік «компетенция» - сөзінің француз (competence- құзыретті, хабардар), латын (competentia - әділ, дұрыс қорытынды; competere - дегеніне жету, сәйкес келу, жақын келу) тілінен келгендігін, әмбебаптық тұрғыда қолданылатын термин екендігі көрсетілген. Өз саласына сәйкес білім мен біліктілікпен қаруланған, негізгі ой-тұжырым жасайтын және тиімді әрекет ете алатын адамды белгілі бір саладағы құзыреттіліктерді меңгерген деп есептеуге болады [2].

«Құзыреттілік» ұғымы «құзыр» сөзінен алынған туынды сөз екендігіне қазақ тілі терминдерінің салалық ғылыми түсіндірме сөздігінде мынандай анықтама берілген: «құзыр» - жалпы алғанда қайсыбір тапсырманы орындауға қабілеттілік немесе бір нәрсені жасау» дегенді білдіреді [3].

Қазақ Ұлттық энциклопедиясында «құзырет» – нақты органның не лауазымды тұлғаның заң жүзінде белгіленген өкілеттіліктерінің, құқықтары мен міндеттерінің жиынтығы деп көрсетілген [4].

Сонымен қатар, педагогикалық білім беру теориясында құзыреттілік маманның өзінің қызметіндегі мәселелерін нақты жағдайларда шеше алу мүмкіндігін анықтайтын интегралды сипаттама, ол үшін білімі мен өмірлік тәжірибесін және құндылықтар мен қабілетті қолдану керек.

«Құзыреттілік» түсінігін анықтауда өзіндік тәсілді Н.К. Кабардов пен Е.В. Арцишевскаядан байқауға болады. Берілген тәсіл «құзыреттілік», «қабілет» түсініктерін салыстыру әрекетінде бекітілген. Аталған авторлар, құзыреттілік - дегеніміз мінез - құлықтың сипаттамасы, жеке тұлғаның белсенділігі, қажетті дағдылардың қалыптасуы деген тұжырым жасай отырып, «құзыреттілік» - меңгеру сатысы және үйретудің нәтижесі ретінде анықталатындығына тоқталған [5].

М.А. Холодная құзыреттілікті белгілі бір қызмет саласында тиімді шешім қабылдауға мүмкіндік беретін арнайы пәндік білімнің ерекше түрі ретінде анықтайды [6].

Л. М. Митинаның пікірі бойынша «құзыреттілік» ұғымына «білім, дағды, білік, сонымен қатар практикада, тілдесуде, жеке тұлғаның өзін-өзі дамытуда қолданатын тәсілдері» деген анықтама береді [7].

А.Ф.Присяжная педагогика ғылымында құзыреттілік - тұлғаның белгілі бір сала қызметі мен уәкілеттігін анықтайтын, оның интегративті қасиеті ретінде қарастылатындығын жатқызады [8].

Білім беруді жаңарту негіздерінің бірі ретінде құзыреттілік тұрғыдан келуді жақтаушылар күтілетін нәтижелер тұжырымдамасын құруда. Бұл тұрғыдағы көзқарасты М.В.Рыжков өз еңбегінде:

– «құзыреттілік» ұғымы тек танымдық (когнитивтік) және технологиялық құраушы ғана емес, әрі мотивациялық, әлеуметтік және мінез - құлықтық, яғни оқыту нәтижелерін (білім, білік, дағды), құндылық бағдар жүйелерін қамтиды;

– құзыреттілік - алған білім, білік, тәжірибе, мінез-құлық тәсілдерін нақты жағдаятта, нақты іс - әрекет жағдайында жұмылдыру қабілеті;

– құзыреттілік ұғымында «нәтижеден» қалыптасатын білім мазмұны интеграциясы;

– құзыреттіліктер тек білім беру мекемелеріндегі оқыту үдерісінде ғана емес, яғни дәстүрлі және дәстүрден тыс білім алу жағдайында да қалыптасады - деген [9].

Қазақстан Республикасының 12 жылдық білім беру тұжырымдамасында оқытушы кадрлардың кәсіби-тұлғалық құзіреттілігін қалыптастыру басты мақсат деп көрсетілген және ол төмендегідей құзіреттіліктерді игеруі тиіс деп белгіленген: арнайы құзіреттілік - өзінің кәсіби дамуын жобалай білетін қабілет, әлеуметтік құзіреттілік – кәсіптік қызметімен айналысу қабілеті, білім беру құзіреттілігі – педагогикалық және әлеуметтік психологияның негіздерін қолдана білу қабілеті.

Құзіреттілікті дамыту – студенттердің шығармашылық қабілеттерін аша отырып, ойлау жүйесінің, интеллектісінің өсуіне, өзінің осал тұстарын білуге, сол арқылы іздене түсуге бағыттап, нәтижесінде жоғары біліктілік деңгейіне жету деген автор пікірімен қосыла отырып, болашақ мұғалімдердің жаһандану жағдайына байланысты кәсіби құзыреттіліктерінің мәнін ашуға көшеміз.

Жоғарыда айтылған ғалымдардың еңбектеріндегі болашақ мұғалімнің кәсіби құзыреттіліктерінің түрлері, қызметтері сипатталды. Оларға қосымша біз қарастырып отырған жаһандану жағдайында еңбек ететін мұғалімдердің кәсіби құзыреттіліктеріне сипаттама беру қажеттілігі туындайды. Ол үшін жаһандық үдерістерді ерте бастаған елдер тәжірибесіне жүгінген жөн.

Мұндай құзыреттіліктерді айқындаудың бастамасы Жак Делор тұжырымдамасы бойынша мыналар: тани алуға, жасай білуге, бірге тіршілік етуге және өмір сүруге үйрену. Олар жаһандық білім берудің басты қағидаттары болып саналады. Мұндағы алғашқы тануға үйрену.

Таным тәжірибемен тығыз байланыста адамның әрекеті негізінде дамиды. Сондықтан таным дүниенің ғылыми көзқарастарда, теорияда, болжамдарда көрініс табуы, олай болса білім беруді ақиқат шындық дүниенің ғылыми танымы ретінде де қарастыруға болады. Ғылымда ақиқатты танудың нәтижесі білім деп қарастырылады, ол адам санасында объективті шындық көзқарастар, ұғымдар, заңдар, теориялар нысанына сәйкес бейнеленеді.

Жоғарыда айтылғандарды қорытындылай келе жаһандану жағдайында болашақ мұғалімдердің кәсіби құзыреттілігі - пәнін ғаламдық мәселелерге бағыттай алуға негіз болатын білімдері, ақпараттық, мәдениаралық қарым – қатынас біліктері, жергілікті және ғаламдық жауаптылықты сезіну қабілеттерінен тұратын, әлем азаматын қалыптастыруға дайындығын көрсететін олардың кіріктірілген күрделі сапасы деген түсініктеме жасаймыз.

Болашақ мұғалімдердің жаһандану жағдайына байланысты біз жоғарыда сипаттап өткен кәсіби құзыреттілігі түптеп келгенде Жак Делор ұсынған қасиеттердің негізі қызметін атқарады деп санауға болады.

Олай дейтін себебіміз, өз мәдениетінің нағыз өкілі бола тұрып, көптілділікті меңгерген, соның негізінде мәдениаралық қарым – қатынас біліктері қалыптасқан тұлға басқалармен бірлесе өмір сүруде қиындыққа тап болмайды, әлемдік ақпараттарды талдауға үйренген жастардың, айналадағыны танып білу, одан қорытынды жасау мүмкіндігі молаяды, жастар бойындағы жергілікті және ғаламдық жауапкершілікке қатысты қабілеттері, өмір сүрудің жолдарын дұрыс таңдауға ықпал етеді.

Ал осының барлығы болашақ мұғалімдердің пәнінің мазмұнын әлемдік материалдармен толықтыра оқытуда, озық әлемдік педагогикалық әдістер мен технологияларды тиімді пайдалануда жүзеге асады деп сеніммен айтуға болады.

Студенттің құзыреттілігі жинаған білімін тәжірибемен ұштастыра білгенде ғана байқалады. Құзыреттілікті әрдайым дамытып, жетілдіріп отыру керек. Құзыреттілік тек бір пән төңірегінде қалыптаспайды. Ол үнемі толықтырып, дамытып отыруды қажет етеді. Құзыреттіліктің қалыптасуына

әлеуметтік орта, қарым-қатынас, білім, қабілет, дағды әсер етеді. Осы қасиеттердің барлығы бір арнаға тоғысқанда ғана студенттің кәсіби құзыреттілігін белгілі бір дәрежеде қалыптастыруға мүмкіндік туады. Белгілі бір дәрежеде деу себебіміз, кәсіби құзыреттілік еңбекке араласқанда, үздіксіз білім көтеру үдерісінде қалыптаса беруі жалғасатын толассыз, тоқтаусыз үдеріс.

Пайдаланылған әдебиет тізімі

1.Хомский Н. Синтаксические структуры // Новое в лингвистике.- М., 2010. - Вып. 1. //http://www.twirpx.com/file/99996/
2. Философский энцеклопедический словарь. - М.: Прогресс, 2008. – 300 с.
3. Дахин А.Н. Компетенция и компетентность:с колько их у школьника? // Народное образование. -2004. - №45. - 136 с.
4. Философиялық сөздік. Қазақ энциклопедиясы. /Бас редакциясы. Алматы, -2003. - 356 б.4
5. Арцишевская Е.И., Кабардов М.К. Типы языковых и коммуникативных способностей и компетенций // Вопросы психологии.- 2006. -№1. - С. 34-49.
6. Холодная Н.А. Психология интеллекта. – Томск, 2012. – 345 с.
7. Митина Л.М. Личностное и профессинальное развития человека в новых социально-экономических условиях // Вопросы психологии.-2007. - №4. - 122 с.
8. Присяжная.А.Ф.Профессионально-личностное становление и развитие педагога на основе формирования прогностической компетентности: учебное пособие. – Челябинск: Челябинский ГПИ, 2015. - 110 с.
9. Рыжков М.В. Ключевые компетенции:возможности применения// Стандарты и мониторинг в образовании. -2009. - №4. - С. 21-22.

ӘОЖ 37.015-8

ИННОВАЦИЯЛЫҚ БІЛІМ БЕРУ ЖАҒДАЙЫНДА МҰҒАЛІМНІҢ КӘСІБИ ЖӘНЕ ТҰЛҒАЛЫҚ ДАМУЫН ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ҚОЛДАУ

Мирзаханова М. Б.
«Мирас» университері, Шымкент қ., Қазақстан

В статье рассматривается психологическая поддержка профессионально-личностного развития педагога в условиях инновационного образования. А также профессиональное и личностное развитие учителей формируется за счет направленных взаимоотношений, способностей и деловых качеств.

The article discusses psychological support for the professional and personal development of a teacher in the context of innovative education. And also the professional and personal development of teachers is formed through directed relationships, abilities and business qualities.

Еліміздің жаңартылған білім беру жүйесі бүгінгі кундері сапалық өзгерістерге бетбұруда. Білім беру саласындағы ең басымды бағыт ол отандық білім беру жүйесінің жаңа, динамикалық жағдайында белсенді еңбек етуге қабілетті мұғалімнің кәсіби және тұлғалық дамуын педагогикалық-психологиялық қолдау болып саналады. Сонымен қатар мұғалімнің жеке тұлғалық қасиеттері, педагогикалық білігі, адамгершілік және ақыл-ой парасаты, педагогикалық мәселелерді шешуде шығармашылық ізденіске бой

алдыруы, өнегелілі, денсаулығы мен рухани байлығы қоғамның әлеуметтік алғышарты болып табылады.

Бүгінгі қоғам талабында инновациялық білім беру жағдайында мұғалімнің кәсіби іс-әрекетінің нәтижелігі, ең алдымен қоғамның әлеуметтік алғы шарты болып табылады.

Педагогикалық инновация білім беру жүйесін қайта құру, жетілдіру, модификациялау, өзгертуге байланысты немесе оның тиімді жақтарын, қасиеттерін және аспектілерін жинақтау. Инновациялық үдеріс ұйымның мақсаты, құрылымы, міндеттері, технологиясы және адам ресурстарын қамтиды.Зерттеудің өзектілігі қоғам жаңаруының динамикалық үрдістері жағдайындағы педагогикалық теория мен тәжірибені дамыту қажеттілігімен анықталып, оған төмендегі жағдайлар себепші болған [1].

Біріншіден, инновациялық білім беру кәсіби іс-әрекеттің арқылы жүзеге асады. Ал кәсіби-педагогикалық іс-әрекеттің қалыптасу деңгейінің түбегейлі мәні бар. Педагогикалық мамандарды дайындау процесінің әлеуметтік маңызының ұлғаюы мұғалімдердің кәсіби дайындығы жүйесін реформалаудың өзара байланысты процестері мен олардың жоғары оқу орнындағы дайындығына деген талаптардың өсуіне тәуелділігі себеп болды.

Екіншіден, әр түрлі оқу-тәрбиелік жағдайлардағы педагогикалық іс-әрекеттің ерекшеліктеріне ие болған, білім берудің мақсатына жетудің қандай да бір тәсілінің тиімділігін анықтайтын себеп-салдарлық байланыстың жалпы заңдылықтарын түсінетін мұғалімнің белсенді шығармашылық жеке тұлғасының рөлінің өсуі.

Үшіншіден, мұғалімнің кәсіби жете білушілігі рөлінің, оның кәсіби білім деңгейінің, тәжірибесі мен жеке-дара қабілетінің, оның өзінше білім алуға және өзін өзі жетілдіруге, өз ісіне шығармашылықпен және жауапкершілікпен қарауға деген уәждемелік ұмтылысының өсуі.

Төртіншіден, жаңа педагогикалық түсініктерді енгізу, олардың мәнін анықтау, педагогикада белгілі басқа да түсініктермен қатынасын айқандау арқылы педагогиканың түсініктемелік аппаратын дамыту маңыздылығы.

Бесіншіден, болашақ мұғалімдерді кәсіби-педагогикалық іс-әрекетке дайындаудың жүйесін құру қажеттілігі [2].

Инновациялық іс-әрекетке, үздіксіз инновациялық бағытта жұмыс жасауға педагогтерді даярлау арқылы жаңаша білім беруді дамыту екені белгілі. Осы даярлықтың маңызды құрылымдық бөліміне қоғамның, еңбек нарығының, тұлғаның, технологиялардың және үздіксіз ақпараттық ортаның жаңаруына өз кәсіби іс-әрекетінде оперативті әрекет етіп, икемді болу қабілеті жатады. Сонымен, педагогтің біліктілігі мен іскерлігі білім берудегі инновацияның дамуының тұрақтылығының маңызды шарттарының бірі. Сондай-ақ педагог мамандарды кәсіби дамыту - білімнің инновациялық дамуының маңызды факторы болып табылады.

Білім беру инновацияларын орта мектептерге енгізудің басты кедергісі мұғалімдердің сапалық құрамы мен кәсіби деңгейлері. Мысалы, оқытудың

жаңа технологиялары мектеп мұғалімінен педагогикалық шеберлікті талап етеді [3].

Адам өміріндегі маңызды шешімдердің бірі - мамандық таңдау немесе қоғамда өзін-өзі көрсетудің негізі ретінде кәсіби өзін-өзі анықтау.

«Мамандық таңдау» ұғымын әр түрлі мағынада анықтауға болады, бірақ олардың барлығы кәсіби өзін-өзі анықтау субъектінің ішкі ресурстарын талдау және оларды мамандық талаптарымен салыстыру нәтижесінде жасалған таңдау екенін білдіреді.

Анықтаманың мазмұны, біріншіден, мамандық таңдау құбылысының екі жақтылығын, мысалы, таңдайтын адамды (таңдау пәнін), екіншіден, таңдау объектісін (таңдау объектісін) көрсетеді. Мамандық таңдау құбылысының тұрақсыздығын түсіндіретін пән мен объектінің көптеген сипаттамалары бар.

Мамандық таңдау дегеніміз - бұл бір өлшемді әрекет, жағдайлар мен мамандықты таңдау емес, кезеңдерден тұратын процесс, оның ұзақтығы сыртқы субъектінің жеке ерекшеліктеріне байланысты.

Психологиялық әдебиеттерде мамандық таңдау қалай қалыптасады және бұл процеске қандай факторлар әсер етеді деген екіұшты көзқарас жоқ. Бұл туралы бірнеше көзқарас бар және оларды қорғауға нақты дәлелдер бар. Бұл, әрине, кәсіби өзін-өзі анықтау процесінің күрделілігімен және мамандық таңдау кезіндегі жағдайдың түсініксіздігімен түсіндіріледі [4].

Сондықтанда біз өз зерттеуімізде мұғалімнің өзін-өзі,яғни кәсіби тұлғасын дамытудағы моделінің сұлбасын жасауға әрекеттендік.

Педагог-маман тұлғасының өзін -өзі дамытудың сұлбасына маман мәдениетінің негізгі компонентері (білімдер, біліктер, дағдылар, тұлғалық қасиеттер; кәсіби-шығармашылық және эмоциялық тұрғысынан құнды іс-әрекет тәжірибесі; кәсіби этика); кәсіби-тұлғалық мәдениетінің құрылымдық компоненттері (мотивациялық; бағдарлаушылық; бағалаушылық; мазмұндық-операционалдық); болашақ маман моделінің компоненттері (сауаттылық; біліктілік; кәсіби құзырлылық; мәдениет; менталитет) кіреді. Осы моделдің сұлбасы төмендегі 1- суретте көрсетілген.

Біздің пайымдауымызша, инновациялық білім беру жағдайында мұғалімдердің кәсіби және тұлғалық дамуы – бағыттылық қатынастар, қабілеттіліктер мен іскерлік қасиеттер аркылы қалыптасады. Сондықтан да біз мұғалімдердің кәсіби және тұлғалық дамуын авторлар әр қырынан түсінеміз.

Болашақ маманның тұлғалық жаңа құрылымдары пайда болуы мен дамудың тенденциялары мен кәсіби білім берушілік жағдайларын анықтау мен зерттеуінің іске асуымен түсінеміз, олар ғылыми көзқарастар жүйесіне негізделеді:

1. Акмеологиялық - инновациялық білім беруде болашақ мұғалімдердің кәсіби және тұлғалық дамуын қалыптастыруда табиғи және әлеуметтік-мәдени факторлар интеграциясын анықтауға мүмкіндік беретін сыртқы басқарудан ішкі басқаруға өту негізіндегі көзқарастар жүйесі.

2. Мәдениеттілік - маманның интеллектуалды және адами қабілеттерін дамытуға бағытталған мақсаттар мен мазмұнды, сыртқы және ішкі дамудың

әдістері мен нәтижелерін анықтауға бағытталған іс-әрекеттің мазмұндық компонентінің бағыттылығына негізделген инновациялық білім берудегі тәсілдер жүйесі. мәдени-ағартушылық іс-шаралар.

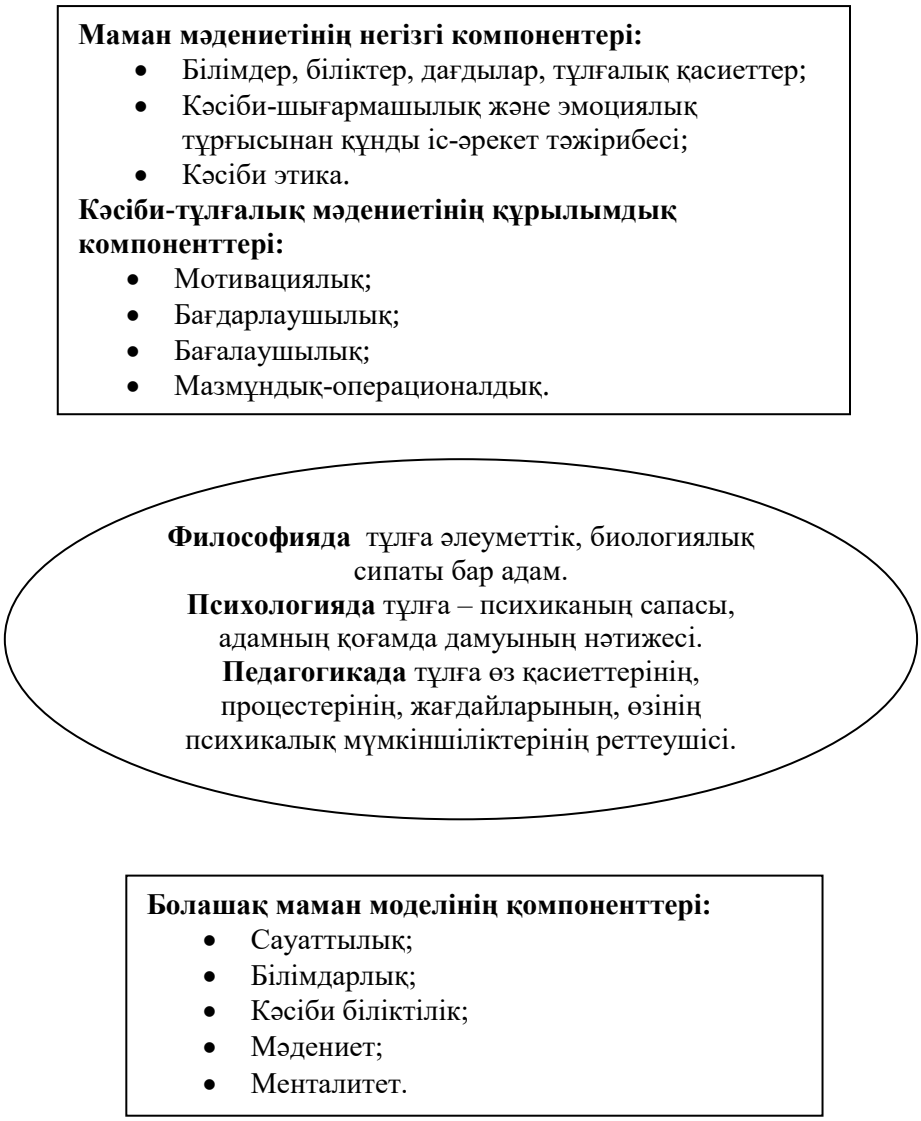

Сурет 1 – Педагог- маман тұлғасының өзін -өзі дамыту моделінің сұлбасы

3.Тұлғалық - мәдениеттің және кәсіби аспектілерде өзіндік сана-сезімінің субъективтілігіне байланысты мамандықтың даму процесінде болашақ кәсіпке деген қатынасты бейнелеуге негізделген көзқарастар жүйесі. Кәсіби мәдениетті игеру процесі мәдениеттің объективтіліктен субъективтілікке ауысуы негізінде түсіндіріледі. Е.В. Бондаревская, бұл процесті студенттер процесстегі кәсіби мәдениеттің моделі негізінде анықтайды және кәсіби іс-әрекет пен тәртіптің жеке моделіне айналады.

Сонымен, жеке және шығармашылық аспект кәсіби мәдениетті игеру механизмімен түсіндіріледі. Бұл маман ретінде өзін-өзі дамытушы субъектінің нақты тұлғалық ерекшеліктерін анықтайтын шығармашылық акт ретінде

анықталады. Бұл қоғамға, сайып келгенде, өз мақсаттарын жан-жақты дамытуға бағытталған адамға мұқтаж екендігін түсіндіреді.

4. Аксиологиялық - бұл болашақ маманның құндылық қатынастары жүйесімен анықталатын мәдени-педагогикалық білімді қалыптастыру процесіне негізделген кәсіби қызметке көзқарастар жүйесі. Сондай-ақ, біз Э.Шиянованың болашақ маманның жаңаруының, шығармашылық және коммуникативті қызметінің негізі іс-әрекеттің тиімді әдістері мен құралдарын біріктіретін кәсіби педагогикалық мәдениет деген пікірімен толықтай келісеміз.

5. Іс-әрекеттік - студенттердің кәсіби білігін қалыптастыру мақсатында студенттерді кәсіби ойлау мен әрекет етуге тарту негізіндегі көзқарастар жүйесі [5].

Сонымен, біздің ойымызша, мәдениетті адамның шығармашылық іс-әрекеті ретінде қарастыру болашақ маманның кәсіби тұлғасы мен шығармашылық көзқарасының негізі болып табылады.

Зерттеудегі жоғарыда аталған тәсілдердің барлығы кәсіби және жеке мәдениетті білім, білік және дағдылардың жиынтығы ретінде анықтауға мүмкіндік берді. Нәтижесінде білім, білік және дағды, тұлғаның қасиеттері маман мәдениетінің негізгі компоненттері ретінде; кәсіби және шығармашылық қызметтің тәжірибесі; кәсіби этиканы анықтау.

Осы модель негізінде біз студенттерді дайындаудағы кәсіби және тұлғалық дамудың құрылымдық компоненттерін анықтаймыз:

- мотивациялық - жоғары білімнің оқу процесіне қол жетімділікті қамтамасыз ететін болашақ мамандардың қажеттіліктерін, мотивтерін, қызығушылықтарын қамтиды;

- Бағдарлау - танымдық іс-әрекетті жоспарлау мен жобалау және оның адамгершілік-интеллектуалдық дамуын мақсат етуді анықтаудан тұрады;

- Бағалау - кәсіби және жеке мәдениетті қалыптастыру шеңберіндегі іс-шаралар нәтижелерін, орындалуы тиіс міндеттерді салыстыру негізінде іс-шаралар барысы туралы жүйелі түрде кері байланыс алу мазмұнын қамтиды;

- Мазмұндық-операционалдық - екі өзарабайланысты бөлімдерден тұрады: жетекші білімдер жүйесі (теория, заңдылықтар, фактілер, көзқарастар) және оқудың тәсілдері (ақпарат алудың құралдары мен білімдерді қолдану);

- Еріктілік, зейінді - ерікті түрде назар аудару тұрғысынан мәдени құндылықтарды игеру бойынша әрекеттердің эмоционалдық жағын қамтиды.

Біздің зерттеуміз бойынша жоғары оқу орындарында осы моделдің табысты жүзеге асуының келесі кіріктірілген үрдістер ықпал етеді: арнайы пәндердің өзара байланыстылығы үрдісі; осы пәндердің практикалық және шығармашылық-теориялық өзараәрекеті үрдісі; жоғары оқу орындарында тұтас білім беру кеңістігін құру негізіндегі тәжірибемен алмасу үрдісі [6].

Ал жоғары оқу орындарында болашақ маманды дайындау үрдісінің мәдени-білім беру аспектісін дамытудың моделі өзін-өзі дамытуды, өзін-өзі жетілдіруді, өзін-өзі басқаруды, өзін-өзі танып білу мен анықтауды, толерантылықты, кәсіби этиканы т.б. компоненттерді құрайды.

Біздің келесі қарастыратын мәселеміз – бұл болашақ маман тұлғасының өзін-өзі дамытудың психологиялық-педагогикалық негізі мен моделі.

Сонымен, болашақ мұғалімдердің кәсіби және тұлғалық дамуын қалыптастыру ісі бойынша педагогика мен психология ғылымы мен тәжірибесінің қазіргі кездегі жағдайын, тұжырымдамалық негіздерін кешенді түрде талдау бұл мәселенің әлі де болса толық шешімін таппай отырғандығын көрсетті.

Әрине біз бұл зерттеуімізді ары қарай жалғастырып, жаңартылған білім жағдайында тәжірибелік зерттеу арқылы өз ұсыныстарымызды айтамыз деп ойлаймыз.

Пайдаланылған әдебиет тізімі

1. Божович Л.И.Проблемы формирования личности.- М.:Издательство "Институт практической психологии",Воронеж:НПО"МОДЭК".- 2017.- 352 с.
2. Ананьев Б.Г. Психология и проблемы человекознания. М.: Изд-во "Институт практической психологии"; Воронеж: НПО "МОДЭК", 2016. 384 с.
3. Неймарк М. С. Изучение подростков с разной направленностью личности .- Москва: "Педагогика", 2012.-149 с.
4. Сейтешов. А.П. Бағдарлы мектеп және кәсіптік білім. «Азия Принт Адвертайзинг» ЖШС баспасы.,- Астана.-2017. -358 с
5. Рувинштейн С.Соловьева А.Е.Психология самовоспитания.-Москва.-2013.-181с.
6. Хмель Н.Д. Теоретические основы профессиональной подготовки учителя. – Алматы: Ғылым, 2015-123 с.

ӘОЖ 39:37.014.15 (574)

ПЕДАГОГ-ПСИХОЛОГТАРДЫҢ ЭТНОМӘДЕНИ ҚҰЗІРЕТІЛІГІН ҚАЛЫПТАСТЫРУ ЖОЛДАРЫ

Молдаш Б. А.
«Мирас » университеті, Шымкент қ., Қазақстан

В данной статье рассмотрены пути формирования этнокультурной компетентности педагогов-психологов.Особое внимание также уделяется структурным компонентам этнокультурного центра, понятию и личностно-гуманитарной направленности этнокультурной компетентности; системному восприятию этнокультурной реальности и системной этнокультурной деятельности в ней .

In this article, the ways of forming the ethno-cultural competence of teachers-psychologists are considered. Special attention is also paid to the structural components of the ethno-cultural center, the concept and personal-humanitarian orientation of ethno-cultural competence; the systemic perception of ethno-cultural reality and the systemic ethno-cultural activity in it .

Педагог психологтардың этномәдени құзыреттілігі - бұл тәрбиенің ұлттық идеалына сәйкес және олардың дамуының этнопсихологиялық ерекшеліктерін ескере отырып, балаларды этномәдени тәрбиелеу міндеттерін толыққанды іске асыруға оның теориялық, практикалық және жеке дайындығының жоғары дәрежесін болжайтын күрделі интегративті сипаттама.

Білім беру процесі субъектісінің этномәдени құзіреттілігінің құрылымына этнопедагогикалық, этнопсихологиялық және көпмәдениетті субкомпетенттілік кіреді.

Этнопедагогикалық субкомпетенттілік тұтас оқу-тәрбие процесін мақсатты этнопедагогикаландыру арқылы педагогке кәсіби міндеттерді шешуді оңтайландыруға мүмкіндік беретін этнопедагогикалық білім, білік және жеке қасиеттер жүйесінде көрініс табады.

Этнопсихологиялық субкомпетенттілік этнопедагогикамен тығыз байланысты және белгілі бір этникалық ұжымдардың өкілдері ретінде олардың ұлттық-психологиялық ерекшеліктері мен құндылық бағдарларын ескере отырып, балаларға тиімді оқу-тәрбиелік әсер ету жолдарын бірлесіп іздеуді қамтиды.

Көп мәдениетті субкомпетенттілік ұлтаралық өзара іс-қимылдың ережелері мен нормалары туралы білім жүйесінің болуын, халықтың әртүрлі топтарының мәдени ерекшелігіне құрметпен қарауды, этносаралық кеңістікте белсенді жеке және кәсіби өзін-өзі жүзеге асыру қабілетін көздейді.

Қазіргі уақытта әлемдегі этнос аралық қарым-қатынастардың жаһандық проблемалары XXI ғасырдағы білім беру парадигмасының ауысуын алдын-ала анықтады.

ЮНЕСКО Халықаралық Комиссиясының XXI ғасырдағы білім берудің жаһандық стратегиялары туралы баяндамасы білім беру мекемелерінің маңызды функцияларының бірі – адамдарды бірге өмір сүруге үйрету, үлкен және кіші этностардың қазіргі өзара тәуелділігін саналы ынтымақтастыққа айналдыруға көмектесу екенін атап көрсетеді.

Қазіргі заманғы өркениет бір қоғамдастық шегінде үлкен және кіші этностардың өзара қарым-қатынастарын интеграция, төзімділік және бір-біріне құрмет қағидаттары негізінде құруы тиіс.

Қазіргі қоғамда жеке тұлғаны сауатты немесе қабілетсіз, қабілетті немесе кәсіби міндеттерін шығармашылықпен орындай алмайтын деп анықтау бірінші орынға шықты.

Этномәдени құзыреттілік педагог-психологтың іс-әрекетінің субъективті параметрі ретінде ұсынылған. Этномәдени-компетентті тұлға (білім беру жүйесінің жұмыс істеуінің нәтижесі ретінде) - тек этномәдени білімді, кәсіпқойлықты, жоғары адамгершілік қасиеттерді меңгерген ғана емес, сонымен қатар осы білімді пайдалана отырып, тиісті жағдайларда барабар әрекет ете алады, өзінің этномәдени қызметі үшін жауапкершілік ала алады [1].

Этномәдени орталықтың құрылымдық компоненттері: этномәдени қызметтің тұлғалық-гуманитарлық бағыты; этномәдени шындықты жүйелі қабылдау және ондағы жүйелі этномәдени қызмет, бұл педагогикалық процестің этномәдени сәттерінің логикасын тұтас, құрылымдалған көруге, өңірлердің этномәдени дамуын стратегиялық жобалау жүйесінің даму үрдістері мен заңдылықтарын түсінуге мүмкіндік береді, басқа біреудің тәжірибесін біріктіру мүмкіндігі (өзінің этномәдени қызметін дамыған мәдениетпен байланыстыру мүмкіндігі, отандық және әлемдік этномәдениет деңгейін

қалыптастыру; инновациялық тәжірибені қалыптастыру, жалпылау және басқаларға беру); шығармашылық этникалық мәдениеттің болу тәсілі ретінде (мақсаттар, мазмұн, технологиялар және т. б. деңгейінде жаңа этномәдени шындықты құруға деген ұмтылыс пен қабілет).); ойлау қабілеті (сана, ойлар, өз іс-әрекеттері туралы ойлау және т.б.).

Сонымен қатар, этномәдени құзіреттіліктің барлық компоненттері өзара байланысты және жеке тұлғаның жеке-қызметтік сипаттамасын анықтайтын күрделі құрылымды жасайды.

Осылайша, этномәдени құзыреттілік өзін көрсетеді және оны тек этномәдени қызмет процесінде бағалауға болады.

Этномәдени құзыреттілік педагог - психолог іс-әрекетінің субъективті параметрі ретінде ұсынылған. Этномәдени-компетентті тұлға (білім беру жүйесінің жұмыс істеуінің нәтижесі ретінде) - тек этномәдени білімді, кәсіпқойлықты, жоғары моральдық қасиеттерді меңгерген ғана емес, сондай-ақ осы білімді пайдалана отырып, тиісті жағдайларда барабар әрекет ете алады, өзінің этномәдени қызметі үшін жауапкершілік ала алады.

Педагогтардың этномәдени құзіреттілігін қалыптастыру жеке тұлғаның барлық салаларының табиғи дамуына сәйкес келетін дәстүрлі мәдениеттің құндылық бағдарлары жүйесіне негізделген танымдық, рухани және практикалық іс-әрекет арқылы мұғалімнің ішкі мәнін өзгерту процесі арқылы анықталады: танымдық, адамгершілік-ерік, белсенділік, эмоционалды[2].

Педагог- психологтардың этномәдени құзыреттілігінің қалыптасу деңгейі әлеуметтік-мәдени және психологиялық-педагогикалық алғышарттарға байланысты, бұл педагогтердің өңір халқын өңірдің этномәдени дамуын әлеуметтік жобалауға тарту бойынша кәсіби қызметке дайындығы деп түсініледі. Мұндай дайындық, ең алдымен, қалыптасқан жеке құрылымдармен, халықтың дәстүрлі мәдениеті мен этномәдени даму заңдылықтарын білумен, этнопедагогикалық тәжірибені игерумен, этно-білім дизайнына шығармашылық көзқараспен сипатталады.

Педагогикалық көрмелер-бұл этномәдени қызметтің озық тәжірибесін насихаттау және енгізу нысаны.

Біліктілікті арттырудың топтық формалары-семинар, тренинг, презентация. Семинарлардың басты мақсаты-екіжақты диалогты өткізу, яғни Кері байланысты қамтамасыз ету, бұл қатысушылардың кәсіби қызығушылығы мен назарын үнемі қолдауға мүмкіндік береді. Мақсаты этномәдени тренингтер циклі тиімді нысан болып табылады: Этнопедагогиканың теориялық негіздері бойынша тыңдаушылардың білімін жандандыру. Өңірлердің этномәдени дамуын стратегиялық жобалауда интерактивті технологияларды практикалық іске асыру туралы білімін кеңейту.Өңірлердің этномәдени дамуын стратегиялық жобалау үшін шығармашылық идеяларды тудыру және дамыту үшін жағдай жасау.

Этномәдени құзіреттілікті арттырудың жеке формалары: шығармашылық есеп, өзін-өзі тәрбиелеу, этномәдени кеңес беру, бақылау диалогы және т.б.

Жұмыстың жеке формалары адамның өмір бойы үздіксіз білім алу қабілетін жүзеге асыруды қарастырады.

Бақылау диалогтары-бұл мамандардың құзыреттілігін арттырудағы салыстырмалы түрде жаңа ұйымдастырушылық және педагогикалық қызмет түрі. Бақылау диалогы білім беру мекемелеріндегі этнопедагогикалық үдерістер бойынша кері ақпарат алу тәсілі болып табылады; педагогтарға ұжымның әрбір мүшесінің шығармашылығы мен рационализмін біріктіре отырып, пікірлестер командасын қалай құруға болатынын үйретеді. Екінші жағынан, бақылау диалогы этномәдени дизайндағы басқарушылық қызметтің тиімділігін анықтауға мүмкіндік береді: қолданылатын формалардың, әдістердің, құралдардың оңтайлылығы; этнопедагогикалық іс - шаралар мен этномәдени жобалау мақсаттарының келешегі мен маңыздылығы және т.б. бақылау диалогтарын жүргізудің мақсаты-этнопедагогикалық процестердің өңірдің этномәдени дамуының басым бағытына сәйкестігін тексеру.

Этномәдени жобалауды ұйымдастырушылардың этномәдени құзыреттілігін арттырудың интерактивті технологияларын пайдалану нақты практикалық міндеттер шешілетін оқытуды ұйымдастыруды талап етеді. Оларды шеше отырып, тыңдаушы арнайы дағдылар мен білім алады, олардың жауаптарын педагогикалық әдебиетте табу мүмкін емес.

Осылайша, этномәдени құзыреттілік-философия, әлеуметтану, психология, мәдениеттану, педагогика сияқты ғылымдардың түрлі салаларының біліміне сүйене отырып, өзінің ұғымдық - терминологиялық аппаратымен репрезентацияланған көпфакторлы және көп құзіретті құбылыс.

Этномәдени құзыреттілік ұғымы - кәсіби теориялық білімді, практикалық дағдыларды, этномәдени құндылықтарды және мінез-құлық үлгілерін саналы таңдауды біріктіретін күрделі жеке-кәсіптік білім.

Педагогтің этномәдени құзыреттілігін қалыптастыру процесі кезең-кезеңмен: этнопедагогикалық қызмет элементтерін бытыраңқы білуден-балаларды этномәдени тәрбиелеу жүйесін шығармашылық меңгеруге дамытумен сипатталады. Кезеңді дамуды келесі ретпен ұсынуға болады: танысу, хабардарлық, қарапайым құзыреттілікті игеру, функционалды және жүйелік құзыреттілікті игеру. Танысу халық педагогикасының, этникалық психологияның, ұлтаралық қарым-қатынас педагогикасының шашыраңқы, кездейсоқ, жүйесіз білімі мен ұғымдарын игеруді қамтиды. Көбінесе бұл білім ғылыми емес, күнделікті, журналистік сипатта болады.

Хабардарлық дегеніміз-балаларды этномәдени тәрбиелеудің жалпы мақсаттарын түсіну, ұлттық мәдениеттің құндылықтарымен танысу әдістері мен әдістері туралы үзінді ақпарат. Бірақ бұл негізінен декларативті, дерексіз білім, Жеке мағынасы жоқ. Қарапайым құзыреттілік дегеніміз-адамның көп мәдениетті білім берудің мақсаттары мен міндеттерін ішкі қабылдауы, оқу процесін этнопедагогикаландыру негіздерін игеруі, қамқоршылардың көпұлтты ұжымымен жұмыс тәжірибесінің болуы.

Функционалдық және жүйелі құзыреттілік этнопедагогикалық қызметтің стратегиялық және тактикалық міндеттерін ұғынуды, этномәдени мұраны жас

ұрпаққа беру қажеттігіне сенімді болуды, оқу-тәрбие процесін білікті және толық этнопедагогикаландыру дағдыларын меңгеруді, халықтардың тәрбиелік тәжірибесін шығармашылық пайдалануды көздейді.

Сонымен, мектепке дейінгі білім беру ұйымдарының мұғалімдерінің этномәдени құзіреттілік принципі олардың лауазымдық міндеттерін жүзеге асыру қамқоршылардың ұлттық-психологиялық ерекшеліктерін білуге, олардың этникалық тәрбиесінің ерекшеліктерін ескеруге, мәдениаралық коммуникацияның этнопедагогикалық принциптеріне педагогикалық іс-әрекетке бағдарлануға негізделген деп болжайды.

Этномәдени құзыреттілік, сайып келгенде, тәрбие-білім беру процесінде этномәдени мазмұнды оның барлық аспектілерінде (психологиялық, педагогикалық, полимәдени) іске асырудың құралдарын, тәсілдерін және өнімді технологияларын толыққанды практикалық меңгеруді білдіреді.

Педагог-психологтарды этноұлттық және полимәдениеттік тәрбиелеу бойынша жүйелі, мақсатты жұмыс жүргізу қажет. Осы міндеттерді шешу үшін педагог мынадай бағыттар бойынша жұмыс жүргізуі қажет: зерделенетін материалдың этномәдениеттанулық бағытын күшейту үшін қолда бар резервтерді анықтау мақсатында бағдарламалық тақырыптарды қайта қарау және оларға талдау жасау; бірге тұратын халықтардың салт-дәстүрлеріндегі параллельдерді анықтау, ауызша халық шығармашылығының шағын жанрларын салыстыру; әртүрлі жас топтарының балалары үшін аймақтың мәдени ерекшеліктері туралы материалдың біртіндеп күрделенуін қамтамасыз ету (қол жетімділік принципін ескере отырып); баланың жеке басының танымдық, эмоционалды және мінез-құлық аспектілерінің бірлігі болып табылатын мәдениеттер диалогы жағдайында оқытудың жаңа технологияларын таңдау; баланы іс-әрекет субъектісінің позициясына қоятын әртүрлі мәдениеттермен таныстыру әдістерін қолдану.

Этноұлттық тәрбие міндеттерін іске асыру жұмыстың мазмұнын, нысандары мен әдістерін мақсатты этнопедагогикалауды талап етеді. Этномәдени білім берудің мазмұндық негізі этномәдениет болып табылады.

Этномәдениет-бұл этникалық топтың материалдық, рухани, әлеуметтік өмірінде қалыптасқан, тарихи социодинамикада дамып, этникалық ерекшелігімен адамдардың өзін-өзі тануының әртүрлі формаларында мәдениетті үнемі байытатын дәстүрлі құндылықтардың, қатынастардың және мінез-құлық ерекшеліктерінің жиынтығы. Этномәдени білім беру этномәдени мұраны (материалдық, рухани, әлеуметтік) зерделеу мен практикалық игерудің, туған мәдениетін түсінудің моноэтникалық тереңдігін және полиэтникалық кеңдікті үйлестіретін этнос мәдениетінің дәстүрлерінде тұлғаны қалыптастыру мен тәрбиелеудің біртұтас процесін білдіреді.

Біз этномәдени құзыреттілікті өзіндік, сондай-ақ тектік емес этномәдениет туралы, олардың отандық және әлемдік мәдениеттегі орны, этномәдени құндылықтарды игеру тәжірибесі, мәдениеттер диалогы, оларды салыстыру, моно-этникалық және көп этникалық ортадағы білімдерде,

дағдыларда, мінез-құлық үлгілерінде көрініс табатын идеялардың жиынтығын, білімдерін игеруде көрінетін тұлғаның ажырамас қасиеті ретінде түсінеміз [3].

Бірінші педагогикалық шарт-бұл мұғалімнің кәсіби құзыреттілігі, ол көп қырлы және белгілі бір білімді, дағдыларды, дағдылар мен қасиеттерді талап етеді. Қазіргі педагогикалық әдебиеттерде бұл білім, дағдылар, дағдылар мен қасиеттер кәсіби құзыреттілік сияқты ұғыммен біріктіріледі.

Мұғалімнің іс – әрекетінің ерекшеліктерін ескере отырып, осы тұжырымдаманың әртүрлі анықтамаларын талдау негізінде келесі нұсқаны синтездеуге болады: мұғалімнің кәсіби құзыреттілігі-бұл іргелі ғылыми білім мен педагогикалық қызметке эмоционалды және құндылық қатынасына негізделген лауазымның талаптарымен анықталған кәсіби қызметті тиімді орындау мүмкіндігі.

Бұл кәсіби маңызды көзқарастар мен жеке қасиеттерге, теориялық білімге, кәсіби дағдылар мен дағдыларға ие болуды қамтиды. Этномәдени-компетентті тұлға (білім беру жүйесінің жұмыс істеуінің нәтижесі ретінде) – тек этномәдени білімді, кәсіпқойлықты, жоғары моральдық қасиеттерді меңгерген ғана емес, сондай-ақ осы білімді пайдалана отырып, тиісті жағдайларда барабар әрекет ете алады, өзінің этномәдени қызметі үшін жауапкершілік ала алады.

Этномәдени құзыреттілік ұйымдастырушының халықтың көркем мәдениетін меңгеру дәрежесін, оның құндылықтарын трансляциялауға теориялық және практикалық дайындығын, этнопедагогика және қазіргі педагогикалық теория идеяларын этномәдени қалыптасуы мен мектеп оқушыларының дамуындағы интеграциялауды, полиэтникалық ортаға толерантты көзқарас мәдениетін тәрбиелеуді сипаттайтын тұлғаның интеграцияланған сапасы ретінде қарастырылады[4].

Педагогтардың этномәдени құзіреттілігін қалыптастыру дәстүрлі мәдениеттің құндылық бағдарлары жүйесіне негізделген танымдық, рухани және практикалық іс - әрекет арқылы мұғалімнің ішкі мәнін өзгерту процесі арқылы анықталады, тұлғаның барлық салаларының табиғи дамуы: танымдық, моральдық-ерік, белсенділік, эмоционалды.

Этномәдени білім беру этномәдени мұраны (материалдық, рухани, әлеуметтік) зерделеу мен практикалық игерудің, туған мәдениетін түсінудің моноэтникалық тереңдігін және полиэтникалық кеңдікті үйлестіретін этнос мәдениетінің дәстүрлерінде тұлғаны қалыптастыру мен тәрбиелеудің біртұтас процесін білдіреді. Этномәдени білім берудің орталық мәселесі-педагогтың этномәдени құзыреттілігін қалыптастыру. Ол кіші жүйе ретінде мұғалімнің жалпы кәсіби құзіреттілігінің құрылымына кіреді [5].

Біздің қоғамымыздың қалай болатыны, әлеуметтік, экономикалық мәселелердің қалай шешілетіні білім беру жүйесі қалыптастыратын әлеуметтік-мәдени әлеуетке байланысты.

Сондықтан мәдениет аралық құзыреттілікті тәрбиелеу, оның компоненттерін дамыту қазіргі білім берудің негізгі мақсаттарының бірі болу

керек. Этномәдени құзыреттілік тұлғаны қоршаған қоғам, отбасы және барлық әлеуметтік орта арқылы қалыптасады.

Пайдаланылған әдебиет тізімі

1.Құдайбергенова А.Қ. Қазақстандағы көші-қон үдерістерінің тарихи демографиялық қыры.- Алматы: Елтаным, 2011.

2.Қожахметова К.Ж. Этнопедагогика, әдіснама, теория, тәжірибе: Оқу құралы. Алматы: Қазақ университеті, 2013

3.Амонашвили, Ш.А. Размышления гуманной педагогике / Ш.А. Амонашвили. М., 2011

4. Құдайбергенова К.С. Құзырлылық амалының негізгі ұғымдары. – Алматы.2013

5. Ғабитов Т. Қазақ мәдениетінің рухани кеңістігі.- Алматы: Раритет,2013.

УДК 159.97

ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ПРОБЛЕМЫ ДЕТСКОЙ АГРЕССИВНОСТИ

Муетова Э.Ш.
Университет «Мирас», Казахстан, г. Шымкент

Мақалада балалар агресивтілігінін теориялық аспектідегі мәселелері қарастырылған. Мақалада «агрессия» ұғымына психологиялық тұрғыдан анықтама берілген. Сондай-ақ, мақалада агрессивті реакциялардың жіктемесі берілген, балалардың агрессивтілігінің көрініссіндегі жас айырмашылықтар сипатталған.

The article deals with the problems of child aggressiveness in the theoretical aspect. The article gives a psychological definition of the concept of "aggression". The article also provides a classification of aggressive reactions, describes age differences in the manifestation of aggressiveness of children.

Агрессия (от латинского «agressio» – нападение, приступ) – это мотивированное деструктивное поведение, противоречащее нормам и правилам сосуществования людей в обществе, наносящее вред объектам нападения (одушевленным и неодушевленным), приносящее физический ущерб людям (отрицательные переживания, состояния напряженности, страха, подавленности и т. д.) (Психологический словарь, 1997).

Реан А.А. предлагает не идентифицировать понятия «агрессия» и «агрессивность», Давая определение данным терминам, он обращает внимание на то, что «агрессия – это намеренные действия, направленные «на причинение ущерба другому человеку, группе людей или животному» [1].

Агрессия – есть модель поведения, обеспечивающая адаптацию человека, *один из способов* удовлетворения актуальных потребностей в кризисной ситуации развития и жизнедеятельности (например, стресс).

Агрессивность – это свойство личности, «выражающееся в готовности к агрессии».

Таким образом, можно сделать вывод: если агрессия – это действие, то агрессивность – готовность к совершению таких действий.

У агрессии нет плюса и минуса, оценка начинает появляться только тогда, когда агрессия проявляется намеренно, с целью причинения ущерба другому человеку.

Самая опасная – скрытая агрессия, когда человек проявляет её исподтишка, такая агрессия неконтролируема. Самая простая – открытая агрессия, она контролируема. Поэтому самый безопасный ребёнок – тот, который выражает агрессию, его можно проконтролировать, с ним можно работать. Если известно, откуда возникает агрессия, то её можно проконтролировать, перевести на другое проявление, не агрессию. На начальном этапе важно перевести скрытую агрессию в открытую, не накапливать её в себе. Поэтому ребёнок с открытой агрессией – это нормальный, здоровый ребёнок, только его нужно научить не проявлять эту агрессию, а контролировать её, уметь выражать в спокойной ситуации, социально-приемлемым способом.

Классификация агрессивных реакций [2].

1.Направленность на объект.

1.1. *Внешняя*, гетероагрессия. Характеризуется открытым проявлением агрессии в адрес конкретных лиц (прямая агрессия), либо на безличные обстоятельства, предметы или социальное окружение (смещённая агрессия).

1.2. *Внутренняя*, аутоагрессия. Характеризуется выражением обвинений или требований, адресованных самому себе.

2.Способ выражения.

2.1. *Произвольная* агрессия. Возникает из-за желания воспрепятствовать, навредить кому-либо, обойтись с кем-то несправедливо, кого-либо оскорбить. Характеризуется намеренностью своего поступка.

2.2. *Непроизвольная* агрессия. Представляет собой нецеленаправленный и быстро прекращающийся взрыв гнева или ярости, когда действие неподконтрольно человеку и протекает по типу аффекта.

Зачатки воли проявляются у ребёнка примерно к трём годам. До трёх лет агрессивность непроизвольна. В три года появляются первые зачатки воли, но тем не менее процесс от перехода непроизвольности к произвольности пошаговый. Большую роль в этом играет также темперамент.

Возрастные различия в проявлении детской агрессивности.

Дошкольный возраст.

Маленький ребенок, находясь в группе сверстников (в детском саду, во дворе и т. п.), старается стать в этой среде популярным или авторитетным. Этим он удовлетворяет свое желание быть признанным и защищенным, пользоваться вниманием. Коммуникативные навыки в этом возрасте обычно недостаточно развиты, процессы возбуждения превалируют над торможением, а моральные нормы еще не сформированы, поэтому маленький человек часто старается занять лидерские позиции с помощью агрессивных методов. Особенно легко и быстро агрессия возникает у детей, имеющих резидуально-органические поражения головного мозга, социально запущенных, отвергаемых родителями, умственно отсталых. К повышенной агрессивности располагают и некоторые родительские приемы воспитания, например когда отец наставляет ребенка: «Хочешь, чтобы тебя уважали и боялись, - бей всех подряд».

В дошкольном возрасте инициаторами агрессии чаще становятся отдельные дети (обычно из вышеперечисленной группы). Она проявляется в

виде отдельных вспышек ярости и гнева и обычно носит инструментальный характер - дети просто не умеют добиваться авторитета и популярности конструктивно.

Как замечает А. Гуггенбюль, младшие дети плохо осознают свое агрессивное поведение: при расспросах они бойко повторяют не раз слышанные от взрослых сентенции о том, что «кричать и драться нехорошо», но при случае не задумываясь делают и то, и другое [3]. Маленькие дети вообще переходят от вербальной агрессии к физической гораздо легче, чем подростки и тем более взрослые люди. Но отличается агрессия младших детей от подростковой агрессии не только этим.

В отличие от старших, маленькие легко вовлекают в свои конфликты взрослых - родителей, воспитателей, учителей. Они делятся с ними своими переживаниями и тайнами, часто просят вмешаться в споры и конфликты со сверстниками, иногда натойчиво требуют поддержки, а нередко даже доносят на приятелей. Грамотные воспитатели, учителя и родители с заступничеством обычно не торопятся, а предлагают малышам попробовать разобраться самим. И это правильно, потому что решение проблем за ребенка взрослыми помешает его развитию: он не научится грамотно выходить из конфликтных ситуаций, справляться и со своей агрессией, и с агрессией, проявляемой другими в его адрес.

Средний школьный и подростковой возраст.

В младшем школьном возрасте инициаторами агрессии являются уже не отдельные личности, а группировки ребят, агрессивное поведение становится все менее спорадическим и все более организованным. По мере приобретения навыков конструктивного общения меняется соотношение между инструментальной и враждебной агрессиями в пользу последней. Это происходит потому, что инструментальная агрессия постепенно сменяется конструктивными способами достижения цели, а враждебная деструктивность - желание причинить оппонентам вред и получить от этого удовольствие - остается неизменной.

Кроме того, в этом возрасте дети все чаще стараются решать проблемы в своем кругу, не прибегая к помощи и заступничеству взрослых. Формирование группировок вообще заметно меняет агрессивное поведение школьников. Пребывание в группе дает им возможность испытать чувство комфорта и защищенности, повышения своих возможностей. Следствием этого бывают исчезновение страха наказания за проявление агрессии, обостренное желание утвердиться в роли полноправного участника событий, занять в группе достойное место. Поэтому жестокость, разрушительность и другие проявления враждебной деструктивное резко возрастают уже среди учащихся начальной школы.

Причины появления агрессии у детей могут быть самыми разными [4].

* Наследственно-характерологические признаки, то есть наследственно-конституциональная предрасположенность к агрессивному поведению; психопатоподобное, эпилептоидное, аффективно-возбудимое,

конституционально обусловленное поведшие родителей или родственников; наличие выраженной тревожности, и гиперактивности у ребенка и др.

* Резидуально-органические признаки, то есть минимальная мозговая дисфункция; травмы головного мозга и т.п.

* Социально-бытовые признаки: неблагоприятные условия воспитания в семье, в школе; неадекватно-жесткий родительский контроль; враждебное или оскорбительное отношение к ребенку; конфликт между супругами; ситуации налаживания совместной деятельности, провоцирующие конфликт и агрессивность; необходимость соблюдения социальных норм поведения и взаимоотношений и пр. А также другие, ситуационные, провоцирующие агрессивность условия или факторы:

- реактивность или ответная агрессивность на присутствие новых взрослых или сверстников.

- ведение ограничений в поведение ребенка (увеличение темпа или сложности деятельности, отрицательной оценки успешности выполнения заданий ребенком).

- новизна, увеличивающая тревогу или привыкание, снижающее ответственность за агрессивное поведение в новой ситуации.

- нарастание утомления и пресыщения у ребенка и др.

На становление агрессивного поведения большое влияние оказывает характер наказаний, которые обычно применяют родители в ответ на проявление гнева у своего чада. В таких ситуациях могут быть использованы два полярных метода воздействия: либо снисходительность, либо строгость. Как это ни парадоксально, агрессивные дети часто сто встречаются и у слишком мягких родителей, и у чрезмерно строгих.

Исследования показали, что родители, резко подавляющие агрессивность у своих детей, вопреки своим ожиданиям, не устраняют это качество, а напротив, взращивают его, развивая в своём сыне или дочери чрезмерную агрессивность, которая будет проявляться даже в зрелые годы. Ведь всем известно, что зло порождает только зло, а агрессия – агрессию.

Если же родители вовсе не обращают внимания на агрессивные реакции своего ребёнка, то он очень скоро начинает считать, что такое поведение дозволено, и одиночные вспышки гнева незаметно перерастают в привычку действовать агрессивно.

Только родители, которые умеют находить разумный компромисс, «золотую середину», могут научить своих детей справляться с агрессией.

Подводя итог, различные методологические и концептуальные подходы к объяснению детской агрессивности не позволяют однозначно трактовать предпосылки возникновения этого-феномена. Однако становится ясно одно: детская агрессивность есть комплексное личностное образование, а причинами агрессивного поведения могут быть как психологические (нарушения в мотивационной, эмоциональной, волевой или нравственной сферах), так и социально-психологические факторы (дезинтеграция семьи, нарушение эмоциональных связей в системе детско-родительских отношений, особенности стиля воспитания).

Вероятно, следует признать, что детская агрессивность появляется на свет вместе с рождением ребенка и является естественной реакцией на преграды, мешающие удовлетворению жизненно важных потребностей реализации «принципа удовольствия». В дальнейшем развитие детской агрессивности зависит от отношения к ней родителей и ближайших родственников ребенка, а позднее — успешности и скорости процессов поло-ролевой идентификации и социализации.

Важную роль в формировании агрессивности играет стиль семейного воспитания. Здесь значимо все: от методов поощрения—наказания, стиля руководства ребенком, характера взаимодействия и конгруэнтности педагогических взглядом родителей до «непрожитых» детских проблем самих родителей, нетождественности семейных (воспитательных) сценариев отца и матери и др.

Кроме всего прочего, существует масса побочных, ситуативных факторов, которые могут стимулировать или провоцировать возникновение агрессии в ребенке. К таким факторам можно отнести присутствие других людей (в особенности значимых, референтных) и их оценка поступком ребенка, способности самого ребенка оценить и понять причины агрессии другого, гностические возможности ребенка и уровень развития его нравственности.

Для исследования агрессивности применяются те же группы методов, что и для других свойств личности: наблюдение, опросные и проективные методики. Часть методов является специализированной, т.е. направлена на диагностику только агрессивности. Применяются и вспомогательные методики, выявляющие агрессивность наряду с целым комплексом других личностных свойств и психических состояний.

Список использованной литературы

1. Семенюк Л.М. Психологические особенности агрессивного поведения подростков и условия его коррекции: Учебное пособие / Л.М. Семенюк. – 2-е изд. – М., 2003.
2. Раттер М. Помощь трудным детям. — М., 1978. — 193 с.
3. Лютова К. К., Монина Г.Б. Тренинг эффективного взаимодействия с детьми. – СПб.: изд. «Речь», 2005.-190с.
4. Как говорить, чтобы дети слушали, и как слушать, чтобы дети говорили /Адель Фабер, Элейн Мазлиш. –М.Эксмо, 2010. -336с.

ӘОЖ 372.851

БОЛАШАҚ ПЕДАГОГТАРДЫҢ ҮЛГЕРІМІ ТӨМЕН ОҚУШЫЛАРМЕН ЖҰМЫС ЖАСАУ ДАҒДЫЛЫРЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУ

Мусалимова Н. Қ.
«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

В статье обосновывается актуальность проблемы неуспеваемости школьников; выявлены причины и признаки неуспеваемости; проанализированы определения понятия «неуспеваемость»; предложено свое определение понятия «неуспеваемость» и общий методологический подход к решению проблемы преодоления неуспеваемости в учебном процессе.

The article substantiates the urgency of the problem of schoolchildren's academic failure; the reasons and signs of academic failure were identified; analyzed the definitions of the concept of "academic failure"; its own definition of the concept of "academic failure" and a general methodological approach to solving the problem of overcoming academic failure in the educational process are proposed.

Қай кезеңде болмасын оқыту процесінде үлгермеушілік проблемасы өзекті маңызға ие болып отыр. Мектеп оқушыларының арасында көптеген оқушылар оқытудың бастапқы кезеңінен бастап, негізгі пәндер бойынша оқу материалдарынан үлгере алмайды. Бұл түрліше сипаттағы факторлар қатарының үйлесуіне байланысты. Осы балалар тобының қандайда бір деректі органикалық кемшіліктері себеп болады.Мұндай кемшіліктер мектептерде көптеп кездеседі. Бұл арадағы ауытқушылық дегеніміз уақытша, бірақ терең байқалмайтын кемшіліктер.

Оқу-тәрбие процесіндегі қиындықтар, егер олар бастауыш сыныптарда байқалса, баланың мектеп бағдарламасын игеруінде жол бермейді. Дәл осы бастауыш мектептің кезеңінде білім жүйесінің негізі толықтырылып, осы кезеңде ақыл-ой және практикалық іс-әрекеттер, біліктер мен дағдылар оқу-практикалық іс-әрекеттің даму көздерімен қалыптасады.

Бұл базаның және негізгі білім мен дағдылардың жетіспеушілігі орта мектеп бағдарламасын меңгеруде белгілі бір қиындықтар туғызады, нәтижесінде бұл балалар оқуда кешігіп келеді. Туындайтын қиындықтарды түсінбей нақты балаға көмектесу мүмкін емес. Бұл үшін сәтсіздіктерден туындайтын қиындықтарды нақты түсініп, нақты көмек көрсету қажет.

Тәжәірибелі мұғалімдер сәтсіздіктің басты себебі оқыту әдістерінің жетіспеушілігі деп түсіндіреді. Көптеген мұғалімдер сабақ үлгерімі төмен балаларға ерік-жігер мен кейбір адамгершілік қасиеттер жетіспейтінін, сондай-ақ шыдамдылық пен еңбекқорлықтың жетіспейтіндігін түсіндіреді. Нәтижесінде, артта қалған оқушыларға «қайта даярлау» және «ата-аналарды шақыру» сияқты репрессиялық шаралар қолданылады [1].

Үлгермеушілік проблемасының негізінде бір ғана емес, бірнеше себептер жатыр және олар көп жағдайда кешенді әрекет етеді . Оқытудың алғашқы кезеңдерінде, кіші мектеп кезеңінде құмарлық, қоршаған ортаға тікелей қызығушылық әрі қоғамдық маңызды әрекетті орындауға ұмтылу - бір жағынан оқуға деген жақсы жағымды қатынасты білдіреді және осыған байланысты эмоционалды қайғырулар, бағаға байланысты оқуға дұрыс қатынасты сипаттайды, оқуда артта қалуға, нашар бағаларға балалар жалпы қайғырады. Әрі бағаға деген қатынас оқушының мотивация, мұғалімдермен өзара қатынасты, ата- ана, оқушылармен қатынасы, өзін-өзі бағалау сипаты сияқты жеке ерекшеліктеріне тәуелді болады.

Сәтсіздік себептерін жіктей алмағандықтан, мұғалімдер көбіне әлсіздерге көмекке келеді, өте ескі және жеткіліксіз оқыту әдістерін қолданады. Педагогикалық көмектің барлық түрлерін екіге бөлуге болады: дәстүрлі оқыту әдістерін қолдана отырып қосымша сабақтарды ұйымдастыру және оқушыға қысым жасаудың әр түрлі формаларын қолдану.

Бұл шаралардың барлығы тиімсіз ғана емес, сонымен қатар зиянды, себебі олар себепке әсер етіп қана қоймай, сәтсіздікті күшейтеді.

Психологтар И.В.Дубровина және басқалар сәтсіздіктің терең психологиялық себептерін екі топқа бөлді. Алғашқысын - кең мағынадағы танымдық әрекеттердің кемшіліктері құрайды, ал екіншісін- балалардың мотивациялық жүйесінің дамуындағы кемшіліктер құрайды.

И.В.Дубровина оқу әрекетінің тәсілдері дұрыс қалыптаспаған үлгермеуші оқушылар ерекшеліктерін қарастырады. Бұл оқушылар туралы, психолог пікірінше, олар кәдімгідей нағыз оқи алатындар деуге болады оқу әрекеті өзге әрекеттер сықылды, белгілі бір дағды, іскерлік тәсілдерді меңгеруді қажет қылады. Ойша есептеу, әріптерді үлгі бойынша көшіру, жатқа өлең жаттау-үлкендерге оңай болып көрінетін қарапайым әрекеттердің өздерін бір ғана емес, бірнеше тәсілдермен орындауға болады. Оның барлығы бірдей дұрыс, тиімді болады деу қиын, мектепке келген бала, жаңа оқу әрекетін орындау қажеттігі - мен соқтыққан бала, көп жағдайда жеке басымен жұмыстың тиімді тәсілін таба алмай қиналады. Егер де ол баланың тиісті, арнаулы әдіс, тәсілдер, дағдыға үйретіп - оқытпаса, ол өзі интуитивті түрде әдіс-тәсілдерді іздеуге тырысады, және бұл тапқан әдістері үнемі дұрыс тиімді бола бермейді [2].

Оқытудағы көптеген қиындықтарды бастауыш сынып мұғалімі мен мектеп психологы бірлесе жұмыс жасағаны абзал. Сондықтан да, мектеп психологы нақты оқушының үлгермеушілігінің бірғана емес, бірнеше себептерін іздеп, оны жоюға ұмтылуы тиіс. Мынаны үнемі есте сақтау керек: дұрыс, дені сау балаға қай кезде де көмектесуге болады және оны оқуға үйретуге болады және үйрету керек. Егер де бала оқуда артта қалса, көп жағдайды оған ересектер кінәлі (мектеп пен ата- аналар).

Ю.З. Гильбух сыныптағы жекелеген оқушылардың үлгермеушілігін жою үшін келесі түрдегі мұғалімдер әрекеттерін ұсынады.

1. Бір немесе өзге жағдайдағы артта қалудың нақты жағдайларын анықтау және кейін оны түзету әсерлерін таңдағанда ескеру.

2. Үлгермеушілік байқалуларымен ғана күресуге тек қана ыңғай жасау.

3. Үлгермеушілікті жоюдың сыртқы жолдарын қолдану (оқушы жалқау лығын сөгу, сілтеу айту, ата-аналарға шағым айту т.б.).

4. Үлгермеушілерге саналы түрде бағаны жоғарылату және оларды сынып тан саныпқа көшіріп отыру және осы аталған тенденциялар жекелеп емес, бір-бірімен қосарланып қолданылады [3].

Қызықты әрі ыңғайлы бағдарлама тек оқуды қызықты етпейді. Мысалы, бірінші және екінші сыныптарда бала оқу мен жазуда қиындықтарға тап болды, оны екінші курсқа қалдырды. Жүрегінде ол сәтсіздікке ұялды. Бірақ ол мұны жасырады және мектепті жек көретінін түсіндірмейді.

Мектептегі сәтсіздіктер басталғанға дейін ол құрдастарымен тіл табыса алмады. Сонымен қатар, біз айқын ішкі айырмашылықтарға тап болдық. Оқушылардың үш түрлі типтері бар:

1) қанағаттарлық және жақсыға оқитындар, бірақ олардың өз қабілеттері өзекті деңгейден төмен. (диссонды фактор – оқу әрекеті мотивтерінің қалып тасуына жеткіліксіздігі);

2) жақсы оқуға тырысатындар, нәтижесінде эмоциялы стресске байланыста өте нашар оқиды. (диссонды фактор – жоғары дәрежедегі талпыныс деңгейі); 3) орташа немесе жақсы оқитындар, бірақ олар оданда жақсы оқи алар еді, егерде оқу шеберліктері мен қабілеттерінде жекелеген кемшіліктері болмағанда (гиперперменділік, зейіннің тұрақсыздығы, мұғалімді тыңдау шеберлігінің қалыптаспағандығы, көз әрекетін үнемді жоспарлай, басқара алмауы т.б.). Оқудағы қолайсыздықтарды жоюдың басты бағыты сауықтыру шаралары болуы тиіс [4].

Оңалтудың ең белсенді шаралары - сынып ішіндегі саралау, сонымен қатар оқу процесін жекешелендіру. Тіпті ең жақсы мұғалімдер де балаларды ата-аналарының көмегінсіз жоя алмайды. Ол үшін ата-аналар жиналыстары мен жеке сұхбаттар қолданылады. Сәтсіздіктің себептерінің бірі баланың қандай да бір кемшіліктері болуы мүмкін.Осы кемшіліктердің көпшілігі жұмыста жойылады.Мұғалім мен оқушының тығыз ынтымақтастығы оқушылардың білім деңгейін едәуір арттырады, мұғалімдердің кәсіби шеберліктерін шыңдайды, іскерліктерін арттырады, әр мұғалім оның себептерін де, мазмұнын да білуі керек. дамытушылық жұмыс. Осы кезде көмекке мектеп психологы келеді. Оқу қиындықтарын тиімді түрде жеңу үшін ересектерге тығыз ынтымақтастық қажет.

Коррекциялық жұмыстың маңызы зор болғанымен, бұл түзетулердің басты бағыты осы кемшіліктерден сауықтыру болып табылады. Денсаулықтың негізгі көрсеткіштері: сыныптық, сынып аралық, дифференциация, білім беру процесінің даралығы және бірегейлігі. Кез-келген педагогикалық мәселені шешпес бұрын, ол, ең алдымен, баланы түсініп, оны біліп, оны терең түсініп, өзін орнына қойып, өзін жоғары ұстамауы керек [5].

Біздер болашақ ұрпақты оқытып, әрі тәрбиелейміз, олар бізді оқытып тәрбиелейді. Міне, мұнда ұрпақтар арасындағы қарым – қатынастардың заңы жатыр. Адамды өсіру, онымен бірге өсу деген сөз. Сонымен, оқушылардың оқу үлгерімін жетілдіру жолдарының бірі әрине ұстаз еңбегі дегім келеді. Бастысы өзінің белсенділігі, ынталы іс-әрекеттері, және ұстаз бен оқушылардың оқуға деген бірлесіп, ынтымақтасып, ісәрекеттерін сапаландыруында. Оқушылардың оқу үлгерімін жетілдіру басты мақсат, оны жүзеге асыру үшін әрбір кезеңнің міндеттерін сапалы орындау, іс-әрекеттерін талдау, бастауыш сынып оқушыларының танымдық процесін басқару, күрделі қиын еңбектер арқылы ғана оң нәтижесін береді [6].

Мұғалім мен оқушының тығыз өзара бірлестігі оқушының білім деңгейін едәуір арттырады, ал мұғалімнің кәсіптік біліктілігін шыңдайды, іскерлік, шеберліктерін арттырады, әрбір педагог дамыту жұмыстарының себептерінің де, мазмұнын да білуі тиіс. Оған бұл арада мектеп психологы көмекке келеді. Оқуда қиындықты тиімді жоюда ересектердің тығыз бірлескен көмегі қажет. Ең негізгі сауықтыру шаралары: сыныптық, сынып аралық, дифференциялау, әрі

оқыту тәрбиелеу процесінің даралығы, өзгешелігі. Қандай да бір педагогикалық міндетті шешпес бұрын, ең алдымен ол баланы жақсы түсініп, біліп, оның жанына терең ұғынып, өзін соның орнына қойып және өзін биік ұстамауы тиіс. Біздер болашақ ұрпақты оқытып, әрі тәрбиелейміз, олар бізді оқытып тәрбиелейді. Міне, мұнда ұрпақтар арасындағы қарым – қатынастардың заңы жатыр. Адамды өсіру, онымен бірге өсу деген сөз.

Негізінен, балалар көп уақытын өткізетін мектеп қуаныш әкелуі тиіс және тәжірибе мен үйрену орны болуы тиіс. Мұғалімдер балаларды оқи алу, жазу, арифметикаға үйрету маңызды дейді. Мұғалімдер баланың мазасыздануын немесе өзін көп нәрсеге лайықсыз деп санауын сезе білулері тиіс. Мұғалім мен балалар бір-бірін жақсы түсіне білуге үйренулеріне болады және бір-бірі үшін не істей алуға үйрене алады және бір - бірін күшті, жақсы етіп сезінуге көмектесе білулері тиіс.

Пайдаланылған әдебиет тізімі

1. Айғабылова Н.Бала мінезінің қалыптасуы және оны тәрбиелеу жолдары.-Алматы.- 2012.
2. Бабанский Д.К. Об изучении причин неуспеваемости школников.-Москва.- 2015
3. Гильбух Ю.З. Индивидувальные особенности школьников.- Москва.-2017.-238 с.
4. Бардин К.В. «Ваш ребенок не хочет учиться».- Москва.- 2017.-561 с.
5. Боденко А.Н.. Анализ психологических предпосылок неуспеваемости М, 2016
6. Бардин К. В. «Чтобы ребенок успешно учился».- Москва.-2014.- 451 с.

ӘОЖ 378

ОҚЫТУДЫҢ БЕЛСЕНДІ ӘДІСТЕРІ ОҚУШЫЛАРДЫҢ ОҚУ ІС-ӘРЕКЕТІН ЫНТАЛАНДЫРУ ҚҰРАЛЫ РЕТІНДЕ

Найзабекова Д.К, Нуридинова Г.А.
М.Әуезов атындағы ОҚУ, Шымкент қ, Қазақстан

Статья посвящена проблеме стимулирования учебной деятельности школьников. Активные методы обучения рассматриваются как действенное средство стимулирования и повышения мотивации учеников к учению. Дается классификация активных методов обучения, показана их спецификаи условия применения в учебном процессе.

The article is devoted to the problem of stimulating the educational activity of schoolchildren. Active teaching methods are seen as an effective means of stimulating and increasing pupils motivation to learn. A classification of active teaching methods is given, their specificity and conditions of application in the educational process are shown.

Оқушының жеке басының дамуына және білім сапасына әсер ететін фактор ретінде, ынталандыру мәселесі ерекше мәнге ие.

Оқушылардың ынтасын арттыру құралы оқытудың белсенді әдістері болып табылады, өйткені оқытудың белсенді әдістері оқушыларды оқу материалын игеру процесінде белсенді ойлау және практикалық іс-әрекетке итермелейді. Оқытудың белсенді әдістерінің ерекшеліктері олардың негізінде практикалық және ақыл-ой белсенділігіне ынталандыру жатыр, онсыз білімді игеруде алға жылжу болмайды.

Оқытудың белсенді әдістерінің әртүрлілігі олардың жіктелуінің көптеген түрлерін құруға әкелді. Қазіргі дидактикада оқытудың белсенді әдістерін жүйелеу бойынша маңызды ғылыми-теориялық тәжірибе жинақталған. Е.Я. Голант белсенді әдістерді 2 топқа жіктеді, олар:пассивті әдістер «дайын білім әдістері»және белсенді оқыту әдістері. Оқыту әдістерінің мұндай жіктелуі оқушының оқу процесіне қатысу деңгейіне байланысты болды [1].

Зерттеушілер оқытудың белсенді әдістерін әртүрлі критерийлер бойынша жүйелейді:

- оқушылардың белсенділігін арттыру;
- оқу қызметінің сипаты;
- ойын өзара әрекеттесуін ұйымдастыру тәсілі;
- оқыту мақсатына байланысты т. б.

Ю. Н. Емельянов белсенді әдістерді 3 топқа бөледі:

- пікірталас әдістері;
- ойын әдістері;
- сезімтал тренинг, яғни тұлғааралық сезімталдықты және өзін психофизикалық тұрғыдан тұтас қабылдауға тренингі [2].

А. А. Вербицкий белсенді әдістерді негізгі бағыттар бойынша жіктеді: оқу-танымдық іс-әрекеттің сипаты бойынша, проблемаларды шешу процесінде оқушылардың іс-әрекет түрі бойынша, оқушылар саны бойынша.

1) Оқу-танымдық іс-әрекетінің сипаты бойынша белсенді әдістер тобы:

- Іс-әрекетке еліктеуге негізделген имитациялық әдістер, олар ойындық және ойындық емес болып бөлінеді. Ойынәдістерін қолдану барысында оқушылар нақты бір рөлді сомдау тиіс. Ойын емес әдістер-нақты жағдайларды талдау, нақты жағдайларды модельдеу, нұсқауларға сәйкес әрекеттер және т. б. түрінде ұйымдастырылады.
- Имитациялық емес әдістер игерілетін процесс моделінің немесе іс-әрекеттің жоқтығымен сипатталады.

2) Проблемаларды шешу процесінде оқушылардың іс-әрекет түрі бойынша әдістердің келесі түрлерін ажыратуға болады: процестер мен құрылымдарды оңтайландыру, объектілерді жобалау және құрастыру, басқарудағы, қарым-қатынастағы және жанжалды жағдайлардағы іс-әрекет тактикасын таңдау, назар аудару дағдыларын, өзіндік ерекшелігін, ойлау жылдамдығын көрсету.

3) Оқушылар саны бойынша әдістер жеке және топтық болады [3].

Воронова А. А. белсенді әдістердің үш түрін ажыратады:

1) Нақты жағдайларды талдау әдісі. Дидактикалық тұрғыда, жағдайлар әртүрлі болуы мүмкін, олар оқушыларға қойылған міндеттерге сәйкес қолданылады.

2) Әлеуметтік-психологиялық тренинг, онда жаттықтырушы жетекші функцияны атқармайды, ол субъектілердің бір-бірімен қарым-қатынасын қамтамасыз етеді.

3) Имитациялық немесе модельдеу ойындары іскерлік және ұйымдастырушылық болып, екігі бөлінеді [4].

Л. Ю. Субботина белсенді оқыту әдістерін оқыту мақсатына байланысты шартты түрде дәстүрлі оқыту әдістерінің белсенді формаларына және белсенді оқыту әдістеріне бөледі. Біріншісіне әңгіме, пікірталас, зияткерлік ойындар және т.б., ал екінші әдістерге ми шабуылы, іскерлік ойын, нақты жағдайларды талдау әдісі жатады.

Белсенді әдістерді олардың белгілері не қарап ажыратуға болады. Белсенді әдістердің негізгі белгілеріне жатады:

1) мәселелігі – оқушыларды белгісіздік деңгейімен сипатталатың жағдайға енгізу, оның шығу жолын оқушы басқа оқушылармен немесе мұғалімдермен өзара әрекеттесуі арқылы өз бетінше табуы керек;

2) оқу процесінде жан-жақты коммуникация мен өзара оқыту іс-әрекеттерінің орын алуы, өйткені көптеген белсенді әдістерде топтық оқыту қолданылады;

3)оқушылардың игерілетін білімге жеке қызығушылығын аңықтайтың және оқу іс-әрекетінің шығармашылық сипатына, сабақтардың ойын сипатына, оқу процесіне жоғары эмоциялық қосылуға негізделген оқушылардың мотивациясының жоғары деңгейі;

4) оқушылардың оқу іс-әрекетінің шығармашылық, жемісті сипаты;

5) дараландыру, өйткені оқытудың белсенді әдістерін пайдалану кезінде оқу процесінде толыққанды өзін-өзі дамытуға және өзін-өзі жүзеге асыруға жағдай жасай отырып, әр оқушының жеке дамуы күшейтіледі;

6) коммуникативтік, интерактивті, әлеуметтік құзыреттіліктерді дамытуға бағытталуы [5].

О. С. Анисимов белсенді әдістерді олардың пайда болу уақытына қарай бөледі:

- дәстүрлі;
- жаңа;
- жаңаша.

Оқушылардың іс-әрекеті түрі бойынша ол төмендегідей әдістердің түрлерін ажыратады:

- өзара іс-қимылды ұйымдастыру, пікір және білім алмасу функциясын жүзеге асыратын мұғалімнің шеттетілген позициясы негізінде оқушылардың тікелей қарым-қатынасында құрылған пікірталас әдістері;

-ойынның барлық немесе бірнеше негізгі элементтерін қолданатын және қандай да бір себептермен оқушылардың қол жетімді емес жаңа білім алуға бағытталған ойын әдістері;

- жарыс негізінде үйымдастырылған оқушылардың белсенділігін ынталандыратын рейтингтік әдістер;

- оқушылардың жеке басы мен мінез-құлқына ынталандырушы, түзетуші, қалыптастырушы әсер етуге бағытталған тренингтік әдістер [6].

А. П. Панфилова оқытудың белсенді әдістерін 2 топқа бөледі:

1) қарқынды әдістер: белсенді дәріс, ақпараттық лабиринт, «миға шабуыл»;

2) интерактивті ойын әдістері: тренинг, рөлдік ойындар, топтық жұмыс [7].

Белсенді әдістердің әр тобы оқушылардың, өзара әрекеттесуін нақты ұйымдастыруды қамтиды және өзіндік сипаттамаларымен ерекшеленеді. Сонымен, қазіргі уақытта ғылымда, белсені оқыту әдістерін жіктеу, жүйелеу мәселесіне қатысты тұтас, нақты көзқарас қалыптаспағандығын байқаймыз.

Оқу процесінде белсенді әдістерді қолдану оқу іс-әрекетіне оң әсер етеді, және оқушылардың ынталандыру деңгейін арттыруға мүмкіндік береді. Мектеп тәжірибесінде оқытудың мынадай белсенді әдістері кеңінен қолданылады: «дөңгелек үстел», нақты жағдайларды талдау (case-study), нақты жағдайларды модельдеу әдісі, оқу-рөлдік ойын, жобалар әдісі, эвристикалық әңгіме, миға шабуылы әдісі, проблемалық жағдай әдісі, іскерлік ойын, оқу. Белсенді әдістердің әрқайсысы оқушылардың тәуелсіздігін дамытуға, әртүрлі жағдайларғабейімделуге және өз-ара білім, білік, дағдылармен белсенді алмасуға ынталандырады. Белсенді әдістер оқу процесінде дұрыс қолданылған кезде оқушылардың тұлғааралық қарым-қатынасын дамытуға, олардың жеке қасиеттерін қалыптастыруға ықпал етеді. Белсенді әдістер оқушыларды жаңа білім алуға деген қызығушылығын белсендіреді, оқушылардың сыни ойлауын дамытуға, оларды мәселелерді шешуге, ұжымдық іс-әрекетке тартуға ықпал етеді. Сонымен қатар, белсенді әдістер оқу процесін жандандыруға ықпал етіпі, оқушылардың шығармашылығын дамытуға әсер етеді. Оқыту екі жақты процесс бола отырып, мұғалім мен оқушының өзара әрекетін көздейді, осыған байланысты оқытудың тиімді болуы мұғалім мен оқушының бірлескен әрекетіне байланысты.

Белсенді әдістерді қолдану кезінде оқытудың тиімділігі тиісті шарттардың сақталуына байланысты:

- мұғалімнің оқытудың белсенді әдістерін қолдануға психологиялық және технологиялық дайындығы;
- мұғалімнің белсенді әдістерінің дәстүрлі оқытудан артықшылықтары туралы хабардар болуы;
- мұғалімнің, пәнді оқыту барысында, әртүрлі белсенді әдістердің қолдануы, бұл сабақтарда біркелкілікке жол бермейді;
- оқу пәнін меңгеруге арналған уақытты тиімді пайдалануға көмектесетін белсенді әдістерді дәстүрлі әдістермен орынды үйлестіру;
- нәтижелерді міндетті түрде талқылау, өйткені белсенді әдістердидактикалық, қалыптастырушы мақсаттар мен міндеттерге қол жеткізуге ықпал етеді;
- оқушылардың оқу әрекетін бағалау жүйесінің объективтілігі және оқушылардың бағалау жүйесі туралы хабардар болуы;
- қажетті құралдар мен техниканымен қамтамасыз ету және т.б.

Осы шарттардың барлығы, оқушыларды оқытуда, белсенді әдістерді дұрыс қолдануға мүмкіндік береді.

Оқытудың белсенді әдістері дұрыс қолданылған жағдайда бірден 3 оқу-ұйымдастырушылық міндеттерді шешуге мүмкіндік береді:

- оқу процесін мұғалімнің басқару әсеріне бағындыру;

- барлық оқушылардың оқу жұмысына белсенді қатысуын қамтамасыз ету;

- оқу материалын оқу процесіне тұрақты бақылау орнату.

Осылайша, оқытудың белсенді әдістері оқытудағы стереотиптерді жеңуге, оқушылардың қызығушылығын арттыруға, олардың іс-әрекетке деген ынтасын дамытуға мүмкіндік береді.

Пайдаланылған әдебиет тізімі

1. Гузеев В.В. Методы и организационные формы обучения. – М.: Народное образование, 2001. – 128с.

2.Емельянов Ю. Н.Активные методы социально-психологической подготовки руководителей и специалистов: учебное пособие; Институт повышения квалификации руководящих работников и специалистов судостроительной промышленности. - Ленинград: ИПКСП, 1984. - 97 с.;

3.Вербицкий А. А.Активное обучение в высшей школе, Контекстный подходhttps://obuchalka.org/2016110491624/aktivnoe-obuchenie-v-visshei-shkole-kontekstnii-podhod-verbickii-a-a-1991.html.

4. Воронов В.В. Педагогика в 2 словах https:// nashaucheba.ru/ v20595/%D0%B2 page=12

5. Абрамова И. Г. Активные методы обучения в системе высшего образования.- М.: Гардарики, 2008. 103 с.

6. Бадаев А. А. Активные методы обучения. -М., 2006. -68 с.

7. Панфилова А.П. Инновационные педагогические технологии: Активное обучение Учеб. пособие для студ. вузов. — М.: Изд. центр «Академия», 2009. -192 с.

ӘОЖ 378.37.035

КӘСІБИ БІЛІКТІЛІКТІ ЖОҒАРЫЛАТУ ЖҮЙЕСІНДЕ ПЕДАГОГТЫҢ КӘСІБИ ДАМУЫНА МОТИВАЦИЯНЫҢ ӘСЕРІ

Нұралы Н.Қ.
«Мирас» университеті.Шымкент қ., Қазақстан

Статья посвящена проблеме воздействия на мотивацию педагогических кадров к профессиональному росту в современных условиях. А также рассматривается актуальность проблемы повышение квалификации и переквалификации педагогических кадров.

The article is devoted to the problem of influencing the motivation of teaching staff for professional growth in modern conditions. It also considers the relevance of the problem of professional development and retraining of teaching staff.

Қоғам қазынасы – адам өмірі мен оның еңбегі десек, оның жан-жақты дамып жетілуін, білім мен ғылымның үлесі орасан зор. Осы орайда, өмір – уақыт шындыққа шығарған бұл ақиқатты жоғары мектеп пен ғылымның арғы – бергі даму тарихынан да, әлемдік өркениеттің өріс-өрісінен де, Еуропалық білім кеңістігінен де, ең бастысы бәсекеге қабілеттіліктің барша өлшем, нысаналарынан да толық тануға болады. Бұл, әсіресе қазіргі кезеңде кең өрісті, соны серпінді сипат алған ақпараттық-технологиялық бағыттар тұсында айқын көрініс береді.

Шындығына келсек жоғары мектеп пен ғылымдағы өзара сабақтастық-біртұтас жүйе болып саналады. Олардың орнын алмастыруға, деңгейін төмендетіп, әлденемен салыстыруға келмейді. Бідім мен ғылым бірінсіз-бірі кең өріс алмайтын, керісінше бірін-бірі өзара байытып, толықтырулар арқылы ілгері басатыны, дамудың даңғыл жолына түсетіні танылар еді.

Болон Декларациясына қосылу бойынша жұмыстың негізгі бағыты ҚР Президентінің жарлығымен білім беруді дамытудың 2005-2010, 2010-2015 ж.ж. арналған мемлекеттік бағдарламасында көрініс береді [1].

Жоғары оқу орындары маман дайындау, біліктіліктерін жетілдіру және қайта дайындауда ескерілетін жайттар:

- Жоғары сатыдағы университеттер базасында мамандарды дайындау, біліктіліктерін жоғарылату және қайта дайындау жүйесін қалыптастыру және одан әрі дамыту;
- Оқыту үрдісінде педагогикалық мамандардың білім беру бағдарламасының мазмұнын жаңарту;
- Педагогикалық мамандардың үздіксіз және психологиялық-педагогтік тәжірибесі дайындығының бағдарламасын оқытудың барлық кезеңіне ендіру;
- Болашақта педагогикалық тәжірибеден өтетін мұғалімдердің дайындық деңгейіне кәсіби бағалауды арттыру;
- 12 жылдық білім жүйесі мен кәсіби білім беру жүйесін дамыту үшін педагогикалық мамандықтар бойынша мамандар дайындау талапты арттыру;
- Жас мамандарды жұмысқа ынталандыру біліктілігін жетілдіру және олардың ауылдық елді мекендерде тұрақтануын бекіту;
- Білім берудің жаңа оқыту технологиясындағы және оқыту әдістеріндегі өзгерістерді есепке ала отырып, білім беру ұйымдарының мұғалімдері мен педагог басшыларының біліетілігін көтеру және қайта дайындауға көңіл бөлу;
- Халықаралық конференцияларға қатысып, баяндамалар даярлау және ғылыми мақалалар жазып, мемлекеттік жоғарғы оқу орындарының мұғалімдерін қайта дайындау және біліктілігін көтеруге өз үлесін қосу [2].

Қазіргі жас мамандарға қойылатын талаптар инновациялық педагогикалық технологияларды меңгерген, ізденпаз, зерттеу және шығармашылық қабілеттері бар, ақпараттық-комунникациялық технология меңгерген мұғалім дайындауға бағытталады.

Жыл сайын елімізде мыңдаған педагогтар, оның ішінде мемлекеттік бюджет есебінен мұғалімдердің біліктілігі арттыруда. Жоғарғы және ЖОО – нан кейінгі білім беру жүйесі жоғары біліктілікті бакалаврлық, магистрлік, докторлық бағдарламалармен несиелік жүйеде оқытуға дайындауға толық өтуді жүзеге асыратын болады. Елімізде білім берудегі маңызды үрдістердің бірі интеллектуалдық капиталдың адами және басқа да түрлерін меңгеру болып табылады.

Үрдістің тағы бір түрі – жоғары және жоғары оқу орнынан кейінгі білім беру саласындағы жариялылықты нығайту, білімді дифференциялау, бәсекелестіктің жаңа түрлерінің дамуы, түрлі деңгейдегі субъектілердің білім беру өзара әрекеті.

Жоғары оқу орнынан кейінгі білім берудің мақсаты - жоғары білікті ғылыми және ғылыми-педагогикалық кадрларды даярлау - бәсекеге қабілетті жұмыс күшін қалыптастыру арқылы ұлттық экономиканың тұрақтылығы мен динамикасына әсер ететін елдің зияткерлік капиталын өндіру үшін өте маңызды шешім бұд еңбек ресурстары.

Білікті ғылыми кадрларды даярлаудың тағы бір маңызды түрі - магистратура және докторантура. Магистратура мен докторантура Болон процесіне сәйкес біртұтас білім беру және зерттеу кеңістігі негізінде жоғары білікті мамандарды дайындауға арналған нұсқаулық ретінде қарастырылады [3]. Постиндустриалды қоғам мен білімге негізделген экономика жағдайында өмір бойы жоғары білім және жоғары оқу орнынан кейінгі кәсіптік білім беру тұжырымдамасы өмірлік маңызды мәселеге айналады. Үздіксіз кәсіби білім беру жаңа білім беру жүйесін құруды бейнелемейді, дәлірек айтсақ, қоғамның әртүрлі институттары ұсынатын азаматтарға әр түрлі білім беру мүмкіндіктерінің пайда болуын көздейтін жаңа философия.

Басқаша айтқанда, үздіксіз жоғары және жоғары оқу орнынан кейінгі білім беру тұжырымдамасы шеңберінде Қазақстан Республикасының азаматы өзінің білім беру әлеуетін білім беру ұйымдары, отбасылар, қоғамдық ұйымдар сияқты құрылымдарда іске асыруға мүмкіндігі бар.

Үздіксіз жоғары және ЖОО-нан кейінгі білім берудің барлық жүйесі ұйымдарына өзгерістер енгізуді талап етеді. Үздіксіз жоғары және ЖОО-нан кейінгі кәсіби білім беру жүйесі, ақпарат көздерінің ауқымдылығын, адамның тіршілік әрекетінің, кәсіби деңгейі мен құзырлығының қамтамасыз етілуін қажет етеді. Кәсіби оқытудағы қайта құру адамның адамгершілік құндылықтарын, әлемдегі болып жатқан жағдайлардың барлығына деген жауапкершілігін тәрбиелеуге бағытталуы керек.

Кәсіби даму жолында педагог ең алдымен оқу іс-әрекетінің субъекті ретінде болады, оның өзі, бұрын көрстелігендей, ең алдымен түрткілермен, яғни мотивация арқылы анықталады. Түрткілердің екі типі көбінесе оқу іс-әрекетін сипаттайды – жетістік түрткісі және танымдық түрткісі. Соңғысы өз тарапынан адамның ой іс-әрекетінің табиғатына сәйкестене отырып, оның оқу-танымдық іс-әрекетінің негізі болып келеді. Бұл іс-әрекет проблемалық ситуацияда пайда болады және білім алушылар мен оқытушылардың қатынастары мен өзара әрекеттесулері дұрыс болғанда дамиды. Оқытуда жетістік мотивациясы танымдық және кәсіби мотивацияға бағынады. Оқыту үрдісінде педагогтың кәсіби дамуы мен өз білімін шыңдауына кәсіби мотмвацияның ролінің маңызды екеніне көз жеткіземіз.

Біздің дамушы ҚР-ның білім беру, ғылыми, өндіріс технологиясы ақпаратының үздіксіз жаңаруы үнемі өзгеріп отыратын өмір жағдайларына қалыптаса білетін, жоғары кәсіби, білімін үнемі жетілдіруші, ізденімпаз, еңбекқор, рухани бай тұлға, кадр дайындауды талап етеді [4].

Өзін-өзі дамытатын және өзін-өзі көрсете білетін жеке тұлғаны қалыптастыру – үздіксіз білім беру идеясына негізделген білім беру жүйесінің мақсаты. Адам және қоғам, адам және әлем - қазіргі кездегі және барлық

кезеңдердегі білім берудегі ең маңызды дилеммалар. Адамға, бір жағынан, бағдар, даралық, өзіндік және қайталанбастық, екінші жағынан, әлеуметтік ойлау, әлеуметтік тапсырыс қажет. Сондықтан білім берудегі бағдар тек жеке емес, жеке және әлеуметтік болуы керек.

Үздіксіз білім беру тұжырымдамасының маңыздылығы - икемділік, даралық, уақыт пен кеңістік. Біздің қоғамға заманауи білімді тез меңгеріп, шығармашылықпен ойлана алатын адамдар қажет. Біздің мұғалімдер проблемалық оқыту арқылы жақсы жұмыс істейді [5]. Алайда бұл әдіс білімді дайын түрде беретін түсіндірме-иллюстративті әдіске қарағанда көбірек дайындықты қажет етеді. Оқыту әдістерін іздеу қажеттілігі осыдан шығады. Мұғалімдердің инновациялық белсенділігінсіз бұл мүмкін емес.

Мұғалім мамандығы бойынша өз пәнін қазіргі заманғы ғылым мен техниканың өскелең талаптарына сәйкес дәрежеде білуге тиіс. Ғылым дамыған сайын болжамдардың дәлелденіп, теорияға айналуы және жаңа факторлар мен заңдылықтардың ашылуы кеңейген сайын мұғалімге қойылатын талап та арта түседі.

Педагогикалық ғылыми жетістіктері мен озат педагогикалық тәжірибені заман талабына сай меңгеру – жастарға білім мен тәрбие берудің негізгі көзі.

Қазіргі кезеңде ғылымның соңғы табыстарына негізделіп оқу орны өмірінде жүзеге асырыла бастаған ең басты мәселелер: оқытудың ғылыми негіздерінің өмір және еңбекпен байланыстылығы; оқытудың политехникалық принципі, арнаулы факультативтік курстар; бағдарламалық және дифференциялық оқыту; қоғамдық пайдалы және өнімді еңбектің оқу мен тәрбие жүйесінде алатын орны; кәсіптік бағдар беру, техникалық құралдарды, компьютерлерді, оқыту машиналарын кеңінен қолдану т.б. болып отыр [6]. Осы мәселелерді іс жүзіне асыру мұғалімнің тікелей психологиялық және педагогикалық білім деңгейіне байланысты,

Оқу орындарында осыған керісінше фактылар да кездеседі. Кейбір мұғалім өздігінше теориялық білімін одан әрі дамытумен шұғылданбайды, жаңалықтармен сирек танысыды. Осының нәтижесінде өмір ағымынан артта қалып, өз жұмысында үлкен олқылықтар, керек десе, қателіктер жібереді. Бақылау мәліметтеріне қарағанда мұндай мұғалімдердің оқушыларға жүйелі тәрбие берудің ұзақ, зеріктіретін нақыл сөздерді көп айтып, моральдық нормалар мен талаптарды үстіртін үйретумен шектелетіндігі және әр баланың табиғи, дербес ерекшеліктерін еске алмайтындықтары байқалып келеді.

Міне сондықтанда педагогикалық процесті мақсатқа сәйкестік принциппен жүзеге асыру үшін әрбір мұғалім тәрбие әдістері мен тәсілдерін саралап алумен бірге, тиімді етіп қолдануды да қамтамасыз етуі тиіс. Осындай жағдайда оқушылардың дара қасиеттері мұғалімдердің басшылығымен жүргізілетін түрлі тәрбие жұмыстарының ықпалымен дамып жетіледі.

Педагогикалық процесте озат тәжірибені кеңінен қолданудың маңызы зор. Өйткені терең білім мен тәрбие беру, педагогикалық озат тәжірибені зерттеу, жинақтау және таратудың нәтижесі, мұғалімдердің шығармашылық ісінің жемісі.

Кейбір педагог-ғалымдардың зерттеу мәліметтері бойынша шығармашылық тұрғыдан педагогикалық міндеттердің үш түрін атауға болады.

Стратегиялық міндеттерді шешу ұзақ уақытты талап етеді. Мысалы, мұндай міндеттерге жеке адамның дамуы, тәрбиесі, қалыптасуы, оқушыларды өмірге, еңбекке баулу және олардың өзара қарым-қатынасы және т.б. жатады.

Практикалық міндеттер жүйесі арқылы стратегиялық міндеттер анықталады. Мысалы тәрбиелеу және оқушыларды еңбекке баулу мәселелері жөнінде мұғалім мынадай практикалық міндеттерді іске асыруы тиіс. Олар: жастардың өмірге, түрлі іс-әрекеттеріне көзқарасын, белсенділігін, ынтасын арттыру; сынып құжаттарында оқушылардың әлеуметтік пікірін қалыптастыру; олардың өзіндік басқаруының рөлін көтеру және т.б.

Бұл міндеттерді шешу үшін жастардың, олардың ата-аналарының, сол жердегі істейтін мұғалімдердің және басшылардың іс-әрекетін нақты жоспарлап, үйлесімді етіп іске асыру қажет.

Оперативтік міндеттер – бұл іс-әрекеттерін тікелей орындау, мәселелерді балалардың қатысуымен дереу шешу.

Әрине бұл міндеттерді оқу-тәрбие процесінде шешу мұғалімдердің іскерлігіне, тәжірибелілігіне, терең және берік біліміне тәуелді.

Ұсынылып отырған ғылыми мақала педагогикалық шеберлік арқылы бүгінгі күннің талабына сай болашақ мұғалімдердің кәсіби даярлығын қалыптастыру проблемасына арналды. Болашақ мұғалімдерді кәсіби даярлаудың теориясы мен әдістемесінің теориялық, әдістемелік негіздерін анықтауда, философиялық, психологиялық, педагогикалық, әдістемелік әдебиеттерді, іргелі ғылыми-зерттеу жұмыстарын талдау, мұғалімдерді кәсіби даярлауға қатысты проблеманың зерттеу бағыттарын анықтауға мүмкіндік берді.Сондай-ақ қазіргі кездегі педагогикалық шеберліктің оқу процесінде алатын орнын нақтылай түсті деп ойлаймын.;

Мұғалімдердің кәсіби даярлығын педагогикалық шеберлік арқылы қалыптастыруда мотивациялық, мазмұндық, іс-әрекеттік компоненттерді бір арнаға біріктіре отырып, оң нәтижеге жүйелі түрде жететіндігі дәлелденді [7].

Қорытындылай келе айтарымыз мұғалімдерді кәсіби даярлау проблемасы күрделі болғандықтан, оның барлық салаларын қамтып шығу мүмкін емес. Педагогикалық шеберлік негізінде болашақ мұғалімдердің кәсіби-тұлғалық даярлығын қалыптастыру, болашақ мұғалімдерді ақпараттық-комуникациялық технологияларың көмегімен озық педагогикалық тәжірибелерді пайдалану сияқты мәселелерді зерттеу келешектің ісі болып табылады. Өйткені, осы орындалған жұмыс қарастырылып отырған мәселелерді мұғалімнің іске асыруы тұлғалық факторды ескеруді талап ететіндігін көрсетті. Біздің ойымызша, мұның өзі әрі қарай зерттеу пәні бола алады. Сондықтан да болашақ жас мамандар мен педагог кадрларды дайындау жүйесіне әлі де көп көңіл бөлінген жөн деп есептейміз.

Пайдаланылған әдебиет тізімі

1. Наука и образование Казахстана в XXI веке. Астана, 2018 г.Сборник статьей

2. Қазақстан Республикасындағы Білім туралы Заңы. -Астана, Өзгерістер мен Толықтырулар .2017 ж,
3. Хмель Н.Д. Педагогический процесс в общеобразовательной школе. – Алматы, 2014. – 134 с.
4.Сейтешов А.П. Подготовка учителей к инновационной деятельности 2016. –193 с.
5. Хомерики О.Г., Поташник М.М.,Развитие школы как инновационный процесс:. – М.: Новая школа, 2014. –1 64 с.
6. Ляудис В.Я. Инновационное обучение и наука.– М.: Изд-во МГУ, 2017.– 352 с.
7. Загвязинский В.И. Инновационные процессы в образовании и педагогическая наука . – Тюмень: ТГПУ, 2018. – 2 39с.

ӘОЖ 378.02+37.035.

БОЛАШАҚ МҰҒАЛІМДЕРДІҢ КӘСІБИ ІС-ӘРЕКЕТ АРҚЫЛЫ ӨЗ БІЛІМДЕРІН ЖЕТІЛДІРУІ

Омарова А.О.
М.Х. Дулати атындағы Тараз аймақтық университеті, Тараз қ., Қазақстан

В данной статье рассматривается система самосовершенствования на основе профессиональной деятельности будущих учителей. Также при подготовке кадров по педагогическим специальностям описываются вопросы создания необходимых условий для развития их профессиональной личности через совершенствование целей, содержания и технологий педагогического образования.

This article discusses the system of self-improvement based on the professional activities of future teachers. Also, when training personnel in pedagogical specialties, the issues of creating the necessary conditions for the development of their professional personality through the improvement of the goals, content and technologies of pedagogical education are described.

Маман дайындау қай кезде де күн тәртібінен түспеген, өте көкейкесті мәселе болып табылады. Себебі, жас ұрпақтың білімі мен тәрбиесінің деңгейі мұғалімнің біліміне, біліктілігіне, мәдениетіне және педагогикалық қызметіне байланысты.

Осыған орай қазіргі жағдайда түрлі мамандықтар бойынша кадрларды дайындаудағы педагогикалық білім берудің мақсаты, мазмұны және технологиясы жетілдіріліп, олардың кәсіби тұлғасының дамуына қажетті жағдай жасалу талап етіледі [1].

Соңғы жылдарда жоғары оқу орындарында болашақ мамандарды дайындау үдерісінде олардың кәсіби құзыреттілігін қалыптастыру мәселесі көптеп қарастырыла бастады.

Студенттердің кәсіби құзыреттілігін жетілдіруді педагогтардың кәсіби іскерлігін қалыптастыру проблемасы тұрғысынан қарастырған жөн.

Оқытушы білім беру үдерісінің субъектісі ретінде студентің кәсіби құзыреттілігін дамыту жолында маңызды қызмет атқарады.

Жоғарғы мектептің педагогының тұлғалық және кәсіби сапасына құрылымдық талдау жасауда қарастыруды өзекті деп есептейміз, олар: ғылыми құзыреттілік, тұлғалық бейнесін жасаушы және психологиялық - педагогикалық дайындықтары.

Жоғарғы мектептегі педагогтың салалық бағдарламасының маңыздылығы оның сол ғылымға сәйкес саладағы білімнің тереңдігінде екені, әрине, кездейсоқ жағдай емес. Жоғары оқу орнындағы ғылымның ерекшелігі сауаттандыру үдерісі арадасындағы тығыз байланыста, ал оқытушының ең қажетті сапа белгісі – зерттеу жұмысын нақты жария ету шеберлігінде. «Университет дегеніміз оқушылардың көз алдында өткізілетін зерттеу жұмысы арқылы оқыту (немесе сабақ өткізу)... Зерттеу жұмысы мен сабақ өту үдерістерінің бірлігі бұл ең алдымен, ғылым университеттегі оқыту үдерістерінде шешімі табылмаған мәселе ретінде, әрі зерттелу үдерісіндегі мәселе ретінде қарастырылып келеді, ал мектеп дайын әр аяқталған білімдерді (танымдарды) оқытады. Университеттегі оқыту барысындағы мәселе оқытуда емес, өзіндегі ғылым атаулыда жұмыс жүргізу үшін, өз мүмкіншілігінше зерттеу жұмыстарын жүргізуге оқыту. Ол өз пәнін оқытпайды, тек өз көзқарасын жария етеді [2] .

Соңғы он жылдықта қоғамда ғылым мен ғылыми қызметкердің беделі айтарлықтай төмендегенін ескерген жөн. Бұл жерде айтылатын себептер өте көп, оның негізгісі шын мәнінде ғылыммен айналысатын адамның материалдық (немесе қаражаты бар адам) жағдайы жақсы болса ғана бұл мүмкін. Осы жағдайға байланысты студент жастардың ғалым болуға қызығушылықтары өте төмен.

Ғылыми гранттар жүйесі, ғылыми қорлардың қолдаулары мен жоғары оқу орнындағы ішкі мүмкіндіктерді коммерциялық, ғылыми әрі білім беру қызметтерінде пайдалану, әрине, ғылыми – зерттеу жұмыстарын сапа жағынан да, сан жағынан да көбейтуге ықпал жасайды, алайда, мемлекет тарапынан қомақты жәрдем болмаса, жоғары оқу орнында ғылымды өркендетудің ықтималдығы шамалы.

Сонда да жоғары оқу орнындағы көптеген оқытушылар ғылыми зерттеулермен айналысып жүр, әрі оқу – тәрбие үдерістерін қажетті ғылыми – оқу әдебиеттермен қамтамасыз етеді, ғылыми өзекті мәселелерді жетілдіруде алуан түрлі гранттардың сайстарына қатысуда және т.б.

Шығармашылық маманның тұлғасын дамытуда оқытушының көмегінсіз оның кәсіби өркендеуі мүмкін емес, себебі ғылымен белсенді айналысатын оқытушы өз студентеріне білімді ғана оқытпайды, сонымен бірге ол өз ара бірлескен шығармашылық қарым - қатынастар негізінде ғылыми жұмыстардың технологиясы мен өзінің мәдениетін, қызығушылығын, рухани байлығында береді.

Жоғары оқу орнындағы оқытушының тұлғалық құрылымы дүние танымы, рухани, мәдени – адамгершілік құндылықтар жүйесі олардың ұлттық және жалпы адамзаттық ұғымда ең алдымен, оның жалпы және кәсіби мәдениетінің еңбегімен белгіленеді.

Жоғары оқу орнындағы педагогтың кәсіби қызметіндегі ерекшеліктер оның тұлғалық сапасы мен психологиялық – педагогикалық білімі мен шеберлігінің ажырамас бірлігі [3].

Оқытушының психологиялық – педагогикалық құзыреттілігін біз оның иновациялық қызмет түрлері мен педагогикалық қарым – қатынас мәдениетіне қабілеттілігі деп бөлеміз.

Оқытушының шығармашылық бағытын оның студент тұлғасын дамыту қабілеттілігімен олардың өмір мәніне және құндылықтарына ықпал жасай алуы мен, қажеттіліктері мен шығармашылық қуатының дамуын жүйелендіру қабілетімен сипатталады. Студенттердің шығармашылық қабілеттерін қалыптастыруға бейімделген оқытушы, сауаттандыру үдерісінде, ең алдымен, өзі сол инновацияларды (ғылым жаңалықтарын) жасауы әрі қолдана білуі қажет, әрі туындалған мәселені щеберлікпен, төзімділкпен көру қабілеті бар жеке тұлғалық және кәсіби тұрғыдағы тұлға болуы шарт.

Педагогтың шығармашылық қабілеті мамандарды дайындауда сапасын жоғарылатумен бірге ол белгілі бір үлгі ретінде студентерге бағыт беруші екенін де ескерген жөн: тек шығармашылық тұлға ғана білім алушының шығармашылық немесе іздемпаздық қабілетін ашуға ықпал жасай алады және оларды қызықтыру арқылы өзінің шеберлігін бере алады, оларды өзінің рухани және кәсіби ізденістерімен өзіне жақындата алады.

Оқытушының шығармашылық деңгейінің жоғарылауындағы маңызды шарт оның іштей сезімталдық қасиетінің кәсіби ретте бейнеленуі. Оқытушының қызметі аудиторияға бағытталған, ол оның тұлғасының сапасына: қайырылымдығына, сыртқы және сөйлеу мәдениетіне және т.б. сапа белгісіне баға беруші. Тек аз ғана студенттер өткізілген сабақтың мазмұнына нақты әрі дәл баға бере алады.

Демек, тек педагогтың өзі ғана өзіне - өзі төреші және бұл өзін – өзі бағалау жан – жақты болуы үшін, үнемі іштегі сезім түйсігі өз қызметін атқаруы тиіс, яғни өзінің педагогикалық – қимылдарын түсінуі, біріншіден, студенттер тарапынан, екіншіден, көзге көрінбейтін көмекші сарапшы ретіндегі көзқарастан алғанда, үшіншіден, оның педагогикалық әрекеттеріне жұмысыны тәсілдері мен әдістерінің үлгісі сәйкес болуы тұрғысынан салыстыру қабілетінің болуы шарт. Іштей сезу түйсігі кәсіби және тұлғалық санасы ретінде педагогтың өзінің кәсіби қызметіне шығармашылық тұрғыда қарауымен, жаңа оқу – тәрбие түрлерін үнемі ізденумен, өзіне сын көзбен қаруымен шарттасады.

Кәсіби педагогтың ұйымдастырушылық бағыты студенттер аудиторияларын басқару заңдылықтарын білуі мен студентерді жұмысқа жұмылдыру әрі оларды ғылыми ізденістерге,баяндалған материялдарға, адам ретінде өз тұлғасына қызығушылықтарын оятяу қабілеті, сонымен бірге өзінің студент – әріптесінің оқудағы және кәсіби жетістіктеріне өзіде қызығушылық танытуы тиіс сабақты ұйымдастыру педагогикалық диалогты жоғары деңгейде жүзеге асыру және оларды рқыту технологияларының жерлеріне енгізу, әрі оларды орынды қолдану, барлық студентерді белсенді шығармашылық жұмысқа араластыру – осы аталған жұмыстың барлығы оқытушының алдындағы міндеттердің шеңберіне енеді.

Жоғары оқу орнындағы педагогтың ең маңызды міндеттерін ерекше атап өту керек, олар: студенттердың өзіндік жұмыстарын ұйымдастыру әрі басқару

және оларды ғылыми зерттеу жұмыстарына ынталандыру шеберлігі. Оқытушының бағыт беруінсіз және жәрдемінсіз студент ғылыми ізденістер жасай алмайды [4].

Жоғары мектеп жүйесіндегі көрсеткіштердің өзгеруі диалогты оқыту технологияларын белсенді пайдалану мәселесін өзектілейді. Жоғары оқу орнындағы оқытудың табиғатында көзсіз бағынушылық, әміршілдік тек қана бір шындық көз қарастағы бағыттағы қарым – қатынастарға орын жоқ, ол жерде оқытушы мен студенттің арасында өзара іс - әрекет жасауға арналған қажетті диалог қана өмір сүреді.

Кез келген оқу - танымдылық мәселе ойлауға, пайымдауға, шешімін табуға бағытталады. Сонымен бірге, педогог пен студент тең дәрежеде, тең құқықта ерекше ашық, психологиялық тұрғыда қолайлы ортада бірлесіп жұмыс жасайды. Жоғары оқу орнындағы оқудың диалогтық сипаты туралы Ю.М. Лотман былай деп жазды: «Бұл жерде ұстаз бен шәкірттің жоғарысы мен төмені жоқ – бұл жерде олар бірлесіп жұмыс жасайтын әріптестер. Себебі жоғары оқу мекемесіндегі жұмыс тек бірлесіп атқарылады,біреулері оқып білім алғысы келеді, басқалары оларға көмек көрсетеді. Оқытушылардың студенттерге қарым – қатынасы жасы кіші әрістесіне деген қарым – қатынасы болып есептелінеді».

Жоғары мектептің педагогы жоғары өнегелі мұратпен құндылықтарды насихаттаушы санасында ол ең алдымен зерттеуші болса, оның студенттермен өзара тұлға аралық іс – әрекеттері танымдылықпен шығармашылық қызметінің кеңістігінде жүреді.

Оқытушыларды психологиялық – педагогикалық дайындау жүйесі профессорлық – оқытушылық құрамның жұмысының және жоғары оқу орнындағы оқу - тәрбие үдерісінің тиімділігін арттыру үшін ұсынылған.

В.Жураковский, В. Приходько, И. Федоровтар жоғары оқу орнындағы оқытушының педагогикалық және біліктілік бағыттарын бір-бірімен өзара байланысты екі міндеттке бөліп қарастырған, олар [5]:

– қоғамның ғылыми - техникалық яғни мәдени мұраларын көбейту әрі сақтау;

– кәсіби дайындау үдерісінде тұлғаны әлеуметтендіру.

Оқытушының қызметін құрайтын негізгі үш бағытты авторлар келесі ретте белгілейді: ғылыми – пәндік, психологиялық – педагогикалық және мәдени – ағартушылық.

Бүгінде ғылым білімге қояр талап артып, оқу жүйесі де күрделенген шақта жаңа қоғам мұғаліміне жүктелер жүк еселене түсуде. Ұстаз қауымы алдында жай білім беру ғана емес, сонымен қатар өркениет көшіне жол бастайтын,әрі ұлттық рухта сусындаған білімді, дарынды азаматтар тәрбиелеп шығару міндеті тұр.Бұл жолда мұғалімнің кәсіби шеберлігін дамыту, біліктілігін арттыру сынды мәселелер мектеп алдында тұрған жауапты іс болмақ.

Мұғалімнің кәсіби даму шеберлігі жоғары мектепте алған білімінен кейін тоқтап қалмауы керек. Ол үш-бес жылда бір өткізілетін білім жетілдіру

курстары мен аттестациямен шектелиеуі тиіс. Әр ұстаз өз біліктілігін арнайы жоспар құрып, оны жүзеге асырылып отыруы керек.Оның қатарына жүйелі өтетін ашық сабақтар, түрлі сайыстар, байқаулар, іс тәжірибелер, сыныптан тыс жұмыстар, олимпиада және КҒА қатысу кіреді. Сонымен бірге әр түрлі деңгейдегі курстар мен семинарларға қатысу да мұғалімнің білімін көтерудің жолдары болмақ.

Ұстаз қолында, адам тағдыры,болашақ ел тағдыры тұр. Маған жақсы мұғалім бәрінен де қымбат,өйткені мұғалім мектептің жүрегі деп ЫбырайАлтынсарин айтқандай, қазіргі оқу орындары алдындағы міндеттерді шешуде мұғалімнің кәсіптік мәдениеті басты шарт екендігі аян.

Білім берудің ұлттық моделіне көшкен қазіргі мектепте, ойшыл,зерттеуші, жаттандылықтан аулақ практикалық қызметте педагогикалық үйлестіруді шебер меңгерген, психолог-педагогтік диагностика қоя білетін іскер, шығармашыл ұстаз керек.

Бүгінгі таңда пелагогикалық ұжым мен сол ұжымды құрудағы педагог кадрлардың негізгі мақсаты мен міндеттері сабақ сапасын көтеру, оның түрлерін жетілдірудің жолдарын іздеу, іздене отырып оқушының пәнге қызығушылығын арттыру, танымдық іздемпаздығын белсендіру. Осыған орай мектеп өміріндегі өзекті мәселелердің бірі сабақтың жаңаша оқыту түрлерін дамыту болып табылады.

Педагогикалық тәжірибені бүгінгі даму деңгейінде белгілі болып отырғандай оқытудың озық әдіс тәсілдерінің бәрін еркін игеріп, әрбір нақты жағдайларға орай ең тиімді әдісін таңдап алу, олардың жиынтығынтүрлендіре отырып пайдалану, әрі шығармашылықпен өзіндік білімді жетілдіре отыру негізінде ғана жүзеге асатын іс. Өз білімін көтеру негізінде – оқу–тәрбие үрдісін ұйымшылдықпен жүргізуде мұғалім басты тұлға. Осындай талапқа сай қызмет атқару үшін мұғалім бірінші кезекте өзінің әдістемелік, саяси-экономикалық, эклогиялық, психологиялық, дидактикалық білімін ұдайы толықтырып үздіксіз іздену үстінде өз мамандығы бойынша білімін жетілдіріп отыруы керек.

Сонымен қатар психология мен педагогика ғылымдары жайындағы жаңалықтармен озық тәжірибелерді үнемі пайдаланып отыруы шарт. Әрбір пән мұғалімінің ешкімге тәуелсіз кәсіби бағыты болуы керек. Сонда ғана мұғалім мен ұжым қызметінің желісі оқу-тәрбие жұмысының нәтижесі бүгінгі күннің талабына үлес қоспақ.

Мұғалім шеберлігінің негізгі көрсеткіштерінің бірі әдістеме саласындағы ғылыми жаңалықтар мен озық алдыңғы қатарлы тәжірибені жетік игеру. Демек сапалы, тиімді, нәтижелі ізденіс ұстаздың тынымсыз еңбегінің айғағы болса керек. Оқу тәрбие үрдісінің дұрыс жүргізілуіне сабақта мұғалімнің әр алуан оқыту әдіс-тәсілдерінің тиімдісін оқушылардың мүмкіндіктеріне және жағдайларына қарай таңдап алуы да ізденістен жүзеге асатын шара болмақ.

Әрине ізденіс нәтижесінде жүзеге асатын тиімді оқыту әдісі оқушыларды алғырлыққа, байқампаздыққа, шығармашылыққа еңбекке, ең бастысы, ғылыми негізде ынтасын арттыруға мүмкіндік береді. Оқушыларға саналы білім, сапалы

тәрбие беруді жүзеге асыру үшін ұжымның әрбір мүшесі мектептің жаны болып саналатын ұстаздар қауымы үнемі шығармашылық ізденісте, жаңа педагогикалық технологиялардың жетістіктерін пайдалана отырып, өздерінің кәсіби шеберлігін дамытуды кезек күттірмес мақсаты деп есептеуі керек.

Әрбір күн өзгеріске толы қазіргі жауаптыкезеңде заман көшінен қалмай, уақыт талабына сай болу, білімді өз бетінше үйрену, оны оқушыларға үйрету ұстаздықты мұрат еткен әрбәр кәсіп иесінің ең қасиетті борышы, абзал парызы. Қазақ санасының шамшырағы Ахмет Байтұрсыновтың «Мектеп жаны мұғалім» деген қанатты сөзінің мағынасы бүгінгі күн талабын күшейтіп отыр.

Мұғалімнің кәсіптік даму бағдарламасына іздеу,зерттеу қызметінің мүмкінтіктері жатады. Педагогикалық қызметті талдау барысында теориялық білім алудың, диагностика мен өзіндік диагностиканы игерудің қажеттілігі туады.

Мұғалімнің өздігінен білім алуын және оны жетілдіруді қажет ететін негізгі бағыттар ол кәсіптік, яғни өз пәні бойынша,психологиялық-педагогикалық - оқушылар мен ата-аналармен жұмыс ,технологиялық – ол лидерлік қасиеттерін дамыту және әдістемелік оқытудың заманауи әдіс-тәсілдері мен формалары. Ал креактивті мұғалім бұл ұсыныстарымызды өзінің бағыттарымен толықтырады.Автор ұсынып отырған бұл ұсыныстың болашағы бар және ол әлі де ізденіс пен дмытуды қажет етеді деп ойлаймыз.

Пайдаланылған әдебиет тізімі

1. Сластенин В.А. Формирование социально - активной личности учителя: Сб. научн. трудов, М: АГПИ, 2014.-114с.
2. Рысбаева А.К., Тұрысжанова Р.К. Международный опыт подготовки педагогических кадров.Учебно - методическое пособие. -Алматы: Комплекс, 2016. -42 с.
3. Загвязинский В.И. Педагогические творчество учителя.-М.:Педагогика,2017. -160с.
4. Альмухамбетов Б.А.Тенденции развития системы повышения квалификации педагогических кадров в Казахстане. – Алматы: «Ғылым», 2015. – 290с.
5. Тұрғынбаева Б.А. Мұғалімдердің шығармашылық әлеуетін біліктілікті арттыру жағдайында дамыту.-Алматы – 2015, 208б.

ӘОЖ 37.018.46

МЕКТЕПТЕГІ ҚАҚТЫҒЫСТАРДЫҢ ОҚУШЫЛАРДЫҢ МІНЕЗ-ҚҰЛҚЫНА ӘСЕРІ

Омарова А.А.
Ы.Алтынсарин атындағы № 65 мектеп- гимназиясы, Шымкент қ., Қазақстан

В статье рассматриваются причины возникновения и развития конфликтов у субъектов образовательно-воспитательного процесса, а также технологии их разрешения.

The article examines the causes of the emergence and development of conflicts in the subjects of the educational process, as well as the technologies for their resolution.

Мектеп оқушыларының даму үрдісінде олардың жас және дербес педагогикалық-психологиялық ерекшеліктеріне байланысты олардың

арасындағы қақтығыстардың пайда болуы және басқа формалардың пайда болуы табиғи болатындығын ескеру қажет.

Ғылыми, педагогикалық және психологиялық еңбектер негізінде қақтығыстардың келесі түрлерін ажыратуға болады: «тұлғааралық қақтығыстар, отбасылық қақтығыстар, басшылар мен бағыныштылар арасындағы қақтығыстар», әлеуметтік топтар арасындағы қақтығыстар, саяси және мемлекетаралық қақтығыстар және т.б.

Сонымен қатар, педагогикалық мамандыққа қатысты «педагогикалық еңбек, қызметтегі қақтығыстар», инновациялық (жаңалықтар енуімен байланысты) қақтығыстарды өз алдына бөліп жеке қарастыруға да болады.

Конфликт адамдар арасындағы қатынастар психологиясының негізгі компоненті болғандықтан, біз себептер, факторлар, жағдайлар, типтер, технологиялар мен механизмдер, көріністер, даму немесе тежелу, оларды болдырмау немесе шешу жолдары сияқты мәселелерге назар аударамыз. Біздің мамандықтағы тұлғааралық қақтығыстар мәселесі терең және жан-жақты қамтылған.

Әлемдік ғалымдар тұлғааралық қақтығысқа келесі анықтамалар береді:

- «Екі күшті, бірақ қарама-қарсы көзқарастардың қарама-қайшылығы» (А. Лурия);

- «Адамның терең және нақты себебі және қарым-қатынасқа қанағаттанбаушылықтың нәтижесі» (В. Мерлин);

- «санада ерекше құндылықтар ретінде қалыптасқан екі ішкі тәжірибенің қақтығысы» (Ф. Василюк және басқалары).

Сонымен, тұлғааралық қақтығыс дегеніміз – «Адамның ішкі сезім дүниесінің ұзақ созылған арпалысынан, күресінен пайда болған, тұрмыстық ортаның қайшылықтарын аңғартатын, шешімі әлі табылмаған тұлғаның уайым, ренжуі» [1].

Субъекттердің өзара әрекетіне қарай отбасындағы қақтығыстар былайша бөлінеді: ерлі-зайыптылар арасындағы, ата-аналар мен балалар, ерлі-зайыптылар мен олардың ата-аналары, әкелер (аталар) мен немерелер арасындағы қақтығыстар (бұл туралы жан-жақты осы тақырыпты өткенде беріледі).

Басшылар мен қызметкерлер арасындағы байланыс ғылымда да, практикада да өзекті мәселе болып табылады. Мұнда басқару стилі, лидердің беделі, сыйластық, әлеуметтік-психологиялық жағдай жасау

Қақтығыстардың, яғни шиеленістердің шығу себептері мен факторлары да түрліше болуы мүмкін. Қақтығыстардың келіп шығуы және дамуы 4 топ факторлар мен себептерге негізделеді. Олар: объективтік, ұйымдастыру-басқару, тұрмыстық-психологиялық және жеке тұлғалық:

Шиеленістердің объективтік себептеріне адамдардың тұрмыстық жағдайдағы өзара қимыл-әрекеттері, яғни олардың қызығу, көзқарас, пікір, ұстанымдардың қақтығысуы жатады. Объективті себептер жанжал тудырады. Оның үстіне субъективті себептер қақтығысқа қатысушылардың (қарсыластардың) жеке психологиялық ерекшеліктерімен, яғни қақтығысты

тудыратын, осы қақтығыс арқылы объективті қарама-қайшылықтарды шешуге бағытталған жеке психологиялық ерекшеліктерімен байланысты. Қалай болғанда да, жанжалсыз және қақтығыссыз шешуге болады [2].

Сондықтан да тәжірибеде әрқандай шиеленістің объектив-субъектив себептер комплексі бар. Олар:

Адамдардың күнделікті тұрмысында, өмірінде материалдық және рухани қызығулардың табиғи қақтығысы;

Адамдар арасындағы қарым-қатынас процесінің құқықтық және нормативтік қағидаларының, тұрмыстық қайшылықтардың толық жете жетілмегендігі;

Сонымен қатар, адамдар жасайтын өңірлерде экологиялық жағдайлардың нашарлауы, әртүрлі төтенше апат жағдайлары және т.б. қақтығыстардың келіп шығуына себеп болады.

Қақтығыстың ұйымдастыру – басқару себептеріне – ұжымдар, ұйымдар және топтар құрылуымен, дамуымен және қызметімен байланысты болған жағдайлар жатады. 4 түрлі себептерді көрсетуге болады. Олар:

Құрылымдық-ұйымдастыру – яғни ұйымның құрылымының сол еңбек түріне сай келмеуі.

Қақтығыстар функционалды-ұйымдық ұйымның сыртқы ортамен тиімді функционалдық қатынастарының төмендеуіне, бөлімшелер мен ұйым ішіндегі жеке құрылымдар арасындағы қатынастардың бұзылуына, жекелеген қызметкерлер арасындағы сыйластық пен өзара түсіністіктің төмендеуіне әкеледі.

Жеке тұлғалық-функциональдық – лауазымдағы қызметке, басшылардың өз мамандығына, адамдық, моральдық қасиеттерімен сай келмеу себебі: Мұндай ұжымда бастық пен қызметкер, мамандар, жұмысшылар арасында қақтығыстық болуы сөзсіз.

Ситуациялық-басқарушылық – ұйым басшысы, оған бағынушылар тарапынан қате шешім мен қаулылардың қабылдаыуына байланысты қақтығыстар себебі. Басшының орынсыз шешімі оған мойынсынушылардың наразылығын тудырады.

Әрбір әлеуметтік топтардағы сияқты жалпы білім беретін мектептерге де әртүрлі қақтығыстар тән.

Ағартушылық саласында 4 субъектің қызметі өз бірлестігін, өзара ықпалдастығын таба білуі қажет: Оқушы, оқытушы, ата-аналар және басқарушы , олар арасында өзара қақтығыстар жүзеге келу ықтималы бар.

Оқыту мен тәрбиелеу процесі кез-келген даму сияқты қақтығыстар мен қайшылықтарсыз аяқталмайды. Балалармен жанжал - бұл нақты өмірдің бөлігі.

Психолог М. Рыбаковаңың айтуы бойынша мұғалім мен оқушы арасындағы қақтығыстың келесі түрлері бар:

- балалардың оқу үлгеріміне, оқу үлгерімінің төмендеуіне немесе сыныптан тыс жұмыстардың орындалмауына байланысты жиі туындайтын жұмысқа, жағдайға байланысты қақтығыстар.Мұның себептері әр түрлі болуы

мүмкін: шаршау, оқу материалдарының күрделілігі мен күрделілігі, мұғалімнің орынсыз ескертулері және т.б.;

- әрекеттерден туындайтын қақтығыстар, өзін ұстай алмау, жағымсыз қылықтар. Яғни, оқушылар мектептегі және мектептен тыс кездегі ережелер мен тәртіптерді бұзады. Ол ұнамсыз әрекеттердің себептері әртүрлі болуы мүмкін. Кейде оқытушы ол себептерді анықтамай тұрып, оқушыға баға береді, жазалауға әрекеттенеді;

- қарым-қатынастардағы қайшылықтар, яғни, мұғалім мен оқушының эмоционалды жағдайымен, адамның мінез-құлқымен байланысты қақтығыстар. Бұл жағдайда оқушының жеке басы жүзеге асады, оның ұзақ уақыт бойына мұғалімге деген наразылығы, келіспеушілігі болады. Олардың арасындағы байланыс ұзақ уақытқа үзіліп қалады [3].

Оқытушы мен оқушы арасындағы қақтығыстың ерекшеліктері келесідей болуы мүмкін:

- мұғалімнің негізгі міндеті - проблемалық жағдайды шешу.
- қақтығысқа қатысушылардың мәртебесі (орны) ерекше (мұғалім-оқушы)
- олардың қақтығыстағы тәртібі ерекше;
- жанжалды шешуде олардың өмірлік тәжірибесі әр түрлі деңгейде болуы керек, сондықтан жауапкершілік те әр түрлі деңгейде болуы керек;
- олар оқиғаның мәні мен себептері туралы басқаша түсінеді және басқаша ойлайды;
- басқа оқушылардың жанжалын бақылау олардың тәрбиесіне де әсер етеді;
- мұғалім қақтығыста маман ретінде ерекше орын алады, сондықтан ол жанжалдың шешімін табуға жауапкершілікті өз мойнына алуы керек, мүмкіндігінше оны әділ шешуге тырысуы керек;
- оқытушы қақтығысты шешуде қателікке жол қоятын болса, ол басқа қатысушылар үшін жаңа қақтығыс пен проблемалар тудырған болады;
- қақтығысты тиімді шешуден гөрі, оның алдын алған абзал, жеңіл, ұтымды.

Табиғатта, әлеуметтік ескінің орнына жаңалық кіріп келуі әрқашанда объективті құбылыс. Сондықтан да жаңалық пен ескілік арасындағы қарама-қайшылықтардың көрініс табуы табиғи және мәңгілік мәнге ие.

Оқушы мен мұғалім қарым-қатынасында эмоционалды түсінік жетіспейді. Егер мұғалім оқушыға жаңа және мейірімді сезінсе, ол қатаң талаптарды қабылдай алады. Кейде мұғалім оқушыға жанашырлық танытқысы келуі мүмкін, бірақ олардың бет-әлпеттері, қол қимылдары, дене қимылы, жүрісі, сыртқы келбеті, дауысы мен сөйлеуі жақтырмайтын сезімдерді ашуы мүмкін. Оқушымен қарым-қатынаста оған көңіл бөлу және оны тыңдай білуі эмоционалды қарым-қатынасты жақсартады.

Оқушыны эмоционалды түрде қолдай отырып, өз сөзіңізді бөлмей тыңдап, иә, ая, солай екен ғой деп айтыңыз немесе өз сезімдеріңізді толық білдіру үшін соңғы сөздерді қайталағаныңыз жөн. Бас, бет және көздің қимылдары да маңызды.

Оқушының психологиялық қасиеттерін зерттеу, оқушымен жақсы қарым-қатынас орнату үшін оны психологиялық тұрғыдан зерттеу өте тиімді.

Сіз білімгердің өзін-өзі бағалауын, эмоционалдық жағдайын, сыныптағы беделін, отбасылық қарым-қатынасын, әлеуметтік жағдайын анықтап, тиімді әрекетке көшуге болады. Психолог мамандармен бірге өзін төмен бағалайтын оқушылармен психологиялық зерттеулер мен түзету жұмыстарын жүргізуі керек.

Оқшаулау кезінде оқушыға деген сенімділік. Оқушымен дұрыс достық пен сүйіспеншілікке негізделген қарым-қатынас орнатуға көмектеседі. Өзіне сенімсіздік білдіріп, қателік жіберетін оқушы үшін ең тиімді әдіс - марапаттау және сенімділікті білдіру. Мұндай оқушылар өзін-өзі бағалаудың төмендігіне байланысты, егер олар талап етсе, толықтай жабық немесе жанжалға бейім болатындығы белгілі.

Жанжал баланың шыдай алатынынан көп нәрсені қажет ететіндігінен туындайды. Бұл оқушылар өздерінің қабілеттеріне сәйкес келетін шағын тапсырмадан бастауы керек және оларды кішкентай болса да уәделерін орындауға шақыруы керек. Сенім студенттерді ынталандырады, осылайша сұраныс деңгейі жоғарылауы мүмкін. Қиын кездегі сенім мен қолдау оған тығырықтан шығуға көмектеседі.

Мұндай балаларға сыныптастары мен ата-аналарына сенетін мұғалім қажет болады.

Көп жағдайда мұғалім оқушының не үшін бұлай жасайтындығын егжей-тегжейлі талдамайды, бірақ жетіспейтін ақпаратты өзінің болжамымен толықтырады. Сондықтан ол шешім қабылдап, әрекет етеді. Өздеріңіз білетіндей, мұндай қарым-қатынас бәрімізге зиян тигізуі мүмкін. Кейбір адал мұғалімдер әр оқиға мен іс-әрекеттің нақты себебін іздейді және әділ шешім қабылдайды.

Көптеген мұғалімдер жауапкершілікті сынып жетекшісіне жүктейді. Бұл жағдайда мұғалім қарым-қатынаста маңызды рөл атқарады, оның іс-әрекетін талқылайды, өзін-өзі таниды және оқушыға өзінің кім екенін көрсетеді. Оқушының өзін-өзі көрсетуі үшін мұғалімнің шеберлігі өте маңызды. Егер ол сәтті болса, ол өзін кінәлайды, ал мұғалімдер оқушыларды жағдайларға байланысты өз пікірлерін айтуға шақырады, бұл қарым-қатынаста ортақ түсінікке әкеледі.

Оқушының қатесін түзетуге мүмкіндік беріңіз. Идеал оқушы бейнесі мұғалімнің санасында қалыптасады. Мұндай оқушы мұғалімнің жұмысын жемісті етеді. Мысалы, ол жақсы оқиды, ереже бұзбайды, тартынбайды. Мұндай оқушыларды мұғалімдер жоғары бағалайды. Ал сәтсіз оқушы мұғалім үшін жағымсыз сезімнің көзі болып табылады. Мұндай оқушыларды көбінесе мұғалімнің эмоционалды өзара әрекеті басады [4].

Оқушылармен қарым-қатынас кезінде ол жиі жақсы оқитындарды тақтаға шақырады және оларды белсенді қолдайды, тіпті оларға 10-15 минут жаңа сабақ түсіндіруге кетеді.

Оқу үлгерімі төмен оқушымен жұмыс жасағанда, ол оған біраз уақыт беріп, «Сіз не білдіңіз?» деген қимылдар жасайды. Олар жабық қарым-қатынаста және өмірінің көп бөлігін үлгерімі төмен оқушылардың құрбаны ретінде өткізеді. Мұндай қатынастан кейін оқушының бағасы төмендейді, ол өзін әлсіз, қабілетсіз сезінеді, кейде тіпті өзін жек көреді.

Екінші жағынан, жылы сезімді, жылы сөзді, мақтау мен мадақтауды жиі еститін бала өзіне сенеді және үлкендердің үмітін ақтауға тырысады. Зерттеулер көрсеткендей, егер сіз нашар үлгеретін оқушыны қолдап, оған үлкен үміт артып, оған қателіктерін түзетуге мүмкіндік берсеңіз және оған қолдау көрсетсеңіз, ол жақсы нәтижеге қол жеткізеді.

Мұғалім мамандығының ерекшелігі, ең алдымен, оның педагогикалық еңбектерінде жатыр. Сонымен бірге, мұғалімдердің оқушылармен өзара әрекеттесуінде педагогикалық этикалық нормалар әрдайым сақтала бермейтіндігін айта кеткен жөн. Бұл сонымен қатар мұғалім мен оқушы арасындағы қақтығыстарға әкеледі. Ал осы жанжалдардың шешімін таба білу мұғалімге байланысты. Өз ісінің шебері, білікті мұғалім қандай қиындықтар туындаса да дұрыс шешім қабылдайтыны сөзсіз.

Пайдаланылған әдебиет тізімі

1. Ансупов А.Я.Баклоновский С.Конфликтология в схемах и рисунках.- Питер 2017. -128с..
2. Темина С.Ю. Конфликты школы и «Школа конфликтов» М.: 2012 г.
3. Рыбакова М.М. Педагогические ситуации и конфликты.-М.: -2016.-357 с.
4. Ибрашев Ғ. «Мұғалім мен оқушылар арасындағы қарым қатынас психологиясы» // Мектептегі психология, №7 (73), 2015 ж.

УДК 37.015.3

ИССЛЕДОВАНИЕ ПРОБЛЕМЫ ВЗАИМОСВЯЗИ ТРЕВОЖНОСТИ И МОТИВАЦИИ ДОСТИЖЕНИЯ В СТРУКТУРЕ ЛИЧНОСТИ БУДУЩЕГО УЧИТЕЛЯ

Онгарбаев М.С.
Университет «Мирас», г. Шымкент, Казахстан

Мақалада болашақ мұғалімнің жеке басының құрылымындағы мазасыздық пен жетістіктің мотивациясы қарастырылған, сонымен қатар, студенттер тұлғасының құрылымындағы мотивациялық бағыты мен мазасыздық психологиялық құбылыс ретінде талдаулар жасалған.

The article examines the motivation of anxiety and success in the structure of the personality of the future teacher, as well as analyzes the motivational orientation and anxiety in the structure of the personality of students as a psychological phenomenon.

При изучении проблемы мотива достижения успеха первостепенное значение имеет определение места мотива достижения успеха в личностной структуре.

Ряд исследователей указывает на включенность данного мотива в потребностную сферу (Г. Мюррей (H. Murrey) и Д. Макклелланд (D. McClelland), У. Макдауголл (W. McDougall) [1]. Результатом исследований

стало выявление специфичного вида потребности – потребность в достижении. Мюррей определяет потребность достигать успеха и избегать неудачи как вид потребностей в числе потребностей психогенного характера. К данному виду относят потребности в: суверенности, овладении знаниями, опеке, во взаимопонимании, разъяснении новой информации, в сексуальном удовлетворении, содействии в трудных ситуациях, аффилиационная потребность, потребность в зависимости от кого-либо, потребность игры, уважения, доминирования, неприятия и др.

В своих работах Д. Макклелланд отмечает прямую взаимосвязь между предпочтением ориентироваться на собственные ресурсы и наличием высокой потребности в достижениях. Такие люди, как правило, постоянно самосовершенствуются и первопричиной личных достижений считают личные усилия. Данному типу личности присуще выбирать для решения задачи разрешимые, хотя и требующие значительных энергозатрат. При решение поставленных вопросов первостепенное значение имеет уровень автономности: чем больше возможности самостоятельно принимать решения и планировать намеченную деятельность, тем выше уровень субъективной удовлетворенности. При наличии высокой потребности в достижении успеха предпочтение при выборе отдается таким вопросам, решение которых у общества ассоциируется с достижением успешности. У личности, в структуре которой выделяется ориентация на успех, имеется высокая потребность в общественном признании и поощрении, ценность которых для них нередко выше денежного вознаграждения [1].

Важно понимать, какие факторы оказывают влияние на формирование потребности в достижении успеха. Д. Макклелланд одним из таких факторов называет родительские установки. В семьях, где у родителей имеется высокая потребность в достижении успеха, детям с раннего возраста прививаются навыки самостоятельности. С малых лет ребенок учится и привыкает рассчитывать на собственные силы. Результатом подобного стиля воспитания становится повышение уровня уверенности, что в свою очередь становится стимулом к самостоятельному достижению новых целей и приносит удовлетворение.

Результатом изучения мотивационных свойств личности стало выявление взаимосвязи между свойствами личности и мотивацией. Исследователями было установлено влияние личностных свойств на характер мотивации, результатом чего становится превращение мотивации в свойство личности. П.М. Якобсоном был поставлен вопрос о степени проявления личности в сфере мотивации [2].

Мотив достижения (стремление к достижению успеха) – это достаточно стабильная индивидуальная потребность достигать успеха в различных областях жизнедеятельности. В качестве личностной диспозиции мотив достижения был обозначен в классификации Г. Мюррея. Под мотивом достижения исследователь понимал устойчивое желание достигать результативности в профессиональной сфере, стремление выполнить работу «быстро и хорошо» и прийти к определенному уровню успеха в актуальной для

личности сфере. Потребность в достижении успеха распространяется на большинство жизненных ситуации, независимо от их характера.

Личность, в структуре которой преобладает мотивация успеха, выбирают для достижения цели задачи выше среднего уровня сложности. Для такого человека характерна уверенность в успешном завершении дела, показательна работа, направленная на поиск полезной информации. Личность с доминирующей мотивацией избегания неудачи ориентирована на решение задач как легких, так и сложных. В первом случае успех зачастую гарантирован, во втором случае, при невозможности решить сложную задачу, субъект не принимает неудачу на свой счет.

Р.Бирней, Р.Тиван, Г.Бурдик классифицируют страх неуспеха и выделяют три вида с соответствующими защитными механизмами [3]:

1 – боязнь субъективного снижения самоценности (собственное мнение);

2 – боязнь снижения собственной ценности для окружения;

3 – боязнь последующих событий, не касающихся саму личность.

Для категории людей, стремящихся к высокому профессионализму, мастерству используется термин «мотивация эффективности» (Р.Уайт). В данном случае для личности большое значение имеет эффект личных действий. При достижении данного эффекта субъект ощущает свою компетентность, что вызывает чувство радости. «Мотивация эффективности» имеет много общего с «мотивацией достижения». Мотив достижения нередко ассоциируют с настойчивостью.

Есть данные, указывающие на существование мотива избегания успеха. В большинстве случаев данный вид мотива присущ женщинам и связан с некоторой неуверенностью в отношении следующих за достигнутым успехом последствий. Как правило, это имеет отношение к карьерному росту и отрицательной реакции окружения на профессиональные успехи личности. Подобное неприятие окружение может происходить в следствии принятых в социуме полоролевых различий и имеющихся представлений о характере работы для мужчины и женщины.

В зависимости от конечного результата - достижение успеха или появление труднопреодолимых препятствий, могут проявиться различные эмоциональные феномены – радость, удовлетворение, тревога, огорчение и т.д. Указанные переживания являются составляющей частью эмоционального переживания успеха или неуспеха и помогают регулировать деятельность, при необходимости внося в нее изменения.

Эмоция принимает обобщающий характер. В случае положительного обобщения эмоция стимулирует деятельность, при отрицательном обобщении – лишает побуждения ведущее эмоциональное явление при ожидании неудачи.

Уровень притязаний, как психологическое понятие, играет большое значение при изучении проблемы мотивации. В своей работе, посвященной исследованию мотивации, К. Левин дает понятию уровень притязаний двойную интерпретацию:

1 - уровень притязаний испытуемого, как цель на решение уже известной задачи. При этом данная цель принята испытуемыми.

2 – уровень притязаний, как индивидуальное свойство, способствующее самооценке личностных способностей, возможностей и достигнутого [4].

Ф. Хоппе выяснял факторы, влияющие на характер переживаний в связи с полученным результатом, так как то, что для одних испытуемых было положительным итогом, у других вызывало отрицательные переживания. При этом испытуемые достигали одинаковых результатов. Было выявлено, положительное и отрицательное восприятие результата обусловлено имеющимся у субъекта уровнем притязаний. Достижение результатом данного уровня создает положительное ощущение (успех), если результат оказывается ниже уровня притязаний, то человек испытывает отрицательные переживания (неуспех). Достигнутый результат отражается на уровне притязаний последующих действий. При этом успешный результат повышает уровень притязаний, а неудачный – понижает. В этом проявляется закономерность сдвига. Сила пережитого успешного или неуспешного разрешения отражается на движении уровня притязаний в вертикальном направлении и отражены в рисунке 1.

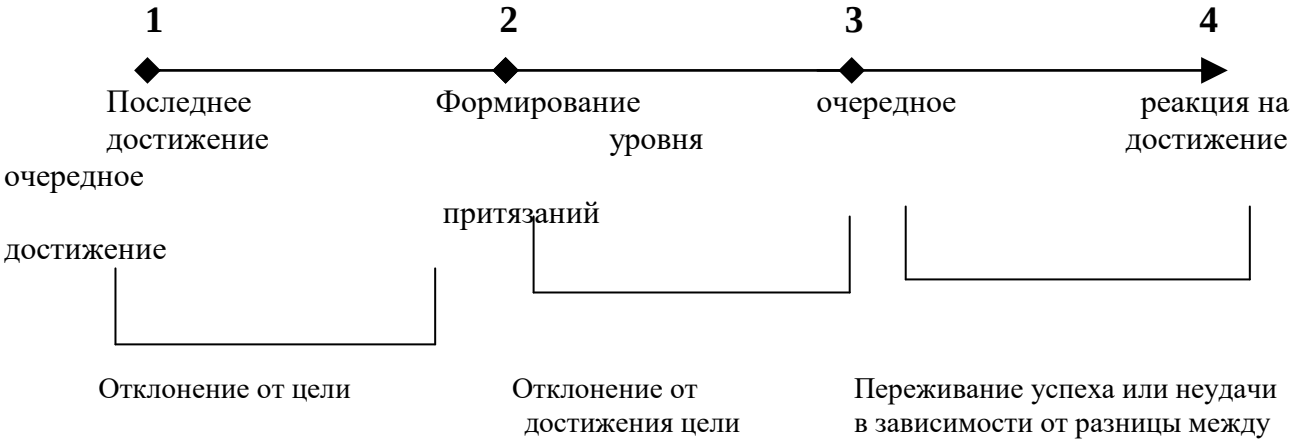

Рисунок 1- Выстраивание событий

Было замечено, что наибольшее влияние на самооценку оказывает успех или неуспех в достижении поставленной цели при решении задач средней степени сложности. Незначительное влияние на изменения в уровне самооценки оказывают успешное решение легких задач и невозможность решить задачу высокой степени сложности. При этом, высокая степень сложности задачи, которая была успешно решена, инициирует возникновение сильной потребности. Повышение уровня притязаний происходит при систематическом увеличении числа личностных достижений при очередном выполнении уже известной задачи. Сила восприятия успеха при этом остается стабильно одинаковой.

Уровень притязаний, сформировавшийся в результате последнего достижения, может изменяться к следующему этапу решения задачи, сдвигая

цель. Это означает, что существующий уровень притязаний все время выше либо ниже степени достижений личности. Улучшенные показатели достижений, как правило, могут склонять к повышению уровня притязаний, и наоборот, плохие показатели предыдущих достижений редуцируют готовность к повышению уровня притязаний [5].

Помимо этого, исследования показали, что придание поставленной задаче более личностного характера, может повысить уровень притязаний исполнителей. Было замечено, что, если поставленная цель несколько нереалистична, и человеком руководит в большей степени желание, нежели здравая оценка вероятности достижения, то уровень притязаний, вероятнее всего, будет повышаться. Имеющийся в социальном окружении принятый уровень притязаний так же способен изменять личностный уровень притязаний.

Список использованной литературы

1. Ильин Е.П. Мотивация и мотивы. – СПб., 2015.
2. Костина Л.М. Методы диагностики тревожности. – СПб., 2012.
3. Абрамова А. А., Кузнецова С. О. Влияние условий обучения на проявление агрессивности у подростков // Тюменский медицинский журнал. – 2012. – № 1. – С. 3–6.
4. Дубовицкая Т. Д. К проблеме диагностики учебной мотивации // Вопросы психологии. – 2015. – № 1. – С. 38.
5. Рубинштейн С.Л. Основы общей психологии. - СПб.: ПИТЕР, 2014.

ӘОЖ 376.1

МҮМКІНДІГІ ШЕКТЕУЛІ БАЛАЛАРДЫ ӨМІРГЕ БЕЙІМДЕУДІҢ ӘЛЕУМЕТТІК-ПЕДАГОГИКАЛЫҚ НЕГІЗДЕРІ

Оспанханова С.Е.
«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

В статье рассмотрены социально-педагогические основы адаптации детей с ограниченными возможностями к жизни. Описаны особенности развития детей с ограниченными возможностями здоровья и методы воспитания и обучения, принятые в общей специальной педагогике.

The article deals with the socio-pedagogical foundations of adaptation of children with disabilities to life. The features of the development of children with disabilities and the methods of education and training adopted in general special pedagogy are described.

Елбасының дәстүрлі әрбір жылғы Жолдауында маңызды мәселелердің бірі ретінде - қоғамның ең бір әлсіз қорғалған мүшелерінің, соның ішінде даму мүмкіндігі шектеулі балалардың өмірін лайықты қамтамасыз ету, оларға сапалы білім беруді қалыптастыру екені айқын көрсетіледі.

Қазақстан Республикасының Конституциясында «Кемтар балаларды әлеуметтік және медициналық-педагогикалық түзеу арқылы қолдау туралы" заңы денсаулық сақтау. Әлеуметтік және медициналық-педагогикалық түзеу арқылы қолдау кемтар балаларға медициналық қызмет, арнаулы білім беру және арнаулы әлеуметтік қызмет кешенін көрсету болып табылады [1].

Бүгінгі таңда экономикалық, экологиялық, әлеуметтік жағдайлардың әсер етуінің салдарынан мүмкіндігі шектеулі балалар саны көбеюде. Мемлекет осындай балаларға көп мән беріп, назар аударуда.

Қоғамда болып жатқан әлеуметтік мәселелер: отбасылық, экологиялық, экономикалық дағдарыстар жүйке жүйелері бұзылған, әртүрлі психикалық-физикалық аурулары бар, жас ерекшелігі әртүрлі балалардың көбеюіне әкеліп, соқтырып отыр.

Мүмкіндігі шектеулі оқушыларды оқытуды жаңаша әдістердің көмегімен ұйымдастыру – оқу материалдарын түрлендіре отырып (әртүрлі бағдарламалар көмегімен) оқушының назарын бір бағытқа шоғырландыруға, сабақтың түсіндірілуін жеңілдетіп, оқушының сабаққа деген белсенділігін арттыруға мүмкіндік береді. Мүмкіндігі шектеулі оқушылардың ішінде, әсіресе тірек-қимыл жүйесінің сырқаты бар балалар үшін жаңа технологиялар көмегімен білім беру арқылы, білім беру ұйымындағы жүргізілетін білім беру жағдайына қолжетімділікті қамтамасыз етуге болады.

Мемлекетіміздің әрбір азаматы – ұлттық құндылық, әрбір баласы – еліміздің ертеңі екенін ескерсек, әрбір мүмкіндігі шектеулі оқушының сапалы білім алып, азамат болып қалыптасуына жағдай жасау міндетіміз болып табылады. Мүмкіндігі шектеулі бір оқушының болса да білім сапасының жоғарылауы, ұлтымыздың саналы келешегіне қазіргі уақыттан бастап жинақталынып жатқан қор деп түсінуіміз қажет.

Қазақстан Республикасының 2002 жылғы 11 шілдеде қабылданған "Кемтар балаларды әлеуметтік және медициналық-педагогикалық түзеу арқылы қолдау туралы" [2] заңы 2003 жылғы 1 қаңтардан бастап күшіне енді.Оның бір ерекшелігі - біздің елімізде мұндай заң алғаш рет қабылданып отыр.Заң бойынша, кемтар балалар санатына белгіленген тәртіппен расталған, туа біткен, тұқым қуалаған, жүре пайда болған аурулардан немесе жарақаттардың салдарынан тіршілік етуі шектелген, дене және (немесе) психикалық кемістігі бар он сегіз жасқа дейінгі балалар жатады.

Осы жұмыста ұсынылған әдістемелік нұсқаулар баланың бастапқыда алған негіздері оны (баланы) ары қарай дамуына көмектеседі. Баланың жеке дамуы әртүрлі мүмкіндіктерді өзіне ұстай отырып, процесте, нәтижеде бір бағытта болмағанымен, бірақ осылардың бәрі бір және соңғы күйге алып келеді. Адам туылғаннан белгілі бір деңгейге дейін, бүкіл өмір бойы дамып отырады.

Балаларда біліктілікті қалыптастыру мазмұнының жайылма сараптауы, ол педагогикалық жұмысты жоспарлау нақтылығын қамтиды, сондай-ақ педагогикалық диагностика, балалардың әлеуметтік – тұрмыстық білімі мен біліктілік динамикасын мақсатты бақылауын меңгеру болып табылады. Осы мақсатта ӘТБ сабағының барысында әлеуметтік даму картасы енгізілген. Әр баланың мүмкіндігіне сену, оқудың оң нәтижесін қою педагогикалық оңтайландыру қағидасының негізін құраушы болуы керек;

Мектепті бітірер кезде ақыл-ой және физикалық даму мәселелерін балаларда шеше отырып, даярлауды ұйымдастыру, оларды әлеуметтік –

тұрмысқа бағдарлау –бұл үлкен өмір жолының басы болып саналады. Жас адамдарда өмірдің кез-келген сәттеріне деген қызығушылығын дамыту қажеттілігі, яғни кейбіреулермен кездесуге тура келетін және кейбіреуін шешуге тура келеді, ал бұл белгілі бір білім және біліктілік қорымен жабдықтандырусыз мүмкін емес және де әлеуметтегі алғашқы табысты ықпалдасу үшін қажет.

Ерекше қамқорлықпен қорғалуға, сондай-ақ жақсы тамақ ішуге, баспана және медициналық қызметпен қамтамасыз етілуге, тәрбиеленуге, рухани және физикалық жағынан дамуға, денсаулығы әлсіз болса, емделуге, сырттан шектеу болса ерекше қамқорлыққа, ата-анасының және басқа да адамдардың сүйіспеншілігі мен түсіністігіне, егер ағайын-туыстары жәрдемдесе алмаса, онда үкіметтің қарамағында қамқорлықта болуы құқылы...».

Іс - әрекет әр адамның негізгі әлеуметтік қызметі, сондықтан дефектология ғылымының жан-жақты зерттеулері мүмкіндіктері шектеулі балалардың әлеуметтік бейімделуіне, қоғамның мәнділігін және ережелерін саналы түрде меңгерулеріне, өмір жағдайы мен қарапайым еңбек түрлеріне баулуларына, қоршаған ортаға бейімделулеріне септігін тигізеді.

Есте болатын жәйт, мүмкіндігі шектеулі балаларды арнайы оқыту, түзету және тәрбиелеу әдістері мезгілімен дұрыс қолданылса, олардың биологиялық кемістіктерінің салдары азаяды.

Тәрбиелеу және оқыта отырып – жетілдіру, дамыту сипатын алуы қажет, сонда ғана мүмкіндігі шектеулі балалардың потенциалды мүмкіндіктерін, әрекеттерін қалыптастыруға болады. Өйткені, мүмкіндіктері шектелген балалар өз бетінше ешнәрсе істей алмайды, ал мұғалімнің тәрбиешінің көмегімен жобаланған жұмыстардың кейбіреуін, кейде көпшілігін іске асыра алады.

Арнайы мамандар Л.С.Выготскийдің қағидасына сүйене отырып, жуық арада даму аймағын білу – мүмкіндігі шектеулі баланың жағдайына тән мүмкіншілігін ғана емес, оның психикалық даму перспективасын да анықтау қажет деп есептейді. Сондықтан оқыту процесі, жуық арадағы даму аймағының жетілуіне жағдай жасауы қажет, уақыт озған сайын бала педагогтың басшылығын қажет етпей-ақ, берілген тапсырмаларды өз бетімен шешуге талпынатын болады [3].

Бұл – оқыту мен дамытудың ішкі өзара байланысын құрастырады, сонымен қатар, дұрыс ұйымдастырылған оқыту әдістері – психикалық әрекеттердің қалыптасуына сүйене отырып, даму процесін жетілдіреді. Сондықтан, еңбекке үйрету және тәрбиелеу арнайы дидактиканың негізгі мәселелері болып табылады. Арнайы мекемелерде еңбекке баулу ерекше маңызды, өйткені олар мүмкіндігі шектеулі балаларды тек өмір сүруге ғана үйретіп қоймайды сонымен қатар, кейбір қарапайым мамандықтарды игеруге де үйретеді.

Арнайы педагогикада тәрбиелеу процесі қиындатылған жағдайларында өтеді: тәрбиеленушілердің бұл кезде шектеулі мүмкіндіктеріне сүйене отырып, білім беру жүйесінде тәрбиелеу тапсырмаларын жалпы қабылданған түрлерін шешіп қана қоймай, сонымен қатар дамуында ауытқуы бар тұлғалардың әрбір категориясына қолданымды тәрбиелеуге ерекше қажеттіліктерді

қанағаттандыруды қамтамасыз ету, біріншіліктің себебі бойынша және әлеуметтік, оның ішінде коммуникативтік, жүріс тұрыстық және өзгеде үрдістердің тұлғалық қасиеттерді дамытудағы кезекті ауытқулардың жоқ жерлерін қалыптастыру керек. Тәрбиелеу ісі осы баланың дамуының барлық ерекшеліктерін ескере отырып, педагог пен баланың, топтағы немесе сыныптағы балалардың бірлесу процесінде шектеулі түрде жеке жүзеге асады [4].

Мүмкіндігі шектеулі балалардың даму ерекшеліктерін және жалпы арнайы педагогикада қабылданған тәрбиелеудің түрлерінің сыныптамасын ескере отырып, арнайы білім беруде түрлі дәрежеде және түрлі сәйкестілікте қолданылатын олардың топтарының үш түріне тоқталып өтеміз:

- ақпараттық әдістер (әңгімелесу, консультация жүргізу, жалпы ақпарат құралдарын пайдалану әдебиеттерді және өнерді қолданысқа алу, қоршаған өмірден, мысалы оның ішінде педагогтың жеке экскурсиялары, кездесулері).

- тәжірбиелік - әрекеттік әдістер-үйрету, жаттықтыру, тәрбиелеуші жағдайлар, ойын өткізу, қол еңбегі, бейнелеу және сурет салу өнері, дәстүрлік емес тәсілдер – арттерапия (өнер құралдары мен коррекциялық – педагогикалық көмек көрсету) және ипотерапия (ат үсті жүру әдістерімен коррекциялық – педагогикалық көмек көрсету).

- оятушылық - бағалаушылық әдістер (педагогикалық талап, марапаттау, сөгу, жазалау).

Оқыту әдістері секілді дамуында ауытқуы бар тұлғаларды әлеуметтік тәрбиелеу әдістері; біріншіден, өз таралуында ерекше сипатқа ие, екіншіден, өзара және қандайда бір білім беру технологиясына болашақта жиі түрде тұрғызылған әдістермен мақсатты сәйкестілікте пайдаланылады.

Жасөспірімдік және жастау кезде, мүмкіндігі шектеулі адамның тұлғалық дамуында коррекциялық – педагогикалық көмектің шынайы нәтижелерінің пайда болуымен, тәрбиеленушілердің интеллектуалдық және сөйлеу мүмкіндіктеріне сүйенетін, тәрбиелеудің ақпараттық және стимулдаушы әдістеріне ерекше орын беріледі.

Қазіргі ғылым мен медицина дәуірлеген уақытта мүгедектерге едәуір жеңілдіктер жасалып отыр. Мүмкіндігі шектеулі адамдар білім алып, бала сүйіп, кейбірі түрлі спорт түрімен айналысып, жарыстарға қатысып, өзін де, өзгені де бойындағы өнерімен таң қалдыруда.

Бұл адамдар көбінде жұмысқа жарамсыз болу салдарынан, мемлекет оларды өз қарауына алып, оларға қамқорлық жасайды. Зейнетақы тағайындап, оны төлейді.

Мысалы есту қабілеті төмен, саңырауларға арналған мектептерде жыл сайын ыңғайлы, арнайы жаңа құрал-жабдықтар қолданылады, оларды қолдану әдістері жетілдіріледі.

Есіту мүмкіндігі шектеулі балаларды жарқын өмірге бейімдеп, тәрбиелеу үшін қажырлы еңбек пен ерінбей іздену қажет.

Есітпейтін баланы ортаға икемдеп, тәрбиелеп оқытып, санасын ояту оңай жұмыс емес.

Сыртқы әлем туралы мәліметтердің 98 пайызы көз арқылы берілетін болса, тек қана 2 пайызы, құлақтың еншісіне тиеді. Бірақ та бір-бірімізбен табиғи қатынас жасау арқылы алатын мәлімет ерекше маңызды. Демек жер бетінде ең үлкен байлық адамдардың бір-бірімен тілдесуі.

Саңырау мен таскереңдіктің ауыр түрін жеңуге бола ма? Оны толық көлемде жеңу мүмкін емес. Бірақ осы кеселге мойымай, құлақтары еститін адамдардай-ақ қоғамға пайда келтіре алатын толыққанды өмір сүру үшін күресу керек. Бұл кесел өте қиын, бірақ оны жеңуге болады.

Сөйлегенге дейінгі кезеңде негізгі мақсат баланы сөйлеуге үйретіп, ой-өрісінің одан әрі дамуына әсер ететін сөздік қорын қалыптастыру болып табылады.

Бала саңырау болып қалу жағдайына мектеп жасында тап болса, онда сөйлеу қабілеті қанағаттанарлық деңгейде ұзақ сақталуы, кей кездерде өмір бойы сақталуы мүмкін. Бірақ ақыл-есі мен ой-өрісінің дамуына сонымен қатар айналасындағылардың сөйлеген сөзіне, түсіну тәсілдеріне үйретуге көп көңіл бөлінуі керек.

Естімейтін оқушылардың ауызша сөйлеуін қалыптастыру мәселесі бойынша сурдопедагогтар көптеген еңбектер арнаған. Мектеп жасына дейінгі ересек балалардың сөйлеуін қалыптастыру мәселесіне арнайы әдебиеттерге өте аз көңіл бөлінгендігін айта кеткен жөн. Дегенмен ересек және дайындық тобы мектепке дейінгі оқу процесінің соңғы кезеңі болып табылады.

Балалар оқу барысында сөйлеуге үйренген білімдерімен мектепке барады. Балалардың сөйлеу дағдысы неғұрлым мықты қалыптасса, оны одан әрі оқыту нәтижелі болады.

Мүмкіндігі шектеулі балаларға арналған мектептердің және жалпы білім беретін мектептердің алдында, оқушыларды жан-жақты білімге, еңбек етуге дайындау мақсаты тұр. Сонымен қатар есту қабілетінен айырылған балаларға арнайы мектеп естімейтін балаларды дұрыс еститіндер арасындағы өмірге, олармен қарым-қатынас жасауға дайындауы керек. Естімейтін балалардың сөздік қоры өте аз болғандықтан, сөздерді бұзып сөйлеу оларға тән қасиет болып шығады. Баланың есту қабілетінен ерте айырылуы оның сөйлеу қабілетінің мүлдем дамуына, немесе арнайы үйретілген жағдайда, баяу қалыптасуына әкеліп соғады. Осылардың бәрі естімейтін балалардың қоршаған ортаны тануына, олардың ойлау қабілетінің қалыптасуына, әлеуметтік бейімделу деңгейіне нақты әсерін тигізеді. Естімейтін баланы белсенді түрде араласатын нақты іс-әрекеттерге қатыстыру үшін, оларды қарым-қатынастың сенімді құралымен қаруландыру керек. Сондықтан арнайы еңбектің негізгі міндеттерінің бірі ауызша сөйлеуді қалыптастыру болып табылады. Сонымен қатар естімейтін баланың сөйлеуіне қол жеткізу өте маңызды, оның ауызша сөйлеуі қарым-қатынастың жеткілікті түрдегі сенімді құралы болып есептелмейді.

Сөйлеуге үйрету бойынша жеке сабақтар 20 минуттан жүргізіледі. Жиырма минуттық сабақ екіге бөлінеді: 10 минуты дыбыстануға,ал қалған 10 минуты есту қабілетін дамытуға арналады. Жеке сабақтың негізгі мақсаты-игеруге қиын тиетін сөйлеу дағдыларын қалыптастыру және түзету. Естімейтін

оқушының есту қабілетін дамыту бойынша жұмыстың негізгі мазмұны оларды сөйлеуге берілген материалдарды есту, тану және ажыратуға үйретуден тұрады. Егер бала естуге берілген тапсырманы дұрыс орындайтын болса және өзінің айтқанын сауатты түрде құрастырып көрсетсе, онда мұғалім бағдарлама материалы дұрыс игерілді деп есептейді. Осылардың бәрі естімейтін балалардың қоршаған ортаны тануына, олардың ойлау қабілетінің қалыптасуына, әлеуметтік бейімделу деңгейіне нақты әсерін тигізеді.

Сонымен қорыта айтқанда, арнайы білім алу қажеттіліктердің дамып жетілуі жағынан кешеуілдеп қалған тұлғаларға іс жүзінде көмек көрсетудің қажеттілігі айқын көріне түсуде. Арнайы білім алудың оның тәрбиелік және білім беру компоненттерінің құрамы тек дамудағы ерекше ауытқуларға ғана емес, сондай-ақ мүмкіндігі шектеулі өсуші адамның жастық кезеңіне де тәуелді.

Арнайы білім беру стандартты мүмкіндігі шектеулі тұлғалардың қалыптасу және социализацияның бүкіл кезеңінде, яғни өмірінің алғашқы айынан бастап ересек жасқа дейінгі кезеңіндегі мерзімге бағытталған. Арнайы білім беруді стандарттау мәселесі біздің елімізде жаңа тұрғыдан құралады.

Көмекші мектептің оқушыларының жалпы қабылданған әлеуметтік, имандылық-адамгершілік мөлшерінің жиі ауытқуы ата-ана, мектеп және қоғам алдында үлкен міндеттер қояды. Арнайы, психологиялық педагогикалық жұмыстар, кейбір жағдайларда медициналық түзету көмегі де қажет болады.

Балалар бойындағы кемшіліктерді түзету үшін, мектептің алдында ақыл-ойы дамымаған балаларды нақты үлгімен, жаттығулар кешенімен берілген, белгілі бір жүйеге негізделген мәдениеттіліктің дағдылары мен біліміне тәрбиелеу міндеті тұр. Тәртіп мәдениетіне тәрбиелеу өмірдің барлық жақтарын қамтиды, балалардың тәртібіне қойылатын талаптардың әр түрлі болуына жол бермей, жүйелі түрде жүргізілуі керек.

Пайдаланылған әдебиет тізімі

1. Қазақстан Республикасының Конституциясы. -Алматы: Жеті жарғы .-2005.-186б.
2.Баймұқанов М. Кемтар балаларға әлеуметтік қамқорлық қажет// Заң.- 2002.-N2.-Б.26-30
3.Выготский Л.С. Собрание сочинений. Т. 1. М., 2008.
4.Щербакова А.М. Москоленко Н.В. Формирование социальной компонентности воспитанников специальных (коррекционных) школ-интернатов VIII вида //Дефектология, – 2001 - №3,4.

ОӘЖ 378.01

СТУДЕНТТЕРДІҢ ӨЗДІК ОҚУ ІС-ӘРЕКЕТІН БАСҚАРУҒА БОЛАШАҚ ПЕДАГОГ-ПСИХОЛОГТАРДЫҢ ДАЯРЛЫҒЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУ

Өтеген А.Ә.
«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

В статье рассматривается о значимости самостоятельной учебной деятельности студентов в современных условиях образования. В связи с этим расскрывается сущность понятий «самообразование», «самостоятельная работа», «самостоятельная учебная деятельность». Определяется смысловое соотношение данных понятий. Дана сущностная характеристика самостоятельной учебной деятельности студентов. В статье

самостоятельная учебная деятельность студентов рассматривается как процесс учебно-познавательного взаимодействия студента и преподавателя.

The article discusses the importance of independent learning activities of students in modern conditions of education. In this regard, the essence of the concepts of "self-education", "independent work", "independent educational activity"is revealed. The semantic relationship of these concepts is determined. The essential characteristic of independent educational activity of students is given. In the article, the independent educational activity of students is considered as a process of educational and cognitive interaction between a student and a teacher.

Қазіргі уақытта заманауи білім беру процесін ұйымдастыру жаңа білім мен дағдыларды меңгерген, жоғары шығармашылыққа ие, өзіндік зерттеулер нәтижесінде маңызды мәселелерді шешуге қол жеткізген және ойлау қабілетімен ерекшеленетін тұлғаны қалыптастыруды қамтиды. Осыған байланысты мектеп қабырғасында шығармашылық тұлғаны қалыптастыру үшін студенттердің өзіндік оқу іс-әрекетін тиімді ұйымдастыруға деген қажеттілік артып келеді. Бұл мәселені зерттемес бұрын, ең алдымен, "Өзіндік оқу іс-әрекеті" ұғымының мәнін ашып, оның тиімділігін анықтауға, ұйымдастырудың тиімді тәсілдерін көрсетуге мүмкіндік береді.

"Өзіндік оқу іс-әрекеті" ұғымының мағынасын түсіндіру үшін біз оған жақын "өзін-өзі тәрбиелеу", "өзіндік жұмыс" ұғымдарына назар аударамыз. Ол үшін біз "өзін-өзі тәрбиелеу" ұғымының анықтамаларын жан-жақты талдау үшін кесте жасадық (кесте 1).

Осы кестеде келтірілген анықтамаларды талдау бізге келесі тұжырымдар жасауға мүмкіндік берді:

1) өзін - өзі тәрбиелеу, мәдени, білім беру, ғылыми, кәсіби даму қажеттіліктерін қанағаттандыру үшін өзін-өзі тану, адамның өзін-өзі тану қызметі;

2) өзін-өзі оқыту, өзін-өзі дамыту процестерінің бірлігі;

3) рухани қажеттіліктерін басқару, олардың мүмкіндіктерін байыту мақсатында жеке білімді жетілдіру процесі.

Осыған байланысты ғылыми әдебиеттерде "өзін-өзі тәрбиелеу" ұғымы бойынша *екі негізгі бағыт* ерекшеленеді:

1) адамның өмір бойы оның мүдделері (әлеуметтік, ғылыми, мәдени және т.б.) салаларында өзін-өзі тануды үнемі кеңейту;

2) өзінің танымдық іс-әрекетінде мамандық бойынша адамның білімін, дағдыларын, іскерлігін және қасиеттерін жетілдіру.

Сондықтан оның бірінші бағыты студенттердің өзіндік оқу іс-әрекетін зерттеу проблемасына сәйкес келеді.

"Өзіндік жұмыс" ұғымына келетін болсақ, 60-шы жылдары танымдық қабілеттерін дамыту және білім сапасын арттыру мақсатында оқытушының тікелей қатысуынсыз немесе үйде топта белгілі бір тапсырмаларды орындау үшін өзіндік жұмыс тұжырымдамасы пайда болды. Кейінгі зерттеулер бұл мәселені егжей-тегжейлі қарастырып, өзіндік жұмыс туралы терең түсінік берді. Тиісінше, өзіндік жұмыс дидактикалық құбылыс ретінде қарастырылды, ол оқу тапсырмаларын, есте сақтау әрекетін, тапсырманы орындау кезіндегі

ойлау әрекетін, сонымен қатар студенттердің өзіндік жұмысын басқарудың және ұйымдастырудың арнайы педагогикалық құралы ретінде сипатталды.

Кесте 1 - Ғалымдардың "өзін-өзі тәрбиелеу" ұғымының анықтамалары

Ғалымдар, дереккөздер	Анықтамасы
С.Л.Рубинштейн (Основы общей психологии. В 2. М.: Педагогика, 3-о издание, 2012. - 485 с.)	"Өздігінен" ұғымы іс - әрекеттің саналы мотивациясы мен өзектілігін, "өзіндік танымдық" - өзін-өзі тәрбиелеу және ақыл-ой әрекетінің сапасы ретінде дамытуды білдіреді
В.П.Пименов, Е.С.Саблин (Активизация самост. работы в техническом вузе. -Л., 2017. - 88 с.)	"Өзін-өзі жұмыспен қамту және білім беру-ішкі уәждермен жүзеге асырылатын танымдық іс-әрекет, яғни ішкі уәжді іс-әрекет»
М.С.Ковалев (Воспитание и самовоспитание.-М.: Педагогика, 2016.-212с.)	"Өскелең ұрпақты мектептер мен оқу орындарында оқытудан басқа, бұл адамдардың шексіз жан-жақты дамуына арналған құрал»
И.С.Якиманская (Личностно-ориент.-ванное обучение в современной школе/ И.С. Якиманская. М.: Сентябрь, 2016. - 96с.)	"Адамның рефлекторлық әрекеттері негізінде адамның мәртебесінің белсенді, дәйекті, әдетте қайтымсыз сапалық өзгеруі»
Н.Б.Крылова (Жас және педагогикалық психология. – А., 2012. - 143 б.)	"Жалпы қоғамның мәдениетімен және олардың өмірлік тәжірибесін кеңейту мәселелерімен тығыз байланысты өзін-өзі тәрбиелеуді ұйымдастыру, жеке тұлғаның өзін-өзі тәрбиелеуді қалыптастыру процесі»
Ж.Е.Сарсекеева (Пед. условия орг. СРС в процессе изучения пед.дис.: авт к. н. - Караганда, 2015. - 29 с.)	"Өзін-өзі тәрбиелеуді ұйымдастыру-бұл студенттердің дайын білім алуы ғана емес, сонымен қатар оларды өз бетінше сатып алу мүмкіндігі»
А.Р.Боранбаева (Болашақ оқытушылардың кәсіби өздігінен білім алуға даярлығын қалыптастыру, PhD, 2018)	"Кәсіби маңызды жеке қасиеттерді өзін-өзі жетілдіру процесінде шығармашылық өзін-өзі жүзеге асыруды қамтамасыз етуге бағытталған дербес танымдық іс-әрекет»

Бұл тұжырымдамалық принцип мектеп педагогикасы оқулығына осы формада енгізілген. ЖОО оқытушылары студенттердің практикалық жұмыстағы өзіндік жұмысының жекелеген аспектілерін анықтады (тапсырмалардың мазмұны, жұмыс түрлері, ұйымдастыру, есепке алу, бақылау, көлемі және т.б.).

Осыған байланысты Т. А. Ильина "өзіндік жұмыс" ұғымын "студенттердің фронтальды, топтық және жеке оқу іс-әрекетінің ерекше түрі және оқытушының тікелей қатысуынсыз, бірақ оның басшылығымен топта да, топтан тыс жерлерде де орындалатын танымдық процестердің жоғары белсенділігімен сипатталатын, оқу процесінің тиімділігін арттыру мақсатында студенттерге өз білімдерін дербес дамытуға мүмкіндік беретін құрал" деп анықтады, ал қазақ ғалымы С. С. Жумашева, педагогикалық ЖОО-да өздігінен білім алу-бұл студенттердің білім беру, кәсіби, педагогикалық, тәрбиелік және

жалпы мәдени деңгейін арттыру мақсатында оқытушының басшылығымен және бақылауымен жүргізілетін жүйелі өзіндік жұмыс [1].

"Өзіндік оқу іс-әрекеті" ұғымына келетін болсақ, XX ғасырдың ортасына қарай Өзіндік оқу іс-әрекетінің психологиялық теориясы қалыптасты. Оның негізін қалаушылар - Д.Б.Эльконин, В.В. Давыдов, А. К. Маркова, П. Я. Халперин, Н. Ф. Талызина және басқалар. - оқыту теориясындағы жаңа мәселені көтерді. Бұл жалпы әрекет арқылы білім беру мәселелерін шешуде объектінің жалпыға бірдей танылған объективті қасиеттерін көбейту процесінде қызмет субъектісінің өзгеруі. Бұл теорияның негізінде "оқу іс-әрекеті"ұғымы жатыр. Бұл теорияның негізін қалаушылардың бірі В. В. Давыдовтың пікірінше, бұл: "...адам іс-әрекетінің негізгі түрлерінің бірі, материалдық және танымдық іс-әрекеттерді игеруге бағытталған теориялық білім түрінде жинақталған" [2].

"Өзіндік жұмыс" және "Өзіндік оқу іс-әрекеті" ұғымдары үшін ғалымдар берген анықтамалардың мағыналарының ұқсастығын келесі кестелерден көруге болады (кесте 2, 3)

Кесте 2 - Ғалымдардың "Өзіндік оқу іс-әрекеті" ұғымының анықтамалары

Авторлар, дереккөздер	Анықтамасы
И.А.Зимняя Педагогическая психология. --Ростов-на-Дону:Феникс,1997.-480с..	"Студенттердің өздері ұйымдастырған жұмыс, уақытты саналы және ыңғайлы түрде ішкі танымдық мотивтеріне сәйкес бөліп, олардың орындалуын, іске асыру процесін бақылайды, ал оқытушы мектептен тыс тікелей жүйелі басқару негізінде іс-әрекеттің нәтижелерін бақылайды»
И.П.Пидкасистый Самостоятельная познавательная деятельность школьников в обучении. М.: Педагогика, 1980. 240 с.	"Дидактикалық құбылыс ретінде қос сапа бар: студенттің оқу міндеті және" бұл тапсырманы орындауға сәйкес келетін іс-әрекет формасы есте сақтау, ойлау, шығармашылық бейнелер, нәтижесінде студенттің бұрын белгісіз білім алуына әсер етеді немесе білімін кеңейтеді және тереңдетеді»
В.И.Лозовая Познавательная активность как пед проблема. «Советская педагогика» - 19897 - №11. С.25-31	"Студенттердің оқуға деген ықыласын, оқу процесінде ерік-жігер мен ақыл-ойдың шоғырлануын, оқуға деген ықыласы мен дайындығын, ақыл-ой белсенділігін, іс-әрекеттің сапасын сипаттайтын жағдай»
А.Е.Абылкасымова Форм. позн. самост студентов–математиков в системе метод. подготовки в унив: Дисс…д.п.н: - А., 1995	"Мақсатқа жету үшін саналы ниетпен нәтиже алу»
Т.С.Сабыров Пути повышения учебной активности школьников. А..:, 1978.	"Оқу белсенділігін арттырудың бір жолы»
А.В.Усова Формирование учебно-познавательных умений.// Физика., №6., 2006	"Өз бетінше іздеу кезінде оқытушы берген тапсырмаларды орындауда студенттің белсенді қызметінің нәтижесі»

Кесте 3 - Ғалымдардың "өзіндік жұмыс" ұғымының анықтамалары

Авторлар, дереккөздер	Анықтамасы
Н.Ф.Талызина	"Адам миындағы заттар мен құбылыстардың тұтас

Управление процессом усвоения знаний. Психологические основы. М.: МГУ, 1984. 344 с.	бейнесін сақтау үшін адам мен материя арасында белсенді қарым-қатынас орнату қажет, осыған байланысты суреттердің толықтығын бақылау және өзін-өзі жұмыспен қамту арқылы жинақталған жеке білімді толықтыру қажет»
В.С.Тесленко Педагогика. - Астана: ЕАГИ, 2010.-465 с.	"Адамның өзін-өзі басқаратын танымдық қызметі, яғни жаңа білімді, бизнес пен дағдыларды қалыптастыру, білімді, бизнес пен дағдыларды шоғырландыру бойынша өзіндік жұмыс»
А.Я.Айзенберг Самообразование: история, теория и современные проблемы. М., 1999.-126 с.	"Тапсырманы еркін таңдау көлемі, Білім көлемінің өзгермелілігі, сондай-ақ өзіндік жұмысқа дайындық үшін алдын-ала жаттығулар»
А.Г.Мороз Самостоятельная учебная работа студентов: Х.: ХМК, 2003. - 64с.	"Студенттің тапсырманы оқытушының көмегінсіз, бірақ оның басшылығымен орындауы»
Л.В.Жарова	"Оқытушының атынан және оның басшылығымен оқыту мәселесін шешетін оқыту әдісі күш пен белсенділікпен»

Осы кестеде келтірілген идеяларды қорытындылай келе, студенттердің өзіндік оқу іс-әрекеті, өзіндік жұмыс:

- студентке өз бетінше оқуға мүмкіндік беретін зияткерлік қабілеттер мен дағдылар;
- өз бетінше оқуға деген ұмтылыс, қабілет, дайындық
- өз күш-жігерін және білімін көрсете білу және іс-әрекет тәсілін меңгеру;
- жеке танымдық іс-әрекетті ұйымдастыруға және оны жаңа танымдық мәселелерді шешу үшін пайдалануға мүмкіндік беретін жеке қасиеттер
- білім мен іс-әрекет тәсілдерін игеру қажеттілігі мен қабілеті, танымдық мәселелерді ешкімнің көмегінсіз шешу қабілеті, іс-әрекеттің мақсатын анықтау және оған түзетулер енгізу мүмкіндігі;
- танымдық іс-әрекетте өзін-өзі реттеуді құрумен сипатталатын, эмоционалды, танымдық және ерікті процестердің нәтижесі болып табылатын, өзіндік әрекеттер мен танымдық ынталандыру әдістерінің жиынтығын, студенттердің танымдық мінез-құлыққа үнемі қатынасын сипаттайтын жан-жақты жеке құрылым;
- проблеманы белгілеуден бастап бақылауды іске асыруға дейінгі және өзін-өзі бақылау мен түзетуді нақты анықтайтын оқу қызметінің түрі;
- топтағы және топтан тыс ұжымдық және жеке іс-әрекеттің түрі немесе оқытушының тапсырмасы бойынша үйде орындалатын қызмет түрі, бірақ оның тікелей қатысуынсыз.

Сонымен қатар, кестелерден көрініп тұрғандай, тұжырымдама өзіндік жұмыс және тұжырымдама өзіндік қызмет өте ұқсас. "Өзін-өзі басқару" және "өзін-өзі басқару" кейде синонимдер ретінде бір-бірімен қолданылады.

Өйткені, өзіндік жұмыс өзіндік әрекеттер арқылы жүзеге асырылады. Өзіндік қызмет-бұл дидактикалық тұжырымдама, ғылыми және практикалық міндеттерді дербес қоюға, шешімдерді іздеудің, өзін-өзі бақылаудың, өзін-өзі бағалаудың өзіндік тәсілдерін болжауға және анықтауға негізделген әрекеттер жиынтығы.

Сондай-ақ, "Өзіндік оқу іс-әрекеті" ұғымы басқа мағынаға ие. Біріншіден, оқу процесін талдаудағы өзіндік оқу іс-әрекеті барлық деңгейдегі барлық студенттердің саналы іс-әрекетінің нысаны болып табылады, екіншіден, өзіндік оқу іс-әрекеті сабақтарды ұйымдастырудың бір түрі болып табылады. Осы анықтамаға сәйкес, студенттердің өзіндік жұмысының мақсаты білім алу болып табылады, ал іс-әрекет нысаны ретінде ол мақсатқа жетудің құралы мен шарты және оқыту нысаны болып табылады.

Осыдан біз өзіндік оқу іс - әрекеті-бұл өзіндік жұмыс процесінде, яғни өзін-өзі ұйымдастыру және оқу жұмысын жүргізу процесінде болатын процесс екенін түсінеміз. Осы талдау негізінде біз "Студенттердің өзіндік оқу іс - әрекеті-бұл белгілі бір пән мен қызығушылық саласындағы білімді, дағдыларды және дағдыларды дамытуға байланысты шығармашылық процесте тиімді әдістерді қолдануда айқын көрінетін танымдық іс-әрекет" деген қорытындыға келеміз.

Осы талдау негізінде біз студенттердің өзіндік оқу іс-әрекетінің мәнін сипаттаймыз (кесте 4).

Кесте 4 - Студенттердің өзіндік оқу іс-әрекетінің маңызды сипаттамасы

Өзіндік оқу қызметі	**Мазмұны**
Мінездеме	Танымдық қызметі
Тұлғаны дамыту мақсаты	оқуға, танымдық іс-әрекетке, зияткерлік қабілеттерге, қатынастарға, жеке қасиеттерге, өзіндік іс-әрекетке қызығушылықты дамыту
Дидактикалық мақсат	жаңа білім алу, дағдылар мен қабілеттерді қалыптастыру, білімді қолдану, білімді қайталау және тексеру
Организациялық форма	жеке, топтық, ұжымдық
Жұмыстық тапсырма	материалды алдын-ала оқу, практикалық тапсырмалар, жаттығулар, мәселелерді шешу, мысалдарды таңдау, құрастыру, әдебиетпен жұмыс, зерттеу, эссе, жазбаша жауаптар, интернет-ресурстармен жұмыс, жобаларды әзірлеу, тақырыптарды қайталау, қателерді түзету және т. б.
Орындау процесінің түрі	топтағы өзіндік оқу іс-әрекеті, топтан тыс өзіндік оқу іс-әрекеті, үздіксіз процесс
Нәтиже	студенттердің өзіндік танымдық іс-әрекетін дамыту

Осылайша, студенттердің өзіндік оқу іс-әрекеті олардың шығармашылық ізденістері мен уәждерін дамытуға айтарлықтай әсер етеді; табандылықты, табандылықты, батылдықты тәрбиелеу мен қалыптастыруда, қалаған мақсатқа қол жеткізуде және жеке қасиеттерін өзін-өзі жетілдіруде [3].

Студенттердің өзіндік оқу қызметі олардың білім сапасын арттырудың негізгі резервтерінің бірі болып табылады. Осыған байланысты, орта білім беру ұйымдарында студенттер ақыл-ой жұмысының ұтымды әдістерін білуі керек, яғни қысқа мерзімде қажетті ақпаратты тез тауып, игере білуі керек, фактілерді, теорияларды, тұжырымдамаларды жүйелеп, жіктей білуі керек, көзқарастарын тұжырымдап, негіздеуі керек, әртүрлі күрделі мәселелерді шығармашылықпен шеше алады.

Студенттердің өзіндік оқу іс-әрекетінің тиімділігі логикалық ойлауды, шығармашылық белсенділікті дамыту үшін оқу материалы негізінде зерттеу әсерін қамтамасыз ететін практикалық тапсырмаларды іске асырумен топ жұмысымен қатар айқындалады, оқу процесінің маңызды бөлігі болып табылады, өзіндік оқу іс-әрекетін жүйелі түрде жүзеге асыру оқытушының іс-әрекетін жоспарлау және бақылау нәтижесінде қалыптасады [4].

Ұйымдастырушылық тұрғыдан алғанда, студенттердің өзіндік оқу іс - әрекеті-бұл студент пен оқытушының оқу-танымдық өзара әрекеттесу процесі. Оның тиімділігі, ең алдымен, қатысушылардың әрқайсысының белсенділігіне байланысты, оны тек өзара әрекеттесу кезінде ғана емес, оған дайындық кезінде де ескеру қажет.

Пайдаланылған әдебиет тізімі

1. Дүйсембінова Р. Қ. Кәсіби педагогика: оқулық. Алматы, 2012.
2. Давыдов В. В. Теория развивающего обучения. 3-е издание. Москва.,2016.
3. Абдигапбарова У.М., Ешенкулова Д.Б., Досай А.К. Оқушылардың өзіндік оқу іс-әрекетінің ерекшеліктері. М.Ауезов атындағы ОҚМУ-нің халықаралық ғылыми-практикалық конференция материалдары. -Шымкент, 2019.
4. Тряпицына А.П. Педагогика. Учебник для вузов. Питер, 2018.

ӘОЖ 377.334

ПЕДАГОГИКАЛЫҚ МАМАНДЫҚ СТУДЕНТТЕРІНІҢ КӘСІПКЕРЛІК ҚҰЗЫРЕТТІЛІГІН ҚАЛЫПТАСТЫРУДАҒЫ БІЛІМ БЕРУДІҢ РӨЛІ

Өтепова М.Б.
«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Тенденция развития экономики в направлении технологического предпринимательства ставит перед системойобразования задачу подготовки специалситов с инновационными типом мышления. в статье на основании провденных теоретических исследовании прдеставлено понимание комптенеции предпринимательской деятельности, выделны группы компетенции, сформулированы компетенции предпринимательской деятельности, рассмотрены предпосылки и условия их формирования.

The trend of economic development in the direction of technological entrepreneurship puts the task of training specialists with innovative thinking types before the system of education. in the article, based on the conducted theoretical research, the understanding of the competence of entrepreneurial activity is developed, the competence groups are identified, the competencies of entrepreneurial activity are formulated, the prerequisites and conditions for their formation are considered.

Адамзат тарихында әлеуметтік дамудың бетбұрыс кезеңдерімен байланысты ірі құбылыстар мезгіл-мезгіл пайда болады. Қазіргі жағдайда білім беру жүйесі нарықтық экономикаға көшудің салдарын бастан кешуде. Сондықтан қоғам дамуының жаңа әлеуметтік-экономикалық жағдайларында жастарды кәсіби даярлауға көп көңіл бөлінеді. Кәсіптік білім беру бағдарламасына сапалы жаңа қызмет - қоғамның барлық қайта құруларына белсенді қатыса алатын маман даярлау жүктеледі. Осыған байланысты кәсіптік

білім беру жүйесінің алдына жоғары білікті және үздіксіз білім беру жүйесіне үнемі қосылған мамандарды даярлау міндеті қойылады. Үздіксіздік кәсіптік білім беруді жаңғырту қағидаты ретінде білім берудің әртүрлі сатыларының сабақтастығын және сонымен бірге білім беру кеңістігіндегі тұлғаның көп өлшемді қозғалысын қамтамасыз етеді. Отандық кәсіптік оқыту жүйесін жаңғырту процесінде білім берудің үздіксіздігі қағидатын іске асырудың ерекшелігі мамандарды көп деңгейлі даярлау жүйесін құратын орта кәсіптік және жоғары кәсіптік мекемелердің түрлері болды. Соңғы уақытта ЖОО мамандарын даярлаудың жоғары деңгейіндегі білім беру мекемесінің инновациялық түрі ретінде осы жүйеде ерекше орын алады .

Ғалымдар түлектің тұтас бейнесі мәдени адамды бейнелеуі керек, құндылыққа бағдарланған, шығармашылық өзін-өзі жүзеге асыруға, адамгершілік өзін-өзі реттеуге және өзгеретін қоғамда бейімделуге қабілетті болуы керек деп есептейді [1].

Ежелгі заманнан бері адам өз өмірін ыңғайлы етуге ұмтылды, ал айналасындағы заттар функционалды және әдемі болды. Бізді қоршаған әлемді үнемі өзгертпестен және жетілдірусіз өмір скучно және монотонды болады.

Қазақстандық білім беруді жаңғыртудың қазіргі заманғы кезеңі кәсіптік даярлау сапасына жоғары талаптар қояды. Бүгінгі таңда білім беру сапасының негізгі көрсеткіштерінің бірі-бұл терминмен олардың жеке құзыреттілігін, Әлеуметтік және кәсіби бейімделуін білдіретін оқу орындары түлектерінің жеке басының сапасы. Кәсіптік білім берудің негізгі мақсаты-еңбек нарығында бәсекеге қабілетті, құзыретті, жауапты, өз кәсібін еркін меңгерген тиісті деңгейдегі және бейіндегі білікті маман даярлау. Бұл оқу-тәрбие процесін ұйымдастырудың жаңа, неғұрлым тиімді жолдарын талап етеді.

Құзыреттілік тәсіл-бұл білім беру векторларының мақсаттарына басымдық беру: оқыту, өзін-өзі анықтау (өзін-өзі анықтау), өзін-өзі тану, әлеуметтену және даралықты дамыту. Осы мақсаттарға қол жеткізудің құралы ретінде түбегейлі жаңа білім беру құрылымдары: құзыреттілік, құзыреттілік және мета-кәсіби қасиеттер. Соңғы үш конструктор мета - білім концепті-негізгі біліктілікке біріктірілген [2].

Құзыреттілік жалпыланған, әмбебап білімнен айырмашылығы Тиімді, практикалық бағдарланған сипатқа ие. Сондықтан олар теориялық және қолданбалы білім жүйесінен басқа танымдық және операциялық-технологиялық компоненттерді де қамтиды. Яғни, құзыреттілік-бұл іс-әрекеттегі білімнің жиынтығы (жүйесі). Білімді игеру, түрлендіру және пайдалану белсенді танымдық белсенділікті қамтиды, сондықтан құзыреттілік құрылымына эмоционалды - еріктік және мотивациялық компоненттер де кіреді. Бірақ құзіреттіліктің семантикалық компоненті - бұл белсенділік, процедуралық білім.

Пайдаланудың кең спектрінің әмбебап құзыреттілігі (радиусы) кілт деп аталады. Олар қазіргі ғылыми білімнің негіздерін, көптеген негізгі нақты өндірістердің принциптері мен заңдылықтарын қамтиды. Оларды негізгі құзіреттіліктер деп атаған дұрыс, осылайша олардың келесі Мета-білім беру

құрылымдарына қатысты басымдылығын атап көрсетеді: құзыреттер мен негізгі біліктіліктер. Базалық құзыреттілік многофункциональны, надпредметны және междисциплинарны. Олар көп өлшемді, өйткені олар танымдық, операциялық және технологиялық, эмоционалды-ерікті және мотивациялық компоненттерді қамтиды [3].

Кәсіби білім беруді модернизациялау стратегиясының авторлары келесі негізгі құзіреттіліктерді келтіреді:

- әртүрлі ақпарат көздерінен, оның ішінде мектептен тыс көздерден білім алу тәсілдерін игеруге негізделген дербес танымдық қызмет саласындағы құзыреттілік;

- азаматтық-қоғамдық қызмет саласындағы құзыреттілік (азамат, сайлаушы, тұтынушы рөлдерін орындау);

- әлеуметтік-еңбек қызметі саласындағы құзыреттілік (оның ішінде еңбек нарығындағы жағдайды талдай білу, өзінің кәсіби мүмкіндіктерін бағалай білу, еңбек қатынастарының нормалары мен этикасына бағдарлай білу, өзін-өзі ұйымдастыру дағдылары);

- тұрмыстық саладағы құзыреттілік (өз денсаулығының аспектілерін, отбасылық өмірді және т.б. қоса алғанда);

-мәдени-демалыс қызметі саласындағы құзыреттілік (бос уақытты пайдалану жолдары мен тәсілдерін таңдауды қоса алғанда, жеке тұлғаны мәдени және рухани байытады).

Кәсіптік білім беру жүйесі үшін политехникалық, ұйымдастырушылық-экономикалық, ақпараттық-коммуникациялық құзыреттер өзекті болып табылады [4].

Осылайша, негізгі құзыреттілікке жалпылаудың кең деңгейімен сипатталатын әмбебап білім кешені кіруі керек. Бұл интегралды білім Жалпы ғылыми және жалпы кәсіптік категорияларды, ғылымның, техниканың және қоғамның жұмыс істеу принциптері мен заңдылықтарын қамтиды.

Негізгі құзыреттіліктерге мыналар жатады:

- жалпы ғылыми-табиғаттың, қоғамның және адам қызметінің негізгі заңдарын білу;

- әлеуметтік-экономикалық-экономикалық және ұйымдастырушылық мінез-құлық негіздерін білу;

- азаматтық-құқықтық-азаматтық-құқықтық нормаларды білу;

- ақпараттық-коммуникациялық-информатика және коммуникациялық технологиялар негіздерін білу;

- политехникалық-техника мен технологиялардың жаратылыстану-ғылыми негіздерін, автоматтандырылған өндірістің жұмыс істеу принциптерін, оларды бақылау және басқару жүйесін білу;

- арнайы-тұтас кәсіби қызмет саласындағы жалпы кәсіби білім.

Құзыреттілік - бұл кәсіби қызметті қамтамасыз ететін білімнің, дағдылардың және дағдылардың интегративті тұтастығы, бұл адамның өз құзыреттілігін іс жүзінде жүзеге асыру қабілеті. Құзыреттіліктерді жүзеге асыру теориялық және практикалық мәселелерді шешу үшін әр түрлі іс-

әрекеттерді орындау процесінде жүретіндіктен, құзіреттіліктер құрылымына белсенділік (процедуралық) білімдерден, дағдылардан басқа мотивациялық және эмоционалды-еріктік салалар да кіреді. Құзыреттіліктің маңызды компоненті-тәжірибе-адам меңгерген жеке іс-әрекеттерді, мәселелерді шешудің әдістері мен әдістерін біртұтас тұтастыққа біріктіру.

Кәсіптік білім беруде құзыреттілік тәсілді іске асыру оның негізгі мақсатына қол жеткізуге – еңбек нарығында бәсекеге қабілетті, өз кәсібін еркін меңгерген және сабақтас салаларда бағдарланған, мир стандарттары деңгейінде мамандық бойынша тиімді жұмыс істеуге қабілетті, тұрақты кәсіби өсуге, Әлеуметтік және кәсіптік ұтқырлыққа дайын тиісті деңгейдегі және бейіндегі білікті маманды даярлауға ықпал ететін болады [5].

Маманның құзыреттілік моделінде білім беру мақсаттары еңбек объектілерімен де, нақты функцияларды орындаумен де, білім беру процесінің нәтижесіне қойылатын пәнаралық интеграцияланған талаптармен де байланысты. Кәсіби білім берудің мақсаты-адамға бір нәрсе жасауға үйрету, кәсіби біліктілік алу ғана емес, сонымен қатар оған әртүрлі іскерлік және өмірлік жағдайларды жеңуге және топта жұмыс істеуге мүмкіндік беру.

Құзыреттілік кәсіби біліктілікке қарсы болмауы керек, бірақ онымен анықталмауы керек. "Құзыреттілік" термині түлектерді даярлау сапасының біріктірілген сипаттамаларын, білім беру нәтижесінің санатын белгілеу үшін қолданылады. В. И. Байденко атап өткендей, құзыреттілік мақсат қоюдың жаңа түрі болып табылады... бұл негізінен академиялық бағалау нормаларынан түлектердің кәсіби және әлеуметтік дайындығын сыртқы бағалауға (оның нарықтық құнына назар аудара отырып) ауысуды білдіреді. Құзыреттілік арқылы білім беру сапасын бағалауға жүгіну білім беру жұмыспен қамтумен тығыз байланысты екенін білдіреді.

Құзыреттер нақты кәсіппен тығыз байланысты емес, оларды бірқатар кәсіптерде қолдануға болады. Құзыреттілік, қабілеттер сияқты, көптеген қызмет салаларында табысты анықтайды. Бұл санатты маман моделіне қосу қиын міндет. Құзыреттіліктерде бағаланған даярлау нәтижесі оқытылушыларды жұмысқа орналастыру саласын кеңейтеді.

Маманның білім беру бағдарламасын меңгерген түлек, сипатталуы керек:

1 Әлеуметтік-тұлғалық:

- адамға жеке тұлға, қызмет субъектісі және жеке тұлға ретінде қарайтын;
- оның басқа адамдармен қарым-қатынасын анықтайтын әлеуметтік;
- білм алушыларға қатысты

2 Жалпы кәсіптік құзыреттіліктер:

- ақпараттылық, ақпаратты алумен және өңдеумен байланысты;
- есептеулермен, адекватты математикалық аппаратты пайдалана отырып, кәсіби міндеттерді шеше білумен байланысты;
- эксплуациялық;
- басқарушылық, ұйымдастырушылық;
- конструкторлық;

- проектілік;

- экономикалық, оның ішінде еңбек нарығындағы мінез-құлық.

Бұл құзыреттер кең ауқымды кәсіптер үшін ортақ ретінде қалыптастырылуы тиіс. Олар еңбек нарығында икемді мінез-құлықты қамтамасыз етеді.

3 Нақты объектіге, еңбек пәніне байланыстыруды қамтамасыз ететін арнайы құзыреттер немесе кәсіби-функционалды білім мен дағдылар. Олар жалпы кәсіптік құзыреттерді нақтылауды қамтамасыз етеді.

4 Жалпы мәдени құзыреттілік: өз қызметінің нәтижесіне құндылық және семантикалық қатынастар, әлемге және қоршаған ортаға құндылық қатынастар, әлемдік мәдениетті тарату, этикет нормаларын, іскер адамның этикетін, қарым-қатынастың кәсіби мәдениетін білу [6].

Ұсынылып отырған модельде маманды даярлауда басты назар әлеуметтік-жеке және жалпы кәсіптік құзыреттерге ауысады, олар түлектің еңбек нарығында және қосымша және жоғары оқу орнынан кейінгі білім беру саласында икемді бағдарлануына мүмкіндік беретін іргетас болып табылады. Сонымен қатар, түлек бәріне және нақты ештеңеге дайын болған жағдайлардан аулақ болу керек. Объектілік және пәндік дайындық міндеттерін арнайы құзыреттер, кәсіби бағытталған білім мен дағдылар блогы шешеді.

Пайдаланылған әдебиет тізімі

1. Аксёнова Э. А. Внедрение программы "Образование для карьеры" в школах США / Э. А. Аксёнова // Школьные технологии. - 2012. - № 4. - с. 107-111.

2. Борытко Н. М. Педагогика: учебное пособие для студ. Высш. Учебных заведений / Н. М. Борытко, И. А. Соловцова, А. М. Байбаков; под Ред. Н. М. Борытко. – М.: «Академия», 2017. – 496 с.

3. Демидова Г. В. Психологическое сопровождение образовательного процесса / Г. В.Демидова // Специалист. – 2017. - №4. – с.11-12.

4. Демич И. Поверить в свои возможности помог тренинг / И. Демич // Народное образование. – 2015. - №5. – с.157-158.

5. Дьюи Д. Демократия и образование / Д. Дьюи. – М.: «Педагогика-Пресс», 2013. – с.78.

6. Зеер Э. Ф. Психологические основы формирования развивающего профессионально-образовательного пространства студентов ВУЗа. / Э. Ф. Зеер, И. В. Мешкова, Л. П. Панина. - Екатеринбург.: Книголюб, 2017.- 490 с.

ОӘЖ 378.147

ОҚУШЫЛАРДЫ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ҚОЛДАУ – МҰҒАЛІМНІҢ КӘСІБ ІС-ӘРЕКЕТІ РЕТІНДЕ

[1]Паштанов С.У., [2]Балабиев Қ.Н.

[1]Қожа Ахмет Ясауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университеті, Түркістан қ., Қазақстан

[2]Н.Оңдасынов атындағы Түркістан мамандандырылған мектеп-интернаты директорының тәрбие ісі жөніндегі орынбасары, Түркістан қ., Қазақстан

В статье рассматриваются профессиональные личностные качества педагога в условиях новой гуманистической парадигмы. Также рассматриваются особенности общения педагога с детьми в современной системе воспитания и деятельности учителя в условиях современного общества, цель профессиональной деятельности педагога.

The article examines the professional personal qualities of a teacher in the context of a new humanistic paradigm. Also discusses the features of communication of the teacher with children in the modern system of education and of teacher in modern society, the goal of the professional educator.

Бүгінгі таңда білім беру жүйесіндегі түбегейлі өзгерістер мен бет бұрыстардың пайда болуы білім алушыға деген көзқарасты өзгертті. Педагогикада қалыптасқан дәстүрлі тұжырымдамаға сәйкес оқушы «білімді қабылдаушы», «білімді меңгеруші» емесе, керісінше өзін дамытушы, өзіндік қажеттілігі мен қызығушылығы бар, мұғаліммен тең құқылы субъекті ретінде мойындалуда. Сондай-ақ оқушы білім беруде адамзат жинақтаған тәжірибені меңгерушісі емесе, керісінше, адамзат мәдениетіне өзінше үлес қосатын құндылық ретінде сипатталады. Яғни, бала қоғам мәдениеттін меңгерушіден, өзгертуші субъектіге айналды. Бұның барлығы білім беру жүйесіне, оқушыға деген көзқарасты өзгертті. Нәтижесінде, мұғалімнің қолданысындағы оқыту мен тәрбиелеудің әдістері, тәсілдері оң нәтижеге бермейтін болды. Себебі, оқушылардың өзіне, қоршаған ортаға деген қарым-қатынасы, сана-сезімі өзгерді. Сондықтан да бүгінгі білім берудің парадигмасы өзгерді.

Қазіргі педагогика тұлғаға бағыттай отырып, адамның өзінің қажеттіліктері мен өзінің өмір жолын жүзеге асыруда құқылы болуы оны (педагогиканы) психологиямен айтарлықтай жақындастыра түседі. Бұны педагогикалық еңбектерде «тұлға», «субъекті», «жеке даралық», «құндылық», «мәнділік», «даму», «қолдау» секілді ұғымдардың кең ауқымды қолданылуынан байқауға болады [1]. Яғни, білім беру гуманистік парадигмаға негізделініп, тұлғаның қажеттілігі мен мүмкіндіктеріне бағытталуы керек.

Гуманитарлық білім беру тұжырымдамасында: «Білім беруді гуманитарладырудың басты міндеті бүкіл тәрбие, оқу-ағарту және мәдениет кешенінде гуманистік бағдардағы адам тәрбиелеуге жұмылдыру. Білім беруді гуманитарландыру жолдарының бірі - педагог кадрларды гуманитарлық қайта даярлықтан өткізуді тиісінше ұйымдастыру, бүгінгі студент – ертеңгі педагогтерді оқытуды уақытылы қайта құру»[2], - деп көрсетіп. Осы аталған міндеттерді шешу болашақ педагог-психологтардың, мұғалімдердің мамандыққа бейімделуін ізгілік парадигмасы негізінде ұйымдастыру қажеттілігін айқындайды. Бүгінгі қазақстан жағдайында білім беру мен болашақ мұғалімдерді дайындау жүйесі жаңартылып, гуманистік (ізгіліктік) принципке сайкес жүргізілуде.

Адамзат қоғамы табиғи және репродуктивті-педагогикалық өркениеттен өтіп, креативті-педагогикалық өркениетке енуде. Осы педагогикалық өркениет мұғалім іс-әрекетінің жаңа қырларын аша отырып, кәсіби педагогикалық сапалары мен қызметтерін түбегейлі түрде жаңартуды талап етеді. Білім берудің жаңа парадигмасы оқушыны оқу іс-әрекетінің субъектісі ретінде қарап, білімге құндылық бағдарын қалыптастыра отырып, танымдық және рухани

қажеттіліктерін қанағаттандыруды және жан-жақты дамыған, шығармашыл жеке тұлғасын қалыптастыруды көздейді. Мұндай жаңа жүйе жоғарыда атап өткеніміздей, дәстүрлі оқыту процесін түбегейлі өзгертудің қажеттігін көрсетіп, оқытудың шығармашылығын дамытып, білім беруді ұлттық және жаңа өркениеттік бағдар тұрғысынан жетілдіруді көздейді.

Оқушы қарым-қатынас пен мәдениеттің өкілі ретінде білім беру кеңістігінде өзіндік орны бар тұлға. Сондықтан оған педагогикалық үдерістің субъектісі ретінде қарау – педагогикалық қолдаудың, мұғалімнің жаңа қарым-қатынасы нәтижесінде жүзеге асады.

Педагогикалық қолдау ұғымы О.С.Газманнің есімімен байланысты. Ол алғаш ретін өзінің еңбектерінде осы терминді пайдалана отырып, Ресейдегі білім беруді реформалауды, қайта құру идеясын насихаттады. Оның бұл идеяларын шәкірттері Е.В.Бондаревкая, Юсуфин, Анохина т.б. жалғастырды.

О.С.Газменнің пікірінше, педагогикалық қолдау мұғалімнің балалардың физикалық және психикалық денсаулық, әлеуметтік және экономикалық жағдайымен, оқудағы, мектеп ережелерін қабылдаудағы табысты ілгерілеуімен байланысты жеке мәселелерін шешуі, тиімді іскерлік және тұлғааралық қарым-қатынаста, өмірлік, кәсіби, этикалық тұрғыдан өзін-өзі анықтауына көмек көрсетуі.

Гуманистік идеялардың жақтаушысы ретінде О.С. Газман мұғалім мен бала арасындағы тәрбиелік өзара іс-қимыл гуманистік принциптер негізінде құрылуы керек деп есептеді. Ол тәрбиешілерге педагогикалық қызметте келесі ережелерді сақтауға кеңес берді.

- Балалар педагогикалық мақсаттарға жетудің құралы бола алмайды.
- Мұғалімнің өзін-өзі жүзеге асыруы бұл - баланың да шығармашылықпен өзін-өзі жүзеге асыруы.
- Бала қайлай болса, оны әрқашан солай қабылда, бұл оның тұрақты өзгеруі.
- Қабылдамаудың барлық қиындықтарын моральдық құралдармен жеңіңіз.
- Өзіңіздің және баланың жеке бас қадір-қасиетін кемсітпеңіз.
- Балалар келе жатқан мәдениеттің тасымалдаушылары. Өз мәдениетіңізді өсіп келе жатқан ұрпақ мәдениетімен өлшеңіз. Тәрбие-мәдениеттер диалогы.
- Ешкімді ешкіммен салыстырмаңыз, іс-әрекеттің нәтижелерін салыстыруға болады.
- Бала үшін қателік жасау құқығын мойындаңыз және ол үшін үкім шығармаңыз.
- Баланы қорғауға үйретіңіз.

О.С.Газман осылайша педагогикалық қолдауды гуманистік парадигам аясында, мұғалімнің гуманистік қарым-қатынасы негізінде және педагогикалық іс әрекеттің айрықта бағыты ретінде сипаттады.

Сонымен қатар, педагогикалық қолдауды гуманист ғалым Ш.А.Амонашвили өз еңбектерінде жан-жақты баяндаған. Ол өзінің гуманистік идеясы аясында тұлғаға бағдарланған білім беруде балалардың тұлға ретінде

дамуын педагогтың тұлғалық қасиетіне тәуелді екенін тұжырымдайды. Ғалымның пікірінше, тұлғаға бағдарланған қарым-қатынас балалардың өзін субъекті ретінде еркін дамуына ықпал етеді. Ол авторитарлық қарым-қатынасты қатты сынға алды және педагогтарды баланы адам ретінде мойындауға шақырды.

Ш.А.Амонашвилидің гуманистік идеясының мақсаты – балалардың жеке мүмкіндіктерін аша отырып оларды жеке тұлға етіп тәрбиелеу. Баланың жаны мен жүрегіне жылулық орнату, танымдық қасиеттерін дамыту, жан-жақты білім алуға жағдай жасау, рухани дамыту. Педагогикалық іс-тәжірибеде оқушыға эмпатиялық (баланың жан дүниесін қабылдай алу) қатынас орнату, олардың психологиялық дара ерекшеліктері және тұлғалық дамыту идеялары кең қолданыс тауып келеді. Сондықтан, Ш.А.Амонашвилидің гуманистік идеясына негізделген педагогикалық қолдауда балалардың тұлғалық қабілеттерін аша отырып тәрбиелеу мен дамытуды, оның жүрегіне жол табуды, танымдық күшін дамыту мен қалыптастыруды [3].

Ең бастысы, педагогикалық қолдауда – өзара түсіністікке қол жеткізу, баланың ішкі жан дүниесін түсініп, оған өз ойын дұрыс жеткізуге мүмкіндік беру. Яғни қарым-қатынаста түсініспеушілік, ұрыс-керіс пен дау-жанжал секілді жағымсыз құбылыстарды болдырмауға қол жеткізу. Тұлғаның қалыптасуы белсенді іс-әрекет, қызмет істеуде және басқа адамдармен қарым-қатынас жасауда іске асады. Мұғалімнің міндеті осы қарым-қатынасты үйлестіру. Сондай-ақ барлық оқушылармен тең дәрежеде, ашық сөйлесіп, дөрекілікке жол бермей, жеке пікірді сыйлау, өтініш деңгейінде қарым-қатынас жасау және тәжірибесін қабылдай білу де қарым-қатынастың жоғары деңгейіне жатады.

Мысалы, В.А.Кан-Калик өзінің педагогикалық тәжірибесіне сүйене отырып, педагог пен оқушы арасындағы қатынастарда кездесетін қиындықтардың себебін оқытушының педагогикалық қатынасқа мән бермейтінін, ол үшін әр педагог коммуникативтік іскерлікті меңгеріп, оны оқыту және тәрбие үдерісінде қолдануы қажет екенін айтады. Ол педагогтың коммуникативтік іскерліктеріне: көпшілік алдында сөз сөйлей білуін, қарым-қатынасқа түсе білуін, әр түрлі жағдайлар туғыза отырып шығармашылық іс-әрекетті ұйымдастыруын, оқу және тәрбие үрдісінде дұрыс қарым-қатынас құрып, оны басқара білу іскерліктерін қарастыруының өзі тұлға бойындағы басты мәселе педагогикалық қолдау іскерлігі екенін айқындап берді [4].

«Тұлғалық-бағдарлы оқыту» (гуманистік) терминін алғаш рет ғылымға И.С.Якиманская енгізді және оның басты талабы – «білім беру үрдісіндегі басты әрекеттенуші фигура оқушы екенін мойындау» деп анықтайды [5, 6-б].

Оның пайымдауынша, жеке тұлғаға бағдарланған оқытуда жеке дараландыру тәсілі барлық білім беру процесінің негізгі қағидасы болып табылады, оның мақсаты - әрбір жеке тұлғаның мүмкіндіктерін танып, дамыту. «Жеке тұлғалық тәсіл жағдайында балалардың өзіндік жеке ерекшеліктерінің болуы қойылған мақсатқа жетудің, яғни, қайталанбас жеке тұлға ретінде әрбір оқушының дамуын қамтамасыз етудің қажетті шарты» [5]. Осы тұрғыдан

алғанда ғалым жеке тұлғаға бағдарланған оқытудың негізгі ережелерін төмендегідей тұжырымдайды:

1) Білім берудің басты мақсаты - оқушы тұлғасының жеке қабілеттері мен қасиеттерін дамыту;

2) Білім беру жүйесі бірінгші кезекте оқушыдан бастау алып, одан кейін оқыту және тәрбиелеу мақсаттарына, мазмұны мен технологияларына қарай бағыттала құрылуы тиіс т.б. [5].

Гуманистік принципке негізделген қарым-қатынаста О.С.Газман, Ш.Амонашвли, В.А.Кан-Калик, Е.В.Бондаревская т.б. атап өткеніндей, мұғалім-оқушы қарым-қатынасы тең дәрежелік, диалогтік қатынасқа құрылып, еркіндік пен дара дамуға, бірлік пен дұрыс қабылдау секілді қағидалар тән. Білімдегі ізгілік парадигмасының іске асырылуы мәдениет, өркениет құндылықтары мен оларды болашақ педагог мамандардың арасында ұдайы жаңартып отыру арқылы жүреді.

Мұғалім мен оқушы – әр түрлі екі субъект. Мәселенің негізгісі осы әр түрлі рухани дүниені бірлестіру. Педагогикалық тұрғыдан қарағанда, тәрбиеленушіге нәтижелі ықпал ету үшін тәрбиеленушінің мұғалімді қабылдауы ғана емес, керісінше, мұғалімнің де тәрбиеленушіні қабылдауы қажет. Педагог міндетті түрде ықпал ету объектісін ғана көріп қоймай, жасалған ықпалдың нәтижесін де көруі керек. Мұғалім көп жағдайда өзінің сәтті ұйымдастырылған іс-әрекеттерінің тәрбиеленушіге жақсы ықпал ететініне сөзсіз сенеді. Алайда баланың бағынуы, баланың келісімі, эмоциялы іс-әрекеті міндетті түрде ескерілуі керек. Мұғалім үшін кері байланысты түсініп, қабылдау да өте маңызды.

Пайдаланылған әдебиет тізімі

1.Әлқожаева Н.С. Жұмабекова Қ.Б. Зерттеу университеті жағдайында білім беру парадигмасының қолданылуы.ҚазҰУ «Хабаршысы», № 1 (35). 2012.

2.ҚР Гуманитарлық білім беру тұжырымдамасы.- Алматы, 1994ж.

3. Амонашвили Ш. Основы гуманной педагогики. Книга 2, Мос., «Свет», 2012ж. С. 61

4.Кан-Калик В. А. Учителю о педагогическом общении: кн. для учителя. – М.: Просвещение, 1987.

5.Якиманская И.С. Разработка технологии личностно-ориентированного обучения. //Вопросы психологии. №5, 1992г. С. 31

ОӘЖ 001.83.

БОЛАШАҚ МҰҒАЛІМДЕРДІ АТА-АНАЛАРМЕН БІРГЕ ОТБАСЫНДАҒЫ РУХАНИ ТӘРБИЕГЕ ДАЙЫНДАУ

Рашидова А. Р.
«Мирас » университеті, Шымкент қ., Қазақстан

В данной статье основное внимание уделяется подготовке будущих учителей совместно с родителями к духовному воспитанию в семье и формированию духовно-нравственного воспитания в сознании. На основе программы духовно-нравственного

развития и воспитания будущих учителей рассматривались три подхода: аксиологический, системно-деятельностный, развивающий.

This article focuses on the preparation of future teachers together with their parents for spiritual education in the family and the formation of spiritual and moral education in the mind. Based on the program of spiritual and moral development and education of future teachers, three approaches were considered: axiological, system-activity, and developmental.

Барлық ғасырларда адамдар рухани – адамгершілік тәрбиені жоғары бағалады. Қазіргі қоғамда болып жатқан терең әлеуметтік – экономикалық өзгерістер біздің еліміздің болашағы, жастар туралы ойлауға мәжбүр етеді.

Қазіргі уақытта моральдық бағдарлар бұзылды, жас ұрпақты руханиятсыздық, сенімсіздік, агрессивтілік деп айыптауға болады.

Сондықтан болашақ мұғалімдерді тәрбиелеу мәселесінің өзектілігі кем дегенде төрт ұстаныммен байланысты.

Біріншіден, біздің қоғам тек білімі ғана емес, сонымен қатар керемет жеке қасиеттері бар кең білімді, жоғары адамгершілік адамдарды дайындауды қажет етеді.

Екіншіден, қазіргі әлемде адам өмір сүреді және дамиды, оған жағымды да, жағымсыз да табиғаттың күшті әсерінің көптеген түрлі көздерімен қоршалған, олар күн сайын адамның нәзік ақыл-ойы мен сезіміне, әлі де дамып келе жатқан адамгершілік саласына түседі.

Үшіншіден, білімнің өзі рухани – адамгершілік тәрбиенің жоғары деңгейіне кепілдік бермейді, өйткені тәрбие – бұл адамның күнделікті мінез-құлқындағы әр адамға құрмет пен ізгілік негізінде оның басқа адамдарға қатынасын анықтайтын жеке қасиет. К. Д. Ушинский былай деп жазды: адамгершілік әсері тәрбиенің басты міндетін құрайды.

Төртіншіден, моральдық біліммен қаруландыру өте маңызды, өйткені олар жас оқушыны қазіргі қоғамда бекітілген мінез-құлық нормалары туралы хабардар етіп қана қоймайды , сонымен қатар нормаларды бұзудың салдары немесе осы әрекеттің айналасындағы адамдар үшін салдары туралы түсінік береді.

Білім беру мектебінің алдына не болып жатқанын өз бетінше бағалауға және өз қызметін айналасындағы адамдардың мүдделеріне сәйкес құруға қабілетті жауапты азаматты даярлау міндеті қойылады. Бұл мәселені шешу болашақ мұғалімнің жеке басының тұрақты рухани-адамгершілік қасиеттерін қалыптастырумен байланысты.

Рухани-адамгершілік білім беру мәселесі бүгінде біздің қоғамда бұрынғыдан да өткір тұр. Бұған көптеген себептер бар, олардың бірі – қоғамның абсолютті диалогы, білім беру институтын жою.

Өткеннің идеологиясынан бас тарту уақыт байланысының ыдырауына, өз отанының тарихына қатыстылық сезіміне әкелді. Бүкіл елге таралған бұқаралық ақпарат құралдары деструктивті рухқа қарсы үгіт-насихат жүргізеді, моральдық критерийлердің төмендеуіне әкеледі және тіпті адамның психологиялық денсаулығына қауіп төндіреді.

Қоғамның рухани жандануы үшін дәстүрлі білім беретін білім жеткіліксіз екенін түсінуге көбірек адамдар келеді.

Моральдық импульстарды таза ғылыми білім арқылы ұтымды игеруге болмайды, ешқандай ғылымның өзі махаббатты, сенімді, жанашырлықты алмастыра алмайды. Болашақ мұғалім тұлғасын рухани-адамгершілік қалыптастыру бойынша жұмыстың педагогикалық мәні оған шешім қабылдау тәуелсіздігі мен моральдық таңдау қажет болатын қарапайым мінез-құлық дағдыларынан жоғары деңгейге көтерілуге көмектесу болып табылады [1].

Оқытудың негізгі міндеттерін шешу басқаларға жеке көзқарасты қалыптастыруды, этикалық, эстетикалық және рухани – адамгершілік нормаларды игеруді қамтамасыз етуі керек.

Руханилық-адамның дамуының басты мақсаты, ал руханилықты ояту оны қоршаған ортадан тәуелсіз етеді (белсенділік принципі), оны жетілдіруге бағыттайды (өзін-өзі дамыту принципі), адамның жеке басын табиғаттағы барлық тіршілік иелерімен біріктіреді (иерархия принципі). Осылайша, руханилық-бұл адамның барлық сыртқы көріністерін, ар-ождан құбылыстарын түсіндіретін ұғым. Т. Н. Голованова рухани-адамгершілік тәрбиені өте күрделі, сызықты емес, кәсіби және педагогикалық тұрғыдан ұйымдастырылған процесс ретінде қарастырады, онда оның бағыты баланың мәдениетке көтерілу процесі, рухани құндылықтар мен мағыналарды мұғалімнің көмегімен ашу және ашу, оның рухани күштерін дамыту: ақыл, еркіндік, шығармашылық және өзін-өзі реттеу, өзін-өзі өзгерту қабілеті" ретінде маңызды.

Қазіргі қазақ қоғамында отбасылық тәрбиемен байланысты проблемалар кеңінен таралған. Олар: ана тілін, ата-бабаларының тарихын, мәдениетін, ұлттық дәстүрлері мен дінін білмейтін жастар; жетім балалар мен қиын балалар; қарттар үйінде жылаған ата - әжелер; отбасын құрмаған немесе ажырасқан жастар; жезөкшелік; тәртіпсіз және дөрекі қыз бен ұл, түрлі қылмыстар жолына түседі; жұмыссыздық; темекі шегу, нашақорлық, алькоголизм; ата-аналарда балаларды тәрбиелеуге жағдай мен уақыттың болмауы және т. б.

Біздің ойымызша, осы қайғылы құбылыстар мен трагедиялардан арылудың, олардың алдын алудың бір ғана ұзақ және қиын жолы бар, бұл қазақ халқының ұлттық ерекшеліктерін ескере және басшылыққа ала отырып, бүкіл халқымыздың, әсіресе қазіргі және болашақ ұрпақтың отбасындағы ұлттық тәрбие. Отбасында адам өмірге келеді, алғашқы қуаныштар мен қиындықтарды бастан кешіреді, өседі, өнеді, үлкен өмірге енеді. Олай болса, отбасы деген не? Оның мәні неде? Қоғамда қандай рөл атқарады? Әр адамға не береді? Бұл мәселелерді шешуге әртүрлі дәуірдегі көптеген ойшылдар, ғалымдар қатысты[2].

Ежелгі заманнан бері балаларды тәрбиелеуге көп көңіл бөлінді. Себебі, бала отбасы мен өмірдің болашағы деп саналады. Осыған байланысты көптеген көрнекті ойшылдар, ақындар, көрнекті ғалымдар өткен ғасырлардан бастап, отбасындағы бала тәрбиесін маңызды деп санай отырып, бұл мәселені өз шығармаларында және ғылыми еңбектерінде жан-жақты қарастырды.

Әлемдегі әр халықтың отбасылық тәрбиесінің өзіндік тарихы бар. Сонымен қатар, қазақ отбасы өзіне тән ерекшеліктермен сипатталады.

Қазақтардың отбасы проблемасына байланысты бұрыннан кең ғылыми мақалалар мен монографиялық еңбектер, әдеттегі құқық туралы жинақтар және қазақтардың ауызша фольклорының көздері табылды.

Отбасылық тәрбие-бұл белгілі бір отбасылық жағдайдағы ата-ананың басқа туыстарының ықпалы арқылы берілетін тәрбие мен білім беру жүйесі.

Баланың жақсы мінез-құлқын игеруде ата-аналардың, үлкендердің жеке үлгісі ерекше рөл атқарады. Бала оларға қарап, еліктеп өседі. Кейбір ата-аналар баланың күнделікті өміріндегі өсиеттері мен мінез-құлқына сәйкес келмейді. Балаға өтірік айтпаңыз, ұрламаңыз, біреудің қолын лақтырмаңыз, адамды қорламаңыз, ата-аналар немесе басқа отбасы мүшелері бұл мінез-құлықпен айналысады, бұл, әрине, баланың тәрбиесіне теріс әсер етеді.

Профессор К. Ж. Қожахметованың зерттеулеріне сәйкес тәрбиелеудегі этноәлеуметтік рөлі бағытына жоғары сапа қойылады. Ол ерте балалық шақтан бастап этноәлеуметтік рөлдерге бейімділігін және оның адам өмірінің барлық кезеңдерінде жалғасатындығын көрсетеді.

Тәрбиеге этно әлеуметтік көзқарас қазақ этностық тәрбиесінің, оның ішінде отбасылық тәрбиенің негізгі қағидаты болып табылады. Оның дамуының көрсеткіші-баланың отбасындағы жас және жыныстық ерекшеліктеріне байланысты этноәлеуметтік рөлдерді игеруі. Отбасының қызметі отбасы мүшелерінің қарым-қатынасы мен өзара әрекеттесу процесінде жүзеге асырылады.

Қазіргі мағынада отбасы-бұл неке, туыстық, бала асырап алу немесе балаларды тәрбиелеуге қабылдаудың басқа түрлерінен туындайтын және отбасылық қатынастарды нығайтуға және дамытуға ықпал ететін мүліктік және мүліктік емес жеке құқықтармен байланысты адамдар тобы. Осы анықтамалардан адамның жеке өмірінің негізгі процестерін бастан кешіретін кіші әлеуметтік топ-бұл отбасы.

Отбасындағы әр адамның өмірі онымен тығыз байланысты, сондықтан ол әр отбасы мүшесінің дамуына шешуші әсер етеді. Жоғарыда келтірілген отбасы анықтамасына сәйкес, бұл отбасылық қатынастар, отбасы құрылымы мен формасы тарихи түрде өзгеретін әлеуметтік топ.

Отбасылық тәрбиеге қатысты келесі ұғымдарды да қарастырған жөн.

Әдеп-бұл үлкендердің алдында, үлкендердің алдында, әйелінің алдында немесе ер адамның әйелінің алдында біздің халқымыздың мінез-құлық үлгілерінің көрінісі. Мысалы, ата-ананы құрметтеу, сәлемдесу, үлкен адамды баспау және т.б. этикалық нормалар талап етеді.

Ұлттық тәрбие-жалпы адамзатты ұлттық және бірлікте біріктіретін азаматтарды, ұлт мүшелерін қалыптастыру; мәдениетті, тілді білумен қатар, ол қазіргі заманғы білімді де меңгеруі тиіс. Мысалы-адам басқа адамға үлгі болатын мысал. Тұлғаның білімділігі, еңбекқорлығы, адамгершілігі, үлгілі мінез-құлқы жастарға үлгі болып табылады.

Көрегендік-адамгершілік, кішіпейілділік, әдептілік сияқты адамгершілік қасиеттердің жиынтығы. Көрегендік оның жақсы үлгі болып өскенін көрсетеді. Көрегендіктің алғашқы белгісі-әдептілік, ал бірінші белгі-сәлемдесу.

Қазақстандық ұлтжандылық елжандылық әрбір азаматтың өз отанының тағдыры, қауіпсіздігі, болашағы үшін жауапкершілігін сезіну. Барлық азаматтардың ұлты мен конфессиясына қарамастан, қазақ халқының тарихы мен мәдениетіне құрмет, мемлекет рәміздеріне, Мемлекеттік тілге құрметпен қарау. Отандық мұғалімдер ата-ана тәрбиесінің келесі жиынтығын ұсынады: еркін (либералды), авторитарлық және демократиялық. Біріншісі кез-келген қарым-қатынастың болмауымен сипатталады: отбасы мүшелерінің бір-бірінен алшақтығы, бөтен адамдар, бір-бірінің істері мен сезімдеріне немқұрайлылық. Келесі екеуі-авторитарлық және демократиялық стильдер-бір жағында қатаң авторитарлық сипат басым болатын өзгерісті құрайды, яғни.қарым-қатынаста, қатыгездік, бар, отбасы мүшелерімен, кіммен болмасын шағымдануға болмайтын алқалы еркіндік, ал екінші жағынан-ынтымақтастық мәдениеті, өзара көмек, дамыған сезімдер мен эмоциялар, сондай-ақ отбасы одағының барлық мүшелерінің толық теңдігі.

Авторитарлық стиль-отбасындағы баланың маңыздылығы мен пайдасыздығына байланысты ол ата-анасынан алшақтайды.

Жалпы білім беретін мектепте ұйымдастырылған педагогикалық процесс отбасының педагогикалық процесі аясында жүреді. Отбасының педагогикалық процеске қатысатындығын және бұл процестің нәтижесі көбінесе ата-ананың процесті саналы түрде басқаратындығына байланысты екенін ескере отырып, екі педагогикалық процесс өзара байланысты деп айтуға болады. Олардың нәтижелері жинақталады немесе оның тиімділігін арттырады немесе бір-біріне қайшы келеді, мұнда білім беру әсері айтарлықтай төмендейді.

Балалардың екі педагогикалық процеске қатысуы отбасындағы тәрбие жұмысының жағдайларын білуді, ата-аналардың педагогикалық мәдениетін арттыруды, отбасындағы педагогикалық процестің жағымды және жағымсыз жақтарын ескере отырып, мектепте педагогикалық процесті құру қажеттілігін талап етеді.

Бала тәрбиесіндегі әлеуметтену-бұл адамға қоғамның тең құқылы мүшесі ретінде өмір сүруге мүмкіндік беретін білім, принциптер мен құндылықтар жүйесін игеруге көмектесетін барлық әлеуметтік-психологиялық процестердің жиынтығы. Оған тек саналы, бақыланатын, мақсатты әсер ету ғана емес (кең мағынада білім беру), сонымен қатар жеке тұлғаны қалыптастыруға әсер ететін мистикалық, кездейсоқ тенденциялар жатады.

Ата-аналар отбасы-әлеуметтенудің маңызды институты. Алайда, қазіргі отбасы бұрынғы кезеңдегі басты рөлін жоғалтты. Бұған жалпы тәрбиенің мәні де, ерекшелігі де, отбасының өзі де әсер етті: тұрақтылықтың өзгеруі, балалардың аздығы, әкенің дәстүрлі рөлінің әлсіреуі, әйелдердің жұмыспен қамтылуы және т.б. отбасындағы қарым-қатынас стилі де өзгерді.

Авторитарлық білімнің құлдырауы ата-аналар мен балалардың қарым-қатынасын жұмсартып, жақындатты, оларды екі тарап үшін де жеке және

эмоционалды маңызды етті. Бүгінгі таңда тәрбиеде ата-аналардың беделі емес, моральдық билік туралы мәселе маңызды. Билікке негізделген билікке қарағанда ата-аналардың моральдық беделін сақтау әлдеқайда қиын. Тәрбиедегі қарым-қатынастарды даралау оның маңыздылығын арттырады, сондай-ақ бұл қарым-қатынастарды, әсіресе жасөспірім кезеңінде, әлеуметтік шеңбер мен ата-аналардың таңдауы кеңейген кезде нәзік етеді.

Әйелдер мен ерлердің әлеуметтік рөлдері жүйесінде алға қарай нақты қадамдар жасалды. Әйелдің бостандыққа ие болуы және оның өндірістік қызметке араласуы оның қоғам мен отбасындағы оның рөлін арттырды, сонымен бірге ана мен әке рөлдерінің дәстүрлі бөлінуін жойды. Енді отбасындағы рөлдердің бөлінуі ерлі-зайыптылардың жынысына емес, олардың жеке ерекшеліктеріне байланысты. Жалпы, бұл алға жасалған қадам-отбасы тұрақты және ондағы психологиялық әл-ахуал жақсы. Алайда, бұл да келіспеушілік тудырады [3].

Бүгінгі таңда балаларды тәрбиелеудегі әкенің рөлі ерекше қиын.

Соңғы онжылдықта ата-аналар мен балалар арасындағы қарым-қатынас терең және олардың бір-бірімен байланысты екендігімен анықталады, өйткені көптеген адамдар үшін балалар негізгі құндылықтардың бірі болып табылады. Бірақ бұл қазіргі отбасының қарым-қатынасын қиындатады. Мұнда ата-аналардың себептері, әдеттегі мінез-құлқы өзгереді.

Әке-отбасының басшысы емес, бұл лауазымдарды көбінесе анасы орындайды, жұмыс істемейді, бұрынғыдай ата-ана билігінің билігі емес. Оның орнына ата-анасының жеке беделі келеді.

Қазіргі уақытта балалар ата-аналарына қарағанда жақсы білімге ие, көп уақытын отбасынан тыс жерде, демек өмірдің басқа саласында өткізуге мүмкіндігі бар. Барлығы аз бақыланатын және ата-аналық қарсылық болды. Кейде ата-аналардың өздері не болып жатқанын, неге тыйым салу керектігін білмейді. Бұл көбінесе әке мен ананың балаларға қатысты тәрбиедегі әлеуетін азайтады .

Қазіргі отбасында дағдарыс құбылыстары дамуда. Бұл сонымен қатар отбасының тұрақсыздығына әсер етеді, оның тұрақсыздығынан күйеуі мен әйелі бір-бірін түсінбейтін кезде көрінеді, яғни олар ата-ана тәрбиесіне ортақ жол таба алмайды. Адамның рухани – адамгершілік дамуы мен тәрбиесі отбасында басталады. Өмірдің алғашқы жылдарынан бастап бала игерген отбасылық өмірдің құндылықтары кез-келген жастағы адам үшін тұрақты мәнге ие.

Отбасындағы қатынастар қоғамдағы қатынастарға негізделген және адамның азаматтық мінез-құлқының негізін құрайды.

Болашақ мұғалімдерді рухани-адамгершілік дамыту және тәрбиелеу бағдарламасының негізінде үш тәсіл жатыр:аксиологиялық, жүйелік-әрекеттік, дамытушылық.

Аксиологиялық тәсіл. Тәрбие дегеніміз-құндылықтарды аға ұрпақтан кішіге, ересектерден балаларға, адамнан адамға беруді қамтамасыз ететін әлеуметтік қызмет.

Құндылықтарды адам басқа адамдармен бірлескен іс-шаралар арқылы тағайындайды. Құндылықты иемдену бүкіл жеке өмірдің тұрақтылығын қамтамасыз ететін адамзаттың негізгі факторы болып табылады. Іс-әрекет арқылы құндылықты иемдену осы іс-әрекеттегі моральдық өлшемді ашады, идеалды құндылық пен іс-әрекеттің материалдық формалары арасындағы қашықтықты жасайды және осылайша моральдық рефлексияны қамтамасыз етеді, адамгершілік өзін-өзі тануды-адамның ар-ожданын оятады.

Тәрбиедегі аксиологиялық тәсіл білім алушылардың рухани-адамгершілік дамуы мен тәрбиесінің бүкіл жүйесін, мектеп өмірінің барлық тәртібін анықтайды және адамды негізгі ұлттық құндылықтардың тасымалдаушысы, жоғары құндылықтар, рухани мұраттар, адамгершілік көзқарастар мен моральдық нормалар негізінде әлемдегі өз қызметін ұйымдастыра алатын субъект ретінде бекітеді.

Жүйелі-әкімшілік тәсіл. Жүйелік-әрекет тәртібінің негізін қалаушылардың бірі — А. Н.Леонтьев тәрбиесі туралы білімді іс жүйесінде әрекет ететін міндетті-құлықтық уәждеріне айналдыру, мәдениеттегі бар құндылықтардың, идеалдардың қызметі арқылы балалардың іс-әрекеті әрекеттің нақты және семантикалық мотивтеріне айналдыру процесінде анықталады. Баланың құндылықтарды қабылдауы оның іс-әрекеті, мұғалімдермен және тәрбиешілермен, ата-аналармен, құрылымдарымен және басқа да маңызды тақырыптармен педагогикалық ұйымшыл ынтымақтастық арқылы жүзеге асырылады.

Білім беру іс-әрекетінде тұсауланбайды немесе бір түрге дейін төмендетілмейді, ол білім беру іс-әрекетінің барлық түрлерін қамтуы және сақтауы керек: білім беру (оның ішінде әр түрлі білім беру пәндерінің шекараларында), оқу-еңбек, көркем, коммуникативті, спорттық, бос уақытты және т. б.жүйесі және белсенді тәрбие білім беру мекемесінің жетекші рөлімен рухани-адамгершілік даму мен тәрбиенің әр түрлі субъектілерінің қызметі мүмкіндігінен келуі керек.

Стандартта бұл идея әлеуметтік келісім түрінде көрінеді, ал оны жүзеге асыру тетіктері ұлттық тәрбие идеалдары және студенттерді дамыту мен тәрбиелеудің барлық субъектілері қабылданған негізгі ұлттық құндылықтар жүйесі ретінде анықталған.

Жүйелі-белсенді мектеп өмірінің өмір салтын ұйымдастырудың әдістемелік негізі болып табылады, оған сәйкес құрылымдық және әдістемелік тұрақтан рухани-адамгершілік даму мен тәрбие процесі әр түрлі іс-әрекеттерді педагогикалық тұрғыннан біріктіретін метадеректер болып табылады, негізгі ұлттық құндылықтар негізінде оқушы объективті түрде енгізілген.

Осылайша, білім алушының рухани-адамгершілік дамуы мен тәрбиесінің тұтас кеңістігін ұйымдастыруға аксиологиялық және жүйелік-қызмет тәсілдерін үйлестіруге қол жеткізіледі.

Дамытушылық тәсіл. Ол оқушыларды рухани-адамгершілік дамыту және тәрбиелеу бағдарламасының жалпы құрылымын анықтайды, оның әрбір негізгі бағыты тақырыптық бағдарлама (жоспар) түрінде ресімделеді, оның негізін:

базалық ұлттық құндылықтардың тиісті жүйесі (аксиологиялық тәсіл); тақырыптық бағдарламаның көп қырлылығы, яғни онымен әр түрлі білім беру және әлеуметтік-педагогикалық іс-әрекеттің интеграциясы құрайды: сабақ, сабақтан тыс, мектептен тыс, отбасылық, қоғамдық пайдалы және т. б.); әрбір бағыт үшін әзірленген және рухани-адамгершілік даму мен тәрбиенің базалық құндылықтарына сәйкес келетін технологиялар. Рухани-адамгершілік даму және тәрбие процесі технологиялық тұрғыдан белгілі бір құндылықтан басталады (құндылықты түсіну) және онда салыстырмалы түрде аяқталады, бірақ баланың мінез-құлқының нақты және семантикалық себептері сияқты. Даму мен тәрбиенің дамытушылық сипаты студенттердің белгілі бір құндылықты саналы түрде қабылдауы, оған сәйкес білім мен іс-әрекетке жеке моральдық көзқарасқа дайын болуы. Даму әсеріне қол жеткізу үшін құндылықтар түсінікті және қабылдануы керек [4].

Біздің заманымыздың басты проблемаларының бірі рухани дағдарыс екені жасырын емес. Бүгінгі таңда сіз бағдарлай алатын идеалды таңдау қиын, нағыз жақсылықтың қайда және жамандықтың қайда екенін түсіну қиын. Шынайы рухани құндылықтар жалған құндылықтармен алмастырылады. Рухани дағдарыс біздің ұрпақтарымыздың өмірін мағынасыз етеді.

Педагогиканың рухани-адамгершілік тәрбие сияқты маңызды бағыты қазіргі болашақ студенттер үшін рухани құндылықтардың мәнін ашуға қабілетті, бүгінгі күннің қажеттіліктеріне сәйкес келетін әдістерді табуға арналған. Тек дұрыс тәрбиеленген жоғары адамгершілігі бар адамдар ғана өмірді жақсартуға тырысады.

Пайдаланылған әдебиет тізімі

1. Ыбыраимжанов Қ.Т., Қоянбаев Г.Р. Педагогикалық сөздік: (Педагогтік жоғары оқу орындарының оқытушылары мен студенттеріне, әрі сала мамандарына арналған). / Алматы: «Эпиграф» баспасы, 2016.
2. Жаназарова З.Ж. Отбасы социологиясы. –Алматы: Қазақ университеті, 2010
3. Бөлеев Қ. Болашақ мұғалімдерді оқушыларға ұлттық тәрбие беруге кәсіби дайындау. – Алматы: Нұрлы Әлем, 2014.
4.Қожахметова К.Ж. Этнопедагогика: әдіснама, теория, тәжірибе: Оқу құралы. – Алматы: Қазақ университеті, 2013.

ӘОЖ 37.062

БІЛІМ АЛУШЫЛАРДЫҢ ОҚУ-ТАНЫМДЫҚ ҚҰЗІРЕТТІЛІГІН ҚАЛЫПТАСТЫРУДА КРИТЕРИАЛДЫ БАҒАЛАУ ТЕХНОЛОГИЯСЫНЫҢ ТИІМДІЛІГІ

Садыков Г. Н.
«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

В данной статье рассмотрены проблемы оценивания в современной системе образования и определена эффективность технологии критериального оценивания в формировании учебно-познавательной компетенции обучающихся.

This article discusses the problems of assessment in the modern education system and determines the effectiveness of the technology of criteria-based assessment in the formation of educational and cognitive competence of students.

Қазіргі қоғамдағы жалпы білім беру процестерінің дамуы, педагогикалық инновациялардың үлкен тәжірибесі, психологиялық - педагогикалық зерттеулердің нәтижелері үнемі жалпылау мен жүйелеуді қажет етеді. Мектептегі оқыту сапасы педагогикалық мақсатқа жету және қойылған мақсаттарға жету үшін қабылдануы керек педагогикалық технологияға тікелей байланысты.

Бағалау жүйесі білім беру процесінің негізіне алынған қағидаттарды өзіне енгізе отырып, жалпы алғанда мектептегі білім беру кеңістігінің басты біріктіруші факторы, оқыту проблемаларын диагностикалаудың және кері байланысты жүзеге асырудың негізгі құралы болуы тиіс. Көптеген жылдар бойы бағалау оқушының жетістіктерін басқа оқушының нәтижелерімен салыстыру болды, және бағалаудың бұл тәсілінің бірқатар кемшіліктері бар. Осылайша, біз бес балдық бағалау мұғалімнің абсолютті күшінің құралы екенін, білімге авторитарлық көзқарасты бекіту және көбейту екенін көреміз, оған сәйкес мұғалім сөзсіз билік, шындықтың тасымалдаушысы болып табылады, бұл, әрине, әрқашан шындыққа сәйкес келмейді.

Білім берудің қазіргі заман талабы – шығармашылықпен жұмыс жасайтын, бәсекеге қабілетті, құзіретті тұлға тәрбиелеу. Оқыту – мұғалімдердің оқушыларға жасаған сыйы емес, бұл құзіреттіліктер білім алу үшін оқушылардың өздері де оқу үдерісіне белсенді қатысуын талап етеді. Мұғалімдер, өзкезегінде, өзінің сабақ беруіне емес, оқушылардың оқу ептілігін дамытуға назар аударуы тиіс. Осы мақсатта мұғалім оқыту ортасын құру керек. Осыған байланысты оқушылар арасында өзара түсіністік және ұжымдық қарым-қатынасты орнатып, оқушылардың сенімсіздіктерін жойып, мүмкіндіктерін арттыруға жол ашатын критериалды бағалау болып табылады.

Критерийлер - оқытудың міндеттерін жүзеге асыратын өлшемдер, атап айтқанда, оқушылар жұмыс барысында орындайтын іс-әрекеттер тізбесі.

Критериалды бағалау – бұл оқушылардың оқу жетістіктерін, оқушылардың оқу-танымдық құзыреттілігін қалыптастыруға ықпал ететін, білім беру мақсаттары мен мазмұнына сәйкес келетін, процестің барлық қатысушыларына алдын-ала белгілі, нақты анықталған, ұжымдық дамыған критерийлермен салыстыруға негізделген процесс [1].

Критериалды бағалау функцияларына: оқыту, бақылаушы, дамытушы, тәрбиелеуші, диагностикалық, мотивациялық жатады. Ал критериалды бағалаудың міндеттеріне: оқу процесінің әр кезеңінде әр оқушының дайындық деңгейін анықтау; оқу бағдарламасына сәйкес оқушылардың қысқа мерзімді мақсаттар мен оқу нәтижелеріне қол жеткізуін талдау; жеке прогресті бақылау және оқушының жеке даму траекториясын түзету; оқушыларды оқу бағдарламасын меңгерудегі бар олқылықтарды жоюға ынталандыру; әр түрлі

іс-әрекеттерді орындау үшін алынған бағалаудың маңыздылығын саралау; оқу бағдарламасының тиімділігін бақылау; оқу процесін ұйымдастырудың ерекшеліктерін анықтау және оқу материалын игеру үшін мұғалім, оқушы және ата-ана арасында кері байланысты қамтамасыз ету.

Критериалды бағалау технологиясы білім алушының мектептегі мазасыздығын төмендетуге көмектеседі, ал мұғалім «соңғы сатыдағы судья» ауыртпалығын жеңілдетеді, оқушылардың бойында өзін-өзі талдау, өзін-өзі бағалау, өз жұмысының нәтижелері үшін жауапкершілік сияқты дағдыларды қалыптастыруға ықпал етеді: Осылайша, критериалды бағалау оқушылардың белсенді оқу-танымдық іс-әрекетіне үлкен мотивацияға ие және ескі бағалау жүйесімен салыстырғанда келесі артықшылықтарға ие екенін көреміз:

- қалыптастырушы (ағымдағы) бағалау;
- айқындаушы (қорытынды) бағалау;

Күнделікті жұмыс процесінде білім мен дағдыларды игерудің ағымдағы деңгейін анықтауда қалыптастырушы бағалар қорытынды бағаларға әсер етпейді және бұл студенттердің материалды алғашқы игеру кезінде сөзсіз болатын қателіктерден қорқуын жоюға мүмкіндік береді. Оқу ақпаратының блогын оқуды аяқтаған кезде білім мен оқу дағдыларының қалыптасу деңгейін анықтайды. Белгіленген жұмыстарға қойылған белгілер есепті кезеңдердегі бағам бойынша қорытынды белгілерді анықтауға негіз болып табылады.

Оқушылардың білімін бақылау білім сапасын бағалаудың негізгі элементтерінің бірі болып табылады. Мұғалімдер күн сайын оқушылардың оқу іс-әрекетін бақылайды. Жалпы білім берудегі нәтижелерді бағалаудың заманауи тәсілі өте маңызды. Тәсілдердің өзі және бағалау критерийлерін таңдау әлдеқайда мұқият болды. Сонымен бірге, педагогикалық немесе селективті диагностика мақсатында бағалау нәтижелерін пайдалану мүмкіндігіне мұқият қарай бастады [2].

Білімді тексеру және бағалау проблемасының жай-күйінің ерекшеліктерін талдай отырып, бұл проблема жан-жақты және зерттеушілер әртүрлі аспектілерде қарастырылғанын атап өткен жөн. Біздің елімізде білімді тексеру мен бағалаудың функциялары, әдістері, принциптері, бағалаудың жалпы және жеке мәселелері туралы көптеген жұмыстар жарияланды. Бұл мәселені зерттеудің бірнеше негізгі бағыттары бар.

Үлкен топқа оқу процесінде білімді тексеру және бағалау функциялары, қалыптасқан білімге, дағдыларға, студенттерді бақылау әдістеріне қойылатын талаптар, «дәстүрлі оқыту жүйесіндегі білімді есепке алу» түрлері зерттелген жұмыстар кіреді. Жарияланған жұмыстарда білімді тексеру мен бағалаудың бақылау, оқыту және тәрбиелеу функциялары қарастырылған, білімге жазбаша, ауызша, графикалық және практикалық бақылау, жеке, фронтальды, тақырыптық және қорытынды сауалнама жүргізу әдістемесі ашылған, әр түрлі оқу пәндері бойынша оқушылардың білім сапасына, олардың ауызша және жазбаша жауаптарын бағалауға қойылатын талаптар қалыптастырылған.

Критериалды бағалау технологиясы оқушылардың негізгі құзыреттіліктерін қалыптастыруға ғана емес, сонымен қатар шығармашылық,

сыни ойлауды, зейінді, оқу мотивациясын қалыптастыру деңгейіне, оқушылардың дүниетанымының қалыптасу деңгейіне де қолданылады.

Критериалды бағалау технологиясын білім беру процесіне енгізудің мақсаты, бір жағынан, мемлекет пен қоғамның оқушылардың оқу жетістіктерін бағалаудың жаңа жүйесіне қажеттілігімен, екінші жағынан, оқушының жеке басының оның оқу жетістіктерін бағалаудың объективті, әмбебап жүйесіне қажеттілігімен анықталады. Осылайша, критериалды бағалау технологиясының мақсаты-бағалау жүйесін жеке оқу курсының мақсатты параметрлерімен байланыстыруға мүмкіндік беретін белгілі бір критерийлерді қолдану арқылы оқу-танымдық іс-әрекеттің сәттілік деңгейін анықтау және арттыру, мектеп білімінің сатысында оқушылардың тиісті құзыреттілігін қалыптастыру [3].

Бағалау саясатын құру және оны жүзеге асыру жалпы білім беру мекемесінің білім беру ортасындағы ұжымның маңызды бағыттарының бірі болып табылады. Тұлғаға бағытталған, құзыреттілік тәсілге сәйкес оқушының жеке басы білім беру процесінің орталығында орналасады, яғни ол оқыту мен тәрбие ортасында, осы ортаны құруға және қолдауға белсенді қатысады, оның құрамына мектептің бағалау саясаты кіреді.

Мектептегі білім беру процесінің бағалау саясаты оқу орнындағы оқу процесінің бағалау компонентінің практикалығын, тиімділігін, орындылығын, дәлдігін қамтамасыз ету мақсатында құрылады. Жалпы орта білім беру бағдарламасы жалпы білім беру мекемесінің бағалау саясатын, әрбір пәндік блок бойынша бағалаудың мазмұны мен критерийлерінен тұрады.

Критериалды бағалау технологиясы бойынша жұмыс істейтін білім беру мекемелерінің бағалау саясатының негізгі тәсілдері стандартталған. Бағалау жүйесіне қатысты нормалар, негіздер және тиісті «пайдалану ережелері», нұсқаулықтар белгіленді: бағалаудың, оқытудың өзара байланысы; оқушылар мен ата-аналар үшін күтілетін оқу нәтижелерін және бағалау стратегияларын тұжырымдау анықтығы; оқушыларды сыртқы және ішкі бағалау процесіне тарту; тұрақты кері байланыс; оқушыларға оқу рефлексиясы үшін мүмкіндіктерді қамтамасыз ету; деректерді тіркеу мен сақтаудың тиімді жүйесі; оқу нәтижелерін ата-аналарға жеткізудің түсінікті жүйесі; оқушылардың жеке қажеттіліктері туралы ақпарат беру және т.б.

Жалпы білім беретін мекемеде бағалау жүйесін белгілейтін құжатты әзірлеу кезінде оқушылардың оқу жетістіктерін бағалауға бірыңғай талаптарды белгілеу үшін мұғалімдер ұжымының бірлескен қызметі ұйымдастырылады. Мектеп әкімшілігі пікір алмасу, құжаттарды бірлесіп әзірлеу үшін педагогтердің жұмыс кездесулері үшін апта сайын сағат бөледі, жұмыстың қандай да бір бағыттарына шоғырландыру үшін мұғалімдердің әдістемелік бірлестігін ұйымдастырады [4].

Критериалды бағалау нәтижелері оқу процесін тиімді жоспарлау және ұйымдастыру үшін қолданылады. Бұл оқушылардың оқу жетістіктерін нақты анықталған, ұжымдық дамыған, осы процестің барлық қатысушыларына (оқушылар, мектеп әкімшілігі, мұғалімдер құрамы, ата-аналар және басқа да заңды өкілдер) бұрыннан белгілі критерийлермен салыстыруға негізделген

бағалау процесі, оқушылардың оқу-танымдық қабілеттері. Критериалды бағалау жүйесі оқытудың, білім берудің және бағалаудың өзара байланысына негізделгенін атап өткен жөн.

Оқушылардың оқу жетістіктерін критериалды бағалауды қолдану мұғалімнің өзі үшін де дайындықты, бағалау жүйесін әдістемелік қамтамасыз етуді дамытуды көздейді. Бастауыш сыныптардың әр түрлі пәндері бойынша критериалды бағалау жүйесі бойынша әдістемелік әзірлемелер әр пәнге арналған оқу жоспары мен оқу жоспары негізінде дайындалады және олардың үлгерімі мен оқу мақсаттарына қол жеткізуді бағалаудың жетістік критерийлерін қамтамасыз ету үшін оқушылардың оқу нәтижелерін формативті бағалауға арналған ұсыныстарды қамтиды. Оқушылардың дағдыларын дамыту мақсаты, сонымен қатар оқушылардың оқу жетістіктерін бағалауда мұғалімдер қолданатын әдістердің шеңберін кеңейтуге мүмкіндік береді. Жоғарыда айтылғандай, оқу мақсатына жетуді бағалау үшін бағалаудың екі түрі қолданылады: қалыптастырушы және жиынтық бағалау.

Қалыптастырушы бағалау – оқыту мен оқудың ажырамас бөлігі ретінде оқу бағдарламалары мен оқу жоспарларының оқу мақсаттарына сәйкес мұғалімдер жүргізетін үздіксіз бағалау.

Жетістік критерийлері бойынша мұғалім оқушының белгілі бір оқу мақсатына жету үшін «қол жеткізді» немесе «ұмтылды» ма, жоқ па деген шешім қабылдайды. Қалыптастырушы бағалауда оқу мақсаттарын пәннің оқу жоспарында ұсынылған міндеттермен байланыстыру қажет. Бағалау жөніндегі нұсқаулықта оқу мақсаттарына жетуді бағалау туралы кеңестер берілген. Бастапқы кезеңде бағалаудың ұсынылған нұсқаулықтарын пайдалануға болады.

Мұғалім бағалаудың орнына ауызша түрдегі мағыналы бағалауды қолдану керек, мысалы: «Мені таңқалдырды», «Сіз мені ренжіттіңіз», «Тапсырманы сәтті орындаған адамға қол шапалақтайық», «Біз сізге сендік, сіз біздің үмітімізді ақтадыңыз!», «Ақылды қыз, сен өте жақсы жұмыс жасадың», «Кеше сен бүгіннен гөрі жақсы жасадың», «Асықпа, аяқталған жаттығуды қателіктеріңді тексеріп көр». Кейде бағалау күлімсіреу, мұғалімнің мейірімді көзқарасы, таңданыстың көрінісі, қайырымды қимыл болуы мүмкін [5].

Осылайша, жаңа стандарттарға көшу білім алушылардың оқу жетістіктерін бағалауға көптеген тәсілдерді қажет етеді. Педагогтың негізгі міндеті – балаларды «білуге үйрету» және оқу процесіне қатысушылардың жеке потенциалының көрінісі мен ынталандырылуы үшін жағдайлар жасау.

Қорытындылай келе, қазіргі білім беру мазмұнында болған өзгерістер жалпы білімдік дағдыларды қалыптастыруға, білім беру іс-әрекетінің дербестігін дамытуға бағытталған, бағалау жүйесінің толық өзгеруіне алып келеді деп санаймыз.

Заманауи бағалау жүйесі оқушылардың бақылау және бағалау жұмыстарына қатысатын, дағдылар мен өзін-өзі бағалау дағдыларына ие болатындай етіп құрылған. Бағалау объектісі – білім стандарттарында белгіленген білім беру бағдарламаларын әзірлеуге қойылатын талаптарда анықталған оқушылардың оқу жетістіктері. Білім, білік және дағдыларды

бағалаудың заманауи жүйесі айтарлықтай жетілдірілді. Бірінші орын баланың нақты білімін, дағдылары мен қабілеттерін сипаттайтын балл бойынша емес, оқушының бағаланған уақыт ішінде алған үлгерімі, жеке жетістіктері бойынша алынады.

Біздің ойымызша, бұл тәсіл оқушыларды өзін-өзі дамытуға, өзін-өзі жетілдіруге және өзін-өзі бағалауға ынталандырады. Бастауыш жалпы білім берудің мемлекеттік білім беру стандартына сәйкес келетін бағалауда белгілі бір критерийлерді қолдану мұғалімге өз оқушыларында жауапкершілік сезімін, ынтымақтастық пен топта жұмыс істеу қабілетін дамытуға көмектеседі.

Пайдаланылған әдебиет тізімі

1. Критериалды бағалау технологиясы, Урмашев Б.А., Алматы: ССК баспасы, 2016
2. Көкіжанова Г.К. Оқушылардың оқу жетістіктерін бағалау білім сапасын басқарудағы негізгі критерий – Педагогика, 2009 ж
3. Бекжанова А. Білім беру жүйесінде жаңа технологияларды енгізу. – Қазақстан мектебі. – 2018, №7, 38-42 бет
4. Ковалев Г.С., Логинова О.Б. Оценка достижения планируемых результатов в общеобразовательной школе. Система заданий: в 3 ч. – М.: Просвещение, 2014..
5. Гордиенко О.В. Современные средства оценивания результатов обучения, Москва: Юрайт, 2018

ӘОЖ 159.922.4

ҚАЗАҚСТАН МЕКТЕБІНДЕ СТУДЕНТТЕРДІҢ ЭТНИКАЛЫҚ НАНЫМ-СЕНІМДЕРІН ЗЕРТТЕУ МӘСЕЛЕСІ

Сайдалиева Н.М.
«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

В статье дана характеристика понятий этнические предрассудки, стереотипы казахских ученых. Рассмотрено влияние этнических убеждений на эффективность познавательной деятельности студентов в условиях интерактивных форм обучения студентов.

The article describes the concepts of ethnic prejudices, stereotypes of Kazakh scientists. The influence of ethnic beliefs on the effectiveness of students ' cognitive activity in the conditions of interactive forms of student learning is considered.

Қазақстандық ғалымдар этникалық сана-сезімнің этнопсихологиялық феномендерін және оның аса маңызды сипаттарын-құндылықтар мен құндылық бағдарларын, этникалық наным – сенімдерді зерттеуге үлкен үлес қосуда.

К.Б. Жарықбаевтың зерттеуі этнопсихология құрылымын зерттеуге кешенді қадам болып табылады. Оларға ұлттық психологияның келесі аспектілерін зерттеу ұсынылады: тиісті ұлттың генотипі мен фенотипі, психиканың қалыптасуына әртүрлі факторлардың әсері, этникалық стереотиптер [1].

Қ.Б. Жарықбаевтың пікірінше, ұлттық ерекшеліктерді зерттеуге осындай көзқарас «әртүрлі ұлттық кейіпкерлердің ғылыми негізделген портреттерін»

жасауға және этнопсихологиялық зерттеулердің бағдарламасын құруға негіз болар еді.

Атап айтқанда, этникалық сананы сипаттау үшін менталитет ұғымы адамның немесе әлеуметтік топтың бейнесі, ойлау тәсілі, олардың дүниетанымы ретінде қолданылады. Қазақ халқының менталитеті оның ұлттық сипатының ерекшеліктерін құрайды.

Оның пікірінше, ұлттық психологияның құрылымдық элементтерінің бірі ретінде ата-бабалардың салт-дәстүрлері қарастырылады, олар моральдың негізі болып табылады.

Осы ұстанымнан қазақтардың негізгі этикалық категорияларының қалыптасуы мен дамуы, салт-дәстүрлер мінез-құлық нормасы ретінде талданады. Әлеуметтік-экономикалық, географиялық жағдайлардың өзгешелігі қазақ халқының ұлттық сипатын қалыптастыруға ықпал етеді.

В. К. Шабельников өз зерттеулерінде Л. Н. Гумилевтің этногенез теориясы негізінде өзі жасаған жүйенің екі түрінің – қатты және сұйық қатынасы туралы теориясын дамытады. Қатты Орта-Шығыс халықтары - бұл моноэтникалық орта, ол құрылымның жоғары деңгейімен сипатталады: әдет-ғұрыптарды, әлеуметтік мінез-құлық ережелерін сақтайды. Мұнда адам этностың ажырамас бөлігі ретінде қарастырылады. Қоғамның бұл түрі үшін биосфералық тұрғыдан келісілген мәдениеттің түрі тән, ол адам аралық қатынастарда, ұлттық әдет-ғұрыптарда, мінез-құлық ережелерінде кездеседі [2].

Этникалық психология мәселелері С. М. Жақыповтың зерттеу тақырыбы болып табылады. С. М. Жақыповтың зерттеулері әртүрлі стереотиптерді, көзқарастарды, құндылық бағдарларын қайта құру семантикалық дамудың жалпы қорының болуымен сипатталатын белгілі бір даму деңгейіне жеткен топтарда сәтті жүретінін көрсетеді [3].

Зерттеушінің ғылыми жұмысында тұлғаның әлеуметтенуінің этно-психологиялық мәселелерін зерттеу бойынша жұмыстар бар. Автордың айтуынша, әлеуметтік ортаның негізі тілдік және мәдени құбылыстардың жиынтығы ретінде этникалық факторларға байланысты жеке ерекшеліктер болып табылады.

Биологиялық (физикалық және физиологиялық) және этникалық факторлар жаңа функционалды жүйенің – этникалық даралықтың пайда болуына ықпал етеді. Ол моно және көпэтникалық ортада «этникалық - әлеуметтік тұлғаның детерминистік әлеуметтену процесінің ерекшеліктері» болып табылады. Көп этникалық орта сонымен бірге әртүрлі этникалық құндылықтарға ашық және төзімді әлеуметтік орта ретінде қарастырылады.

Соңғы жылдары С.М. Жақыпов жеке тұлғаны эмоционалды бағалаудың бір түрі ретінде этникалық алауыздық мәселесін ең жемісті түрде дамытуда. Олар жеке тұлғаның әртүрлі этникалық ортада қалыптасатын семантикалық формациялардың жалпы қорын иемденуінің нәтижесі.

Бұл құбылыстың этнопсихологиялық зерттеулері үш бағытта жүргізіледі. Бірінші бағытқа сәйкес этникалық стереотиптердің тұлғаны «қарқынды» әлеуметтендіру процесіндегі, яғни оқыту және тәрбиелеу процесіндегі

құндылық бағдарларымен өзара байланысы мәселесі зерттеледі. Екінші бағыт жеке тұлғаны әлеуметтендіру процесінде танымдық іс-әрекеттің дамуы жағдайында билингвизмнің әсерін зерттеуді көрсетеді. Үшінші бағыт көп этникалық ортадағы танымдық іс-әрекет жағдайында әлеуметтену процесін біріктіретін этнопсихологиялық құбылыстардың нақты психологиялық механизмдерін анықтауды қамтиды.

А.Х. Аймағамбетова қазақ этнопсихологиясының түрлі аспектілерін зерттеумен белсенді айналысады. Оның ғылыми қызығушылықтары ғылымның пәндік саласын, қарым-қатынасты, этникалық стереотиптердің ерекшеліктерін, өмір салтының адам психикасының дамуына әсерін, мәдениет пен тұлғаның арақатынасын, Қазақстанның тіл саясатын қамтиды [4].

А.Х. Аймағамбетова қазақтарда этностереотиптің трансформациялану фактілерін көрсетеді, ол оң сипатқа ие болады. Ол мұны, біріншіден, жақын және алыс шетелдерде болып жатқан әлеуметтік-саяси оқиғалармен түсіндіреді. Екіншіден, елдегі қиын экономикалық жағдайға қарамастан, қазақтарды бейбіт ұлт ретінде қабылдауға бірыңғай жалпықазақстандық менталитет идеясы ықпал етеді [4].

А.Б. Молдашева, А.Х. Аймағанбетова, Ж.Д. Жукешеваның жұмыстары этномәдени маргиналдардың психологиялық ерекшеліктерін ашуға арналған. Олар этномәдениеттің этникалық сәйкестілік дағдарысының субъективті тәжірибесінің айқын кешенімен қатар жүретін әртүрлі мәдениеттердің құндылықтарын, нормалары мен мұраттарын игеру ретінде анықтайды.

Этникалық өзін-өзі тану компоненттерінің өзара байланысы туралы бізді қызықтыратын құбылысты зерттеуде «этникалық стереотип», «орнату», «этникалық алауыздық» және «этникалық наным-сенім» ұғымдарының арақатынасы туралы мәселе өте маңызды, ол салыстырмалы түрде ұзақ уақытқа созылған зерттеулерге қарамастан әлі де пікірталас тудырады. Кейбір зерттеушілер стереотипті көзқарастың танымдық элементі ретінде қарастырады [5]. Басқалар «орнату» және «стереотип» ұғымдарын анықтайды. Тағы біреулері адамдар алдымен орнатуды қалыптастырады, содан кейін стереотип осы қондырғыға жауап беретін мазмұнмен толтырылады деп санайды. Төртіншіден, стереотип стереотипті анықталған бағыт пен қарқындылықты беретін көзқарасты білдіру формасы деп санайды. Кейбір авторлар этникалық алауыздық деп, ең алдымен, стереотиптелген топқа дұшпандық көзқараспен толтырылған этникалық стереотипті түсінеді; сонымен бірге, этникалық стереотип этно-орталықтандырудың нәтижесі ретінде көрінеді, яғни басқа адамдардың құндылықтарын олардың этникалық құндылықтарының призмасы арқылы қарастырады.

Диссертациялық зерттеуде Б.А. Әмірова этникалық пікірлердің топтағы студенттерді оқытудың интерактивті формалары жағдайында студенттердің танымдық іс-әрекетінің тиімділігіне әсерін анықтады. Зерттеу барысында алынған мәліметтер белгілі бір ұлт өкілдерінің қарым-қатынасы көбінесе географиялық, тарихи және этникалық жақындық деңгейіне байланысты және

көбінесе кездейсоқ тәжірибелерге, эмоционалды үстірт әсерлерге, сондай-ақ теріс пікірлерге негізделгенін көрсетеді.

Қазіргі Қазақстанның даму ерекшеліктері әлеуметтік бағдармен байланысты ұлттық сана-сезімнің проблемаларын да айқындайды: этникалық сана – сезімнің арақатынасы және қазіргі әлеуметтік – экономикалық дағдарыстан шығу жолдары, этникалық өзіндік сана-сезім және саяси артықшылықтардың сипаты (ұлттық саяси көшбасшылар), ұлттық-мемлекеттік құрылым туралы идеялар, дәстүрлі қазақстандық патриотизм және қоғамды американизациялау, нарықтық қатынастар жағдайында құндылықтарды таңдау, Шығыс-Батыс құндылықтарының арақатынасы.

Көптеген зерттеулерде адам өзін, ең алдымен, кез-келген әлеуметтік топтың емес, этникалық топтың өкілі ретінде білетін сәтте, мұндай психологиялық механизмдер жұмыс істей бастайды, мұндай «психоэнергетика» кейінірек психологиялық механизмдер мен білім беруді басуы мүмкін. Мысал ретінде этникалық алауыздықтың әрекеті жатады. Сол себепті этникалық стереотиптер басқа қарым-қатынас жүйелеріне (әлеуметтік-мәдени, әлеуметтік-экономикалық және т.б.) араласып, белгілі бір уақытта қоғамдастықтың интеграциясы функцияларын қабылдай алады, оны басқасына қарсы біріктіреді (демек, ыдырайды).

Этносаралық қарым-қатынас кезінде қалыптасқан өз және бөтен адамдар туралы идеялар (этникалық автостереотиптер мен гетеростереотиптер) олардың осы немесе басқа ерекшеліктерін қорытындылап қана қоймайды, сонымен қатар оларға құндылық қатынасын білдіреді. Тіпті жеке этникалық қауымдастықтардың қарапайым сипаттамасында бағалау сәттері болуы мүмкін. Өздерін белгілі бір қауымдастықтардан ажыратуға деген ұмтылысты көрсете отырып, басқа этникалық топтар туралы стереотиптік идеялар көбінесе осы этникалық топтың лайықсыз деп санайтын және оларға ар-намыс, мораль, сұлулық және т. б. туралы түсініктерін қарама-қайшы келетін сипаттамалардан тұрады. Өз халқына қатысты ақылға қонымды үнемдеу деп аталатын нәрсені басқаларға қатысты сатып алу деп атауға болады. «Өзімде «табандылық, мінездің беріктігі ретінде анықталады,» бейтаныс адамға « қатысты оны қыңырлық деп атауға болады.

Өз халқының мәдениетіне, оның этникалық тобына деген көзқарасын түсіну фактісі басқа топтарға қатысты ешқандай бұрмалаушылықты қамтымайды. Мүмкін, олардың және басқа этникалық қауымдастықтардың бұрмаланған идеясы оларды бағалау кезінде пайда болады. Содан кейін этноцентризм пайда болуы мүмкін – барлық өмірлік құбылыстарды стандарт ретінде қарастырылатын «өзінің» этникалық тобы тұрғысынан қабылдауға бейімділік, яғни белгілі бір артықшылықпен.

Психологиялық этноцентризм - бұл этникалық топтың тікелей тәжірибесі негізінде қалыптасқан және әлеуметтік болмыстың көрінісі болып табылатын топтық сана. Этноцентризмнің әсерінен этникалық стереотиптердегі теріс коннотация әсіресе қолайсыз әлеуметтік және мәдени жағдайларда жиі көрінеді. Кейбір жағдайларда топтар арасындағы қатынастардағы алдыңғы

шиеленістер, бір-біріне деген ақпараттың болмауы, бір-біріне қатысты теріс әлеуметтік қатынастар және тікелей қарым-қатынас нәтижесінде өзара теріс бағалаулар күшейе түседі. Этникалық топ басқа этникалық қауымдастықтың белгілі өкілдерінің жағымсыз қасиеттерін асырып қана қоймай, оларды осы этникалық топтың барлық өкілдеріне ауыстырып, абсолютизациялай алады. Нәтижесінде, басқа этникалық топқа қарсы антипатия пайда болуы мүмкін, оған қарсы теріс пікірлер пайда болуы мүмкін, олар біріктіріліп, теріс этникалық стереотипке айналуы мүмкін. Теріс этникалық стереотип осы топтың барлық өкілдерінің теріс пікірлері мен бағалауларында ғана емес, сонымен бірге оларға қатысты жағымсыз мінез-құлықта да көрінуі мүмкін.

Тіпті «бейтарап» әсер етсе де, кез-келген этникалық стереотип этникалық белгілерді басқа этникалық топтардың өкілдеріне жатқызуды білдіреді (бұл антропологиялық қасиеттерге де, мәдени нормаларға да қатысты болуы мүмкін), яғни «шамамен», дәл емес сипаттамалардың таралуына ықпал етеді. Кез-келген ұлт интуитивті түрде сол немесе басқа кескіннің көріністерін тудырады. Жиі естуге американдықтар іскер, прогрессивті; британдықтар консервативті, дәстүрді жақсы көреді; яһудилер ақылды, сараң және т.б. тіпті осы немесе басқа топқа жататын белгілердің тізіміне сәйкес сіз белгілі бір эмоционалды тонның көрінісін, бағаланатын топқа белгілі бір қатынасты байқай аласыз. Ұлттық әдет-ғұрыптар мен әдет-ғұрыптарды бағалау қиынырақ. Адамдар мұны қалайды ма, жоқ па, олар сөзсіз басқа адамдардың әдет-ғұрыптарын, дәстүрлерін, мінез-құлық формаларын, ең алдымен, өздері тәрбиелеген жеке әдет-ғұрыптары мен дәстүрлерінің призмасы арқылы қабылдайды және бағалайды.

Адамға өзі тәрбиеленген және үйренген әдет-ғұрыптар, салт-дәстүрлер мен мінез-құлық формалары жақын екендігі қалыпты және тән деп саналады. Басқа адамдардың әдет-ғұрыптары кейде ерекше, мағынасыз ғана емес, сонымен қатар қолайсыз болып көрінеді.. Бұл әр түрлі тарихи және табиғи жағдайда қалыптасқан этникалық топтар мен олардың мәдениеттерінің арасындағы айырмашылықтар табиғи сияқты. Мәселе осы бар немесе елестетілген айырмашылықтар негізгі сапаға көтеріліп, белгілі бір этникалық топқа, халықтарды психологиялық тұрғыдан бөлетін көзқарасқа дұшпандық психологиялық көзқарасқа айналған кезде ғана туындайды. Бұл этникалық наным [6], ол құндылық бағдарлары мен стереотиптер арасындағы аралық позицияны алады.

Жоғарыда баяндалғанды қорытындылай келе, посткеңестік кеңістіктегі және Қазақстандағы әртүрлі этностық топтардың құндылықтық құрылымдары мен этностық өзіндік сана ерекшеліктері проблемаларын зерттеуге қызығушылықтың артуына қарамастан, тұлғаның этностық көзқарастарының факторы ретіндегі құндылықтық бағдарлар проблемасы нақты зерттеуге ұшырамағанын атап өткен жөн.

Пайдаланылған әдебиет тізімі

1. Жарыкбаев К.Б. К вопросу о комплексном изучении природы национального характера // Этнопсихология и этнопедагогика. – Алматы, 2010. – Ч. 2. – С. 53–54.

2. Шабельников В.К. Ментальные следствия полиэтнического и моноэтнического развития // Европа и Азия. – Алматы, 2014. – С. 201–204.
3. Джакупов С.М. Экспериментальные исследования этнических предубеждений // Теоретические и прикладные проблемы социализации личности: Межвузовский сборник научных трудов. – Алматы, 2012. – Ч. IV. – С. 25–45.
4. Aimaganbetova O.Kh., Zhantikeyev S.K., Adilova, Sadvakassova Z.M., Kasym L. In fluence of culture on psychological differences// Вестник КаЗНМУ. Серия психологии и социологии .- 2019 - №2.- С.252-260
5. Кукубаева А.Х. Этнические аспекты психологических исследований // Матер. межвуз. конф. «Актуальные проблемы становления и развития новых социально–экономических отношений». – Кокшетау, 2014. – С. 84–112.
6. Кон И.С. Психология предрассудка (О социально–психологических корнях этнических предубеждений) // Новый мир. – 1966. – № 9. – С. 187–205.

ОӘЖ 377.1

СТУДЕНТТЕРДІҢ КӘСІБИ ҚҰЗЫРЕТТІЛІКТЕРІН ҚАЛЫПТАСТЫРУ ҮШІН КЕЙСТІК ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫ ПАЙДАЛАНУ

Саткынбеков Ш. М.
«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

В статье дана характеристика метода кейс-стади, сформулированы требования к формату, структуре, содержанию кейса. Процесс формирования профессиональной компетентности студентов на учебных занятиях специальных дисциплин с использованием инновационных технологий, в частности кейсовых, обеспечивает успешное выполнение профессиональной деятельности в будущем.

The article describes the method of case study, formulates the requirements for the format, structure, and content of the case. The process of forming the professional competence of students in the training sessions of special disciplines using innovative technologies, in particular case studies, ensures the successful implementation of professional activities in the future.

Кәсіби білім беру жүйесін дамытудың қазіргі кезеңі студенттер алған білімнің маңыздылығын қайта қарастырумен сипатталады, өйткені қазіргі қоғамға ғылыми ақпараттың үлкен көлемін өз бетінше шарлауға, стандартты емес шешімдер қабылдауға, тұжырым жасауға және тұжырым жасауға қабілетті шығармашылық ерекше ойлаушы маман қажет. Дәл осындай маман еңбек нарығында бәсекеге қабілетті бола алады. Түлектің шығармашылық ойлауы мен креативтілігін дамытуға қойылатын жоғары талаптар – қоғамның әлеуметтік және экономикалық маңызды қажеттілігі, оны осы процестердің психологиялық сипаттамаларын ескеретін модельдер шеңберінде іске асырылатын тиісті оқыту әдістері мен технологияларының көмегімен ғана қанағаттандыруға болады [1].

Оқытудағы тұлғаға бағытталған тәсілдің принциптері инновациялық шығармашылық білім беру технологиялары аясында ғана жүзеге асырылуы мүмкін. Біз білім беру процесіне шығармашылықты қалай енгізе аламыз? Шығармашылық оқудағы басты ұран: "оларды үйретпеңіз, оларға өзіңіз үйренуге мүмкіндік беріңіз!"Алан Дж. Роу, егер біз студенттер мен оқушыларға ашық болуға, жаңа материалдарды талқылауға және жаңа, батыл идеяларды

ұсынуға мүмкіндік берсек, біз жетілдірілген білім беру жүйесіне барар жолда боламыз.

Қазіргі уақытта оқыту практикасында білім алушылардың сыни және шығармашылық ойлауын дамытатын креативті оқыту модельдері әзірленіп, іске асырылуда. "Креативті білім берудегі" осындай технологияларға ойын әдістерін (іскерлік, Имитациялық, рөлдік ойындар, "іскерлік театр"), кейс-әдісті, тренинг әдісін, ми шабуылы мен ми шабуылын және басқаларды жатқызуға болады.

Кейс-стади әдісі немесе нақты жағдайлар әдісі (ағылшынша case – жағдай, жағдай) – нақты міндеттер-жағдайларды шешу жолымен оқытуға негізделген белсенді проблемалық – ситуациялық талдау әдісі (кейстерді шешу).

Әдістің негізгі мақсаты-студенттер тобының бірлескен күш-жігерімен жағдайды талдау – нақты жағдайда пайда болатын case және практикалық шешім әзірлеу; процестің аяқталуы-ұсынылған алгоритмдерді бағалау және қойылған проблема тұрғысынан ең жақсысын таңдау [2].

Нақты мысалдармен оқыту студенттердің кәсіби цикл пәндеріне де, кәсіби қызметке де тұрақты танымдық қызығушылығын қалыптастыруға көмектеседі, әр түрлі аналитикалық, практикалық, коммуникативті, әлеуметтік дағдыларды дамытуға, болашақ мамандардың кәсіби құзыреттілігін қалыптастыруға, сондай-ақ оқу процесін оңтайландыруға ықпал етеді (студенттерді оқыту, білімді бекіту, нақты жағдайларда мінез-құлық стильдерін дамыту). Осындай кейстер тиіс барынша көрнекі және детальными. Істің басты мәні ақпаратты түсіндіру және кәсіби қызмет саласындағы мәселелерді сындарлы және жедел шешу дағдыларын дамыту болып табылады.

Кейс-стади әдісінің болашақ студенттерде кәсіби құзыреттіліктің негізінен когнитивті және белсенді компоненттерін қалыптастыруға бағытталғанын атап өткен жөн . Кәсіби саладағы типтік жағдайларды зерттеу, талдау және шешімдерді әзірлеу, жеке құзыреттердің дамуына ықпал етеді, кәсіби білімнің тиімділігін арттырады. Кейске ғылыми және қатаңдықты статистикалық материалдар, нарық жағдайы туралы мәліметтер, кәсіпорынның әлеуметтік-экономикалық сипаттамалары және т. б. береді. Сонымен қатар, бұл материалдар жағдайды диагностикалаудың тікелей құралы бола алады немесе көрсеткіштерді есептеу үшін материал бола алады. Статистикалық материалдар істің мәтінінде немесе қосымшада орналастырылады. Кейс түрлерінің алуан түрлілігімен, олардың барлығы типтік құрылымға ие:

- жағдай, оқиға, проблема, шынайы өмір тарихы;

– жағдайдың мән мәтіні - жағдайға қатысушылардың іс - әрекеттерінің ерекшеліктері;

- автор ұсынған жағдайдың түсіндірмесі;

- іспен жұмыс істеуге арналған сұрақтар немесе тапсырмалар; - қосымшалар.

Кейсті әзірлеу кезеңдері:

- білім беру мақсаттары жүйесіндегі кейстің орнын анықтау; - жағдай моделін құру немесе таңдау;

- сипаттама жасау;
- қосымша ақпарат жинау;
- соңғы мәтінді дайындау;
- кейсті таныстыру, талқылауды ұйымдастыру.

Кейс-технологияны қолдана отырып, оқу сабақтарында оқытушы мен студенттердің жұмысы көп нұсқалы болуы мүмкін. Кейстердің бірнеше түрлері әзірленді – практикалық, зерттеу, тренингтік.

Кейс-әдіспен оқыту кезінде мыналар қалыптасады:

- аналитикалық дағдылар - деректерді ақпараттан ажырата білу, маңызды және маңызды емес ақпаратты жіктеу, бөлу қабілеті;

– практикалық дағдылар-теориялық білімді, әдістер мен қағидаттарды практикада пайдалану;

- шығармашылық дағдылар-бір логика, әдетте, кейс-жағдайды шеше алмайды, шығармашылық тәсіл және балама шешімдерді генерациялау өте маңызды;

– қарым-қатынас дағдылары - пікірталас жүргізу, басқаларды сендіру, топтармен ынтымақтастық жасау, өз көзқарасын қорғау, қысқаша сенімді есеп құру, көрнекі материалдар мен көп медиа құралдарды пайдалану;

– әлеуметтік дағдылар - адамдардың мінез – құлқын бағалау, тыңдау, пікірталаста сезіну немесе қарама-қарсы пікірді дәлелдеу;

- интроспекция-пікірталастағы келіспеушілік басқалардың және олардың пікірлерін түсінуге және талдауға ықпал етеді.

Коммуникативті, танымдық, әлеуметтік құзіреттілікті қалыптастыру үшін мен педагогикалық қызметімде ойын жобалау әдісін қолданамын [3].

Студенттер үшін жоба өз бетінше немесе топта қызықты нәрсе жасауға, сонымен қатар өз қабілеттерін барынша пайдалануға мүмкіндік береді; жоба өзін көрсетуге, күшін сынап көруге, бұрын алған білімдерін қолдануға, іс-әрекеттің нәтижесін көпшілік алдында көрсетуге мүмкіндік береді;

Оқытушы үшін жоба-бұл көптеген құзіреттіліктерді дамытуға мүмкіндік беретін интерактивті дидактикалық даму, оқыту және тәрбиелеу құралы:

- мәселені талдау;
- мақсат қою және қызметті жоспарлау;
- интроспекция және рефлексия;
- презентациялар;
- қажетті ақпаратты іздеу;
- танымдық құзыреттілігі; (слайд)

Жоба бойынша жұмыс кезеңдері:

- зерттеу проблемаларын және одан туындайтын міндеттерді анықтау;
- оларды шешу гипотезаларын ұсыну;
- зерттеу әдістерін талқылау;
- қызмет барысын ойластыру және міндеттерді бөлу;
- алынған деректерді жинау, жүйелеу және талдау;
- қорытындылау, нәтижелерді ресімдеу;

- жетістіктер мен қателерді талдау (рефлексия), қорытындылар, зерттеудің жаңа мәселелерін ұсыну.

Қазіргі уақытта кәсіптік білім беру практикасына кейс-әдісті енгізу мәселесі өте өзекті болып табылады, бұл білім беру жүйесінің дамуына, оның студенттердің кәсіби құзыреттілігін қалыптастыруға, ақыл-ой іс-әрекетінің дағдылары мен дағдыларын дамытуға, жеке қабілеттерін дамытуға бағытталған, олардың арасында оқу қабілетіне, үлкен көлемде ақпаратты өңдеуге ерекше назар аударылады [4].

Пайдаланылған әдебиет тізімі

1. Кайбульдаева Г.А. Қазіргі заманғы педагогикалық технология: оқу құралы.-Шымкент, 2019.
2. Ваганова О. Н. Использование кейсовых технологий для формирования профессиональных компетенций студентов на учебных занятиях специальных дисциплин // Научно-методический электронный журнал «Концепт». – 2016. – Т. 21. – С. 65–68. – URL: http://e-koncept.ru/2016/56346.htm.
3. Тарханова И.Ю. Интерактивные стратегии организации образовательного процесса в вузе: учебное пособие /И.Ю. Тарханова. - Ярославль: Изд-во ЯГПУ, 2014. - 67 с.
4. Тулепбергенова Д.Ю. Сущность кейс-стади: педагогический аспект осмысления термина / Д.Ю. Тулепбергенова // Интеграция образования. - 2014. - № 1 (74). - С. 82-88.

УДК 37.015-8

ФОРМИРОВАНИЕ КУЛЬТУРЫ ПРОФЕССИОНАЛЬНО-ПЕДАГОГИЧЕСКОГО ОБЩЕНИЯ БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ С ИСПОЛЬЗОВАНИЕМ ИННОВАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ ОБУЧЕНИЯ

Сейдалиева К. Б.
«Мирас» университері, Шымкент қ., Қазақстан

Мақалада инновациялық білім беру жағдайында болашақ мұғалімдердің кәсіби және тұлғалық дамуын психологиялық қолдау туралы айтылады. Сондай-ақ болашақ мұғалімдердің кәсіби және тұлғалық дамуы олардың қабілеттері мен іскерлік қасиеттерінің дұрыс бағытталуы арқылы қалыптасатыны сипатталған.

The article discusses psychological support for the professional and personal development of future teachers in the context of innovative education. It is also described that the professional and personal development of future teachers is formed by the correct orientation of their abilities and business qualities.

Эффективное и устойчивое функционирование системы образования в решающей степени зависит от уровня профессиональной подготовки и развития личности педагога, от его нравственных предпочтений и ориентации в сфере педагогического общения, выбора методов обучения. Сфера деятельности педагога - это зона доверия между людьми, поэтому педагог должен быть не только хорошим специалистом, профессионалом, но и обладать высоким уровнем профессионально-этической культуры.

Базовыми исследованиями для нашей работы явились труды авторитетных ученых, чье внимание было сосредоточено на данной проблеме. В работах И.Н. Андреевой, В.Г. Бочаровой, Р.Г. Гуровой, В.А. Сластенина, В.Д.

Симоненко, НІФ, Масловой рассмотрены противоречия социальной действительности, обусловливающие негативные проявления в поведении молодежи, нестабильность социально-экономического положения молодого человека [1,2].

Отмеченные работы раскрывают актуальность социально-педагогической деятельности в современных условиях и намечают ее направления. На основе этих исследований рядом ученых: Ю.К. Березкиным, В.Г. Бочаровой, А.В. Мудриком, Г.Г. Киселевой, В.А. Сластениным, И.Ф. Исаевым, И.В. Неретиным, Е.Г. Силяевой, М.Я. Виленским проанализированы разные стороны процесса профессиональной подготовки педагогов. Психологи А.А.Брудный, С.А. Беличева, И.А. Зимняя, И.С. Кон, Л.М. Митина, Б.Ю. Шапиро и др. обосновали и охарактеризовали личностно-ориентированный характер педагогической работы, ее гуманистический и культурологический аспект, И.Ф. Исаевым разработаны принципы и методы профессионального отбора педагогов.

М.Я. Виленским, СМ. Шилковым определены гуманистические ценности профессионально-педагогической культуры. Н.А. Асташовой разработаны теоретические основы аксеологического образования современного учителя, типология ценностных ориентации учителя, которая включает социальные, культурные, профессиональные и личностные ориентации учителя.

В то же время, надо признать, что в научных работах еще не нашли своего ответа многие вопросы профессионально-этической культуры педагога. На сегодня нет научно обоснованного перечня профессионально значимых этических требований к учителю, универсальной и целостной профессионально-этической модели личности педагога. Большего внимания заслуживает также проблема педагогического общения. Необходимо исследовать его роль в формировании личности педагога, ибо общение присутствует в любом педагогическом действии [3].

В нашем взрывоопасном и эмоциональном мире возрастают требования к умению общаться, вести диалог. Знания и умения подобного рода оказываются весьма актуальными. Не случайно в последние годы ученые активно занимаются проблемой общения, пытаются ее решить на уровне конкретных рекомендаций.

Многие исследователи внесли существенный вклад в изучение педагогического общения. Так, Т.С. Вуколова провела философско-социологический анализ общения в общеобразовательном процессе, определила специфику, структуру и функции общения в образовательной деятельности. М.И. Лисина описала особенности общения ребенка дошкольного возраста со взрослыми.

А.К. Марковой рассмотрены вопросы психологии труда учителя, В.С. Грехневым - вопросы культуры педагогического общения. М.Н. Миронова и Л.Ф. Спирин предприняли попытку комплексного подхода к построению модели личности учителя. Общие подходы для построения моделей труда учителя: его адаптивного поведения и профессионального развития -

разработаны Л.М. Митиной. При этом основное внимание было уделено психологическим трудностям общения учителей с учащимися. Над подобной проблемой работали Т.А. Аржанаева, Е.С. Сухарева, Л.Б.Шиловская.

Роль стиля общения в повышении эффективности учебно-воспитательного процесса попытались раскрыть А.Ю.Колесников, Я.Л. Коломинский, О.Л. Шабалина, Н.В.Щеголева. Коммуникативную культуру учителя исследовали А.В. Мудрик,Многие аспекты технологии и техники педагогического общения раскрыты В.А. Сластениным и А.И. Мищенко, Н.И. Шелиховой, В.Ю. Питюковым. В работах В.А. Кан-Калика, В.В. Кузнецова, А.А. Леонтьева профессионально - педагогический тренинг общения представляется как система специфических упражнений, выполнение которых позволяет сформировать коммуникативные умения, развить способности учителя.

И всеже следует отметить, что недостаточная теоретическая разработанность проблемы формирования профессионально-педагогического культуры учителя и определение в этом процессе места и роли педагогического общения, как основного средства развития личности учителя, существенно сказывается на качестве подготовки педагогов. К тому же до сих пор наблюдается разноречивость в определении термина «педагогическое общение» [4].

Процесс формирования профессионально- педагогической культуры не рассматривается в контексте социокультурных связей объекта и субъекта педагогического действия и связи этого процесса с педагогическим общением.

Сам процесс педагогического общения еще не стал предметом исследования в парадигме культурно-исторического подхода, во взаимосвязи педагогической культуры и культурно-образовательной ситуации. Нет единства взглядов относительно содержания и структуры профессионально-педагогической культуры учителя, не раскрыты критерии ее сформированности и уровни. Научные исследования, посвященные становлению и эволюции профессионально- педагогической культуры учителя немногочисленны и не отражают системного видения и решения этой проблемы в современных условиях. Не конкретизирована на уровне структурных составляющих профессионально- педагогическая модель развития личности современного педагога, уровни ее развития в соотношении с освоением общей и профессиональной культуры [5].

Актуализация неприятных воспоминаний характерна тогда, когда учитель напоминает ученику о прошлых проблемах, которые еще болезненно отзываются. Лишенные воспитательного воздействия фразы учителя вроде: «Я думала, это был единичный случай, а это, оказывается, твой характер», «Я тебя защищала от нападок одноклассников, а теперь понимаю, что этого не следовало делать» разрушают личность,на бессознательном уровне актуализируют негативные чувства и воспоминания.

Стереотипность поведения - в ситуациях, требующих нравственного выбора, нередко выражается в унижении учащихся, попытке манипулировать

ими, запугать или вызвать тревогу перед возможным наказанием.Перенос норм поведения взрослых на взаимоотношения с воспитанниками - нарушение логики и динамики развития ребенка, чрезмерная требовательность способствует утверждению авторитарного стиля общения с ними.

В условиях личностно-ориентированного обучения возникает необходимость в основу критериев эффективной педагогической деятельности ввести не только оценки успехов в учебе ребенка, но и соответствующие измерения усилий учителя по мотивации этой деятельности, педагогической культуры, этической компетентности.

Эффективность профессиональной подготовки будущих учителей существенно зависит от организационных форм учебной работы. Основными формами организации учебного процесса в вузе являются: лекции, практические, семинарские, лабораторные занятия, спецкурсы, спецсеминары, факультативы, педагогическая практика, консультации, коллоквиумы, контрольные, курсовые и дипломные работы. Особое значение в получении профессиональных умений должно педагогическая практика и спецкурсы и семинары [6].

Профессия учителя всегда была одной из самых почетных в нашей стране. Она наполнена большим идейным содержанием, ибо тесно связана с решением главных задач общества.

Именно поэтому, профессиональная подготовка учителей начальных классов, осуществляемая в вузы, предполагает свободное владение способами методической деятельности, готовность к полноценной реализации образовательно-воспитательного и развивающего эффекта действующей школьной программы. В процессе общения обеспечивается жизнедеятельность человека и общества, изменяется структура и значение социальных субъектов, формируются исторически специфические типы индивидов и все многообразие человеческих индивидов, человек социализируется и становится личностью [7].

Среди видов общения - педагогическое общение. Педагогическое общение - это личный тип отношений между людьми (по сравнению, например, с бизнесом, семьей и т. Д.). Существуют как общие черты коммуникативного взаимодействия, так и сугубо специфические особенности учебного процесса. Можно сказать, что педагогическое общение - один из видов профессионального общения.

В процессе педагогического общения знания передаются, эти знания концентрируются в умах и воспоминаниях учащихся, мониторинг успеваемости, контроль за формированием социальных качеств и ценностей ученика в личном эмоциональном климате. Педагогическое общение - это также многоуровневое взаимодействие учителя и ученика.

В широком смысле И.А. Зимние педагогические отношения можно определить как «обеспечивает такие отношения между учителем и школьниками, которые создают наилучшие условия для развития мотивации ученика и творческого характера учебной деятельности в процессе обучения, правильного формирования личности ученика». Эмоциональный климат,

способствующий обучению, обеспечивает управление социальными и психологическими процессами в детском коллективе и позволяет максимально использовать индивидуальные особенности учителя в учебном процессе. Добавим к этому, что педагогическое общение как форма учебного сотрудничества есть условие оптимизации обучения и развития личности самих учащихся [8].

Таким образом, педагогическое общение - это многогранный процесс организации, установления и развития отношений, взаимопонимания и взаимодействия между учителями и учениками, вытекающий из целей и содержания их совместной деятельности.

Педагогикалық қарым-қатынастың ерекшелігі, ең алдымен, оның полиобъективті бағдарлануынан көрінеді. Ол оқушылардың тұлғалық дамуының барлық аспектілеріндегі өзара қарым-қатынасқа ғана емес, сонымен қатар педагогикалық жүйенің, білім берудің дамуын ұйымдастырудың және осы негізді қалыптастырудың негізі болып табылады.

В связи с этим педагогическое общение характеризуется как минимум трехсторонней направленностью: тема учебного взаимодействия непосредственно, учащиеся (их текущее состояние, перспективные направления развития) и тема овладения (усвоения). При этом педагогические отношения определяются троицей его субъектов: личностным, социальным и объективным.

Преподаватель, работая с одним обучающимся над освоением какого-либо учебного материала, всегда ориентирует его результат на всех присутствующих в классе, и наоборот, работая с классом, т.е. фронтально, воздействует на каждого обучающегося. Поэтому можно считать, что своеобразие педагогического общения, являясь всей совокупностью названных характеристик, выражается в органическом сочетании элементов личностно ориентированного, социально ориентированного и предметно ориентированного обучения.

Своеобразие педагогических взаимоотношений определяется еще и тем, что они включают в себя как обучающую, так и воспитательную функции, поскольку процесс обучения, как было сказано выше, имеет воспитательно-развивающий характер.

Существуют разные подходы к проблеме определения функций педагогического общения и, самое главное, лидера. По словам Л.М. Митиной, «содержание педагогической работы способствует интеллектуальному развитию ученика, а главным« инструментом» является его психологическое взаимодействие с ребенком, педагогическое общение».

Существуют разные подходы к вопросу педагогического общения и, самое главное, к определению лидерских функций. Л.М. Митина: «Содержание педагогической работы способствует интеллектуальному развитию ученика, а главным «инструментом» является его психологическое взаимодействие с ребенком, педагогическое общение».

Как отмечает А.А. Брудный, «это инструмент общения учителей и учеников, так как он направлен на координацию совместной деятельности в учебном процессе». А.А. Брудный подчеркивает не только инструменты, но и переводческую функцию педагогического общения.

По его словам, функция обучения педагогическому общению является ведущей, даже если она не самодостаточна. Последнее, по его мнению, может быть связано с общим языком перевода.

Как отмечает К. Роджерс, функция облегчения и облегчения общения не важна. Важность этой функции настолько велика, что Роджерс называет учителя, прежде всего, фасилитатором общения. Это значит, что учитель помогает ученику проявить себя, показать свои сильные стороны. Заинтересованность учителя в успеваемости ученика, дружеская, доброжелательная атмосфера общения способствует педагогическому взаимодействию, способствует самопознанию и дальнейшему развитию ученика.

Говоря о социальной роли педагогического общения и его функциях необходимо отметить следующее:

1 Взаимодействие учителя и ученика состоит, прежде всего, в обмене информацией познавательного и аффективно-оценочного характера. И передача этой информации осуществляется как вербальным путем, так и с помощью различных средств невербальной коммуникации. Таким образом осуществляется информационная функция педагогического общения.

2 Общение как диалог разворачивается в условиях когнитивно сложного отражения людьми друг друга.

Психологически грамотное восприятие учителем ученика помогает установить на этой основе взаимопонимание и эффективное взаимодействие. Речь идет в данном случае о социально-перцептивной функции общения, о тех психологических механизмах (идентификации, эмпатии, рефлексии), с помощью которых воспринимается и познается личность ученика.

3 Вступая во взаимоотношения с детьми, учитель предлагает себя как партнера по общению. Это предполагает определенную активность учителя. Желательно, чтобы он создал позитивное впечатление в глазах учеников. Эта способность субъекта общения формировать о себе позитивное впечатление получило название самоподачи.

Согласно А.А. Леонтьеву, существует три основных мотива самоподачи:

- стремление к развитию отношений,
- самоутверждение личности
- необходимость профессионального плана.

Функция самоподачи или функция самопрезентации в педагогическом общении помогает самовыражению и учителя, и ученика. В актах педагогического общения осуществляется презентация внутреннего мира учителя.

Совершенно справедливо пишет по этому поводу В.А.Сластенин: «Не измученный, усталый и опустошенный, а интересный, духовно богатый,

идейно зрелый человек может стать властителем ум и чувств нового поколения». В случае, когда учитель с богатым внутренним миром способен грамотно предъявить его ученикам, можно говорить о конгруэнтном самовыражении. Конгруэнтность -это полное соответствие того, что человек предлагает с помощью тона голоса, движения тела и головы, содержанию его слов, внутренним убеждениям. То, что человек говорит, находится в полной гармонии со всеми органами чувств, выражающими его состояние.

Данное понимание дает возможность вычленить в структуре педагогической компетентности учителя две подструктуры: а) деятельностную (знания, умения, навыки и способы осуществления педагогической деятельности),

б) коммуникативную (знания, умения, навыки и способы осуществления педагогического общения).

Средством профессионального формирования и развития учителя является педагогическое общение. Педагогическое общение имеет полиобъектную направленность: на взаимодействие обучающихся в целях их личностного развития, организацию освоения учебных знаний и формирование творческих умений. Инструментальный характер педагогического общения раскрывается через его основные функции: информационную, перцептивную, самопрезентации, интерактивную, аффективную.

Главнейшим психологическим условием развития педагогической компетентности является осознание учителем необходимости повышения общечеловеческой и специальной культуры и умение организовать педагогическое общение.

Идеи целостности, единства, системной организации труда учителя позволили представить труд учителя - сложную психическую реальность - в виде единства трех взаимосвязанных пространств: личности учителя, педагогической деятельности, педагогического общения.

При этом интегральные характеристики личности учителя - педагогическая направленность, педагогическая компетентность, эмоциональная гибкость - обусловливают эффективность труда учителя и являются объектом профессионального развития (саморазвития) учителя. Основополагающим условием профессионального развития учителя является переход на более высокий уровень профессионального самосознания. В качестве движущей силы профессионального развития выступают внутриличностные противоречия учителя, противоречивое единство рефлексивных «Я» учителя.

Список использованной литературы

1.Сластенина В., Бочарова В.Педагогика:инновационная деятельность.-Москва.-2015.
2.Исаев И.Профессионально-педагогическая культура преподавателя.-Москва.-2018.
3. Авксентьев А.В., Авксентьев В.А.Этнические проблемы современности и культура межнационального общения: Учебное пособие. -Ставрополь: СГПИ, 2013.-245 с
4. Абдульханова-Славская К.Деятельность и психология личности.-Москва.-2017.
5. Азаров Ю.П. Искусство воспитывать. –Москва.- 2015. -448 с.

6. Аникеева Н.П. Развитие потребности в общении одна из важных задач формирования личности. // Формирование потребности личности в общении.- Новосибирск, 2018.
7. Абульханова-Славская К.А. Стратегия жизни. Москва.- 2013. -299 с.
8. Исмоилова Ю. Т. Формирование педагогического мастерства и культуры речи будущего учителя в процессе профессиональной подготовки .Москва-2015.- 211с.

ӘОЖ 378

БОЛАШАҚ БАСТАУЫШ МЕКТЕП МҰҒАЛІМДЕРІН МАТЕМАТИКАЛЫҚ ДАЯРЛАУ КЕЗІНДЕ КӘСІБИ ҚҰЗЫРЕТТІЛІКТІ ҚАЛЫПТАСТЫРУ ЖОЛДАРЫ

Сейталиева Э.С.
И. Арабаев атындағы ҚМУ, Бішкек қ., Қыргызстан

В статье рассматривается некоторые пути формирования профессиональных компетенций будущих учителей начальной школы при обучении дисциплины «Теоретические основы начальной математики». Результаты исследования дают возможность разработать новые подходы в процессе обучения для улучшения системы профессиональной подготовки.

The article examines some of the ways of forming professional competences of future primary school teachers in teaching the discipline "Theoretical Foundations of Primary Mathematics". The research results provide an opportunity to develop new approaches in the training process to improve the system of professional training.

Қазіргі қоғамда болып жатқан әлеуметтік өзгерістер жалпы кәсіптік дайындық процесінің жағдайы мен нәтижесінің өлшемі болып табылатын өмір сүру саласын жаңартуды талап етеді. "Білім туралы" Заңға сәйкес елдің экономикалық жағдайын арттырудың жалғыз талабы жаһандық бәсекеге қабілеттілікті ескере отырып, мемлекеттік білім беру стандартында айқындалған кәсіптік білімнің маңызын қайта қарау, жоғары білімді жаңғырту және оңтайландыру болып табылады.

Педагогикалық білім берудің жаңа заманауи жүйесін құру үшін нәтижелерге жаңа талаптар қоя отырып, оқытудың мазмұнын, әдістері мен технологияларын қайта құру қажет.

Бүгінгі күннің талаптарына сәйкес, болашақ бастауыш сынып мұғалімі белгілі бір білім мен дағдыларға ие болып қана қоймай, оларды нақты өмірде тез және тиімді қолдана білуі керек, әрқашан өз ақыл-ойын дамытуға және бөлек оқуға дайын және қабілетті болуы керек. Сондықтан кәсіби дайындық, ең алдымен, кәсіби міндеттерді тиімді жүзеге асыруға қабілетті, жоғары білімді жаңғыртудың стратегиялық мақсаттарына жауап беретін, мемлекеттік білім беру талаптарына сәйкес келетін педагог қызметкерлердің кәсіби құзыреттілігін қалыптастыруға бағытталуы тиіс.

Болашақ мұғалімдерді математикалық даярлау педагогикалық аспектінің маңызды мәселелерінің бірі болып табылады және көптеген ғалымдардың назарында. Көптеген ғылыми әдебиеттерді талдауда кәсіби педагогикалық іс-әрекеттің сапасын анықтау көбінесе "құзыреттілік" ұғымы арқылы кәсіби білім, дағдылар жиынтығы ретінде қарастырылады, бұл маманның өз қызметін білікті

жүзеге асыруға және жоғары жұмыс нәтижелерін қамтамасыз етуге дайын екендігін көрсетеді.

Болашақ бастауыш сынып мұғалімдеріне кәсіби бағдарланған пәндерді контекстік оқытумен кәсіби құзыреттілікті қалыптастыру мәселесін терең зерделеу қажеттілігі туындайды. Мақаланың мақсаты - болашақ бастауыш мектеп мұғалімдерін "Бастауыш математиканың теориялық негіздері" пәніне оқытуда кәсіби құзыреттілікті қалыптастыру жолдарының теориялық негіздемесі.

"Бастауыш математиканың теориялық негіздері" пәні 550700 Педагогика бағытындағы "Бастауыш білім беру" бейінінің кәсіби циклінде. Бұл курстың мақсаты болашақ бастауыш сынып мұғалімдерінде бастауыш сынып оқушыларын математиканы оқыту саласында кәсіби құзыреттілікті қалыптастыру болып табылады. Пәнді оқыту мәселелеріне мыналар кіруі мүмкін: математиканың жалпы түсініктері, теріс емес бүтін сандар, сан ұғымының кеңеюі, теңдеулер, теңсіздіктер, функциялар, шамалар және олардың өлшемдері, мәтіндік есептер, геометриялық фигуралар [1, 25-27 б.].

Осы пәнді игеру барысында болашақ бастауыш сынып мұғалімдері:

1. Пәндік білім (математиканың бастауыш курсының мазмұны мен құрылымы; бағдарламаның негізгі бөлімдерімен жұмыс істеу әдістемесі; математиканың бастауыш курсының теориялық негіздері);

2. Арнайы іскерліктер өз жұмысында математиканың теориялық негіздерін қолдана білу, математика пәнінің мазмұнын жобалау және құрастыру; кешенді (психологиялық, дидактикалық және әдістемелік) талдау мен өзін-өзі талдауды жүргізе білу; дидактикалық материалды таңдай және жасай білу; бағдарламаның ерекшеліктеріне және балалардың оқу дағдыларын дамытуға байланысты жұмыс мазмұнын өзгерте білу және т. б.;

3. Балалармен жұмыс істеудің кәсіби дағдылары (коммуникативті: сабақта жақсы көңіл-күй, жайлылық жасау, математика сабағында әр түрлі қызмет түрлері мен формаларын қолдана отырып, балалармен қарым-қатынас жасай білу; ұйымдастырушылық: оқу мақсатын дұрыс тұжырымдау және математика сабағында қолданылатын әр түрлі іс-шаралар арқылы мақсатқа жету тәсілдерін анықтау; қолданбалы: балалармен бірлесіп жұмыс жасауда шығармашылық дербестіктің көрінісі, балаларда математика әдістемесімен анықталған білімді, дағдыларды және іскерліктерді қалыптастыру).

Осы пәнді игеру нәтижесінде келесі кәсіби құзыреттерді қалыптастыру болжанады:

- сабаққа оқу құралдары мен дидактикалық материалдарды өз бетінше әзірлеу (КК - 7);
- дербес оқу қызметіне дайындық кезінде оқу стратегияларын әзірлейді және жоспарлайды (КК - 8);
- қойылған педагогикалық мақсаттарға сәйкес нәтижелер алады (КК - 9);
- оқу-тәрбие процесінің сапасын қамтамасыз ету үшін оқушылардың жетістіктерін диагностикалаудың заманауи әдістемелерін, технологияларын қолдана алады (КК-10);

- Куррикулумның, бастауыш мектептің мемлекеттік стандартының (КК-26) талаптарына байланысты әліпбиді, тілді, әдеби оқуды, математиканы, өлкетануды оқытуда түрлі тәсілдерді, әдістер мен құралдарды қолдана алады [2, 257-260 б.].

Пәннің әр бөлімі оқу курсының материалын ашатын бөлімдерге бөлінген. Онда келесі сұрақтар ашылады:

Болашақ мұғалімнің кәсіби құзыреттілігі тек іргелі білім беру дайындығымен, қазіргі ғылымға тән кәсіби білім мен дағдылардың деңгейімен ғана емес, сонымен қатар белгілі бір пәнді оқытуда жаңа педагогикалық технологияларды игеру деңгейімен де анықталады. Мысалы, бастауыш мектепте математиканы оқыту мазмұнының өзіндік ерекшеліктері бар. Бір жағынан, бұл бастауыш мектеп жасындағы балалардың оқу материалын игеру қабілетіне сәйкес келуі керек. Екінші жағынан, балалардың ойлауының көрнекі-бейнелі сипаты, дерексіз ойлау мен логикалық есте сақтау қабілетінің жеткіліксіз дамуы, назардың тұрақсыздығы оларға тақырыптың мазмұнын толық игеруге кедергі келтіреді.

Материалды дидактикалық өңдеу оқу ақпаратының бұрмалануына жол бермеуі керек. Абстрактілі және нақты білімнің дұрыс емес арақатынасы балалардағы теориялық білімнің практикалық тәжірибесінің бұзылуына әкелуі мүмкін (мысалы, ереженің тұжырымдамасын білмеу немесе, керісінше, нақты мысалдарды жалпылау мүмкін емес). Бұдан шығатыны, бастауыш сынып мұғалімі оқу материалының мазмұнын толық, кең және икемді білуі керек. Сондықтан мұғалімнің оқу процесінде жүзеге асыратын технологиялары, әдістері мен тәсілдері педагогикалық ықпал ету мақсаттарына толық сәйкес келуі керек.

Бұл аспектілер "Бастауыш математиканың теориялық негіздері" пәнін оқыту үдерісінде студенттердің кәсіби құзыреттілігін қалыптастыру кезінде назарға алынады. Мысалы, бастауыш мектепте математиканы оқытудың қазіргі заманғы білім беру технологияларымен танысу кезінде олардың мәні мен мазмұнын, қолдану ерекшеліктерін, жеке оқытуды ұйымдастыру ерекшеліктерін (жеке оқыту технологиясы) және оқу процесінің барлық қатысушыларының белсенді өзара іс-қимылын (интерактивті оқыту технологиясы), бастауыш мектеп оқушыларының ойын және жобалау іс-әрекетін (ойын және жобалау іс-әрекетінің технологиясы), оқушылардың математиканы оқыту процесінде оқу материалын кезең-кезеңімен игеру технологиясын іске асыру ерекшеліктерін ескеру қажет, әр түрлі білім беру технологияларын қолдану негізінде аралас сабақтар негізінде оқыту дағдыларды игеруді қажет етеді. Осы мақсатта студенттер арасында осы пәнді оқытудың барлық түрлері қолайлы (дәріс, практикалық).

Демек, болашақ бастауыш сынып мұғалімдерінің кәсіби құзыреттілігін қалыптастырудың сыртқы факторларына жоғары оқу орнындағы білім беру процесі жатады. Алайда, ішкі фактор болып табылатын кәсіби өзін-өзі тәрбиелеу және өзін-өзі дамыту процестері маңызды болып табылады. Бұл процестер адамның рефлексиялық әрекетке қабілеттілігі мен дайындығына негізделген. Болашақ бастауыш сынып мұғалімін кәсіби даярлау үшін қажетті

және мұғалімнің педагогикалық шеберлігінің одан әрі үздіксіз дамуын қамтамасыз ететін механизм - бұл адамның рефлексивті әрекетке қабілеттілігі мен дайындығы. Сондықтан пән бойынша білімді игеру процесі оларды жүйелеуге және жалпылауға ғана емес, сонымен қатар кәсіби рефлексияға, жеке және кәсіби өзін-өзі жүзеге асыру, өзін-өзі бағалау және өзін-өзі жүзеге асыру басталған студенттердің кәсіби маңызды қалыптасуына бағытталуы керек. Мысалы, "қарапайым математиканың теориялық негіздері" пәнінде жоғарыда аталған мәселелерді шешудің тиімді әдістерінің бірі болып табылатын әдістемелік портфолио студенттердің өзіндік жұмысы ретінде енгізілуі мүмкін. Әдістемелік портфолио бағалаудың тиімді заманауи формасы ретінде ғана емес, сонымен қатар бірқатар маңызды педагогикалық міндеттерді шешуге көмектеседі: студенттердің жоғары кәсіби мотивациясын қолдау; оқу және өзін-өзі тәрбиелеу мүмкіндіктерін кеңейту; рефлексивті және бағалау дағдыларын дамыту. Портфолио жүргізу болашақ мұғалімдерге білім беру белсенділігін арттырып қана қоймай, олардың кәсіби мақсаттары мен мүмкіндіктерін бағалауға мүмкіндік береді. Сонымен қатар, портфолио студенттерді қорытынды аттестаттау нәтижелерінің рейтингіне енгізілуі мүмкін деп болжаймыз.

Қорытындылай келе, қоғам дамуының қазіргі жағдайында кәсіби құзыреттілікті қалыптастыру мәселесі педагогикалық кадрларды даярлаудың ажырамас бөлігі ретінде қарастырылады. Кәсіби құзыреттілік болашақ мұғалімнің кәсіби мәдениетінің құрамдас бөлігі болып табылады және көбінесе кәсіби құндылықтармен, мотивтермен байланысты. Ол адамның өзінің кәсіби қызметін игеру деңгейін сипаттайды: өзінің мотивтерін, талаптарын, мүдделерін, ұмтылыстары мен құндылықтарын білу; кәсіби және жеке қасиеттерін өзін-өзі бағалау; олардың негізінде кәсіби тұрақтылықты түзету. Сондықтан бейіндік цикл пәндерін оқыту кезінде болашақ бастауыш сынып мұғалімдерінің кәсіби құзыреттілігін қалыптастыру мәселелеріне назар аудару жоғары педагогикалық білімді сапалы жаңа деңгейге шығаруға мүмкіндік береді.

Пайдаланылған әдебиет тізімі

1. Байсалов Дж.У., Сейталиева Э.С. Вопросы методики преподавания математики в подготовке будущих учителей начальных классов//Наука, новые технологии и инновации Кыргызстана. Бишкек, 2017.
2. Педагогика [Текст]: Государственный образовательный стандарт высшего профессионального образования по направлению «Педагогическое образование» бакалавриат и магистратура. Бишкек, 2015. https://www.oshsu.kg/univer/temp/url/sopuev/Mat_inf_B.pdf

УДК 373.1

ПОДГОТОВКА СТУДЕНТОВ ПЕДАГОГИЧЕСКИХ ВУЗОВ К ОРГАНИЗАЦИИ ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ОБУЧАЮЩИХСЯ

Семенова Н.А.
Томский государственный педагогический университет, г.Томск, Россия

Мақалада Томск мемлекеттік педагогикалық университетінің студенттерді-болашақ мұғалімдерді оқушылардың зерттеу қызметін ұйымдастыруда дайындау тәжірибесі ұсынылған. Студенттерді даярлаудың төрт кезеңі сипатталған. Теориялық аспектілермен алғашқы танысу әр түрлі мектеп пәндерін оқыту әдістеріне арналған университеттің оқу курстарын оқу процесінде жүреді. Екінші кезең "мектепте жобалау және зерттеу қызметін ұйымдастыру" ерекше курсын зерделеумен байланысты, үшінші кезең – студенттерді балалардың зерттеу жұмыстарының (мектеп конференциялары, конкурстар) нәтижелерін ұсыну бойынша іс-шараларға қатысу және ұйымдастыру практикасына тарту. Төртінші кезеңде кейбір студенттер бітіру жұмыстарын жазу кезінде осы бағытта ғылыми зерттеулер жүргізеді.

The article presents the experience of Tomsk State Pedagogical University in training students-future teachers in the organization of research activities of schoolchildren. Four stages of student preparation are described. The initial introduction to the theoretical aspects takes place in the course of studying the university's training courses on teaching methods of various school disciplines. The second stage is associated with the study of a special course "organization of project and research activities in school", the third stage is to involve students in the practice of participating and organizing events to present the results of children's research works (school conferences, competitions). At the fourth stage, some students perform research in this area when writing their final papers.

Сегодня организация исследовательской деятельности школьников стала актуальной практикой во многих образовательных организациях. Учебные исследования педагоги проводят в дошкольных образовательных организациях, вовлекая детей в экспериментальную деятельность, в школах, начиная с начальной школы до старшего звена, в организациях дополнительного образования. Опыт проведения конкурсов детских исследовательских работ и ученических конференций показывает, что их востребованность и популярность растет. Ежегодно в Томском государственном педагогическом университете (ТГПУ) проводится Областной конкурс детских исследовательских работ «Твори! Исследуй! Пробуй!» для старших дошкольников и детей младшего школьного возраста; научно-практическая конференция школьников «Я изучаю природу» для представления результатов исследований обучающихся в рамках естественнонаучных дисциплин. Кроме того, ряд мероприятий проводят школы города (МБОУ Академический лицей имени Г.А. Псахье г. Томска «Открытая научно-практическая конференция школьников им. В.Е. Зуева; МАОУ гимназия №56 г.Томска, научно-практическая конференция обучающихся «Взгляд юных исследователей» и другие)[1,2]. Большое количество участников с различными учебными исследованиями показывает, что организация такой деятельности очень востребована, и этот факт обязывает педагогические ВУЗы формировать соответствующие компетенции у студентов-будущих учителей. Наши выпускники должны, приходя в образовательные учреждения, быть готовыми к организации исследовательской деятельности детей. В Томском государственном педагогическом университете есть многолетний опыт в данном направлении. Представим его на примере Института детства.

Институт детства ТГПУ − новое структурное подразделение, с 2020 года объединившее два факультета: факультет дошкольного и начального

образования и факультет культуры и искусства. Одно из направлений, реализуемых Институтом детства − направление подготовки 44.03.05 Педагогическое образование (с двумя профилями подготовки), профили Начальное образование и Дошкольное образование. С этими студентами ведется целенаправленная работа по формированию компетенций, связанных с организацией исследовательской работы детей. Такая подготовка проходит в четыре этапа.

Первый этап − ознакомление с понятием исследовательской деятельности, особенностями организации в разных возрастных группах происходит на дисциплинах, связанных с освоением методик. Это учебная дисциплина «Познавательное развитие детей дошкольного возраста», где студенты получают представление о детской исследовательской инициативе, о познавательной активности, учатся её стимулировать и поддерживать через наблюдение и экспериментирование. Во-вторых, это курсы «Методика преподавания технологии с практикумом», «Теоретические основы и методика преподавания интегративного курса «Окружающий мир», «Теории и технологии художественно-эстетического образования детей». При изучении данных дисциплин студенты осваивают методы и способы организации ученических исследований в рамках урочной деятельности. Например, определяют, как организовать с обучающимися выявление свойств и проведение опытов с различными материалами и инструментами, что важно для формулирования учениками практико-ориентированных выводов и применения знаний, полученных через исследования в художественной и конструктивной деятельности. Особо значение, безусловно, имеет преподавание дисциплины «Теоретические основы и методика преподавания интегративного курса «Окружающий мир»», где студенты осваивают подходы к разработке школьных уроков. Эта дисциплина максимально ресурсна для организации исследовательской деятельности детей младшего школьного возраста, так как исследования объектов природы интересны и доступны ученикам. Важным является умение разрабатывать и реализовывать предметные уроки окружающего мира. Предметные уроки − это особый вид уроков, характерные именно для дисциплины «Окружающий мир», объекты изучения передают в руки детям для исследования[3]. В опыте ТГПУ освоение таких уроков проходит через моделирование: студенты не только детально описывают конспект урока, но и проводит, «проживают» его на своих одногруппниках.

Второй этап − освоение необходимых знаний и умений организовывать детскую учебную исследовательскую деятельность не только в урочном пространстве, но и во внеурочной деятельности. Студентам предлагается курс «Организация проектной и исследовательской деятельности в школе»[4]. В рамках этого курса будущие педагоги изучают основные теоретические аспекты темы:

– основные понятия, такие как «исследовательский метод», «исследовательский подход»;

– особенности организации исследовательской деятельности в разные возрастные этапы;
– цели, задачи на каждом этапе вовлечения детей в исследовательскую деятельность;
– классификация исследовательских умений, обучающихся;
– описание условий организации исследовательской деятельности участников.

Курс предполагает максимальную вовлеченность студентов в практику: разработка дидактических материалов, анализ существующей практики, моделирование ситуации, решение кейсов.

Третий этап – включение студентов в практические мероприятия, связанные с учебно-исследовательской деятельностью детей. Здесь реализуются два такта работы. Во-первых, студенты участвуют в качестве наблюдателей и экспертов в активностях МАОУ гимназия №29 г. Томска, которая является экспериментальной площадкой Томского государственного педагогического университета. В гимназии ежегодно проходят два важных мероприятия: «Ярмарка идей» осенью, на которой обучающиеся разных возрастов разрабатывают и представляют идеи и гипотезы для предстоящей исследовательской работы, а затем весной проводится второе мероприятие – «Исследовательский марафон», где школьники презентуют результаты своей исследовательской деятельности [5]. Студенты педагогического университета не только присутствуют в качестве экспертов и наблюдателей, но и под руководством педагогов-практиков, наставников проводят рефлексию мероприятия, учатся анализировать работы детей. Второй такт практической подготовки студентов связан с их вовлечением в организацию Областного конкурса детских исследовательских работ «Твори! Исследуй! Пробуй!», который более десяти лет проходит в Томском государственном педагогическом университете. Студенты выступают здесь как организаторы мероприятия: по каждой секции создается рабочая группа из числа студентов, каждая группа контактирует с участниками и их представителями, оказывает техническую поддержку при проведении мероприятия, занимается подготовкой номинаций и документов для награждения. Этот опыт также является важной частью подготовки студентов к будущей профессиональной дельности.

Четвертый этап связан с включением студентов в научно-исследовательскую работу по данному направлению. На этом этапе уже вовлечены не все студенты, а только замотивированные и увлеченные. В рамках написания курсовых и выпускных квалификационных работ, студенты трудятся над полноценным исследованием по выбранной теме. Например, в 2020-2021 учебном году три студентки выпускных групп направления подготовки 44.03.05 Педагогическое образование (с двумя профилями подготовки Начальное образование и Дошкольное образование) реализовали исследования и разработали продукты по темам «Формы взаимодействия педагога и родителей при организации исследовательской деятельности детей», «Дидактические игры как средство формирования исследовательских умений»,

«Цифровые ресурсы в организации исследовательской деятельности детей младшего школьного возраста».

Построение работы со студентами подобным образом позволяет охватить разные виды активности и вовлечения студентов в организацию исследовательской деятельности детей, формировать у будущих педагогов не только крепкие знания, но важные компетенции, связанные с востребованной в образовательных учреждениях деятельностью − учебной исследовательской. Эффективность такого подхода доказывает успешная работа выпускников ТГПУ в образовательных учреждениях города. В декабре 2020 года ряд выпускников ТГПУ представили доклады на секциях конференции, посвященной вопросам реализации исследований с детьми в образовательных организациях. Это подтверждает, что такая подготовка позволила молодым учителям включиться в активную профессиональную деятельность и реализовывать знания и умения на практике.

Список использованной литературы

1. Михалкина А. С. Формирование исследовательских умений младших школьников в практике МАОУ гимназия №56 г. Томска // Организация исследовательской и проектной деятельности обучающихся в образовательных учреждениях : материалы Региональной научно-методической конференции (17 декабря 2020 г.) / отв. ред. Н. А. Семенова. – Томск : Издательство Томского государственного педагогического университета, 2021. – С 38-42.
2. Клюковская И. В. Обзор практики организации исследовательской и проектной деятельности в МАОУ гимназии № 55 им. Е.Г. Вёрсткиной г. Томска // Организация исследовательской и проектной деятельности обучающихся в образовательных учреждениях : материалы Региональной научно-методической конференции (17 декабря 2020 г.) / отв. ред. Н. А. Семенова. – Томск : Издательство Томского государственного педагогического университета, 2021. – С 42-46.
3. Семенова Н. А. Образовательные ресурсы учебного предмета «Окружающий мир» в современной начальной школе// Вестник Томского государственного педагогического университета. 2017. №1. С.33-36
4. Семенова Н.А. Аннотация к рабочей программе учебной дисциплины «Организация исследовательской и проектной деятельности в начальной школе» – URL: https://tspu.edu.ru/files/sveden2/opop/2020-2021/FDNO440305_PO2prof/671,672/Annotation/1831300.pdf (дата обращения 24.03.2021)
5. Егорова А.В. Шаг в будущее: организация проектной и исследовательской деятельности обучающихся в МАОУ гимназия № 29 г. Томска

УДК 37.015-057.4

ОСОБЕННОСТИ ГЕНЕЗИСА КОГНИТИВНЫХ СПОСОБНОСТЕЙ В ПРОЦЕССЕ ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО ОБУЧЕНИЯ ПЕДАГОГА ВЫСШЕЙ ШКОЛЫ

Сенгербаева Т.Ж.
Университет «Мирас», Шымкент, Казахстан

Мақалада жоғары мектеп мұғалімін кәсіби оқыту процесінде танымдық қабілеттер генезисінің ерекшеліктері қарастырылады

The article deals with the features of the genesis of cognitive abilities in the process of professional training of a higher school teacher

В условиях ускоренного социально-технического развития, неопределенности существующих социально-экономических характеристик современного общества на первый план выходят функции обработки информации, позволяющие успешно принимать профессиональные решения во всех видах деятельности, связанных с обработкой информации. Поэтому актуальным становится вопрос изучения познавательных способностей, обеспечивающих выполнение функций получения, обработки и использования информации.

С XIX века в зарубежной и отечественной психологии проблеме способностей уделяется большое внимание. Когнитивные способности занимают особое место в этих исследованиях, но, несмотря на большой объем исследований, в психологической науке нет четкого представления о структуре когнитивных способностей и динамике их развития. Одним из важных направлений в изучении данной проблемы является поиск путей целенаправленного развития познавательных способностей у детей, но недостаточное внимание уделяется изучению развития познавательных способностей в профессиональном обучении.

Характер познавательных способностей ярко проявляется в педагогической профессии, так как наличие проблемных ситуаций, работа с неопределенной информацией об объекте (субъекте) управления и взаимодействия, особенности субъективно-субъективных отношений между учителем и учеником, детским коллективом и коллегами требуют использования психологической информации, что особенно сложно для восприятия и понимания. В педагогической профессии, связанной с детьми дошкольного возраста, все эти трудности проявляются в усиленном варианте, поэтому повышаются требования к познавательным способностям дошкольника.

Недостаточно исследована проблема связи познавательных процессов с системой знаний и структурой профессиональной деятельности. При этом очевидно, что при овладении какой-либо профессиональной деятельностью познавательные способности включаются в более сложную функциональную систему; она взаимосвязана со структурой деятельности и структурой знаний, организует: вместе с ними метасистему, определяющую профессиональную компетентность любого специалиста. Изучение динамики развития познавательных способностей позволяет проследить процесс профессионального становления в рамках метасистемы и раскрыть механизмы формирования метасистемы.

Согласно научным определениям операционные механизмы-это формирование познавательных действий, участвующих в процессе внутренней психической переработки - профессиональной информации и принятия решений. Операционные механизмы обогащают функциональную систему познавательных процессов человека и адаптируют ее к профессиональной деятельности, которую осваивает человек.

История развития понятий интеллект и интеллектуальные способности связана с обращением к категории способностей. Первое развитие теории способностей в науке осуществлялось в соответствии с философией, педагогикой и физиологией. История формирования знаний о психических способностях человека берет свое начало в глубинах философии.

Впервые древнегреческий философ Платон ввел в науку понятие "способность". Он считал, что человек рождается с готовыми способностями и не может изменить их в будущем.

В настоящее время способности классифицируются: 1) по видам психических функциональных систем (сенсомоторная, перцептивная, аттенционная, мнемоническая, имажитивная, мыслительная, комм - никативная); 2) по основным видам деятельности (математическая, музыкальная, научная, литературная, художественная). Кроме того, они различают общие (с нормальным развитием, существующие у большинства людей этой возрастной категории и "участвующие" во многих мероприятиях, которые включают общий интеллект, креативность и способность к обучению) и специальные способности (формирование требует специального обучения и часто специального таланта).

Б. М. Теплов предложил научное определение понятия "способность", определивший способности как индивидуально-психологические особенности, отличающие одного человека от другого, определяющие успешность деятельности или ряда действий, не сводимые к знаниям, умениям и навыкам, а определяющие легкость и быстроту изучения новых методов и приемов [1].

Большое влияние на дальнейшее развитие теории способностей оказали следующие положения, заложенные Б. М. Тепловым: успех в деятельности может быть обеспечен не индивидуальными способностями, а лишь своеобразным сочетанием способностей, характеризующих этого человека, но успешное выполнение деятельности может быть достигнуто психологически различными способами. Большое внимание Б. М. Теплов уделял проблеме соотношения склонностей и способностей. Он отметил, что способности не являются врожденными, а естественные предпосылки могут быть врожденными. Б.М. Теплов рассматривал общих способностей - общие типологические свойства нервной системы, особых способностей - частичные свойства нервной системы.

Присоединяясь к принятому другими авторами определению способностей, А.Н. Леонтьев в своих работах показал способности человека как новообразование, предрасположенность по его мнению, в основном определяются динамические особенности деятельности. Основная идея А.Н. Леонтьева заключается в том, что она реализуется практически во всех работах, где затрагивается проблема способностей - все психические функции и способности развиваются и формируются, в том числе, в результате усвоения опыта предыдущих поколений. Главная особенность этого присвоения или овладения заключается в том, что они создают в человеке новые способности, новые психические функции [2].

Подходя к определению способностей с точки зрения теории функциональных систем, В.Д. Шадриков понимает «свойства функциональных систем, реализующих отдельные психические функции, способности, имеющие индивидуальную выраженность, выраженную в успешности и качественном своеобразии отдельных психических функций». Подобная мера тяжести способностей определяется такими же параметрами, как и любая деятельность: производительностью, качеством и надежностью (применительно к рассматриваемой психической функции) [3]. При анализе способностей В.Д.Шадриков опирается на подход, Л.С. Выготский к анализу высших психических функций, Б.Г. Ананьев – по функциональным и операционным механизмам перцептивных процессов, Д.А. Ошанин - по проблемам ускоренного развития, А.Р. Лурия – по основам нейропсихологии, П.К. Анохин-по физиологии функциональных систем и др.

Развитие способностей выступает как развитие свойств функциональных систем. При этом функциональные системы, реализующие различные психические и психомоторные процессы, сначала формируются под влиянием генотипа, а затем развиваются в процессе деятельности и жизни.

В структуре способностей В. Д. Шадриков выделяет функциональный и операционный компоненты. Функциональные механизмы относятся к характеристике человека как личности, операционные механизмы - к характеристике человека как субъекта деятельности. Процесс адаптации операционных механизмов к конкретным условиям деятельности по мере накопления опыта и мастерства субъекта представляет собой процесс преобразования операционных механизмов в оперативные [4].

Еще одним важным правилом, лежащим в основе наших исследований, является концепция формирования операционных механизмов обработки информации, определяющих развитие познавательных способностей и превращающих их в целостную интегративную систему, способную эффективно обрабатывать профессиональную информацию. По научным понятиям операционные механизмы - это формирование познавательных действий, участвующих в процессе внутренней психической переработки - профессиональной информации и принятия решений.

Операционные механизмы обогащают функциональную систему познавательных процессов человека и адаптируют ее к профессиональной деятельности, которую осваивает человек.

Поэтому в процессе профессиональной подготовки можно активно влиять на развитие познавательных способностей путем целенаправленного обучения познавательной деятельности по получению, обработке и использованию профессиональной информации.

Завершая обобщение результатов исследования, необходимо определить перспективы дальнейшего изучения проблемы познавательных, способностей. Дальнейшее продолжение работы возможно как в теоретическом, так и в практическом направлении.

Анализ проблемы показал, что в настоящее время возникла необходимость систематического изучения когнитивных способностей как явления, вступающего в тесную функциональную связь с другими психологическими системами, действующими на высоком интегративном уровне. Когнитивные способности относятся к психологической категории, выполняющей интегративную функцию, обеспечивающей адаптацию человека к окружающей среде индивидом, деятельностью и приобретенным человеком опытом.

Результаты исследования показали эффективность системного, структурно-уровневого, функционально-генетического и развивающе - деятельностного подходов к проблеме когнитивных способностей, позволяющих сформировать целостную концепцию способностей, определить их место, механизмы, структуру и Генезис в психике человека.

Практически ориентированное исследование механизмов способностей должно быть направлено на оптимизацию профессиональной деятельности и подготовку к ней. Перспективным для обучения является дальнейшее развитие развивающегося направления обучения в области профессионального обучения профессиям интеллектуального труда, а также профессиям, связанным с развитием общества все возрастающими информационными потоками.

Для дальнейшего исследования важна проблема целенаправленного управления развитием познавательных способностей с использованием специальных методов обучения, основанных на закономерностях их формирования.

Список использованной литературы

1. Теплов Б. М. Способности и одаренность //Вестник московского университета. Серия 20. Педагогическое образование. – 2014. – №. 4.
2. Ананьев Б. Г., Леонтьев А.Н. Диагностика способностей детей дошкольного возраста //искусствоведение и культурология. – 2014. – С. 47.
3. Шадриков В. Д. Роль рефлексии и рефлексивности в развитии способностей учащихся //Психология. Журнал высшей школы экономики. – 2012. – Т. 9. – №. 4.
4. Шадриков В. Д. О системе интеллектуальных операций в структуре способностей и интеллекта //Акмеология. – 2014. – №. 1 (49).

ОӘЖ 37,013:184

ЖОО СТУДЕНТТЕРІНІҢ ЭКОНОМИКАЛЫҚ МӘДЕНИЕТІН ДАМЫТУДЫҢ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ЖАҒДАЙЛАРЫН ІСКЕ АСЫРУДЫҢ ӘДІСТЕМЕЛІК АСПЕКТІЛЕРІ

Серіков Е.Д.
«Мирас» университеті, Шымкент қ., Казақстан

В статье обосновывается методические аспекты реализации педагогических условий развития экономической культуры студентов, специфические особенности модели и педагогические условия её успешной реализации. Представлены результаты осуществления экспериментальной работы.

The article substantiates the methodological aspects of the implementation of the pedagogical conditions for the development of economic competence of students, the specific features of the model and the pedagogical conditions for its successful implementation. The results of the experimental work are presented.

Жоғары кәсіптік білімнің алдына бітірушілерді кәсіптік даярлау жөніндегі мемлекеттік стандартта айқындалған барлық бағыттарды іске асыруға ғана емес, сондай-ақ жұмыс орындарын іздеу мен құруға белсенді қатысуға мүмкіндік беретін қажетті экономикалық құзыреттілікті қалыптастыруға қабілетті мамандарды даярлау міндеттері қойылған.

Бүгінгі оқу орындарының әлеуетті мүмкіндіктері мен әлеуметтік тапсырыс жағдайында біз студенттердің экономикалық мәдениеттің жеткілікті деңгейіне ие болмайтындығына тап боламыз. Осылайша, қоғамның студенттердің экономикалық мәдениетін қалыптастыруға деген талабы мен осы мәселенің дамымауы арасында қайшылық бар. Бұл қарама-қайшылықты шешу теория мен практикада білім беру қызметі процесінде студенттердің экономикалық мәдениетін қалыптастыру мәселесінің дамуына байланысты.

Қазіргі білім беру мекемесіндегі басты мәселе экономикалық мәдениетті қалыптастырудың негізі ретінде білім алушылардың экономикалық білімі мен тәрбиесін тану қажеттілігі болып қала береді. Бұл мәселе әлі де өзекті, өйткені студенттердің экономикалық мәдениеті аз зерттелген және ғалымдар ұсынған. «Білім алушының экономикалық мәдениеті» күрделі және көлемді анықтамасының мәні жеке ұғымдардан – экономика мен мәдениеттен тұрады. Осы екі ұғымды қарастырып, талдай отырып, біз анықтамамызды тұжырымдай аламыз.

Экономикалық мәдениет – бұл экономикалық білімнің қалыптасуын, өнертапқыштық және трансформациялық іс-әрекеттерге қызығушылықты қамтамасыз ететін, сонымен қатар оқушының өзінің өмір сүруінің экономикалық жағдайларына бейімделуіне, шешім қабылдауға және оның салдарын болжауға қабілетті көшбасшы қасиеттерімен экономикалық сауатты адамды тәрбиелеуге ықпал ететін принциптер мен нақты механизмдердің жиынтығы.

Қазіргі қоғамда экономикалық мәдениеттің келесі нормалары мен принциптері құндылыққа ие болды: меншік бостандығы, кәсіпкерлік бостандығы, Белсенді сапалы еңбек, озық қауіпсіз технологияларды қолдану, іскерлік белсенділік, жаңашылдық, экономикалық белсенділіктің моральдық – құқықтық негізділігі, болашаққа бағытталған және басқалар. Олар экономиканың маңызды белгілері мен процестерін мәдениеттің проекциясы ретінде, экономикалық қызмет субъектілерінің қатынастарындағы мәдениеттің көрінісі ретінде көрсетеді.

Қазіргі заманғы экономикалық білім беру жүйесінің құрамдас бөлігі ретінде университеттің рөлі болашақ мамандарды даярлауда өте маңызды [1]. Ол жүйелі экономикалық білімнің жеткілікті деңгейін, әртүрлі салалардағы қызметтің негізін құрайтын шешімдер қабылдау дағдыларын қалыптастыруға арналған. Экономикалық құзыреттілік жеке тұлғаны әлеуметтік-экономикалық

өзгерістерге бейімдеу құралдарын құрудың алғашқы құралдарының бірі бола отырып, жеке тұлғаны дамыту, экономикалық білімді тарату, адами капиталды қалыптастыру құралы ретінде қызмет етеді.

Жоғары кәсіптік білім беру жүйесі көптеген ондаған жылдар бойы өзгеріссіз қалды. Сонымен қатар, әлеуметтік қажеттіліктер білім беру парадигмасындағы өзгерістерді талап етеді - білім беруді ізгілендіруге, тұлғаның шығармашылық әлеуетін дамытуға, нарықтық қатынастарға қатысушының экономикалық құзыреттілігін дамытуға бағытталған [2]. Бүгінгі таңда жоғары кәсіптік білімнің алдында студенке әлем және оның заңдары туралы білім беріп қана қоймай, ұтымды экономикалық қызметке дайындалу міндеті тұр. Әлеуметтік-экономикалық прогресті дамытудың шешуші факторы 5 адамның өмірлік жетістікке жету мүмкіндігін және нәтижесінде жоғары әлеуметтік және материалдық мәртебені жүзеге асыруды қамтамасыз ететін жинақталған жиынтық жеке әлеует болып табылады. Жаңа әлеуметтік-экономикалық жағдайлар кәсіби-экономикалық қызметті тиімді жүргізуге қабілетті мамандарды даярлау проблемасын өзектендіреді.

Қазіргі заманғы ғылымды қажетсінетін технологияларсыз және экономиканың жетекші салалары мен жоғары технологиялық өндірісті инновациялармен және инновациялармен қамтамасыз етусіз Қазақстанның одан әрі өркендеуі ойға келмейді. Еліміздің ұлттық инновациялық жүйесінің ірі құрамдас бөлігіне айналуға қабілетті кәсіптік білім берудің жоғары оқу орындарын, ғылыми ұйымдарды, кәсіпорындарды және мүдделі қаржы құрылымдарын біріктіретін инновациялық-білім беру консорциумдарын құру міндеті тұр.

Студенттердің жеке және іскерлік қасиеттерін талдау олардың білім беру және мәдени-экономикалық деңгейлері экономикалық қызметке қатысуға дайын емес екендігі айқын алаңдаушылық тудыратынын көрсетеді. Мұның себебі - экономикалық құзіреттіліктің жеткіліксіз қалыптасуы, демек оны анықтайтын экономикалық білім, құндылық бағдарлары, экономикалық мүдделер мен қажеттіліктер, идеалдар, нормалар, бағалау, экономикалық сенімділіктің төмендігі.

Студенттің оқу және болашақ кәсіби іс-әрекетінің уақыты мен кеңістігінде едәуір бөліну жағдайында олардың құндылықтарының, мақсаттарының, уәждерінің, мазмұнының, формаларының, әдістері мен жағдайларының айырмашылығы студенттердің кәсіби болашақтан алыстауын жеңу және оның білімінің жеке мағынасын қамтамасыз ету мәселесі өзекті болып табылады. Осыған байланысты экономикалық білім берудің мазмұндық, процедуралық, семантикалық жақтарын, сондай-ақ оның субъектілерінің қызметі мен өзара әрекеттесуінің ерекшеліктерін анықтайтын әртүрлі контекстерді және олардың өзара байланысын бөліп көрсету маңызды болады [3].

Болашақ мамандардың экономикалық мәдениетін дамыту моделін жасай отырып, біз кез-келген модельдің негізі оның мақсаттарын анықтайтын және тұжырымдайтын принциптер болып табылатын маңызды талапты орындадық.

Сондықтан жоғары оқу орындары студенттерінің экономикалық құзыреттілігін дамыту процесін жобалау білім беру процесін құруға қойылатын негізгі талаптар жүйесі негізінде жүзеге асырылды, олардың сақталуы оның алдында тұрған міндеттерді шешуді қамтамасыз етеді. Ғылыми әдебиеттерді талдау (Р. П. Мильруд, Е. Ю. Никитина, И. Л. Плужник және т. б.), тиімді педагогикалық тәжірибені жалпылау, жоғары мектеп оқытушысы ретіндегі өзіндік қызметі жоғары оқу орындары студенттерінің экономикалық құзыреттілігін дамытудың педагогикалық принциптерін қалыптастыруға мүмкіндік берді, олардың қатарына біз мыналарды жатқызамыз:

- адамның әлеуметтік мінез-құлқын түсіндіруде экономикалық факторлар шешуші болып табылатын экономикалық детерминизм принципі;

- университет студенттерінің экономикалық мәдениетін дамыту нәтижесін болжау және модельдеу мүмкіндігімен сипатталатын болжау принципі, практикалық маңыздылығы және оны одан әрі түзету жөніндегі қызметті жүзеге асыру, сонымен бірге жобалық мақсаттарға қол жеткізудің тиісті кепілдіктерін қамтамасыз етуді қамтиды;

- жеке тұлғаны мәдени сәйкестендіру міндетін шешуге, теориялық экономикалық ұғымдар мен жеке мәдени мағыналарды жүйелі түрде қалыптастыруға мүмкіндік беретін мәдени сәйкестік принципі;

- интеграция мен дифференциацияның біртұтастығы принципі, интегративті негізде экономикалық білім беруді құру тәжірибесін эмпирикалық жалпылаудан білім беруді саралаудың іргелі заңдары мен принциптерін озық ғылыми - теориялық түсінуге көшу міндетін өзектендіреді.

Жоғары оқу орындары студенттерінің экономикалық мәдениетін дамыту моделін негіздеу кезінде нарықтық басқару әдістеріне көшу, еңбек нарығының қалыптасуы, мемлекеттік емес сектордың дамуы, соның ішінде жеке және, сайып келгенде, біздің еліміздің әлемдік экономикалық жүйеге кіруінің объективті қажеттілігі кәсіби білім беру мекемелерінен отандық және халықаралық экономикалық стандарттарға сәйкес келетін мамандар даярлауды талап ететінін ескеру қажет.

Зерттеліп отырған проблеманың теориялық ережелерін қарастырып, оның ЖОО-лардың жұмыс тәжірибесіндегі жай-күйін ескере отырып және эксперименттік жұмыстың айқындаушы кезеңіндегі ЖОО студенттерінің экономикалық құзыреттілігінің даму деңгейін анықтай отырып, ЖОО студенттерінің экономикалық мәдениетін дамытудың педагогикалық жағдайларын іске асырудың әдістемелік аспектілерін сипаттауға тоқталайық.

Эксперименттік жұмыс жоғары оқу орындарының білім беру процесінің табиғи жағдайында жүргізілді, топтар бірдей бастапқы мәліметтер принципіне сәйкес таңдалды, бірақ жеке педагогикалық жағдайлар әр түрлі топтарда әр түрлі болды.

Жоғары оқу орындары студенттерінің экономикалық құзіреттілігін дамыту моделін сәтті жүзеге асырудың осы педагогикалық жағдайын енгізу болашақ мамандардың экономикалық білімі мен дағдыларының теориялық негіздері практикалық іс-әрекетте жүзеге асырылуы керек, бұл тұлғаның

экономикалық маңызды қасиеттерін қалыптастыруға, іс-әрекеттің индикативті негізін игеруге, инновацияны дамытуға, экономикалық ойлауды қалыптастыруға ықпал етеді.

Осы педагогикалық жағдайды қолдану барысында студенттер өндірістік-коммерциялық практика барысында экономикалық қызметке тартылды. Университетте Оқу процесі болашақ маманды белгілі бір біліммен, дағдылармен және іскерліктермен қаруландырып қана қоймай, оны өз бетінше - туындаған экономикалық жағдайларға бағдарлауға үйретуден тұратын ерекшеліктерге ие. ЖОО-да оқу процесін жетілдіру бағыты Теориялық оқыту жағдайында өндірістік дағдыларды қалыптастыруға бағытталған топтық, жеке және ұжымдық формалардың үйлесімінде жатыр. Біз қолданыстағы оқу топтарының ішінде студенттердің тәуелсіздігі мен белсенділігіне негізделген өндірістің ерекшелігін көрсететін, жеке студент пен топтың оқу мақсаттарына толық сәйкес келетін өзара әрекеттесуін ұйымдастыруға мүмкіндік беретін осындай микроколлективтерді құру ұтымды болып көрінеді.

Университеттердегі оқытудың ерекшелігіне қатысты сұрақ жеке, топтық және ұжымдық іс-әрекеттің қандай формасы үлкен нәтиже береді. Біз нәтижеге өндірістік процестің деректерін, өндірістік құжаттаманы және арнайы әдебиеттерді дидактикалық материал ретінде пайдаланатын біз жасаған микроұжымдар аясында қол жеткізіледі деген қорытындыға келдік. Осыған байланысты зерттеуде біз өндірістік және дипломалды іс-тәжірибеге үлкен мән береміз. Біз студенттердің оқу-өндірістік іс-тәжірибесін ұйымдастырдық.

Сондай-ақ барлық мамандықтардың студенттері кәсіпорындарда өндірістік іс-тәжірибеден өтеді. Өндірістік саламен сындарлы ынтымақтастық үшін кәсіпорындарда өндірістік және дипломалды іс-тәжірибе ұйымдастырылады. Оқу-өндірістік тәжірибе экономикалық дүниетанымды қалыптастырады, студенттерді ұтымды экономикалық қызметке дайындайды, шығармашылық бастаманың дамуына және қызметтің жалпы бағдарланған негізін игеруге ықпал етеді.

Осылайша, жоғары оқу орындары студенттерінің экономикалық мәдениетін дамыту мәселесі өзекті болып табылады және жоғары оқу орындары студенттерінің экономикалық құзыреттілігін дамытуды анықтайды, оқытушы мен студенттердің экономикалық құзыреттіліктің даму деңгейін анықтау бойынша мониторинг қызметін жүзеге асырады, өзін-өзі бақылау түрінде алған білімдерін, дағдыларын, икемділіктерін түзетеді, осы құзыреттілікті одан әрі жетілдіру жоспарларын белгілейді.

Зерттеу көрсеткендей, университет студенттерінің экономикалық мәдениетінің дамуы педагогикалық жағдайлар кешенін жүзеге асыруда сәтті жұмыс істейді: алдыңғы жұмыстармен салыстырғанда «экономикалық білім беру», «экономикалық құзыреттілік», «экономикалық ойлау», «экономикалық мәдениет» сияқты жетекші зерттеу тұжырымдамаларының пайда болуы, қалыптасуы және эволюциясы туралы идеяларды кеңейту; жоғары оқу орындары студенттерінің экономикалық құзыреттілігін дамыту проблемасын шешуге нормативтік, бизнеске бағдарланған және контекстік тәсілдер синтезін

пайдалану мүмкіндігін анықтау; мотивациялық-мақсатты, мазмұндық, технологиялық, бақылау-нәтижелі және критериалды-деңгейлік компоненттерді қамтитын экономикалық құзыреттілікті дамытуды жобалау; табыстылықтың педагогикалық шарттары кешенін анықтау және негіздеу - экономикалық мәдениетті дамытуды іске асыру.

Экономикалық мәдениеттің қалыптасуы, ең алдымен, ғылым, технология, жалпы мәдениет, әлеуметтік және жалпыадамзаттық құндылықтарды қоса алғанда, адамзат мәдениетінің барлық артықшылықтарын қалыптастырумен және таныстырумен байланысты. Ғылыми білім негізінде қоғамды жетілдірудің әлеуметтік процестеріне әсер етудің тиімді құралдарын тәжірибеге енгізуге әкелетін жаңа технологиялар пайда болады. Білім берудің үздіксіздігі ғылыми білімді тарату құбылысы ретінде экономикалық мәдениетті дамытудың жетекші факторына айналады.

Пайдаланған әдебиет тізімі

1. Абалкин Л.И. Новый тип экономического мышления / Л.И. Абалкин. - М.: Экономика, 2012. - 191 с.
2. Улыбин К.А. Современное экономическое мышление / К.Д. Улыбин. - М.: Политиздат, 2010. - 239с.
3. Zagvyazinsky V.I. Teaching Theory: Modern Interpretation : Study Guide for Students of Higher Educational Establishments / V.I. Zagvyazinsky. - M.: Academy, 2011. - 192 p.

ӘОЖ 37.026.1

БИОЛОГИЯ ПӘНІНДЕ ХАЛЫҚТЫҚ ТӘРБИЕ БЕРУ АРҚЫЛЫ ОҚЫТУ ЖОЛДАРЫ

Смихан А. Е.
Абай атындағы қазақ ұлттық педагогикалық университеті, Алматы қ., Қазақстан

В данной статье описаны пути обучения учащихся через народное воспитание в предмете биологии. В разное время народная педагогика опирается на эмпирический опыт народа, обобщает народный опыт воспитания, поэтому народная педагогика в целом определяет совокупность эмпирических знаний населения в вопросах обучения и воспитания подрастающего поколения. Народная педагогика сложилась как осознанная и целенаправленная деятельность в создании личностных и духовных качеств подрастающего поколения. Конечно, народная педагогика на одном месте не останавливается, она постоянно совершенствуется, дополняется на основе нового эмпирического опыта. С учетом собственных возможностей и особенностей каждого из элментов народного воспитания и основываясь на их отборе и дифференциации с точки зрения требований, вытекающих из природы биологической науки и содержания и методов обучения биологии, разработана методика использования элементов всенародного воспитания, сочетая ее с традиционной методикой преподавания биологии, повышается интерес учащихся к предмету и активность деятельности, качество знаний, повышается эффективность обучения биологии.

This article describes the ways of teaching students through popular education in biology. At different times, folk pedagogy is based on the empirical experience of the people, it acquires the national experience of education, so folk pedagogy determines the totality of the empirical knowledge of the population in matters of education and upbringing of the younger generation as a whole. Folk pedagogy has developed as a conscious and purposeful activity in the formation of

personal and spiritual qualities of the younger generation. Of course, folk pedagogy does not stop, it is constantly being improved and updated on the basis of new empirical experience. The technique of using elements of popular education based on their selection and differentiation taking into account their own capabilities and characteristics of each of elementov education of the population and from the point of view of the requirements arising from the nature of biological science and the content and methods of teaching biology, in combination with traditional methods of teaching biology, the activity of students to the subject and activity, as knowledge increases the efficiency of teaching biology.

Тәрбие мәселесіне деген халықтық көзқарас, адамды өз бетінше өмір сүруге тәрбиелеудің негізі сан ғасырлар бойы қалыптасып, ұрпақтар байланысының сабақтастығын қамтамасыз етті. Тәжірибелік тәрбие қызметі тәрбиенің халықтық қағидаларына сүйене отырып, ана тілі, халықтық материалдық және рухани мәдениет пен салт-дәстүр, әдет-ғұрып негізінде жүзеге асырылды. Халықтықтың ең озық түрі - ана тілі, тек қана ана тілі балалардың туған халқына деген сүйіспеншілігін тәрбиелеуде тәрбиенің басты құралы болып табылады. «Балаларды оқытқан жақсы, бірақ олардың халқына қызмет етуі үшін оларға ана тілін үйрету керек»,- деп санады ұлы ақын Абай.

Зерттеушілер халықтық тәрбие үрдісінің сипаты ретінде мына жағдайларды атап көрсетеді: ішкі түйсік: халықтық тәрбиелеушілердің ешқайсысы тәрбие үрдісін арнайы жасамайды. Сондықтанда бұл тәрбие түрі адамның ішкі түйсігінің дамуына негізделе отырып, ұрпақтан-ұрпаққа беріле отырып, өз үрдісін жалғастыра береді; суырып-салма: халықтық тәрбие жиі арнайы ұйымдастырған үрдіс емес, сондықтан да тәрбиелеушіден айрықша шеберлікті талап етеді; қорытынды мен қатынас иерархизациясы: қорытынды мен қатынас иерархиялық мәні халық тәрбиесінде нақты қадағаланады; тәжірибе мен идеялар тізімі; халықтық тәрбие көп жылдық тәжірибе негізіне сүйеніп, өзіндік және жат тәрбие тәжірибелеріне талдау жүргізуді талап етеді; саралау: халықтық тәрбиеде тәрбиеленушінің ерекшеліктерін ескереді, соның ішінде жыныстық, осыдан барып тәрбие әдістері мен мазмұны өзгереді; дербестік: халықтық тәрбие жалпы түрде қабылданып, әрбір тәрбиеленушінің даралық ерекшелігіне қарай қарым-қатынас жасайды. Халықтық педагогикасыз ұлттың болмысы сақталмайды. Осы ерекшеліктер кез-келген ұлттың ішкі және сыртқы қалыбын толықтырып тұрады. Себебі әрбір ұлт халықтық тәрбие үрдісінде өзіндік ерекшеліктерді, салт-саналық тәрбиені және оның өзіндік әдістемелерін қолданады. Халықтық тәрбиенің ерекшелігінің өзі осында [1, 5-6 б.].

Рухани-адамгершілік және патриоттық тәрбие Қазақстанды дамытудың "Қазақстан - 2030", "бес институционалдық реформа", "рухани жаңғыру"стратегиялық бағдарламасының мақсаты болып табылады."Рухани-адамгершілік тәрбиені дамытудың негізгі ұғымдары мен факторларының мәніне біздің көзқарастарымыз жаңа идеяларды іздеу үшін сыни тұжырымдамаларға сүйенеді. Адамгершілік тәрбиенің маңызды ұғымдары "адамгершілік", "адамгершілік қасиеттер", "тұлғаның адамгершілік құндылықтары"болып табылады."Құндылық" бір нәрсенің маңыздылығы, маңыздылығы, пайдасы, пайдалылығы ретінде анықталады [2].

Жеке тұлғаның, атап айтқанда, жас ұрпақтың құндылық санасы әлеуметтік тұрғыдан алғанда, қоғамда құндылықтар игерген кезде әлеуметтендіру процесінде анықталады және дамиды. Олардың қалыптасуына жеке, жас, мәдени факторлар әсер етеді. Басқаша айтқанда, өскелең ұрпақтың құндылықтық бағдарларының қалыптасуының мынадай факторларға айтарлықтай тәуелділігі бар: туған жері, тұрғылықты жері (қала немесе ауыл), өңір, отбасының материалдық жағдайы және т.б. Жастардың құндылық бағдарларының қалыптасуы мен дамуына, сондай-ақ отбасылық экономикалық және әлеуметтік жағдайға, қоғамдағы әлеуметтік-саяси жағдайға, қоршаған ортаға, географиялық жағдайға әсер етеді. Жеке және топтық жастар санасының ұтқырлығы қоғамдық мәртебенің қалыптасуымен емес, әлеуметтік мәртебенің тұрақсыздығымен, осы әлеуметтік топқа тән рөлдік құрылымдардың белгісіздігімен анықталады. Бұл көбінесе жастардың рухани өмірінде туындайтын проблемаларды түсіндіреді: руханилық, құндылықтардың деформациясы, адамгершілік нормалардың бұзылуы, агрессия, Әлеуметтік және мәдени көріністер [3].

Жалпы биологияны оқу пәні ретінде оқыту әдістерінің өзіндік ерекшеліктерімен сипатталады, онда нақты объектілер (өсімдік, жануар, адам) және тірі табиғаттың күрделі құбылыстарымен дамуын оқытады. Биология пәнінің мазмұны және оның өзіндік ерекшеліктері, оқыту әдістерін, тәсілдерін анықтаумен шектелмейді оның тәрбиелік мүмкіндіктерін де анықтайды. Биологиядан сабақ беру барысында тірі ағзалардың нақты фактілерін, табиғат құбылыстарының бір-бірімен байланысын тірі табиғаттың даму эволюциясының заңдылықтарын оқып білу оқушылардың ғылыми, диалектикалық материалистік көзқарастарын қалыптастырады.

Халықтық тәрбие элементтерін пайдалану бұл күнде оқу-тәрбие ісін ізгілендіру және демократияландыру, түбірлес пәндердің мазмұнын интеграциялап оқыту, ғылым негіздерін игертуде жаңа ақпарат технологиясын қолдану, саралап және даралап оқыту сияқты жаңа талаптармен ұштасып, білім мазмұнына, әдістемелік жүйеге, оқу жоспарларына, ғылыми зерттеулерге жаңа леп, соны өзгерістер әкелуде. Халық тағылымдары негізінде жүргізілген сабақтар мен сыныптан тыс тәрбие жұмыстары арқылы жастар арасында оқытып-үйрету, тәлім тәрбие беру жұмыстарын жақсарту мақсаттары жүзеге асырылуда.

Соңғы жылдары қазақ тарихын, Қазақстандағы мәдени және қоғамдық ой-пікірлердің даму тарихын зерттеуде елеулі жұмыстар атқарылуда. Сонымен қатар қазақ халқының педагогикалық мәдениетіне, Қазақстандағы педагогикалық ой-пікірдің қалыптасуы мен дамуы мәселелеріне байланысты (А.К. Көбесов , Қ.Б. Жарықбаев, С. Қалиев және т.б.), халық педагогикасын оқу- тәрбие ісіне пайдалану жолдарын анықтауға, халық педагогикасының озық дәстүрлерін қазіргі тәрбиенің барлық бөлігінде пайдаланудың, тәрбиенің жекелеген міндеттерін игерудің әдістемелеріне байланысты (С. Ұзақбаева, М. Балтабаев, Е. Сағындықов, т.б.) көптеген ғылыми еңбектер мен зерттеулер жарық көрді. Ол еңбектерде «халық педагогикасы», «халықтық тәрбие»

ұғымдарының маңызы, мазмұны, байланысы қарастырылған. Ғалымдар еңбектерінде халықтың ауыз екі туындыларын ұлттық салт-дәстүрлердің мән-мағынасын тәлімдік тұрғыда қарастырып, бүгінгі заман талабына сай келетін озық дәстүрлерді ұрпақ тәрбиесінің құралы ретінде орынды пайдалануды ұсынады.

Биологияны оқытып-үйретудегі пайдаланылатын халықтық тәрбие элементтерінің ерекшеліктері анықталды.

Халықтық тәрбие элементтерін мазмұны бойынша оқытуды ұйымдастыру тәсілі және оқыту құралы ретінде пайдалану мүмкіндіктеріне сәйкес мынадай әдістемелік ерекшеліктер көрсетілді. Халықтық тәрбие элементтерін:

- биологияны оқытуда негізгі мектептің барлық сыныптарында пайдалануға болатындығы;
- оқушыларды білімге ынталандыру құралы ретінде негізгі мектептің кез келген сыныбында сабақта және сабақтан тыс жұмыстарда пайдалануға болатындығы;
- кейбір жағдайларда олардың мазмұнын сабақтың мақсатына сай ыңғайлы тақырыптарда келтіріп, білім-білік дағдыларын қалыптастыруға пайдалануға болатындығы;
- сабақта және сыныптан тыс жұмыстарда оқушылардың танымдық іс-әрекетін белсенділендіруге пайдалануға болатындығы.

Биологиялық білім қоршаған табиғи ортаның маңызын, табиғатты қорғау қажеттілігімен қалпына келтіру шараларын қоғамдық және жеке еңбектің гигиенасының маңызын түсінуге, оқушыларды өмірге бейімдеп, политехникалық білім алуға мүмкіншілік туғызады.

Шынында, қай халықтың тәлімгерлік тәжірибесі болмасын, ол адамзат атаулыға ортақ рухани қазынаның құрамдас бөлігі. Қазақ халқының да мәдени жетістіктерін, адамгершілік, балажандық, еңбексүйгіштік, т.б. қасиеттерін танытатын тәлімгерлік тәжірибесі мол. Онда кешегі өткен данагөй ақын-жыраулардың философиялық болжамдарының, психологиялық пайымдауларының, педагогикалық тұжырымдарының өшпес ізі жатыр.

Халықтық тәрбие элементтері бала тәрбиесін жетілдіру, ана кемшіліктердің орнын толтыру, ұлттық идеологиямызды нығайту құралының бірі. Ата-аналар тәжірибесі мен нанымдары бала білім алатын жағдайларға, сондай-ақ баланың оқуға деген қарым-қатынасына және оның академиялық жетістіктеріне айтарлықтай әсер етеді [4].

Біздің қазақ халқы қашанда табиғатты қорғауға ерекше мән берген. Біздің халықтың алғашқы өмірі көшіп-қонудан басталғаны белгілі. Қазақтың өлкесі - кең дала, өзен, көл, бетпақ дала, бұлғыр тау, адыр мен өзендер, сай-сала, сулы көл, қамысты көл, шөл дала, қарағай өскен кеңістік, т.б. Қазақ халқы өзінің кең даласын кең пейілге, кең дүниеге теңейді. Табиғат - халқымыздың анасы мен атасы, ал табиғат аясы - бесігі. Табиғаттың сырларын терең білмесе де, қазақ көне заманнан бастап айға, күнге табынды. Табиғат аясында өмір бойы көшіп-қонып жүріп, біздің ата-бабаларымыз оның сырын игерген, сан-сапалы құбылыстарын бағалай білген. Табиғат құбылысына қарай өз шаруашылығын

ұйымдастырды. «Дауыл болмай, жауын болмас, сәуір болмай, тәуір болмас» деп қыстың қыспағына қанша қиналса да, орнынан қозғалмады. «Қараша кетпей қар жаумас» деп қыстың түсуін, құстардың жылы жаққа қайта бастағанын аңғарды. Мамыр айы басталмай, қозы-лағын қорадан шығармады. «Қауыс - кәрі құртаңды тауыс» деп қысқы бағымға көнбейтін жадау малдарынан құтылу керектігін ойлады. Жерге табыну мекенге, қонысқа, жайлауға байланысты болды. Ата-бабалар қонысы -ұрпақ үшін тек ардақты ғана болмай, қасиетті де болды. Оның айналасын таза ұстап, малын маңына жаймады. Мекенге ат қою, елдің, ел ақсақалдарының есімін мәңгі қалдыру ниетінде болды. Жер атаулары сол араға орнатылған ескерткіштермен бірдей. Ата-баба жерленген мекендерді қауым дейді. Ал аса шүйгін шөбі, шабындығы бар жерлерді қорық дейді. Дала кейде шексіз, шетсіз деген ұғым да береді. Сол даланы мекендеген қазақтың көптеген қасиеттері де далаға ұқсас. Олар: ақ көңілділік, мырзалық, қонақжайлылық, қайырымдылық.

Қазақ халқының даналығының бастауы да осы көшпенді өмірден негіз алады. Табиғатты қорғауға байланысты қазақ халқының дәстүрлері алуан түрлі. Қазақ халқы ежелден өз туған жерін, табиғатын сүйе, сыйлай, қадірлей білген. Қазақ халқының табиғатты қорғау дәстүрі, оның жұмыс жағдайымен, салт-санасы мен ырымына байланысты болған. Мысалы: өзін сыйлайтын адам тұрған қонысын, өлке табиғатын былғамайды, ластамайды, бүлдірмейді. Бұл - қарапайым, әркімге түсінікті өмір заңы. Сондай-ақ, Наурыз мейрамында олар біріншіден, аула маңын, елді мекендерді тазалауға кіріседі. Сол сияқты әлем кеңістігін, аспанды, ауаны аялау - қазақ халқының қанына сіңген, өмір бойы өзімен бірге келе жатқан асыл дәстүрі. Сондықтан да халқымыз: «Аспандарың ашық болсын», «Тәңірлерің жарылқасын», - деп бата берген. Енді бірде « Ай қораланса аяғыңды сайла, күн қораланса күрегіңді сайла», - деп ескертіп жатпай ма? Халқымыздың ғасырлар бойғы тәжірибесі, ай мен күнге, жұлдыздарға қарай олардың тууы мен батуына қарап болжам жасауы, жақын арада ауа райының қандай болатынын дәл айтуға мүмкіндік туған. Біздің мақсатымыз - ата-бабаның асыл дәстүрін жалғастырып, туған табиғатымыздың қадір-қасиетін жеткіншек ұрпаққа таныту, оған деген махаббатын арттыра отырып, айналадағы ортаны қорғауға үйрету. Бұл мүмкіндікті біз биология пәнінде әрбір оқушыға тек ғылыми білім беріп ғана қоймай, ұлттық дәстүрімізді бойларына сіңіруге мүмкіндігіміз зор.Соған байланысты мынадай наным-сенімдерді айтып отыруға болады.

Қазақ халқының табиғатты қорғау дәстүрлерінің бірі - халық болжамдары болып табылады. Халық болжамдары өлі және тірі табиғатқа арналған, оның ішінде, өсімдіктер мен жануарлар туралы болжамдар бар. Аспан әлемдері, күн, ай, жұлдыздарға, қарға, суға арналған халық болжамдары: «Жаз жауынды, күз жылы болса, қыс ұзақ болады», «Сары шымшық ысқырса - шыныменен күз болғаны», «Мұржадан шыққан түтін аспанға көтерілсе, аяз болады», «Мысық жылы жерді паналаса, аяз болады», «Тұман түссе, күн жылынады», « Ақпанда қыс көктеммен бірінші рет кездеседі», «Қыс аязды болса, жаз ыстық болады», «Ай имек туылса шаруаға жайлы, шалқая туса өзіңе жайлы», «Жылан көшсе,

топан су болады», «Тасбақаның үстінде топырақ болса, молшылық болады», «Көгершін көп болса, бейбітшілік, молшылық болады», « Сиыр егіз тапса жұт болады, қой егіз тапса құт болады». Мінеки, бұл болжамдар босқа айтылмаған, оның әрқайсысының биология пәнінде де мәні зор [5, 297-300 б.] . Рухани сабақтастық тәрбие арқылы камтамасыз етіледі. Барлық тірі организмге өзін-өзі сақтау және текті жалғастыру инстинктісі тән. Адамның шынайы әлеуметтік мәні ұрпақтары арқылы жалғасуында көрініс береді. Осыған орай Бауыржан Момышұлының ой-пікірлері ерекше өзекті болып саналады: «Біріншіден, «бесік жырларын» айта алатын аналардын (келіндер, жеңгелер) азайып бара жатканынан қорқамын; Екіншіден, өздерінің немерелеріне ертегі айтып бере алмайтын әжелердің көбейіп бара жатқанынан қорқамын; Үшіншіден, салт-дәстүрлерді құрметтемейтін ұрпақтың өсіп келе жатқанынан қорқамын; «Бесік жырын» тыңдамай өскен, ертегі тыңдамай өскен, өзінің ата-бабаларының дәстүрлерін бойына сіңірмеген ұрпақтың рухани тұрғыда соқыр болып қалуынан қорқамын. Осындай «көрсоқырлардың» қолына балта берсен — шаба салады, бакыр берсең — ала салады, найза берсен — сұға салады, намыстанбай буға салады. Мен туылғаннан бастап, табиғатынан соқырлар туралы айтып отырғаным жоқ, мұнда мен тағдырдың тәлкегімен осындай болғандар туралы айтып отырмын. Егер біз өзіміздің «соқырлығымыздан» емделмесек, халық болудан калатын шығармыз деп қорқамын». Иә, танымал батырдың күмәндары негізсіз емес, бұл бізді толғандырады. Бауыржан Момышұлының сөзінің дұрыстығын бекіте отырып, «Женіс туралы Отырар поэмасы немесе Шынғысханның есебі» атты дастанда, қазақтын танымал ақыны Мұхтар Шаханов көпжақты мәні бар акпараттың: тарихи, философиялық, психологиялық, педагогикалық «жиынтығын» қамти алды. Біздің зерттеу аспектімізде, біз оның отансүйгіштікті тәрбиелеудегі туған жерге сүйіспеншілікті, адамзаттың намысын қалыптастыруды, ұл баланың әкесінің алдындағы борышын, әкесінің ұлынын және Отанының алдындағы жауапкершілігін тәрбиелеудегі мәнін атап өткіміз келеді [6, 107-108 б.].

Қорыта келгенде, халықтық педагогика элементтерін оқу құралы және оқыту тәсілі ретінде пайдаланғанда оның мүмкіндігі мен мәнін жан-жақты талдауды қажет етеді.

Халықтық педагогика ежелден халықпен бірге өмір сүріп келе жатқан тәлім-тәрбие мектебі болғандықтан, оқушыларға білім беру барысында қолдану және оны тәрбие процесіне ендіру әруақытта зор нәтиже береді. Биологияны оқытуда халықтық педагогиканы оқу-тәрбие үрдісіне арқау ету үшін ұлттық тәрбие нұсқауларын жүйелеу міндетін қамтамасыз етуге тырыстық. Халықтың ауыз әдебиет шығармаларының үлгілерін (ертегі, мақал-мәтел, жұмбақ) зерттеп — талдау, және оларды биология пәнін оқытуда пайдаланудың дидактикалық мүмкіндігін анықтап, олардың мазмұнын білімдік, дамытушылық, тәрбиелік мақсаттарын сараладық. Сабақта және сыныптан тыс жұмыстарда халықтық педагогиканы тиімді пайдалану оқушылардың білімін, біліктілік дағдыларын қалыптастыруға алған білімдерін тереңдетіп кеңейте түсуге, қызығушылығын арттыруға, сонымен қатар, олардың халықтық әдет-ғұрып, салт-дәстүр туралы

білімін молайтып жеке тұлғалық қасиеттерін дұрыс қалыптастыруға ықпал етеді.

Пайдаланылған әдебиет тізімі

1. Прәлиев С.Ж., Хайруллин Г.Т., Бейсенбаева А.А., Төлеубекова Р.К., Жуматаева Ш.Ж., Шалғынбаева Қ.Қ,Қайдарова А.Д., Тленбаева М.Б., Абсатова М.А., Атемова Қ.Т., Махметова Б.Т., Саудабаева Г.С., Ахатаева Г.Б., Нұрғалиева Д.Ә., Демеуова Л.Н., Шолпанкулова Г.К. Халықтық тәрбие: Оқу құралы. - Алматы: Абай атындағы Қазақ Ұлттық Педагогикалық Университеті, 2010. -348 б.
2. Karabalina A.A., Alsitova A.B., Kereimaganbetova Zh.N., Abisheva N.M. The values as critical factor of moral education. News of the national academy of sciences of the republic of kazakhstan Abay kazakh national pedagogical university, series of social and human sciences, 6 (322), november – december 2018.
3. Kenzhebayeva D.K., Urmurzina B.G., Dashqin Mahammadli. The modern youth values in Kazakhstan. News of the national academy of sciences of the republic of kazakhstan Abay kazakh national pedagogical university, series of social and human sciences, 1 (323) january – february 2019.
4. Karabalina A.A., Maydangalieva Zh.A. Mothers pedagogical expectations and its influence on first graders academical succes. News of the national academy of sciences of the republic of kazakhstan Abay kazakh national pedagogical university, series of social and human sciences, 1 (323) january – february 2019.
5. Мұқанова Б.Ж., Ильясова Р.Қ. Этнопедагогика: Оқу құралы. - Астана: Фолиант, 2008. - 440 бет.
6. Қожахметова К. Ж. ЭТНОПЕДАГОГИКА. Оқу құралы, - Алматы: Қарасай, 2012. - 248 б.

УДК 159.923.2

ВЛИЯНИЕ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ СРЕДЫ НА ФОРМИРОВАНИЕ САМООЦЕНКИ МЛАДШИХ ПОДРОСТКОВ НА БАЗЕ ОБЩЕОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ ШКОЛЫ

Солонина Н.В.
ТГПУ, г.Томск, Россия

Бұл мақалада білім беру ортасының кіші жасөспірімдердің жеке өзін-өзі анықтауға әсері зерттелген. Білім беру ортасында кіші жасөспірімнің жеке өзін-өзі анықтауын қалыптастыру бойынша эмпирикалық зерттеудің нәтижелері келтірілген. Оқушылардың жеке өзін-өзі анықтауын қалыптастыру бойынша мұғалімдерге ұсыныстар берілді.

This article examines the influence of the educational environment on the personal self-determination of younger adolescents.The results of an empirical study on the formation of personal self-determination of a younger adolescent in an educational environment are presented.Prescribed recommendations for teachers on the formation of personal self-determination of students.

Забота о физическом и психологическом благополучии детей и подростков, создание условий для их своевременного развития чрезвычайно важны для любого цивилизованного общества.

В настоящее время проблема сохранения и укрепления физического и психологического здоровья подростков и детей становится все более актуальной. Психологическое и физическое здоровье подрастающего поколения является стратегической задачей, согласно «Концепции

демографической политики РФ на период до 2025 года» и «Национальной стратегии действий в интересах детей до 2017 года» [1].

А также на период 2018 года утвержден план основных мероприятий до 2020 года, проводимых в рамках Десятилетия детства «Разработки системы статических показателей, характеризующих ход выполнения плана мероприятий в интересах детей» [2].

Социальная среда оказывает сильнейшее воздействие на формирование самооценки, фундамент формирования самооценки оказывает семья, с возрастом на развитие самооценки влияет опыт социального взаимодействия в школе или неформальной группе [3].

По мере взросления подростков их отношения с друзьями становятся все более открытыми, причем между девочками возникает более тесный эмоциональный контакт, чем между мальчиками [3].

В младшем подростковом возрасте влияние школьной среды усиливается, так как происходи переход из младшего звена школы в среднее звено. В пятом классе появляется новый состав учителей, разных по стилю и требованиям, а также в некоторых школах происходит смена состава класса. Младшему подростку очень трудно адаптироваться к новой обстановке. Педагоги по большей части озабоченные в первую очередь успеваемостью, не замечают индивидуальности учащегося. Поскольку интерес к себе у подростка обострен, подросток очень чуток к оценке взрослыми отдельный качеств его личности, интеллекта, способностей. Он отличается большой ранимостью и часто болезненной реакцией на любые критические замечания по отношению к нему. Подобные ситуации вызывают сильные переносимые только в себе аффективные переживания в виде обиды и тоски, к потере уверенности в себе [4].

Наряду с родительским домом школа - важнейшая инстанция социализации. Не смотря на то, что в современных общеобразовательных школах стараются уделять внимание на развитие индивидуальной личности школьников, пережитки прошлого до сих пор оказывают влияние на выбор педагогических методов, которые используют современные педагоги.

Самооценка и успеваемость в школе тесно связаны между собой. Школьный класс - важнейшая группа принадлежности подростка. Подросток

вступает в определенные личные отношения со сверстниками. Эти отношения основываются на чувстве симпатии и антипатии [5].

Для психологов наиболее интересны исследования образовательной среды, именно школьников находящихся в начале подросткового периода жизни.

На основе результатов исследований проводимых в общеобразовательной школе на 2020-2021 учебный год с помощью методик и анкетирования:

1. Методика определения уровня эмоциональной самооценки (авт. А.В.Захарова)
2. Анкетирование на проверку взаимоотношения классного коллектива

3. Проективная методика «Моя учительница»

4. Результаты исследования можно посмотреть в таблицах 1,2,3.

Таблица 1 - Уровень сформированности эмоциональной самооценки по методике А.В. Захарова

Класс	Завышенная (%)	Адекватная (%)	Заниженная (%)
5 А	32	60	8
5 Б	35	60	5
5 В	21	79	0

По результатам тестирования в 5 А классе 32% респондентов имеют завышенную самооценку, что может говорить о том что в число этих детей входят популярные учащиеся, не формальные и формальные лидеры класса и учащиеся имеющие высокие учебные показатели. Для этих учащихся школа это «арена», для того что бы продемонстрировать свои навыки и умения. У большой части класса 60% адекватная самооценка, что говорит о том, что для них школа представляется как часть постоянной «рутины», в виде неотъемлемой части повседневной жизни. У 8% заниженная самооценка, это скорее всего дети, которые часто болеют, могут иметь низкие учебные показатели, а так же аутсайдеры класса. В 5 Б наблюдается сходная ситуация с 5 А классом. В 5 В классе 21% имеют завышенную самооценку и 79% адекватную, это может говорить о том что ситуация в классе наиболее благоприятная, где отсутствуют эмоционально неблагополучные дети. Лидерская верхушка здесь спокойно уживается со «средним» звеном.

По результатам тестирования в 5 Б классе ученики более адаптированы к школьной среде, чем 5 А и 5 В, в этих классах прослеживается более формальное отношение к школьной жизни и успехам. Для группы детей с нейтральным и негативным отношением рекомендуется проводить тренинги на повышение учебной мотивации, сплочение детского коллектива и проведения мероприятий, направленных на формировании адекватной самооценки младших подростков и снижения уровня тревожности.

Таблица 2- Результаты тестирования анкеты на взаимоотношения в классных коллективах

Класс	Очень привлекателен (%)	Хорошо адаптирован (%)	Нейтральное отношение (%)	Негативное отношение (%)
5 А	15	45	35	5
5 Б	44	44	12	0
5 В	15	40	45	0

Таблица 3- Результаты тестирования проективная методика «Моя учительница»

Класс	Кл. руководитель среднего звена	Кл. руководитель начального	2-классных руководителя (%)	Другие педагоги (%)	Отказались рисовать (%)

	(%)	звена (%)			
5 А	60	16	0	12	12
5 Б	85	5	10	0	0
5 В	70	15	10	5	0

По результатам тестирования можно сказать что больше всего авторитетом у учащихся пользуются классные руководители 5 Б и 5 В класса. В данных классах налажен эмоциональный контакт с учителями кроме 5 А класса. Тенденция к формированию адекватной самооценки наблюдается у 5 В класса. Благоприятные условия для формирования адекватной самооценки, больше всего созданы в 5 Б и 5 В классах.

В настоящее время очень важный фактор психического и эмоционального развития в подростковом возрасте - общение со сверстниками. Сейчас оно становится ведущей деятельностью. В подростковый период потребность в близких друзьях резко возрастает. Подростки стремятся освободиться от родительской опеки, заменив ее доверительными, эмоционально окрашенными отношениями с друзьями, с которыми находятся общие интересы и с помощью которых они могут разобраться в себе и избавиться от чувства одиночества.

Таким образом, важнейшими источниками формирования адекватной самооценки является, для младших подростков, оценка окружающих его людей, а так же непосредственно качества его личности, поддержка и понимание со стороны близких людей, способствует формированию адекватной самооценки. Что приводит к самопознанию и осознанию своих действий и поступков, а так же свойств и качеств собственной личности. Подростковый возраст это уникальная возможность улучшить самооценку [6].

Дети, к которым проявляют заботу, чуткость, участливость не только в семье, но и в образовательном учреждении. Направляясь во взрослую жизнь, будут относиться к окружающим его людям так же внимательно. Поэтому педагогам необходимо понимать, что внимательное отношение к обучающимся, это залог хорошего отношения к другим людям.

Список использованной литературы

1. Правительство РФ «Распоряжение» от 25 августа 2014 г. № 1618-р Москва.
2. Распоряжение от 6 июля 2018 года №1375-р. Москва.
3. Выготский Л.С. Педагогическая психология. /Л.С.Выготский/.-М.: Изд-во Педагогика,1999.-536с.
4. Выготский, Л.С. Проблема возраста./Л.С.Выготский//Собрание сочинений: в 6 т.Т.4Ч.2/.-М.: Изд-во Педагогика,1984.- С.244-268.
5. Аверин В.А. Психология детей и подростков. /В.А. Аверин/.- Спб.: Изд-во Ривьера,1994.-178с.
6. Эйестад, Г. Самооценка у детей и подростков: Книга для родителей./ Г. Эйестад//пер. с норвежского Н. Шинкаренко 2-ое издание/.-М.:Изд-во Альпина Паблишер,2015.-294с.

УДК 378.147

ОПЫТ УПРАВЛЕНИЯ САМОСТОЯТЕЛЬНОЙ РАБОТОЙ СТУДЕНТОВ ПРИ КРЕДИТНОЙ ТЕХНОЛОГИИ ОБУЧЕНИЯ В МИРЕ И КАЗАХСТАНЕ

Султанова М.Н.
Университет «Мирас», г. Шымкент, Казахстан

Мақалада әлемде және Қазақстанда кредиттік оқыту технологиясы кезінде студенттердің өзіндік жұмысын басқару тәжірибесі қарастырылған. Автор «басқару» және «студенттердің өзіндік жұмыс» терминіне анықтам берген. Сонымен қатар, мақалада басқару жүйесінде тиісті процедураларды қамтамасыз ететін әдістер және жоғары оқу орындарын басқарудың кейбір ерекшеліктер қарастырылған.

The article considers the experience of managing the independent work of students in the credit technology of education in the world and Kazakhstan. The author defined the term «management» and «independent work of students». In addition, the article discusses the methods that provide appropriate procedures in the management system, and some features of the management of universities.

Сегодня становится очевидной роль личностного фактора в организации и управлении образовательным процессом. Задачи совершенствования системы образования непосредственно связаны с модернизацией и технологизацией управления. Управление является тем рычагом, который нацелен на активизацию человека путем создания всех необходимых условий для проявления и развития его творческого потенциала. В широком смысле управление представляет собой регулирование состояния какой-то системы (в данном случае речь идет о системе высшего образования) в целях получения результата. Следовательно, управление – это не самоцель. Воздействуя на свой объект и изменяя его состояние, управление «стремится» получить желаемый результат.

Психолого-педагогический глоссарий определяет управление как «процесс воздействия субъекта на ту или иную систему, обеспечивающий ее целенаправленное развитие, сохранение или видоизменение структуры, поддержание или изменение режима деятельности, реализацию программ и целей» [1].

Общество сегодня понимает, что система образования нуждается в модернизации, и что один из актуальных вопросов совершенствования – это совершенствование процесса управления [2].

Эволюция, сопровождающаяся усложнениями социальных организаций и увеличением их размеров, связана с усложнением социального управления. История развития общества – это процесс усложнения структуры организации и деятельности людей.

В английском языке нет однозначного термина «управление» – в каждой области деятельности используется своя терминология: управлять армией, предприятием, производством – to control; управлять страной – to rule; управлять делами – to manage; управлять машиной – to operate, run; управлять автомобилем – to drive; управлять оркестром – to conduct; руководить – to govern и.т.д. В отличие от менеджмента (management), связанного с

управлением фирмой, социальное управление (social administration, public administration) обычно связывают с управлением социальной системой, под которой понимается сложноорганизованное упорядоченное целое, включающее отдельных индивидов и социальные общности, объединенные разнообразными связями и взаимоотношениями.

В системе управления выделяются следующие приемы, обеспечивающие соответствующие процедуры:

1) предвидение (планирование). Этот прием заключается в разработке программы действий организации по различным операциям (организационным, учебно-методическим и др.) на перспективу. Во внимание принимается долгосрочная (пять, десять лет) и краткосрочная (год, месяц, неделя, сутки) перспектива. Предвидение составляет наиболее существенную часть управления. «Предвидеть» означает «исчислять» будущее и подготавливать его; предвидеть – это уже почти действовать. Основное место в предвидении отводится разработке программы действий, под которой понимается конечная цель, руководящая линия поведения, этапы предстоящего пути и средства, которые будут пущены в ход. Картина будущего не всегда может быть четко представлена, зато ближайшие события могут быть проработаны достаточно детально.

2) организация – один из важнейших приемов в эффективном управлении. Под организацией работы вуза понимается обеспечение всем необходимым для работы. Различают материальную и социальную организацию. Материальная организация включает в себя обеспечение вуза необходимыми материалами, денежными средствами, оборудованием. Социальная организация включает обеспечение вуза педагогическими кадрами, определенными условиями труда и т.п.

3) распорядительство – основной прием эффективного управления. Построенный социальный организм требуется привести в действие. Целью распорядительства является извлечение наибольшей нематериальной пользы и выгоды из сотрудников в интересах вуза в целом.

4) координирование - главной целью данного приема является достижение соответствия и согласованности между различными частями предприятия путем установления рациональных связей в организации.

5) контроль (есть также подобная функция руководителя) имеет задачу проверки исполнения в соответствии с принятой программой. Контроль должен осуществлять контролер, отвечающий следующим требованиям: компетентность, чувство долга, независимое положение в отношении к контролируемому объекту, рассудительность и такт. Он обязан воздерживаться от вмешательства в управление и исполнение дел. Контроль должен осуществляться вовремя и иметь конкретные последствия [3].

Контроль возник как механизм, необходимый для обеспечения управления; первоначальным инструментом контроля было счетоводство в целях обеспечения эффективности расходов. Можно сказать, что контрольная

деятельность имеет два аспекта: учетный (на основании чего?) и управленческий (для чего?).

Отсутствие органов и механизмов контроля снижает или сводит на нет эффективность управления.

Контроль является неотъемлемой частью и одной из функций управления, заключающейся в постоянном и системном отслеживании объектов и процессов на предмет соответствия их поведения и состояния (результатов) политике системы управления организации.

В английском языке термин ‒control обозначает и контроль (перевод: «проверять, «инспектировать») и управление (перевод: «управлять», «регулировать»). П. Друкер так объясняет разницу между сущностью терминов «контроль» и «управление»: «…Если выразить основную идею этих понятий предельно сжато, то контроль – это измерение и информация, а управление – это прежде всего действие. Таким образом, цель контроля – выявление происходящего, а цель управления обеспечение соответствия выполняемой работы первоначальным планам. Следовательно, «контроль» позволяет получить информацию, на основании которой осуществляется «управление», т.е. выполнить необходимые действия [4].

Управление высшим учебным заведением и управление основными отраслями экономики отличается, и, довольно значительно. В зависимости от компании или частного производства, ресурсы, имеющиеся в наличии, распределяются и перераспределяются для достижения желаемой цели наиболее эффективно. И в отличие от сферы услуг или нескольких государственных учреждений, природа услуг остается неопределенной, а ее качество оценивается клиентами. Изначально университеты существуют для обучения и проведения исследований. Управление высшим образованием – это скорее искусство, чем наука [5, 1].

Образовательный менеджмент является областью исследований и практики, напрямую связанной с работой образовательных организаций. Управление представляет собой непрерывный процесс, сквозь который члены организаций стремятся скоординировать свои действия и использовать имеющиеся ресурсы надлежащим образом, чтобы выполнить различные задачи организации как можно более продуктивно. Управление есть деятельность, подразумевающая доверие к людям, исполняющим приказы. Процесс управления непрерывно связан с процессом оказания помощи членам организации для достижения как индивидуальных, так и организационных целей внутри постоянно видоизменяющейся среды организации.

Нами были выделены следующие особенности управления высшими учебными заведениями:

1. Гораздо сложнее определить задачи учебных заведений. В системе образования не существует четких эквивалентов для задач таких крупных частных секторов как максимизация прибыли, максимизация конечной продукции, а также диверсификация продукции. Университеты развивают личные способности людей, прививают общественные ценности и убеждения,

следят за эмоциональным состоянием молодежи в установленный период каждого дня, а также подготавливают студентов к последующему этапу в образовании, к последующей работе или, как все чаще происходит, к безработице. Это и есть те самые амбициозные цели, которые так часто находятся в состоянии конфликта. От преподавателя ожидают проявления качеств: социального работника, опекуна и квази-родителя.

Кроме того, на преподавателя возлагается обязанность развития у студентов способности к обучению. Правильная расстановка приоритетов в рамках этого сложного набора целей и задач сопряжена с некоторыми трудностями.

2. В коммерческой организации измерить достигнутый компанией успех с финансовой точки зрения несложно – это увеличение продаж, непрерывный рост доходов и дивидендов. В университетах некоторые факторы не позволяют делать такие однозначные заявления. Любая оценка должна быть долгосрочной, чтобы обеспечить абсолютную продолжительность образовательного процесса. Но даже тогда некоторые аспекты не могут измеряться адекватно. Также существует риск, что какие-то критерии при оценке образовательного учреждения будут оцениваться, в то время как другие не будут рассматриваться или приниматься во внимание. Таким образом, отсутствие приемлемых оснований для оценки создает серьезные трудности в управлении.

3. Присутствие молодых людей в качестве участников образовательного процесса приводит к дополнительным источникам неясности и неопределенности. Студенты могут рассматриваться в роли клиентов или конечного продукта, результата труда университетов. Как и у клиентов, у них имеются определенные уникальные характеристики. В качестве участников производственного процесса молодые люди заметно отличаются от просто объектов промышленности или торговли. Студентов нельзя обработать, запрограммировать или эксплуатировать. Процесс обучения строится на личных взаимоотношениях, зависит от темперамента и непредсказуемых факторов. Человеческое непостоянство лишь усиливает уже существующие проблемы оценки.

4. Руководители и преподаватели университетов являются представителями профессиональной среды, разделяющей общие ценности. Как профессионалы, преподаватели учитывают степень автономии, имеющую место в процессе обучения и преподавания. Сущность характера взаимоотношений в группе не поддается определению или наблюдению. Предполагается, что преподавателям следует участвовать в принятии решений университета, поскольку их причастность к реализации решений имеет большое значение, если процесс и момент принятия решения представляет собой нечто большее, чем простой ритуал. «Клиентский» вид взаимоотношений между преподавателем и студентом заметно отличается в других профессионально-клиентских связей. Преподавателям приходится взаимодействовать со студентами достаточно часто, тесно и на протяжении нескольких лет.

5. Организационные и управленческие структуры существуют и действуют на образовательные учреждения как извне, так и изнутри. Собственная иерархия имеет место на всех уровнях. Создание благоприятных условий для принятия важных для университетов решений сильно зависит от множества внешних факторов и групп. Такие группы подразумевают политиков, чиновников, инспекторов, как на национальном, так и на местном уровне; родителей и прессу (СМИ). Внутри самих образовательных учреждений существует множество собственных точек зрения, касающихся управления колледжами и университетами, а также их подразделениями – кафедрами, факультетами и т.д. Это дробление затрудняет локализацию ответственности за принятие тех или иных решений на уровне университета.

6. Многие сотрудники высшего и среднего звена в университетах ограничены во времени, чтобы уделять внимание управленческим аспектам своей работы. Большинство членов ППС работают на полную ставку. Только заведующий кафедрой или декан факультета имеют возможность управлять образовательным учреждением, в связи с меньшим количеством преподавательской нагрузки. Вследствии плотного графика работы, члены ППС исполняют свои функции управленцев в так называемое «свободное время». Этот лимит времени может иметь серьезные последствия для системы управления в образовательных учреждениях, т.к. отсутствие желающих брать на себя ответственность за принятие решений ведет к возвращению к прежнему опыту.

Особенности образовательных учреждений обязывают нас быть более внимательными и осторожными в применении любых моделей управления, а также заимствовать опыт управления не-образовательных учреждений. Несомненно, все организации имеют какие-то общие черты, однако, специфические качества университетов лимитируют правомерность подходов, заимствованных у промышленных или коммерческих учреждений. Для начала необходимо провести тщательную оценку и адаптацию таких моделей – только потом они могут применяться наверняка в образовательных организациях.

В странах Западной Европы проблема самостоятельной работы (СР) решается в основном в рамках индивидуализации обучения. Основное внимание переносится с фронтальных занятий на индивидуальную или групповую работу и др. По мнению зарубежных дидактов СР – это самоуправляемая учебная деятельность, тогда как виды учебной работы, управляемые другими, являются прямой ее противоположностью [6].

Так, например, высшая школа США базируется на принципах академической свободы и прикладной направленности обучения, гибко реагирующей на требования рынка, определяющей востребованность выпускника высшей школы на рынке труда. Именно этим принципам отвечает вся система академических степеней: бакалавр – магистр – доктор философии (PhD).

Особенностью американской системы высшего образования является значительная степень самостоятельности и автономии вузов, что позволяет им сравнительно легко создавать новые и смежные учебные дисциплины, новые

специальности, а также применять инновационные методы преподавания. Учебные планы формируются индивидуально с учетом интересов и способностей каждого студента и требований университета при помощи академических «советников» – student advisors. Это является следствием того, что в каждом штате имеется свое министерство образования.

В университетах Голландии студенты учатся по индивидуальным учебным планам, составляемым ими совместно с кураторами групп. В учебных планах предусмотрены обязательные дисциплины и дисциплины по выбору [7]. Для каждого предмета, читаемого в любом ВУЗе Голландии, существует определенное базовое учебное пособие, которое выбирается специально созданной комиссией на конкурентной основе. После того, как базовый учебник по курсу определен, всем студентам данного учебного заведения, изучающим этот курс, рекомендуется его приобрести. Таким образом, занятия по каждой дисциплине ведутся по конкретному учебному пособию, что позволяет активнее использовать в учебном процессе различные формы самостоятельной работы студентов. Так, изучение каждой новой темы курса, как правило, начинается с самостоятельного ознакомления студентами с изучаемым материалом.

Еще одной формой самостоятельной работы студентов, является наличие в учебном плане так называемого интегрированного курса, в течение которого небольшие группы студентов (3-5 чел.) занимаются решением проблемы, основанной на реальной информации (предоставленной одной из сотрудничающих с вузом компаний) и требующей применения знаний, полученных из нескольких изученных ранее дисциплин. Работа осуществляется под наблюдением представителей различных кафедр учебного заведения. Представляется целесообразным введение подобной формы самостоятельной работы студентов и в наших условиях, так как позволит не только обобщить теоретические знания студентов, но и более активно прививать им навыки практической деятельности в современных условиях.

Подводя итоги вышесказанному, можно утверждать, что основой реализации кредитной технологии обучения является самостоятельная работа студентов, одним из механизмов управления которой выступает синергетический подход. В силу своей междисциплинарности, синергетический подход может стать уникальным методологическим инструментом исследования социальных процессов. Основным или конечным продуктом самостоятельной работы студентов можно считать навыки перевода информации в знания и умения, а также навыки управления этой деятельностью.

Список использованной литературы

1. Психолого-педагогический глоссарий / Сост.: В.К. Омарова, к.п.н.; Р.Н. Демиденко, к.б.н. – Павлодар: Павлодарский государственный педагогический институт, 2012. -226 с.
2. Шалгимбекова А.Б. Некоторые подходы в теории управления школой в современных условиях демократизации образования // Вестник КГПИ. – 2015. -№ 1. – С. 76-80.

3. Касенова Т.А. Эффективное управление современной высшей школой: сравнительный аспект // Академия Педагогических Наук Казахстана. Материалы научно-практической конференции «Сравнительная педагогика: тенденции развития системы образования в Казахстане и в мире», г. Алматы. - 2010 – С. 100 – 102.
4. Муллахметов Х.Ш., Вагизова А.Х. Контроль и управление // Вестник Казанского государственного финансово-экономического института. – 2012. - № 3 (12) – С. 53-61.
5. Warner, D. and D. Palfreyman (eds.) 1996. Higher Education Management: The Key Elements. Buckingham: The Society for Research into Higher Education and Open University Press. xiii + 239 pp. (Hb.) ISBN 0-335-19570-9. (Pb.) ISBN 0-335-19569-5
6. Егоров В.В., Скибицкий Э.Г., Пфейфер Н.Э., Шкутина Л.А. Педагогика высшей школы: Учеб. пособие. – Караганды: Изд-во КарГУ, 2015. - 228 с.
7. Абдыгапарова С.Б., Ахметова Г.К., Ибатуллин С.Р., Кусаинов А.А., Мырзалиев Б.А., Омирбаев С.М.; Под общ. ред. Кулекеева Ж.А., Гамарника Г.Н., Абдрасилова Б.С. Основы кредитной системы обучения в Казахстане - Алматы: Қазақ университеті, 2004. -198 с.

ОӘЖ 378.011.3

БОЛАШАҚ ПЕДАГОГ-ПСИХОЛОГТЫҢ ШЫҒАРМАШЫЛЫҚ ӘЛЕУЕТІН ДАМЫТУ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Сұлтан Ә.К.
«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

В статье представлены вопросы формирования и развития творческого потенциала будущего педагога-психолога. Представлена модель структурных компонентов творческого потенциала будущего педагога-психолога а так же, многоуровневость подготовки педагогов психологов в профессиональном становлении личности и этапы творческой актуализации.

The article presents the issues of formation and development of the creative potential of the future teacher-psychologist. The model of the structural components of the creative potential of the future teacher-psychologist is presented, as well as the multilevel training of teachers of psychologists in the professional development of the individual and the stages of creative actualization.

Қазіргі заманғы психологиялық-педагогикалық ғылымның даму деңгейі, әлеуметтік алғышарттар және қазіргі білім беру парадигмасы шығармашылық инновациялық идеялардың пайда болуын ынталандырады.

Шығармашылық тәсіл-бұл педагогикалық процестің міндетті шарты, педагогтың іс-әрекетінің объективті кәсіби қажеттілігі, осыған байланысты педагогтарды университеттік және жоғары оқу орнынан кейінгі білім беру жүйесінде шығармашылық педагогикалық қызметке даярлау қажеттілігі туындайды, оның үстемдігі педагогикалық позицияны, технологияны, оқулықтарды, мазмұны мен оқыту формаларын таңдау жағдайында жұмыс істей білу болып табылады.

Шығармашылық-бұл кәсіби қалыптасудың қажетті құрамдас бөлігі және кез - келген профильдегі педагогтың өзін-өзі жүзеге асыруының шарттарының бірі, сондықтан шығармашылық педагогты дайындау білім берудің маңызды қажеттіліктерінің бірі болып табылады, сонымен қатар жас тұлғаның шығармашылық әлеуетін дамыту, оқыту әдістері мен әдістерінің Тарихи

өзгеруі, сабақтың инновациялық құрылымдық түрлерін іздеу және сабақтың басқа түрлерін модельдеу мәселелері өзекті болып табылады [1].

Психологтардың зерттеулеріне сүйене отырып Дж. Гилфорд, Е. А. Маслоу, Л. С. Николаева, Т. Н. Чумакова, Л. И. Анцыферова, Д. Б. Эпифания және т. б. шығармашылықты оның адам қызметінің кез-келген саласында шығармашылыққа дайындығын анықтайтын жеке қасиеттердің динамикалық интегративті жиынтығы ретінде қарастыруға болады. Басқаша айтқанда, бұл адамның ойлау, сезім және іс-әрекетте көрінетін шығармашылық қабілеттері, түпнұсқа идеяларды қалыптастыру қабілеті. Шығармашылық-бұл адамның өзін-өзі тануының қажетті шарты [2].

Осыған байланысты шығармашылықтың табиғатына барынша сәйкес келетін шығармашылық педагогика. Оның міндеттері тұлғаның креативті қасиеттері кешенін дамыту, өзін-өзі тану және өзін-өзі дамыту негізінде шығармашылық қызмет тәжірибесін алу болып табылады. Шығармашылық педагогика проблемалық, когнитивті-эвристикалық, креативті оқу технологияларына негізделген.

1. Болашақ педагогтың шығармашылық қабілеттерін қалыптастыру.

Біздің ойымызша, шығармашылық педагогикалық әлеуетке қалыптасу тұрғысынан қарау керек, өйткені 17-18 жас аралығында жастар шығармашылық әлеуеттің (шығармашылықтың), кәсіби-педагогикалық мақсаттылықтың, кәсіби өзін - өзі тану қажеттілігінің "бастауларына" ие бола алады, сондықтан жоғары мектептің міндеттерінің бірі студенттерге осы бүршіктерді құрылымдық, ұйымдасқан түрде өзін-өзі ұйымдастыруға ықпал ету болып табылады.

Болашақ педагогты дайындаудағы маңызды рөл, әрине, оқытудың белсенді әдістеріне жатады - мұндай өзара әрекеттесуді ұйымдастырудың ең тиімді әдісі-шығармашылық зерттеу, ол оқу өзара әрекеттесуінің де, Педагогикалық қарым-қатынастың да жаңа түрі болуы керек.

2. Болашақ педагогтың шығармашылық әлеуетінің құрылымдық компоненттері.

Мотивациялық-құндылық компоненті педагогикалық қызметтің мақсаттары мен міндеттерінің алуан түрлілігін қамтиды: негізгі міндеттен (жан-жақты және үйлесімді дамыған жеке тұлғаны қалыптастыру) жеке қасиеттерді немесе олардың элементтерін қалыптастырудың нақты тапсырмаларына. Бұл компонент оқытушы мен студенттің тиісті өзара әрекеттесуі жағдайында жүзеге асырылады. Яғни, студенттерде мотивациялық-құндылық компонентін қалыптастыру үшін оқу процесінің эмоционалды-құндылық саласын оқу іс-әрекетінің тәсілдерімен, студенттердің кәсіби іс-әрекетке деген ынтасын, оған деген қызығушылығын, педагогикалық жұмысқа деген оң көзқарасын және тиісті педагогикалық тәжірибе жинауға деген ұмтылысын қалыптастыруға мүмкіндік беретін қарым-қатынас формаларымен толтыру қажет.

Болашақ педагогтардың шығармашылық кәсіби қызметке дайындығының келесі компоненті-бұл жалпы оқу мақсатына да, әр тапсырмаға қол жеткізу процесінде жүзеге асырылатын нәрсенің мәнін көрсететін және студенттердің кәсіби мүдделері мен дағдыларының терең дамуына ықпал ететін танымдық

компонент. Сондықтан студенттерде шығармашылық танымдық компонентті қалыптастыру үшін студенттерге сапалы білім мен қалыптасқан идеялар негізінде болашақ шығармашылық педагогтың қабілеттерін дамытуға мүмкіндік беретін қажетті ақпаратты қамтитын етіп оқу материалын таңдау және құрылымдау қажет.

Дайындықтың келесі компоненті - белсенді-операциялық. Оның құрылымдық элементтері-тиісті дағдылар. Бұл өз кәсіби қызметінде стандартты және стандартты емес әдістерді қолдана білу, технологияның барлық элементтерін дәйекті және тиімді енгізу, атап айтқанда жобалық, конструктивті, коммуникативті және дидактикалық-ұйымдастырушылық.

Болашақ педагогтардың іс-әрекеттік-операциялық компоненті оқу процесін тиісті ұйымдастыруды көздейді, онда студент өзінің белсенді қызметі тұрғысынан орталық орын алуы тиіс, өйткені оқуды ұйымдастыру білім алушылар мен педагогтердің өзара іс-қимылын, олардың ынтымақтастығын, жоспарланған нәтижеге (оқытудың мақсаттары мен міндеттеріне қол жеткізуге) бағдарланған оқу процесін ұйымдастыру мен басқаруды көрсетеді.

Іс-әрекеттің осы құрылымын негізге ала отырып, болашақ педагогтың шығармашылық әлеуетін қалыптастырудың негізгі компоненттері анықталды, атап айтқанда: мотивациялық-мақсатты, субъективті, Объектілік, технологиялық және тиімді. Осы компоненттердің әрқайсысы үш деңгейде құрылуы керек: мотивациялық, танымдық және операциялық. Тиімді компонентті қалыптастыру барлық алдыңғы компоненттер үш деңгейде қалыптасқан жағдайда ғана мүмкін болатындығын атап өткен жөн (кесте 1).

Бұл модельде іс - әрекеттің мақсаты-бұл қызмет объектісінің өзгеруінің нәтижесі болып табылатын өнімге енгізілген идеалды образ деп болжанады. Оның жеке маңызды болуы маңызды. Тиісінше, іс-әрекеттің мақсаты ішкі тартымды және жеке саналы, түсінікті және студент үшін қажет болуы керек, ол сырттан берілген мақсатты өзінің мақсатына және орындалатын іс-әрекеттің мақсатына қалай өзгерте алатындығын біледі.

Субъективті компоненті студенттің өзін іс-әрекет субъектісі ретінде тануын, оны жүзеге асырудағы өз мүмкіндіктерін диагностикалауды, іс-әрекеттің орындалуын қамтамасыз ететін жеке тұлғалық қасиеттерді білуді, белсенді қосуды, оған өзіндік ерекшелік пен өзіндік ерекшелік беретін танымның жеке траекториясын құруды қарастырады.

Кесте 1 - Болашақ педагогтың шығармашылық әлеуетінің құрылымдық компоненттері

Шығармашылық әлеуеттің құрылымдық компоненттері		
I. Мотивациялық-мақсатты компонент		
Мотивациялық деңгей	Танымдық деңгей	Операциялық деңгей
Педагогикалық іс-әрекеттің мақсаты мен міндеттерін мотивациялық, когнитивті және операциялық деңгейлерде түсіну және қабылдау		
II. Субъективті компонент		
Мотивациялық деңгей	Танымдық деңгей	Операциялық деңгей
Педагогикалық іс-әрекетті мотивациялық, танымдық және операциялық деңгейде жүзеге		

асыруды қамтамасыз ететін жеке қасиеттер кешені		
III. Объективті компонент		
Мотивациялық деңгей	Танымдық деңгей	Операциялық деңгей
Мотивациялық, когнитивтік және операциялық деңгейлердегі педагогикалық іс-әрекет объектісі туралы білімді игер		
IV. Технологиялық компонент		
Мотивациялық деңгей	Танымдық деңгей	Операциялық деңгей
Мотивациялық, когнитивтік және операциялық деңгейлердегі педагогикалық іс-әрекеттің әдістері мен тәсілдерін ме		
V. Нәтижелі компонент		
Мотивациялық деңгей	Танымдық деңгей	Операциялық деңгей
Мотивациялық, когнитивті және операциялық деңгейлердегі педагогикалық іс-әрекеттің өзін-өзі бағалауы		

Қажеттілігі мен тілегі бар болашақ педагог іс-әрекетке белсенді қатысады. Өзіне сенімді емес Студент - күрделі, аулақ, үлгі бойынша әрекет етеді. Субъективті компонент адамның негізгі қажеттіліктеріне: танымға, қарым-қатынасқа, шығармашылыққа, оқуға, жұмысқа, тану мен қорғауға, рахатқа, өз қызметін жүзеге асыруға, дүниетанымды кеңейтуге қолдау көрсетеді [3]. Студент-педагог оқу процесінде неғұрлым көп қажеттіліктерді жүзеге асыра алады, белсенділікке қатысады, соғұрлым ол өзін-өзі жүзеге асырады.

Объект компоненті қызмет объектісін анықтауды, оған оң көзқарасты, осы объектіге қызығушылықты және онымен жұмыс істеу қажеттілігін, оның ерекшелігін білуді, оның өмірінде қолдана білуді қамтиды.

Технологиялық компонент іс-әрекеттің құралдары мен әдістеріне ие болуымен байланысты. Әр студент өзіне ыңғайлы, қол жетімді, тартымды, ұтымды оқу құралдарын таңдауы керек. Ол олардың ерекшеліктерін зерттейді және өзінің мүмкіндіктері мен қажеттіліктерін ескере отырып, өзінің технологиясын қолданады.

Тиімділік компоненті адамның құзыреттіліктерді меңгеру деңгейінің көрінісін қамтамасыз етеді, оның қызметінің нәтижелерін және өзінің даму деңгейін саналы түрде бағалауға мүмкіндік береді. Демек, шығармашылық құзіреттіліктің қалыптасуының нәтижесі-кәсіби қызметпен айналысу қажеттілігі, оған деген қызығушылық және үнемі өзін-өзі жетілдіруге деген ұмтылыс, осы қызметтің ерекшелігі туралы терең мағыналы білім, сонымен қатар оны шебер орындау [4].

Болашақ педагогты университеттік білім беру жүйесінде даярлау шығармашылық-шығармашылық бағытта тұлғаның дамуына ықпал ететін мотивациялық-мақсатты, субъективті, объективті, технологиялық, нәтижелі сияқты шығармашылық әлеуеттің компоненттеріне негізделуі керек, бұл өз кезегінде болашақ педагогтың әлеуетін анықтайды.жоғары білім беру жағдайында.

Пайдаланылған әдебиет тізімі

1. Буренина В.И. Формирование творческого потенциала будущего педагога в процессе становления личности // Современные проблемы науки и образования. – 2015. – № 4.;
2. Давыдовская Е.М., Фитюнина Ю.В. Психолого-педагогическое сопровождение индивидуально-дифференцированного подхода в воспитательно-образовательном процессе: Методическое пособие. - Ярославль, Спринт, 2012. - 167 с.
3. Кан-Калик В.А., Никандров Н.Д. Педагогическое творчество. М.: Педагогика, 2011. 144 с.
4. Елканов С.Б. Основы профессионального самовоспитания будущего учителя. – М., 2016.

ӘОЖ 37.014

ҮЗДІКСІЗ БІЛІМ БЕРУДІҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Сыздыкова М.Ж., магистрант
«Мирас» университеті,Шымкент қ., Қазақстан

В статье приведены сведения об актуальных проблемах непрерывного образования в Республике Казахстан.

The article provides information about the current problems of continuing education in the Republic of Kazakhstan

Әлемдік білім беру кеңістігіне кірігу, бәсекеге қабілеттілікті қазіргі заманға сәйкес дамыту білім беруді жаңғыртуды, осыған орай әдістеме құруды, білім беру мазмұнын құзыреттілікке трансформациялауды, түбегейлі өзгертуді талап етеді. Бұл мақсат бағытталған білім, білік пен дағдылардың жиынтығын игеруге, өзін-өзі іске асыру және қоғам өміріне пайдалы қатынас орнату үшін ақпаратты өз бетінше алу, талдау, құрылымдау және тиімді пайдалану қабілетін қалыптастыруға ауыстыруды білдіреді.

Білім берудің инновациялық процестері білім берудің үздіксіздігі, білім берудің озық дамуы, білім берудің инновациялық дамуын жобалау, білім берудің ашықтығы және қоғамның қатысуы, стратегиялық инвестициялау қағидаттарына негізделеді. Жаһандану қазіргі заманның сын-тегеуріндерінің бірі ретінде «өмір бойы білім алу» деген ұстанымның «өмір бойы үздіксіз білім алу» дегенге өзгеруін өзектілендіреді. Адамның өмір бойы үздіксіз білім алуы қоғамның ұтқырлығын, болжамды өзгерістерге дайын болуын, әр адамның өзін-өзі жүзеге асыру мүмкіндігін қамтамасыз етеді [1].

Үздіксіз білім беруді ұйымдастыру және басқару тұжырымдамалық мазмұнды, оның құрылымы мен жұмыс істеу сатыларын анықтаудан бастап оны іске асыру тетіктеріне және бақылау мен қамтамасыз ету нысандарына дейінгі кең ауқымды мәселелерді қамтиды.

ЮНЕСКО ұсынған типологияға сәйкес үздіксіз білім беру әдетте ресми, бейресми және ақпараттық болып бөлінеді. Ресми білім беру оқытуға арналған мекемелер мен арнайы дайындалған педагогикалық кадрлардың болуына сәйкес оқытуды қамтиды. Мұндай оқыту жүйелі және мақсатты түрде ұйымдастырылған.

Бейресми білім беру жүйеліліктің, оқу жоспарының болмауымен сипатталады және көбінесе кәсіби оқытушылардың қатысуынсыз өтеді. Оны

жүзеге асыру үшін қажетті мамандарды тарта отырып, ішкі стандарттар бойынша білім беру, консалтингтік және басқа құрылымдар жүзеге асырады.

Ақпараттық білім – бұл өзін-өзі тәрбиелеу, ол кәсіби әдебиеттерден, Интернеттен, сондай-ақ консилиумдар, конференциялар және әріптестермен қарым-қатынас процесінде ақпарат алуды қамтиды.

Қазақстан Республикасында білім беруді дамытуға арналған мемлекеттік бағдарламасында өмір бойы оқыту жүйесінің жұмыс істеуін қамтамасыз ету негізгі мақсаттардың бірі ретінде қарастырылған. Мұнда адамдардың жасына, білім деңгейіне және кәсіби біліктілігіне қарамастан, халықтың үздіксіз білім алуы үшін жағдай жасау керектігі көрсетіледі. Өмір бойы оқыту мектепке дейінгі жастан бастап зейнеткерліктен кейінгі жасқа дейінгі оқытуды, соның ішінде оқытудың ресми және бейресми нысандарының тұтас спектрін, сондай-ақ инклюзивті білім беруді қамтиды [2].

Айта кету керек, Қазақстандағы білім беру идеясының нақты негізі бар. Осыған байланысты үздіксіз білім беру жүйесін пайымдау тұжырымдамасы, бір жағынан, қолда бар отандық тәжірибеге, екінші жағынан, ұлттық білім беру жүйесінің даму үрдістері мен перспективаларына сүйенеді.

XX ғасырдың соңында білім беру жүйесіндегі реформалау процестері үздіксіз ресми білім беру құрылымын реттеп, оны жоғары білікті кадрларды даярлаудың ұқсас шетелдік жүйесіне сәйкес келтірді. Алайда, өкінішке орай, кредиттік технология шеңберінде оның жинақтау функциясында көрініс табатын даярлық деңгейлері бойынша білім беру бағдарламаларының сабақтастығы қағидаты республикада бүгінгі күнге дейін нақты тұжырымдамалық іске асыру және оны іске асырудың барабар тетіктерін алмағанын атап өткен жөн.

Жоғары білікті кадрларды үш деңгейлі даярлауға көшумен республикада үздіксіз білім беру жүйесі: мектеп – колледж – ЖОО – магистратура – докторантура схемасы бойынша іске асырылады, яғни ол тек үздіксіз ғана емес, сонымен қатар де-факто көп сатылы болып табылады. Республикада ресми үздіксіз білім беру жүйесінің дамуы бірқатар проблемаларды туындатты және оның жұмыс істеу тиімділігін қамтамасыз етуге байланысты өзекті мәселелерді шешуді талап етті. Олардың ішінде: үздіксіз білім беру тұжырымдамасын және оны іске асырудың барабар тетіктерін әзірлеу, инфрақұрылымды қалыптастыру және үздіксіз білім беру жүйесіндегі жекеше-мемлекеттік әріптестіктің рөлін айқындау, қаржылық құрамдас бөліктер, үздіксіз білім беруді заңнамалық және экономикалық қамтамасыз ету, үздіксіз білім беру бағдарламалары мен оларды іске асыратын ұйымдардың сапасын тәуелсіз бағалау рәсімдерін жүргізу технологиялары мен құралдары және тағы басқалары қажет етті.

Үздіксіз білім беру жүйесін жетілдіру қажеттілігін негіздейтін алғышарттарды талдау үздіксіз білім беру жүйесінің әртүрлі сатылары арасындағы өзара байланысты қамтамасыз ететін сабақтастықтың маңыздылығы мен міндеттілігін көрсетеді. Бұл принципті іске асыру сатыдан сатыға өтудің шарттары мен нақты тетіктерін анықтайды, бұл әр сатының білім беру құрылымдарының іс-әрекеттерінде осы мәселе бойынша біркелкілікке

әкеледі және студенттерге, әсіресе жастарға білім беру траекториясын мақсатты түрде құруға мүмкіндік береді. Қазіргі уақытта білім беру деңгейлері бойынша бағдарламалар арасында мұндай сабақтастық жоқ.

ТжКБ мекемелері мен жоғары оқу орындарының білім беру бағдарламалары арасындағы сабақтастық проблемасы бұрынғысынша елеулі проблема болып қалуда. Республикада 10 жылдан астам уақыттан бері жоғары оқу орындарында кредиттік технология жұмыс істейді, алайда колледждер жоғары оқу орнының алдындағы саты ретінде дәстүрлі жүйе бойынша оқытуды жалғастыруда. Нәтижесінде үздіксіз оқыту жүйесінің осы сатылары арасында кредиттік технологияның жинақтаушы да, аударым функциясы да жұмыс істемейді. ЖОО-да колледжде оқытылатын бірқатар пәндерді оқыту жалғасуда. Де-факто осы пәндер бойынша аудиториялық сағаттардың саны көбінесе 10% - ға сәйкес келеді немесе ең көбі 20% - ға аз, бірақ де-юро колледжде оқыған сағаттардың көлемі мен ЖОО-да осы пәнге бөлінген кредиттер бойынша сағат саны арасында сәйкестік жоқ. Жоғары оқу орны курстың бір бөлігін толық емес көлемде қалдырып, мұндай пәндер бойынша қайта сынақ жүргізуге мәжбүр болады. Осы принцип бойынша академиялық айырмашылық ретінде көптеген пәндер шығарылады, бұл сабақтастық принципін барлық мағынадан айырады. Бұл ретте осы пәндерді (әдетте, бұл ЖОО мамандықтарының МЖМБС жалпы білім беру циклінің пәндері) ЖОО-да және колледжде бір оқулық бойынша жүргізіледі, өйткені арнайы оқулықтар жоқ, мысалы, әлеуметтану бойынша колледж үшін жеке және ЖОО үшін жеке, және осы пәндер бойынша дайындық бағдарламалары колледж бен ЖОО-да тақырыптық мазмұны бойынша іс жүзінде ерекшеленбейді. Бұл тек оқытушылар үшін ғана емес, сонымен қатар дайындық мазмұнының қайталану фактісін атап өтетін студенттер үшін де айқын.

Колледж – ЖОО сатыларының сабақтастығының маңызды мәселесі кредиттік технологияның өздік жұмысты ұйымдастыру сияқты маңызды талабы болып табылады. Колледж негізінде дәстүрлі оқыту жүйесі бойынша бастапқыда бұл талапты бірінші орынға қоймайды, бұл колледж түлектерін университетте оқыту процесінің тиімділігін күрт төмендетеді. Колледж түлектерін ЖОО-да оқытуды жалғастыру проблемалардың бірі ретінде «өз бетінше жұмыс істей білу» құзыреттілігі бойынша дағдылардың болмауы проблемасын туғызады . Бұл кредиттік технология шеңберіндегі негізгі талап пен құзыреттілік болып табылады.

Үш деңгейлі даярлау жүйесінің магистратура – докторантура буынында тұжырымдама мен оны іске асыру тетіктері арасында нақты айқындық жоқ. Бағдарламалық құжаттармен PhD білім беру бағдарламалары бойынша дайындық белгілі бір жоғары оқу орындары ғана жүргізетін дайындық ретінде айқындалды. Осылайша, осы білім беру бағдарламаларын лицензиялау, осы бағдарламалар бойынша білім бере алатын университеттердің мүмкіндіктері мен әлеуетін ескереді деп болжалады.

Қазақстан Республикасында өмір бойы білім алудың өз перспективасы бар ма? Әрине, бар деп санаймыз. Сонымен қатар, қазақстандық қоғамда

үздіксіз білім беру жүйесінің жай-күйі мен даму перспективаларына айтарлықтай әсер етуі мүмкін жоғары мектепті реформалауға байланысты бірқатар көзқарастар қазіргі таңда қызу талқылануда.

Мәселен, 2012 жылдың қараша айының ортасында «Қазтұтынуқадағалау» қоғамдық бірлестігі Қазақстан Үкіметіне Қазақстанның жоғары оқу орындарындағы ақылы орындарды кезең-кезеңімен қысқарту және соның салдарынан жоғары білім беруді тегін негізге көшіру жөніндегі бағдарламаны іске асыруды бастауды ұсынды. Өтініш авторларының пікірінше, бұл жаңашылдық мемлекеттік гранттарды бөлуге қатысатын жоғары оқу орындарына ғана жарамды. Жеке меншік ЖОО-лар өзге үлгілер бойынша жұмыс істеуін жалғастыруы тиіс» [3].

Біздің ойымызша, бұл ұсыныс сынға төтеп бермейді, Біздің ойымызша, бұл ұсыныс сынға төтеп бермейді, өйткені мамандықтар бойынша сырттай немесе қашықтықтан оқу түрінің контингенті күндізгі бөлімнің бюджеттік формасындағы студенттер контингентіне байланысты.

ҚР-да жарияланған мемлекеттік және мемлекеттік емес жоғары оқу орындары құқықтарының теңдігі жағдайында мемлекеттік емес жоғары оқу орындарының авторларын «өзге модельдер» бойынша жұмыс істей алатын оқу орындарының белгілі бір санатына бөлу дұрыс емес. Республикада студенттер контингентінің 50% - на дейін мемлекеттік емес жоғары оқу орындарында оқитынын ескере отырып, ұсынылатын шаралар сырттай оқу нысаны контингентінің проблемасын шешпейді, өйткені негізінен қабылдау тек мемлекеттік жоғары оқу орындарында ғана және бюджеттік орындардың аз саны бөлінетін экономикалық, заң және басқа да мамандықтар бойынша ғана түседі. Нәтижесінде, мемлекеттік жоғары оқу орындарының жекелеген техникалық, педагогикалық және басқа да бағыттарға мамандануы, онда мемлекеттік гранттар санының көп бөлінуң, даярлау құрылымындағы теңгерімсіздік; оқу орны контингентінің қысқаруы ЖОО-да сырттай немесе қашықтықтан оқуды жалғастыру мүмкіндігінің болмауына байланысты қазақстандық түлектердің республикадан тыс жерлерге кетуін арттырады деп санаймыз.

Осылайша, елімізде білім беруді дамыту бағдарламасында аясында баршаға арналған білім ретінде үздіксіз білім беру – қазіргі уақытта ресми жоғары оқу орнынан кейінгі білім беру шеңберінде ел аумағында өзіндік нақты «бет-бейнесі» бар деп санаймыз.

Үздіксіз білім беру жүйесі кез келген жүйе сияқты өзінің заңнамалық қамтамасыз етілуін талап етеді. Екінші жағынан, білім беру жүйесі әлеуметтік институт және алыс шет елдердің тәжірибесі бойынша мемлекеттің рухани, зияткерлік және экономикалық дамуының іргелі негізі ретінде оның дамуын қолдау мен реттеудің қаржылық құрамдас бөлігінің болуын объективті түрде болжайды.

Пайдаланылған әдебиет тізімі

1. Бургин М.С. Инновации и новизна в педагогике // Педагогика. – М., 2018. - № 1. – С. 66-71.

2. Зинченко Г.П. Предпосылки становления теории непрерывного образования // Педагогика. – М., 2016. - № 1. – С. 81-87.
3. Сайт «Kazakhstan Today» // Режим доступа: entquick.net/main/news

ӘОЖ 37.378

ЖОҒАРЫ ОҚУ ОРНЫНЫҢ ОҚУ ҮДЕРІСІНДЕ СТУДЕНТТЕРДІҢ ЭТНИКАЛЫҚ ТОЛЕРАНТТЫЛЫҒЫН ДАМЫТУ

Сындар З. Б.
«Мирас» университеті, Шымкент қ. Қазақстан

В данной статье рассматриваются вопросы развития этнической толерантности будущих педагогов. Развитие этнической толерантности является важнейшим показателем уровня готовности будущих педагогов к профессиональной деятельности, способных к позитивному взаимодействию с людьми разных национальностей, уважению человеческих достоинств и индивидуальности.

This article deals with the development of ethnic tolerance of future teachers. The development of ethnic tolerance is the most important indicator of the level of readiness of future teachers for professional activity, capable of positive interaction with people of different nationalities, respect for human dignity and individuality.

Қазіргі таңда жаңа мыңжылдық талаптары мен міндеттеріне жауап бере алатын, этникалық толеранттылығы қалыптасқан азаматты тәрбиелеу жалпыадамзаттық мәселесі Қазақстан үшін ерекше өзекті сипатқа ие болып отыр, себебі біздің еліміз Шығыс пен Батыс, Еуропа мен Азия мәдениетін бойына қатар сіңірген, көптеген халықтардың тарихи тағдырлары тоғысқан Еуразия аймағында орналасқан, ықпалды да, орнықты дәстүрлі қазақ мәдениеті маңына ұйысқан сан алуан мәдени бояулы, көп конфессиялы мемлекет болып табылады. Еліміздің көп ұлтты мемлекет болуымен байланысты этникалық қақтығыстардың алдын алу сияқты этномәдени сипаттағы проблемалар, толеранттылық мәселесі, ұлттық мәдениетті, дәстүрлерді жаңғырту мәселелері, жеке тұлғаны оқыту және тәрбиелеу процесінде ұлттық ерекшеліктерді ескерудің өзектілігі жоғары.

Төзімділік, яғни «толеранттылық» (лат. «tolerantia» — шыдам, төзім) терминіне шет тілдері сөздігінде «бір нәрсеге, біреуге төзімділік, төзу, шыдау» деген түсініктеме беріледі. «Төзімділік» ұғымының мәні қазақ тілінде өте терең, ол шыдамдылық, байсалдылық, кісілік, ізгілік, келісімді табу деген мағыналарды білдіреді. Төзімділікке, яғни толеранттылыққа қарсы «интолеранттылық» деген ұғым бар; ол адам, әлеуметтік топтар, мемлекеттерге байланысты ымырасыздық, шыдамсыздық, тағатсызық, кейістілік, менмендік, оспадарлық, парықсыздық деген мағыналарда пайдалынылады [1].

Төзімділіктің шарты плюрализм, яғни түрлі ойлар мен пікірлердің бар болуы. Жалпы алғанда, толеранттылықтың негізі – өзінің «басқаға, бөтенге» қатынасын бақылау болып табылады.

Аталған тақырыпқа байланысты біздің зерттеуіміздің мақсаты университеттің оқу процесінде болашақ мұғалімдердің этникалық

толеранттылығын дамыту. Этникалық толеранттылықты біз студент тұлғасының этномәдени құзіреттілігін қалыптастыру көрсеткіштерінің бірі ретінде қарастыратынымызды атап өткен жөн.

Этникалық толеранттылықтың мәні – басқа ұлт өкілдерінің сыртқы түрін, ойлау жүйесін, өзіндік ұлттық, мәдени ерекшеліктерін, іс-әрекетін қабылдау. Этникалық толеранттылық адамның тұлғалық қасиеті болып табылады, сонымен бірге ол қалыптасу барысында маманның кәсіби қажетті қасиетіне трансформацияланады.

Этномәдени құзыреттілік-бұл этномәдени ортада мәдени құралдар мен объектілерді еркін пайдалануға мүмкіндік беретін жоғары кәсібилік, білім, икемділіктер мен дағдыларды қамтитын мұғалімнің жеке қасиеттерінің қажетті жиынтығы. Тұлғаның этномәдени қасиеттерін дамыту-бұл күрделі, бірақ қажетті процесс.

Тәжірибе көрсеткендей, студенттердің этномәдени тәрбие деңгейі көбінесе олардың өз халқының мәдениеті мен тарихына қызығушылығына, этникалық мәселелерді әлемдік контексте қарастыру мүмкіндігіне, болашақ мұғалімнің жеке қасиеттерін дамыту мен жетілдіруге, сондай-ақ әр адамның өзін-өзі дамытуына жағдай жасауға байланысты.

Қазіргі уақытта болашақ мұғалімдердің этномәдени дайындығы бірқатар пәндерді оқытуға негізделген: педагогика, философия, мәдениеттану, этнопедагогика, ұлттық мәдениет және басқалар. Педагог алуан түрлі мәдениет мен өркениеттердің тарихы, мәдени және әлеуметтік өмірдің типтері мен нысандары туралы; ұлттық мәдениеттің әлемдік тарихи-мәдени үдерістегі орны туралы түсінігін қалыптастырып, мәдениет пен өркениет эволюциясындағы этностық және ұлттық факторлардың рөлімен танысып, полиэтникалық ортаның ерекшелігін білуі; жинақталған тәжірибені даму үшін тұлғаның шығармашылық қабілеттерін пайдалана білуі тиіс.

Психологиялық-педагогикалық әдебиеттерде толеранттылық жеке тұлғаның сана-сезімінің ерекшелігі және бала кезінен тәрбиеленуі керек күрделі жеке қасиет ретінде қарастырылады, ал бұл жағдайда ата-аналар мен отбасы негізгі тәрбиешілер болады [2].

Этникалық толеранттылық-бұл этникалық көзқарастар мен жағымды этногуманистік бейнелердің плюрализмі, кез-келген адамға, оның ұлттық және нәсілдік тегіне және жеке ерекшеліктеріне қарамастан объективті көзқарасты білдіреді (Д.Берн, Н. М.Лебедева, А.Н.Джуринский).

М. Н. Рамазанова этникалық толеранттылық мазмұнында екі аспектіні бөліп көрсетеді:

- этникалық сәйкестендіруде, менталитеттің дамуында, ана тілін, тарихын және мәдениетін білуге қызығушылық танытуда, патриотизмде, өзінің отанына деген сүйіспеншілікте тұратын жеке қасиеттер;

- өзге этностар мен елдердің мәдениеттеріне құрметпен қарау және оң мінез-құлық, өзге ұлт өкілдерімен достық қарым-қатынас, шетелдік мәдени құндылықтарды гуманистік танумен тұрақты этникалық ұстаныммен үйлесімде көрінеді [3].

Психологиялық-педагогикалық әдебиетте жеке тұлғаның толеранттылығын дамытудың бес кезеңі ерекшеленеді. Әр деңгей алдыңғы және өз жаңашылдықтарын қосатынын айта кету керек:

1) Өзін-өзі тану: «Мен» феноменін қалыптастыру, «Мен кіммін»? деген сұраққа жауап іздеу;

2) Бірге болу: сіз жалғыз емес екеніңізді түсіну, басқалары бар, олар сізге көмектесе алады;

3) Бірлесіп ойлау: басқалардың сізден өзгеше екенін түсіну, олардың құндылықтары, мәдениеті басқа болуы мүмкін;

4) Бірлескен сезім: басқалар сізден өзгеше бола отырып, олар сізге одақтас екенін түсіну, оларға құрмет көрсету;

5) Бірлескен іс-қимыл: зорлық-зомбылыққа қарсылық, диалог, достық, ынтымақтастық мінез-құлқы [4].

Этникалық толеранттылық құрылымында келесі компоненттер ерекшеленеді:

- танымдық (басқа этникалық топтар, олардың мәдениеті, этникалық тегіне қарамастан адамдардың құқықтары туралы түсінік);

- эмоциялық (басқа этникалық топтарға қатынасы);

- мінез-құлық, әрекеттік (қарым-қатынас жасау, басқа ұлт адамдарына деген көзқарасын көрсету).

Студенттердің этникалық толеранттылығының қалыптасу деңгейін анықтау мақсатында біз Халықаралық «Silkway» университетінің студенттеріне сауалнама жүргіздік. Студенттерге 10 сұраққа жауап беру ұсынылды.

Сұрақ 1. Этникалық ерекшелік туралы сіздің пікіріңіз қандай? Нәтижелер көрсеткендей, студенттердің көп бөлігі үшін (60%) этникалық ерекшелік сезімнің маңыздылығы аз деп санаса, қалғандары ұлттық ерекшелікті маңызды және қажет деп санайды.

Сұрақ 2. Респонденттерден өз этникалық белгілерін өздері анықтауды сұралды, нәтижесінде келесі мәліметтер алынды: студенттердің 60% -ы өздерін қазақ деп санайды, 35% -ы өз этностарының өкілдері (орыс, өзбек, әзірбайжан), қалғандары (5%) жауап беруге қиналады.

Сұрақ 3. Ұлтты анықтайтын қандай белгілер бар? Көпшілік (85%) студенттер келесі ерекшеліктерді анықтады: мәдениеті, тілі, өмір салты, ата-анасының ұлты, дәстүрлері.

Сұрақ 4. Біз этникалық бірегейлікті қалыптастыратын факторларды ұсындық, студенттерге олар үшін ең маңыздысын таңдау ұсынылды. Студенттердің 20% -ы менің ұлтымның құқығының бұзылу факторын, 40% - халықтық мерекелер факторын, 30% - ұлттық әдебиетті оқу десе, 5% дін басты фактор деп санайды, қалғандары өз халқының тарихи өткенін атап өтеді.

Сұрақ 5. Сіз басқа ұлт өкілдерімен қарым-қатынаста қиындықтарды сезесіз бе? Студенттердің 65% - ы ешқандай қиындық көрмейміз деп жауап берді; 35% - ы кейде басқа ұлттың адамдарымен қарым-қатынаста қиындық болады деп санайды.

Сұрақ 6. Аралас некеге деген көзқарасыңыз қандай? Студенттердің 87% - ы адамның ұлты некеге кедергі бола алмайды деп жауап берді, қалғандары (13%) жұптардың бір этникалық топтан болуы бақытты некенің негізі деп санайды.

Сұрақ 7. Білім беру мекемелерінде біздің аймақтың аумағында тұратын халықтардың мәдениеті мен ұлттық дәстүрлеріне арналған іс-шаралар өткізу керек пе? Студенттердің 70% - ы мұндай іс-шараларды өткізу керек деп санайды, бұл адамдарды жақындастырады және жақындатады; жастардың 25% - ы қарсы; 5% - ы жауап беруге қиналады.

Сұрақ 8. Қазақстан Республикасында ұлттық негіздегі қақтығыстар бар ма? Білім алушылардың 90% - ы біздің елімізде ұлттық қақтығыстар жоқ деп жауап берді, 10% - ы не туралы айтылып жатқанын түсінбеді және жауап беруге қиналды.

Сұрақ 9. Сіз басқаларға төзімді адам болғыңыз келе ме? Респонденттердің 65% – ы «Иә» жауап берді; жастардың 15% - ы «Жоқ» жауап берді-; қалған 20% - ы білмейтіндерін айтты.

Сұрақ 10. Сіз ұлттық тілді білесіз бе? Тіл туралы біліміңізді қайдан алдыңыз? Студенттердің тек 65% -ы ана тілінде сөйлейтінін атап өткен жөн

ұлттық тілді, олардың барлығы оны отбасында, ата-аналары мен туыстарының ортасында игерген.

Халықаралық «Silkway» университетінің студенттері арасында жүргізілген әлеуметтік зерттеу университеттегі жалпы этноәлеуметтік жағдай өте қолайлы, жанжалсыз екенін көрсетті. Жоғары оқу орнында 10 шақты ұлт өкілдері оқиды; жастардың басқа ұлт адамдарына деген теріс қатынасы жоқ; көптеген студенттер үшін этникалық ерекшелік сезімі маңызды емес, олар үшін ең маңыздысы адамның жеке қасиеттері екенін айтады. Студенттердің пікірінше, ұлттың белгілерін анықтайтын бұл мәдениет, тіл, өмір салты және дәстүрлер. Біздің ойымызша, өте маңызды көрсеткіш-студенттердің көпшілігі басқа ұлттар мен мәдениеттердің адамдарымен қарым-қатынаста ешқашан қиындықтарға тап болған емес. Осылайша, студенттермен жүргізілетін оқу-тәрбие жұмысы адамдарды жақындастыруға мүмкіндік береді, мәдениеттер тарихына баулиды, дәстүрлер мен тілге құрмет сезімін тәрбиелейді.

ЖОО-да оқу процесінде студенттердің этникалық толеранттылығын дамыту бойынша жұмыс келесі бағыттар бойынша құрылуы мүмкін:

- дәрістер мен семинарлар маңызды фактор болып табылатын оқу жұмысын ұйымдастыру.

Студенттер этникалық толеранттылықтың дамуын қамтамасыз ететін білім жүйесін, қызмет тәсілдерін және құндылықтарды игереді;

- тәрбие жұмысын ұйымдастыру. Университеттегі тәрбие жұмысының жүйесі дегеніміз-студенттің жеке басының адамгершілік, эстетикалық, физикалық қасиеттерінің жиынтығын қалыптастыруға бағытталған тәрбиелік іс-шаралардың табиғи түрде орналасқан және өзара байланысты түрлерінің бірлігі [5].

Болашақ педагогтардың этникалық толеранттылығын дамыту, бірінші кезекте педагогикалық пәндерді оқу барысында жүзеге асады. «Тәрбие теориясы мен әдістемесі» бөлімін оқу кезінде студенттер тәрбиенің мәні, тәрбие процесінің қозғаушы күштері, тәрбиенің ұлттық ерекшелігі және т.б. сияқты ұғымдармен танысады. Дәріс материалы адам тәрбиесінің халықтық мәдениетіне деген қызығушылықты дамыту және қолдау үшін бай мүмкіндіктерге ие болуы керек. Сабақтарды есте қаларлық ету үшін жұмысқа әртүрлі құралдарды тартуға тырысып компьютерлік презентациялар, көркем әдебиет, тақырыпты зерттеуде Ұлы адамдардың афоризмдері мен ойлары, суреттер және т. б.қолдануға болады.

Бұдан шығатын қорытынды – толеранттылықты қалыптастыру процесі білім берудің және тәрбиелеудің бірлігі болып табылады, ал этникалық толеранттылықты қалыптастыру оқыту мен тәрбие әдістері, құралдары арқылы жүзеге асады.

Сапалы өмір сүріп, тіршілік ету үшін өзіңе және айналаңдағы әлемге деген өзіңнің қатынасыңды реттей отыра оған үйренген маңызды.

Пайдаланылған әдебиет тізімі

1. Абсатова М. А., Толеранттылық мәселесінің дамуына тарихи шолу / Абсатова, М. А. Еслакова, А. И., Адасканова, Ж. Қ. // Педагогика және психология = Педагогика и психология. - 2013. - № 2 (15).
2. Толеранттылық негіздері. оқу құралы / Г. М. Жусанбаева, Ж. Нурманбетқызы Т. Ф. Даулбаев - Алматы : Ұлағат, 2013 .
3. Рамазанова М.М. Формирование этнической толерантности в образовательном процессе как средство против воздействия национальному экстремизму / М.М. Рамазанова // Актуальные проблемы противодействия национальному и политическому экстремизму: Материалы Всероссийской научно-практической конференции / Под ред. А.Н-З. Дибирова, М.Я Яхьяева. – Махачкала: Изд-во «Лотос», 2012.
4. Убниязова Ш. А., Болашақ маманның толеранттылығын қалыптастырудың психологиялық теориялары / Убниязова, Ш. А. // Педагогика және психология = Педагогика и психология. - 2013. - № 3 (16).
5. Исмагамбетова З. Н. Толеранттылықты қалыптастырудың жолдары/ З. Н. Исмагамбетова, Ш. С. Рысбеков // ҚазҰУ хабаршысы. Философия, мәдениеттану сериясы. Саясаттану сериясы. - 2016.

УДК 378.37.02

ОСОБЕННОСТИ ФОРМИРОВАНИЯ УЧЕБНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ СТУДЕНТОВ В УСЛОВИЯХ ИННОВАЦИОННОЙ СРЕДЫ

Торская В. П.
Университет «Мирас», г.Шымкент, Казахстан

Мақалада инновациялық орта жағдайында студенттердің білім алу әрекетінің қалыптасу ерекшеліктері қарастырылған.

The article considers the features of the formation of students ' educational activities in the context of an innovative environment

Главная задача системы образования на современном этапе – освоение современных образовательных процессов, повсеместное внедрение информационных технологий. То есть, выполняя указанные задачи, мы внедряем в наш опыт инновационное обучение, воспитываем образованное поколение с развитым мышлением, умением самостоятельно принимать решения, делиться мнением с окружающими. Инновация – это открытие нового образа мышления, который отличается от современного образа мышления и традиционного познания. Он подразумевает обработку старого с использованием новейших знаний и материальных возможностей, улучшение того, что уже существует, дополнение того, чего не хватает, изобретение и наблюдение чего-то нового, обновляя жизнь новым методом, новым способом, новой средой, тем самым создавая условие для человечества.

Нововведение предсказать сложно. Но можно спланировать, организовать, адаптировать и сосредоточиться на открытии чего-то в определенной области. Научные и технические инновации часто открываются благодаря работе ученых, комплексному анализу и синтезу, объединению новых идей и возможностей. Развитие науки приводит к появлению потенциала технических инноваций, развитие технологий создает предпосылки для научных инноваций. В инновациях есть большой риск. Если предприятие, или любое учреждение, или даже любой человек остается на том же уровне и не удерживается от повторения того же самого, оно часто рушится. Ведь конкуренты создают новые возможности и пользуются выгодными условиями. Кристенсен назвал это «инновационным тупиком». Однако, общество развивается, и это позволяет успешно работающим в этой сфере подняться до уровня развитых стран мира [1, 2].

Целью нововведений является быть готовым к активным изменениям и даже создавать лучшее. Это высшее проявление человеческой деятельности. В этом аспекте педагогические условия формирования инновационной активности каждого учителя: новаторские знания; всестороннее владение инновациями; освоение диагностики инновационной деятельности; работа по внедрению новшеств на практике; правильное применение нововведений на практике [3].

Современная система образования в РК развивается в быстро меняющихся социально-экономических и политических условиях. Поэтому стало особенно заметно, что именно педагогика как специальная наука об образовании выполняет координирующую роль по выстраиванию научно-методического обеспечения деятельности системы образования в столь динамичном мире, интегрирует усилия ученых различных специализаций и практиков, направленные на решение задач ее модернизации.

Как известно, вопросы развития обучающихся вузов к инновационным изменениям в системе образования являются неотъемлемой частью государственной политики. Поэтому основной целью обучения и воспитания студентов является формирование и развитие личности. Одной из главных проблем является технологизация процесса обучения, воспитания в системе

образования вуза. Задача каждого педагога – создать условия для свободного развития, всестороннего образования, активной, творческой деятельности будущих поколений посредством применения новых технологий в системе образования [4] .

В настоящее время образованное поколение выступает гарантом будущего, именно эффективность новых технологий развивает всестороннюю компетентность обучающихся и воспитывает поколение, вооруженное всесторонними знаниями.

Современная педагогическая технология должна отвечать следующим основным методическим требованиям:

1) каждая педагогическая технология должна базироваться на определенной научной концепции освоения на практике: должно быть научное обоснование процесса достижения образовательных целей.

2) каждая педагогическая технология на практике должна основываться на определенное научное обоснование: логика процесса, взаимосвязь всех его частей, целостность.

3) должны учитываться возможности проектирования, планирования, определения цели учебного процесса: возможность модификации методов и средств с целью поэтапной диагностики, коррекции результатов.

4) современные педагогические технологии функционируют в условиях конкуренции. Поэтому необходимо гарантировать результативное обучение в соответствии с определенным образовательным стандартом, чтобы результат был эффективным, с минимальными затратами.

5) использование педагогической технологии другими субъектами в другом образовательном учреждении.

В системе образования развитых стран одной из особых проблем является информатизация обучения, т.е. использование интерактивной техники и технологий в преподавании специальных дисциплин.

В настоящее время в системе высшего образования новшеством стало создание информационного пространства. В условиях информатизации объем знаний, умений, навыков, которыми должны овладеть студенты, растет с каждым днем, увеличивается содержание. В сфере образования формируются эффективные подходы к повышению качества образования, интенсификации и модернизации образовательного процесса с использованием интерактивной техники и технологий.

В целом инновация подразделяется на три вида: модификационная, комбинаторная, радикальная.

а) модифицирующая инновация – это занятие развитием, видоизменением ранее существовавшего;

б) комбинаторная модификация – новая сборка ранее неиспользованных, известных элементов методики. Об этом свидетельствует современная методика преподавания дисциплин;

в) радикальные инновации – это внедрение государственных стандартов в образование. Государственный стандарт формирует в образовании, в основном, размеры, параметры, показатели уровневого и качественного обучения.

Для внедрения инновационных процессов определяются взаимосвязь: с особенностями внедряемой технологии; с инновационным потенциалом новаторов; с путями внедрения новшества.

Новая инновационная технология обучения является особым видом профессиональной деятельности. Для освоения инновационных технологий обучения необходимо задействовать огромный педагогический опыт. Это работа, которая требует человека, творчески относящегося к своей деятельности, обладающего определенными деловыми качествами личности. Действительно, каждый педагог в процессе освоения новых инновационных технологий саморазвивается и формирует себя. В XXI веке вопросы подготовки будущих специалистов, формирования их профессиональной адаптации – актуальные вызовы неотложного общества. Поэтому мы разработали структурно-содержательную модель формирования готовности будущих педагогов-психологов к применению новых педагогических инновационных технологий. Формирование готовности будущих специалистов к применению новых инновационных педагогических технологий включает в себя следующие критерии:

К мотивационным критериям относится образ формирования познавательного интереса. Это формирование будущих специалистов, ценностное отношение, стремление будущего специалиста к развитию своего профессионального мастерства, особая любовь к будущей профессии, осознание ведущей позиции учителя в воспитании поколения, направленность на повышение уровня профессиональной личностной компетентности, стремление к инновационной деятельности.

Содержательные критерии включают уровень общекультурной подготовки и предметной методологической подготовки будущего специалиста, знания по специальности, целостную систему психолого-педагогических знаний, закономерности единого педагогического процесса, вооруженность движущих сил общетеоретическими знаниями. К ним относятся владение теоретическими основами единого педагогического процесса и научными основами теории личности, знание основ теории педагогической деятельности, умение обучающихся осознавать, что инновационная деятельность во многом продуктивна при использовании всех возможностей.

Критериями предрасположенности стали способность будущего специалиста адаптироваться ко всем ситуациям: ориентироваться в ситуации предрасположенности, выбирать подходящие инновационные педагогические технологии в соответствии с изменениями микросреды. Критерии предрасположенности отличаются осознанием специфики перехода будущего специалиста из статуса обучающегося в статус преподавателя, педагога, умением использовать новые методы и приемы осуществления адаптивной деятельности.

Познавательные критерии отличаются стремительным познанием будущим специалистом социально-профессиональной среды, использованием продуктивных методов и приемов профессиональной реализации себя, проявлением интереса к инновационным педагогическим технологиям. К ним относятся познание будущим специалистом социально-профессиональной среды, умение применять профессиональные знания в своей практике, изучение и освоение инновационных педагогических технологий.

Критерии деятельности измеряются способностью будущего специалиста определять цели и задачи своей профессиональной деятельности и эффективно осуществлять процесс педагогического общения. Она измеряется тем, что будущий специалист должен хорошо владеть своим предметом, знать психологические, педагогические основы целостного учебно-воспитательного процесса, уметь планировать и реализовывать педагогический процесс

Критерии технологии определяются методическими целями обучения, процессом обучения, способностью определять его задачи, прогнозировать результаты обучения и овладением психолого-педагогическими знаниями. Он должен уметь эффективно организовывать занятия в целостном учебно-воспитательном процессе, осуществлять сотрудничество с обучающимися, диагностировать единый педагогический процесс и выбирать наиболее эффективные педагогические технологии, чтобы результаты занятий были высокими.

Критерии креативности включают в себя творческо-поисковое развитие творческой ловкости, творческой активности будущего специалиста. Для него характерна способность будущего специалиста самостоятельно анализировать научно — исследовательскую работу, иметь стремление к самообразованию, совершенствованию, вносить собственные новшества, изменения и творчески применять новшества в применении инновационных методов и приемов.

Под влиянием этих показателей формируются знания, профессии, умения, действия, овладение, результат.

Педагогическими условиями формирования инновационной деятельности каждого педагога является: знание об инновациях; всестороннее освоение инноваций; освоение диагностики инновационной деятельности; работа по внедрению инноваций в практику; правильное применение инноваций на практике.

В каждом образовательном учреждении имеются недостатки, которые сегодня отмечаются, несмотря на проведение реформ со стороны государства в сфере образования, низкое качество образования; отсутствие результатов обучения; отсутствие навыков самообразования обучающихся; отсутствие совместных творческих работ обучающихся и преподавателей.

Единственный выход из этого тупика – это внедрение инновационных методов и приемов в учебно-воспитательный процесс, повышение у каждого обучающегося интереса к знаниям, стремления к самостоятельному поиску, творческому труду. Основа инновационного процесса - целостная деятельность

по формированию и реализации новшеств. Инновация создает условие для повышения уровня образования.

Изучая и анализируя новые инновационные технологии в повышении качества образования, можно сделать следующие выводы:

- многообразны новые инновационные технологии в повышении качества знаний, умений обучающихся, выбор которых и исходящий из них результат напрямую зависят от профессиональной квалификации преподавателя;

- успех возможен только тогда, когда внедрение новых инновационных технологий осуществляется системно и целенаправленно;

- при внедрении новых инновационных технологий обучения большое препятствие создают несоответствие материально-технической базы каждого учебного заведения современным требованиям, низкий кадровый потенциал.

Понятно, что единственным условием осознанного и качественного получения образования современным молодым поколением является внедрение новых инновационных технологий в образовательный процесс учебных заведений. Поэтому основная задача каждого преподавателя – своевременно принимать, обрабатывать и эффективно использовать новые педагогические инновации, не отставая от научно-технического прогресса. На наш взгляд, это задача внедрения и реализации инновационной системы управления в учебных заведениях.

В заключение, основными задачами новой инновационной педагогической технологии являются: умение целенаправленно организовывать образовательную, развивающую, иную деятельность каждого обучающегося; воспитание в той мере, в какой вы выбираете ориентиры, соответствующие знаниям и умениям; формирование, развитие навыков самостоятельной работы; развитие аналитического мышления.

Список использованной литературы

1. Таубаева Ш.Т., Лактионова С.Н. Педагогическая инноватика как теория и практика нововведений в системе образования: научный фонд и перспективы развития. – Алматы: Гылым, 2017. – 296 с.

2. Бузаубакова К.Ж. Формирование инновационной подготовленности педагога: монография. – Алматы, 2014. – 258 с.

3. Кузьмина Н.В. Педагогическое мастерство учителя как фактор развития способностей учащихся // Педагогика. – М.: Наука, 2016. - №1. –С. 20-26.

4. Описательная модель учителя – выпускника педвуза // Научно-методические рекомендации к разработке / под ред. Ю.К.Васильева. – М.: Юрайтед, 2017. – 50 с.

ӘОЖ 378. 02.37.035

СТУДЕНТТЕРДІҢ ҚҰНДЫЛЫҚ БАҒДАРЛАРЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Төле Ж.
«Мирас» университеті.Шымкент қ., Қазақстан

В статье рассматриваются теоретические основы формирования ориентационных ценностей у студентов посредством педагогического образования, необходимость

сохранения национальных духовных ценностей в условиях современной глобализации и определения педагогических условий формирования духовных ценностей у молодежи.

The article discusses the theoretical foundations of the formation of students' values through pedagogical education, the need to preserve national spiritual values in the context of modern globalization and the definition of pedagogical conditions for the formation of spiritual values among young people.

Қазіргі кезеңдегі адамдардың рухани құндылықтарының орнын материалдық құндылықтар алмастыра бастауын байқауға болады. Көздеген мақсатына жету үшін жолындағы кедергілерді қандай жолмен болсын жойып, байлыққа қол жеткізуді ойлайтын ұрпақ қатарының көбеюі қоғамды алаңдатады және оны болдырмау мен алдын алу жолдарын қарастыруды қажет етеді.

Қазіргі таңдағы білім беру жүйесіндегі құндылықтар философиясы (М.С. Каган, В.М. Межуев) [1], этикалық құндылықтар мен тұлғаның руханилығы мәселесі туралы (А.Н. Максимов, А.В. Разин, М.И. Зуй, П.Сорокин, Н.А. Бердяев) [2], тұлғаның құндылық бағдары көп өлшемді жүйе (С.С. Бубнова) [3], тұлғаны адамгершілікке тәрбиелеудің этнопедагогикалық негіздері (К.Ж.Қожахметова, А.А.Қалыбекова), кәсіби бағдар берудегі тұлғаның құндылықтық бағдарының ролі мен маңыздылығы (Дүйсенбаев К.Т.), және т.б. ғалымдардың ғылыми еңбектерінде қарастырылған.

Жастарымыздың құндылық бағдары ұлттық дүниетаныммен тамыры бір болу керектігіне терең мән берген М.Мөңкеұлы, Ш.Қанайұлы және Д.Бабатайұлы жырларындағы жастардың құндылықтық бағдар мәселесі қазіргі кезеңде де көкейкестілігі жойылмағандығын атап өткіміз келеді. Қазақ ағартушылары Ы.Алтынсарин, А.Құнанбаев, А.Байтұрсынов, М.Жұмабаев, Ш.Құдайбердіұлы және т.б. еңбектеріндегі маңызды мәселе білім, ағартушылық арқылы халықты адамгершілікке баулу, дәстүр (архетиптік мазмұндағы) жаңашылдық-құндылық бағдар болып табылатындығы және оның білім берудегі ізгілендіру туралы ой-пікірлерінің орын алғандығы белгілі.

Қазақ жерінде құндылық ұғымын Әл-Фарабидің, Қ.А. Иассауидің, Ж.Баласағұнның еңбектерінде терең қарастырған. А.Н. Максимов, гносеология тұрғысынан қарағанда құндылықтық қатынастар – бұл идеалдық қатынастар, шындықтағы адамды қоршаған субьективті бейнесі, ол идея түрінде, оның іс-әрекетінің қайнар көзі ретінде көрінетіндігіне мән берген [4].

Адамның қоғамдық мәдениет құндылықтарын қабылдауы адамның алдына мақсат қоюына, сол бағытта іс-әрекетін жүзеге асыруға, ойлауына, әдістер таңдауына ықпал етеді.

Зерттеу барысында құндылықтар ұғымы қазіргі ғылыми әдебиетте келесі мағынада қолданылатынын анықтадық:

- жеке және әлеуметтік бағдар ретінде қарастырылатын құндылықтық идея ретінде;
- кең субъективті бейне немесе адами құндылық өлшем;
- құндылықтардың мәдени және тарихи деңгейі;

- нағыз өмір салтын, лайықты мінез-құлықты бағалайды.

Демек, оқушылардың жеке тұлғасында көзқарастар мен бағдарларды қалыптастыру қажеттілігі туындайды. Осыған байланысты оқушылардың санасына бағытталған құндылықтар олардың қоғамдық санасында қалыптасқан құндылықтармен сәйкес келуі немесе қайшы келуі мүмкін.

Оқу - тәрбие үдерісін дамытуда өзекті мәселенің бірі студенттерді жаңа жағдайға байланысты бейімдеп құндылық бағдарын қалытастыру. Педагогикалық білім беру арқылы құндылық бағдарларын қалыптастырудың жалпы мақсаты - студенттердің кәсіби іс-әрекетті жүзеге асыруға қажетті адамгершілік мінез-құлық, білім, дағдыларды игеруін қамтамасыз ету.

Сондықтан, қазіргі таңда жоғары мектеп алдындағы маңызды міндеттердің бірі – кәсіби мамандарды даярлауда кәсіби біліктілікпен қатар, құндылықтық бағдарын қалыптастыруда оқыту үдерісінің мазмұны мен мен технологияларын жетілдіру арқылы жүзеге асыру маңызды болып отыр. Осы тұрғыдан қарағанда, рухани тұтастыққа негізделген адамның мінез-құлқы, іс-қимылы, ойлау ерекшеліктерін қалыптастыруда оқыту мазмұны мен технологиясында педагогикалық білімнің қажеттілігі байқалады. Демек, оқыту үдерісінде озық технологияларды тиімді пайдалану адамның мінез-құлқын, оның адамгершілік дамуын, қоғамда өзін көрсете білуін реттеуде ерекше рөл атқарады [5].

Біз студенттердің құндылық бағдар қалыптасу деңгейін анықтау мақсатында студенттерді эксперименттік және бақылау топтарына бөлдік. Болашақ маманның моральдық сапасына қойылатын талаптар адамзаттың даму тарихында қалыптасты. Бұл болашақ маманның парасатты мінезінің негізі болып табылады. Бұл талаптардан түйінделетіні студент бойында болуы тиіс қасиеттер төмендегідей:

- өз мамандығын сүю;
- терең әрі жан-жақты білімі болуы;
- өз білімін үнемі толықтырып әрі жаңартып отыруы;
- өзін қоршаған адамдарға гуманды көзқарас;
- принципшіл, талапшыл, әділетті әрі кең жүректі болу;
- ұжымда беделге ие болу, жауапкершілік;
- көмек беру, азаматтық белсенділік, қоғамдық және ағартушылық қызмет атқару.

Қазіргі қоғам мен ғылымның дамуындағы жағдайлар бұл талаптарды нақтыландыру мен толықтыруларды қажет етеді.

Студент үшін өз мамандығын сүюі, оқушыларға гумандық қатынасы, принципшілдігі, талапшылдығы, әділдігі мен кең жүректілігі, көмек қолын созуы, азаматтық белсенділігі сөзсіз қажет.

Негізгі талаптардың мазмұнын сақтай отырып, студенттің білімін үнемі жетілдіріп, жаңартып, толықтырып отыру да оңай емес. Ғылым мен техниканың, ақпарат көздерінің үздіксіз тасқыны дәуірінде барлық ақпараттарды бойға сіңіруге мүмкіндіктер жоқ. Сондықтан, студенттен

ғылымның барлық саласынан терең білімді игеруді талап етілудің орнына қазіргі кезеңде қойылатын талаптарды төмендегідей қарастыруға болады [6]:

1. Іргелі білімдер мен жаңа ақпараттарды үнемі ізденіп, оны болашақ қызметте жауапкершілікпен қолдана білуі, адамдарға деген жылы сезімі мен қызығушылығы, мамандығының кәсіби тұрғыдан оның қиыншылықтарын сезіне отырып, жеңе білу қабілеті болғанда ғана қалуы;

Кәсіби маңызды моральдық сапаларды, шеберлікті шыңдауда көрінетін, атап айтқанда:

- кәсіби біліктілігі (өз пәнін білуі; педагогика және психологияны білуі;
- оқыту мен тәрбиелеу әдісін, тәсілдерін білуі; мұғалімнің өз тұлғасындағы, қызметіндегі жетістіктері мен кемшіліктерін көре білуі, оның кемшіліктерін жоюға ұмтылуы);
- педагогикалық дағды - педагогикалық техника (өзін басқара алу дағдысы, адамдарға ықпал ету дағдысы);
- педагогикалық қызметке жарамдылығын анықтайтын педагогикалық қабілеттіліктер: педагогикалық интуиция және т.б.;

Педагогикалық мамандық студенттерінің бойында құндылықтық бағдарын оқыту үрдісінде қалыптастыру міндеттерін шешу үшін қажет:

1) Қазіргі деңгейде кәсіби педагогикалық іс-әрекетке қажетті материалдық және рухани құндылықтарга қол жеткізу деңгейін көтеруге бағытталган іс-шараларды жүзеге асыру;

2) Оқытудың интерактивті және тұлгага багдарланган әдістерін қолдану;

3) Қогамдагы қабылданган, өмірлік жетістіктерге қол жеткізуге әкелетін студенттердің бойында этикалық білімдерін, біліктілігі мен дагдыларын қалыптастырып, дамытуга ықпал ету;

4) Студенттердің мінез-құлықтарын дұрыс ұйымдастыруга багытталган ұйымдастырушылық іс-шараларды жүзеге асыру;

5) Студенттердің кәсіби іс-әрекетіне қажет мінез-құлықты қалыптастыруга және дамытуга багытталган, оқыту үрдісіне кажетті толықтырулар енгізе отырып, оқыту үрдісінің потенциалын тиімді пайдалана білу.

Бұл іс-шаралардың тиімділігін бағалау үшін шынайы, сенімді, пайдалы, ыңғайлы және өлшенуге икемді критерийлерді қолдану қажет. Болашақ педагог тұлғасында педагогикалық іс-әрекетке қажетті этикалық құндылықтық бағдар қалыптасуына ықпал ету жетекші рөл атқарады.

Қазіргі кезде ғылыми-педагогикалық әдебиеттерде жастардың құндылық бағдары мен тәрбиесі туралы көптеген зерттеулер бар. Құндылық ұғымы ежелгі дәуірден бастап қазіргі философияда, мәдениеттануда, психологияда, педагогикада, әдебиетте және т.б. ғылым саласындағы ең өзекті мәселелердің бірі болып саналады.

Бірақ теориялық-әдіснамалық негіздер мен оқыту үрдісінде оқушылардың құндылық бағдарын қалыптастырудың әдістері арнайы мәселе ретінде қарастырылмайды. Бұл мәселенің теориялық және әдістемелік мазмұны гуманитарлық пәндер циклінде, соның ішінде «Мұғалім мамандығына кіріспе»,

«Педагогика», «Этнопедагогика», «Тәрбие жұмысының теориясы мен әдістемесі» және басқалары. пәндерімен тығыз байланысты.

Сондықтанда студенттердің құндылық бағдарын педагогикалық білім беру арқылы қалыптастырудың теориялық, әдіснамалық алғышарттары жасалғандығына мән бере отырып, бүгінгі күнгі жаһандану үдерісінде ұлттық рухани құндылықтарды сақтап, қайта жаңғыртуда әлі де болса педагогикалық әдебиеттерде жастарға рухани құндылық бағдарын қалыптастырудың педагогикалық шарттарын анықтай түсу қажеттілігі орын алады.

Психологияда тұлғаның құндылық бағдар жүйесін зерттеуде көптеген еңбектер бар, бірақ, басқа да мәнді пәнаралық ғылыми ұғым ретінде әртүрлі теорияда бұл түсінік әртүрлі талданады.

Отандық психологияда «құндылық бағдар түсінігі» ғылыми әдебиеттердегі «тұлғаның бағыттылығы», «тұлғалық құндылықтар», «тұлғалық мәндер», «құндылықтар», «бағдарлар» т.б. түсініктермен тығыз байланысты. Зерттеулер бойынша «тұлғаның құндылық-бағдар» түсінігі қажеттілік-мотивациялық сипатты немесе мәндік сфераға сай келеді.

Психология ғылымында адам психикалық функциялар мен процестердің, тұлға қасиеттерінің түрлі деңгейлі иерархиялық ұйымастырылуы бар тұтас жүйе ретінде қарастырылғаны (Б.Г Ананьев). Бұл жүйе өзінің ішіне қоршаған ортаның көптүрлілігіне қатысты қатынастарының жүйесіне де қосады. Осы қосылған жүйе адам өмірінің түрлі жастық кезеңдері үшін тұрақты емес және әр уақытта динамикада болады.

Әлеуметтік әлемге деген адам қатынастарының жүйесінің негізгі тасымалдаушы элементтері болып құндылық бағдарлар есептеледі. Олар адамдардың әлеуметтік өзара әрекеттігіне, адам қызығушылықтарының үйлесуі мен күресін, сұраныстары мен эксперентацияларын анықтайды, қозғалуы бағалау үшін қолданатын критерилерді береді және тұлғаның әлеуметтік өмірінің стратегиясын анықтай отырып адам мінез–құлығын реттейді. Сондықтан да әлеуметтік – психологиялық анализ объектісі тұлғаның құндылық бағдарларының құрылымын зерттеу мен олардың дамуы мен қалыптасуының жолдарын шығару болып табылады. Осымен орай, бұл жастардың бағдарларының жүйесін жаңа әлеуметтік шарттарда анықтау үшін, маңызды. Бұл маңыздылық өмірлік тағылымдардың құрылымын шығарып және солардың негізінде өз ішінде негізгі идеяларды, елестерді, эмоцияларды біріктіретін, психологиялық ядро суреттеуге мүмкіндік береді.Осылайша біз, бір жағынын олардың ішіндегі ең құндысын таңдай аламыз, екінші жағынан, жастардың мінез–құлығы мен санасындағы ұнамсыз тенденцияларды ескере отырып, оларды жеңе аламыз.

Студенттердің құндылық бағдарлардың жаңа әлеуметтік-экономикалық жағдайлардағы өзгерісіне ең керектісі іс-әрекеттің түрлі сфераларын қамтитын тұлға белсенділігі болып табылады.

Тұтасымен айтқанда, құндылық бағдарлардың психологиялық аспектісі өмір мен мәдениет құндылықтарын ұғу мен жүзеге асыруға бағытталған қоғамдық мінез-құлық пен оның ішкі өмірін зерттеумен тығыз байланысты.

Тұлғаның құндылықтарын және құндылық бағдарларын зерттеуге арналған ықпалдардың негізгі ғылыми-теориялық талдауы бізге оларды әртүрлі бағыт бойынша орналастыруға шартты түрде мүмкіндік береді. Құндылық бағдарларға тұлғаның тұрақтылық қамтамасыз ететін, оның бүкіл өмірін анықтайтын тұрақты бағдарлардан қалыптасқан. Құндылық бағдарларды және олардың қалыптасуын динамикалық және өзгеріп отыратын құрылым деп қарастырады.

Бұл құрылым тұлғаның әлеуметтік өзгерістерге тез бейімделуін, жаңа енде ғана қалыптаса бастаған әлеуметтік ортаға жоғарғы адаптацияны анықтайды.

Адамдардың олардың тұлғалық ядроларының тұрақтылық белгісі бойынша дифференциациясын ескереміз. Себебі, адамдарда әрқашан күшті және тұрақты бағыттылық бола бермейді.

Бұл бағыттардың барлығы құндылық бағдарларды талдаудың ғылыми негізін байытады. Сонымен, өмір бізге тұлғаның көпнұсқалық мінез-құлығының моделін ұсынады. Оны ғылыми зерттеудің тек бір бағытына ғана апаруға болмайды.

Осылайша, құндылық бағдарлар мен олардың тұлғаның психикалық іс-әрекетін реттеудегі рөлінің мәселесі кеңестік ғалымдармен, олар жасап шыққан теориялар ағымында зерттелген. Олардың зерттеулерінде жоғары мектептің жаңартылған білім беру жүйесіне көшу жағдайларындағы жастардың құндылық бағдарларын ғылыми бағыттау мәселесі қарастарылмады.

Ю.А. Щеркович құндылық жүйесінің екіжақты мінезін көрсетеді, олар әлеуметтік және жекелік тәжірибеге сай болып, соған орай екі функционалды мағынаны анықтайды [7]:

- Құндылықтарды санада қалыптастыру мен сақтау негізі болып саналады, олар тұлғаға белгілі бір позицияны иемденіп, өз ойын жеткізуге көмектеседі.
- Жеке құрылымына енген құндылықтар, оның белігілі бір құндылыққа жетуге байланысты болады.

Яғни, құндылық бағыттар адамның белсенділігінің басты реттеушісі болады, себебі әлеуметтік ережелер мен құндылықтар, жеке қажеттіліктер мен мотивтерге сәйкестендірілген.

Отандық психологияда теориялық қорытынды бойынша құндылық бағдарлар мотивациялық және когнитивті білім, адамдардың әлеуметтік жағдайын реттеп отырады. Табиғатынан олар әлеуметтік және индивидуалды феномені болып келетіні белгілі.

Біздің ойымызша, құндылық адамды өмір бойы қажырландырады, жігерлендіреді,алға ұмтылдырады.Осыған байланысты құнды бағыттар сапалы шынайы орындалатын мотивтер мен саналы іс-әрекеттер болып саналады. Ол тұлғаның өсуі мен жетілуіне, дамуына үлесін қосады.

Қорытындылай келе, құндылық бағдарлар студенттердің тұлғалық өсудің және өзіндік дамудың механизмі болып саналады.

Пайдаланылған әдебиет тізімі
1. Каган М.С. Философская теория ценности. СПб:Петрополис,2015.- 205с.
2. Балтабаев М.Х. Педагогическая культурология. Учебное пособие. Республиканский издат. Кааб. Казахской академии образования им. И. Алтынсарина, Алматы, 2013 – 268 с.
3. Бубнова С.С. Ценностные ориентации личности как многомерная нелинейная система.Москва. – 2018.- 344с
4. Максимов А.Н. Философия ценностей. М., Высшая школа, 2017,-176с.
5. Сериков В.В. Личностно ориентированное образование.-2014.-121с.
6. Хабаева Л.М. Роль ценностных ориентаций в формировании профессиональной направленности у сстудентов ВУЗа. Москва - 2012.-2396 с.
7. Калиева Г.И. Формирование основ культуры студентов средствами гуманитарных предметов. – Алматы: 2019, -132 с.

ӘОЖ 159.9

ЖОО-ДА АРТТЕРАПИЯЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫ ҚОЛДАНУДЫҢ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ-ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ НЕГІЗДЕРІ

Төлетай А. М.
«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

В статье рассмотрены пути применения арттерапии в современном образовании и психолого-педагогические основы использования рртерапевтических технологий в профессиональном становлении педагогов-психологов в вузе.

The article discusses the ways of using art therapy in modern education and the psychological and pedagogical foundations of using art therapy technologies in the professional development of teachers-psychologists in higher education.

Қазіргі заманғы өзгерістер қазақстандық білім беру жүйесінде елеулі орын алады және ол жалпы білім берумен, сондай-ақ қосымша білім беру жүйесімен байланысты. Бұл өзгерістер педагогикалық жүйелердің өзара іс-қимылына, дәстүрлі білім беру жүйесін толықтыратын келетін инновациялық технологияларды практикада қолдануға бағытталған. Әлемдік экономикалық кеңістікте интеграцияға бағытталған Қазақстан азаматының шығармашылық тұлғасын тәрбиелеуіміз керек, алайда мәдени және шығармашылық дамудың нақты технологиялары әлі әзірленбеген. Бұл жағдайда педагогикалық білімге арттерапияның инновациялық пәнін енгізу осы мәселенің қажетті шешімдерін әзірлеуге және сынақтан өткізуге көмектеседі. Бұл пәндер педагогика, психология, мәдениеттану және әлеуметтік-мәдени қызмет сияқты ғылымдардың бірігу шекарасында қалыптасты.

XX ғасырдың аяғынан бастап педагогика бейнелеу өнері терапиясы шеңберіндегі арттерапияның мүмкіндіктеріне ерекше назар аударды. Арттерапия мектебінің негізін қалаушы А.И. Копытин арттерапия термині «клиенттің бейнелеу әрекеті мен психотерапиялық қатынастар аясында қолданылатын және әртүрлі физикалық кемшіліктері, эмоционалды және психикалық бұзылыстары бар адамдарды, сондай-ақ қауіп-қатер топтарының өкілдерін емдеу, психокоррекция, психопрофилактика, оңалту және оқыту

мақсатында қолданылатын психологиялық әсер ету әдістерінің жиынтығы» ретінде қарастырған.

Арттерапия (ағылшынша "art-therapy") – сөзбе-сөз «өнер арқылы емдеу» дегенді білдіреді. Бұл өнер мен шығармашылықтың көмегімен сауықтыру және психологиялық түзету әдістерінің қарқынды дамып келе жатқан кешені [1].

Бүгінгі таңда арттерапия түрлі өнерді терапевтік қолдану болып табылады. Қағаздағы көрнекі бейнелерді жасау, ойыншықтар немесе құм және т.б. тұлғааралық қарым-қатынастың маңызды құралы болып саналады және пациенттің өткен немесе қазіргі кездегі тәжірибесін білдіруге көмектесетін танымдық іс-әрекеттің бір түрі болып табылады, оны клиентке сөзбен жеткізу өте қиын.

Қазіргі қоғам басым әлеуметтік мұраттар туралы нақты түсініктің және құндылық бағдарларының жоғалуы кезеңін бастан кешуде, бұл өркениеттің техникалық жетістіктері неғұрлым құрметті болғандықтан, шынайы мәдениет пен өнер өнімдерінің өмірдің шеткері аймағына ауысуына әкеледі. Осылайша, қалыптасқан бұқаралық мәдениет оның көптеген тұтынушыларын қалыптастырады, әсіресе жас ұрпақ, стереотиптік мінез-құлық және эмоционалды, ашық ойын білдіру мен өзін-өзі көрсету құралдарының формалдылығы осал болып табылады.

XXI ғасырдың адамынан ұтқырлық, бұрын таныс емес жаңа жағдайларға тез бейімделу мүмкіндігі қажет деп күтіледі. Сондықтан қазіргі білім беру мекемесінің мұғалімі тәрбие мен оқыту процесінде жас ұрпақтың психоэмоционалды денсаулығын сақтауға ерекше назар аударуы керек. Қажетті тәжірибені дамытатын және байытатын ортаны құра отырып, мұғалім оқушыға үйлесімді жан-жақты дамыған тұлға және қоғамның табысты мүшесі болуға көмектеседі. Осылайша, бүгінгі таңда қоғамның жас мүшелерінің әлеуметтік-мәдени ортаға енуіне де, шығармашылық қызметтің әртүрлі түрлерінде шығармашылық өзін-өзі көрсетуге де қолайлы тиімді әдістер мен әдістемелерді іздеу сұранысқа ие болып отыр.

Бүгінгі таңда педагогиканың өсіп келе жатқан арт-педагогика деп аталатын салаларының бірі білім алушының жеке басының әлеуметтік-адамгершілік, кәсіби және мәдени дамуын біріктіру мәселесін шеше алады. Арт-педагогика әдістерімен байланысты педагогикалық қызмет білім алушының психоэмоционалды жағдайына тиімді әсер етеді. Арт-педагогикалық іс-әрекет тұлғаның жеке саласын үйлестіруді, оның қазіргі әлемде тәрбие процесінде бейімделуін, көркемдік және шығармашылық іс-әрекет процесінде өнер құралдары арқылы оқыту мен дамуды бірінші орынға қояды. Арт-педагогика тұлғаны тәрбиелеу, оқыту және дамыту үшін өнерді, педагогиканы, психологияны интеграциялаудың негіздерін іздейді. Оның негізгі мақсаты – пәндік материалды зерттеумен қатар өнер арқылы адамның бейімделу қабілеттерін қалыптастыру. Оқу үрдісіндегі арттерапиялық әдістер қазіргі заманғы адамның оның проблемаларына, сәтсіздігіне немесе өзін-өзі толық жүзеге асыруға, экологиялық көзқарасқа деген өсіп келе жатқан қажеттілігіне толық сәйкес келеді [2].

Арттерапия адамның физикалық, психикалық және эмоционалды әл-ауқатын жақсарту үшін көркемдік өзін-өзі көрсету процесін қолданады. Әлемде қарым-қатынас пен өзін – өзі көрсетудің көптеген жолдары бар, бірақ арттерапия инновациялық және тиімді әдіс болып табылады. Арттерапия мен қарым-қатынастың басқа түрлерінің арасындағы басты айырмашылықтардың бірі-соңғысы қарым-қатынас үшін вербализацияны, яғни сөздер мен тілді қолданады. Бірақ көбінесе адамдар өздерін және сезімдерін ауқымды түрде білдіре алмайды (шектеулі), проблемалары мен тәжірибелерін нақты айта алмайды. Бұл әсіресе балаларға қатысты. Әсіресе төтенше жағдайлардан аман қалған балалар әрдайым байланысқа шығуға дайын емес, әрқашан өз эмоцияларын сипаттай алмайды, сонымен қатар жас ерекшеліктеріне байланысты олардың сөздік қоры шектеулі. Бұл жағдайда арттерапия көмектесе алады, онда сыныпта балаға әр түрлі шығармашылық түрлері арқылы эмоционалды жағдайын білдіруге мүмкіндік беріледі

Қазіргі уақытта арттерапия өзектілігін жоғалтпай, керісінше ұрпақтардың дәлелденген тәжірибесі, түзету және емдік әсері арқасында дамып, кеңінен таралуда. Ол ересектер мен балаларда сәтті қолданылады, балабақшалардың әдістемелік бағдарламаларына арттерапия сабақтары кіреді. Әсіресе, мектеп жасына дейінгі балалар мен мүмкіндігі шектеулі балаларға арналған арттерапия жақсы нәтиже береді. Әдістердің қол жетімділігі және қарсы көрсетілімдердің болмауы барлық жастағы адамдарға және кез-келген денсаулық жағдайына арттерапиямен айналысуға мүмкіндік береді.

Арттерапия психологиялық шиеленісті жеңілдетеді, көңіл-күйді жақсартады және өзін-өзі тану әдісі ретінде қолданылады. Арттерапия әдістерінің терапиялық әсері қақтығыстар мен мәселелерді шешуге мүмкіндік береді, тыныштандырады, ойлар мен сезімдерді үйлесімділікке әкеледі. Арттерапиялық жаттығулар мен іс-шаралар өз сезімдеріңіз бен көзқарастарыңызды білдіруге, агрессия мен негативті жеңуге, өзін-өзі бағалауды арттыруға көмектеседі [3].

Арт-терапияның негізгі міндеттері:

- психологиялық мәселелерді диагностикалау;
- басылған ойлар мен сезімдердің ең аз ауыруы;
- қоғам тұрғысынан агрессияның және адамның басқа да жағымсыз көріністерінің барабар шығуы;
- психотерапиялық емнің тиімділігін арттыру (арт-терапия көмекші әдіс ретінде);
- сезімдер мен сезімдерге шоғырлануды үйрену;
- әлеуметтік байланыстар орнатуды жеңілдету;
- шығармашылық қабілеттерін дамыту;
- өзін-өзі бақылауды дамыту;
- өзін-өзі бағалауды арттыру.

Арт-терапияның екі негізгі әдісі бар: пассивті және белсенді. Пассивті әдіс - бұл клиенттің басқа адамдар жасаған шығармашылық туындыларын тұтынуы. Мысалы, білім алушылардың суреттерді қарастыруға, көркем

шығармаларды оқуға, музыкалық шығармаларды тыңдауға және т.б. Белсенді әдіс пациенттің өз бетінше шығармашылық өнімдер жасауға негізделген, ал олардың туындыларының эстетикалық құндылығы мен сұлулығы бағаланбайды.

Өнердің әртүрлі түрлерімен жұмыс істеуге негізделген арт-терапия әдістерінің көптеген түрлері бар: изотерапия (бейнелеу өнерімен байланысты барлық нәрсе: сурет салу, кескіндеме, модельдеу және т.б.), түсті терапия, құм терапиясы, музыкалық терапия, библиотерапия (сөзбен жұмыс – ертегілер, өлеңдер және т. б. жазу), би терапиясы, драмалық терапия және басқалар. Балаларға арналған арт-терапия сабақтары психологиялық көмектің ең қызықты, тиімді және үнемді әдісі болып табылады. Мұндай сабақтар әдетте салыстырмалы түрде еркін түрде өтеді. Әр түрлі психологиялық қиындықтар мен проблемаларды талқылау және шешу ойын немесе шығармашылық іс-әрекеттің аясында жүреді. Бұл сабақтарда білім алушылар ойыннан немесе шығармашылықтан ләззат алумен бірге өзінің шығармашылық қабілеттерін ашады, ересек адамның назарын аударады, психологиялық қиындықтарды жеңеді, жеке психологиялық шындықты өзгертеді [4].

Өмірде төтенше жағдайларға тап болған тұлғалармен жұмыс жасау кезінде арт-терапия әдістерін практикалық қолдану тәжірибесі, олардың әрі қарайғы мінез-құлқына әсер еткен, әртүрлі қорқыныш пен проблемалар тудырмаған және осы жағдайларда арт-терапияны қолданудың тиімділігін растайды. Арт-терапия әдістерін қолданатын сабақтар білім алушыларға травматикалық жағдайды жеңуге, оны жаңа деңгейде сезінуге, мінез-құлықтың жаңа түрлерін қалыптастыруға, фобиядан арылуға, мінез-құлық көзқарастарын түзетуге және т.б. көмектеседі.

Арт-терапияны білім беру саласына біріктіру туралы айта отырып, американдық арт-терапия қауымдастығының президенті Ш. Макнифтің пікірінше, жалпы және арнайы білім беру мекемелеріне арт-терапияны енгізу бастамасы білім беру процесінде шешуші рөл атқарады деп санайды, өйткені мамандардың арт-терапевтік қызметі эмоционалды және мінез-құлық бұзылуларымен сипатталатын балаларға емдік және түзету әсерін ғана емес, сонымен қатар оларды өз сезімдерін ашық, еркін және шығармашылық түрде білдіруге үйретеді., танымдық дағдыларды жан-жақты дамытуды қалыптастырады. Қызметтерді шоғырландыру үрдісі және пәнаралық байланыстарды дамыту туралы айта отырып, Ш. Макнифф «кәсіби арт-терапевттердің, оның ішінде алғашқы білімі бойынша тәрбиешілердің көбеюі мектептерде арт-терапиялық бағдарламаларды сәтті жүзеге асыру мүмкіндігін арттырады» деп атап өткен [5].

Осылайша, тұжырымдаманың авторлары арт-терапияны мектептерге енгізуді тұлғааралық құзіреттілік деңгейін жоғарылату арқылы өмір процесінде әртүрлі жағдайларға барабар жауап бере алатын және туындаған мәселелерді шешуде стресстік стрессті жеңе алатын әлеуметтік өнімді тұлғаны тәрбиелеу және қалыптастыру құралы ретінде қарастырады.

Алайда, білім беру процесіне арт-терапия әдістерін енгізудің сәттілігі және осы әрекеттен күтілетін нәтижелерге қол жеткізу мұғалімдер, психологтар және шын мәнінде арт-терапевттер кіретін мектеп қызметкерлерінің ынтымақтастығынсыз мүмкін емес – бұл Д.Буш пен С. Хайттың идеясы болды, сонымен қатар білім беру мекемесінің мамандары балалардың денсаулығын нығайту, сондай-ақ олардың жан-жақты үйлесімді дамуы туралы толық мәлімет алуда ата-аналармен тығыз байланыста болу қажеттілігіне назар аударды.

Арт-терапия мотодтарын қолданудың тәжірибесі туралы айта отырып, Американдық ғылымды дамыту қауымдастығының (American Association for Advancement of Science – AAAS) қызметіне жүгінгім келеді. Бұл қауымдастық жыл сайын «ғылыми би» атты жарыс өткізеді. Байқауға қатысушылар өздерінің ғылыми зерттеулерінің нәтижелерін билеп, орындалған жұмыстардың мәнін тек пластик, музыка, мимика және түрлі-түсті эффектілерді қолдана отырып білдіруі керек. Бұл байқаудың танымалдылығы білім алушылардың өзін-өзі көрсету құралдарына деген қызығушылығының артуына байланысты.

Тәжірибелі арт-терапевттер мен арт-тәрбиешілер «гуманистік құндылықтарға, жалпы және коммуникативті мәдениетті дамытуға, жеке өсуге және білім беру процесінің әр қатысушысының актуализациясына» бағытталған білім беру жүйесіндегі өзгерістердің негізгі тенденциясына көбірек көңіл бөледі. Осылайша, көптеген танымал ғалымдар «психикалық денсаулықты сақтау, эмоционалды дағдарыстардан шығу және жақындарына көмектесу, олардың проблемалары мен басқа адамдармен қарым-қатынасын түсіну» мақсатында арт-терапиялық әдістерді енгізудің шұғыл қажеттілігі туралы қорытындыға келеді.

Оқу процесінде терапевтік құрал ретінде қолданылатын өнер әр оқытушы үшін қол жетімді, өйткені ол арнайы медициналық білімді қажет етпейді. Демек, бұл инновациялық технология қазіргі уақытта қол жетімділік пен тиімділікке байланысты барған сайын танымал болып келеді, бірақ одан әрі даму перспективалары болуы мүмкін. Қазіргі әлемдегі білім алушы жиі стресстерге ұшырайды, көбінесе жинақталған мәселелерді шешуде өзін-өзі қамтамасыз етеді, сондықтан «көркемдік іс-әрекеттің өтемдік, түзету, эвристикалық функциялары білім беру тәжірибесінде сенсорлық білім берудің денсаулық сақтау технологиялары, адамның психоэмоционалды денсаулығын сақтау технологиясы ретінде сұранысқа ие. Арт-терапия құралдарын енгізу тәжірибесі бірнеше сәтті бағдарламалар мен іс-шаралармен ұсынылған [6].

Арт-терапия құралдарын қолдану бейнелеу өнерін, музыканы немесе биді қолданумен ғана шектелмейді, бірақ қолданылатын құралдардың кең палитрасы болғандықтан, драматизация мен театрландыруды білім беру процесіне белсенді енгізу тәжірибесіне жүгінген жөн.

Арт-терапияны қолдану тәсілдерінің әртүрлілігі «жетекші функциясы бар өнер «ізгілендіру» және адамдардың күрделі ұйымдастырылған дене-психикалық және рухани табиғатына жан-жақты әсер ету қабілеті жалпы білім беру кеңістігінде тиімді ресурс және өмір бойы өзін-өзі дамытуға, өзін-өзі

тәрбиелеуге, күшті ынталандыру бола алады» деген қорытынды жасауға мүмкіндік береді. Адамның ақыл-ойына, сезімдеріне, тәжірибелеріне, мінез-құлқына, оның саналы және бейсаналық, психиканың ұтымды және интуитивті жақтарына жан-жақты әсер ете отырып, өнер қатысушылардың білім беру процесіне толық қосылуын қамтамасыз ете отырып, көптеген педагогикалық мәселелерді параллель шешуге мүмкіндік береді.

Пайдаланылған әдебиет тізімі

1. Сусанина И.В. Введение в арт-терапию: учебное пособие. – М.: Когито-Центр, 2017. – 96 с.
2. Сергеева Н. Ю. Арт-педагогика как ресурс гуманитаризации непрерывного образования // Непрерывное образование: XXI век. – М., 2014. - №2. – С.97-104.
3. Титова А. Арт-терапия или исцеление творчеством. – 2012. URL :http://mindlabyrinth.ru/health/art_ter(дата обращения: 16.06.2020)
4. Лебедева Л.Д. Педагогические основы арт-терапии в образовании учителя: учебное пособие. – Ульяновск, 2015. – 383 с.
5. Пурнис Н.Е. Арт-терапия в психологическом сопровождении персонала: учебное пособие. – М.: Речь, 2018. – 159 с.
6. Петрушин В.И. Музыкальная психотерапия: учебное пособие для студентов высших учебных заведений. – М.: Владос, 2016. – 176 с.

УДК 371.13:004

ВАЖНОСТЬ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ НОВЫХ ИНФОРМАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ НА УРОКАХ

Төлеуғазы Қ.Б.
НАО «Университет имени Шакарима города Семей», г. Семей, Казахстан

Мақалада ақпараттық технологияларды қолданудың маңыздылығы қарастырылады. Оқыту үдерісіне жаңа технологияларды енгізу. Оқушылардың "ақпараттық құзыреттілік"ұғымын білуі. Білім алушының өзіне қажетті деректерді өз бетінше таба білуі және өзінің оқу траекториясын таңдауы.

The article discusses the importance of using information technologies. Introduction of new technologies in the learning process. Students 'knowledge of the concept of "information competence". The ability of the student to independently find the data he needs and choose his own learning paths.

Образование становится основным источником стоимости в информационном обществе, в эпоху глобализации. Глобальные тенденции развития науки и новых технологий, образования:

1. информационно-коммуникационные технологии.
2. Центр информационной культуры.

К информационно-коммуникационным технологиям можно отнести интернет, телевидение, электронную почту, радио. Учитель имеет возможность осуществлять контакт с учащимися посредством информационно-коммуникационных технологий таким образом, чтобы они могли подходить индивидуально. Мультимедийный кабинет имеет большую эффективность преподавания с электронным учебником:

1. учитель загружает оценку знаний ученика на компьютер. Это гарантирует, что оценочные показатели являются точными.

2. ученик работает индивидуально.

3. учитель в полной мере видит состояние учащихся в классе, и в зависимости от способностей каждого ученика открывается возможность индивидуальной работы с ним.

Освоение новых информационно-коммуникационных технологий обучения – требование современности. XXI век – век информационных технологий. Большое значение в развитии системы образования в современном обществе имеют информационно – коммуникационные технологии. Выдвигаются цели информатизации образования и преподавания дисциплин на научно – технологической основе. На этапе развития технологий информатизации главной задачей преподавателя является подготовка современных образованных и квалифицированных рабочих специалистов. Стремительное развитие процессов информатизации в обществе требует формирования разносторонней, владеющей новыми технологиями личности.

Пунктом 9 статьи 11 Закона Республики Казахстан «Об образовании» поставлена задача внедрения и эффективного использования новых технологий обучения, в том числе кредитных, дистанционных, информационно – коммуникационных технологий, способствующих быстрой адаптации профессиональных образовательных программ к изменяющимся потребностям общества и рынка труда [1].

Образование – это ориентир на будущее, одна из главных задач учебного заведения, готовящего любого специалиста, – развитие компетенций личности. Компетенция – социальный заказ на образовательную подготовку школьника, необходимую для его успешной деятельности с целью удовлетворения требований личности и общества.

Компетентность – результат знаний, проявляющийся в комплексном овладении учеником способами деятельности.

Информационная компетентность – это способность личности к восприятию, поиску, хранению различной информации, ее реализации и всестороннему использованию возможностей информационно-коммуникационных технологий. Конечные компетенции учащихся – новые результаты обучения. Компетентность не может быть воспринята как совокупность знаний, умений и навыков, усвоенных учеником по предмету. Это – новое качество, результатом которого является умение применять на практике знания, умения, навыки, приобретенные в результате обучения в изменяющихся условиях.

Главная цель формирования информационной компетентности – вооружить учащихся знаниями передачи, преобразования и использования информации, сформировать у них умение свободно, эффективно использовать компьютерные технологии в своей деятельности[2].

Формирование информационного общества становится необходимым условием в условиях быстро развивающегося и широкого использования информационно-коммуникационных технологий для обмена данными, общения

людей, отвечающих современным требованиям. Основное требование информационного общества – дать учащимся основы информационных знаний, развить логическое мышление – структурное мышление, сформировать навыки использования информационных технологий и воспитать умение адаптироваться к течению века и росту информационно – грамотного социума, т. е. адаптироваться к информационному обществу.

Информационная технология – совокупность математических и кибернетических подходов и современных технических средств, обеспечивающих процессы сбора, хранения, обработки и транспортировки информации на основе современной компьютерной техники.

Коммуникация – общее понятие, включающее методы и механизмы передачи информации и устройства их фиксации и обобщения.

Функции общеучебного процесса в условиях информационно – коммуникативной технологии определяются: обучением, воспитанием, развитием, информационным прогнозированием и развитием творческих способностей.

Направления информационно – коммуникативных и интерактивных технологий обучения:

а) электронные учебники;

б) телекоммуникационные технологии;

б) мультимедийные и гипертекстовые технологии;

в) дистанционное обучение (управление) Интернет.

При внедрении информационно –коммуникативных технологий в учебно-воспитательный процесс перед учителем ставятся цели новой направленности:

* Создание учебно-методических электронных комплексов по своей дисциплине, открытие методических предметных Web–сайтов;

* Использование общих компьютерных сетей;

* Создание программных сайтов, инструментов с использованием инновационных методов в среде программирования, (мультимедийные и гипертекстовые технологии).

* Обеспечение самообразования в ходе дистанционного обучения (Сети Internet).

Интерактивное обучение – это, прежде всего, интервьюирование, при котором общение ученика и учителя осуществляется непосредственно. Интерактивная деятельность на уроке предполагает развитие организационного и диалогического общения, что приводит к взаимопониманию, взаимодействию, совместному решению каждой из задач, необходимых каждому участнику.

Развитие информационно – коммуникационных технологий является частью образования. В последние годы использование компьютера, электронного учебника, интерактивной доски дает хорошие результаты для ежедневных занятий в соответствии с современными веяниями. Система образования реализуется посредством электронной связи, обмена информацией, интернета, электронной почты, телеконференций, on-line занятий [3].

На сегодняшний день с использованием инновационных методов и информационных технологий основной целью является повышение мыслительной способности, развитие любознательности, заинтересованности, активизация учащихся.

Эффективность использования информационно-коммуникационных технологий на уроке:

* самостоятельная работа ученика;
* получить больше знаний за меньшее время и сэкономить время;
* проверка знаний и умений с помощью тестовых заданий;
* выполнение творческих заданий;
* возникновение возможности дистанционного обучения;
* возможность оперативного получения необходимой информации;
* изучение предметов и заданий, требующих действий;
* способность видеть и чувствовать результаты различных экспериментов с удивительными процессами природы, которые невозможно увидеть простым глазом, почувствовать рукой или услышать;
* большое влияние на расширение кругозора учащихся.

Информационно-коммуникационные технологии как средство развития компетенций личности:

Одним из главных условий современного образования является умение обучающегося самостоятельно находить нужные ему данные и выбирать свои траектории обучения. На мой взгляд, главной целью при проектировании информационно-образовательной среды является требование обучающегося к самостоятельному обучению, то есть обучение любознательности.

Таким образом, одним из инструментов обучения является электронный учебник. Это программный инструмент для передачи новой информации в индивидуальном обучении учащихся, а также для тестового контроля усвоенных знаний и умений.

В системе образования можно добиться больших успехов, используя электронные учебники. В процессе использования электронных учебников учащийся получает двусторонние знания: 1. предметные знания; 2. компьютерные знания. Использование электронных учебников позволяет ученику самостоятельно творчески работать, совмещать теоретические знания с практикой. С помощью электронного учебника учащийся может получить много дополнительного материала, хорошо запоминает полученные данные, так как видит их на компьютере, формируется способность к самостоятельной работе. Таким образом, использование инноваций в обучении подрастающего поколения является основным источником творческого успеха.

Основная цель обучения электронным учебником – непрерывный и полный контроль над процессом обучения, а также развитие информационно-поисковых способностей, творческих способностей. Эффективная сторона этого: в электронном учебнике мы можем использовать видеообзор для каждого урока, справочный словарь, диктант, тестовые задания, вопросы для повторения. С помощью электронного учебника повышается эффективность использования на уроке технических средств, дидактических материалов,

интерес учащегося к предмету, формирование уровня знаний, умений, навыков, глубина знаний, виды проверки, оценка, приобретение практических навыков. Учащиеся сами могут копировать полученную информацию и работать с ней по своему усмотрению.

Для учителя достижение результата – это не только получение знаний учеником, но и самостоятельное получение знаний, и применение полученных знаний по мере необходимости. Сегодняшний ребенок – это новый мир завтрашнего дня. Сегодня поток информации очень большой. Для работы в информационной среде любой педагог должен быть учителем, способным систематически излагать свои мысли, иметь развитую коммуникативную и информационную культуру, использовать интерактивную доску, владеть приемами работы в режиме On-line. Мы учителя – ориентиры, обучающие новым технологиям, отвечающим современным требованиям. Учащиеся должны адаптироваться к новой жизни, новому обучению, новым отношениям. Нельзя забывать, что вхождение в число развитых стран, конкурентоспособных с этим процессом, ставит перед педагогическим сообществом большие задачи.

Список использованн литературы

1. Закон Республики Казахстан «Об образовании»;
2. Государственная программа развития образования Республики Казахстан на 2011-2021 годы;
3. Мухамбетжанова С. Т., Мельдебекова М. Т. Методика формирования компетенций педагогов по применению информационно – коммуникационных технологий. Алматы: ТОО "Даир полиграфия", 2010 г.

ӘОЖ 376.1

МЕКТЕП ЖАСЫНА ДЕЙІНГІ БАЛАЛАРДЫҢ ДАМУЫНДАҒЫ МОДЕЛЬДЕУДІҢ МАҢЫЗЫ

Тунгатарова Н.К., Каласалиева М.
И. Арабаев атындағы ҚМУ, Бішкек қ., Қырғызстан

В статье моделирование рассматривается как инновационный подход в обучении дошкольников. В статье приведены основные требования к моделированию и описание методов моделирования, позволяющих развивать детей дошкольного возраста.

In the article, Modeling is considered as an innovative approach in teaching preschool children. The article presents the basic requirements for modeling and describes the modeling methods that allow the development of preschool children.

Модельдеу – объектілерге тиесілі болған ең мәнді, маңызды қасиеттерімен байланыстыратын модельдерді балалармен бірге дайындап, оны кейін қолдану.

Модельдеу әдісін қолдануға қойылатын талаптар [1]:

1. қандай да бір нәтиже алу қажет болған кезде модельдеу әдісін қолдану қажет;

2. бұл әдіс әрдайым алмастырғыштарды қолдануды қамтиды, сонымен қатар геометриялық фигураларды алмастырғыш ретінде пайдалану керек;

3. бұл әдіс балалардың іс-әрекеттерін ынталандыратынына күмән жоқ (неге біз мұны жасаймыз? сұрақ - жауабы бар);

4. проблемалық жағдайларды шешу кезінде модельдеу әдісін қосу қажет;

5. әр баланың өзіндік моделі болуы мүмкін, ол бір модельге ұқсамайды.

Модельдеу әдісін мектепке дейінгі білім берудің барлық бөлімдерінде сәтті қолдануға болады.

I бөлім - Өсімдіктермен танысу.

Бөлме өсімдіктермен жұмыс жасау кезінде біз мыналарды көрсететін модельдер жасауымыз керек:

1. жапырақ пішіні (дөңгелек, сопақша т.б.);

2. жапырақтардың түс моделі (осы функцияға сәйкес өсімдіктердің түсі мен ылғалдылығына қажеттіліктері анықталады);

3. жапырақ бетінің моделі (осының негізінде балалар мәселені шешеді, өсімдіктерге қамқорлық жасайды);

4. жапырақ мөлшерінің моделі (әр түрлі мөлшердегі өсімдік жапырақтарын салыстыру), ол суды жуу немесе бүрку арқылы күтім әдістерін анықтауға көмектеседі);

5. жапырақ санының моделі (көп немесе аз);

6. жапырақтардың кеңістіктік орналасуы;

7. суару көлемінің моделі;

8. өсімдіктердің өсу моделі (шөл, орман, су, батпақ).

Бұл модельдер жаңа өсімдікпен танысуда, өсімдіктерге қалай күтім жасау керектігін анықтауда, сонымен қатар серуендеу мен экскурсия кезінде соңғы әңгімелерде қолданылады.

Сондықтан, осы модельді қолдана отырып, балалардың үй гүлдері мен жабайы гүлдер туралы білімдерін бекіту үшін осындай модельдерді қолдануға болады.

II бөлім - Жануарлармен танысу.

Модельдеу әдісінде жануарларды белгілі бір топқа тән сипаттамаларына қарай жіктеу үшін қолдануға болады. Мысалы, құстарды қарау кезінде біз тек құстарға қатысты ерекшеліктерді атап өтеміз және олардың модельдерін саламыз:

1. қанаттар моделі;

2. тұмсық моделі;

3. аяқтың моделі (әрқашан екі болады).

Балықтар:

1. балықтың тері моделі;

2. қалқымалы қанаттар моделі;

3. су ортасының моделі.

Жыртқыштарда:

1. ауыз, тіс моделі;

2. жүнді білдіретін модель;

3. аяқ моделі (әрқашан 4).

Жәндіктерде:

1. мұрт моделі;

2. аяқтың моделі (әрқайсысында 6 немесе одан көп);

3. денедегі тесіктердің моделі.

III бөлім-Көркем әдебиетпен танысу.

Модельдеу кезінде балаларды өнер туындысымен таныстыру кезінде мұғалім келесі міндеттерді шешеді [2]:

а) балаларды шығарманың кейіпкерлері мен негізгі атрибуттарын алмастырғыштармен алмастыруға үйретеді;

б) қозғалысты модельдеуге үйретеді, жұмыстың сюжетіне сәйкес алмастырғыштарды жылжыту;

в) толық пәндік модельдеу, блоктарды құруды үйретеді.

Модельдің бірінші кезеңінде біз тек таныс туындыларды қолданамыз. Тәрбиеші балалармен бірге орынбасарларды таңдайды. Мысалы, "Үш аю" ертегісінде әртүрлі мөлшердегі үш таяқша мен текше болуы мүмкін. Мұғалім ертегіні айтады және балалардан оның орынбасарларымен ойнауға көмектесуін сұрайды.

Балаға алмастырғыштар беріліп, әңгіме айтылған кезде, ол әр баланың өз үстелінде ойнайтынын түсіндіреді.

Фланелеграфты модельдеу кезінде қолдануға болады. Содан кейін балалар ертегіні тыңдап, орынбасарларын фланелеграфқа орналастырады. Мұнда әрдайым балаларды мүмкіндігінше көп алмастырғыш кейіпкерлерді таңдауға шақыру керек.

Келесі кезеңде тәрбиеші тапсырманы қиындатады.

Мысалы, ол фланелеграфта ертегі эпизодын ойнайды, оны балалар сол кезде айтады. Немесе балалармен бірлесе отырып, олар оқиғаны айтпас бұрын "көмекші" алмастырғыштарды қолдана отырып, эпизодтың немесе бүкіл жұмыстың моделін жасайды. Сіз ертегінің эпизодын жариялай аласыз, содан кейін балалардан оны аяқтағаннан кейін қосуды сұрай аласыз. Ертегіні айту кезінде тарих пен модельдер сәйкес келуі керек. Мұғалім әрдайым балаларды модельдерді жылжыту қиын және басқаша не істеуге болады деген ойға жетелейді және олар:

а) алмастырғыштарды іріктеу;

б) туындыны мазмұндық бөліктерге бөлу;

в) орынбасарларды блоктарға орналастыру, әрбір блокты туынды эпизодына сәйкес келтіру.

Әндерді модельдеу әдісін қолдана отырып есте сақтауға болады.

V бөлім- Сөйлеуді дамыту.

Модельдеу әдісін балаларды айтуға үйретуде сәтті қолдануға болады. Мысалы, ойыншық туралы сипаттамалық әңгімелер жазу кезінде сіз сюжеттің контуры ретінде қолданылатын модельдер жасай аласыз, бұл:

а) ойыншық жасалған материалды көрсететін модель;

б) түс моделі,

в) шама моделі;

г) ойыншық бөлшектерінің моделі;

д) бөлшектер пішінінің моделі;

е) оның тағайындалған моделі.

Сол сияқты, сіз қалаған кез-келген басқа заттарды немесе тағамдарды сипаттайтын модельдер жасай аласыз. Жануарларды сипаттау кезінде модельдердің саны артады (жіктеу үшін модельдерді қолданумен салыстырғанда), бұл балаларға объект туралы толығырақ айтуға мүмкіндік береді.

Өнер туындысын қайталаған кезде, сіз негізгі сюжеттік желілерді және блоктарда ұсынылған модельдер тізбегін қолдана аласыз. Шығармашылық әңгімелер жасай отырып, мұғалім алдымен балаларға қысқартылған сызбаларды, мысалы, үйде сурет салуды аяқтауды, онда кім тұратынын суреттеуді және ол туралы айтуды сұрайтын тапсырмалар береді. Мұғалім сюжетті ойлап табуды, содан кейін оны үлгіні салу және өзі ойлап тапқан оқиғаны айту үшін қолдана алады.

V бөлім - Ересектердің жұмысымен танысу.

Әр адамның жұмысы - бұл бес компоненттен тұратын еңбек процесі:

1. жұмыстың мақсаты (ол не істейді, не істеуді жоспарлайды);
2. еңбек заты (ол неден жасалған немесе не бағытталған);
3. жұмыс процесінің жабдықтары (жұмыс процесі үшін не қажет);
4. еңбек қызметі (ол не істейді);
5. еңбек нәтижесі (сіз не істедіңіз, не болды).

Ересектердің үлгерімін бақылау моделі (орта топта). Біріншіден, еңбек объектіге қажеттілік туғызуға бағытталуы керек (мысалы, учаскені тазарту үшін). Содан кейін тікелей еңбек процесін бақылауды ұйымдастырыңыз (тазалаушының жұмысы).

Әңгіме жүргізу, көргенді қайталау қажеттілігін қалыптастыру (сайттағы заттарды ретке келтіру).

Содан кейін мұғалім - ойын жағдайында бүкіл жұмыс процесін көрсететін бес сатылы баспалдақты модель ретінде енгізеді.

VI бөлім - Кеңістіктік қатынастармен танысуды модельдеу.

Бірінші кезеңде балалар бөлме жоспарын, сайт жоспарын құруды үйренеді. Бұл "Маша қуыршақ өз бөлмесін безендіреді" ойыны болуы мүмкін. Содан кейін ойындар күрделене түседі. Мысалы, "Қазына тап" ойыны-бөлменің жоспары жасалады, содан кейін Қазына жасырылған жер белгіленеді. Сол қағида бойынша "Гүл қою" ойыны өткізіледі.

Үлкен топтың балалары өз жоспарларын жасайды (мысалы, есіктен, терезеден сыртқы қолдау қажет). Мұғалім қуыршақты макет бойынша жүргізеді, балалар оның жолын жоспарда көрсетеді. Әр бала қайда бара жатқанын айтады - тура, солға, оңға.

VII бөлім - Математикаға кіріспе.

Қарапайым математикалық түсініктерді дамыту үшін балаларды аптаның күндерімен, күннің бөліктерімен, кезеңдермен таныстыру үшін модельдеу әдісі қолданылады, бұл жылдың белгілі бір уақытына тән өзгерістерді көрсететін суреттер сериясы болуы мүмкін.

Мысалы, күзгі маусымды ұсына отырып, біз келесі модельдерді тарта аламыз:

1. дақылдың моделі;

2. құлаған жапырақтардың моделі;

3. жаңбырлы ауа райы моделі.

Аптаның күндері - спектрдің түстерімен ұсынылуы мүмкін, сондықтан сол принцип күннің жеке бөліктерін көрсетеді; есептеу кезінде "есептеу машинасы" шаблонын қолдануға болады.

VIII бөлім - Сауаттылыққа оқыту.

Балаларды оқуға және жазуға үйрету кезінде балаларды дыбыстар мен әріптермен таныстыру үшін модельдеу әдісі қолданылады.

Алдымен тәрбиеші ойын түрінде балалардың назарын барлық дыбыстардың әр түрлі созылатындығына аударады (аузы кеңінен ашылады, аузы ашық, аузында ешқандай кедергі жоқ) және бұл дыбыстарды қызыл киімдегі кішкентай адам ретінде көрсету керек, аузы кең, бұл дыбыстар дауысты дыбыстар деп аталады.

Дауыссыздар жұмсақ және қатты, саңырау және дауысты болып бөлінеді. Жұмсақ дауыссыздар үлкен аузы ашық жасыл костюм киеді. Қатты дауыссыз дыбыстар, әдетте, жұқа, қатты мінезді, көк костюмде. Дауыс дауыссыз дыбыстар-көк костюмде, қолында қоңырауы бар, қозғалтқышы бар. Саңыраулардың қозғалтқышы жоқ. Үнді дауысты дыбыстарды (әріптерді зерттеген кезде) бір пәтерде тұратын екі баспен ұсынуға болады, мысалы, "Ё" Й және О.

Содан кейін дыбыстар қызыл, жасыл және көк чиптермен көрсетіледі. Балалар әріптерді біліп, буындармен танысқанда, буын моделін қолдануға болады - екіге бөлінген тіктөртбұрыш - бұл екі дыбыс тұратын үй, бірақ әрқайсысының өз бұрышы бар. "Ұрпақ үшін үй таңдаңыз"ойындарын ойнаған дұрыс. Сіз үйді сөзбен тұрғыза аласыз, сөзде қанша дыбыс болса, сонша терезе болады. "Буынға үй тап"," Ертегіні таңда" сияқты ойындарды ойнап, сөздерді бөліктерге бөліп, "үй" сөзге тартылады, "үй" бөлмелерге бөлінеді, ал сөз бөліктерге бөлінеді, әр бөлікте тек бір дауысты дыбыс болады. "Бөлмедегі дыбыстарды қою", "Сөйлеуге арналған пәтерді жобалау" модельдерін қолдана отырып, ойын ойнауға болады.

IX бөлім - Табиғат құбылыстарымен танысу.

Модель табиғи құбылыстарды бақылау үшін де қолданылады. Тәрбиешімен бірге балалар ауа-райын қалай модельдеу керектігін келіседі, олар келесі модельдерді құрайды:

а) жаңбыр моделі;

б) ашық ауа райы моделі;

в) қардың моделі;

г) бұлтты ауа райы моделі.

Жаңа модельдер біртіндеп енгізілуде-мысалы, тұман. Бұл модельдерді табиғат бұрышында қолдануға болады. Бірте - бірте міндеттер күрделене

түседі, бірнеше модельдердің эскизі бір терезеде жасалады: жаңбыр, адамдар қалай киінеді, ағаштар қалай көрінеді және т. б.

Х бөлімі - Материалдардың сапасы мен қасиеттері.

"Кішкентай адамдар" моделін балаларды қоршаған заттармен, ауамен, сумен, газбен таныстыру кезінде қолдануға болады. Қатты денелер қолдарын мықтап ұстап, аяқтарын кең жайып тұратын "қатты адамдардан" тұрады. Сұйықтықтар қолдары мен аяқтары ақырын төмен түсірілген "жалқау адамдардан" тұрады. Газ тәрізді заттар - қарама-қарсы бағытта ұшатын тәкаппар кішкентай тіршілік иелері. Алдымен мұғалім балаларға осы кішкентай адамдардың қимылдарын бейнелеуді ұсынады, содан кейін олар модельдер салады.

Заттарды кішкентай адамдар арқылы бояуға болады. Мысалы, сіз бір кесе шай суреттегенде, оның қабырғалары "қатты адамдар", ішіндегі "сұйық адамдар" және жоғарғы жағында "газдалған адамдар" ретінде бейнеленген.

Ағаш қасиеттерінің модельдерін суреттей отырып, балалар сурет салады:

а) жану моделі;

б) ағаш батып кетпейтініне көз жеткізіңіз;

в) оның қаттылығы.

ХІ бөлім- Дене шынықтыру.

Модельдерді балалармен оқу жаттығуларын орындау кезінде қолдануға болады. Бұл үшін суреттегі қозғалыстар шифрланған болуы керек, мұғалімге тек картаны көрсету жеткілікті, содан кейін балалар модельде көрсетілген жаттығуды бастайды.

Мектепке дейінгі жас балаларға модельдеу әдісін қолдана отырып, логикалық ойлауының дамуына ықпал ететін ұғымдарды жақсы меңгеруге мүмкіндік береді.

Пайдаланылған әдебиет тізімі

1. Жуйкова Т.П. Характеристика метода моделирования в формировании пространственных представлений у детей старшего дошкольного возраста. -М.: Издательство Молодой ученый, 2012. -41-44с

2. Сапогова Е.Е. Операция моделирования как условия развития воображения у дошкольников.- М.: Педагогика, 1978.- 233с

ӘОЖ 37.013.77

СТУДЕНТТЕРДІҢ ИНТЕЛЛЕКТУАЛДЫ ЖӘНЕ ТҰЛҒАЛЫҚ ДАМУЫНА ИННОВАЦИЯЛЫҚ ОҚЫТУ ТЕХНОЛОГИЯСЫНЫҢ ӘСЕРІ

Тураева Х. М.
«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

В статье рассмотрено влияние инновационных технологий обучения на интеллектуальное и личностное развитие студентов методы и особенности модернизации процесса обучения в настоящее время. В этом направлении изложены содержание,

структура образования в различных вариантах, новые идеи, основанные на науке и опыте, новые технологии. Рассмотрены особенности и значение обучения через инновационные технологии, новые информационные технологии и виды в системе образования и взаимосвязь. Также составлена сравнительная характеристика традиционных и новых информационных технологий обучения.

The article considers the influence of innovative learning technologies on the intellectual and personal development of students methods and features of the modernization of the learning process at the present time. In this direction, the content and structure of education in various versions, new ideas based on science and experience, and new technologies are presented. The features and significance of learning through innovative technologies, new information technologies and types in the education system and the relationship are considered. The comparative characteristics of traditional and new information technologies of training are also compiled.

Білім беру жүйесінде инновациялардың әртүрлі топтары анықталады: білім беру мазмұны, әдістері, технологиялары, формалары, әдістері, әдістері, бұл кәсіби қызметке маман даярлау жүйесіне әсер етеді.

Инновациялық оқыту технологиясы арқылы студенттерге білім беру елімізде кеңінен таралуда.

Болашақ маман студенттердің заманауи кәсіби қызметі компьютерлік техниканың жаңа жетістіктерін қолданбай жүргізуі мүмкін емес, болашақ мамандарды кәсіби даярлау тиісті тәсілді қажет етеді. Инновациялық технологиялар, сөзсіз, білім алушылардың интеллектуалды даму деңгейіне теріс те, оң да әсер етеді.

Қазіргі заманғы ғылым өнімінің зияны мен пайдасы туралы нақты айту мүмкін емес, бірақ бір нәрсені нақты айтуға болады: білімге таныс тәсілдермен тандамадағы инновацияларды ұтымды, тиімді пайдалану, сөзсіз, жағымсызға қарағанда оң нәтиже береді.

Қазіргі қоғам өмірдің барлық салаларындағы тез өзгерістермен сипатталады, бұл әсіресе ақпараттық дамуға, атап айтқанда білім беру кеңістігіне әсер етеді. Дүниетанымның қалыптасуының, тұлғаның рухани қалыптасуының негізін қалаушы білім беру саласы маңызды трансформациялық процестерді бастан кешуде.

Жаңа құндылықтар мен технологиялар, өмірдің жаңа стильдері кездесетін кеңістік ең жақсы құндылықты сақтайтын және адамды, болашақ маманды жұмысқа, шығармашылыққа, жеке тұлғаны қоғамда жүзеге асыруға дайындайтын жаңа, заманауи білім беру тәсілдерін қажет етеді.

Жоғары оқу орнында оқып жүрген кезде жастардың алатын білімі, іскерлігі сөзсіз маңызды болып табылады, бірақ онымен қатар құзыреттілік ұғымы да өзекті болып табылады.

Көптеген халықаралық сарапшылардың пікірінше, құзыреттілік жоғары оқу орны түлегінің өмірге, оның кейінгі жеке дамуына және қоғам өміріне белсенді қатысуға дайындығын анықтауға мүмкіндік беретін индикаторлар болып табылады.

Студенттердің қазіргі заманғы сұранысын қандай тәсілдер, жұмыс формалары қанағаттандыра алады, болашақ мұғалімдердің, білім беру

саласындағы мамандардың қажетті құзыреттіліктерін, кәсіби жеке қасиеттерін қалыптастырады деген сұрақ туындайды.

Оқу процесінде ақпараттық-компьютерлік технологияны қолдану тарихы бірнеше ондаған жылдарға созылады, сондықтан оны дәстүрлі оқу құралдары мен әдістерімен оңтайлы үйлестірудің жолдарын іздеу жолдың басында. Көптеген оқу орындарында пәндер оқу тәжірибесі жинақталған, кейбір жалпылама тұжырымдар жасауға мүмкіндік береді.

Инновациялық оқыту технологиялары оқу процесінің барлық кезеңдерімен байланысты және оқу сапасының маңызды факторы болып табылады. Инновациялық оқу технологияларын қолдану оқу орнының жағдайына тікелей байланысты және оның дидактикалық мақсаттарына бағынады. Инновациялық оқыту технологияларын қолданудың тиімділігі пәндер циклін немесе болашақ маманның кәсіби дайындығын зерттеудің нақты тапсырмаларына тікелей байланысты.

Кез-келген басқа оқу құралдары сияқты, инновациялық оқыту технологияларын оқу процесінің барлық кезеңдерінде қолдануға болады: мотивациялық орнату функциясын орындау үшін (нені, қалай және не үшін оқыту керек), жаңа ақпаратты баяндау және түсіндіру үшін, зерделенгенді бекіту және қорыту, жаттығулар мен тапсырмаларды, әр түрлі дербес аудиториялық және аудиториядан тыс жұмыстарды, бақылау мен өзін-өзі бақылаудың барлық элементтерін орындау үшін, барлық қолжетімді желілік көздерден ақпаратты пайдалану жөніндегі оқу жобалары үшін.

Инновациялық оқыту технологияларын қолдану бірқатар жағдайларды қажет ететіні түсінікті, олардың ішінде тиісті бағдарламалық жасақтаманың болуы, мұғалімдер мен студенттердің техниканы еркін меңгеруі, оқытушының жұмыс уақытының белгілі бір бөлігін пәнді оқытудың ақпараттық-семантикалық қамтамасыз етілуін дамытуға бөлу, студенттердің ақпараттық жүйемен жұмыс кестесін құру [1].

Инновация – педагогикалық процеске оқыту мен тәрбиенің жаңа тұжырымдамаларын, оқу жоспарларын және бағдарламаларын, түрлерін, әдістерін, құралдарын енгізіп, мақсатқа жету. Инновациялық процессіз жоғарғы оқу орнының дамуы мүмкін емес.

Жалпы, оқытудың инновациялық технологиялары бірқатар талаптарға сай болуы керек:

1. Оқу іс-әрекетін басқарудың әртүрлі тәсілдерін жүзеге асыру мүмкіндігін құру.

2. Студенттердің аудиториялық және аудиториядан тыс уақытта жұмыс істеуі үшін бірыңғай ақпараттық кеңістікті қамтамасыз ету.

3. Әр түрлі жұмыс түрлерін орындау, ақпарат алудың әртүрлі тәсілдері мен көздерін пайдалану, мәтіндік және статистикалық материалдарды, проблемалық жағдайлар мен жағдайларды талдау, әр түрлі күрделілік деңгейіндегі мәселелерді шешу, жаттығулар мен жобаларды орындау арқылы студенттің қызметін жандандырыңыз.

4. Белгілі бір және байланысты білім салаларынан оқу ақпаратына толық қол жетімділікті және түсінуді қамтамасыз ету.

5. Студенттің материалдармен жұмыс істеу уақыты мен қарқыны туралы жеке мүмкіндіктерін ескеру, интернет арқылы өзін-өзі бақылау және басқа студенттермен және оқытушымен пікір алмасу үшін жағдай жасау.

6. Студентке кез-келген уақытта бағдарламаға кіруге және одан шығуға, бұрын зерттелген тақырыптарды қайталауға, тапсырманы орындауға, өзін-өзі бақылауға мүмкіндік беріңіз.

7. Мазмұнын жаңарту, оқу процесінің шарттарына сәйкес бағдарламаны басқаруды бейімдеу қабілеті болуы тиіс.

Жоғары оқу орнында оқудың негізгі формасы дәріс болып қала береді, оның пассивті оқу түрі ретінде өткір сынына қарамастан. Дәрістер жоғары мектепте оқытудың ең көне және кең таралған түрлерінің бірі болып табылады, дәріс курстары мұғалімнің дамыған түрінде беретін білімінің үлкен көлемін жинақтайды. Бірақ дәстүрлі дәрістер студенттердің сұранысын қанағаттандырмайды.

Олардың орнына көрнекі сүйемелдеуді қамтамасыз ететін мультимедиялық дәрістер, тренинг дәрістері, студенттердің оқу процесіне белсенді қатысуын қамтамасыз ететін интерактивті пікірталастар келеді.

Мультимедиялық дәрістерді ұйымдастыру компьютерленген дәрістерді өткізу үшін арнайы аудиториялардың болуын талап етеді, онда қол жетімді бағдарламалық жасақтамамен үйлесімді проектор, экран, аудиторияны қараңғылау мүмкіндігі, интернетке қол жетімділік және т.б. бар, сондықтан көптеген жоғары оқу орындарында бұл форма кең таралмайды.

Мультимедиялық дәрістер бүгінде оқытушылардың жеке ынтасы мен олардың жұмысының арқасында ұйымдастырылады. Мультимедиялық дәрістерді енгізудегі проблеманың тағы бір жағы - компьютерлік технологияларды жетік меңгермеген оқытушылардың даярлығы. Презентация бағдарламаларын, мультимедиялық дәрістерді дайындау ерекше күш-жігерді, айтарлықтай дайындықты қажет етеді. Бұл мәселені шешуде студенттер мен оқытушылардың ынтымақтастығы қызықты болуы мүмкін. Біз мультимедиялық дәрістерді дайындаудың белгілі бір моделін ұсындық.

Заманауи технологияларды жылдам меңгеретін студенттер берілген тақырыпта мультимедиялық презентацияларды шығармашылық жұмыс ретінде дайындай алады, бұл өзара байытуға, студент пен оқытушының өзара оқуына, зияткерлік деңгейдің өсуіне, серіктестік қарым-қатынас орнатуға, академиялық бірлікке ықпал етеді [2].

Білім беруді ізгілендіру, оның жеке әлеуетін ашуға бағытталуы жаңа білім беру технологияларының пайда болуына және жетілуіне әкелді.

Осындай технологиялардың ішінде саналы мотивацияның, қажетті қасиеттердің, дағдылардың, құзыреттіліктің тиімді қалыптасуын қамтамасыз ететін және дәрістерге балама болып табылатын оқытудың тренингтік формасы ерекше орын алады.

Бірақ жұмыстың тиімді түрі деп танылған тренингтік жұмыс түрі жоғары оқу орнының оқу процесінде эпизодтық болып қала береді. Бұл жағдай бірнеше себептердің салдары болып табылады. Біріншіден, тренингті ұйымдастыру және өткізу үшін аудиторияның тиісті жабдықтары, арнайы тренингтер орталықтары қажет, оларды құру үшін айтарлықтай қаржыландыру қажет. Екіншіден, тренингті ұйымдастыру және өткізу үшін тиісінше дайындалған педагог-жаттықтырушылар (фасилитаторлар) қажет, оларды дайындау бүгінгі күні мақсатты түрде жүзеге асырылмайды. Үшіншіден, мұғалімнің сабақтарды тренингтік жұмыс түрінде өткізуге деген ынтасы жоқ, өйткені оны дайындау үшін көп уақыт, тиісті материалдық .

Қазіргі өзгермелі әлемнің дамуына үлгеру үшін студенттер жоғары білім деңгейіне ие болуы керек, ал заманауи инновациялық технологияларды енгізбестен бұл мүмкін емес.

Адамның білім деңгейі мен оның кәсіби және экономикалық әл-ауқаты арасында тікелей байланыс бар екенін ескере отырып, жоғарыда аталған және басқа да инновациялық технологияларды жоғары оқу орнының оқу процесіне енгізу өзекті мәселе болып табылады. Бұл мәселені шешу адамның жан-жақты, үйлесімді дамуына және болашақ маманның бәсекеге қабілеттілігіне жағдай жасайтын инновациялық, гуманистік, демократиялық бағдарланған білім беру кеңістігін құру идеясы төңірегінде сананы, бірлескен күш-жігерді, ұтқырлықты шоғырландыруды қажет етеді.

Адам танымының негізгі формасы ғылым болып табылады және бүгінгі күні ол біздің шындықтың, айналадағы шындықтың маңызды және маңызды құрамдас бөлігіне айналуда. XX ғасырдың ортасынан бастап ғылым мен білімнің тұрақты дамуы ғылыми-техникалық прогресті қамтамасыз етеді, бұл инновациялық технологиялардың пайда болуына және оларды біздің күнделікті өмірімізге енгізуге әкелді.

Инновациялық технологиялардың түрлері бар: енгізу, кеңес беру, инжиниринг және оқыту. Енгізу инновациялардың таралуына жол береді; прогрессивті идеяларды, өнертабыстарды, ғылыми зерттеулердің нәтижелерін практикалық қолдануға қол жеткізу.

Инновацияларды енгізу өндірісті қайта құруды, жұмысшыларды қайта даярлауды, күрделі шығындарды талап етеді және сонымен бірге қажетті нәтижеге қол жеткізбеу және шығынға ұшырау қаупімен байланысты.

Консалтингтің негізгі міндеті көрнекі сала мен клиенттің проблемаларын ескере отырып, ғылыми-техникалық және ұйымдастырушылық экономикалық инновацияларды дамыту және пайдалану перспективаларын талдау, негіздеу болып табылады [3].

Басқаша айтқанда, кеңес беру дегеніміз-бұл мәселені шешуде сыртқы кеңесшілер ұсынатын кез-келген көмек.

Тренинг-бұл білімді, дағдыларды және әлеуметтік көзқарастарды дамытуға бағытталған белсенді оқу әдісі. Егер қажетті нәтиже жаңа ақпарат алу ғана емес, сонымен бірге алған білімдерін іс жүзінде қолдану болса, жаттығу жиі қолданылады.

Оқытуды әртүрлі парадигмалар тұрғысынан қарастыруға болады: тренинг жаттығудың бір түрі ретінде, онда оң күшейту көмегімен мінез – құлықтың қажетті заңдылықтары қалыптасады, ал теріс қолдану арқылы қалаусыз адамдар жойылады, тренинг ретінде, соның нәтижесінде дағдыларды қалыптастыру және дамыту; тренинг белсенді оқу нысаны ретінде, оның мақсаты білім беру, кейбір дағдыларды дамыту болып табылады; тренинг қатысушылардың өзін-өзі ашуына жағдай жасау және өздерінің психологиялық мәселелерін шешудің жолдарын өз бетінше іздеу әдісі ретінде.

Инжиринг зерттеу, жобалау-конструкторлық немесе есептеу-талдау сипатындағы инженерлік-консультациялық жоспар қызметтерін немесе тиісті жұмыстарды ұсынады. Қарапайым тілмен айтқанда, инжиниринг объектілерді жасайды және ғылыми білімге негізделген олардың жұмысы туралы ойлайды.

Инновациялық технологиялардың студенттің зияткерлік дамуына әсері туралы мәселе бүгінгі күні өте маңызды.

Білім беру саласындағы инновациялық технологияларды қолданудың артықшылықтарын қарастырыңыз: инновациялық технологиялар студенттердің кәсіби танымдық белсенділігінің дамуына айтарлықтай ықпал етеді.

Студенттердің кәсіби танымдық белсенділігінің дамуына инновациялық технологиялардың әсер етуінің келесі әлеуметтік-экономикалық алғышарттарын бөліп көрсетуге болады: қоғамның даму қарқынын жеделдету, жаңа ақпараттық технологияларды белсенді енгізу есебінен экономикалық және әлеуметтік таңдау мүмкіндіктерін кеңейту; әлемдік экономиканың жаһандануы, экономиканың серпінді дамуы, бәсекелестіктің өсуі, біліктілігі жоқ және біліктілігі төмен еңбек саласының қысқаруы, ақпараттық технологияларды пайдалану есебінен жұмыспен қамту саласындағы терең құрылымдық өзгерістер; ақпараттық ресурстардың едәуір өсуімен қатар жүретін постиндустриалды қоғамға, ақпараттық қоғамға көшу; мамандарды даярлаудың жоғары сапасын қамтамасыз ету, қоғамның өндіргіш күштерін дамыту, кәсіптік білім беру мазмұнын үздіксіз жаңарту, ЖОО Болашақ түлектерінің кәсіби әлеуетін өсіру факторларының бірі ретінде кәсіптік білім беру жүйесін ақпараттандыру.

Инновациялық тәсіл-бұл ересек пен баланың теңгерімді өзара әрекеттесу моделі жүзеге асырылатын тұлғаға бағытталған оқытуды ұйымдастыру.

Мұндай тәсіл субъектілік тәжірибесін анықтауды; ғылыми біліммен танысу кезінде оған сүйенуді, дидактикалық материалды әзірлеуді, оқушының субъектілік тәжірибесінің мазмұнын ескере отырып, оқу материалының типін, түрін және нысанын таңдауды; оқу материалын игеру процесінде студенттің белсенділігін, дербестігін, жауапкершілігін көрсетуді қамтамасыз ететін оқытудың арнайы әдістерін пайдалануды көздейді

Айта кету керек, инновациялық және ақпараттық технологиялар білім беру әдістерінің басқа түрлеріне қарағанда бірнеше артықшылықтарға ие, атап айтқанда: нақты процестерді модельдеуге мүмкіндік беріңіз; шынайы иллюстрацияларды экранға шығаруға және мультимедианы көрсетуге мүмкіндік береді; қайта бағдарламалау және қолданыстағы оқу материалдарын

жүйелі түрде жақсарту мүмкіндігі бар; олар жеке ғылымдармен адаптивті өзара әрекеттесуге мүмкіндік береді; біліктілікті тиімді арттыруға мүмкіндік береді; қашықтықтан білім алуға мүмкіндік береді [3,4].

Инновациялық технология нәтижелері:

1. Әр түрлі әдістерді қолдану сабақтың нақты мәнін тереңірек ашуға көмектеседі.

2.барлық студенттерді сабаққа тарту мүмкіндігі пайда болады.

3.сіз олардың әрқайсысының деңгейін анықтай аласыз.

4.көптеген студенттерді бағалау мүмкіндігі бар.

5. студенттерді іздеуге баулиды, өз бетімен жұмыс істеуге үйретеді

6.студенттердің қабілеттері, ұйымдастырылуы, шығармашылық белсенділігі артады.

7. жеке тұлғаның мінезін дамытады, шығармашылық әлеуетін дамытады, кәсіби өзіне деген сенімділікті қалыптастырады.

Педагогикалық процесте жаңа технологияларды енгізу және интерактивті оқытуды қолдану мұғалімдердің өз шеберліктерін жетілдіретіндігінде күмән жоқ. Жаңа технологияларды игеру мұғалімнің зияткерлік, кәсіби-адамгершілік, рухани-азаматтық және адами келбетін қалыптастыруға әсер етеді, өзін-өзі дамытуға және оқу-тәрбие моделін тиімді ұйымдастыруға ықпал етеді. Сабақта қолданылатын әдістердің көмегімен адам ретінде жан-жақты дамыған, шығармашылық ойлау білімі игеріледі.

Педагогикалық технологияларды талдау кезінде келесі факторларды ескеру қажет: алынған технология сабақтың тақырыбы мен мазмұнына сәйкес келуі керек; тиімділік, жүйелілік; бұл проблемаларды шешуде жаңа технологиялар ерекше орын алады. Бүгінгі күннің мақсаты-Болашақта өркениетті елдердің жоғары технологияларын меңгеру, әлемдік білім беру кеңістігіне шығу.

Жаңа технологияларды енгізу кезінде мұғалім келесі әрекеттерді дұрыс ұйымдастыра білуі керек:

1. мұғалімнің жаңа технологияны қолдана отырып шешетін міндеттері.

2. жаңа технологияны қолдану арқылы алынған нәтижелер.

3. жаңа технологияны қолдану арқылы алынған нәтижелердің теориялық негізі.

4. жаңа технологияда оқытушы қолданатын әдістер мен тәсілдер.

5. студенттердің жұмыс әдісі.

6. студенттерді жаңа технологияда жұмыс істеуге үйрету әдісін білу қажет.

Білімді игеру-танымдық талдау жүргізу арқылы студенттің оны дұрыс қолдана білуі арқылы жүзеге асырылатын құбылыс. Бұл оқушылардың есте сақтау, ойлау, даму қабілетін арттырады.

Тіл сабақтарында әдістерді тиімді пайдалану студенттің білімге деген қызығушылығын арттыру, терең ойлау белсенділігін қалыптастыру, оқытудың жаңа технологиясы арқылы жүзеге асырылады.

Негізгі міндет оқыту әдістерін тиімді пайдалану бойынша шығармашылық жұмыс арқылы студенттердің пәрменді ойлауын дамытудың негізі болып табылатын әдістеме теориясының тірек әдістерін анықтау болып табылады. Мысалы, талдау әдісі-ойлаудың логикалық тәсілі, ал синтез-таным деңгейін жоғарылату әдісі. Синтез-бұл жалпылау, талдау барысында біз қарастырған ұғымдарды біріктіру.

Студенттерді шығармашылық жұмыста өз бетінше білім алуға итермелейді. Сондай-ақ, шығармашылық және жұмыс әдістемесінде индуктивті-дедуктивті, эксперименттік әдіс, салыстыру, күрделілік, проблемалық, жаттығу, интерактивті әдістер қолданылады. Салыстыру әдісі-дамыта оқыту технологиясының белсенді әдістерінің бірі.

Сабаққа таңдалған жаттығулар, тапсырмалар, ойындар шығармашылық болуы өте маңызды. Оның мәні: студенттер үшін практикалық құндылыққа ие болу; студенттердің өмірімен байланысты болу; олардың зияткерлік қабілеттерін дамыту үшін жағдай жасау; студенттердің қызығушылығын ояту; оқытудың практикалық мақсаттарына сәйкес болу [5].

Оқытушылардың алдында жаңа ғасырдағы Қазақстандықтардың лайықты ұрпағын білімді, мәдениетті, зияткерлік азамат ету міндеті тұр.

Сондықтан қазіргі заманғы білім берудің ұлттық моделіне көшу оқыту мен тәрбиелеудің жаңа әдістерін игеруді талап етеді.

Тек шығармашылық педагог -зерттеуші, психологиялық-педагогикалық диагностиканы қабылдауға қабілетті, жаңа инновациялық қызметпен қаруланған ойшыл мұғалім ғана мақсатқа жете алады.

Пайдаланылған әдебиет тізімі

1.Нағымжанова Қ.М., Оқу процесінде инновациялық іс-әрекеті. Өскемен: Медиа Альянс, 2011.

2.Кларин М.В., Инновационное модели учебного процесса в современной зарубежной педагогике. –М., 2009.

3. Иванова И.П. Развитие творческого мышления студентов в условиях проблемно-деятельностного обучения / И.П. Иванова. – Ставрополь, 2013.

4.Тапаева А. П. Оқушыларға сапалы білім берудегі озық инновациялық технологиялардың тиімділігі / Молодой ученый. – 2014. - №20.

5.Кудесова Г. «Сабақтарда – ақпараттық технологиялар» /Қазақстан мектебі. 2013. - №10.

ӘОЖ 378. 02.37.035

БОЛАШАҚ ПЕДАГОГ - ПСИХОЛОГТАРДЫҢ ЭМОЦИЯЛЫҚ ТҰРАҚТЫЛЫҚТАРЫН БІЛІМ БЕРУ ЖҮЙЕСІНДЕГІ ӘРТҮРЛІ КӘСІБИЛЕНУ КЕЗЕҢДЕРІНДЕ ЗЕРТТЕУ

Түзел К.Ә.
«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

В данной статье рассматривается исследование эмоциональной устойчивости будущих педагогов-психологов при различных профессиональных этапах в системе образования в ВУЗе.

This article examines the study of the emotional stability of future educational psycholo gists at various professional stages in the educational system at a university.

Эмоционалды тұрақтылық - тұлғаны қалыптастырудың маңызды аспектілерінің бірі және оның жетілуінің көрсеткіші. Адам психикасы адам қызметі аясында өзара әрекеттесетін рационалды және иррационалды принциптерден тұрады. Эмоциялар адамның іс-әрекеті мен мінез-құлқын басқарады және реттейді.

Егер биполярлық континуумның «тұрақтылық-тұрақсыздығы» негізінде эмоционалды тұрақтылықты қарастыратын болсақ, тұрақсыздық жағымсыз мінез-құлық пен ұйымдарға, соның ішінде шындықты теріс қабылдауға әкелетін агрессивті және авто-агрессивті реакцияларға әкеледі. Мұндай құбылыстар адам өмірінің түрлі салаларына кері әсер етеді.

Мұғалімдердің әртүрлі кәсібилену кезеңдеріндегі эмоциялық тұрақтылықтың ерекшеліктері әсер етеді, көбінесе жеке және кәсіби өсуді деформациялайды. Эмоциялық реттеуге қабілеттіліктің дамуымен, эмоциялық орнықтылықтың артуымен адам қарым-қатынаста төзімді, кәсіби қызметте табысты болады, табысты мансапты жасауға жоғас.ры мүмкіндік алады, дағдарыстық жағдайлар мен белгісіздік жағдайларына оңайырақ бейімделеді. Эмоция адам мінез-құлқының драйвері болып саналады, бірақ ол бейсаналық.

Алғаш рет психоанализатордың негізін қалаушы З. Фрейд осы тақырып бойынша маңызды ой айтты. Ол эмоционалдық үдерістердің қуатты ынталандыратын әсері болған жағдайларда да бейсаналық болуы мүмкін деп санайды [1]. Мотивациялық эмоциялардың авторлық теориясының негізгі қағидалары осы жұмыста эксперименталды расталды: − эмоция, әдісіне қарамастан, өзінің психикалық мазмұнынан туындайтын ынталандыру әлеуетіне ие − бұл толқу мен шиеленіс; − эмоционалдық тұрғыдан эмоциялық жағынан эмоция «субъектке» қосылып, адамның осы тақыриппен байланыс жағдайының көрінісі ретінде пайда болады. Атап айтқанда, қуанышты сезім күшті байланыстардың болуын және қайғы-қасіреттің сезімін көрсетеді.

Психологиялық тұрғыдан кәсіби шеберлік ұғымы жоғары кәсіпқойлық ұғымынан кеңірек. Е.А. Климов кәсіпқойлықты сыртқы функция ретінде ғана емес, сонымен бірге қажетті, әдетте күрделі және әр түрлі ішкі, атап айтқанда, психикалық функциялары бар күрделі жүйе ретінде қарастырады.

Ішкі ойлаудың бұл функцияларына мыналар жатады: қызметтің болашақ нәтижесінің бейнесін қалыптастыру; осы нәтижеге жетудің жолдары мен тәсілдері туралы кейбір «тәрбиелік» идеялар; эмоционалды жұмысқа алдын-ала тіркелу; қоғамдағы жалпы қауіпсіздік және басқалары, соның ішінде тұтас әлемнің белгілі бір бейнесі.

Жеке, жеке идеялар, бейнелер - мінез-құлық пен іс-әрекетті реттеуші уақыт өте келе осы адам кез-келген уақытта қалыптастырған әлемнің бүкіл

бейнесі аясында әлемнің бүкіл бейнесінің «жаңартылған бөлігі» ретінде пайда болады.

Жоғарыда айтылғандай, Е.А. Климов кәсіпқойлықты «адамның психикасы, оның ішінде сана мен белгілі бір жүйелік ұйымдарды, мінез-құлық пен әрекеттерді реттейтін механизмдердің әртүрлі құрылымдық блоктарын» түсінеді [2]. Сонымен, кәсіпқойлықты анықтай отырып, автор адамның әлеммен өзара әрекеттесу қағидасынан шығады - әлемнің белгілі бір бейнесі және адамның өмір сүру салты бойынша кәсіпқойлықтың онтологиялық негізі ретінде кеңірек контексте енгізілген белсенділік принципі.

«Жеке тұлғаға арналған кәсіптің нормативтік талаптары» - бұл табысты жұмысты жүзеге асыруға қажетті адамның жеке сипаттамаларының жиынтығы. Бұл адамға кәсіпқойлық тән болған кезде, ол осы қажетті психикалық сапалардың жиынтығына ие болады, ал кәсіпқойлық оның жеке қасиеттерінің ажырамас бөлігіне айналады [3].

Мұндай түсінік белгілі бір адамның «нақты» кәсібилігін білдіреді. Екі жағдайда да кәсібилік жұмыс сапасын жоғары деңгейде орындауды талап етеді.

Қызметтің кәсібилігі - бұл еңбек пәнінің сапалы сипаттамасы, ол жоғары кәсіби шеберлікті және құзыреттілікті, оның ішінде кәсіби шешімдерге негізделген, кәсіби алғышарттар мен кәсіби мәселелерді шешуге негізделген тиімді кәсіби шеберлік пен дағдыларды көрсетеді.

Жеке тұлғаның кәсібилігі - бұл кәсіби дамуының жоғары деңгейін көрсететін маңызды және жеке-іскерлік қасиеттерді, кәсіпқойлықтың акмеологиялық инварианттарын, шығармашылықтың жоғары деңгейін, ұмтылыстардың барабар деңгейін, прогрессивті дамуға бағытталған мотивациялық саласын және құндылық бағдарларын көрсететін еңбек субъектісінің сапалы сипаттамасы [4].

Эмоционалдық тұрақтылық тұлғаның қалыптасуының маңызды аспектілерінің бірі және оның жетілуінің көрсеткіші болып табылады. Адам психикасы адам қызметінің контекстінде бір-біріне өзара әсер ететін рационалды және иррационалды бастаулардан тұрады. Эмоциялар адамның әрекеті мен мінез-құлқын бағыттайды және реттейді. Егер екі полюсті континуумның «тұрақтылық-тұрақсыздық» негізінде эмоциялық тұрақтылықты қарастырсақ, тұрақсыздық теріс мінез-құлыққа және уайымдарға, соның ішінде агрессивті және аутоагрессивті реакцияларға, шындықты дұрыс қабылдамауға әкеп соқтыратын теріс мінез-құлыққа байланысты екенін мойындауға тура келеді. Мұндай көріністер адам қызметінің түрлі салаларына теріс әсер етеді, көбінесе жеке және кәсіби өсуді деформациялайды. Эмоциялық реттеуге қабілеттіліктің дамуымен, эмоциялық орнықтылықтың артуымен адам қарым-қатынаста төзімді, кәсіби қызметте табысты болады, табысты мансапты жасауға жоғары мүмкіндік алады, дағдарыстық жағдайлар мен белгісіздік жағдайларына оңайырақ бейімделеді.

Эмоциялық тұрақтылықтың екі функциясы бар: гомеостатикалық және адаптациялық. Эмоциялық тұрақтылықтың гомеостатикалық функциясы реттеуші-тұрақтандырғыш рөлді орындайды және эмоциялық шиеленістің

өсуіне жол бермей, эмоциялық тепе-теңдікті қолдауға мүмкіндік береді. Эмоциялық тұрақтылықтың адаптациялық функциясы жеке тұлға мен кәсіби қызмет үшін жағымсыз салдарсыз жаңа немесе өзгерген сыртқы жағдайларға немесе ішкі жағдайға икемді және барабар бейімделуге мүмкіндік береді. Эмоциялық тұрақтылық функциялары бір-бірімен перманентті өзара әрекеттеседі және тұлғаның эмоциялық саласының рефлексиясымен біріктіріледі. Мұндай рефлексияның үш түрі бар: өзінің эмоциялық жағдайын бағалаудың рефлексивті қабілеті; эмоциялық өзін-өзі реттеу табыстылығын рефлексивті бағалау.

Эмоциялық тұрақтылықтың айқын деңгейі білім беру жүйесі мұғалімдердің кәсіби жану синдромының туындауына кедергі келтіреді. Кәсіпқойлықтың әр түрлі кезеңдеріндегі психологтардың эмоционалдық тұрақтылығының тұлғалық детерминанттары: интернальность; ойлау және мінез-құлық икемділігі; рефлексиялық қабілеттер (жалпы рефлексивтілік); эмоциялық жағдайды рефлексивті бағалау; эмоциялық жағдайда әрекет ету тәсілдері туралы шешім қабылдаудың рефлексиясы; эмоциялық жағдайдың табыстылығын рефлексивті бағалау.

Бір жағынан, тұрақтылық дегеніміз - бұл философиялық ілімдер аясында эмоционалды жағдайларды ерікті және интеллектуалды реттеуге бағытталған тенденция. Екінші жағынан, 19 ғасырдың аяғы - 20 ғасырдың басындағы психологиялық ғылымда эмоционалды тұрақтылықты биологиялық тұрғыдан анықталған психологиялық ретінде зерттеу тенденцияларын байқауға болады.

Л.С. Выготский психикалық құбылыстардың себептерін түсіндіру проблемасы ғылыми психологиядағы ең маңызды мәселе болып табылады. Оның пікірінше, Джеймс-Ланг теориясы эмоцияны анықтау мәселесін шешті, онда физикалық, физиологиялық құбылыстар мен эмоционалды жағдайлардың субъективті күйзелісі арасындағы себеп-салдарлық байланыс анықталды (Выготский, 2000) [5].

Н.И. Исаеваның диссертациялық зерттеуінде тәжірибелік психологтың кәсіби шеберлігінің жүйе қалыптастырушы факторы ретінде кәсіби мәдениеттілік анықталады. Кәсіби психологиялық саланың сапасы w үрдісі ретінде психологтың кәсіби мәдениетін түсіну негізінде интенционалық-динамикалық модель жатады. Бұл модельге сәйкес кәсіби мәдениет дегеніміз, бір жағынан, адамның кәсіби құрылымында пайда болатын сана мен белсенділіктің, экзистенциалдық және психикалық кәсіби нормалардың қалыптасуы, сақталуы және қорғалуы, ал екінші жағынан, кәсіби мәдениет. гуманитарлық ғылымдардағы жеке психологиялық тәжірибе сапаның ақылға қонымды екендігін көрсетеді [6].

Т.К. Поддубнаның зерттеуі «Мен», «Тұлға», «Психолог», «Клиент» образдарына негізделетін саналы түрде жасалынған деңгейдегі байқалатын кәсіби өзіндік сананың когнитивті компоненттер динамикасына бағытталады.

«Психолог-клиент» тәжірибелі психологтың кәсіби санасының дамуын жалпылау барысында саналы бейнелердің мағыналық кеңістігінде орталық орындардың бірін алады. Психологиялық жұмыс бірлескен даму

тұжырымдамасы шеңберіндегі өзара әрекеттесуге байланысты жүзеге асырылады және осылайша мағыналы болады [7].

Концепцияның авторының айтуынша клиентті тұлға ретінде қабылдау төмендегі параметрлер арқылы іске асады.

Зерттеу нәтижелері бойынша бірнеше нұсқа таңдап алынған: ол «Мен» және «Клиент» образдарының өзара байланысы. Бірінші жағдайда бақыланаты ол: «Мен — мәселе = клиент — мәселе» (бақытсыздық жағынан достар); ал екіншісінде - «Мен – дамушы тұлға = клиент — дамушы тұлға»; үшіншіде – қарама-қайшы қою «Мен – білетін кәсіби маман; ал Клиент – білмейтін, қолынан келмейтін, бақытсыз». Пікірлер бойынша үшіншісіне студент психологтардың деформациялық факторлары жатады. «Мен – тұлғамын», «Мен-клиентпін», «Мен-психологпын» рольдік диспозициялардың динамикасының салыстырмалы қорытындысының курстар бойынша көрсеткіші бесінші курста өсетіндігін айқындайды. Осы көрсеткішке сәйкес, клиенттің имиджі шынымен де жеке және кәсіби мәселелердің өсуін таба алатын өзін-өзі тудыратын буфер болып табылады. Жалпы алғанда, магистранттар өздерінің толыққанды маман емес екендіктерін атап өтеді және өздерінің кәсіби деңгейлерін мойындай отырып, өздерін толық емес маман ретінде сезінеді.

Психологияның жеке ғылыми бағыт ретінде қалыптасу кезеңінде эмоцияны зерттеу саласында эмоциялар проблемасын жан-жақты сипаттайтын көптеген зерттеулер болды [8].

Психологиялық қорғаныстың эмоционалды механизмдеріне әсер ететін жағдайлардағы адамның сындарлы және деструктивті мінез-құлқы.Сонымен қатар психологиялық қорғау компенсация және бейімдеу функцияларын орындайды.

Біріншіден, психологиялық қорғаныс функцияларын жағымды деп санауға болады, өйткені олар адамды жағымсыз оқиғалардан қорғайды, эмоционалдық әл-ауқатқа қол жеткізуге және дау-дамай жағдайында өзін-өзі бағалауды сақтауға көмектеседі.

Екінші жағынан, оларды теріс деп санауға болады. Психологиялық қорғаныс эмоционалды әл-ауқатты қамтамасыз ету үшін шындықты бұрмаламай ұзақ уақыт жұмыс істейді. Оның мақсаты тұлға дамуындағы деформациялар мен ауытқулардың пайда болуына байланысты мінез-құлықтың бұзылуы арқылы жүзеге асырылады.

Нәтижесінде айтарымыз, эмоциялар жан-жақты құбылыс. Олар қозғаушы және кернеу ретінде сипатталады. Мұғалімдердің әртүрлі кәсібилену кезеңдеріндегі эмоциялық тұрақтылық көбінесе кәсіби өсуге әсер етеді. Эмоциялық реттеуге қабілеттіліктің дамуымен, эмоциялық тұрақтылықтың артуымен адамдармен қарым-қатынаста төзімді, кәсіби қызметте табысты болады, дағдарыстық жағдайлар мен белгісіздік жағдайларына оңайырақ бейімделеді.

Пайдаланған әдебиет тізімі

1. Фрейд З.Введение в психоанализ.- Москва.-2015.-568 с.
2. Климов Е.А.Психология профессиональногосамоопределения.- Москва.- 2019

3. Слободчиков В.И. Психологические проблемы становления внутреннего мира человека - 2016. - 122с.
4. Бернс Р.«Развитие Я-концепции и воспитание».- М.: Изд.: «Прогресс», 2016.- 422 с.
5. Выготский Л. Геллерштейн С.Основные течения современной психологии.-Москва.- 2016.-458 с
6. Исаева Н.И. Социальный интеллект как системообразующий фактор психологической культуры личности.- Барнаул, 2012.- 329 с.
7. Амонашвили Ш.А. Личностно-гуманная основа педагогического процесса. – Минск: Университетское, 2013. – 560 с.
8. Дистресс Пырьев Е.А. Эмоциональные и интеллектуальные аспекты мотивации человека.- Москва.-256 с.

ОӘЖ 378.01

ЖОО СТУДЕНТТЕРІНІҢ ПСИХОЭМОЦИОНАЛДЫҚ ЖАҒДАЙЫН ОҢТАЙЛАНДЫРУДЫҢ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ-ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ШАРТТАРЫ

Тұрысбек А.Ұ.
«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

В статье рассматривается психолого-педагогические условия регуляции психоэмоционального состояния студентов вуза

The article deals with the psychological and pedagogical conditions of the regulation of the psychoemotional state of university students

Қазіргі кезеңде жоғары білім оқытудың тиімділігі мен сапасын арттыруға ықпал ететін психоэмоционалды жағдайларды есепке алуға және оңтайландыруға жеткіліксіз бағытталған.

Көпфункционалды, ақпаратқа бай оқу әрекеті студенттерде жағымды психоэмоционалды жағдайларды тудырады: іс-әрекетке дайындық, қызығушылық, қанағаттану, энергия, қуаныш, тыныштық және теріс: шаршау, психоэмоционалды стресс (стресс), мазасыздық, скучно, психикалық қанықтыру, көңілсіздік. Студенттердің психоэмоционалдық жай-күйін кешенді бағалау субъективті (эмоциялық күйзелістер, көңіл-күй, көңіл-күй) және объективті (қызметке дайындығы, белсенділігі, бейімделу көрсеткіштері) сипаттамаларын ескере отырып жүзеге асырылады. Студенттердің психоэмоционалды жағдайының көрінісі оның параметрлерінің үйлесімділігі болмаған кезде көрінеді. Өмірдің жеке тұрақты және әлеуметтік бейімделген субъектісін қалыптастыру қажеттілігі мен психологиялық ғылымдағы студенттердің психоэмоционалды жағдайларын реттеудің заманауи тәсілдері мен әдістеріне негізделген психопрофилактикалық іс-шаралардың жеткіліксіз көрінісі арасында қайшылық бар. Бұл қарама-қайшылықты шешудің мүмкін әдістерінің бірі-студенттердің психоэмоционалды жағдайларын реттеудің оңтайлы психологиялық-педагогикалық жағдайларын жасау [1].

Жоғары оқу орнында оқу студенттерден емтихан сессиялары кезінде мүмкін болатын шектерге жететін айтарлықтай зияткерлік және психоэмоционалды стрессті талап етеді. Университетте оқу-бұл студенттің алдыңғы өмірімен салыстырғанда түбегейлі жаңа кезең. Көтеріледі, ақпараттық

жүктеме, жүретін аритмичностью жұмысына күшейтуге, - сыныбының оқушыларын құттықтаймыз. Мұның бәрі эмоционалды стресстің ұзақ жағдайына, мазасыздық сезімінің пайда болуына, психологиялық күйзеліс сезіміне әкеледі.

Студенттердің психоэмоциялық жағдайларын реттеудің психологиялық-педагогикалық жағдайларының моделі мақсатты қамтитын жүйені (ЖОО студенттерінің психоэмоционалдық жағдайларын оңтайландыру); құрылымдық компоненттерді (ұйымдастырушылық, зерттеу, гностикалық, практикалық); жүйенің компоненттеріне барабар психологиялық-педагогикалық жағдайларды (ұйымдастырушылық-технологиялық, психодиагностикалық, ақпараттық-танымдық, психопрофилактикалық) білдіреді.); реттеудің психологиялық-педагогикалық жағдайларының моделін іске асырудың болжамды нәтижесі алаңдаушылықты төмендету, эмоционалды тұрақтылықты, көңіл-күйді, психологиялық денсаулыққа саналы оң көзқарасты арттыру (денсаулыққа деген эмоционалды, танымдық, практикалық, прогрессивті параметрлерді арттыру), ЖОО студенттерінің белсенділігі мен бейімделуін арттыру [2].

Студенттердің университет жағдайларына бейімделу процесі психологиялық-педагогикалық реттеу жағдайларының моделінің маңызды бөлігі болып табылатын психоэмоционалды жағдайларды реттеуге арналған тренингтің кешенді рекреациялық және оқу бағдарламасын жүзеге асыруды қамтиды. Реттеудің психологиялық-педагогикалық жағдайлары моделінің мақсаттарына ең қолайлы болып табылады – студенттердің психоэмоционалды жағдайларын оңтайландыру, бұлшықет релаксациясына арналған жаттығулар (шиеленісті, қозу деңгейін жеңілдетеді), тыныс алу жаттығулары (жүйке жүйесіне тыныштандыратын әсер етеді), бүкіл денемен жұмыс жасайтын мотор жаттығулары (дене қысқыштарын жеңілдетеді), коммуникативті жаттығулар (тұлғааралық қарым-қатынас пен өзара әрекеттесуді дамытады) [3].

Реттеудің психологиялық-педагогикалық жағдайларының моделі білім беру процесінің ресурстық құрамдас бөлігі, психоэмоционалды жағдайларды реттеуге және студенттердің оқуға сәтті бейімделуіне қажетті мүмкіндіктер жүйесі (ішкі және сыртқы, динамикалық және статикалық) ретінде қарастырылады. 1-кестеде модельдің құрылымдық компоненттерін құрайтын шарттардың көпшілігі бір-бірін нақтылап, толықтыратындығын көруге болады.

Кесте 1 - ЖОО студенттерінің психоэмоционалды жағдайын реттеудің психологиялық-педагогикалық шарттары

Шарттар кешені	**Шарттардың мазмұны**
Ұйымдастыру-технологиялық шарттары: - психоэмоционалды жағдайларды реттеу тренингінің кешенді бағдарламасын ғылыми-әдістемелік қамтамасыз ету; -студенттердің психоэмоционалды жағдайларын реттеу тренингінің кешенді рекреациялық-оқыту бағдарламасын енгізу кезінде модельденетін немесе өздігінен пайда болатын жағдайлар.	- ғылыми-әдістемелік қамтамасыз етуді, организмнің реттелуі мен бейімделуінің заманауи технологияларына негізделген студенттердің психоэмоционалдық жай-күйін реттеуге арналған тренингтің кіріктірілген бағдарламасын әзірлеу және енгізу.
Психодиагностикалық жағдайлар: - студенттердің бейімделу ерекшеліктері;	- құрылған психопрофилактикалық бағдарламаның мүмкіндіктерін анықтау

- психоэмоционалды жағдайлардың ерекшеліктері мен динамикасы; - денсаулыққа деген көзқарастың эмоционалды, танымдық, практикалық және мінез-құлық параметрлері.	(диагностика және тиімділікті бағалау).
Ақпараттық-танымдық жағдайлар (мотивациялық-ынталандырушы компонентке баса назар аударылады): - психоэмоционалды жағдайларды реттеудің заманауи технологиялары бойынша дәріс-практикалық сабақтар; - психоэмоционалды жағдайларды реттеу мәселелері бойынша студенттерге жеке және топтық кеңестер.	- студенттерге салауатты өмір салты, психоэмоционалдық жағдайдың маңызы және реттеу технологияларын меңгеру мәселелері бойынша толыққанды ақпарат ұсыну; - ақпараттың маңыздылығын негіздеу, ақпаратты түсіну, меңгеру және қабылдау, оның мінез-құлқы мен қызметінде өз бетінше іске асырылуы бойынша студенттердің қызметін қолдау.
Психопрофилактикалық жағдайлар: - психоэмоционалдық жағдайларды реттеу тренингі; - студенттердің психикалық реттеу тәсілдері мен әдістерін қолдану бойынша өзіндік жұмысы.	- психоэмоционалды жағдайларды реттеу дағдыларын алу және дамыту; - өзін-өзі реттеу құралдарын қолданудың өзіндік тәжірибесінің көрінісі.

Психоэмоционалды жағдайларды реттеудің психологиялық-педагогикалық жағдайларын жасау реттеуші тренингтің арнайы кешенді коррекциялық және оқу бағдарламасын жүргізу барысында қамтамасыз етілді [4].

ЖОО студенттерінің психоэмоционалды жағдайларын оңтайландыру студенттерді заманауи ғылыми негізделген реттеу құралдарымен, оның ішінде интегративті тыныс алу психотехникаларымен таныстыруға бағытталған және студенттерге психоэмоционалды жағдайларды реттеу дағдыларын дамыту және шоғырландыру бойынша тәуелсіз тапсырмалар жүйесін қамтитын реттеуші тренингтің кешенді рекреациялық және оқу бағдарламасын енгізуге негізделуі керек. Психоэмоционалды жағдайларды реттеуге арналған тренингтің кешенді коррекциялық және оқу бағдарламасын жүзеге асыру реттеудің психологиялық-педагогикалық жағдайлары моделінің маңызды бөлігі болып табылады.

Пайдаланылған әдебиет тізімі

1. Кравченко Ю.Е. Психология эмоций. Классические и современные теории и исследования. Учебник. Москва. Из.во Форум, 2019г.
2. Экман П. Психология эмоций. Санкт-Петербург, 2019.
3. Практическая психодиагностика. Методики и тесты Учебное пособие / Под ред. Д.Я. Райгородского. - Самара: Бахрах-М, 2004. - 672 с.
4. Ларина Е.А. Динамическая модель структуры мотивационной сферы личности студентов. // Инновации в образовании. - 2009. -- № 9. - С. 25-35.

ӘОЖ:74.200.25

СТУДЕНТТЕРДІҢ ШЫҒАРМАШЫЛЫҒЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ ҒЫЛЫМИ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ НЕГІЗІ

Умбетова А.К.
Қожа Ахмет Ясауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университеті, магистр-оқытушы, Түркістан қ., Қазақстан

В этой статье рассматриваются теоретическая основа творчества и научно-педагогическая основа формирования творчества студентов.

This article discusses the theoretical basis of creativity and the scientific and pedagogical basis for the formation of students ' creativity.

Болашақ маманның алдындағы негізгі мақсаты – болашаққа, қоғамға ғылыми педагогикалық-психологиялық негіздерін жақсы түсінетін саналы, жан-жақты дамыған тәрбиелі тұлғаны қалыптастыру.

Егеменді еліміздің «Білім туралы» Заңында: «Жеке адамның шығармашылық, рухани және дене мүмкіндіктерін дамыту, адамгершілік пен салауатты өмір салтының берік негіздерін қалыптастыру, жеке басының дамуы үшін жағдай жасау арқылы интеллектін байыту» деп көрсетілген [1, Б.19-25].

Студенттердің қызметтерін басқа қызметтермен салыстыратын болсақ, өзіндік ерекшелігі ерекше көп шығармашылықты сүйетіні белгілі.

Егеменді еліміздің келешегі қазіргі мамандардың жан-жақты білім алуына байланысты екені белгілі. Студенттердің тәрбиесінің әсері аса қуатты, ол болашақ мұғалімнің идеялық сенімін, адамгершілігі қалыптасады. Студенттердің шығармашылығын қалыптастыру болашақ маманның ұжымы ішіндегі қарым-қатынасы, мұғалім мен оқушы, педагогикалық ұжымы, ата-аналар, қоғамдық талаптары, мұғалімге қойылатын педагогикалық талап жүйелері негізінде дами отырып, педагогикалық-психологиялық тәжірибеде қалыптасады.

Ресей ғалымы А.Я.Степанов өз зерттеуінде «мұғалімнің шығармашылық қабілеттіліктерін өндірістік ұжымда және әлеуметтік ортада бекітілуін анықтау үшін еңбекпен қанағаттануы маңызды» - деп қарастырған [2, Б.15-28]. Сондықтан студенттердің шығармашылығын қалыптастырудың бірден-бір жолы ең біріншіден оларды дәріс, семинар, практикалық сабақтар арқылы дайындайды, нақты педагогикалық бағыт беру, педагогикалық ойдың дамуының негізі болып қалады.

Жеке тұлғаны дамыту үшін оның ұйымдастырылған іс-әрекетінің бағыттаушы сипаттамалары да бар. Мысалы, сынып пен мектептің жалпы жетістігі еңбек белсенділігі мен өзара көмек болады. Ұйымдастырылған іс-әрекет барысында ол әрдайым оқушылардың белсенділігіне жол береді, осы іс-әрекетке мейірімді және шынайы моральдық қатынасты қалыптастырады [3, Б.202-207].

Қазіргі уақытта болашақ маманды мамандыққа даярлау әлеуметтік жағдайдың өзгеруіне тез бейімделуге, жаңа ойлау қабілетіне, өз білімін студенттермен өзара іс-қимылда шығармашылықпен қолдануға мүмкіндік беретін талаптарға ие болуы мүмкін.

Болашақ маманның лекцияда, практикалық семинарда, педагогикалық тәжірибеде шығармашылық белсенділіктерді қалаптастырады. Жоғары оқу орындарында шығармашылықты, Сондай-ақ студенттердің өзіндік жұмыстарында, үйірме мен курстық жұмыстарында және дипломдық жұмыстармен ғылыми конференцияларында ғылыми жобаны қорғау арқылы да дамытуға болады.

Шығармашылық-деген сұраққа сөздіктерде былай көрсетеді: «Шығармашылық бұл іс-әрекет, соның нәтижесінде жаңа материалдық немесе рухани байлықтар пайда болады» деп көрсетілген [4, 351б.].

Ақыл-ойдың тереңдігі мен ауқымдылығы және түпкілікті, оқу материалын түсінуі білуі мен есте сақтай алу зейінділік пен бақылағыштық, зеректік пен тапқырлық оптималды түрдегі ақыл-ой әрекетінде көрінетін оқушының өзіндік өзгешеліктері жалпы қабілеті болып табылады. Қазақ ғұлама ғалымыз Төлеген Тәжібаевтың ұлағатты сөзінде «...қабілеттілік – адамың өз бейімділігі арқылы, шығармашылықпен іс істеу арқылы қалыптасатын қасиет»-деп қарастырған.

Болашақ маманның педагогика саласындағы материалды түсінуге деген қызығушылығы оның шығармашылық шабытының дамуына ықпал ететін дерексіз қиялдың логикалық дәйектілігімен байланысты екені белгілі. Студенттер өмірде өз орнын іздейтіндіктен, олар өз мамандықтары бойынша жұмыс істеуге үйренеді, бұл әр пәннің уақыт талаптарына сәйкес оқытылатындығына тікелей байланысты. Ойшыл ғалымдар (Жүсіп Баласағұн, әл-Фараби, Абай Құнанбаев, Шоқан Уәлиханов) өз жұмыстарында жеке қабілеттерін дамыту мәселесін үнемі көтеріп отырды. Педагог-ғалымдар (К.Д. Ушинский, А. С. Макаренко, Ы. Алтынсарин) өз жұмыстарында іскерліктің, дағдылардың, шығармашылық қабілеттердің дамуын көрсетті.

Қазақ педагог-жазушысы Мағжан Жұмабаев шығармашылық жұмыс үшін бағыт құрды, оның білім беру мазмұнына әдістемелік тәсілдерін енгізді. Грек философы Сократтың өзі оқушының танымдық іс-әрекетіне, іздеу жұмысына ерекше назар аударды. Қазақ зиялыларының пікірінше, креативтілік-бұл құзыреттілік пен зияткерліктің кілті деп көрсеткен.

Қазақ жазушысы Мұхтар Әуезов өз шығармаларында: "адамдар мен адамдарды, адам мен адамды теңестіретін білім."Оның пікірінше, ұрпақты тәрбиелеу-бұл қоғамның болашағына деген қамқорлық, шығармашылық білімді насихаттау.

Қазіргі уақытта педагогика үшін теория мен практиканың байланысы мәселесінің маңызы әрқашан ерекше. Теорияның өмірмен байланысы жаңа педагогикалық ғылымның және жас ұрпақты тәрбиелеудің жаңа тарихи тәжірибесінің негізі болды.

Студенттердің шығармашылық қабілеттерін қалыптастыруда бұл болашақта ғылым мен сабақ үшін өте ыңғайлы. Егер олар шығармашылық пен белсенділікті дұрыс қалыптастыра алса, болашақта олар білікті де білімді, шығармашылық, жоғары білікті мамандар болады. Бұл студенттерге ғылыми-зерттеу жұмыстарына қатысуға және өз бетінше жұмыс істеуге үйренуге мүмкіндік береді. Оның әрі қарайғы педагогикалық қызметтегі ерекше маңызы. Қазіргі уақытта ғылыми-зерттеу жұмысы жоғары оқу орындарында үлкен сұранысқа ие, бұл болашақ қызметке байланысты және пайда әкеледі.

Шығармашылық педагог болу үшін оның бойында мынадай тұлғалық ерекше қасиеттердің болуы қажет екендігін атап көрсетеді: ғылыми – зерттеушілік ойлауы, кәсіби-педагогикалық шеберлігі, озат тәжірибелі сын

көзбен тани білуі, өзін-өзі тәрбиелеуге үнемі ұмтылуы, ғылыми-зерттеу жұмыстарымен айналысуы т.б.

Шығармашылық мұғалім болу үшін келесі ерекше жеке қасиеттерге ие болу керек: зерттеу ойлауы, кәсіби педагогикалық дағдылар, озық тәжірибені сыни тұрғыдан игеру қабілеті, өзін-өзі тәрбиелеуге, ғылыми-зерттеу жұмыстарына және тағы басқа қасиеттері болады.

Студенттер шығармашылығы негізінен үш деңгейде бақыланады: бірінші деңгейде-жақсы меңгерілген стандартты әдістер мен әдістер; екінші деңгейде-оқыту мен тәрбиелеудің жаңа жүйесін құра алғандар; үшінші деңгейде-оқытудың тиімді технологияларын құрғандар, яғни жеке шығармашылық зертханасын құрғандар. Сонымен қатар, студенттердің білімі әр адамға қоғамдағы өзгерістерге бейімделуге, өзгеруге, өмірлік, рухани күштерін сақтауға, шығармашылық қабілеттерін дамытуға ықпал етуге, кәсіби қызметінің биіктеріне жетуге көмектесуі керек. Студенттердің мақсаттары:

1. Студенттердің өзін-өзі көрсетуін, өзін-өзі дамытуын қамтамасыз ететін шығармашылық орта құру.
2. Студенттердің ішкі мүмкіндіктерін белсенді, қарқынды іске қосу арқылы олардың шығармашылық әлеуетін дамытуға ықпал ету.
3. Студенттердің үздіксіз білім алу қажеттілігін ояту үшін жағдай жасау.

Шығармашылық үдерісте жан-жақты талдаудың нәтижесінде, педагогикалық-психологиялық шығармашылық қабілетті дамыту үшін ең алдымен болашақ мұғалімнің осындай интуиция мен мотивацияның пайда болуы шарт, онан соң шабыттануы мен жаңаша идеяны ойлап табудың негізінде тапқырлық танытып, оған сәйкес жоспар құрып, оны табандылыққа іске асыра біледі. Тәрбие обьектісінін жай – күйін зерделеу іскерлігі мен оған ықпал ететін факторлар іс-тәжірибе кезеңінде қалыптастыруға болатын бірқатар, іскерліктерді қамтиды:

- педагогикалық қадағалау мен талдау әдістерін пайдалану іскерлігі:
- жекелеген оқушылардың тәрбиелену деңгейін және ұжымның даму деңгейін анықтау әдістерін пайдалану іскерлігі:
- оқу тобы ұжымының және жекелеген оқушылардың психолгиялық-педагогикалық сипаттамасын құру іскерлігі.

Қазақстандық ғалымдардан профессор Қ.Б. Жарықбаев «Ұлттық психология салаларынан арнаулы дәрістер» атты кітабында психология шығармашылығын оның ішінде поэтикалық шығармашылықты жеке тұлға психологиясымен байланыстыра қараған [5, 64б].

Қорыта айтқанда студенттердің шығармашылығын қалыптастыру – жауапкершілікті, білімділікті, біліктілікті, ғылыми-зерттеушілікті және маңдай терді қажет етеді. Студенттердің шығармашылық қабілетін қалыптастыру, бұл болашақта ғылым мен сабақ үшін өте қолайлы. Егер студенттер шығармашылық белсенділікті дұрыс қалыптастырса, болашақта олар білікті, білімді, шығармашылық, жоғары білікті мамандар болады. Бұл студенттерге ғылыми-зерттеу жұмыстарына қатысуға және өз бетінше жұмыс істеуге үйренуге мүмкіндік береді. Қазіргі уақытта ғылыми-зерттеу жұмысы жоғары

оқу орындарында үлкен сұранысқа ие, бұл, әрине, пайдалы болады және болашақ қызметімен байланысты болады.

Пайдаланылған әдебиет тізімі

1. Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңы баптары бойынша түсіндірмелерімен жалпы ережелер. І-тарау. 1999 11 маусым. №147-148.
2. Степанов А.Я. «Удовлетворенность молодлых учителей профессией и воспитательной работой в школе» Л., 1981.
3. Әбиев Ж., Бабаев С., Құдиярова А. Педагогика. Дарын. Алматы. 2004.
4. Краткий психологический словарь. М.,1985
5. Жарықбаев Қ.Б. Ұлттық психология салаларына арнаулы дәрістер. – Алматы,1992. – 64 б.

ӘОЖ 371(075.8)

БІЛІМ БЕРУ САЛАСЫНДА ҚАШЫҚТЫҚТАН ОҚЫТУДЫ ҚОЛДАНУДЫҢ НЕГІЗГІ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Утебаева А.Т., Утеева Г.Т.
«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

В данной статье обсуждены проблемы, особенности дистанционного обучения в условиях современного образования.

This article discusses the problems and features of distance learning in the context of modern education.

Бүгінгі таңда қашықтықтан оқыту ешкімді таң қалдырмайды. Бірнеше онжылдық бұрын жаңа білім алғысы келетін адам оқу орындарына немесе кітапханаларға үнемі баруға мәжбүр болса, қазір білім алу үшін тек интернетке қол жетімді компьютердің болуы жеткілікті.

Қашықтықтан білім беру мүмкіндігін ұсынатын оқу орындарының барлығы бір-бірінен белгілі бір қасиеттері бойынша ерекшеленеді. Олардың ерекшеліктері білім беру мазмұны мен деңгейі, білім алушылардың саны мен құрамы, техникалық және қаржылай мүмкіндігі бойынша ерекшеленеді. Қашықтықтан білім беру жүйесі дамытылған елдер де мемлекет деңгейінде қаржыландыру арқылы жүргізіледі. Дүниежүзіндегі дамушы елдердің барлық жоғарғы оқу орындары қашықтықтан білім беру технологиясымен жұмыс жасауда. Мысалы, алпауыт елдердің бірі АҚШ-та 1995 жылдан бастап жоғарғы оқу орындарының 58% қашықтықтан оқыту технологиясына тәжірбие жасап, бұл технологияның тиімді екенін алға тартқан. Қазірде бұл елде мыңдаған оқу орындары осы технология бойынша жұмыс жасауда [1].

«Қашықтықтан оқыту» (ҚО) ұғымының ондаған анықтамалары бар. Жалпы алғанда, «қашықтықтан оқыту», мақсатты, арнайы студенттердің оқытушымен, ақпараттық және коммуникациялық технологиялар (АКТ) құралдарымен және өзара іс-қимылының ұйымдастырылған процесі. Ол кеңістікте, уақытта және нақты білім беру мекемесінде сыни емес және нақты педагогикалық жүйеде өтеді, оның элементтері мақсаты, мазмұны, құралдары, әдістері мен формалары, оқытушы мен білім алушылар болып табылады" [2].

Қашықтықтан оқытудың артықшылықтары.

1. Қол жетімділік

Қашықтықтан білім ала отырып, адам әлемнің кез-келген нүктесінде білім ала алады. Бұл жағдайда студент елмен немесе құрлықпен шектелмейді және әлемнің кез келген жоғары оқу орнында білім алуға құқылы болады. Мұндай қолжетімділік — қашықтықтан оқытудың басты артықшылығы.

Қашықтықтан оқытуда онлайн сабақтар екі форматта өтеді — бұл алдын-ала жазылған бейне оқулық немесе тікелей вебинар. Тікелей эфирлер офлайн кездесулерден еш айырмашылығы жоқ-студент мұғалім мен презентацияны көре аласды, сұрақтар қоя алады, курс қатысушыларымен сөйлесе алады.

2. Икемділік.

Қашықтықтан оқыту процесінде студент материалдың көп бөлігін өз бетінше игереді және сабақ уақытын өзі таңдай алады. Стандартты емес кестеде өмір сүруді ұнататын адамдар үшін қашықтықтан оқыту нақты «табуға» айналуы мүмкін. Сондай-ақ, білім берудің бұл түрі жұмыс істейтін адамдар үшін өте жақсы сәйкес келеді. Әдетте, онлайн режимінде оқу уақытын кез-келген жұмыс кестесіне қарай оңай реттеуге болады.

3. Қаражат пен уақытты үнемдеу.

Қашықтықтан оқытудың маңызды артықшылығы — оған төленетін қаражаттың салыстырмалы түрде төмен құны. Әрине, әртүрлі онлайн курстар мен мектептер арасында баға ЖОО-дағы келісімшарттық күндізгі оқу құнынан бірнеше есе жоғары. Бірақ бұл ерекше жағдайларда ғана кездеседі. Көп жағдайда қашықтықтан білім беру ЖОО-да күндізгі бөлімдегі оқуға қарағанда арзанырақ. Бұл мәселе оқыту қызметтерін ұсынатын ұйымдарға үй-жайларды жалға алудың, жиһаз бен жабдық сатып алудың және оқытушылардың тұрақты штатын ұстаудың қажеті жоқ екендігімен түсіндіріледі. Қашықтан оқу арқылы адам көлікке тәуелді емес. Қаражатты үнемдеуден басқа, қашықтықтан оқу түрі бос уақытты үнемдеуге мүмкіндік береді.

4. Нақты білімдер.

Қашықтықтан оқыту адамға белгілі бір білім мен дағдыларды береді. Білім алушы бұл жағдайда өзінің дәл не үшін қаражат және уақытын жұмсайтынын анық біледі және түсінеді. ЖОО-да оқыған әр адам бейіндік білім беру бейнесіне сәйкес келмейтін артық пәндермен бетпе-бет келді. Қашықтықтан оқыту білім алушыларды мамандану саласы бойынша маңыздылығы төмен академиялық білім беруден арылтады. Егер сіз бағдарламалау курстары үшін ақы төлесеңіз, қашықтықтан оқыту жағдайында сіз жүгіруге және секіруге мәжбүр болмайсыз.

5. Білімнің өзектілігі.

Соңғы жылдары дәстүрлі білім берудің беделі айтарлықтай төмендеді. Университет дипломы бар көптеген адамдар мамандық бойынша жұмыс таба алмайды. Осыған байланысты дәстүрлі академиялық білімнің беделі төмендейді. Ал қашықтықтан оқытудың беделі, керісінше, артып келеді. Сондай-ақ, белгілі бір курсты қашықтықтан оқу адамдар үшін көп жағдайда тиімдірек болып отыр. Демек, бұл жағдайлар ЖОО-да бірнеше жылдар бойы абстрактілі, нақты өмірде қолданылмайтын пәндерді оқыған адамға қарағанда,

білімді іс жүзінде қолдану мүмкіндігіне ие мамандардың қалыптасуына негіз болады.

Дүние жүзіндегі әртүрлі деңгейдегі оқу орындарының көпшілігі педагогикалық процесте қашықтықтан оқыту технологияларын белгілі бір дәрежеде қолданады. Бүгінгі таңда көптеген студенттер оқытудың бұл түрін екінші білім алу, біліктілікті арттыру кезінде ғана емес, сонымен қатар бірінші жоғары білім алу үшін осы әдісті таңдаудағы балама ретінде қарастырады. Сол себептен де қашықтықтан оқыту технологиясы бойынша білім алатын әлемдегі студенттер саны қазіргі таңда күндізгі бөлімде оқитын студенттер санынан асып түсті [3].

Қашықтықтан оқытудың кемшіліктері.

1. Таңдаудың шектеулілігі

Өкінішке орай, бәрін қашықтықтан зерттеу мүмкін емес. Кейбір жағдайларда тәжірибелі тәлімгердің басшылығымен жүргізілетін практикалық сабақтарсыз білімді толықтыру мүмкін емес. Студент қашықтан оқу арқылы тарихты немесе әдебиетті білуі, керемет дизайнер немесе бағдарламашы бола алады. Алайда, тікелей практикаға негізделген мамандықтарды игере алмайды.

Дегенмен, болашақта қашықтан үйренуге болатын кәсіптер мен дағдылардың тізімі айтарлықтай кеңейетіні сөзсіз.

2. Жеке қарым-қатынастың болмауы.

Күндізгі оқу тек білім жиынтығымен ғана құнды емес. Офлайн оқытудың маңызды элементі-бұл жеке қарым-қатынас. Дәстүрлі жоғары білім алған студент бірнеше жыл бойы университет өмірінің қайнап жатқан қазанында дайындалады. Ол оқытушылармен және курстастарымен бейресми жағдайда өзара әрекеттеседі. Мұндай қарым-қатынас таңғажайып идеяларды тудыруы және адамдардың тағдырын түбегейлі өзгертуі мүмкін.

3. Оң «жанама әсерлердің» болмауы.

Қашықтан оқыту адамға белгілі бір білім жиынтығын береді, бұл тек артықшылық емес, сонымен қатар кемшілік деп санауға болады. Қашықтан оқу арқылы адам академиялық білімнің көптеген жағымды «жанама әсерлерінен» айырылады. Мысалы, офлайн оқу жағдайында ұзақ дәрістерді құрастыру процесі жазу жылдамдығын үйретеді, механикалық есте сақтауды дамытады, ақпарат ағынынан маңызды мәліметтерді ажырата білуге үйретеді. Бұл дағдылардың барлығы күнделікті өмірде өте пайдалы, бірақ қашықтықтан оқыту бұл мүмкіншіліктерді бере алмайды.

4. Күтпеген жағдайлар.

Қашықтан оқыту процесінде білім алушылар оқуға кедергі болатын күтпеген жағдайларға тап болады. Мысалы, ең қолайсыз сәтте жарықтың сөнуі, интернет байланысының әлсіз болуы немесе компьютердің істен шығуы мүмкін. Маңызды онлайн-семинар кезінде интернет үзілуі мүмкін және бұл жағдайда білім алушы шарасыздыққа тап болады. Яғни, қашықтан оқыту білім алушыны техникалық құралдарға тәуелді етеді деген сөз.

Әрине, офлайн немес дәстүрлі оқуда ЖОО-на студент үшін білім алуға кедергі болатын жағдайлардың аз болатыны рас.

5. Бақылаудың болмауы.

Мұғалімнің тұрақты бақылауының болмауы- қашықтықтан оқытудың бір кемшілігі, оны білім алушы артықшылықпен оңай шатастырып алуы мүмкін. Алдымен білім алушыға сыртқы бақылаудың болмауы оған қосымша еркіндік беретін сияқты көрінуі мүмкін. Ал, шындығына келгенде, қашықтықтан оқыту студенттен күшті мотивация мен өзін-өзі тәрбиелеуді талап етеді.

Қашықтан оқыту процесінде білім алушы өзіне оқу жоспарларын құрып, содан кейін олардың орындалуын бақылап, демалуға және жұмысты кейінге қалдыруға деген ұмтылыспен үнемі бетпе-бет келіп отырады. Осылайша, қашықтықтан оқыту, білім алудың кез - келген басқа нысаны сияқты, көптеген артықшылықтары мен кемшіліктеріне ие.

Қашықтықтан оқыту технологияларын оқу процесіне неғұрлым қарқынды енгізуге кедергі келтіретін маңызды фактор ЖОО оқытушыларының осы салада жұмыс істеуге ынтасының жеткіліксіздігі болып табылады. Мұның себебі қашықтықтан оқытуға арналған оқу материалдарын жасаумен байланысты жоғары еңбек сыйымдылығы болуы мүмкін.

Қашықтықтан оқыту технологияларын дамытудың осы кезеңіндегі біздің міндетіміз-оқытудың жаңа формалары сапа дәрежесі бойынша, кем дегенде, дәстүрлі нәтижелермен бірдей болатындай етіп оқу процесін ұйымдастыру. Сонымен қатар, қашықтықтан оқытудың тиімділігін өлшеу әдістеріне байланысты көптеген сұрақтар бар. Қалай болғанда да, қашықтықтан оқытудың үлкен артықшылығы - кез-келген адамға өмір бойы үздіксіз білім алуға мүмкіндік беретіндігінде болып табылады [4].

Қорытындылай келе айтарымыз, қашықтан оқыту білім алушының ең қатал қарсыластары — енжарлық, жалқаулық, ынтасыздық сияқты қасиеттерімен күресуге мәжбүр етеді. Егер білім алушы өз қабілеттеріне сенімді болса және оқуға деген ниеті дұрыс болса, қашықтықтан білім беру студент үшін өзін кәсіби және жеке тұлғалық тұрғыдан жетілдірудің әртүрлі мүмкіндіктерін ұсынады.

Пайдаланылған әдебиет тізімі

1. Ақшалова Б.Н. Қашықтан оқыту- заман талабы / Б. Н. Ақшалова, Г. Б. Алмабаева // Әл-Фараби атындағы Қазақ Ұлттық университетінің хабаршысы. - 2015. - №1.- Б. 214-218.
2. Андреев А.А., Солдаткин В.И. Дистанционное обучение и дистанционные образовательные технологии //Cloud of science. – 2013. – №. 1.
3. Максимов П.В. Повышение эффективности дистанционных форм обучения в технических вузах // Современные проблемы науки и образования. – 2012. – № 3. – С. 189.
4. Осипова Л.Б. Дистанционное обучение в вузе // Современные проблемы науки и образования. – 2014. – № 5. – С. 723.

ӘОЖ 37.02

ЖОО СТУДЕНТТЕРІНІҢ КӘСІБИ САПАСЫН ДАМЫТУДЫҢ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ-ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ШАРТТАРЫ

Утеген А. К.
«Мирас» университеті, Шымкент қ., Казақстан

В этой статье рассматривается педагого-психологическое условие развития профессионального качества студентов ВУЗа. Определены пути развития творческих способностей студента как основного условия развития профессиональных качеств будущего специалиста.

This article discusses the pedagogical and psychological condition for the development of professional quality of university students. The ways of developing the creative abilities of the student as the main condition for the development of the professional qualities of the future specialist are determined.

Студенттердің кәсіби сапасын және сәйкесінше елдің білім беру қызметтерінің әлемдік нарығындағы бәсекеге қабілеттілігін арттыруға бағытталған қазақстандық білім беруді дамытудың мемлекеттік стратегиясын іске асыру елдің Болон процесіне қосылуын және жоғары кәсіби білім берудің мемлекеттік білім беру стандарттарының құзыреттілік түрінің жаңа буынын қабылдауды қажет етті. Іс жүзінде құзыреттілік білім берудің жаңа нәтижелі-мақсатты негізі болып табылады . Шын мәнінде, бұл жаңа құндылықтарды, мақсаттарды, мазмұнды, нысандарды, әдістерді, оқыту мен бақылаудың құралдары мен нәтижелерін әзірлеуді және іске асыруды, оқытушылар мен студенттер қызметінің өзгеруін, білім беру мекемелерінің өмір салтын талап ететін білім берудің классикалықтан жаңа түріне көшу. Құзыреттілік тәсілін жүзеге асыратын субъектілердің қызметінде үш бағытты бөлуге болады: әкімшілік-ұйымдастырушылық, зерттеу және енгізу. Біріншісі дизайнмен байланысты, ал үшіншісі құзыреттілік стандарттарын енгізумен, модульдік форматтағы негізгі білім беру бағдарламаларын әзірлеумен, қалыптасқан құзыреттердің тізімін анықтаумен және т.б. зерттеу бағытына келетін болсақ, ол Болоньядан бұрын көптеген қазақстандық және шетелдік педагогтар мен психологтардың еңбектерінде дамыды [1, 2, 3].

Көптеген авторлар алған мәліметтер, нәтижелер мен қорытындылар зерттеу және енгізу мәселелерін шешуге қызмет етеді. Сонымен қатар, білім берудегі құзыреттілік тәсілді кеңінен іске асыруды қиындататын бірқатар шешілмеген проблемалар бар. Біздің ойымызша, осындай проблемалардың ішінде мыналарды атауға болады.

1. «Құзыреттілік» негізгі ұғымдары туралы жалпы қабылданған түсінік жоқ, әр түрлі авторлар оларды қабілет, дайындық, қасиет, жеке сапа ретінде анықтайды; сонымен бірге «құзыреттілік» ұғымдары бірдей семантикалық жүктемені көтере алады. Бұл құзыреттілік тәсілін іс жүзінде жүзеге асыруды қиындатады. .

2. Кәсіби қызмет субъектісінің құзыреттілігінің инвариантты құрылымы туралы ғылыми негізделген түсінік жоқ. Жаңа буын тұжырымдамасына сәйкес барлық құзыреттер екі блоктан тұрады: жалпы мәдени және кәсіби. Жалпы мәдени құзыреттердің тізімі дайындықтың барлық бағыттары үшін берілген. Кәсіби құзыреттілікке келетін болсақ, мұнда жағдай басқаша: әр бағыт пен дайындық деңгейіне сәйкес құзыреттіліктің міндетті жиынтығын қою арқылы, университеттерге осы жиынтықтарды бітіретін мамандардың кәсіби қызметінің ерекшеліктерін көрсететін қосымша құзыреттермен аяқтауда. Шығармашылық

үшін кең орын қалдырады. Бұл жаңа теориялық және практикалық мәселелерді шешуді қамтиды.

«Инвариант» ұғымы ғылымда кеңінен қолданылады және ол берілген белгілі бір жағдайлар өзгерген кезде де өзгермейтін нәрсені білдіреді. Сонымен, математикадағы «инвариант» - бұл өрнекке байланысты айнымалылардың белгілі бір түрлендірулерінде өзгеріссіз қалатын математикалық өрнек, мысалы, бір координаттар жүйесінен екіншісіне ауысу кезінде.

Университеттің болашақ түлегінің құзыреттілігінің инвариантты құрылымының болуы білім беру процесінде құзыреттіліктерді жіктеуді қалыптастыру тұрғысынан ақпараттық, дәйекті және ыңғайлы құру үшін жеткілікті негіз бола алады, бұл елдің барлық университеттерінің күш-жігерін біріктіруге, реттеуге, үйлестіруге мүмкіндік береді. Университет түлегінің құзыреттілік түрлері кәсіби қызметтің ерекшелігімен анықталады. Осыған байланысты біз үшін кәсіби қызметті және маманның жеке басын модельдеу туралы кәсіби графикалық сипаттағы жұмыстар қызығушылық тудырады.

3. Болашақ түлектің құзыреттілігінің инварианттарын қалыптастыру міндетіне сай келетін дидактикалық жағдайлар мен заманауи педагогикалық технологиялар жүйесін қамтитын өнімді педагогикалық модель туралы мәселе ашық күйінде қалып отыр. Қазіргі уақытта әр университет, оның кафедралары мен факультеттері құзыреттілік тәсілді практикалық іске асырудың өзіндік жолын табуға тырысуда. Кәсіби педагогикалық, психологиялық-педагогикалық, дидактикалық және әдістемелік жағдайларын қалыптастыру, кәсіби маңызды қасиеттерін және құзыреттілікті студенттің болашақ маман ретінде, заңдылықтарын, оның кәсіби және жеке тұлғалық даму кезеңдеріне көптеген авторлар зертеулерін арнады [3].

Бұл зерттеулерде болашақ маманның кәсіби құзыреттілігін қалыптастыру үшін маңызды жағдайлар: танымдық қана емес, сонымен қатар кәсіби мотивтерді дамыту; оқыту мазмұнын қазіргі заманғы маман қызметінің моделіне бағдарлау; білім беру процесінің субъектілері ретінде оқытушы мен студенттердің диалогтік қарым-қатынасы, өзара әрекеттесуі және ынтымақтастығы; оқыту мазмұнының проблемалық сипаты; инновациялық педагогикалық технологияларды дәстүрлі және дәстүрлі емес бірлікпен органикалық бірлікте пайдалану.; компьютердің бай мүмкіндіктерін қолдана отырып, тиісті ақпараттық орта құру; студенттердің жеке, адамгершілік және кәсіби даму параметрлерін бақылау және т. б.

Тәрбиенің өте бір өзекті мәселесі мен жалпы ұстаздар қауымының басты міндеттерінің бірі студенттердің бойындағы қабілеттерін дер кезінде танып оның ашылуына көмектесу,олардың бойындағы шығармашылық бұлағын дер кезінде көзін аша білу ,жаңа арнаға салып ,қоғамдық өмірдегі сол қабілетіне сай өз орнын таба білуіне ,шығармашылық қабілетінің өркен жаюына кәсіби біліктілікпен көмектесу болып табылады.Креативтілікті қалыптастыру студенттің бойындағы шығармашылыққа жетелейтін оның интеллектуалдық қабілетінің бір маңызды саласы ретінде көрініс беретін қырын қалыптастыру.

В.С.Шубинский шығармашылық процесті үш сатыға бөліп, ондағы көрінетін қабілет- қасиеттерді көрсеткен:

1. Жаңаны, өзгеше, тың дүниені сезе білу, қарама- қайшылықтарды түсіне білуде сезімталдық, сындарлылық, шығармашылық ой – талдауға бейімділік, жан дүниесіне ішкі тартысты оята білу қабілеті, танымдық қызығушылық, яғни шығармашылық көңіл күйдің туу кезеңі;

2. Интуиция, шығармашылық қиял, әдемілікті сезіне білу, сөз ұшқырлығы, қайшылықтарды түсіну, ой қызметінің ерекшелігі, батылдық, шығармашылыққа деген ішкі құштарлық, яғни оқиға, образ жасаудың бағдар ұстанар кезеңі;

3. Өзіндік сын, бастаған ісін аяғына дейін жеткізу, дәлелдеме, дәйектемелер ұсына білу, оның формаларын табу, яғни сын, дәлелдеме сатысы[4].

Психологиялық зерттеулерді саралай отырып, болашақ мұғалімдердің креативтілігін дамытуда бір –бірімен интегративті тұрғыда кіріктірліген төмендегідей қағидаларды тұжырымдауға болады:

- студенттің яки болашақ мұғалімнің дара психологиялық ерекшелігін ескеру;

- оқу – тәрбие үрдісінде студенттің танымдық әрекетінің де көрініс беруі;

- болашақ мұғалімдердің ішкі сезімдерінің, яғни білім алуға деген ынтасы мен талап тілегінің мотивациясын белсендіруге бағдарланған іс - әрекеттерді ұйымдастыру;

Болашақ мұғалімнің моралдық, зияткерлік т.б. қасиеттерінің дамуына жол ашу;

Дәріс барысындағы оқу – білім беру құралдарының, түрлерінің, тәсілдерінің дәл бір мақсатты көздеп, өзгеріп тұруы.

Осынау қағидалардың студенттің кәсіби біліктілігін қалыптастыру процесінде орындалуы оның шығармашылық тұрғыдан өсуіне сатылап жетелейтін және оның ой-еңбегін дұрыс ұйымдастыра білуіне бағыттайтын құралдардың бірі болып табылады. Жалпы креативтілік пен студенттің эмоциясы көп жағдайда үйлесім таба отырып болашақ мұғалімнің оқу-тәрбие процесіндегі мотивациясын күшейтуші факторлардың бірегей түріне айналады және осы бағыттағы әрекетті қозғайды [5]. Ал осы үйлесімділіктің арқасында пайда болған әрекеттің нәтижелігі шығармашылықтың дамуындағы алғышарттардың негізгілерінің бірі болып саналады. Жалпы жоғарыда атап өткеніміздей креативтілік немесе шығармашылық деген ұғым дарындылық, зият, қабілет , даму сынды адам бойындағы жоғары сапалық ерекшеліктер мен жан-жақты дамыған тұлға тәрбиелеу процесіндегі негізгі критериалды категориялармен қатар жүретін ұғым.

Студентті біз шығармашыл немесе шығармашылығы жоқ тұлға ретінде бөліп қарай алмаймыз. Әйткенмен шығармашыл студенттермен аса мұқият, психологиялық тұрғыдан терең талғаммен әрекет жасай отырып жұмыс істеу әрбір ұстаздың басты назарында болу керек. Себебі көптеген жағдайда шығармашыл студентердің табиғаты өзгешелеу, өмірге бейімі аздау болып

келетіні бар екені де шындық. Сондықтан осынау факторлардың барлығын ескере отырып педагог оқу-тәрбие үдерісінде көп ізденіспен жұмыс жасау қажет. Атап айтар болсақ:

Біріншіден өзінің инновациялық дәріс беру тәсілдерін жетілдіру.

Екіншіден дәріс процесіндегі қазіргі ең озық технологияларды меңгеріп қолдануға тырысуы.

Үшіншіден АКТ пайдалануды дағдыға айналдыру.

Төртіншіден студентке жеткізетін білім материалдарының мазмұны мен формасын өзгертуі керек.

Қазіргі таңда креативтілік ұғымына психологтар нәтиже емес үдерістің өзі деп одан бөлек креативтілік жеке тұлғалық сипатта болады деп жауап беруде. Мұның өзінде креативтілік шығармашылықпен, қиялдаумен,ойлаудың табиғилығымен тығыз байланыста болу керек.

Атап айту керек шығармашылықта басты роль атқаратын процессуалды көрсеткіштер - бір нәрсе жасау талабы, танымға деген ұмтылыс, коммуникативті дағдылар, ойлау еркіндігі, ізденіске деген қабілет, жағдаятты талдау шеберлігі. Бүгінгі таңда креативті адам деп өнім жасайтын немесе идея табатын адам емес сол шығармашылыққа танымға ашық адамды атайды. Бұл көзқарас тұрғысынан студенттерде креативтілікті дамыту бәрінен бұрын оларда бір нәрсе жасауға талаптануды дамыту, кез-келген қызмет түрінде шығармашылық бастауына деген қажеттілік.

Қазіргі таңда студенттерден тек кәсіби құзіреттіліктерді дамыту ғана емес жалпы құзіреттіліктерді де дамыту атап көрсетсек стандартты жағдаяттар мен қатар стандартты емес жағдаяттарды да шеше білу қабілетін дамыту мәселесі қойылып отыр. Қазіргі кезеңде кейбір студенттердің бойынан өз құзіреттіліктерін жан –жақты дамыту мәселесінен жалтару жағдайын да байқауға болады. Әсіресе бұл жағдай гуманитарлық ғылымдарды гуманитарлық емес мамандықтарда оқитын студенттер тарапынан түсінбеу ,енжарлық фактілерін көруге болады.

Мұның өзі олардың гуманитарлық ғылымдардың олардың бойында шығармашылық қабілетін оятып, дамытатынын жете түсінбеуден туындайды. Сонымен бірге бұл пәндердің оларды адамзаттық мәдениеттің асыл қазыналарына терең таныстырып рухани азық беретінін түсіне білмеуден де пайда болады. Шығармашылық потенциалды ашуға бөгет болатын кедергілерді кейбір ғалымдар атап көрсеткен. Соның ортасында сыртқы кедергілерді атап (ата-аналарының мәдени және шығармашылық потенциалы, жанұя, әлеуметтік орта, пікірлестердің жоқтығы қоршаған орта тарапынан қолдаудың жеткілікті болмауы көбінесе мүлде болмауы) және ішкі кедергілер (даму алдындағы қорқыныш, талаптың жоқтығы, жалқаулық, ішкі мотивацияның болмауы, шыдамсыздық, анық белгіленген мақсаттың жоқтығы, назар аудармау, шығармашыл процеске қажет сапаның дамымауы). Аталған нәрселердің бәрі енжарлыққа қызметтегі шығармашылық бастаулардың болмауына алып келеді.Осынау мінез-құлық моделі студенттің бойында оқитын пәнге деген қызықпаушылық, оқу және тәрбие процесіне белсенді қатысу тілегінің

тапшылығын қарым-қатынастың репродуктивті стилін қалыптастырады. Егер студент сол пәннің тақырыбына деген қызығушылық танытпаса онда оның бойынан креативтілік талап ету және сол талаптың нәтижелі болуы мүмкін де емес. Сондықтан студенттің креативтілігін қалыптастырудың тағы бір тәсілі ретінде біз кешенді тәсілді ұсынбақпыз.

Біріншіден бұл жағдайда оқу процесінде өтілетін пәндерді оқытудың жаңа тәсілін ұйымдастыру, яғни жоғарыда атап көрсетілгендей инновациялық тәсілдерді пайдалану. Мысалы гуманитарлы пәндерді оқыту процесінде әдеби материалдарды жұмыс жасағанда дәстүрлі емес тәсілдерді пайдалану, атап айтсақ гуманитарлы пәндерді оқытқанда шығармашылықты тудырудың бір жолы гуманитарлық емес тәсілдерді қолдану.

Бұл мақсатта компьютерді, интернеттік технологияларды қолдану материал мазмұны мен оны көрсетудің айырмасын азайтады. Осының нәтижесінде әдебиет сабағында Информатика мамандығының студенттері әдебиет әлемінің өкілдерінің жазушылардың өмірбаянына қызығушылық таныта бастағаны байқалды. Мысалы, болашақ мамандарды дайындауда педагогтардан іс- әрекеттің креативтілікті талап ететін табиғаты білім беру үдерісін зерттеу білігін талап етеді, соның ішінде оны ұйымдастырудың мәселесіне ғылыми көқараспен қарау жатады. Осыған орай еліміздегі жоғары оқу орындарының студенттерін зерттеу жұмысы барысымен және мазмұнымен таныстыру керек, оны жүргізудің құзыреттілігін калыптастыру қажет. Мысалы, студенттің зертеушілік мәдениетін зерттеушілік білігін қалыптасгыру оқыту барысында, кафедраның ғылыми-зерттеу жұмысына қатысуы сәтімен де іске асырылады.

Ғылымға студенттерді бағыттау мен студент білім алып жатқан мамандықтың кафедра ғалым-оқытушыларының ғылыми жұмысының өзекті тақырыбымен молынан хабар ете отырып, оларды мәселелік топтарға тарту, тыңғылықтыда жүйелі зерттеу жұмысын жүргізетін ғалым-оқытушыларға 1-ші курстан кешіктірмей «бекіту» нәтижелі болады. Бұл тараптағы мақсатты ғылыми жұмысты қамтамасыз етудің бастапқы *шарты ғ*ылыми зерттеу қисынына сай зерттеу біліктерінің номенклатурасын: мүддеге бағытталған бақылауды жүргізудің білігі, сараптаманы өткізу білігі, өзекті мәселені айкындау білігі мен зерттеудің гипотезасын анықтау білігі, зерттеу тәсілдерін пайдалана білу білігі және т.б. нәрселерді жасау тиісті.

Ғылыми зерттеулік білімдердің ұтымды қалыптасу жағдайларынан осы процестің ұдайылығы мен біртұтастығын бүтіндей кәсіби даярлықтың жүйесін жүзеге асыру процедурасында айрықша айтамыз. Мұның ауқымына аудиториялық дәріс пен білім алушылардың «өзіндік жұмысы (білім алушының оқу-зерттеу іс-әрекеті мен ғылыми-зерттеу ісі), айтылған біліктерді саналы және шығармашылық тұрғыдағы игерудегі түрлі амалдар мен әдістерді қолданумен байланысты тәжірибе жатады» [6].

Ғылыми зерттеушілік мәдениетті қалыптастырудың *негізгі шарты* ретінде зерттеу амалдарының мотивациясы болып табылатын: қызығушылықтарын ынталандыру, зерттеу жұмысы өзектілігін, қалаған

мамандығында кәсіби баспалдақтармен өрлеу үшін аталмыш құзіреттіліктер жүйесін меңгерудің аса маңыздылығын сипаттау жатады. Мәселен, бұл жұмыстың бастауы сипатында 1-ші курстан бастап, «Мамандыққа кіріспе» сынды үйреншікті атаумен қосымша курс дәрісін өткізуге болады, мұның қатарынды таңдаған кәсіптің «өзіндік ерекшелігі мен шығармашылық тұстарын ашып көрсетуге де мүмкіндік бар. Тәжірибелік дәрістерде өзін-өзі тану, тұлғаның жеке қызығушылықтары мен бейімділіктерін талдау, студенттердің таңдаған мамандыққа сәйкестілігін айқындау үшін мүмкіндіктер туындайды.

Ғылыми конференцияға рефераттарды әзірлеу барысында білім алушылар жаңашыл- ғалымдардың жаңалықтарымен танысады, бейнелі түрде айтқанда, шеберге тән кәсіби құзіреттіліктер мен тұлғалық сапаларды «өзіне өлшеп көреді», соның барысында мынадай зерттеу мәдениетін қалыптастыру қажеттілігін саналы түрде түсінеді: бұрынғы тәжірибені талдау, мәселені тұжырымдау, өз ісінің қорытындысын жүйелеу сынды бөлігі.

Аталған құзіреттіліктердің қалыптасуы мен зерттеу ісіне қызығушылықты тудыру әрекетіне түрлі кәсіби жағдаятарды талдау мен диагностикалауды жүргізу, бітіруші курс студенттерімен атқарылатын тапсырмалардың ғылыми зерттеушілік сипаты және өзге де тәсілдері жатады. Сонымен зертетушіге керекті білімдер жүйесі және калыптаскан зерттеу құзіреттіктерімен қатар зерттеу іс- әрекетіне дұрыс пікір мен көзқарастың орнығуы болашақ маманның тиімді кәсіби іс-әрекетке зертеушілік мәдениетін қалыптастыра бастайды.

Екінші шарты жоғары оқу орындарындағы студенттердің зертеушілік мәдениетін қалыптастыру үшін олардың кәсіби- тұлғалық мәдениетін де калыптастыру қажеттігі болады. Студенттерді кәсіби дайындаудың артықшылығы жоғары білім берудің бүгінгі жүйесінің талдауын сонымен қатар жүйелілік-құндылық сипаты тарапынан қарама-қайшылықтардың талдауын қажет көрмек. Маманның кәсіби-тұлғалық мәдениеті оның іс-әрекетінің бүкіл жүйесін камту керек. Осыған орай жоғары оқу орындары студенттерінің білім беру мазмұнын қалыптастыруда жүйелілік- құндылыктык көзқарасы өзекті болады. Болашақ маманның мәдениетін қалыптастыру проблемаларын тиімді шешу, оның әлеуметтік қасиеттерін дамыту оқу-тәрбие және ұйымдастырушылық жұмысты талдау, теориялык және нақты-әлеуметтік зерттеулердің, тұлғалық және мәдениет теориясы нәтижесін жалпылау негізінде болады. Осы анықтамаға сүйене отырып айтарымыз, мәдениет білім берушілік құндылық ретінде студенттерді дамыту мен тәрбиелеуде тұрмыстың, ойлаудың, сауықтырудың, қарым-қатынас мәдениеті мен дүниетанымдық мәдениетінде, эстетикалық іс-әрекетінде көрініс береді.

Бұл жерде маңыздысы - болашақ маман тұлғасының мәдениеті қалыптасуының механизмдерін зерттеу мақсатты түрде ұйымдастырылған жоқ. Бірақ дамытушылық білім беру мен мәдениеттің аспектілері қаралады, олардың «өзара байланысы мен өзара ауысуы. Осыған орай болашақ маманды дайындау жүйесінде студенттердің үнемі өз кәсіби дәрежесін көтеру кабілетін дамыту шеңберінде жүйелілік-құндылық көзқарасының маңыздылығы оқу-тәрбие

жүйесі барысында анықталады. Осыған байланысты жоғары кәсіби білім беру іс-әрекет ретінде қарастырылады, оның мақсаты - болашақ маманның интелектуалдық-адамгершілік тұлғасын дамыту.

Болашақ маманды дайындаудағы жүйелілік - құндылықтық көзқарасы жүйе ретінде түсіндіріледі, ол жаңа ғасырдың мәдени және гуманистік құндылықтарын есепке алу сондай-ақ: субъектілікпен, диалогиялықпен, дамытушы бағыттылықпен, кіріктірушілікпен, фундаментальдықпен, үздіксіздікпен астасқан негізде құрылады.

Сонымен қазіргі таңдағы білім беру парадигмасын әлеуметтік-тұлғалық, тұлғаға бағытталғандық, гуманистік білім беру деп атауға болады. Кәсіби мәдениетті қалыптастырудың басты мақсаты жоғары білім берудің құндылығы ретінде студенттердің әлеуметтік маңызы бар қасиеттерін дамыту болып табылады.

Пайдаланылған әдебиет тізімі

1. Деркач А.А. Акмеология : личностное и профессиональное развитие человека : Акмеологические основы управленческой деятельности. Книга 2 / А.А. Деркач. М. РАГС, 2011. - 534 с.
2. Кузьмина Н.В. Методические проблемы вузовской педагогики / Н.В. Кузьмина, С.А. Тихомиров // Проблемы педагогики высшей школы. -Л.: 2012.-С. 6-43
3. Маркова А.К. Психология профессионализма / А.К. Маркова. Самара : АСВТ, 2014.-192 с.
4. Вербицкий А.А. Психолого-педагогические особенности контекстного обучения / А.А.Вербицкий. -М. : Знание, 2017. 109 с.
5. Ильязова, М.Д. Педагогические и психологические аспекты модели выпускника вуза. Научно-методическая разработка / М.Д. Ильязова, Т.Н. Прохорова. – Астрахань: Изд-во АОИУУ, 2015. – 32 с.
6. Рекешева Ф. М. Профессионально-важные качества и умения психолога как фактор его профессиональной готовности / Ф. М. Рекешева// Вестник Нов ГУ 2017.- №43. – С. 56-63

УДК 378.02.371.01

ФОРМИРОВАНИЕ ЭТНОКУЛЬТУРНОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ ЛИЧНОСТИ В РАЗВИТИИ ПРОФЕССИОНАЛЬНЫХ КАЧЕСТВ

Хайрамова Л.С.
Университет «Мирас», г.Шымкент, Казахстан

Мақалада кәсіби қасиеттерді дамытуда тұлғаның этномәдени құзыреттілігі қарастырылған

The article considers the formation of the ethno-cultural competence of the individual in the development of professional qualities

Сегодня для ВУЗа Казахстана в эпоху всеобщей глобализации и стремительного развития информационных потоков интеграция в мировую систему образования имеет большое значение. Казахстанские вузы, интегрированные в общемировое образовательное пространство, становятся более международными по своей сути и универсальными по тенденции образования.

Этнокультурная компетентность отражает межэтническое взаимопонимание и готовность к взаимодействию, основанное на знаниях, полученных в повседневной жизни и на учебных занятиях об этнической культуре своей нации и других национальностей [1].

Формирование этнокультурной компетентности имеет целью интеграцию знаний из различных источников и способность решать задачи межэтнического взаимодействия, приобщение студентов к родной культуре, а затем и к иной культуре. Сопоставляя ценность своей культуры в единстве с другой ценностью, познание способствует проникновению в культуру другого народа, развитию способности к межэтническому пониманию и дилогии.

В достижении высокого уровня этнокультурной компетентности подростки и молодежь в зависимости от возрастных этапов проходят следующие ступени:

1) элементарная грамотность в области своей этнической культуры, а также этнической культуры народов, проживающих в этом государстве (дошкольный и младший школьный возраст 5-10 лет);

2) функциональная грамотность в области своей и этнической культуры народов Казахстана и элементарная грамотность в этнокультурной сфере определенного государства (переходный возраст 11-15 лет);

3) образование в сфере этнокультуры Казахстана и проявление элементарной грамотности в сфере мировой этнокультуры (подростковый период 15-18 лет).

Формирование этнокультурной компетентности должно осуществляться в образовательном пространстве, представляющем собой условия обучения и воспитания и форму передачи опыта путем включения в содержание образования этнокультурного компонента [2].

Качества, характеризующие высокий уровень владения студентами этнокультурной компетенцией толерантность, способность к критическому осмыслению, подозрению и аргументации своего и чужого мировоззрения. Толерантная личность-это личность, способная воспринимать многообразие мира.

К принципам, составляющим толерантность, относятся: демократическая система ценностей, взглядов в межэтническом общении; умение воспринимать человека с другой культурой, сознанием, традициями; психологическая готовность к взаимодействию с представителями других национальностей на основе сдержанности и согласия. В педагогической науке как ее отрасли развивается «педагогика толерантности», в которой основное внимание уделяется изучению сущности толерантности и ее внедрению в практику как социальной нормы, социальной ценности.

«Толерантность» (лат. термин «tolerantia» – терпение, толерантность) в словаре иностранных языков трактуется в двух значениях:

1) толерантность, терпимость, терпимость к чему – либо, кому-либо;

2) в биологическом, медицинском смысле-частичное или полное отсутствие иммунного ответа, т. е. отсутствие способности организма вырабатывать антитела, противостоящие болезни. А в педагогических словарях

этому понятию дается определение «наличие или замедление реакции на какой-либо негативный фактор; результат снижения чувствительности под его влиянием» [3].

Сущность этнической толерантности состоит в том, что люди других национальностей могут принципиально воспринимать внешний вид, систему мышления, свои национальные, культурные особенности, поступки. Этническая толерантность является личностным свойством человека, а также трансформируется в профессионально необходимые качества специалиста в процессе его становления.

Поэтому анализ феномена этнической толерантности в философском, педагогико-психологическом плане и механизмов ее реализации в межличностном общении позволяет рассматривать этническую толерантность как необходимое свойство учащихся.

Форма и содержание процесса формирования этнической толерантности характеризуется системой педагогических условий. Из них выделим формирование знаний. Это-смысловые и содержательные аспекты феномена этнической толерантности студентов, особенности изучения данного феномена в рамках различных областей знаний, совершенствование знаний о развитии и становлении проблемы толерантности, формирование у студентов ценностных ориентаций. А это, в свою очередь, отражает практическую и поведенческую сторону процесса формирования этнической толерантности, к которой относятся интересы, мотивы, оценки, нормы поведения, направленные на овладение этическими принципами этнической толерантности и применение их в практической деятельности и общении; умения и навыки толерантного межличностного общения; должна формировать ориентацию толерантности, состоящую в эмоционально-волевой готовности к равноправному диалогу с представителем другой нации, к критическому ее пониманию в целом [4].

Комплекс педагогических условий определяет совокупность организационных форм учебно-воспитательной работы, характеризующих методическую сторону формирования этнической толерантности, по уровню развития компетенций (знания о мире, понимание ситуации). Выделив эти компетенции, можно определить соответствующие им профессиональные задачи. Другими словами, две группы задач (профессиональные задачи по развитию социокультурных компетенций, профессиональные задачи по развитию прагматических компетенций). Для достижения поставленной цели, то есть формирования этнической толерантности, эти задачи должны быть реализованы на своем уровне.

Своеобразие учебного процесса, направленного на формирование этнокультурной компетентности, характеризуется овладением студентами аксиологическим смыслом теоретических знаний. Решение этой задачи невозможно без развития способности к рефлексии, которая раскрывает познание сущности своей и чужой культуры, позволяет осуществить выбор культурных ценностей. Межкультурная коммуникация в образовательной среде возможна путем организации экскурсий, специальных встреч с представителями других культур на внеучебных мероприятиях [5].

Этнокультурная компетентность во взаимодействии с культурологией-это формирующаяся черта личности, содержание которой заключается в элементарном осознании своей этнической принадлежности; умения видеть сходство и различие между смешивающейся культурой в своей деятельности, способности применять знания о своей этнической культуре; этнокультурной сдержанности; эмпатии.

В качестве структурных компонентов этнопедагогической, региональной, межкультурной компетентности педагога рассмотрим этнопедагогические, региональные, межкультурные аспекты, являющиеся характеристикой компетентности.

Основное содержание и сущность развития идей, теории и методологии этнокультурного образования состоит в:

- эволюция этнокультурного образования определяется диалектикой общечеловеческих, межнациональных и национальных отношений;

- поскольку этнокультурное образование зависит от социального развития общества в то время, то на каждом историческом этапе ядро этнокультурного образования определяет этническая культура, господствующая в этом обществе;

- этнокультурное образование базируется, прежде всего, на системе национально-культурных и языковых ценностей;

- историко – культурные и педагогические основы народной педагогики и национального воспитания-этнокультурного образования.

Логика этнокультурного образования будущего специалиста предполагает встраивание в пространство культуры как многих постоянно расширяющихся образов его мира.

Характеристика этнокультурного образования и его основные категории: этнокультурное развитие, этнокультурное воспитание, этнокультурное обучение. Прощаясь с приведенными к ним определениями, считаем, что этнокультурное развитие-это процесс проникновения будущего специалиста в культурную среду, где многократно воспроизводятся и закрепляются новые структуры личности, на основе которых в достаточной степени формируется устойчивая этническая структура личности.

В качестве основных задач этнокультурного образования были предложены:

- воспитание разносторонней культурной личности (создание условий для соответствия личности своей самобытной культуре и овладения другими культурами);

- формирование полиязычной личности (воспитание граждан, способных свободно понимать на родном языке, государственном, русском и иностранном языках) [6].

Этнокультурная компетентность педагога возникает в целом, в отечественной педагогике, в способности продуктивно взаимодействовать с инновационными испытаниями, в умении обобщать и передавать свой опыт другим, в умении устанавливать соотношение своей деятельности с тем, что было обнаружено на уровне мировой педагогической культуры. Кроме того,

этническая культурная компетентность должна быть воспринята педагогом с индивидуальным подходом к рефлексии, т. е. к собственной личности, педагогической реальности, историко-педагогическому опыту [6].

Список использованной литературы

1. Сергеева Н.И. Профессионально-личностное саморазвитие как цель профессионального роста педагога // Современные проблемы науки и образования. – 2015. – № 2-1.
2. Дагбаева С. Б. Этническая социализация молодого поколения в изменяющемся мире/ С. Б. Дагбаева // Гуманитарный вектор. 2012. № 1 (29). С. 241-246.
3. Мириманова М.С. Толерантность как проблема воспитания// М.С. Мириманова // Развитие личности. 2012. № 2. С. 104-116..
4. Шиянов Е.Н., Котова И.Б. Развитие личности в обучении. М.: Академия, 2012. - 288 с.
5. Стефаненко Т.Г. Этнопсихология: учебник / Т.Г. Стефаненко. М.: Аспект Пресс, 2014. 322 с.
6. Лебедева Н.М. Этническая и кросс-культурная психология: Учебник для высших учебных заведений. М.: МАКС Пресс, 2017

ӘОЖ 159.923

ИННОВАЦИЯЛЫҚ БІЛІМ БЕРУ ЖАҒДАЙЫНДА ПЕДАГОГ ТҰЛҒАСЫНЫҢ РЕЗИЛЬЕНТТІЛІК МӘСЕЛЕСІ

Шайгузова С.А.
«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

В статье выявлено, что феномен «резильентность» представляет собой категорию внутренних ресурсов человека: способность человека к эмоциональной саморегуляции в стрессовых ситуациях, степень физической, психической и психологической жизнеспособности. С другой стороны, в понятие резильентность органично встраиваются внешние факторы, влияющие на поведение человека, в частности, социальные. А также в статье представлен содержательный анализ отечественных и зарубежных публикаций, который позволил объединить подходы и прийти к пониманию резильентности как врожденного динамического свойства личности, выражающегося в способности индивида преодолевать неблагоприятные жизненные обстоятельства.

The article reveals that the phenomenon of «resilience» is a category of internal resources of a person: the ability of a person to emotionally self-regulate in stressful situations, the degree of physical, mental and psychological vitality. On the other hand, the concept of resistance organically integrates external factors that affect human behavior, in particular, social ones. The article also presents a meaningful analysis of domestic and foreign publications, which allowed us to combine approaches and come to an understanding of resistance as an innate dynamic property of the individual, expressed in the individual's ability to overcome adverse life circumstances.

Инновация — кез келген жаңалық немесе жаңалықты енгізу ғана емес, бұл бүгінгі қолданыстағы білім жүйесінің тиімділігін арттыратын үдеріс. Инновациялық іс-әрекет — білім берудің кез келген деңгейінде инновациялық үдеріспен қамтамасыз ететін шаралар кешені және үдерістің өзі. Педагогикалық инновация білім беру жүйесін қайта құру, жетілдіру, модификациялау, өзгертуге байланысты немесе оның белгілі жақтарын, қасиеттерін және

аспектілерін (жаңа заңнамалық акттерді, құрылымдарды, тұжырымдамаларды және интеграциялық байланыстарды және т.б.) жасақтау. Инновациялық үдеріс ұйымның мақсаты, құрылымы, міндеттері, технологиясы және адам ресурстарын қамтиды.

Инновациялық іс-әрекеттің негізгі функцияларына педагогикалық үдерістің компоненттерінің өзгерістерін енгізеді: мақсаттары, білім беру мазмұны, оқытудың формасы, әдістері, тәсілдері, технологиялары, басқару жүйесі және т.б. Сонымен бірге барлық зерттеушілер инновацияны инновациялық стихиялы ізденіс ретінде қарастырмау керек деген пікірге келеді, себебі инновация - мақсатты бағытталған, саналы өзгеріс [1].

Бүгінде инновациялық өзгерістер әртүрлі бағыттарда жүруде, білім берудің жаңа мазмұнын қалыптастыру; оқытудың жаңа технологияларын өңдеу мен жүзеге асыруда; жаңа бағдарламаны меңгерудің әдістері мен тәсілдерін қолдану; оқыту үдерісінде оқушылардың өзіндік анықталуына жағдай туғызу; мұғалім мен оқушының ойлау стилінде, өзара қарым-қатынастарында өзгеріс, білім беру мекемелерінде шығармашылық инновациялық ұжымды жасау және дамыту. Бұл үдерістердің барлық қарама-қайшылықтарында, шығындарында, кемшіліктерінде олар позитивті сипат береді. Осы инновация әлеуметтік институт ретінде білім беруге тән керітартпалықты жоюға мүмкіндік береді, әлеуметтік тапсырыс, мемлекеттің, тұлғаның қажеттілігінің өзгерісіне жедел және икемді жауап беру механизмін құру жағдайларын қамтамасыз етеді, бұл бүгінде отандық білім беруді дамытудың өзекті міндеттері ретінде қарастырылады.

Шетелдік зерттеушілердің жарияланымдарында «резильенттілік» феномені үш негізгі тәсілде қарастырылады: когнитивті мінез-құлық, конструктивизм, экологиялық реализм. Бірінші тәсілге сәйкес, ғалымдар стресстік жағдайдағы педагогтардың мінез-құлық реакцияларын эмоционалды реттеу процестерін, оларды өмірдің қиыншылықтарымен күресу жолдарын зерттеуге баса назар аударады. Ұзақ уақыт бойы қиындықтарды жеңудің нақты мінез-құлық стратегиялары назардан тыс қалды. Бұл кемшілікті ғалымдар В. Хайнц, И. Ламонтейн, Р. Стивенсон мінез-құлықтың практикалық әдістерін жасаған (ішкі диалог, әзіл сезімін дамыту, физикалық белсенділік) [2].

Адамның өміршеңдігін сақтаудағы белсенді өмірлік ұстанымының жетекші рөлі конструктивистік тәсіл аясында қарастырылады. Д.Геллерштейннің айтуынша, резильенттіліктің екі құрамдас бөлігі бар: физикалық және психологиялық.

Экологиялық көзқарастың өкілдері өмірдің қиындықтарын жеңуде әлеуметтік факторларға үлкен рөл берді. Әрі қарай жүргізілген зерттеулер жаңа, кросс-мәдени көзқарастың пайда болуына әкелді, бұл өмірге қабілеттілік пен қауіп-қатер жағдайында әрекет ету тәсілдерінің нәсілдік, жас, жыныс, тұрғылықты жерімен байланысын көрсетеді. Бұл тәсіл әртүрлі елдер ғалымдарының бірлескен халықаралық жобалары аясында өте перспективалы болып табылады.

XX ғасырда пайда болған «резильенттілік» феноменін зерттеушілер екі жақты түсіндіреді. Біз шетелдік және отандық зерттеушілердің еңбектеріндегі «резильенттілік» феноменін түсіну мазмұнын талдауға тырыстық.

Осылайша, «резильенттілік» анықтамасының теориялық талдауы отандық және шетелдік ғалымдар оны бір уақытта өміршеңдік және өмірге төзімді бола білу деп санайтындығын атап өтуге мүмкіндік береді.

Резильенттілік - бұл психиканың күнделікті қиындықтардан бастап өмірдің маңызды оқиғаларына дейінгі әртүрлі қиындықтарға жауабы. Резиленттілік қаттылыққа қарағанда жеке қасиет ретінде емес, процесс ретінде қарастырылады.

Резильенттілік тұжырымдамасы, шын мәнінде, феноменологиялық болып табылады және теориялық тұрғыдан постуляцияланған процестер мен механизмдерді емес, байқалатын нәтижелерді білдіреді, бұл оған жалпылама тұжырымдама, тұтастықты қалпына келтіру мен сақтаудың әртүрлі аспектілері мен деңгейлері ретінде әрекет етуге мүмкіндік береді.

Резильентті адамдар теріс ойлар мен эмоциялардан зардап шекпейді және кез-келген жағдайда оптимист болып қала береді. Шындығында, бұл қиыншылықтар мен дағдарыстарды тиімді шешуге мүмкіндік беретін жақсы дамыған күрес стратегиялары бар адамдар. Басқаша айтқанда, қалпына келтірілген адамдар - бұл оптимистік көзқарастар мен позитивті эмоциялар басым, іс жүзінде теріс және позитивті эмоциялар арасындағы тепе-теңдікті таба алатын адамдар. А. Мастен және әріптестер резильенттілік құбылыстарының үш түрін ажыратады [3]:

- тәуекелге ұшыраған адамдар, олар күткеннен де жақсы бейімделген;
- стресстік тәжірибеге қарамастан оң бейімделу;
- психологиялық жарақаттан кейін тез қалпына келтіру.

Резильенттілік сапа ретінде адамның қоршаған ортамен және белгілі бір әлеуметтік ортада өзара әрекеттесуі нәтижесінде дамиды, нәтижесінде бұл сапа өзгермелі әлем жағдайында абсолютті немесе тұрақты бола алмайды. Резильенттілікке негізделген тәсіл өмірді проблемаларды шешудің бірнеше жолдарының болуын болжайтын эволюциялық процесс ретінде қарастырады. Бұл кейбір ресурстардың жетіспеушілігімен оларды басқалармен алмастыруға мүмкіндік береді, бұл адамның бейімделу қабілетін едәуір кеңейтеді.

Сонымен, С. Маддидің (S. Maddi) көзқарасы бойынша, өміршеңдік - бұл өзіне, әлемге, әлеммен қарым-қатынасқа деген сенім жүйесі. С. Мадди ұсынған «бақыт» термині Д. А.Леонтьев өміршеңдік ретінде аударады және оны жеке тұлғаның берілген жағдайларды жеңу өлшемін және, сайып келгенде, жеке тұлғаның өзін жеңу өлшемін сипаттайтын қасиет ретінде анықтайды [4].

С. Мадди өміршеңдік пен өміршеңдіктің белгілерін анықтайды. Оның пікірінше, адамның өміршеңдігі оның батылдығы мен мотивациясында, олардың әсер ету күшіне сәйкес стресстерге төтеп беру қабілетінде көрінеді. Бірақ өміршеңдік адамға өміршеңдіктен айырмашылығы стресстердің әсерінен қалпына келуге мүмкіндік бермейді.

Осылайша, шетел әдебиетіндегі «resilience» термині келесі мазмұнды қамтиды: адамның өмірдің қолайсыз жағдайларын қалпына келтіру және ол үшін барлық мүмкін ішкі және сыртқы ресурстарды пайдалану мүмкіндігімен жеңу қабілеті, оның барлық көріністерінде өмір сүру қабілеті және даму қабілеті.

Орыс психологиясында XX ғасырдың 60-жылдарында «өміршеңдік» ұғымын Б.Г. Ананьев енгізді. Ол жүйелі тәсілдің көру қабілетінің өміршеңдігін адамның тиімді жұмыс істеуге жалпы қабілеті ретінде қарастырды. Өміршеңдік адамның өмірлік функцияларының жоғары деңгейіне және оның өмірінің белсенді, өнімді кезеңдеріне байланысты.

Орыс психологиясында қазіргі уақытта бұл құбылысты сипаттауда бірыңғай тәсіл жоқ. К. А. Иванова, Ф. И. Валиева психологиялық резильенттілік бұл «теріс факторлардың әсерінен қысымға төтеп беру және стресстік жағдайда икемділікті көрсету қабілеті» деп түсінеді.

И. А. Хоменко бұл құбылысты өміршеңдікті дамыту құралы ретінде түсіндіреді, сонымен бірге бұл жеке тұлғаның өміршеңдігі құрылымында жүйені құрайтын резильенттілік екенін түсіндіреді.

Л. В. Бударина өміршеңдік пен психологиялық тұрақтылықтың негізгі айырмашылығына назар аударады және өміршеңдік - бұл өмір бойы қалыптасатын жеке қасиет, ал резильенттілік - бұл проблемаға реакция процесі және оның тікелей пайда болуымен қалыптасады.

Айта кету керек, «резильенттілік» феноменінің мазмұны кейбір ғалымдар «өміршеңдік» ұғымымен анықталады, басқалары бейімделу тұрғысынан қарастырылады, ал басқалары жасөспірімдер мен жеткіншектерде моральдық таңдау, моральдық құндылықтар мен көзқарастарды қалыптастыру мүмкіндіктерін талдайды, бұл өз кезегінде жас ұрпақтың өміршеңдігін дамыту ерекшеліктерін анықтайды.

«Резильенттілік» феноменінің келесі сипаттамалары ерекшеленеді:

1) теориялық тұрғыдан алғанда – бұл оң жеке қасиеттер, оң тұрақты мотивация және қиын өмір жағдайларында сәтті бейімделу;

2) практикалық тұрғыдан – а) жойылуға қарсылық, яғни қоршаған ортаның күшті қысымымен жеке тұлғаны тиімді қорғау; б) қиын жағдайларда толыққанды, әлеуметтік бейімделген өмір құру.

Сонымен, зерттеу мәселесі бойынша әдебиеттерді теориялық талдау бүгінгі таңда «резильенттілік» феноменінің шетелдік және отандық ғалымдар өздері түсінуге тырысатын өте кең пәнаралық тұжырымдамалық форматқа ие екендігін көрсетеді, бұл қазіргі қоғамның күрделі, жан-жақты, өзекті мәселесі ретінде резильенттілік феноменін зерттеуді тағы бір рет көрсетеді, оны шешу жеке тұлға үшін де, жалпы қоғам үшін де ауыр шығындар мен ауыр зардаптардан аулақ болады.

Бір жағынан, резильенттілік - бұл адамның ішкі ресурстарының категориясы: адамның стресстік жағдайларда эмоционалды өзін-өзі реттеу қабілеті, физикалық, психикалық және психологиялық өміршеңдік дәрежесі.

Екінші жағынан, адамның мінез-құлқына әсер ететін сыртқы факторлар, атап айтқанда, әлеуметтік факторлар резильенттілік тұжырымдамасына органикалық түрде енеді.

Зерттеушілер педагог тұлғасының резиленттілік дамуына және сақталуына ықпал ететін бірнеше негізгі факторларды анықтады:

- қарым-қатынас дағдылары және проблемаларды шешу дағдылары;
- нақты жоспарлар құру және оларды жүзеге асыру үшін мақсатты әрекеттер жасау мүмкіндігі;
- позитивті өзін-өзі бағалау және өзіне деген сенімділік және қабілет;
- күшті импульстар мен өз сезімдеріңізді басқару мүмкіндігі.

Қорытындылай келе, инновациялық білім беру жағдайында педагог тұлғасының резильенттілігі бұл, стресске төзімділікке жақын ұғым; тура аударма – «серпімділік», психологияда стресс, шок немесе тіпті травматикалық оқиғалардан кейін функционалдық жай-күй мен эмоциялық тұрақтылықты қалпына келтіру жылдамдығы ретінде түсініледі.

Пайдаланылған әдебиет тізімі

1. Сластенин В. А., Подымова Л. С. Педагогика: инновационная деятельность: учебное пособие / В. А. Сластенин, Л.С. Подымова. – М.: ИЧП «Изд-во Магистр», 2012
2. Усатов И.А. Стрессоустойчивость личности как фактор преодоления стресса // Научно-методический журнал «Концепт». 2016.Т. 2. С. 21-25.
3. Лактионова А.И. Жизнеспособность и социальная адаптация подростков. М.: Институт психологии РАН, 2017. 236 с.
4. Махнач А.В. Жизнеспособность человека как предмет изучения в психологической науке // Психологический журнал. 2017. Т. 38. № 4. С. 5-16.

УДК 378.126

НАУЧНЫЕ ОСНОВЫ САМОРАЗВИТИЯ БУДУЩЕГО ПЕДАГОГА В УСЛОВИЯХ МОДЕРНИЗАЦИИ ОБЩЕСТВА

Шамуратова Ф.Ш.
Университет «Мирас», г.Шымкент, Казахстан

Мақалада қоғамды жаңғырту жағдайындағы болашақ педагогтың өзін-өзі дамытуының ғылыми негіздері қарастырылған

The article deals with the scientific foundations of self-development of the future teacher in the conditions of modernization of society

В современных условиях модернизации образования большое значение имеют вопросы профессиональной подготовки квалифицированных специалистов, свободно владеющих своей профессией, конкурентоспособных на рынке труда.

Сегодняшний студент-это специалист завтрашнего дня. Организация взаимоотношений педагога и учащихся при определении педагогико-психологических проблем управления процессом обучения требует наличия у

преподавателя теоретических знаний. Профессионально-педагогические функции будущего специалиста: конструктивная, организационная, коммуникативная, развивающая, информационная, исследовательская.

Специалисты, прошедшие подготовку в высшем учебном заведении, должны иметь высшее образование. Ведь это требование должно определять содержание образования по каждой специальности как относительно единую область знаний. В освоении сложного содержания образования, реализации современных принципов организации учебно-воспитательного процесса главную задачу играет педагогический процесс, т. е. взаимосвязанное и согласованное взаимодействие преподавателей и студентов. Поэтому перед современным высшим образованием стоит проблема реализации видов и методов работы студентов и преподавателей [1].

Компетентность профессионально образованного специалиста сложная система качеств и внутренних психических состояний этого специалиста как личности, реализация его профессиональной деятельности и способностей. Компетенция-личностные возможности сотрудника, его квалификация (знания и опыт), умение принимать решения или принимать решения в соответствии с определенными знаниями и навыками. Компетентность-готовность и способность личности к выполнению определенных задач с использованием теоретических знаний и практического опыта. Она проявляется в активности способности личности к познанию, мышлению и деятельности, к решению известных проблем, анализу их хода и результатов, регулярному рациональному внесению корректив.

Достижение профессиональной компетентности субъектов образования является одним из важнейших условий реализации концепции.

Компетенция-личностные возможности сотрудника, его квалификация (знания и опыт), умение принимать решения или принимать решения в соответствии с определенными знаниями и навыками. Компетентность-готовность и способность личности к выполнению определенных задач с использованием теоретических знаний и практического опыта. Она проявляется в активности способности личности к познанию, мышлению и деятельности, к решению известных проблем, анализу их хода и результатов, регулярному рациональному внесению корректив.

Профессионализм-высокий уровень сочетания психолого-педагогических, научно-предметных знаний педагога с культурно-нравственными принципами. Профессиональная компетентность-определенное психическое состояние, позволяющее совершать самостоятельные и ответственные действия, наличие специальных знаний, наличие общей и специальной эрудиции, постоянное совершенствование научно-профессиональной подготовки, профессиональной подготовки и способности субъекта труда решать задачи в повседневной деятельности. А профессиональная компетентность педагога является решающим фактором, обеспечивающим образовательный результат, который, в свою очередь, влияет

даже на качественное изменение состояния общества. Именно поэтому современный педагог должен знать о многогранности организации образовательного процесса. То есть педагог должен хорошо владеть инновациями, технологиями, изменениями в своей деятельности. А руководитель образовательного учреждения должен хорошо владеть технологией мониторинга, позволяющей определить эффективность приобретенного опыта в образовательном процессе. Кроме того, в настоящее время изменились традиционные взгляды на педагога. Любой педагог должен понимать, что единственный способ профессионального и личностного роста – это профессиональное самообразование [2].

Личностные качества педагога крайне необходимы для формирования внутреннего содержания педагогической деятельности, становления мастером-учителем. Причина, по которой мы поднимаем этот вопрос, заключается в том, что многие современные педагоги не придают большого значения своему профессиональному совершенству. Его связывают с различными ситуациями. Тем не менее, проблемы, ожидающие решения в нашем обществе, о которых мы говорили выше, не вызывают никакой критики. Если педагог не замечает недостатков в своих общих педагогических знаниях, знаниях по основам самоучительной науки, не видит недостаточности своего педагогического инструмента, можно сказать, что его профессиональное самосовершенствование и самовоспитание вообще невозможны. Прежде чем приступить к профессиональному самосовершенствованию и развитию, педагогу необходимо подвести итоги анализа того или иного пройденного этапа своей деятельности.

Исходя из опыта педагогов, добившихся конкретных успехов в своей профессиональной деятельности, следует исходить из того, что профессиональное самосовершенствование необходимо начинать с детального анализа причин и следствий достижений и недостатков в своей педагогической деятельности. Анализируя тенденции и результаты своей деятельности, преподаватель проводит рефлексию. Рефлексия (лат. от слова reflexio-опора на прошлое) - познание, наблюдение за собой, самопознание. Профессиональное сознание формируется на основе самосознания. В результате педагог осознает закономерности образовательного процесса и становится на шаг ближе к педагогическому мастерству [3].

Ученый Е. Н. Волкова выделяет основные компоненты структуры педагогического субъекта. Они:

1) активность;
2) приверженность рефлексии;
3) наличие свободы выбора и ответственность за нее;
4) уникальность субъекта (уникальность);
5) понимать другого;
6) саморазвитие.

Все перечисленные компоненты занимают особое место в процессе самообразования педагога.

Самообразование является ведущим компонентом профессионального самосовершенствования и самообразования. Самообразование-это целенаправленная познавательная деятельность педагога, связанная с приобретением общечеловеческого опыта, методических и специальных знаний, профессиональных умений и навыков, необходимых для совершенствования педагогического процесса. Самообразование-основа роста преподавателя как специалиста.

Стремление к самосовершенствованию и опыт создают предпосылки для осознанной работы в развитии профессионально значимых качеств своей личности в трех направлениях, необходимых для самообразования. Они:

- адаптировать свои личностные особенности к требованиям педагогической деятельности;
- постоянно повышать профессиональную компетентность;
- непрерывное развитие социально-нравственных и других качеств личности.

В основе профессионального самообразования, как и других видов деятельности, лежит система источников и мотивов активности. Движущими силами самодисциплины педагога является потребность в самосовершенствовании. При этом следует отметить, что необходимость, т. е. необходимость разрешения противоречий между требованиями, предъявляемыми обществом к педагогу, и сложившимися в нем требованиями к уровню профессионально-личностного развития, само по себе не существует. Требование социума к педагогу «либо мотивирует его на работу, направленную на изменение себя, либо побуждает пойти на все невозможные действия для разрешения этого противоречия». Психологи относят такое явление к компенсаторным механизмам (рационализация, инверсия, проекция) [4].

В основе профессионального самообразования, как и в основе деятельности учителя, лежит противоречие между мотивом и целью. Обеспечение целенаправленности мотива т. е. создание потребности в самообразовании. Таким образом, наличие у педагога потребности в самовоспитании в дальнейшем находит поддержку в источниках личностной активности (доверие, чувство долга, отзывчивость, профессиональная совесть и т.д.). Все это порождает систему действий по самосовершенствованию. Он определяется содержанием профессионального идеала. Иными словами, только когда педагог начинает понимать педагогическую деятельность как личностную, глубоко осознанную ценность, возникает необходимость самосовершенствования и начинается процесс самовоспитания.

Педагог должен знать свои слабые и сильные стороны, чтобы ставить перед собой цели в самообразовании. Для этого, как мы уже упоминали, необходим важный метод самопознания–анализ положительных и

отрицательных сторон собственного опыта. Теперь один способ-сравнить с другими.

Перед педагогом стоит множество задач как личностного, так и профессионального развития. Уровень личностного, морального и психического развития педагога обеспечивает успешность профессионально–педагогической деятельности [5].

В целях регуляции самообразования в настоящее время среди педагогов широко распространена подготовка портфолио. Основной целью портфолио является оценка работы педагога по самообразованию, характера его деятельности, наблюдение за творческим и профессиональным ростом педагога, создание условий для формирования навыков рефлексии. Создание проекта портфолио зависит от индивидуальных особенностей каждого педагога. Важно, что педагог должен уметь обобщать и систематизировать свою работу, свои результаты, анализировать педагогические достижения, правильно оценивать свои возможности и видеть способы преодоления трудностей, а также стремиться к достижению более высоких результатов.

Список использованной литературы

1. Сергеева Н.И. Профессионально-личностное саморазвитие как цель профессионального роста педагога // Современные проблемы науки и образования. – 2015. – № 2-1.
2. Әлмұханова Х.Т., Бейсебаева П.С.Құзіреттілік –кәсіби маман даярлаудың басты сапасы. - // http://www.rusnauka.com/15_APSN_2011/Pedagogica/2_85259.doc.htm
3. Алмешова, Ж. К. Болашақ мұғалімдердің кәсіби құзыреттілігін қалыптастырудың ғылыми - педагогикалық негіздері / Ж. К. Алмешова. — Текст: непосредственный // Молодой ученый. — 2014. — № 4.1 (63.1). — С. 31-33.
4. Лобанов Ю.И., Ильченко О.А. Самообразование в открытой сетевой информационной среде // Высшее образование в России. - 2019. - №8. - С. 99-103.
5. Шиянов Е.Н., Котова И.Б. Развитие личности в обучении. М.: Академия, 2012. - 288 с.

ӘОЖ 159.99

ОҚЫТУДЫҢ ЖАҢАРТЫЛҒАН БАҒДАРЛАМАСЫ НЕГІЗІНДЕ БІЛІМ АЛУШЫЛАРДЫҢ ОҚУДА ЖЕТІСТІККЕ ЖЕТУ МОТИВАЦИЯСЫ

Шойынбай С. М.
«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

В статье рассмотрены особенности мотивации обучающихся к успеху в обучении на основе обновленной учебной программы и компетентностно-ориентированный подход к обучению

The article discusses the features of motivating students to succeed in learning based on the updated curriculum and a competence-based approach to learning

Бүгінгі таңда Қазақстан Республикасындағы білім беру жүйесі әлемдік білім беру кеңістігіне бағытталған. Қайта құру және модернизациялау процесі педагогикалық теорияда да, практикада да маңызды сапалы өзгерістермен бірге жүреді. Қазіргі қазақстандық қоғам қоғамдық жаңғыртумен және білім беру

жетекші орын алатын әлемдік интеграциялық процестерге қосылуымен сипатталады.

Қазіргі мұғалімдер жаңартылған жалпы орта білім беру мемлекеттік жалпыға міндетті білім беру стандартының әдіснамасы мен мазмұнын қабылдауға, Білім беру процесін бағдарламалық және әдістемелік қамтамасыз етуді өзгертуге, педагогикалық қызметтің мақсаттары мен тәсілдерін өзгертуге дайын болуы керек.

Осыған байланысты оқу орындарының мұғалімдері оқу-тәрбие үрдісіндегі орны мен рөліне жаңа көзқарас қалыптастырады. Оқытудың құзыреттілікке бағытталған тәсілін ескере отырып, мұғалімдер жаңартылған білім беру мазмұнының мақсаттары мен міндеттерін, оқытудың жаңа технологиялары мен бағалау формаларын белсенді түсінеді [1]. Білім беру жүйесіндегі әлемдік дамудың негізгі тенденцияларына біз мыналарды жатқызамыз:

- қоғамның жедел даму қарқыны;
- постиндустриалды, ақпараттық қоғамға көшу;
- мәдениетаралық өзара іс-қимыл ауқымын кеңейту;
- халықаралық ынтымақтастық нәтижесінде шешілуі мүмкін жаһандық проблемалардың туындауы мен өсуі;
- қоғамды демократияландыру;
- экономиканың серпінді дамуы, бәсекелестіктің өсуі;
- адам капиталы құнының өсуі.

Қазақстан Республикасы дамуының қазіргі кезеңінде мемлекет халықаралық қоғамдастыққа өзінің білім беру саласындағы жетістіктері туралы сенімді түрде мәлімдейтінін атап өтпеуге болмайды, алайда ол да осы үрдістердің ықпалында. Сондықтан, қазіргі мемлекеттің проблемаларының бірі үнемі өзгеріп отыратын әлеуметтік-экономикалық жағдайда өмір сүруге және жасауға және шындықты жақсартуға дайын бәсекеге қабілетті тұлғаны қалыптастыру болып табылады.

Бұл мәселені шеше отырып және әлеуметтік тапсырысты орындай отырып, мұғалімдердің алдында қажетті қасиеттерге ие мектеп түлектерін дайындау міндеті тұр - креативтілік, жоғары дамыған интеллект, оқу-танымдық іс-әрекеттің тұрақты уәждемесі, сауаттылық пен әлеуметтік жауапкершіліктің жоғары деңгейі, қазіргі жағдайда өте маңызды [2].

Білім беру құрылымын жаңғырту дәстүрлі репродуктивті оқыту стилін еңсеруден және оқушылардың танымдық белсенділігі мен ойлау дербестігін қамтамасыз етуге қабілетті білім берудің жаңа, дамытушы, сындарлы моделін құрудан тұрады. Білім берудің жаңа мазмұнына белсенді көшуге байланысты, тиісінше құзыреттілік тәсілдің арнасында педагогтердің жұмысына қойылатын талаптар да өзгереді.

Елбасы Н.Назарбаев өз сөзінде Ұлттық білім беруді бәсекеге қабілеттілік пен жоғары сапа деңгейіне дейін дамытудың маңыздылығы мен қажеттілігін атап өтті, осылайша ұлттық мектептің әрбір түлегі басқа мемлекеттер мен

елдердің жоғары оқу орындарына түсуге және сол жерде оқуын оңай жалғастыруға мүмкіндік алады. Осыған байланысты, білім беру процесіне оқушыларды үш тілде оқыту белсенді енгізілуде, еуразиялық көпмәдениеттілік, коммуникативтілік және технократизм негізгі идеялар мен жетекші құзыреттер ретінде әрекет етеді.

Бүгінгі таңда Қазақстанның қазіргі заманғы мектеп білімінің басымдықтары инфрақұрылымды дамыту және оқытудың жаңартылған мазмұнына белсенді көшу болып табылады.

Қазақстан Республикасының Елбасы Н.Ә. Назарбаев бастамашы болған «100 нақты қадам» Ұлт жоспарын іске асыру шеңберінде ЭЫДҰ елдерінің стандарттары негізінде адами капиталдың сапасын арттыруға бағытталған білім беру саласында 5 қадам жоспарланған.

Қазіргі заманғы білім беру талаптарына сәйкес қазіргі қоғам мен жалпы мемлекеттің талаптарына сәйкес оқыту әдістемесі мен оқу пәндерінің сапасын арттыру қажеттілігі бар. Бастапқы міндет-шебер белсендіру, оқушылардың оқу-танымдық іс-әрекеті және олардың оқуға деген ынтасын арттыру.

Қазіргі заманғы оқытудың негізгі міндеттерінің бірі-оқушылардың қажетті құзіреттілігі мен оқуға деген ынтасын қалыптастыратын жаңа оқу бағдарламаларын құру [3].

Соңғы жылдары қоғам алдына өскелең ұрпақтың дамуы мен қалыптасуы үшін барлық жағдайды қамтамасыз ету міндеті қойылып отыр. Ұлт пен тәуелсіз мемлекеттің болашағы білім деңгейіне және патриотизмнің дербес көрінісіне, болашақ ұрпақтың іскерлік деңгейіне тікелей байланысты.

Қазіргі кезеңде Республикамызда білім берудің жаңа жүйесі жасалып, Қазақстандық білім беру жүйесі әлемдік білім беру кеңістігіне енуге бағыт алуда. Бұл педагогика теориясы мен оқу-тәрбие үрдісіндегі елеулі өзгерістерге байланысты болып отыр: білім беру парадигмасы өзгерді, білім берудің мазмұны жаңарып, жаңа көзқарас, жаңаша қарым-қатынас пайда болды. Оқыту үдерісі, білім мазмұнының жаңартылған бағыты мұғалімнің бағыттауымен оқушының өздігінен білім алуына ықпалы зор. Жаңартылған білім мазмұны белсенді оқыту арқылы әр түрлі әдіс-тәсілдердерді қолдана отырып оқушылардың барлығын сабаққа жұмылдыру, ынтасын, пәнге деген қызығушылығын ояту. Жаңартылған оқу бағдарламаларында пәннің мазмұны және мақсаттары мұғалімдер үшін бірізділігімен тиімді. Бағалаудың жетістік критерийлері де өте жақсы қамтылған. Мұғалім үшін тиімділігі оқушыны әділ бағалай алуы, мақсаттың нақтылығы, ресурстардың жеткіліктілігі. Оқушы үшін белсенді оқытудың тиімді жақтары, оның жеке, жұппен, топпен жұмыс істеуінде. Бұл жерде алға қойылатын басты мақсат - оқушыға деген сенім, оның өз ісіне жауап беру мүмкіндігіне сүйеніп беделі мен қадір-қасиет сезімін дамыту. Себебі өз білмейтіндерін басқа білетін оқушылардан толықтыруы. Сындарлы ойлайтын, өз мүмкіндіктеріне сенімді; әр түрлі әлеуметтік және өндірістік проблемаларды өз бетінше шешуге қабілетті тұлғаны дайындау үшін оқытудың сапасын жетілдіру аса маңызды мәселе болып табылады. Осы

мақсатта білім негіздерін өз еркімен үйренетін, іс-әрекет мақсатын, міндетін, түрін, тәсілін, жағдайын өзінше түсініп, алған білімін өмірде қолдана алатындай жағдайға оқушыны жеткізуіміз керек. Оқытудың ұтымды технологиясын пайдалану арқылы шәкірттің тұлғалық болмысын дамытуға мүмкіндік туады [4].

Білім берудің қазіргі негізгі мақсаты білім алып, білік пен дағды–машыққа қол жеткізу ғана емес, солардың негізінде дербес, әлеуметтік және кәсіби біліктілікке-ақпаратты өзі іздеп табу, талдау және ұтымды пайдалану, жылдам өзгеріп жатқан бүгінгі дүниеде лайықты өмір сүру және жұмыс істеу болып табылады. Кез келген қоғам үшін өскелең ұрпақтың қайсыбір таңдау жасағанда ұлттық рух пен ұлттық мүделерді бастап орынға қойып,азаматтық пен адамгершілік ұстамдарынан ауытқымауы аса маңызды. Сондықтан, тәрбиелей отырып, сапалы білім беру ұстанымын қою қажет. Икемді тұлға болу үшін неге икемделу керек екенін бала да, ата-ана да айқын білу керек. Ол үшін жаңа типті мектептің ең негізгі мақсаты — жалпыадамзаттың ұлттық құндылықтарды бала бойына сіңіру керек. Білім мазмұны да, құрылымы да,оқыту технологиялары да сол мақсатқа жетуге бағыт алуы керек.

Психологиялық әдебиеттерде мотив, мотивация ұғымдарына әр түрлі анықтамалар береді. Сондықтан бұл ұғымдарды бірегей анықтау белгілі ғылыми мәселе болып табылады. Кейбір авторлар (В.В. Юрчук, М. Кордуэлл) мотив ұғымы арқылы психикалық құбылысты сипаттаса, ал басқалары (А.К. Маркова, В.И. Ковалев) жеке тұлғаның қылықтары мен іс-әрекетті таңдау себептерін түсіндіреді.

В.И. Ковалев бойынша мотивтер қажеттіліктердің жоғарғы бейнелеу формасында пайда болып, тұлғалық қасиетіне айналатын, әрекет пен адам жүріс-тұрысымын саналы ынталары болып табылады.

М.Ш. Магомед - Эминов бойынша мотивация әрекетті ұйымдастырып басқарушы, ішкі және сыртқы ынталарды бір мотивациялық ынтаға біріктіруші және әрекетке байланысты белгілі жүріс тұрысты туындататын адам ағзасының психикалық және саналы реттелінуінің бір түрі болып табылады деген.

Е.П. Ильин мотиві жеке адамның ерікті саналы әрекетінің алғашқы сатысы ретінде, оны, адамды саналы әрекетке ынталандырушы күрделі психологиялық интегралдық құрылым деп белгілейді.

Р.С. Немов бойынша «мотивация» термині қазіргі психологияда екі түрлі мағына береді: детерминантты мінез-құлықты (бұған қажеттілік, мотивтер, мақсаттар, талпыныстар жатады) білдіретін факторлар жүйесін анықтаушы ретінде және белгілі бір дәрежедегі мінез-құлықтық белсенділікті стимулдайтын процесс мінездемесі ретінде көрінеді. Көбінесе мотивацияны бірінші мағынада қолданамыз. Мотивацияны адамның мінез-құлқын түсіндіретін психологиялық мінезқұлық себептерінің жиынтығы ретінде де қарастырамыз. Оның бастау көзі – бағыттылық пен белсенділік.

Мотивация түсінігі мінез-құлықты сипаттағаннан емес, түсіндіруден пайда болады. Бұл «неліктен?», «неге?», «қандай мақсатпен?», «не үшін?», «не

мағына бар?» деген сияқты сұрақтарға жауап іздеуден туындайды. Мінез-құлықтың тұрақты өзгергіштілігінің сипатталынуы мен анықталуы оны құрайтын қылықтар мотивациясы туралы сұрақтарға жауап болып табылады.

Мотивация психология ғылымында жеке бастың мінез-құлқы, іс-әрекеті мен белсенділігін реттейтін фактор ретінде қарастырылады. Ал жеке тұлғаның іс-әрекеттің қандайына болсын мотивациялық ерекшеліктерін ескермей әлеуметтік психологиялық тиімді өзара әрекет, қатынас жасау мүмкін еместігі белгілі. Әрбір жеке тұлғаның мотивациясы өзіндік сипатқа ие болатындықтан, нақтылы фактілер мен заңдылықтарды талқылауға өтпей тұрып, негізгі ұғымдарды анықтап алу керек [5].

XX ғасырдың 30-жылдарынан бастап тек адамға ғана қатысты мотивация концепциялары бөлініп шыға бастады. Алғашқы осындай концепциялардың бірін К. Левин ұсынды. Ізінше гуманистік психология өкілдері А. Маслоу, Г. Олпорт, К. Роджерс мотивация ұғымын анықтайтын өз еңбектерін жарыққа шығарды. А. Маслоу адам қажеттіліктерін иерархиялық тұрғыдан қарастыра отырып, қажеттіліктердің индивидуалды даму үрдісінде пайда болатынын атап көрсетті.

20 ғасырдың екінші жартысында мотивациялық концепциялар Д. Мак-Клеланд, Д. Аткинсон, Х. Хекхаузен, Г. Келли, Ю. Роттер еңбектерінде толықтырыла түсті.

Біз мотивті іс-әрекетті оятушы күш және ол белгілі қажеттіліктерді қанағаттандыруға бағытталады; мотив ретінде жеке тұлғаның қызығушылықтары, әлеуметтік құрылымдар, құндылықтар, идеалдар әсері алынады деген пікірді ұстанамыз. Мотивтің мотивациядан айырмашылығы, мотив – субъектінің тұрақты, жеке басына тән қасиеті және белгілі бір іс-әрекет жасаудағы ішкі оятқыш күші болып табылады.

Қандай болмасын объектінің себебін білмей тұрып, адамның бір мақсатқа жетем деген ойын қалайша тоқтата алатынын және оның мінез құлқының мән-жайын толық түсіну қиын болады. Түрлі жағдайлардың әсер етуіне қарай. Адам психологиясы әр-түрлі өзгерістерге түседі. Осыған орай оның түркілері де мақсатқа жету үшін қажетті шаралары да өзгеріске түседі. Мотивтің өзгеруі іс-әрекеттің бағыт бағдарына нәтижесіне әсерін тигізеді.

Жеке адамды қандай болмасын әрекет не итермелемейтін қозғаушы күш-мотив, оның түрлі қажеттері, яғни бір нәрсеге мұқтаждануы. Адамның қажеттері қоғамдық еңбекте, еңбек ету процесінде қалыптасқан. Сыртқы ортамен байланыс жасауда адамның өмір сүруі үшін ең алдымен ерекше маңызды материалдар қажет (тамақ, баспана, киім, еңбек құралдары т. б.) болады. Басқа да қажеттілік түрлерін:

1) Қауіпсізден қажеттілігі;
2) Сыйласымды лық қажеттілігі;
3) Басқару қажеттілігі;
4) Тәуелсіздік қажеттілігі;
5) Жетістікке жету қажеттіліктері.

Адамның алдына әр түрлі мақсат қоюға себепші болатын – түрткі, қажеттіліктер. Осы қажеттіліктерді орындау барысындағы жағдайлармен индивидтің өзара әрекеттестігін мотивация деп атаймыз. Адам қажеттін өтеу үшін бар мүмкіндігін пайдаланып, бұл оның белсенді іс-әрекет етуге талпындырады.

Мотивация мәселесіне байланысты көпшілік зерттеулерде негізгі рөл мотивацияны іс-әрекетпен байланыстырып талдауында деп тұжырымдауға болады. Әр түрлі бағыттағы зерттеу жұмыстарының авторлары (А.Н. Леонтьев, С.А. Рубинштейн, Л.М. Якобсон, Д.И. Узнадзе, В.И. Ковалев) мотивацияның құрылымын тұлға іс-әрекетінде байқала дамитынын көрсетті.

Кез-келген іс-әрекет белгілі бір мотивтерден туындайды да, белгілі бір жағдайларда өтеді. Мотивтер, қажеттіліктер және мақсаттар – адамның мотивациялық сферасын құрайтын негізгі элементтер.

Адамдардың қажеттері – іс-әрекетінің қайнар көзі, бастамасы болады. Әрекет дегеніміз түрлі қажеттерді өтеуге байланысты белгілі мақсатқа жетуге бағытталған үрдіс.

«Жетістік» түсінігі біздің өмірімізге енді. «Жетістік» және «жетістікке жету» феноменіне философтардың, психологтардың, әлеуметтанушы және педагогтардың көптеген еңбектері арналған.

Философиялық еңбектерде жетістік деген не жанама және тура анықтауға талпыныс жасайды, сонымен бірге белсенділік, ерік жігер, әрекет, тұлға ұғымдары да қарастырылады.

К.А. Абульханова-Славская ойынша, белсенділік түсінігі «тұлға өзін іс-әрекетте қалай объектілерді» қарастыруға мүмкіндік берді.

Қазіргі ғалымдардың көпшілігі іс-әрекет құрылымы мынандай элементтерді қамтиды, мақсат- мотив- тәсіл- нәтиже деген пікір айтады.

Философтар Н.Н. Трубников, О.Г. Юдин мақсаттың және іс-әрекет нәтижесінің сәйкес келмеу мәселесін анықтады, мақсат қоюшылықта нақты мақсаттарды жүзеге асыратын барлық шынайы салдарды есепке алу мүмкін емес деген. Іс-әрекеттік тұрғыдан қарағанда жетістік - мақсаттың және нәтижелердің жоғары көрсеткішке сәйкес келу болып табылады.

Жетістікке жету әрекеті адамның ойлап тапқаны, өйткені, сапа стандартына сәйкес міндеттерді қабылдауға міндетті, Сондай-ақ іс-әрекет аяқталған соң өзін - өзі бағалап, жоғары жетістікке, әлде бір жоғары дәрежеде орындап, нәтижесін көруге тырысу, өзінің ақылы мен қабілетін көрсету. Субъект белгілі бір дәрежеде жетістікке жетуге өзін міндетті санайды.

Алғашқы рет жетістікті адам мотивациясының қайнар көзі ретінде 1930 жылдардың соңында Мюррей қарастырды. Қиындықты жеңіп, жетістікке жету оңай емес. Оны жылдам әрі, жақсы етіп орындау жолдарын табу басты міндеті. Қиындық, кедергілерді жойып, жоғары стандартқа жету. Өзін көрсетіп, өзгелермен жарысқа түсу, өз таланты мен қабілеті арқылы өз өзіне деген құрметті арттыру .

Жетістікке жету мотивациясы кез-келген іс-әрекетті жоғары деңгейде орындап, жақсы нәтиже көрсетуге бағытталған, оған жетістік критерийі қолданылады. Жетістік мотивациясы субъектінің өз саласы бойынша жетістікке жетуі үшін талпыну арқылы пайда болады.

Т.О. Гордеев қазіргі индустриалды қоғамда адамзат үшін негізгі құндылықтар кәсіби жетістік және өзін жақсы көретін адам ретінде қоғамға пайдасын тигізу деп санайды.

Жетістікке жету мотивациясы нәтижеге бағытталған іс-әрекетпен байланысты өмірдің барлық сферасындағы жетістікті зерттеуде аса үлкен мағына береді, олар оқу және кәсіби іс-әрекет болып табылады.

Х. Хекхаузен ойынша бұл әрекет мыналарға міндетті: 1) өзінен кейін жақсы нәтиже қалдыру; 2) сан және сапа жағынан дұрыс бағалау, 3) бағалау өте жоғары немесе аса төмен болмауы тиіс. Адам іс-әрекетіне қарай бағалау және іс-әрекет көп күш пен уақыт жұмсалуы арқылы іске асыралады; 4) іс - әрекет нәтижесін бағалау үшін арнайы салыстырмалы шкала қолданылып, сол шкала арқылы тиісті нормативтік деңгей анықталады. Бұл міндетті болып саналады; 5) іс-әрекет субъектінің қалауы бойынша, жоғары нәтижелі болуы тиіс [6].

Зерттеудің бұл контекстінде Хек-хаузенның жетістік іс-әрекеті туралы тек шектеулі мағынада айтуға болады деген сөзі маңызды, егер міндеттерді қою объективті нәтижені көруге мүмкіндік бермейді, нәтижесін субъектінің мүмкіндігінен төмен немесе жоғары болған жағдайда, егер ол іс-әрекетті бағалаудың эталоны мен нормасын өзі үшін міндетті деп санамаса, егер міндет мәжбүрлеген жағдайда немесе оның шешімі оның қатысуынсыз жүзеге асады .

Кез келген іс-әрекеттегі жетістік білім мен қабілеттілікке ғана байланысты емес мотивацияға да байланысты болады. Мотивация мен белсенділіктің деңгейі жоғары болған сайын адамды іс-әрекетке итермелейтін факторлар да көп. Мотивтері жоғары индивидтер көп жұмыс істеп, іс-әрекетте өте жақсы нәтижелерге жетеді. Ал жоғары мотивтелген студент жақсы оқып, қосымша әдебиеттерді көп оқиды.

Сонымен жетістік ұғымымен тұлға түсінігі де тығыз байланысты. Тұлға тек әрекет етіп және қойылған мақсатқа жетіп қана қоймайды, сонымен бірге өз әрекетін жетістік не жетістік емес деп бағалайды.

Жетістікке жету мотивациясында адам іс-әрекетінің қоғамдық әлеуметтік мәні зор. Іс-әрекеттің саналылығы мен мақсаттылығы, жоспарлылығы мен жүйелігі оның ең басты белгісі болып табылады.

Адамның іс-әрекеті рухани және материалдық нәселермен тығыз байланысты. Олар сол нәрселер арқылы өздерінің қажеттіліктерін, өмір жағдайы мен қабілеттерін өзгертеді. Адамның сана-сезімі өскен сайын оның әрекеті жаңа мазмұнға ие болып отырады.

Әр алуан іс-әрекет барысында адамдар өз қажеттіліктерін өтеп, жетістікке жетуге ұмтылады. Демек, Жетістікке жету мотивациясы дегеніміз адамның қалаған нәтижеге жету үшін бар мүмкіндікті сарқа жұмсауға деген қажеттілігімен байланысты мотивация түрі.

«Жетістікке жету мотивациясы» және «дамыту» терминін қолдану бұл процесті әртүрлі тұрғыдан түсіндіруге мүмкіндік береді.

Жетістікке жету мотивациясын дамудың жас ерекшеліктерін бейнелейтін көрсеткіштер Х. Хекхаузеннің жұмыстарында аса үлкен қызығушылықтар тудырды. Оның ойынша, жетістікке бағытталған мінез құлықтың негізі 3 және 13 жас аралығында қалыптасады. Х. Хекхаузен жетістікке жету мотиві және іс-әрекет арасындағы байланысты талдай келе, жетістікке жету әрекетінің үш мотивациялық детерминанттарына сәйкес келетін, жетістікке жету мотивацияның жалпы жас ерекшелікке байланысты дамуының үш топтық көрсеткіштерін бөліп көрсетеді:

1) табыстың және сәтсіздіктің тартымдылығы;

2) тұлғалық стандарт;

3) атрибуция типі.

Жетістікке ұмтылғанда адамға тұлғалық қасиеттермен бірге даралық ерекшеліктері және ерік сапаларының да әсері мол. Егер бастаған ісін аяғына дейін жеткізсе, қиындықтан мойынсымаса шыдамдылық, табандылық танытатын болса міндетті түрде кез келген іс-әрекетте жетістікке жете алады.

Пайдаланған әдебиет тізімі

1. Жаңартылған білім беру бағдарламасының негізінде мұғалімдерді даярлау [Мәтін] / К.М. Адырбеков, Р.Е. Пралиева, А.Д. Адырбекова [ж.б.] // Яссауи ун-тінің хабаршысы. – 2019.- № 1(111).- 123-130 б.

2.Жаңартылған білім беру бағдарламасы : бағалау мен баулу [Мәтін] / У. Аманова. – , 2019// Педагог. – 2019.- № 5.- 7-8 б.

3.Жаңартылған білім беру бағдарламасы бойынша педагогикалық тәсілдер [Мәтін] / Ш. Арыстанова// Бастауыш сынып. – 2018.- № 1/2.- 3-5 б.

4.Жаңартылған білім беру бағдарламасы негізінде білім берудің ерекшеліктері [Мәтін] / Т. Ауелгазина// Құзыретті педагог. – 2016.- № 3.- 8-9 б.

5.Жаңартылған білім беру бағдарламасы-рухани жаңғырудың тірегі [Мәтін] / Қ.Қ. Ахметова, Л.О. Имакова// Педагогикалық альманах. – 2017.- № 4.- 25-26 б.

6.Жаңартылған білім беру бағдарламасын оқытудағы әдіс-тәсілдер [Мәтін] / Қ.С. Әлмағамбетов// Педагогикалық альманах. – 2017.- № 5.- 88-93 б.

УДК 159.944

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМЫ ИССЛЕДОВАНИЯ ВЗАИМОСВЯЗИ ТРЕВОЖНОСТИ И МОТИВАЦИИ ДОСТИЖЕНИЯ В СТРУКТУРЕ ЛИЧНОСТИ БУДУЩЕГО УЧИТЕЛЯ

Шоманбаева А.О., Онгарбаев М.С.
Университет «Мирас», г. Шымкент, Казахстан

Мақалада болашақ мұғалімнің жеке құрылымында мазасыздық пен мотивация арасындағы байланыс проблемасын ғылыми зерттеудің әдістемелік және әдістемелік құралы ұсынылған.

The article presents a methodological toolkit for scientific research of the problem of the relationship between anxiety and motivation to achieve in the personality structure of the future teacher.

При оценке состояния проблемы тревожности в психологической науке отмечаются две, на первый взгляд, взаимоисключающие тенденции. С одной стороны, ссылки на не разработанность и неопределенность, многозначность и неясность самого понятия «тревожность» как в нашей стране, так и за рубежом едва ли не обязательны для работ, посвященных проблеме тревожности. Указывается, что под данным термином зачастую понимаются достаточно разнородные явления и что значительные расхождения в изучении тревожности существуют не только между различными школами, но и между разными авторами внутри одного направления, подчеркивается субъективность использования данного термина. С другой стороны, между исследователями существует согласие по ряду основных моментов, позволяющих очертить некоторые «общие контуры» тревожности (рассмотрение ее в соотношении «состояние – свойство», понимание функций состояния тревоги и устойчивой тревожности и др.) и выделить тревожный тип личности.

В отечественной психологии исследования по данной проблеме достаточно редки и носят разрозненный и фрагментарный характер. В значительной степени это связано, по-видимому, с известными социальными причинами – условиями, не поощрявшими анализа явлений, отражающих восприятие человеком окружающего мира как угрожающего и нестабильного. В последнее десятилетие интерес российских психологов к изучению тревожности существенно усилился в связи с резкими изменениями жизни общества, порождающими неопределенность и непредсказуемость будущего и как следствие, переживание эмоциональной напряженности, тревогу и тревожность. Вместе с тем необходимо отметить, что и в настоящее время в нашей стране тревожность исследуется преимущественно в узких рамках конкретных, прикладных проблем (школьная, экзаменационная тревожность, при психотерапии и др.).

Подобное положение в изучении проблемы тревожности во многом обусловлено и логикой развития отечественной психологической науки, в которой изучение доминирующих эмоциональных переживаний индивида проводилось преимущественно на психофизиологическом уровне, а область устойчивых образований эмоциональной сферы оставалась не исследованной.

Изучение тревожности у детей и подростков также носит, как правило, ярко выраженный прикладной, «служебный» характер. Сравнительно большое количество работ посвящено детям 5-8 лет (проблема готовности к школе), исследований тревожности у более старших детей и подростков явно недостаточно. Недостаточно работ, связанных со студенческим возрастом. Тревожность чаще всего изучается преимущественно в рамках одного какого-либо возраста. Работы, посвященные сравнительному проявлению тревожности в разные периоды детства единичны (А.И. Захаров, В.Р. Кисловская, Б.И. Кочубей).

Изучение тревожности в юношеском возрасте важно как для раскрытия сути данного явления, так и для понимания возрастных закономерностей

развития эмоциональной сферы человека. Именно тревожность лежит в основе целого ряда психологических трудностей юношества, в том числе многих нарушений развития, служащих поводом для обращения в психологическую службу образования. Тревожность рассматривается как показатель «преневротического состояния», ее роль чрезвычайно высока и в нарушениях поведения, таких, например, как делинквентность и аддиктивность в поведении студентов. Значение профилактики тревожности, ее преодолевание важно при подготовке студентов к трудным ситуациям (экзамены, соревнования и др.), при овладении деятельностью будущего учителя.

Данное исследование направлено на изучение степени корреляции между уровнем тревожности у студенческой молодежи и преобладающей у него мотивационной тенденции, как личностных диспозиций. Эта проблема выступит предметом нашего исследования.

Объектом выступят мотивационная сфера личности, в рамках которой будут изучаться мотивация достижения успеха и мотивация избегания неудачи, связанные с тревожностью у будущих учителей.

Таким образом, основной целью работы станет проблема выяснения основных закономерностей взаимосвязи тревожности и мотивации достижения успеха, избегания неудачи в возрастной динамике будущих учителей.

Задачи исследования:

1. Теоретическое изучение проблемы выявления основных особенностей тревожности у подростков

2. Эмпирическое исследование и становление общей закономерности возрастной динамики уровня тревожности.

3. Определение степени отношения уровня тревожности и мотивации достижения успеха, избегания неудачи.

Гипотеза исследования: Мы предполагаем, низкий уровень тревожности связан с мотивацией достижения успеха, а высокий уровень тревожности - с мотивацией избегания неудачи. Данное предположение и будет выступать основной гипотезой нашего исследования.

Методами исследования выступали: теоретический анализ литературы, тестирование, математическая обработка данных.

Научная значимость исследования состоит в рассмотрении методологических основ взаимосвязи тревожности и мотивации достижения, в выяснении основных особенностей мотивации достижения успеха в студенческом возрасте, в установлении общей закономерности возрастной динамики мотивации достижения успеха, избегания неудачи, в определении степени отношения уровня тревожности и мотивации достижения успеха, избегания неудачи в структуре личности будущих учителей.

Практическая значимость исследования связана с определением возможных путей психопрофилактической и психокоррекционной работы по формированию мотивации достижения и снижению тревожности в процессе обучения будущих учителей .

Тревожность – переживание эмоционального дискомфорта, связанное с ожиданием неблагополучия, с предчувствием грозящей опасности. Различают тревожность как эмоциональное состояние и как устойчивое свойство, черту личности или темперамента. В отечественной психологической литературе это различие зафиксировано соответственно в понятиях «тревога» и «тревожность». Последний термин, кроме того, используется и для обозначения явления в целом.

«Тревожность – это склонность индивида к переживанию тревоги, которое представляет собой эмоциональное состояние. Состояние характеризуется субъективными ощущениями напряжения, беспокойства, мрачных предчувствий, а с точки зрения физиологии – активацией вегетативной нервной системы. Это состояние возникает как эмоциональная реакция на стрессовую ситуацию и может быть разным по интенсивности и динамичным во времени» [1, с.123].

На психологическом уровне тревожность ощущается как:

– Напряжение;
– Озабоченность;
– Беспокойство;
– Нервозность;
– Чувство неопределенности, бессилия, незащищенности, грозящей неудачи;
– Одиночество;
– Невозможность принять решение.

На физиологическом уровне реакция тревожности проявляется в:

– усилении сердцебиения;
– учащении дыхания;
– увеличении минутного объема циркуляции крови;
– повышении артериального давления;
– возрастании общей возбудимости;
– снижении порогов чувствительности, когда ранее нейтральные стимулы приобретают отрицательную эмоциональную окраску.

Проблему происхождения тревожности мы находим в разработанном Л.И. Божович [2] представлении о том, что процесс онтогенетического развития личности характеризуется формированием системных новообразований психики, в том числе новообразований аффективно-потребностной сферы. Особенностью таких новообразований является то, что они преобретают побудительную силу и характеризуются собственной логикой развития. Как известно, Л.И. Божович рассматривала этот вопрос на примере образований, обеспечивающих сознательное управление своим поведением, а также планировала использовать его применительно к изучению высших чувств. Кроме того, подобным же образом она рассматривает и качества личности как систему, включающую устойчивый мотив и закрепленные, привычные формы его реализации в поведении и деятельности. Тревожность,

как личностное образование, проходит тот же путь развития. Можно полагать, что наличие конфликта в сфере «Я» ведет к неудовлетворению потребностей, напряженность, разнонаправленность которых и порождает состояние тревоги. В дальнейшем происходит ее закрепление, и она, становясь самостоятельным образованием, приобретает собственную логику развития. Обладая достаточной побудительной силой, она начинает выполнять функции мотивации общения, побуждения к успеху и т.п., т.е. занимает место ведущих личностных образований.

Тревожность как сигнал об опасности привлекает внимание к возможным трудностям, препятствиям для достижения цели, содержащимся в ситуации, позволяет мобилизовать силы и тем самым достичь наилучшего результата. Поэтому нормальный (оптимальный) уровень тревожности рассматривается как необходимый для эффективного приспособления к действительности (адаптивная тревога). Определенный уровень тревожности – естественная и обязательная характеристика активной деятельности личности. Y каждого человека существует свой оптимальный, или желательный, уровень тревожности – это так называемая полезная тревожность. Оценка человеком своего состояния в этом отношении является для него существенным компонентом самоконтроля и самовоспитания. Чрезмерно высокий уровень рассматривается как дезадаптивная реакция, проявляющаяся в общей дезорганизации поведения и деятельности. Личности, относящиеся к категории высоко тревожных, склонны видеть в широком диапазоне ситуаций угрозу для их самооценки и жизнедеятельности. На такие ситуации они реагируют выраженным состоянием напряженности. В русле изучения проблем тревожности рассматривается и полное отсутствие тревоги как явления, препятствующее нормальной адаптации и так же, как и устойчивая тревожность, мешающее нормальному развитию и продуктивной деятельности.

Более неопределенно обстоят дела с доказательствами влияния тревожности на личностное развитие, хотя впервые его отметил еще С. Кьеркегор [3, с.56], считавший тревожность основным фактором, определяющим историю человеческой жизни. Позже эта точка зрения развивалась в философских работах экзистенциалистов и в психологическом плане – в психоаналитических исследованиях.

Современные представления о влиянии тревожности на развитие личности базируется в основном на данных клинических исследований, в том числе полученных на материале пограничных расстройств.

Значительные проблемы связаны с соотношением понятий «тревожность» («тревога») и «страх». Разграничение явлений тревоги и страха, закрепленное в соответствующих понятиях (Angst – нем., anxiety – англ., angiosse – фр. – безотчетный страх – тоска в отличие от Fureht – нем., fear – англ. – конкретный, эмпирический страх – боязнь), произошло лишь в начале XIX века и связано с именем С. Кьеркегора [3], последовательно разводившего конкретный страх (Fureht) и неопределенный, безотчетный страх – тоску

(Angst). До этого времени все, что сегодня относится к явлениям тревоги и страха, описывалось и обсуждалось под общим понятием «страх».

Сегодня наиболее распространена точка зрения, рассматривающую страх как реакцию на конкретную, определенную опасность, а тревожность – как переживание неопределенной, смутной, безобъективной угрозы преимущественно воображаемого характера. Согласно другой позиции, страх испытывается при угрозе витальной, когда что-то угрожает целостности или существованию человека как живого существа, человеческого организма, а тревожность – при угрозе социальной, личностной, когда опасность грозит ценностям человека, потребностям «Я», его представлению о себе, отношениям с другими людьми, положению в обществе. В некоторых исследованиях страх рассматривается как фундаментальная эмоция, а тревожность – как формирующееся на его основе, часто в комбинации с другими базовыми эмоциями.

Рядом исследователей выделяется устойчивая тревожность в какой-либо сфере (тестовая, межличностная, школьная и др. – ее принято обозначать как специфическую, частную) и общая, генерализованная тревожность, свободно меняющая объекты в зависимости от изменения их значимости для человека. В этих случаях частная тревожность является лишь формой выражения общей тревожности.

Л.И. Божович выделяет адекватную и неадекватную тревожность. Согласно этой точке зрения, критерием подлинной тревожности выступала ее неадекватность реальной успешности, реальному положению индивида в той или иной области. Только в таком случае она рассматривалась как проявление общеличностной тревожности, «зафиксировавшейся» на определенной сфере [2, с.123].

Ф.Б. Березин [4, с.54] отметил, что состояние тревоги (тревожности) – это эмоциональное состояние, ряд эмоциональных состояний, закономерно сменяющие друг друга по мере возрастания, и выделил шесть уровней состояния тревоги.

1. Первый уровень – наименьшая интенсивность тревоги. Выражается в переживаниях напряженности, настороженности, дискомфорта. Это ощущение не несет признака угрозы, а служит сигналом скорого наступления более выраженных проявлений тревоги. Данный уровень тревоги имеет наибольшее адаптивное значение.

2. На втором уровне ощущение внутренней напряженности сменяют гиперостезические реакции или же они присоединяются к нему. Ранее нейтральные стимулы приобретают значимость, а при усилении – отрицательную эмоциональную окраску.

3. Третий уровень – собственно тревога. Проявляется в переживании неопределенной угрозы, чувства неясной опасности.

4. Четвертый уровень – страх. Возникает при нарастании тревоги и проявляется в опредмечивании, конкретизации неопределенной опасности. При

этом объект, с которым связывается страх, не обязательно отражает реальную причину тревоги, действительную угрозу.

5. Пятый уровень – ощущение неотвратимости надвигающейся катастрофы, которая возникает в результате постепенного нарастания тревоги и выражается в чувстве ужаса. При этом данное переживание связано не с содержанием чувства, а лишь с нарастанием тревоги. Подобное переживание может вызвать неопределенная, но очень сильная тревога.

6. Наиболее важный уровень – тревожно-боязливое возбуждение, которое выражается в потребности двигательной разрядки, паническом поиске помощи. Дезорганизация поведения и деятельности вызывается тревогой, достигает при этом своего максимума.

А.М. Прихожан [5, с.70] выделяет две основных категории тревожности:

1) открытая – сознательно переживаемая и проявляемая в поведении и деятельности в виде состояния тревоги;

2) скрытая – в резкой степени неосознаваемая, проявляющаяся либо чрезмерным спокойствием, нечувствительностью к реальному неблагополучию и даже отрицанием его, либо косвенным путем через специфические способы поведения.

Внутри этих категорий были выявлены и подверглись специальному анализу различные формы тревожности. Выделим три формы открытой тревожности:

1. Острая, нерегулируемая или слабо регулируемая тревожность – сильная, осознаваемая, проявляемая внешне через симптомы тревоги, самостоятельно справиться с ней индивид не может.

2. Регулируемая и компенсируемая тревожность, при которой дети самостоятельно вырабатывают достаточно эффективные способы, позволяющие справляться с имеющейся у них тревожностью.

Важной характеристикой обеих форм является то, что тревожность оценивается детьми как неприятное, тяжелое переживание, от которого они хотели бы избавиться.

3. Культивируемая тревожность – тревожность осознается и переживается как ценное для личности качество, позволяющая добиться немалого. Культивируемая тревожность выступает в нескольких вариантах. Во-первых, она может признаваться индивидом как основной регулятор его активности, обеспечивающий его организованность, ответственность. Во-вторых, она может выступать как некая мировоззренческая и ценностная установка. В-третьих, она нередко проявляется в поиске определенной «условной выгоды» от наличия тревожности и выражается через усиление симптомов. В некоторых случаях у одного испытуемого встречались одновременно два или даже все три варианта.

Скрытая тревожность встречается существенно реже, чем открытая. Одна из ее форм – «неадекватное спокойствие». В этих случаях индивид, скрывая тревогу как от окружающих, так и от самого себя, вырабатывает сильные и

негибкие способы защиты от нее, препятствующие осознанию как определенных угроз в окружающем мире, так и собственных переживаний. У таких детей не наблюдается внешних признаков тревожности, напротив, они характеризуются повышенным, чрезмерным спокойствием. Эта форма очень нестойкая, она достаточно быстро переходит в открытые формы тревожности. Обращает на себя внимание то, что у некоторых детей открытая тревожность и «неадекватное спокойствие» чередуются. Создается впечатление, что «неадекватное спокойствие» в этом случае выступает как некоторый временный «отдых» от тревог, когда ее действие приобретает реально угрожающий психическому здоровью индивида характер.

Вторая форма скрытой тревожности – «уход из ситуации» – встречается достаточно редко.

Итак, во всех рассмотренных возрастах возникновение и закрепление тревожности как устойчивого образования связано с неудовлетворением ведущих потребностей возраста, приобретающих ненасыщаемый характер по гипертрофированному типу. Тревожность, возникающая вследствие травматического стресса, закрепляется в качестве личностного образования при наличии указанных характеристик потребностей и внутренних конфликтов.

Список использованной литературы

1. Ломов Б.Ф. Методические и теоретические проблемы психологии. – М., 2014.
2. Божович Л.И. Личность и ее формирование в детском возрасте. – М., 2016.
3. Кьеркегор С. Страх и трепет. – М., 2013.
4. Березин Ф.Б. Психическая и психофизиологическая адаптация человека. – Л., 2018.
5. Прихожан А.М. Психокоррекционная работа с тревожными детьми. // Активные методы в работе школьного психолога. – М., 2010.

ӘОЖ 37.378

БОЛАШАҚ МҰҒАЛІМДЕРДІҢ ТҰЛҒАЛЫҚ ҚАСИЕТІ РЕТІНДЕГІ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ТОЛЕРАНТТЫЛЫҚТЫҢ МӘНІ

Ыстыбай Б. Қ.
«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

В статье подробно рассмотрена сущность педагогической толерантности как свойства личности будущих учителей. Кроме того, отмечается, что воспитание толерантности у будущих педагогов зависит от профессионализма учителя, его педагогического мастерства, определенной учебно-методической свободы.

The article examines in detail the essence of pedagogical tolerance as a personality trait of future teachers. In addition, it is noted that the education of tolerance in future teachers depends on the professionalism of the teacher, his pedagogical skills, a certain educational and methodological freedom.

«Толеранттылық» категориясы ғылыми білімнің әртүрлі салалары тұрғысынан зерттеледі, бұл олардың әрқайсысында оның мазмұнын нақты анықтауға әкеледі. Толеранттылық мәселесі: философия; әлеуметтану;

психология; педагогика және басқа да ғылым салаларында түсініледі. Осыған байланысты ғылыми әдебиеттерде оны түсінудің әртүрлі тәсілдері қалыптасқан.

Жаңа XXI ғасыр толеранттылықты басқалардың пікірлерін, идеялары мен іс-әрекеттерін мойынсұнуға емес, этникалық топтар, әлеуметтік топтар, әртүрлі ұлттық, мәдени, діни немесе әлеуметтік ортадағы адамдар арасындағы өзара түсіністік пен өзара іс-қимыл үшін толеранттылыққа дайын болуға бағытталған белсенді моральдық идеология ретінде сипаттайды.

Этикалық сөздікте толеранттылықтың моральдық мәнін ашатын этикалық анықтама (толеранттылық байланысты болса да): «Толеранттылық - бұл басқа адамдардың мінез-құлқына, мүдделеріне, сенімдеріне және әдеттеріне деген төзімділікті сипаттайтын моральдық сапа. Бұл біртектес мүдделер мен көзқарастарды экстремалды қысым шараларын қолданусыз, негізінен түсіндіру және сендіру әдістерін қолданбай өзара түсінуге және келісуге қол жеткізуге деген ұмтылыста көрінеді. Бұл басқа адамды құрметтеу, оның меншікті сенімі құқығын мойындау, менікінен өзгеше болу» [1]. Толеранттылық әртүрлі халықтардың, ұлыстардың, діндердің ерекшеліктеріне қарай қатыстыру қажет. Бұл өзіне деген сенімділік пен жеке позициялардың сенімділігі туралы сана, басқа көзқарастармен салыстырудан қорықпайтын және рухани бәсекелестіктен аулақ болатын баршаға ашық идеологиялық ағымның белгісі.

Төзімділік сонымен қатар қазіргі әлемде оқытуда маңызды рөл атқарады. Мұғалім оқушының ішкі дүниесін, жағдайын ескеруі керек. Оқушыны қабылдау арқылы ғана мұғалім оның көріністерін түсіну қабілетіне ие болады. Бұл сізді қажетсіз қорқыныш, реніш, қайғы, ашудан босатады, қарым-қатынастағы психологиялық шиеленісті болдырмайды. Өзара қабылдау еркін көріністерге жол ашады. Студент оны түсінбеуінен, олар оған күлетінінен, абайсыз сөздермен беделін жоғалтады деп қорықпайды, содан кейін: ол басқаларға қызықты болады, өйткені оның еркін көрінісіндегі «мен» мәні маңызды болады. Ол өзін жайлы, сенімді сезіне бастайды және өзін құрметтеу сезімін, өзін-өзі бағалауды және өзін-өзі тәрбиелеуді жоғарылатады, бұл оның оқуы мен әлеуметтенуіне қолайлы психологиялық жағдай жасайды.

Жоғарыда айтылғандарға сүйене отырып, «педагогикалық толеранттылық» түсінігінің мәні оның функциялары арқылы жүзеге асады деген тұжырым жасауға болады. Педагогикалық толеранттылықтың функциялары, анықтау бойынша, әлі қарастырылмағандықтан, оларды анықтау үшін, мағынасы жақын функцияларды қарастыруға көшейік. И.В. Крутова, толеранттылыққа әлеуметтік мәні бар құндылық ретінде қарау және оны күрделі жеке білім ретінде анықтай отырып, келесі функцияларды ажыратады: ақпаратты бекіту кезінде іске асырылатын ақпараттық функция; «толеранттылықтың» әлеуметтік мәні туралы білімді эмоционалды қабылдауды көрсететін эмоционалды нығайту функциясы; «толеранттылықтың» әлеуметтік мәні бар жеке мағынасын іздеуді, хабардар етуді және қабылдауды анықтайтын семантикалық функция; «толеранттылықтың» әлеуметтік мәні бар жеке мәні бар жеке іс-әрекет субъектілерін реттеуде іске асырылатын реттеуші функция.

Жоғарыда айтылғандарға сүйене отырып, біз педагогикалық толеранттылықтың функцияларын бөліп көрсете аламыз, біздің ойымызша оның мазмұнын толығымен көрсетеді: жеке тұлғалық қасиет ретінде педагогикалық толеранттылықтың мәнін ашатын негізгі фактілер, ұғымдар туралы ақпарат субъектісінің ой-санасында бекітілуіне ықпал ететін ақпараттық функция; педагогикалық толеранттылықты тұлғалық қасиет ретінде қабылдауды анықтайтын семантикалық функция; басқа субъектінің ниеті, көзқарасы, тәжірибесі, күйі арқылы қабылдау және өзара түсіну арқылы жүзеге асатын түсіну функциясы; субъектінің эмоционалды қабылдауын анықтайтын эмоционалды функция, сонымен қатар оның жеке тәжірибесі мен күйлерінің көмегімен өзгеру; реттеуде іске асырылатын реттеуші функция: толеранттылыққа негізделген өзіндік іс-әрекет субъектісі [2].

Танымдық компонент ақпараттық-семантикалық функцияны орындау үшін жұмыс істейді. Бұл компоненттің мазмұны болашақ мұғалімнің сапасы ретінде толеранттылықтың ерекшелігімен анықталады және толеранттылық туралы білімді игеру нәтижесі болашақ мұғалімнің санасында бекітуді білдіреді. Танымдық компоненттің мазмұны: зорлық-зомбылық туралы білім; адам құқығын білу; толеранттылықтың шекарасын білу. Танымдық компоненттің даму деңгейі білімнің толықтығы мен жүйелілігімен анықталады. Перцептивті-аффективті компонент эмоционалды функция мен түсіну функциясын жүзеге асыруда жұмыс істейді. Бұл компонент бір-бірінің субъектілерін қабылдау ерекшеліктерімен, олардың өзара танымы өзара түсіністік пен жеке адамның эмоционалды әлеміндегі өзгерістер негізі ретінде сипатталады. «Адамды бір адамның қабылдауы адамдар арасындағы қатынастарды реттеуші рөл атқарады. Оқушының жеке басын, оның темпераментін, мінезін, қабілеттерін, физикалық және психикалық даму деңгейін, фокусты және қазіргі жағдайды неғұрлым толық сезінетін болсақ, ол туралы біздің түсінігіміз неғұрлым сәйкес келеді және онымен оңтайлы қарым-қатынас жасау мүмкіндіктері, оның мінез-құлқының дұрыс болжам жасауға болады. Педагогикалық жағдайды қабылдаудың толықтығы және оған әсер ету дәрежеміз осыған байланысты» Перцептивті-аффективті компоненттің семантикалық жүктемесі: эмпатия, сәйкестендіру, орталықтандыру, қабылдау, эмоционалды тұрақтылық [3].

Жас ұрпақ қазіргі қоғамның агрессивтілігі, антагонизмі мен төзімсіздігі жағдайында дамиды. Жастар арасындағы толеранттылықты тәрбиелеу, олардың өмірлік құндылық ретіндегі қатынасы олардың одан әрі бағытталуын, ынтымақтастық стратегиясын таңдауды, келіспеушілік көріністеріне құрметпен қарауды, түрлі әлеуметтік құбылыстарды сыни, негізделген түсінуді анықтайды. Жас ерекшеліктеріне байланысты жас буын қазіргі заманғы тұлғааралық, әлеуметтік және этникалық мәселелерді терең түсіну үшін қажетті білімге ие емес, оларға ортақ мәдениеті мен психологиялық дайындығы жоқ. Жасөспірімдер қоршаған ортаның әлемге тән емес идеяларын қабылдамаудың жоғары дәрежесі жасөспірімдердің бас тарту және агрессивтілік объектілері мен субъектілерін нақтылауды, сондай-ақ сәйкес келмейтін көріністерді

жеңудің жолдарын болжайды. Қандай да бір дәрежеде ерекшеленетін адамдарға (сенім, қағидалар және т.б.) төзімділік шындықтың қарапайым болуы мүмкін еместігін, оның бет-әлпеті көп, басқа көзқарастар бар екенін түсінуді қажет етеді. Бұл ашық және демократиялық қоғамның тұрақтылығының қажетті шарты болып табылатын толерантты сананың өмір сүру деңгейі. Әлеуметтік процестерді мақсатты реттеудің көп функциялы құралы ретінде білім беру қазіргі жағдайда мінез-құлық нормалары мен көзқарастарын қалыптастырудың тиімді құралдарының бірі болып табылады. Жеке тұлғаның дамуына арналған әлеуметтік жағдайлар, оның әлеуметтік жетілуі мен белсенділігінің дәрежесі, психикалық көзқарасы, жеке қасиеттері, әлеуметтік қайшылықтардың табиғаты мен мазмұны, экономикалық және саяси, мәдени және тұрмыстық жағдайлар адамның әлеуметтік объект ретінде қалыптасуы мен дамуына жағдай жасайды. Педагогикалық және дидактикалық жағдайлар оқытудың толеранттылығын және төзімділікті қалыптастыруды қамтамасыз етуі керек. Төзімділікке негізделген тұлғааралық қатынастардың сипаты толерантты тұлғаның тиімді қалыптасуын анықтауы керек [4].

Білім беру жүйесінің барлық деңгейлерінде толеранттылықты дамыту қажеттілігін түсіну қазақ қоғамында толерантты мінез-құлық пен экстремизмнің алдын-алу көзқарастарын қалыптастыру мақсатты бағдарламасын қабылдауға әкелді, оның ұзақ мерзімді мақсаты «демократиялық мемлекеттегі азаматтық келісімнің негізі ретінде әлеуметтік шиеленістің әртүрлі жағдайларында жеке тұлғалар мен әлеуметтік топтардың қоғамдағы мінез-құлқының тұрақтылығын анықтайтын толеранттылықтың әлеуметтік нормаларын қалыптастыру және енгізу болып табылады. Бұл бағдарлама жеке тұлғаға, отбасына, мемлекетке және қоғамға бағытталған. Әлеуметтік тәжірибеге толерантты мінез-құлық стандарттары мен нормаларын енгізуді қамтамасыз етуге арналған шаралар жүйесі ұсынылған. Бағдарламаны іске асырудың негізгі бағыттары: ғылыми-талдамалық, білім беру-әдістемелік (жалпы, жоғары және қосымша білім беру оқу орындарында, оқытушыларды даярлау және қайта даярлау жүйелерінде толеранттылық, діни төзімділік және мәдениетаралық диалог бойынша білім беру бағдарламаларын жасау және енгізу; бұқаралық коммуникация саласындағы мамандарды даярлау және қайта даярлау жүйелерінде арнайы тренингтерді әзірлеу және енгізу), нормативтік-әдістемелік және ұйымдастырушылық қарастырылады. Осындай білім беру бағдарламаларын құру «оқу орындарының оқытушыларын білім беру мекемелерінде бейбітшілікке, төзімділікке тәрбиелеуді қамтамасыз ететін әртүрлі деңгейдегі қолайлы атмосфераны құру дағдыларымен және тәсілдерімен қамтамасыз етеді, нәтижесінде қақтығыстар мен жасөспірімдер ортасының криминализациясы төмендейді деп санайды, жастардың динамикалық және көпэтносты әлемде әлеуметтенуге, азаматтық қоғам жағдайындағы өмірге дайындығы артады [5].

Қоғамдағы демократиялық, гуманистік процестердің дамуы білім беру жүйесін қоғамның шоғырлануының, оның қауіпсіздігінің, әлемнің сенімділігінің сенімді факторы ретінде бағалауды ынталандырады. Бұл ұлттың

рухани және интеллектуалдық тозу процестерін тоқтатуға, азаматтардың білім әлеуетін кеңейтуге көмектесті.

Алайда тәжірибені талдау көптеген жағымсыз құбылыстарды анықтайды. Студенттер, тіпті тәжірибесі бар мұғалімдер де кейде мектеп оқушыларының бойында толеранттылықтың жоқтығынан туындаған мәселелерді шеше алмайды. Айта кету керек, студенттердің өздері әрқашан толерантты қарым-қатынаста бола бермейді.

А.А.Погодина анықтаған мұғалімге оқушыға деген төзбеушіліктің белгілері: менмендік, қарым-қатынастағы немқұрайлық, тітіркену, сезімталдық, өткір эмоционалды толқулар (ашулану, жек көру), дискриминациялық мінез-құлық, қорқыту тактикасы, балаларға қатысты жағымсыз сөздер, агрессивтілік. Мұның бәрі ауыр зардаптарға әкелуі мүмкін: мұғалім мен оқушы арасындағы қарым-қатынас бұзылып, оқушы оқу үдерісінен алшақтайды, мұғалім балаларға бақылауды жоғалтады. Өз кезегінде, мұғалім таңдаған мамандығынан көңілі қалып, өзінің кәсіби қызметіне қанағаттанбауы мүмкін. Мұндай көріністер жағымсыз және мұғалімнің іс-әрекетіне қатыспауы керек, өйткені оның қызметі адамгершілікке, бітімгершілікке бағытталған іс-әрекет түрі - адам тәрбиесі.

Педагогтың толерантты тұлғасының негізгі өлшемдері: әлеуметтік белсенділік (қоғамдағы сындарлы қатынастарды құру мақсатында әртүрлі әлеуметтік этносаралық жағдайларға араласуға дайын болу); мінез-құлықтың алшақтығы (жалпы мәселелерді шешу мүмкіндігі); мінез-құлықтың қозғалғыштығы (жағдайларды ескере отырып, оқу процесінде стратегияны немесе тактиканы тез өзгерту мүмкіндігі); эмпатия (басқа адамның ішкі әлемінде болып жатқан жағдайлар туралы барабар ой); тұрақтылық (өзара әрекеттесу процесінде мұғалімнің мінез-құлқының әлеуметтік-этикалық мотивтерін қалыптастыру) [6].

Мұғалімнің толеранттылығының тұжырымдамалық-құндылық компоненті педагогикалық процесті ұйымдастырудың қағидалар жүйесі арқылы көрінеді, олардың ішінде басымдықтары: гуманистік құндылықтардың басымдығы; әр адамның өзіндік ерекшелігі мен бірегейлігін мойындау; жеке адамның мүмкіндіктері мен қабілеттеріне сену; адамның қадір-қасиетін құрметтеу; адами құндылықтарды қабылдауға ашықтық; басқалардың пікірі мен мінез-құлқына төзімділік; серіктестік пен ынтымақтастыққа көңіл бөлу.

Болашақ педагогтарда толеранттылықты тәрбиелеу мұғалімнің кәсібилігінен, оның педагогикалық шеберлігімен, белгілі бір оқу-әдістемелік еркіндігінен басталады. Л.Завирюха: «Мұғалімнің қандай әдістемені қолданатыны, сабақтың қандай құрылымын таңдағаны соншалықты маңызды емес, бастысы - оқу процесінің нәтижесі ретінде оқушының кәсіби жетістіктеріне әсер етуі».

Толеранттылық - мұғалім мен оқушы арасындағы педагогикалық қарым-қатынас негізі. Олардың арасындағы толерантты өзара әрекеттесу төрт негізгі параметрмен анықталады: диалог, ынтымақтастық, қамқоршылық және кешірім

Диалогтік өзара іс-қимыл - толеранттылықтың негізі. Оның құрылымында эмпатияның жоғары деңгейімен, басқаларды стереотипті

қабылдаудың болмауымен, ойлау икемділігімен, сондай-ақ жеке басын барабар бағалау мүмкіндігімен көрінетін эмоционалды және танымдық компоненттер басым. Диалог коммуникациядағы позициялардың теңдігін қамтамасыз етеді.

Ынтымақтастық келесі белгілермен сипатталуы мүмкін: байланыс, мейірімділік, агрессияның болмауы, сыпайылық, шыдамдылық, әлеуметтік белсенділік. Ынтымақтастық тәсілі - жанжалдарды шешудің балама тәсілі, ол бәсекелестік немесе қарама-қайшылықты емес, нақты ынтымақтастықты дамытады.

Қамқоршылық - бұл екі жақ бір-біріне шыдамды болған кезде ғана мүмкін болатын төзімділік стилі. Қамқоршылықты келесі белгілер арқылы тануға болады: эмоционалды тұрақтылық, жанашырлықтың жоғары деңгейі, экстраверсия және көмек көрсету мүмкіндігі.

Кешіру мұғалім мен оқушы арасындағы толеранттылық қарым-қатынастың төртінші параметрі ретінде келесі ерекшеліктермен сипатталады: ренжіткен адамды кешіруге дайын болу, басқалардың қателіктерін түсіну, құқық бұзушыға және жағдайға қатысты жеке көзқарастарды қарау, теріс сезімдердің төмендеуі туралы және құқық бұзушыға қатысты жағымды эмоциялардың өсуі [7].

Ғылыми зерттеулерден көрініп отырғандай, білім адамдарды, олардың мәдениеттерін біріктіру функциясын орындайды және адамның өмір сүруіне қажетті негіз жасайды. Бүгінгі таңда жоғары білім берудегі оқу-тәрбие процесінің жетекшісі және реттеушісі ретіндегі мұғалімнің жеке тұлғасы маңызды бола түсуде. Болашақ маманның адамгершілігі мол, төзімді тұлға ретінде тәрбиелеу қазіргі заманғы мұғалімнің басты назарында. Төзімділік - бұл мұғалімнің кәсіби қасиеттерін, педагогикалық шеберлігін сипаттайтын және мұғалімнің өзі мен оның шәкірттерінің әрі қарай дамуына ықпал ететін маңызды қасиеттерінің бірі. Педагогикалық іс-әрекет процесінде мұғалім оқушының бойында басқаларға деген толеранттылық көзқарасын қалыптастыру, толеранттылықты студенттердің жеке құндылық жүйесіне қосу және толеранттылыққа тәрбиелеу сияқты міндеттерді қоюы керек.

Пайдаланылған әдебиет тізімі

1. Исмагамбетова, З. Н. Толеранттылықты қалыптастырудың жолдары/З. Н. Исмагамбетова, Ш. С. Рысбеков // ҚазҰУ хабаршысы. Философия, мәдениеттану сериясы. Саясаттану сериясы. - 2016. - № 3. - 49-54 б.

2. Байбаков А.М. Воспитание толерантности у старшего подростка в условиях малых групп: Дис. . канд. пед. наук. – Волгоград, 2013.

3. Бодалев А.А. Восприятие и понимание человека человеком. М:, 2012.

4. Абсатова, М. А., Толеранттылық мәселесінің дамуына тарихи шолу / Абсатова, М. А. Еслакова, А. И., Адасканова, Ж. Қ. // Педагогика және психология = Педагогика и психология. - 2013. - № 2 (15). - 75-79 б.

5. Убниязова, Ш. А., Болашақ маманның толеранттылығын қалыптастырудың психологиялық теориялары / Убниязова, Ш. А. // Педагогика және психология = Педагогика и психология. - 2013. - № 3 (16). - 73-77 б.

6. Аубакирова, С. Этносаралық қарым-қатынас контекстіндегі толеранттылық / С. Аубакирова, З. Исмагамбетова // Адам әлемі. - 2014. - № 4 (62). - 107-113 б.

7. Абакумова И.В. Ермаков П.Н. О становлении толерантной личности в поликультурном образовании // Вопросы психологии. – М., 2013. - № 3. - С.78-82.

УДК 371.307

ОСОБЕННОСТИ ПРИМЕНЕНИЯ IT-ТЕХНОЛОГИИ ДЛЯ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ КАЧЕСТВА МЕНЕДЖМЕНТА ВЫСШЕГО ОБРАЗОВАНИЯ

Якубов А.Х., магистрант
Университет «Мирас», г.Шымкент, Казахстан

Мақалада жоғары білім беру менеджментінің сапасын жетілдіру үшін IT-технологияны қолдану ерекшеліктері қарастырылған.

The article describes the features of using IT technology to improve the quality of higher education management.

Новая модель национальной системы образования направлена, прежде всего, на обеспечение подготовки высокопрофессиональных кадров, способных по-новому мыслить и обладать высоким уровнем гражданственности в высококачественном образовании и воспитании. Решение этих задач, определяющих новый этап реформирования отечественной системы образования, должно опираться на современные образовательные и информационные технологии, стандарты обучения и воспитания молодежи, их подготовку к труду в новых рыночных условиях.

Результаты анализа состояния национальной системы образования свидетельствуют о том, что для всех стран мира характерны единые основные тенденции развития сферы образования. Первая тенденция – широкое использование информационных технологий в обучении. Основной особенностью современной системы образования является расширение применения компьютерной техники в учебном процессе, данный процесс относится к первому направлению развития системы образования. Хотя одной из главных причин отнесения к первому направлению является более широкое использование компьютера в традиционных формах обучения, чем в нетрадиционных (пока технология используется редко, а компьютер, как правило, используется для повышения эффективности традиционных форм обучения); причина здесь совершенно иная. Использование компьютера в процессе обучения считается стержнем первого направления, т.е. развитие системы образования для второго направления остается только фоном.

В процессе высшего профессионального образования все чаще используется компьютерная техника. В высших учебных заведениях разработаны компьютерные обучающие программы, позволяющие студентам эффективно решать такие задачи обучения, как доведение содержания различных дисциплин, формирование учебных умений и навыков, обработка многих производственных и природных явлений, объективная проверка качества усвоения учебного материала и осуществление коррекции полученных знаний и способностей.

Использование компьютера также открыло широкие возможности для преподавателя. На высоком уровне наглядности излагаемые сведения иллюстрируются, формируются учебные способности и навыки, объективно проверяется качество усвоения учебного материала. Используя всю или определенную часть этих возможностей, можно повысить эффективность образовательного процесса. Кроме того, поскольку все специалисты используют компьютерные программы в современной профессиональной деятельности, учреждения профессионального образования должны формировать у обучающих навыки использования компьютера и работы с профессиональными компьютерными программами в процессе обучения [1].

Второй тенденцией развития системы образования в рамках информационных технологий является создание и постепенное широкое внедрение нового вида обучающих компьютерных программ, не требующих вмешательства преподавателя в учебный процесс. Такой учебный процесс, организованный на основе компьютерных программ для самостоятельного изучения материала, можно назвать технологией обучения.

На первом этапе развития программных средств обучения в основном разрабатывались компьютерные учебные программы, позволяющие моделировать отдельные этапы различной профессиональной деятельности и наглядно представлять учебный материал. Основной деятельностью таких программ было предоставление информации. Примерами данных программ являются многочисленные справочники и энциклопедии, ставшие сегодня популярным средством массовой информации.

На втором этапе развития программных средств обучения разработчики стремились не только предоставить информацию, но и сформировать у учащихся необходимые умения и навыки. Для этого разработаны компьютерные программы учебных заданий и упражнений, с помощью которых можно одновременно проверить правильность ответа. На данном этапе развития программных средств обучения разработаны компьютерные программы – электронные учебники, предлагающие учебный материал на основе использования наглядных, графических и мультимедийных возможностей со специальными заданиями для формирования необходимых способностей и навыков.

Электронный учебник представляет собой электронное учебное издание, содержащее систематическое содержание учебного курса или его части и имеющее специальную степень, присваиваемую государственным учреждением данному виду издания. Электронные учебники выполняют не одну, а две функции обучения: одну – предоставляют новый учебный материал, другую – формируют необходимые способности и навыки. Электронный учебник представляет собой электронное учебное издание, содержащее систематическое содержание учебного курса или его части и имеющее специальную степень, присваиваемую государственным учреждением данному виду издания. Электронные учебники выполняют не одну, а две функции обучения: первая –

представляет новый учебный материал, вторая – формирует необходимые способности и навыки.

В настоящее время создаются и используются электронные учебные издания по различным учебным дисциплинам, которые включают в себя комплекс учебно-методических материалов, а также компьютерные программы, управляющие процессом обучения. По некоторым учебным предметам общеобразовательных учреждений подобные программы сейчас разрабатываются и широко используются в учебном процессе. Для вузов также разрабатываются программы компьютерного обучения.

Применение в учебном процессе программных средств первого и второго поколений не претерпевает существенных изменений в его организационной структуре. Энциклопедии и электронные учебники часто служат дополнительными элементами для учебников и учебных пособий, используемых в традиционном процессе обучения. Действительно, они являются техническими средствами для повышения эффективности учебного процесса традиционной организационной структуры. Поэтому они, наряду с использованием компьютера в процессе обучения, характеризуют первое направление развития системы образования.

На третьем этапе развития программных средств для обучения разработчики определили для себя основной задачей создание программ, не требующих дополнительного участия преподавателя в учебном процессе. Этот этап отличается разработкой технологии процесса обучения.

Сегодня программ третьего поколения подготовлено значительно больше. В вузах имеются данные о разработке таких программ по некоторым учебным дисциплинам. Использование таких программных средств затрудняет ведение учебного процесса через традиционные формы и методы обучения, в результате чего возникает необходимость внесения кардинальных изменений в систему образования.

Во-первых, такие программы позволяют проводить дистанционное обучение широко и в требуемом качестве. Вокруг этого вопроса в современной педагогической литературе публикуется множество статей, и именно на государственном и региональном уровнях реализуются научно-исследовательские проекты, направленные на развитие данной формы обучения.

Использование программных средств любого поколения вносит изменения в организацию учебного процесса. Также последовательное использование программных средств первого, второго и третьего поколений приводит к возникновению постепенных кардинальных изменений в учебном процессе.

Программные средства первого и второго поколений требуют внесения следующих изменений организационного характера: создание компьютерных аудиторий и лабораторий, достаточно оснащенных компьютером; приобретение или подготовка программных средств для обучения; составление

учебного графика; усиление самостоятельности студентов в процессе освоения знаний; повышение компьютерной подготовки преподавателей.

Осуществляемый здесь процесс компьютеризации учебного процесса требует изменения всего ранее приобретенного студентами образовательного опыта и пересмотра ролей студентов и преподавателей.

Главной целью использования компьютера на данном этапе развития является необходимость поддержания на высоком уровне системы образования как ведущего звена технологического развития, максимального приближения знаний и способностей студентов к условиям будущей профессиональной деятельности, повышения эффективности обучения и образования, обеспечения самостоятельности студентов в учебном процессе.

Зачастую студенты оказываются не готовы к такой ситуации, ведь для формирования навыков работы с компьютером и самостоятельной работы в учебном процессе необходимы дополнительные усилия. Более того, подобные нововведения в сфере образования порой приводят студентов в стрессовую ситуацию, поскольку требуют от них изменения прежних стереотипов и смены ценностных склонностей в отношении будущей профессиональной деятельности. Несмотря на очевидные преимущества этой технологии, вполне вероятно, что она приведет к возникновению антистрессовой активности у студентов.

Некоторые наблюдения показали, что к компьютеризации образовательного процесса обучающиеся подходят по-разному. Например, при использовании новой технологии обучения, основанной на использовании графиков и анимации и написании лекций для облегчения восприятия абстрактных представлений, реакция студентов была неодинаковой, то есть из-за недостаточного учебного материала, основанного на факте, некоторые из студентов приветствовали лекционный материал, а некоторые критиковали. Такое отношение свидетельствует о появлении стресса и недоверия. Известно даже, что некоторые факторы, такие как попытка доказать студентам преимущества новых форм обучения исключительно логическими способами, заставить студентов изменить свое мнение об обучении и взглянуть на будущее другими глазами, усиливают способность противостоять стрессу и изменениям [2].

Исследователи считают, что ослабить стресс можно только в том случае, если логическое объяснение включает в себя следующие впечатляющие и убедительные компоненты: демонстрацию результатов выполненных работ совместно с другими студентами; выступление с использованием объяснений студентов из предыдущих потоков и групп, адаптированных к новым условиям; обсуждение результатов тестирования со студентами и преподавателями по окончании курсов и сдача теста с целью самостоятельной оценки.

В соответствии с тестированием были внесены изменения в учебную программу. Внесение изменений путем убеждения позволяет студентам проанализировать все преимущества и недостатки данной системы, обсудить опыт предыдущих групп и объективно оценить программу обучения.

Позитивные установки и изменения являются результатом скандального спора с новостями через аргументацию, приведенную в конфликте. Для более глубокого понимания студентами необходимости внесения изменений предлагается: возможность выбора других подходов, исходя из опыта преподавателей и других студентов; достижение целей обучения, трудоустройство, получение ученой степени, дальнейшее обучение и др.

Внедрение компьютерного обучения вызывает аналогичные проблемы и у преподавателей. По нашим прогнозам, с увеличением педагогического стажа и с возрастом преподавателям будет значительно сложнее подключать компьютер к сложившейся системе обучения. Таким образом, компьютерное обучение требует от преподавателей самостоятельной переподготовки на равное владение как профессией, так и информационным инструментом, развитие теоретического мышления и повышение интеллектуальной мобильности.

Использование в учебном процессе программных средств обучения третьего поколения существенно способствует изменению роли преподавателя и студента. Применение этих программ предполагает, что учебный процесс можно осуществлять даже без педагога. Здесь сразу повышается академическая мобильность студентов, достигшего возможности овладеть необходимым учебным материалом в любое удобное для него время (днем или вечером) и по месту жительства (дома или на работе, сразу или отдельно). Кроме того, преподаватель не только выполняет роль связующего звена между студентом и средством обучения, но и выполняет обязанности консультанта, выполняющего функции управления и коррекции самостоятельной работы студента с помощью интернета.

В такой ситуации разрыв между дневным и внешним видом обучения полностью устраняется. Это раскрывает ряд важных вопросов, касающихся организации процесса обучения на основе программных средств третьего поколения. Наряду с подготовкой новых образовательных программ, возникают вопросы нормативного характера. Например, применение технологии обучения в вузе приводит к снижению количества преподавателей и учебной площади.

Третьей тенденцией развития системы образования в рамках информационных технологий является широкое использование ресурсов компьютерной сети Интернет в процессе обучения. Это обусловлено двумя основными причинами, такими как расширение возможностей учебного процесса в связи с увеличением информационной базы и формирование у обучающихся способности работать в сети Интернет.

Несмотря на невозможность использования Интернета в обучении без компьютера, мы, исходя из различий между их потенциалом, придаем особое значение Интернету как тенденции технического развития системы образования.

Появление у школьников возможностей работать в Интернете привело к возникновению нового неожиданного явления, они стали интересоваться информацией в сети. И даже это было так сильно, что подчиненность интернету

усилилась, и теперь психологи активно взялись за изучение негативных последствий и природы интернета для психики пользователей.

Следует рассмотреть такие тенденции развития системы образования, как использование сети Интернет. Для этого разработка специалистами-психологами и педагогами специальной технологии обучения, использующей интернет в качестве основного средства, позволит нейтрализовать соподчинение мировому интернету.

Сегодня Европейская ассоциация университетов дистанционного обучения играет важную роль как в развитии системы высшего дистанционного образования в Европе, так и во внедрении различных инноваций в сферу образования.

Вышеперечисленные тенденции свидетельствуют о том, что в системе образования происходят кардинальные изменения. Как показывает практика, с помощью технологии обучения можно сформировать технологически новый подход к обучению.

Основными отличительными чертами нового компьютерного или сетевого метода обучения являются: расширение доступности обучения; усиление мобильности учащихся в процессе обучения; широкое применение новых (так как уже вышли) форм обучения; компьютеризация процесса обучения; активное использование возможностей локальных и глобальных сетей в обучении; ускорение темпов процесса обучения(скорости изменения технологий и методик); повышение эквивалентности процесса обучения; снижение роли учителей и учащихся; использование в процессе обучения других средств; использование в процессе обучения иных методик; не ограничивать, оперативно обновлять учебную информацию и сталкиваться с ненаучными, ложными, недостоверными сведениями; усиливать самостоятельность обучения.

Помимо этих четырех основных тенденций, можно отметить следующие две тенденции, которые ранее играли ведущую роль: развитие и широкое использование компьютерных образовательных программ первого поколения и развитие и использование компьютерных образовательных программ второго поколения, т. е. электронных учебников. Сейчас, в связи с появлением и развитием учебных программ третьего типа, эти программы утратили свое значение и стали превращаться в отдельные элементы комплексных учебных программ нового типа.

Подводя итог, необходимо понимать важность информационной составляющей современной жизни, необходимость в ближайшем доступе к общемировому информационному пространству и его неизбежность, что этот процесс не просто повышает уровень информационной культуры, а повышает уровень общей культуры, преследуя определенную цель. Каждому студенту необходимо обладать не только навыками использования информационных технологий, но и общекультурными навыками общения, умением планировать свою деятельность и т.д.

Список использованной литературы

1. Халықова К.З., Абдулкәрімова Г.А. Педагогикалық информатика // Білім беруді ақпараттандыру. – Алматы, 2015. – 273 б.
2. Околелов О.П. Системный подход к построению электронного курса для дистанционного обучения // Педагогика. – М., 2014. – №6. – С. 96-102.

UDC 378.048.2

THE IMPORTANCE OF VOCABULARY IN TEACHING A FOREIGN LANGUAGE AND WAYS TO MASTER IT

Shymyrbekova Zh.M.
Сабыр Рахимов атындағы Шымкент «Жас ұлан» республикалық мектебі, Шымкент қ., Қазақстан

Мақалада шетел тілін үйренудегі лексиканың маңызы және оны игеру жолдары жайлы жазылған. Қазіргі жастардың көбісі ағылшын тілі және басқа да тілдерді меңгеруге бейім келеді. Ал лексика шетел тілін үйренуде әрқашанда өте маңызды.

В статье рассказывается о важности словарного запаса при изучении иностранного языка и способах овладения им. Большинство молодых людей сегодня свободно говорят на английском и других языках. А лексика всегда очень важен при изучении иностранного языка.

At present, the democratic, economic, political and social changes in the country require a new approach to the teaching of foreign languages in higher education.Due to the fact that our republic is a sovereign state, a new stage of foreign language teaching has emerged. That is why the curriculum, teaching and methodological aids need to be completely redesigned.Today, the teaching of disciplines takes into account the individual characteristics, needs, interests of students. Great attention is also paid to the preparation of students for future professions by improving their knowledge of country studies, linguistics, economics, psychology, culture and information.

Vocabulary is one of the most important aspects of a foreign language that students need to master in the learning process. After all, it is almost impossible to learn a foreign language without mastering the vocabulary, even if it is small [1].
The reason why vocabulary takes the first place among other fields of knowledge is that due to the lack of mastery of some grammatical material, although there are grammatical errors, there can be communication between people who can understand each other.Vocabulary is important in teaching a foreign language, so you need to pay more attention to vocabulary. Of course, this does not mean that learning vocabulary is a goal in itself. No matter how important it is, mastering vocabulary is not the goal of teaching, but only a very important tool to achieve that goal. Thus, vocabulary should be mastered not for vocabulary, but to be able to use it in words, that is, reading or listening to other people's words, it is necessary to master the vocabulary necessary to express one's thoughts orally or in writing.

Without it, it is impossible to master speech skills in a foreign language. In order to master the vocabulary of foreign language teaching, students need to understand the speech of foreigners, read texts from newspapers, magazines, books, it is impossible to master the skills. In order to learn vocabulary in foreign language

teaching, students need to understand the speech of foreigners, read texts in newspapers, magazines, books and understand their content with the help of a dictionary [2]. According to K.A Ganshina, one of the leading methodologists in the field of methodology, the leading place in teaching a foreign language is given to reading the text. Vocabulary was used only as a tool to understand the content of the text. Vocabulary was explained in sentences, further refinement was carried out with the necessary tools. Learning a new word required students to have the following specific skills:

- be able to read unfamiliar words according to the rules;
- be able to read, understand and translate texts based on the passed grammatical and lexical materials without the help of a dictionary;
- be able to answer a teacher's question in a foreign language;
- be able to understand the short stories of the teacher, based on the materials covered. Language teaching also requires a university-specific curriculum. When learning a foreign language, students should know the following skills [3]:
- **phonetics:** the rules of reading sounds and the correct pronunciation of letters of the alphabet in vocabulary, letter combinations;
- **spelling:** the ability to write letters and letter combinations that correspond to certain sounds, to know the spelling of the most common features of the basic language;
- **vocabulary:** word formation patterns, the meaning of polysemous words in the context, mastering the terms and lexical structures related to the studied specialty;
- **grammar:** mastering the most common grammatical phenomena in the field of basic finance and economics.

Students should be able to:

-reading: read texts with and without a dictionary, find the necessary information for the text; understand and remember the meaning of the text read;

-writing: filling in the form, writing a short summary, composing, writing a business, official and personal letter;

-translation: translation of a text in a foreign language into Kazakh or Russian using a dictionary in accordance with the rules of translation;

-listening comprehension: comprehension of sentences spoken in a foreign language.

-speaking: in accordance with the rules of speech, express their thoughts and opinions in accordance with the established language norms in a foreign language, ask questions, answer, talk in a foreign language on the topic studied.

Tell the content of the text read and listened to. Vocabulary plays an important role in our article. The following concepts and knowledge related to vocabulary are important for a teacher of a foreign language. Disciplines taught in non-linguistic universities have their own contribution to the general education of students.

Foreign languages also contribute to the general education of students. Learning a foreign language helps to develop students' logical thinking. In particular, planning a text, a topic, looking at a plan, a picture, and telling a story develop students' logical and systematic thinking.

During the study of a foreign language, students learn about its system and features. For example, the category of certainty and uncertainty complements the knowledge of the features of the tense system in English, German and French. This information increases the level of general knowledge. Vocabulary has a special place in the future profession

In the past, when teaching vocabulary, grammar, and phonetics individually, students were not able to put their knowledge into practice in a simple communicative situation. Rogova and I. believe that only when students are able to consciously use the acquired knowledge in a certain situation, in accordance with the rules, can they actually practice communication. Vereshchagin, Since our goal is to teach vocabulary, we focus on works related to the teaching of vocabulary, not sonnetics and grammar. Riesel and E. Pendels. In their research, they divide the vocabulary needed to speak into words that are stylistically neutral and functionally stylistic [4].

1. Stylistically neutral vocabulary is the basis for all types of speech. It includes words that are commonly used to describe things or phenomena that are needed in everyday life.

2. The second group includes words that give a special tone to the thought, express the mood, the meaning, the urgency of something. These are modal words, adjectives, regular expressions. At the initial stage of teaching, mainly stylistically neutral words are taken, but words with a stylistic tone should be taken, of course, the teacher should explain in detail the specifics of their use. Adjectives, nouns, pronouns, etc. also serve to systematically and logically connect the thought. It should be noted that the foreign language program in high school provides students with the ability to make messages, evaluate someone's actions, to recite short texts.

To be able to express their understanding of the content of the text in their native or foreign language, to evaluate the content of movies and slides, to report on the actions of friends. It is the first step that leads students to the skills of interpretation, persuasion, persuasion, persuasion, which are formed in the upper grades. Dialogues and monologues play an important role in the modeling of typical sentences at the initial stage. They report something, approve of something, deny it, express different moods. Working with such language groups helps the systematic semantic project to remain at the level of students, that is, the language system is formed. Language is a mirror of the life, customs and culture of a certain people. Therefore, language is not only a means of expression, but also a source of information about the culture of the people. The language has the whole spiritual image of the people and the Motherland.

References

1. Артықбаева А. Қ “Методика обучения монологической устной речи в языковом вузе”. Канд. Дисс.-М:2012,-240с.

2. Артемова А.Ф. Леонович О. А “Английские имена собственные и пополнение словарного состава” ИЯШ, 2015.

3. БухбиндерВ.А.Штраус В.Н. “Основы методики переподавания языков” Киев, “Высшая школа” 2019.

4. Гез Н.И. “Теория обучения иностранным языкам”. Лигводидактика и методика. М, “Высшая школа”; 2019.-С. 42-46.

ПЕДАГОГИКА ЖӘНЕ ПСИХОЛОГИЯ

ПЕДАГОГИКА И ПСИХОЛОГИЯ

1 Абдихаева П. Ж.
ЖАС КЕЗЕҢДЕРІНЕ БАЙЛАНЫСТЫ ШЕТ ТІЛІН ОҚЫТУДЫҢ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ..... 3
2 Абдурахманова Н.С., Иксамбаева И.М.
ИСТОРИЯ КАЗАХСТАНА КАК ОСНОВА ФОРМИРОВАНИЯ МИРОВОЗЗРЕНЧЕСКИХ ПОЗИЦИЙ…….. 8
3 Абсатова Г.Е.
ЖАҢАРТЫЛҒАН БІЛІМ БЕРУ МАЗМҰНЫ ЖАҒДАЙЫНДА БАҒАЛАУДЫҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ..... 13
4 Агаева З. А.
БОЛАШАҚ МҰҒАЛІМДЕРДІҢ КӘСІБИ ҚҰЗІРЕТТІЛІГІН ҚАЛЫПТАСТЫРУ..... 17
5 Айтбаева Ж.А. 22

БОЛАШАҚ ПЕДАГОГ-ПСИХОЛОГТАРДЫҢ КОММУНИКАТИВТІ ҚҰЗЫРЕТТІЛІГІН ҚАЛЫПТАСТЫРУ.....
6 Алимкулова У.К.
МЕКТЕП ПСИХОЛОГЫ ҚЫЗМЕТІНІҢ ТИІМДІЛІГІН АРТТЫРУДЫҢ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ШАРТТАРЫ..... 27
7 Алипбек А. З.
МЕТОДЫ И ПРИЕМЫ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ МОДЕЛЕЙ НАРОДНОЙ ПЕДАГОГИКИ В УЧЕБНО-ВОСПИТАТЕЛЬНОМ ПРОЦЕССЕ..... 32
8 Аралбаева А.Ғ., Асанқызы А
ОҚУШЫНЫҢ ЖЕКЕ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ДАМУЫНДА ТҰҚЫМ ҚУАЛАУШЫЛЫҚ ПЕН ТАБИҒИ НЫШАНДАРЫНЫҢ РӨЛІ..... 37
9 Арцимович А. А.
ИНСТРУМЕНТЫ И РЕСУРСЫ УДАЛЁННОЙ РАБОТЫ УЧИТЕЛЯ С ДЕТЬМИ С ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНЫМИ НАРУШЕНИЯМИ ПРИ СМЕШАННОМ ТИПЕ ДИСТАНЦИОННОГО ВЗАИМОДЕЙСТВИЯ…… 42
10 Арымбаева К.М., Сикимбаева А.Б., Утеева Г.Т.
ФОРМИРОВАНИЕ ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО САМОРАЗВИТИЯ У СТУДЕНТОВ В ВУЗЕ..... 46
11 Асланов З.А.
ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ИССЛЕДОВАНИЯ УЧЕБНОЙ МОТИВАЦИИ СТУДЕНТОВ…… 51
12 Асхарова А. А.
КОММУНИКАТИВТІК ҚҰЗЫРЕТТІЛІК – БОЛАШАҚ ПЕДАГОГТЫҢ КӘСІБИ МАҢЫЗДЫ ҚАСИЕТІ..... 56
13 Әбдіməулен А.Ә.
ПЕДАГОГ-ПСИХОЛОГТАРДЫҢ КӘСІБИ МӘДЕНИЕТІН ҚАЛЫПТАСТЫРУ НЕГІЗДЕРІ..... 62
14 Әбдіхан Б.Қ.
БОЛАШАҚ ПЕДАГОГТАРДЫ ОҚУШЫЛАРДЫ СҰРАНЫСҚА ИЕ МАМАНДАҚТАРҒА КӘСІБИ ДИАГНОСТИКАЛАУ МЕН БАҒДАРЛАУДЫ ҰЙЫМДАСТЫРУ ЖОЛДАРЫ..... 67
15 Байгазиева С. Н.
ЖОО-ДАҒЫ СТУДЕНТТІК ТОП КУРАТОРЫНЫҢ ТӘРБИЕ ІС-ӘРЕКЕТІ МОДЕЛІНІҢ ҚҰРЫЛЫМЫ МЕН МАЗМҰНЫ..... 71
16 Байжекей Ш.
СТУДЕНТТЕРДІҢ ДИАЛОГТЫ ҚАРЫМ-ҚАТЫНАС ЖАСАУ ФОРМАСЫНЫҢ ЕРЕКШЕЛІГІ..... 76
17 Булгакова Н. Б.
БОЛАШАҚ «ӨЗІН-ӨЗІ ТАНУ» ПӘНІ МҰҒАЛІМІН ОҚУШЫЛАРҒА РУХАНИ-АДАМГЕРШІЛІК ТӘРБИЕ БЕРУГЕ ДАЙЫНДАУ..... 80
18 Галиева С.Ш.
ТЕМА ФУГИ И ЕЁ ОСОБЕННОСТИ…….. 86
19 Ганишева И.
ОҚУШЫЛАРДЫ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ҚОЛДАУДЫҢ ЖАҢА ПАРАДИГАМА РЕТІНДЕГІ МӘНІ..... 94
20 Дастан А.Ә.
ИННОВАЦИЯЛЫҚ БІЛІМ БЕРУ ОРТАСЫНДА СТУДЕНТ ЖАСТАРДЫҢ МОТИВАЦИЯЛЫҚ ТҰЛҒАЛЫҚ ҚҰРЫЛЫМЫ..... 98
21 Джабарова С. А.
ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГИЧЕСКАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА САМОСТОЯТЕЛЬНОЙ РАБОТЫ И ЕЕ РОЛЬ В ФОРМИРОВАНИИ 103

ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ СТУДЕНТОВ.....
22 Досова Н. Б., Абильмажинова О. С.
МЕКТЕПТІ БАСҚАРУДА ПЕДАГОГТЫҢ ҚҰҚЫҚТЫҚ БІЛІМІ МЕН МӘДЕНИЕТІН КӨТЕРУДІҢ МӘНІ..... 108
23 Достаева Н.Б.
ЖОҒАРЫ КӘСІБИ БІЛІМ БЕРУ ЖҮЙЕСІНДЕГІ АКМЕОЛОГИЯНЫҢ РӨЛІ..... 115
24 Елганова М.Т.
ҚАЗІРГІ ҚОҒАМДА ЖЕТКІНШЕКТЕРДІҢ ТӘРТІП БҰЗУЫ ЖӘНЕ ОЛАРДЫҢ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ..... 122
25 Емжарова Г. У.
ЖОО СТУДЕНТТЕРІНІҢ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ БЕЙІМДЕЛУІНІҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ..... 125
26 Ермекбаева С.Н.
ФОРМИРОВАНИЕ ГРАЖДАНСКОЙ АКТИВНОСТИ УЧАЩЕЙСЯ МОЛОДЕЖИ КАК СОЦИАЛЬНО-ПЕДАГОГИЧЕСКАЯ ПРОБЛЕМА…….. 130
27 Ефремова-Шершукова Н.А.
ПРОФЕССИОНАЛЬНАЯ ПОДГОТОВКА БУДУЩИХ ПЕДАГОГОВ К РЕАЛИЗАЦИИ ДИСТАНЦИОННЫХ ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В СИСТЕМЕ ИНКЛЮЗИВНОГО ОБРАЗОВАНИЯ……... 133
28 Жақсылықова А. Т.
СТУДЕНТТЕРДІҢ ТОЛЕРАНТТЫЛЫҒЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУДА ТҰЛҒАҒА БАҒЫТТАЛҒАН ОҚЫТУ ТЕХНОЛОГИЯЛАРЫН ҚОЛДАНУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ..... 138
29 Жанболатов С.Е.
БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ЗЕЙІНІН ДАМЫТУДЫҢ МАҢЫЗЫ МЕН ОНЫҢ ЖОЛДАРЫ..... 143
30 Жасар М. М.
РУХАНИ МҰРАЛАРДЫ "ӨЗІН-ӨЗІ ТАНУ" ПӘНІНДЕ ИННОВАЦИЯЛЫҚ ӘДІС-ТӘСІЛДЕРМЕН ҚОЛДАНУ..... 147
31 Жолдасбеков А.А., Сихынбаева Ж. С.
КӘСІБИ ҚАЛЫПТАСУ КЕЗЕҢДЕРІНДЕ БОЛАШАҚ ПЕДАГОГТАРДЫ КӘСІБИ ДАЯРЛАУДАҒЫ КРЕАТИВТІ ПСИХОЛОГИЯНЫҢ ОРНЫ МЕН РОЛІ..... 152
32 Жумадуллаева.А.А., Колесник.К.А.
ВЛИЯНИЕ ПСИХОЛОГИЧЕСКИХ ТРАВМ НА УСПЕШНУЮ САМОРЕАЛИЗАЦИЮ СТУДЕНТОВ..... 157
33 Жұмаділдақызы Г.
ЖОҒАРЫ МЕКТЕПТІҢ ИННОВАЦИЯЛЫҚ БІЛІМ БЕРУ ОРТАСЫНДА БОЛАШАҚ МҰҒАЛІМНІҢ АЗАМАТТЫЛЫҒЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУ..... 161
34 Ибрай А. Е.
ПЕДАГОГТЫҢ СТРЕССКЕ ТҰРАҚТЫЛЫҒЫНЫҢ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ..... 168
35 Исаева М.С.
КОМАНДАДА ЖҰМЫС ІСТЕУ ЖАҒДАЙЫНДА СТУДЕНТТЕРДІҢ СЫНИ ТҰРҒЫДАН ОЙЛАУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ..... 174
36 Исраилова Г. И.
ТҮРЛІ ӘЛЕУМЕТТІК-ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ЖАҒДАЙЛАРДАҒЫ ПЕДАГОГТЫҢ ИННОВАЦИЯЛЫҚ ДАЙЫНДАҒЫ ТУРАЛЫ..... 178
37 Ишанова (Бегматова) Ш.Б.
ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ФОРМИРОВАНИЯ ОРГАНИЗАТОРСКИХ 183

СПОСОБНОСТЕЙ БУДУЩИХ ПЕДАГОГОВ В ПЕДАГОГИЧЕСКОМ КОЛЛЕДЖЕ.....
38 Кадралиева М. П.
ИНКЛЮЗИВТІ БІЛІМ БЕРУДЕ ШЕТ ЕЛДІК ОЗЫҚ ТӘЖІРИБЕЛЕРДІ ҚОЛДАНА ОТЫРЫП САБАҚ БЕРУДІҢ САПАСЫН ЖАҚСАРТУДЫҢ ЖОЛДАРЫ..... 187
39 Каюпова Р.О., Нуридинова Г.А.
ҚАЗІРГІ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ҒЫЛЫМ МЕН ПРАКТИКАДА ОҚУШЫЛАРДЫҢ ҚҰЗЫРЕТТІЛІГІН ҚАЛЫПТАСТЫРУ МӘСЕЛЕСІ..... 191
40 Керім А. Қ.
СТУДЕНТТЕРДІҢ ҒЫЛЫМИ-ЗЕРТТЕУШІЛІК ІС-ӘРЕКЕТІ БОЛАШАҚ МАМАННЫҢ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ МӘДЕНИЕТІН ҚАЛЫПТАСТЫРУ РЕТІНДЕ..... 194
41 Кошербаева А.Н.
СТУДЕНТТЕРДІҢ ӨЗІН-ӨЗІ БАҒАЛАУЫНЫҢ ҚАЛЫПТАСУЫНА ОТБАСЫЛЫҚ ТӘРБИЕ ТҮРЛЕРІНІҢ ӘСЕРІН ЗЕРТТЕУ..... 199
42 Көбей А.Х.
ПСИХОЛОГТАРДЫ КӘСІБИ ҚЫЗМЕТКЕ ДАЯРЛАУДА ТӘЖІРИБЕГЕ БАҒЫТТАЛҒАН ТЕХНОЛОГИЯЛАРЫН ЗЕРТТЕУ НЕГІЗДЕРІ..... 204
43 Көшен У. П.
БОЛАШАҚ ПЕДАГОГ-ПСИХОЛОГТАРДЫҢ ИННОВАЦИЯЛЫҚ ДАЙЫНДЫҒЫ, АЯСЫНДА ҚАЗІРГІ ЗАМАНҒЫ ОТБАСЫЛАРДЫҢ ӘРТҮРЛІ ЖАСТАҒЫ БАЛАЛАР АРАСЫНДАҒЫ ҚАРЫМ-ҚАТЫНАСЫ..... 209
44 Қалдыбай А.Т.
ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ПӘНДЕР ЦИКЛЫН ОҚЫТУДА ТОПТЫҚ ЖҰМЫСТАРДЫ ҚОЛДАНУДЫҢ ТИІМДІЛІГІ..... 214
45 Қарабаева А.
БОЛАШАҚ ПЕДАГОГ ТҰЛҒАСЫНЫҢ ЭМОЦИОНАЛДЫ ИНТЕЛЛЕКТІСІН ДАМЫТУДЫҢ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ШАРТТАРЫ..... 218
46 Қасым А.Қ.
ПЕДАГОГ-ПСИХОЛОГТЫҢ «КӘСІБИ МӘДЕНИЕТІ» ФЕНОМЕНІНІҢ СИПАТТАМАСЫ..... 222

47 Қойшыман М.К.
ҮЗДІКСІЗ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ БІЛІМ БЕРУ ЖАҒДАЙЫНДА ХАЛЫҚТЫҚ ПЕДАГОГИКА ДӘСТҮРЛЕРІН ПАЙДАЛАНУ ТЕХНОЛОГИЯЛАРЫ..... 227
48 Қосмамбетова С. С.
ПЕДАГОГИЧЕСКАЯ КОММУНИКАЦИЯ В ИНФОРМАЦИОННО-КОММУНИКАЦИОННОЙ СРЕДЕ В СТРУКТУРЕ СОВРЕМЕННОГО НАУЧНОГО ЗНАНИЯ..... 232
49 Құттыбай З.О.
ЖОҒАРЫ МЕКТЕПТІҢ ОҚУ-ТӘРБИЕ ҮРДІСІНДЕ СТУДЕНТТЕРДІҢ МОТИВАЦИЯЛЫҚ-ҚҰНДЫЛЫҚ ҚАТЫНАСЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ-ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ШАРТТАРЫ..... 236
50 Лесбек Л.М.
ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ПОДГОТОВКИ БУДУЩИХ ПЕДАГОГОВ-ПСИХОЛОГОВ К ВОСПИТАТЕЛЬНОЙ РАБОТЕ В ШКОЛЕ С ПОЛИЭТНИЧЕСКИМ СОСТАВОМ УЧАЩИХСЯ……... 239
51 Малкан Г.Қ. 243

БІЛІМ АЛУШЫЛАРДЫҢ ӘЛЕУМЕТТІК ОРТАҒА БЕЙІМДЕЛУІНІҢ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ФАКТОРЛАРЫ.....
52 Манабаева С.Е., Ешенкулова Д.Б., Ешенкулова Э.Б.
ИНКЛЮЗИВТІ БІЛІМ БЕРУГЕ ЖАЛПЫ БІЛІМ БЕРУ МЕКТЕПТЕРІНІҢ МҰҒАЛІМДЕРІ МЕН АТА-АНАЛАРЫНЫҢ ҚАТЫНАСЫН ЭКСПЕРИМЕНТАЛДЫ ЗЕРТТЕУ..... 247
53 Манабаева С.Е., Сикимбаева А.Б.
ПЕДАГОГ-ПСИХОЛОГТЫҢ КӘСІБИ ҚЫЗМЕТІНІҢ МӘНІ МЕН ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ..... 254
54 Маткаримова Б.Б.
ЖОҒАРЫ ОҚУ ОРНЫНДАҒЫ БОЛАШАҚ МҰҒАЛІМДЕРДІҢ ТҰЛҒАЛЫҚ ҚҰРЫЛЫМЫНДА АДАМГЕРШІЛІК ЖӘНЕ АЗАМАТТЫҚ САПА-ҚАСИЕТТЕРДІ ҚАЛЫПТАСТЫРУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ..... 260
55 Меңтай А.Е.
ЖОО-ДА СТУДЕНТТЕРДІҢ КӘСІБИ ҚҰЗІРЕТТІЛІГІН ДАМЫТУДЫҢ МӘНІ МЕН МАЗМҰНЫ..... 264
56 Мирзаханова М. Б.
ИННОВАЦИЯЛЫҚ БІЛІМ БЕРУ ЖАҒДАЙЫНДА МҰҒАЛІМНІҢ КӘСІБИ ЖӘНЕ ТҰЛҒАЛЫҚ ДАМУЫН ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ҚОЛДАУ..... 268
57 Молдаш Б. А.
ПЕДАГОГ-ПСИХОЛОГТАРДЫҢ ЭТНОМӘДЕНИ ҚҰЗІРЕТІЛІГІН ҚАЛЫПТАСТЫРУ ЖОЛДАРЫ..... 273
58 Муетова Э.Ш.
ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ПРОБЛЕМЫ ДЕТСКОЙ АГРЕССИВНОСТИ..... 279
59 Мусалимова Н. Қ.
БОЛАШАҚ ПЕДАГОГТАРДЫҢ ҮЛГЕРІМІ ТӨМЕН ОҚУШЫЛАРМЕН ЖҰМЫС ЖАСАУ ДАҒДЫЛЫРЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУ..... 283
60 Найзабекова Д.К, Нуридинова Г.А.
ОҚЫТУДЫҢ БЕЛСЕНДІ ӘДІСТЕРІ ОҚУШЫЛАРДЫҢ ОҚУ ІС-ӘРЕКЕТІН ЫНТАЛАНДЫРУ ҚҰРАЛЫ РЕТІНДЕ..... 287
61 Нұралы Н.Қ.
КӘСІБИ БІЛІКТІЛІКТІ ЖОҒАРЫЛАТУ ЖҮЙЕСІНДЕ ПЕДАГОГТЫҢ КӘСІБИ ДАМУЫНА МОТИВАЦИЯНЫҢ ӘСЕРІ..... 291

62 Омарова А.О.
БОЛАШАҚ МҰҒАЛІМДЕРДІҢ КӘСІБИ ІС-ӘРЕКЕТ АРҚЫЛЫ ӨЗ БІЛІМДЕРІН ЖЕТІЛДІРУІ..... 296
63 Омарова А.А.
МЕКТЕПТЕГІ ҚАҚТЫҒЫСТАРДЫҢ ОҚУШЫЛАРДЫҢ МІНЕЗ-ҚҰЛҚЫНА ӘСЕРІ..... 301
64 Онгарбаев М.С.
ИССЛЕДОВАНИЕ ПРОБЛЕМЫ ВЗАИМОСВЯЗИ ТРЕВОЖНОСТИ И МОТИВАЦИИ ДОСТИЖЕНИЯ В СТРУКТУРЕ ЛИЧНОСТИ БУДУЩЕГО УЧИТЕЛЯ…… 306
65 Оспанханова С.Е.
МҮМКІНДІГІ ШЕКТЕУЛІ БАЛАЛАРДЫ ӨМІРГЕ БЕЙІМДЕУДІҢ ӘЛЕУМЕТТІК-ПЕДАГОГИКАЛЫҚ НЕГІЗДЕРІ..... 310
66 Өтеген А.Ә.
СТУДЕНТТЕРДІҢ ӨЗДІК ОҚУ ІС-ӘРЕКЕТІН БАСҚАРУҒА БОЛАШАҚ ПЕДАГОГ-ПСИХОЛОГТАРДЫҢ ДАЯРЛЫҒЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУ..... 315
67 Өтепова М.Б. 321

ПЕДАГОГИКАЛЫҚ МАМАНДЫҚ СТУДЕНТТЕРІНІҢ КӘСІПКЕРЛІК ҚҰЗЫРЕТТІЛІГІН ҚАЛЫПТАСТЫРУДАҒЫ БІЛІМ БЕРУДІҢ РӨЛІ.....
68 Паштанов С.У., Балабиев Қ.Н.
ОҚУШЫЛАРДЫ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ҚОЛДАУ – МҰҒАЛІМНІҢ КӘСІБ ІС-ӘРЕКЕТІ РЕТІНДЕ..... 326
69 Рашидова А. Р.
БОЛАШАҚ МҰҒАЛІМДЕРДІ АТА-АНАЛАРМЕН БІРГЕ ОТБАСЫНДАҒЫ РУХАНИ ТӘРБИЕГЕ ДАЙЫНДАУ..... 330
70 Садыков Г. Н.
БІЛІМ АЛУШЫЛАРДЫҢ ОҚУ-ТАНЫМДЫҚ ҚҰЗІРЕТТІЛІГІН ҚАЛЫПТАСТЫРУДА КРИТЕРИАЛДЫ БАҒАЛАУ ТЕХНОЛОГИЯСЫНЫҢ ТИІМДІЛІГІ..... 337
71 Сайдалиева Н.М.
ҚАЗАҚСТАН МЕКТЕБІНДЕ СТУДЕНТТЕРДІҢ ЭТНИКАЛЫҚ НАНЫМ-СЕНІМДЕРІН ЗЕРТТЕУ МӘСЕЛЕСІ..... 341
72 Саткынбеков Ш. М.
СТУДЕНТТЕРДІҢ КӘСІБИ ҚҰЗЫРЕТТІЛІКТЕРІН ҚАЛЫПТАСТЫРУ ҮШІН КЕЙСТІК ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫ ПАЙДАЛАНУ..... 346
73 Сейдалиева К. Б.
ФОРМИРОВАНИЕ КУЛЬТУРЫ ПРОФЕССИОНАЛЬНО-ПЕДАГОГИЧЕСКОГО ОБЩЕНИЯ БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ С ИСПОЛЬЗОВАНИЕМ ИННОВАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ ОБУЧЕНИЯ……. 349
74 Сейталиева Э.С.
БОЛАШАҚ БАСТАУЫШ МЕКТЕП МҰҒАЛІМДЕРІН МАТЕМАТИКАЛЫҚ ДАЯРЛАУ КЕЗІНДЕ КӘСІБИ ҚҰЗЫРЕТТІЛІКТІ ҚАЛЫПТАСТЫРУ ЖОЛДАРЫ..... 356
75 Семенова Н.А.
ПОДГОТОВКА СТУДЕНТОВ ПЕДАГОГИЧЕСКИХ ВУЗОВ К ОРГАНИЗАЦИИ ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ОБУЧАЮЩИХСЯ…….. 360
76 Сенгербаева Т.Ж.
ОСОБЕННОСТИ ГЕНЕЗИСА КОГНИТИВНЫХ СПОСОБНОСТЕЙ В ПРОЦЕССЕ ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО ОБУЧЕНИЯ ПЕДАГОГА ВЫСШЕЙ ШКОЛЫ..... 364
77 Серіков Е.Д.
ЖОО СТУДЕНТТЕРІНІҢ ЭКОНОМИКАЛЫҚ МӘДЕНИЕТІН ДАМЫТУДЫҢ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ЖАҒДАЙЛАРЫН ІСКЕ АСЫРУДЫҢ ӘДІСТЕМЕЛІК АСПЕКТІЛЕРІ…… 368
78 Смихан А. Е
БИОЛОГИЯ ПӘНІНДЕ ХАЛЫҚТЫҚ ТӘРБИЕ БЕРУ АРҚЫЛЫ ОҚЫТУ ЖОЛДАРЫ..... 372
79 Солонина Н.В.
ВЛИЯНИЕ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ СРЕДЫ НА ФОРМИРОВАНИЕ САМООЦЕНКИ МЛАДШИХ ПОДРОСТКОВ НА БАЗЕ ОБЩЕОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ ШКОЛЫ……... 378
80 Султанова М.Н.
ОПЫТ УПРАВЛЕНИЯ САМОСТОЯТЕЛЬНОЙ РАБОТОЙ СТУДЕНТОВ ПРИ КРЕДИТНОЙ ТЕХНОЛОГИИ ОБУЧЕНИЯ В МИРЕ И КАЗАХСТАНЕ…… 382
81 Сұлтан Ә.К.
БОЛАШАҚ ПЕДАГОГ-ПСИХОЛОГТЫҢ ШЫҒАРМАШЫЛЫҚ 388

ӘЛЕУЕТІН ДАМЫТУ МӘСЕЛЕЛЕРІ……
82 Сыздыкова М.Ж.
ҮЗДІКСІЗ БІЛІМ БЕРУДІҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ..... 392
83 Сындар З. Б.
ЖОҒАРЫ ОҚУ ОРНЫНЫҢ ОҚУ ҮДЕРІСІНДЕ СТУДЕНТТЕРДІҢ ЭТНИКАЛЫҚ ТОЛЕРАНТТЫЛЫҒЫН ДАМЫТУ..... 396
84 Торская В. П.
ОСОБЕННОСТИ ФОРМИРОВАНИЯ УЧЕБНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ СТУДЕНТОВ В УСЛОВИЯХ ИННОВАЦИОННОЙ СРЕДЫ…… 401
85 Төле Ж.
СТУДЕНТТЕРДІҢ ҚҰНДЫЛЫҚ БАҒДАРЛАРЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ..... 406
86 Төлетай А. М.
ЖОО-ДА АРТТЕРАПИЯЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫ ҚОЛДАНУДЫҢ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ-ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ НЕГІЗДЕРІ..... 411
87 Төлеуғазы Қ.Б.
ВАЖНОСТЬ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ НОВЫХ ИНФОРМАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ НА УРОКАХ……... 416
88 Тунгатарова Н.К., Каласалиева М.
МЕКТЕП ЖАСЫНА ДЕЙІНГІ БАЛАЛАРДЫҢ ДАМУЫНДАҒЫ МОДЕЛЬДЕУДІҢ МАҢЫЗЫ..... 420
89 Тураева Х. М.
СТУДЕНТТЕРДІҢ ИНТЕЛЛЕКТУАЛДЫ ЖӘНЕ ТҰЛҒАЛЫҚ ДАМУЫНА ИННОВАЦИЯЛЫҚ ОҚЫТУ ТЕХНОЛОГИЯСЫНЫҢ ӘСЕРІ..... 426
90 Түзел К.Ә.
БОЛАШАҚ ПЕДАГОГ - ПСИХОЛОГТАРДЫҢ ЭМОЦИЯЛЫҚ ТҰРАҚТЫЛЫҚТАРЫН БІЛІМ БЕРУ ЖҮЙЕСІНДЕГІ ӘРТҮРЛІ КӘСІБИЛЕНУ КЕЗЕҢДЕРІНДЕ ЗЕРТТЕУ..... 433
91 Тұрысбек А.Ұ.
ЖОО СТУДЕНТТЕРІНІҢ ПСИХОЭМОЦИОНАЛДЫҚ ЖАҒДАЙЫН ОҢТАЙЛАНДЫРУДЫҢ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ-ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ШАРТТАРЫ..... 437
92 Умбетова А.К.
СТУДЕНТТЕРДІҢ ШЫҒАРМАШЫЛЫҒЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ ҒЫЛЫМИ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ НЕГІЗІ..... 440
93 Утебаева А.Т., Утеева Г.Т.
БІЛІМ БЕРУ САЛАСЫНДА ҚАШЫҚТЫҚТАН ОҚЫТУДЫ ҚОЛДАНУДЫҢ НЕГІЗГІ МӘСЕЛЕЛЕРІ..... 443
94 Утеген А. К.
ЖОО СТУДЕНТТЕРІНІҢ КӘСІБИ САПАСЫН ДАМЫТУДЫ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ-ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ШАРТТАРЫ..... 447
95 Хайрамова Л.С.
ФОРМИРОВАНИЕ ЭТНОКУЛЬТУРНОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ ЛИЧНОСТИ В РАЗВИТИИ ПРОФЕССИОНАЛЬНЫХ КАЧЕСТВ..... 454
96 Шайгузова С.А.
ИННОВАЦИЯЛЫҚ БІЛІМ БЕРУ ЖАҒДАЙЫНДА ПЕДАГОГ ТҰЛҒАСЫНЫҢ РЕЗИЛЬЕНТТІЛІК МӘСЕЛЕСІ..... 457
97 Шамуратова Ф.Ш.
НАУЧНЫЕ ОСНОВЫ САМОРАЗВИТИЯ БУДУЩЕГО ПЕДАГОГА В УСЛОВИЯХ МОДЕРНИЗАЦИИ ОБЩЕСТВА..... 462
98 Шойынбай С. М.
ОҚЫТУДЫҢ ЖАҢАРТЫЛҒАН БАҒДАРЛАМАСЫ НЕГІЗІНДЕ БІЛІМ 466

АЛУШЫЛАРДЫҢ ОҚУДА ЖЕТІСТІККЕ ЖЕТУ МОТИВАЦИЯСЫ.....
99 Шоманбаева А.О., Онгарбаев М.С
ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМЫ ИССЛЕДОВАНИЯ ВЗАИМОСВЯЗИ ТРЕВОЖНОСТИ И МОТИВАЦИИ ДОСТИЖЕНИЯ В СТРУКТУРЕ ЛИЧНОСТИ БУДУЩЕГО УЧИТЕЛЯ…….. 473
100 Ыстыбай Б. Қ.
БОЛАШАҚ МҰҒАЛІМДЕРДІҢ ТҰЛҒАЛЫҚ ҚАСИЕТІ РЕТІНДЕГІ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ТОЛЕРАНТТЫЛЫҚТЫҢ МӘНІ..... 480
101 Якубов А.Х.
ОСОБЕННОСТИ ПРИМЕНЕНИЯ IT-ТЕХНОЛОГИИ ДЛЯ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ КАЧЕСТВА МЕНЕДЖМЕНТА ВЫСШЕГО ОБРАЗОВАНИЯ……. 485
102 Shymyrbekova Zh.M.
THE IMPORTANCE OF VOCABULARY IN TEACHING A FOREIGN LANGUAGE AND WAYS TO MASTER IT…….. 491

«ЖОҒАРЫ МЕКТЕПТЕРДІҢ ҒЫЛЫМЫ 2021»

атты халықаралық ғылыми-практикалық конференциясының
МАТЕРИАЛДАРЫ

МАТЕРИАЛЫ

международной научно-практической конференции

«НАУКА ВЫСШИХ ШКОЛ 2021»

IV ТОМ

Оргкомитет не несет ответственности за материалы, не содержащие научной новизны или оформленные с нарушением грамматики.

Подготовка оригинал-макета: З.А. Есеркепова

Подписано в печать 22.04.2021г. Формат бумаги А4.
Бумага типографская. Тираж 100 экз.
Типография «Әлем». Заказ 2221
г. Шымкент, ул. Иляева, 7

+ 7 702 331 44 37, +7 776 331 44 37
Email: alembaspasy@mail.ru